זכרונותי

על

בני־ברק

חלק ראשון

תרפ״א—תרפ״ד

יצחק גרשטנקורן

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2019

תש״ב

כתובת:

יצחק גרשטנקורן בני־ברק ארץ ישראל

I. GERSTENKORN BNEI-BRAK PALESTINE

דפוס פנחס אבן ירושלים

כל הזכויות שמורות

Copyright 1942
by I. Gerstenkorn Bnei-Brak
Printed in Palestine

נדפס בארץ-ישראל

ה ק ד מ ה

מ א ת

הרב י. ל. הכהן פישמן

בתוך התחיה הלאומית ועבודת בנין הארץ בפועל ובמעשה, היתה ה ת י ש ב ו ת ח ס י ד י ם בארץ-ישראל — מעין הופעה חדשה ומשמחת.

והופעה זו ח ד ש ה היתה ביחוד לאלה שנתגדלו בתוך החסידים ושיודעים ומכירים את דעת החסידות ואת השקפותיה על הציונות ושאיפותיה.

ההתנגדות מצד רבים מן היהדות החרדית כלפי התנועה הלאומית היתה מורגשת ביחוד בין ה ח ס י ד י ם. בעקשנות מיוחדת התנגדו אדמו״רי החסידים לרעיון ישוב ארץ-ישראל עוד בימי יוצרי הרעיון: הרבנים הגאונים רבי צבי קלישר ורבי אליהו גוטמכר, וזה האחרון שהיה מפורסם בדורו גם למקובל ובעל-מופת מצא לנכון להעיר באחד ממכתביו כי הוא רואה גודל מעלת עבודת הישוב גם בזה ״מה שהקליפה גוברת גם בצדיקים היותר גדולים לבטל את הטוב״ שברעיון זה. והתנגדות זו היתה מורגשת לא רק בתוך החסידות החב״דית הלמדנית והעקשנית ולא רק בתוך החסידות הפולנית או הגליצאית הקנאית והקפדנית, אלא שגם ה־חסידות הרוז׳ינית-הסודוגורית שבמדה ידועה היתה ס ב ל נ י ת ונוחה לבריות והיתה מתקרבת יותר אל החיים, גם היא התרחקה ועמדה מנגד לכל תנועת התחיה והבניה.

אמנם הרבה פניני-מאמרים וספורים רגילים בפי החסידים על אודות החבה היתרה שהיו צדיקי החסידים ואדמו״ריהם מראים לארצנו הקדושה ואל אלה שזכו לשבת בתוכה. פעם אחת — כך מספרים החסידים — בא אחד מגדולי הרבנים רבי דוד אורטנברג (בעל ״תהלה לדוד״ על שלחן-ערוך אורח-חיים) רבה של ברדיצ׳וב, מחסידיו הותיקים של האדמו״ר רבי אברהם יעקב (זצ״ל) הגדול

בבני הרבי מרוז׳ין, לקבל את פני רבו, ואתו יחד נכנס לחדר הרבי שד״ר אחד מארץ-ישראל. ראה רבי דוד כי הרבי מראה אותות-כבוד וסימני-חבה מיוחדים להשד״ר — וחלשה דעתו. הרגיש הרבי בדבר ופנה אליו ואמר לו: ר׳ דוד! כנראה שכח מר את דברי חז״ל על הכתוב (בראשית ט״ו, י״ח): הנהר הגדול נהר פרת, — „וכי גדול היה? אלא לפי שהוא דבוק לארץ-ישראל קראהו גדול״ (ראה רש״י בראשית שם)... כמו-כן מספרים בשם אחד מגדולי אדמו״רי החסידים, ומטו בה בשם האדמו״ר מסודוגורה הנזכר, שהיה שואל: יש לנו שני הרים גדולים שכל אחד קובע לו חשיבות מיוחדה: הר סיני והר המוריה, — ומדוע זה הר המוריה הוא קודש והר סיני שעליו נתנה התורה הוא חולין גמורים? ותשובתו היתה: הר המוריה הוא בארץ-ישראל ועל-כן נתקדש לדורות, אבל הר סיני הוא בחוץ-לארץ ולכן למרות יחוס-התורה שלו — פקעה קדושה ממנו...

ובכל זאת — היה האדמו״ר מסודוגורה מן הראשונים שהתנגד לבנין ארץ-ישראל בדרך הטבע; והלא כך היו מספרים זקני חסידי סודוגורה: לאחרי הרעמים והפרעות ברוסיה בשנת תרמ״ב, בשעה שיחד עם קול המולה של חורבן בתי-ישראל נשמע גם קול המולה שיצאה מתוך נפש-דהעם המתעוררת לתחיה. בימים ההם כשסיר לורנס אוליפנט התענין בדבר ישוב ארץ-ישראל ובא במשא-ומתן גם עם גדולי עסקני היהודים בארצות-הגולה והציע לפניהם את דעותיו ומזשבותיו על ארץ-ישראל ועל עתידותיה, — באותו פרק, בדרך למסעיו מוינה לקושטה, סר גם לסודוגורה. הוא בא להתם ביחוד להתראות עם רבן של החסידים, רבי אברהם יעקב, ולדבר אתו על-אודות רעיון הישוב. וכשנודע להרבי על-דבר בואו שלח לקראתו את מרכבתו להביאו העירה. שם נערכה לו פגישה נהדרה מאת כל יהודי המקום, ועל-יד ה„חצר״ קדמו את פניו בני הרבי וחתנו רבי נחום-בר, מי שהיה נחשב לאחד מבני העליה של היהדות החסידית. גם הרבי הישיש רבן אברהם-יעקב

בכבודו ובעצמו הראה לו פנים מסבירות, הכניסהו חדר לפנים מחדר ודבר אתו בארוכה על מצבם של יהודי רוסיה; ואולם כשנגע אוליפנט בעצם השאלה על-דבר התישבות היהודים בארץ-ישראל, היתה תשובת הרבי מסודוגורה קצרה ומוחלטת:

— דיהודים מקוים ומחכים לגאולה נסית ולא לגאולה טבעית ...

ותשובה זו היתה אמנם מתאימה להשקפת ההסידות ודעותיה. החסידות הבעש"טנית שתורת הקבלה והמסתורין היתה ל„עצם מעצמה ובשר מבשרה" ושבכח תורה-רזית זאת רגילה היתה עוד מראשית התרקמותה לראות שנויים בדרכי הטבע, אותות ומופתים למעלה מן הטבע, גם בשעה שהדבר נגע רק לחיי נפש אחת מישראל, — חסידות זו קשה היה לה להשלים עם הרעיון כי יחד עם האמונה הגמורה והשלמה ביעודים הלאומיים המובטחים צריכים ומחויבים אנו לעשות גם צעדים טבעיים מצדנו כדי לבנות את הארץ ולהושיב את נשמותיה; וזאת היתה אחת הסבורת העקריות מה שהתנגדותה של החסידות נגד התנועה הלאומית לא רפתה גם בימי יצירתה של הציונות המדינית. הרצל בשעתו השתדל (על-ידי ידידי המנוח רבי מנחם-מנדל לנדה רבה של בטושן) להטות לבו של האדמו"ר מצ'ורטקוב לתנועה הציונית ולא עלתה בידו; ורבם של החב"דים, הרבי מליבוביץ, כששאלו חסידיו את דעתו על הציונות השיב במכתבו הידוע כי „אם גם היו הציונים האלה שלמים עם ה' ותורתו, וגם היה מקום לחשוב שישיגו מטרתם, אין לנו לשמוע להם לדבר הזה, לעשות גאולתנו בכח עצמנו, והלא אין רשאים גם לדחוק את הקץ להרבות בתחנונים על-זה — וכל-שכן בכחות ותחבולות גשמיים" ...

ואחרי דעה והשקפה כזו אין כל פלא אם החסידות נעשתה לאויבת הציונות, וההתנגדות מצד החסידים ואדמו"ריהם נגד התנועה הלאומית נשארה בתקפה גם אחרי שרבים מגדולי הרבנים וטובי החרדים התכנסו והתרכזו מסביב לתנועה זו בתור חטיבה מיוחדת בדמות הסתדרות המזרחי.

ואנחנו, כל אלה מאתנו שהשקיעו את-עצמם לתוך העבודה הדתית-לאומית ושבימי חרפם וילדותם התחממו לאורה של החסידות וספגו לתוך קרבם את תורתה, — אנחנו לא פסקנו מלהתגעגע ל ח ס י ד ו ת בעלת ההרגשה-המלבבת שתבוא ותבצר לה מקום בתוך העבודה הציונית הדתית.

לפרקים, כשהתחלנו להרגיש את הקרירות ואת הקפאון בין העסקנים והעובדים והפועלים התגעגענו ל ה ת ל ה ב ו ת הגדולה והאדירה של החסידים שחסרונה מורגש גם עכשו בכל מעשה ובכל פעולה על שדה הישוב והתחיה.

וכשהיאוש התחיל להתגנב לתוך הלב לרגלי איזו צעדים-מדיניים בל ר י-מוצלחים ומעשים ל א-פוריים, וכשגברו עלינו השממון, החולשה והרפיון ועמהם הספקות והפקפוקים, התגעגענו ל ח ס י ד י ם שיבואו ויכנסו לתוך מחננו וישפיעו עלינו מרוח ה א מ ו נ ה ו ה ב ט ח ו ן שבתוך לבם וחיתה גם נפש הציונות בגללם.

וכשגברה המרה-השחורה בתוך המחנה לרגלי העדרו של איזו מנהיג-ציוני או לרגלי ה פ ר ע ו ת ופרעות של פראים „ורפו כל ידים" — התגעגענו לחסידים שיבזאו ויגוללו את נטל היגון המעיק ויפורו את ענני-האבלות והעצבות הכבדים שהתמחו על שמינו ויכניסו את ה ש מ ח ה במעוננו ואת חדות-הלב וצהלת-הנפש לתוך עבודת הלאום ובנין הארץ.

כי אמנם זהו כחה של החסידות: להכניס לתוך ה ע ב ו ד ה את השמחה הפנימית, הנפשית, האלהית, את-אותה השמחה ש ה ש מ ח ה אשר בתוך-תוכה, בשורש-השרשים שלה היא מלאה כליון-הנפש, געגועים למה שחסר לנו ולמה שדרוש לנו...

ואולם ה ם, החסידים, שסבלו כל-כך מן „ההתנגדות" נשארו עומדים ו מ ת נ ג ד י ם בעקשנות-מאובנת, עקשנות של חלמיש, לנו ולכל עבודתנו.

ופתאום — והנה דמדומי-חיים חדשים בקעו ועלו והדליקו נצוצי-תקוה בלבבות.

מתוך רעמי התורמים וצווחת הקלגסים של המלחמה העולמית הקודמת, נשמעה ההצהרה המבשרת, הצהרת בלפור, ויחד עם הפסקת המלחמה הקטלנית ההיא נפסקה במדה ידועה גם ה„מלחמה" מצד החסידים כלפי רעיון הישוב — אם לא כלפי התנועה כולה.

גם בתוך מחנה החסידים התחלנו להרגיש תסיסה והתעוררות לעשות פעולות ממשיות, ודוקא בדרך הטבע, לטובת ישוב ארץ-ישראל, תחיתה ובנינה.

ואחד מן החלוצים הראשונים בתוך החסידים האלה הוא רבי יצחק גרשטנקורן הי"ו, אשר זכרונותיו על-אודות עבודתו זאת, על כל התלאה אשר מצאתו ועל המכשולים ואבני-הנגף שפגש על דרכו עד שזכה לראות בהתגשמות חלומו, להוסיף מושב אחד בארץ-ישראל, — אנו קוראים בחוברת זו המונחת לפנינו.

וקורא אני את הזכרונות האלה ומתפלא אני על עקשנותו של אדם-יחיד זה ועל עינוייו ונפתוליו. כמה כרכורים כרכר, כמה לבטים נתלבט כמה רשפי-יה, זעזועי רוח, סלודי נפש וגעגועים ועקשנות וסבלנות נצטברו בנפשו כשהיה צריך להלחם ולהאבק עם חבריו, עם הסביבה, עם שותפיו, עם אחים-לדעה — עד שזכה לראות בנין בבנינה! מי יתנה תוקף תלאותיו ואת המרטירולוגיה שלו מי ישוחח?

ואת האמת [redacted]: קראתי את זכרונותיו אלה לתיאבון, אבל לא מצאתי בהם את אשר חפצתי ורציתי למצוא. רציתי למצוא בתוך הזכרונות האלה את אותו המעין אשר ממנו שאב רבי יצחק גרשטנקורן אהבה וגעגועים לארץ-ישראל עד כדי מסירת-נפש — ולא מצאתי. אמנם בזכרונות כמו אלה אנו מוצאים פעולות ופועלים, סבות ותולדות-סבוכות, מאורעות וחדושים מעוררי הלב ומחוללי הרוח, וגם באלה יכולים אנו להציב ציונים, למנות ולספור, לסדר ולברר את העובדות, לסמן את המקומות, למצוא את הקשר הפנימי בין החזיונות הנראים כמאורעות בודדים, ובאמת הם מחוברים על-ידי נימים סמויים מן העין. הנה, למשל, מספר לנו בעל

הזכרונות כי הוא נתגדל ונתחנך בתוך החסידות הוורקאית, וכל אלה שעמדו על אופיה של החסידות הפולנית, הם יודעים להעריך את ערכה החשוב של חסידות וורקה. חסידי גור נחשבו תמיד לאצילים, אריות שבחבורה, הנוהגים את חסידותם ברמה; חסידי וורקה — חמי המזג, דימוקרטים ומעורבים עם הבריות. חמימות זו ודימוקרטיות זאת מסוגלות היו להוציא איש בעל מוח ולב ושאר-רוח כמו מר גרשטנקורן מתוך ד' אמות של חסידות ולהכניסו שלא בידיעתו — לתוך הציונות. את זכרונותיו על-אודות רבי שמחה בונם קליש (אחד מן האדמו"רים האחרונים של השושלת הוורקאית) ועל עליתו לארץ-ישראל מסיים רבי יצחק גרשטנקורן במלים אלו:

— עליתו לארץ-ישראל עוררה געגועים וכסופים שמורים בלבי, ובטוחני בדבר שאורו וחומו של ניצוץ חבת הארץ שהיה ללהב אחר כך, נפח ושלהב בקרבי אדמו"ר ר' שמחה-בונם קליש זצ"ל בשעתו (עמוד כ').

ואולם כמדומני שהחסידות הוורקאית מראשית יסודה מסוגלת היתה להכניס אהבה וחבה לארץ-ישראל. בתוך [redacted] הזכרונות" שלי על-אודות חסידות זו (והמה בכתובים עמדתי אני מוצא בשימה קטנה זו:

— רבי ישראל-יצחק ראש השושלת הוורקאית היה מתרעם מאד על אלה שמרשים לעצמם להוציא דבה [redacted] שהיא על ארץ-ישראל, ולפי מה שמספרים חסידי וורקה אמר פעם אחת לחסידיו כדברים האלה:

— רבותינו בעלי-התוספות במסכת בבא-בתרא (קי"ט ב', ד"ה אפילו) מביאים בשם המדרש כי המקושש לשם-שמים נתכוון, וכן הוא גם בתרגום-יונתן (במדבר ט"ו, ל"ב): ודהוו בני ישראל שריין במדברא, גזירת שבתא אשתמודע להון, ברם קנסא דשבתא לא אשתמודע להון, קם גברא מדבית-יוסף אמר במימריה: איזיל ואתלוש קיסין ביומא דשבתא ויזמון סהדיא ויתנון למשה ומשה

יתבע אולפן מן קדם ה׳ וידון אותי, ובכן ישתמודע קנסא לכל בית ישראל . . .

ורבי ישראל-יצחק אדמו״רה הזקן של וורקה סיים את שיחתו:

— גם אני אומר: מרגלים לשם-שמים נתכוונו, להראות כמה קדושה היא ארץ-ישראל וכמה גדול וחמור עונשם של אלו המדברים בגנותה ומוציאים לעז על יושביה . . .

ומאמר כמו זה כשהיה יוצא בקדושה ובטהרה מפי הגדול שבאדמו״רי וורקה, מספיק היה להכניס בלב חסידיו את האמונה בקדושת ארץ-ישראל ולסתום פיות המקטריגים כלפי אלה היושבים על אדמת-הקודש.

אבל מלבד חסידותו הוורקאית השפיעה בודאי על מר גרשטנקורן גם דמות-דיוקנו של יוצר המזרחי רבי יצחק-יעקב ריינס, אשר בישיבתו למד יותר משנתים ימים ושלפי דברי בעל הזכרונות „היה אוירה של ארץ-ישראל ממלא כל חללה של הישיבה״ (עמוד כ״ו). אמנם כפי שידוע לכותב הטורים האלה לא היתה הישיבה מבצר מפלגתי להמזרחי (וזה היה חסרונה, ולא פעם-אחת היו חלוקי-בעות בינו ובין הרב ריינס ז״ל בנידון זה). רוחה של הציונות הדתית היתה שרויה אמנם בתוך כתלי הישיבה ובין תלמידיה; אולם כל זה נעשה אך מתוך אקסקלריה-תורנית-למודית, שהשפיעה על כל תלמיד ותלמיד בפני עצמו. אבל הישיבה בדיוקנה החנוכי-הצבו[illegible] לא היתה מעולם למוסד מפלגתי, משום שמיסדה נמנע היה תדיר מלהניח חותם שכזה על בת-טפוחו. השקפה מוצקה היתה לו להרב ריינס, כי כל מי שלמד לדעת את תורת היהדות הטהורה וכל מי שמסתכל בעינים פקוחות אל פרשת ימי-חייו של העם העברי ואל גלגולי מאורעותיהם — אי-אפשר לו להבדיל בין ההכרה הלאומית ובין המסורה הדתית, ומתוך השקפה זאת מצא גם למיותר להכניס את הישיבה לתחום המזרחי; וידועה היתה המימרא שלו כי „מאושר ושמח הוא מאד, על שאינו צריך להוכיח עוד לתלמידי הישיבה שלו בראיות ובמופתים כי חבת-ציון וישוב ארץ-ישראל מותרת היא מן התורה ומן הראשונים והאחרונים״, כפי

שזקוק היה לעשות בתעמולה שלו בעד הציונות באספות וכנוסים שונים...

אמנם אי-אפשר להכחיש כי אישיותו המקסימה של הרב ריינס אשר לפי דברי בעל הזכרונות „היה בן-בית אצלו והתאבק בעפר רגליו ולמד הרבה משיחת-חולין שלו" (ראה עמוד כ"ו) — השפיעה לא מעט על גרשטנקורן הצעיר בן ישיבת-לידה להיות כרוך אחרי הרעיון של ישוב ארץ-ישראל. ברם צריכים להודות כי השפעת יחידים, ויהיו גם יחידי-סגולה, עדיין איננה מספקת לשנות את דעותיו של אדם מן הקצה אל הקצה, עד שיהיה מוכן ומוכשר להביא קרבנות הגוף והנפש בשביל רעיון כזה אשר כל הסביבה שלו רחוקה ממנו וגם מתנגדת לו. והלא כולנו זוכרים את ההתנגדות העקשנית ששררה בחוגי החסידות בכלל ובתוך החסידות הפולנית בפרט כלפי הרעיון של ישוב ארץ-ישראל, — ומאיזה צד בא הרוח, ומי העיר פתאום בלבו של רבי יצחק גרשטנקורן לשנות את הדעה שנתקבלה בתוך חוגי החסידים ולהכנס, לא מתוך שלוה, אלא מתוך נקורי נפש ויסורי רוח — לתוך העבודה המעשית, הממשית, של בנין הארץ? מאת המזרחי היתה זאת! בזכרונותיו המונחים לפנינו כמעט שאין השפעה זו נזכרת כלל, אבל אין כל ספק כי על רבי יצחק גרשטנקורן כמו על רבים מן היראים והחרדים השפיעה בעיקר ו„בלי יודעים" התעמולה הרחבה של המזרחי במשך עשרות בשנים. השפעה, היא בבחינת „עלמא דאתכסיא", דבר הסמוי מן העין, כח-רוחני דק-שבדק, אבל עין חודרת מכירה איך התפתחו והשתלשלו והתרקמו הדברים. במשך שנים רבות לא פסק המזרחי מלהכריז ומלברר מנקודת-השקפת היהדות התורנית, ההלכית והאגדית, כי בנין ארץ-ישראל מצדנו — חובה ומצוה, ולאט-לאט, ביודעים ובלא יודעים, נקלטה הדעה הזאת גם בתוך לבות רבים מאדמו"רי החסידות, והלכה ונתפשטה והיתה לשלהבת-יה בתוך לבו של אותו חסיד וורקאי, בעל הזכרונות האלה, שבעומק נפשו יש הרבה מן האידיאליות המעודנת וזיו הכשרון, הרבה מן הרעננות והלחלוחית

של ההרגשה העברית ושנשמתו מורכבת מאותם הדברים הלא-נשקלים ולא-נמדדים, כגעגועים, כאהבה, כתקוה, כהרגשת הגאון הלאומי, כדבקות חסידית בארץ הורים ובשפת הורים, והוא שעורר את ההתלהבות בתוך אחדים מחבריו לחסידות, הבריק בתוך לבם את נגהות-הקשת של בנין ארץ-ישראל, חידש את נעוריהם של הזקנים, עורר את הלבבות הדופקים ותוססים ומזעזעים, הקדיש את כל יגיעותיו וכחותיו מתוך התלהבות בלי הצטננות, מתוך חיבה בלי עייפות, מתוך שקדנות בלי לאות, מתוך התאמצות בלתי פוסקת, מתוך אמונה חזקה בקדושת שאיפתו ועבודתו, ובלב רחב ונשמה יתרה — בנה ויצר את בני-ברק.

זהו כחו של רצון-חצוב-מחלמיש כשהוא מזדווג עם עריגת-הנפש וכסופים וגעגועי-קודש שהיו ממלאים את לבו ונפשו של רבי יצחק גרשטנקורן גם בשעה שסבלנותו קרובה היתה להתפקע ומרירתו נשפכה לארץ—ושהם משתקפים מתוך האספקלריה של זכרונותיו אלה.

וכח נערץ כזה — ראו וקדשו!

ה ק ד מ ה

חסד ואמת אל יעזבוך
קשרם על גרגרותיך
כתבם על לוח לבך (משלי ג׳ ג׳)

ברוך המקום ברוך הוא שהגיעני היום הזה להוציא לאור את החלק הראשון מזכרונותי על בני-ברק. אילו היו שנים כתקונן היה לי ודאי היום הזה ליום שמחה והיותי משקיף לאחור בקורת רוח על העבר הקרוב, על כל גלגולי ואורעותיו מלאחרי מלחמת העולם ועל השלשלת הארוכה של נסיונות ופגעים, לבטים ונפתולים במפעלנו, עד שבאנו אל הנחלה. ברם, הצרה והמצוקה השוררת כעת בעולם בכלל, ובישראל בפרט, אין בהן כדי להכניס שמחה בלבי; ההווה העכור בכל מוראותיו, עומד לנגד עיני רוחי, בשעה שאני מביא דברים אלו לבית הדפוס. כמו חי ניצבים לנגד עיני מראות הזועה של בלהות הגיטו, בהם נתונים אחינו בווארשה, בלודז ובלובלין. מרגיש אני ביסוריהם של אחינו המעונים במחנות הריכוז, בכל מקומות פזוריהם, תחת שלטון הגדון. ומי יכול להפנות לבו לשמחה ביום חושך כזה. שה״חשך יכסה ארץ וערפל לאומים״? נחמתי בדברי נביאנו ״ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך ה׳ (ישעי׳ נ״ד).

ולבי סמוך ובטוח, שאחינו המתעטפים בעניים ובעינוייהם לא נס ליחם, וכח התורה והאמונה עומד להם להתחזק ולהתעורר עד יעבור זעם. רבי אונים הם להשכיח רישם ורושם, מי במזמורי תהלים, מי בדף גמרא ובפרק משניות. עיניהם נשואות לשמים ולבם מלא תקוה ובטחון, כמונו תושבי הארץ, שנזכה בעגלא ובזמן ק״ו ליום בו ״הרשעה כולה כעשן תכלה כי תעבור ממשלת זדון מן הארץ״, העמים המשועבדים והמדוכאים יצאו מעבדות לחירות ותפוצות ישראל בתוכם יתנערו שוב מעפרם לתחיה ולתקומה, לעליה ולבנין.

*

בבוא היום ההוא תעמוד שוב על הפרק שאלת העליה לארץ ישראל, ואחרי שכל עמדותיהן הכלכליות של היהודים באירופא נחרבו כליל — האויב הרס והשחית ולא חמל, ואפילו במאמציו העזים של המרץ היהודי ישאר רוב מנינו ורוב בנינו של כלל ישראל בתחום המעמד הבינוני. הללו, יהודים חרדים ברובם ומטופלים במשפחות גדולות וענפות, יעמדו שוב בפני הרפתקאות קשות, בבואם לעלות ולהתישב בארץ. אף מנהיגי ישראל די בכל אתר ואתר הכמהים להתישב בארץ משאת נפשם, יתנסו בנסיונות קשים משום כך, שהרי לא יוכלו לעזוב את צאן מרעיתם אחריהם בגולה ולעלות לבדם ארצה. לא תהא, איפוא, דרך אחרת אף אז, אלא לארגן בגולה חבורות להתישבות כדרך שעשינו אנו בארגון חברי „בית ונחלה" בשנת תרפ"א בווארשה.

וודאי, רבים יהיו המכשולים שייתקלו בהם במעשה איסוף הכספים בשביל ביצוע המפעל; מעצורים לא מעט להצלחה המפעל יעמידו החברים בעצמם, אלו מתוך קטנות מוחין ואלו מתוך קנאה וצרות עין בכבודו של המנהיג; קשים יהיו הנסיונות בקניית הקרקע, בעקירת משפחות מבוססות מקרקע גידולן ובהשתרשותן באדמת המולדת — וודאי וודאי שכך היה וכך יהיה. ישמש, איפוא, ספר זה מורה דרך באותה שעה, לעסקנים, למנהיגים ול„עמך" במיוחד.

*

אל יטעו הטועים לומר, שיצירת דבר גדול בארץ ישראל מונופולין הוא לאנשי שם בלבד; כל יהודי ויהודי, שקשור בשורש נשמתו לארץ ישראל ופועל בכונה טהורה, השי"ת בעזרו ובכחו לחולל נפלאות. ברם דבר אחד מן הראוי שיהא ברור לכל, שאין ארץ ישראל נבנית אלא ביסורי התנסות ועמידה במבחן קשים, בעקשנות מרובה ובקשיות עורף ניצחת.

הנני לצחוק לקרובים ולרחוקים, ליחידים ולהסתדרויות; חלו בעבודתי עליות וירידות ושוב עליות וירידות; ברי שנעשו כמה וכמה שגיאות בימי הבנין הראשונים — אבל כשבאים לידי סך הכל

שפר חלקי עם הללו המקיימים בעצמם „יודו לה׳ חסדו ונפלאותיו לבני אדם״.

*

לא הייתי יוצא ידי חובתי בכתיבת זכרונותי, אלמלא הייתי מקדים ומעמיד ציון לרבותי המובהקים נ״ע שנטעו בקרבי בטחון ואמונה: אדמו״ר ר׳ שמעון קליש מסקרניביץ זצ״ל, והרב הגאון ר׳ יצחק יעקב רינס זצ״ל מלידא.

אלמלא הייתי מזכיר חבירי מנוער, שהיו מוטרדים תמיד בתלאות החיים ונושאים בסבל בעול הפרנסה ובצער גידול בנים ואף על פי כן עמדו במדרגת הביטחון השלם.

אלמלא הייתי מעלה על נס חברי מ„בית ונחלה״ בווארשה, ובראשם הרב ר׳ מאיר צבי מאזור ז״ל, שהיו מחזקים ומאמצים את רוחי בשעות קשות שנתרגשו במחננו, מתוך מעשי חתירה, חרחורי נרגנות ורפיון ירים ורחשו לי אמון וייפו כוחי להמשיך בעבודתי.

רב תודות מעומק הלב חייב אני לחברת „גאולה״ ומנהלה אז, מר בצלאל יפה ע״ה, ויבדל לחיים מר זאב גלוסקין, על מאמציהם המרובים לבצע את הקניה ולקיים תנאי התשלומים למוכרים.

ואפריון אמטי להגאון הצדיק, מרא דארעא דישראל, הרב ר׳ אברהם יצחק הכהן קוק זצ״ל, שהעתיר עלי הרבה התעודדות והתחזקות בזמנים שונים.

*

חובבי הארץ הגדולים לכל סוגיהם, הנדיבים רחבי הלב היהודי, שסייעו לי במסעי על פני תבל רבתי, באמריקה, באפריקה ובכמה ארצות באירופה, למען בנינה של בני-ברק, יעמדו על הברכה ועל ההערכה בהמשך הדברים בחלקי הסדר הבאים, איה״ש, לפי סדר הזמנים שבאתי במגע ומשא אתם.

*

הנני מבקש סליחתם של חברי „בית ונחלה״ ואישים חשובים אחרים שעזרוני בייסוד „בית ונחלה״ — בני-ברק שלא הזכרתים בחלק זה מספרי.

החומר משלוש השנים הראשונות וספרי הפרוטיכלים נשארו בווארשה. ולא נסתייע בידי להשתמש בהם. הרצאת הדברים ברובה סדרתי על פי זכרוני בלבד. לא יפלא איפוא, אם במשך עשרים שנות הרפתקאות והתלבטויות נעלמו מן הזכרון כמה פרטים, אפילו מהחשובים ביותר נשכחו מלב בשעת כתיבה.

אני פונה, איפוא, בזה אל חברי „בית-ונחלה" השומרים בזכרונם מקרים ומאורעות מהתקופה ההיא שנות תרפ"א-תרפ"ד, השייכים לעבודתנו והושמטו לדאבוני מתוך שכחה בחלק זה מספרי, שיואילו להמציא לי הערותיהם בכתב. וברב תודה אשתדל בהזדמנות הראשונה לחקות על ספר בתורת מילואים.

תודתי מעומק הלב לידידי מר מיכאל שיפמן שעזרני הרבה בהעתקות שונות וסדור הפרקים.

רב תודה להרב הגאון חכם סופר ובונה ר' י. ל. פישמן שליט"א בעד המבוא לספר זה ולמוסד הרב קוק שע"י המזרחי בעד העזרה הכספית שהושיטו לי להוצאת זכרונותי.

*

בני-ברק, בחדש טבת תש"ב.

אצל רבנו הזקן בסקרניביץ זצ"ל.

אדמו"ר מסקרניביץ ר' שמעון קליש זצ"ל, היה בנו של הרבי האמצעי מוורקה ר' מנחם מנדיל זצ"ל, ונכדו של הוורקאי הזקן ר' ישראל יצחק זצ"ל, ראש השושלת הוורקאית. כידוע היה אותו צדיק ר' יצחק הוורקאי הזקן זצ"ל מגדולי תלמידיו של ר' דוד מלילוב זצ"ל ומתלמידיו המובהקים של הרבי ר' בונים מפרשיסחה, שיצק מים על ידיהם. וכשנתיתמו החסידים מפרשיסחה נתחלקו לשני ראשים: הראש האחד הלך אחרי ר' מנדיל מקוצק והראש האחד דבק בר' יצחק מוורקה.

אדמו"ר ר' שמעון זצ"ל נולד בי' בניסן תרי"ז ובן י"א היה כשנתיתם מאביו הקדוש הוורקאי האמצעי, שנסתלק בט"ז בסיון תרכ"ח. עד שהגיע למצוות נתחנך תחת השפעת אחיו הגדול ממנו אדמו"ר ר' שמחה בונים זצ"ל בן הי"ז. ל"בר מצוה" שלו העלו אותו גיסיו הרב החסיד ר' נחמיה ז"ל ואדמו"ר מנאדרזין בעתיד ר' יעקב יהודה זצ"ל — לביאלה. הרבי מביאלה ר' בעריש זצ"ל נתרשם כל כך מהאורח - הינוקא, בן הזקונים של רבו, שבקש את המשמש שלו לתמוך ביד ימינו המשותקת כדי ליתן שלום לזרעו של אותו צדיק.

במשך שמונת השנים מתרכ"ח עד תרל"ו שהיה הרבי מביאלה נוהג באדמו"רות נסע אליו כמה פעמים בשנה, אף טפל בו הרבי מביאלה להכניסו לחופה עם בת תלמיד חכם, החסיד הוורקאי המפורסם ר' שמואל אלי' מזאלושין. שנה אחת אחרי חתונתו נסתלק מעליו הרבי מביאלה לגנזי מרומים ור' שמעון הצעיר היה לתלמיד חבר וליד ימינו של גיסו אדמו"ר ר' יעקב יהודה מנאדרזין זצ"ל.

הרבי מסקרניביץ זצ"ל היה זוכר יפה את אביו הוורקאי האמצעי זצ"ל, אף היה אומר בשמו דברי תורה ששמע בזמנו מפי קדשו. השפעה רבה השפיע עליו גיסו ומחנכו ר' יעקב יהודה זצ"ל שחנך אותו בפועל ממש לאחר הסתלקות אביו הצדיק, מתחילה בוורקא ואחר כך בנאדרזין. רמז לדבר אתה מוצא ב„אמירת התורה" הראשונה המופלאה של הרבי מסקרניביץ, היה זה בשעה

שהושיבו אותו על כסא האדמו"רות בנאדרזין אחרי פטירת גיסו זצ"ל, בה' בכסלו תרמ"א, כשבא אליו „עולם" גדול משפירי החסידים והפצירו בו הרבה שיקבל את ה„הנהגה" לידיו, עד שלא היה יכול לסרב עוד, באותה שעה פתח ואמר:— כבר אמר שלמה המלך ע"ה בתפלתו (מלכים א' ח') „יהי ה' אלקינו עמנו כאשר היה עם אבותינו" כשם שאבותינו עבדו את השי"ת בלא „זכות אבות" כך נזכה גם אנו לעבוד את השי"ת בלא „זכות אבות", שהרי רבו ומדריכו מנאדרזין לא הירתה זכות אבות בידו — אביו ר' נתן נטע טננבוים לא היה אלא סוחר יין בורשה.

ביסודה ושרשה של החסידות הסקרניביצית דיו סגולות מורשה של זרע קודש מחצבתה, שני עמודי התוך: אהבת ישראל עזה ומסירות נפש יוקדת בשביל כל יהודי ויהודי.

כשמלאו לי חמש שנים כבר התחיל סבי ר' אפרים ע"ה לחנכני לחסידות, והיה מעלה אותי עמו בלכתו להקביל פני רבו בחג השבועות ובראש השנה. באותם הימים בשחר ילדותי קצרה דעתי עוד להבין את הצדיק הבנה עליונה, ברם רושם כביר עשה עלי קדל החסידים „העולם" בלשון אנ"ש — בהתכנסם. מסתכל הייתי בהכנה רבתי של החסידים, אנשי תפארת שיבה, רבנים, תלמידי חכמים, לקראת „נטילת שלום" והרגשתי בחוש לתומי ש„שאלת שלום" ענין גדול הוא. כמה גדולה היתה השמחה השרויה על פניהם של אנ"ש, שהתכנסו מקרוב ומרחוק, בהסתופפם בחצר קדשו של הרבי בסקרניוויץ בערב יום-טוב. די היה במבט אחד, וכבר ידעת לקרא מעל פני זולתך כל מה שעבר עליו מחג השבועות ועד ראש השנה. רבה היתה השתוממותי לאהבתו העזה של הרבי לכל חסיד וחסיד, ולאותו מורא הוד שהיה חופף על כל חסיד וחסיד בכניסתו אל הרבי.

חסידים זקנים שזכו עוד לנסוע אל ה„סבא" ר' יצחק מוואורקה זצ"ל היו עומדים וממתינים על יד הפתח שעות על שעות בכובד-ראש, בדחילו ורחימו, עד שנתנה רשות ונפתחה הדלת להכנס לשאילת שלום. איש לא ההין להסיח אף מלה אחת לחברו עד שלא זכה

לעבור בשער הראשון לשאול שלום. ידידים ותיקים שנפגשו בחצר, מתרגשים משמחת לב ונפש, נכספים לשאול איש לשלום רעהו ולכל מה שעדה עליו משעה שנפרדו זה מזה באחרונה, נפתחו אצלם השפתים בשאלה ראשונה: שאלת שלום כבר? — גמרו הכל לשאול שלום היתה הרגשת רוחה, ואם היתה שהות עוד עד לשעת חשכה, היו ידידים ורעים מתכנסים יחד ב„אכסניה" וכל אחד פותח את המזודה שלו ומוציא „כיבוד" משלו לכבוד החבורה, ובעיקר קורטוב של יי"ש, והשמחה השתפכה מיד בחללו של עולם. שרשו של דבר, שהרי עד שלא נכנסת למחיצתו של הצדיק „ליטול שלום" עדין שרוי אתה בדרך, כביכול, אך לאחר ששאלת שלום וזכית להתקשרות עם הצדיק אתה חוסה כבר בצל כנפיו או בלשון אנ"ש „מסתופף בצלו" והרי טועם אתה טעמו של קשר-אמת בין איש לרעהו והרשות נתונה לגלגל במעט יי"ש.

היתה חבורת רעים זו של ערב יו"ט בין הערבים מין התקשרות של ידידים ביותר בתוך חוגים מצומצמים: אברכים פרחי חסידים לחוד וחסידים זקנים לחוד, חסידים אנשי מעשה לחוד וחסידים „לומדים" לחוד. אבל כשהגיעה שעת מנחה נתעטף העולם בלבוש של יום-טוב ונתכנס לבית המדרש הגדול לתפלה, כאן נתמזגו הכל לחטיבה אחת, נער וזקן, עילויים שבאברכים עם יהודים בעלי בתים, חסידים נלהבים עם פשוטי בני אדם, לתקיעת כף אחת לשלום עליכם.

בשעת התפלה בחג השבועות היו כל הפנים קורנות שמחה. בחלל בית המדרש רחפה שכינת החג „זמן מתן תורתנו". הכל הבינו אז כחה של קבלת התורה, עת נתחברו ונתאחדו כל ישראל למחשבה אחת— „ויענו כל העם יחדו" היינו: „כאיש אחד בלב אחד". שהרי מהו הכח המפריד בין איש ישראל לחברו בכל הצטרפות לדבר טוב, הוי אומר משום שאין לזה התבטלות בפני זה, משום שאין כאן כח המאחד, אותו כח שהכל מתבטלים מפניו. אולם בשעת קבלת התורה כששמעו ישראל לקול משה במצות הגבלת ההר ופרישה מן האשה לשלשה ימים והגיעו למדרגת התבטלות דעתם מפני דעת גדול

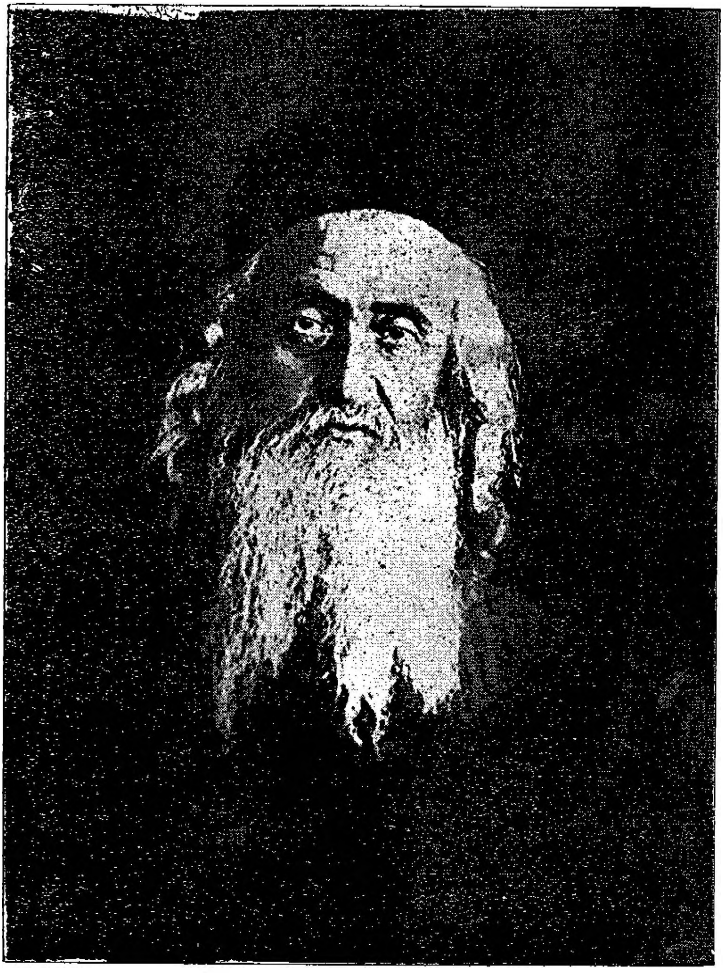
מהם, — נתאחדה, נתלכדה ונתגבשה הדעת שלהם בדעתו של משה, ולפיכך נתעלו למעלת „ויענו כל העם יחדו". מעשה זה ראיתי בעליל בעודני ילד, או בליל ראשון של יום טוב, ברחשי ההתבטלות של גדולים לקטנים, שכן הכל בטלו דעתם והרגשתם מ„פניו", מפני מי שבאנו לחסות בצל כנפיו. מי הרגיש בדוחק ובצפיפות בשעת תפלת שמונה עשרה, צר היה המקום מלהניע יד או רגל, אף מלהתנועע מכריעה והשתחויה, ואף על פי כן מלא היה אויר בית המדרש שלוה וקדושה, רינה וחדוה. גמרו להתפלל „מעריב" קדמו את פני הרבי בברכת יום טוב ביציאתו ה„עולם" נהר לאכסניותיו לטעום מסעודת יום טוב כדי לצאת ידי חובה בלבד. רב היה החפזון בסעודה שכן רוצה היה כל אחד לתפוס מקום עמידה ליד השלחן (בשביל ה„יושבים" מוכנים היו מקומות משני עברי השלחן, אבל בשביל ה„עולם" לא הוכנו מקומות קבועים כל עיקר וכל הקודם זכה), כל אחד ואחד השתדל לתפוס מקום קרוב יותר לשמוע תורה מפי רבנו, שהיה משמיע אמרותיו הטהורות בלחישה. זקני חסידים, שלא עמד בהם כחם לעמוד מקרוב כאברכים, היו מתיצבים מרחוק ובלבד שיוכלו להעיף עין אל תואר הוד פני הצדיק כשהוא מסב לשלחן.

זה השלחן אשר בסקרניביץ

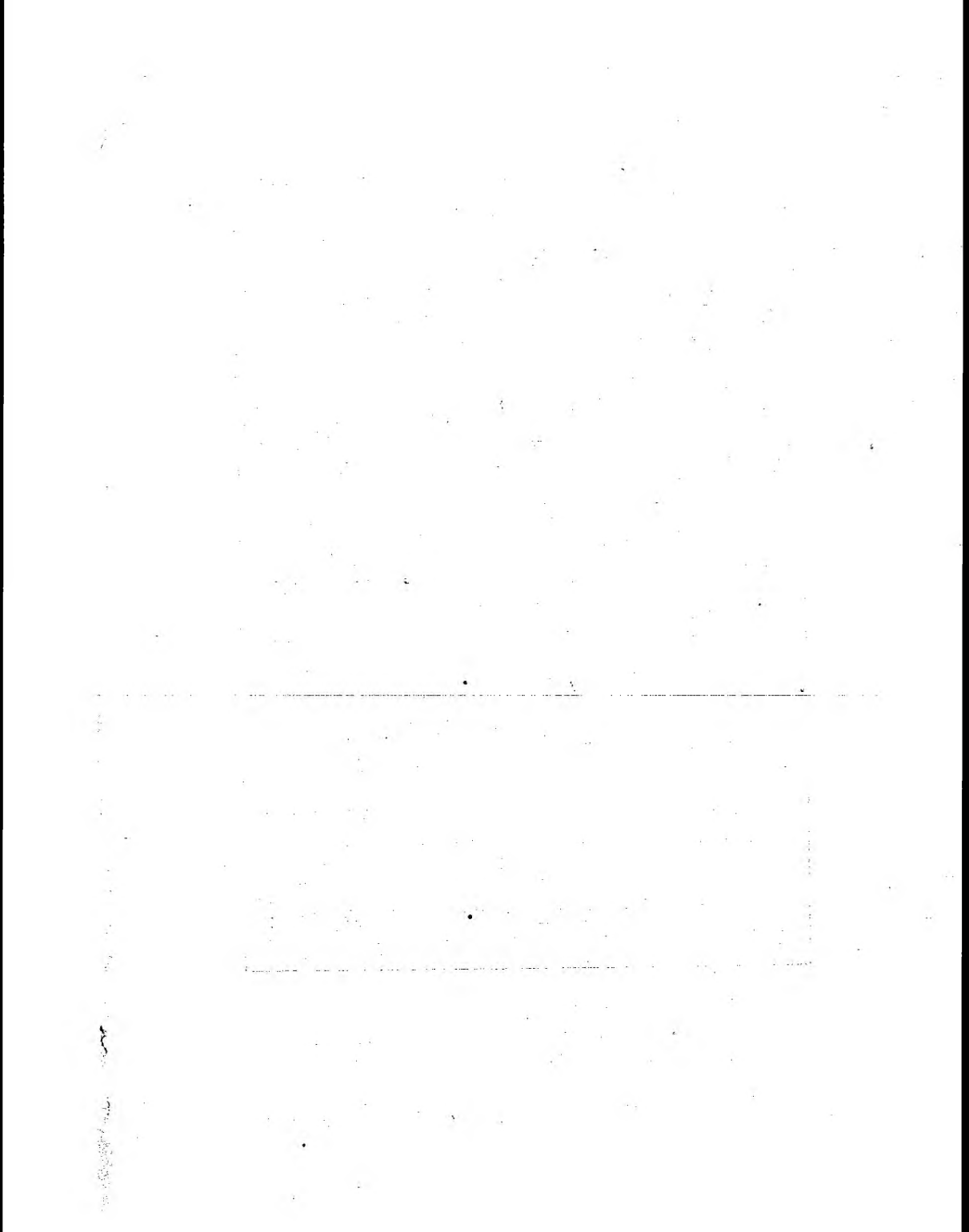
הכרת דרך ארץ עצומה ויראת רוממות נשגבה היו תוקפות אותך למראה היושבים לשלחן בלבד. חסידים ותיקים ויהודים בעלי צורה, נוסף לחמשת בניו וחתנו של הצדיק, שישבו מימינו ומשמאלו.

א) בנו הבכור הרה"צ ר' מרדכי מנחם מנדיל זצ"ל יורש כסאו ומנהל צאן מרעיתו אחריו, שנהג באדמו"רות שנתים ומחצה, דהל משק פר' נח תרפ"ז ונסתלק מן העולם בח"י אד"ר תרפ"ט.

ב) בנו השני ממלא מקומו בסקרניביץ עד היום לאורך ימים, ר' ישראל יצחק שליט"א.

אדמו״ר ציס״ע רבי שמעון קליש זצוק״ל מסקרניביץ

ג) הרה"צ ר' יוסף צבי שליט"א אדמו"ר וראב"ד בק"ק קרטשוב לשעבר ועכשו רב ואב"ד ואדמו"ר בבני-ברק עיה"ק.

ד) הרה"צ ר' יעקב יהודה זצ"ל, ממלא מקום אחיו אדמו"ר ר' מנחם מנדיל זצ"ל בבלוינה מיום ח"י אד"ב תרפ"ט עד ליום הסתלקותו ג' דחוה"מ סכות תר"ץ.

ה) הרה"צ ר' דוב שליט"א מנהיג עדה קדושה בלוביטש.

ו) חתנו הרב החסיד בלובלין ר' שלמה יחיאל כהן נ"י.

אך במסיבת הקדושים והטהורים, שהאירו פני השלחן בהוד דקדושה, ישבו ראשונה במלכות השלחן לא הבנים אלא שני נכבדים דוקא:

הרה"ק ר' חיים זצ"ל. שהיה כל ימיו עובד ה' בקדושה ובטהרה ויושב באהלה של תורה, בנו ותלמידו של אביו האדמו"ר הקדוש ר' יעקב יהודה מנאדרזין זצ"ל ותלמיד-חבר ומחותנו של האדמו"ר זצ"ל בסקרניביץ (הרה"צ ר' ישראל יצחק, אדמו"ר בסקרניביץ כיום, היה חתנו). אף היה מחותנם של האדמו"רים מלובלין, מקוזניץ ועוד. בחיי רבנו זצ"ל היה כפוף לו בענוה ובתמימות. כל ימיו של אותו חסיד היו אדמו"רים וגאונים בפולין רוחשים לו הרבה כבוד ודרך-ארץ, ראה ראו בחוש שהשכינה שורה על כל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו. אחרי פטירת רבנו זצ"ל נהג באדמו"רות בורשה מפרשת לך תרפ"ז ועד יום הסתלקותו ה' אייר תרצ"א. גדולתו בתורה רואים בעליל מאותן ההגהות שכתב לספר „ישרש יעקב" מאת אביו הרה"ק אדמו"ר מנאדרזין זצ"ל שפרסם בורשה בשנת תר"ץ. בשנות מלחמת העולם ולאחריה, תרע"ד תר"פ, יושב היה בורשה וזכיתי להיות מקורב אליו בידידות נאמנה בלב ונפש.

ר' יוסף טננבוים ע"ה הוא היה השני בנכבדים של קהל החסידים בסקרניביץ. ר' יוסף היה אחיו של הרבי מנאדרזין ר' יעקב יהודה זצ"ל. בימי חרפו היה גביר עצום ובעל צדקה מופלג. ר' יוסף עשה עלי רושם כביר בעודני ילד, זקן ואיש

שיבה היה כבר אז והתפלל תמיד מתוך סידור וגומר היה תפלתו לפני הש"ץ. בשעת שיחה אתו מן הצורך היה להטות אוזן אליו כדי לשמוע דבריו היוצאים מפיו בלחש. כשהיה מהלך ברחובות קריה היו עוברים ושבים נרתעים מפניו בדרך ארץ ומחלקים לו כבוד. בגדיו היו נקיים ונאים תמיד, מגפיו מצוחצחות ומבריקות וכל צעד וצעד שלו היה אומר כבוד. בשבת לעת "שלש סעודות" היו מתכנסים אל ביתו הסידים מפוארים ומאריכים בשלחן עד שעה מאוחרת בערב. אחרי "הבדלה" היו חסידים שוהים אצלו על כוס חמין ור' יוסף דיה מעלה עשן ממקטרתו ויושב בדומיה שעות על שעות ואינו מוציא הגה מפיו.

ברבות הימים כשעינתי בספר "ראשית חכמה" וקראתי בפרק ו' מ"שער האהבה"; "והחסיד ר' לפידות ע"ה העיר למורי ע"ד שראה בחלום את החסיד החכם ר' יהודה ב"ר שושן ע"ה אחר פטירתו פה בגליל העליון וראה שהי' מאיר פניו כאור החמה, וכל שערה ושערה מזקנו היתה מאירה כאילו הי' אבוקה ושאל לו על מה זכה לזה, ואמר לו בשביל מעלת השתיקה, שמימיו לא שח שיחה בטלה" וגו' — נזכר הייתי שראיתי כדמות זו בימי נעורי בצורת ר' יוסף טננבוים ע"ה.

היה זה יהודי "בעל בית" שכל ימיו היו שרשרת ארוכה אחת של תורה ויראת שמים, צדקה וגמילות חסדים. מושג זה של "סיג לחכמה שתיקה" יכול היה להשיג המשיג בהתבוננו להליכותיו ואורח חייו בתקופות שונות בימי חלדו, הן בימי עשרו כשנתקימה ברכת נעים זמירות ישראל והיו כשתילי זיתים סביב לשלחנו ששה בנים, ארזי לבנון, יראים ושלמים: נטע, אהרן, משה, מאיר, מנדיל ויהושע, והן בימי מרודו לעת זקנתו, כשירד מנכסיו והיה אב שכול, רחמנא לצלן, שקבר בחייו חמשה בנים ל"ע (בנו אהרן היה היחיד שהאריך ימים אחריו), שתקן היה רגמיד, מקבל היה עליו

יסורין באהבה ובתמימות ללא גניחה וללא אנחה, וזיו פניו היה מאיר כשמש בצהריים, בימי אסונו כבימי ששונו, עד לרגעיו האחרונים בשעת פטירתו ביום הכפורים תרע"ד.

במסבת השלחן של יו"ט משתומם הייתי ביותר למראה אורך רוחו וסבלנותו של הרבי זצ"ל להיות מאריך בשלחנו שעות על שעות וסביבו נסערים ונדחקים מאות יהודים. טובל היה כלו בים של זעה ודוחק, וכל עין בוחנת רואה היתה עבים כבדים מקדירים קלסתר פני החמה שלו, וכשהיד תולה עיניו מעל השלחן, להעיף מבט סביבותיו, אחזה חלחלה את העולם כלו. מבט קדשו העמוק, החודר, פולח היה לב הכל ופולש לתוך תוכו. כל אחד מדמה היה בנפשו שהרבי קורא מעל פניו כל מעשיו ומחשבותיו, וכל מי שמבט קדשו פגע בו, היה אנוס להשפיל עיניו.

במוצאי יו"ט היה רבנו זצ"ל קורא בפתקאות ופוטר בשלום את "העולם" לביתו. מתבונן הייתי בענין "פתקאות", לשם מה הן באות; ודאי שכל חסיד וחסיד יש לו צרור צרות משלו, ועל אחת כמה וכמה מי שבניו מרובים — צרותיו מרובות, צרת הבן וצרת הבת, ואדם קרוב אצל עצמו ואין גאותו מניחה לו להזכיר בניו לגנות, אף רבה מדי אהבתו לרבו מכדי לצערו ולפרוש לפניו כל צרור צרותיו לפרטיהן, ויש שאי אפשר להסיח את כל מועקת הלב בקול רם. ברם פתקה זו תריס יש בה בפני כל החששות, הניר סבלן הוא, כידוע, פורט אדם בפתקה את כל צרותיו, אחת לאחת, ופטור מתוך כך מלדבר עליהן.

בעמדי מרחוק מרגיש הייתי לפרקים, שנשתנו פני הצדיק בשעת קריאת פתקאות שונות, שינוי צורה ממש, ורבים היו המקרים שלא היה יכול לשבת ולשקוט במכונו, היה קם ועוזב אותו חסיד שעמד לפניו לקבל פרידה ואת העולם כלו מאחריו, נכנס לחדר אחר והפתקא בידו, וכך היה שוהה שם שעה ארוכה עד ששב וחזר למקומו. פעמים הרבה היה מקמט את הפתקא ופותחה שוב, מקמטה וחוזר ופותחה ומניחה לבסוף תחת מנורת השבת שהיה נר דלוק בה תמיד בשעת מתן ברכת פרידה, ואפילו לאור היום.

משיחותיו.

לידי הבנה בדרכי קדשו של רבנו באהבת ישראל שלו בכלל ובמסירותו לכל חסיד והסיד בפרט, — לא הגעתי אלא בנסיעתי לסקרניביץ אחרי חתונתי. מגיע הייתי ובא לסקרניביץ ומוצא שם חבריא של אברכים חסידים, לומדים מופלגים, כגון: ר' יעקב יהודה רוזנצויג ראב"ד ביזורנה אחר כך, ר' יעקב זילברשטין רב בורשה, ר' אהרן פרידמן דיין ומו"צ ברדום, ר' אהרן שרפהארץ מפרז' דבורז' ועוד. מתכנסים היינו ובאים לסקרניביץ לשבת שמתחילים בה „סליחות" ושוהים היינו שם עד לאחר יו"כ ולפעמים עד לאחר סוכות.

כל אמרות ה„תורה" שלו ביסודם היה „ביטול היש" וממאות השיחות שוכיתי לשמוע מפיו הקדוש כדאי למסור כאן כמה מהן, מופלאות בענינן:

א) ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה פירש רש"י חרנה כמו לחרן; כל מקום שצריכים למ"ד בתחילתו הטיל לה הכתוב ה"א בסופה, הקשה רבנו זצ"ל על כך, מה מרויח הכתוב מחליפין אלו? אם בין כך וכך יש להטיל ה"א בסוף, מה לי למ"ד ומה לי ה"א? ותירץ כך: הכתוב מלמדנו, כל מה שאפשר לחסוך מלומר אף אות אחת יש לחסוך ואפילו אם יצטרכו לאומרה לבסוף.

ב) וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו הקשה הרבי זצ"ל וישלח אברהם את „ידו" למה לי? וכי לא סגי לנו ב„ויקח את המאכלת לשחוט את בנו" בלבד? ותירץ: כל רמ"ח אבריו של אברהם אבינו היו משועבדים כל כך לשמו יתברך, שהיד לא היתה מתרוממת כנגד רצון הבורא, והוצ"ל ורצון הבורא היה כנגד הצווי לא נתרוממה ידו של אברהם לפעולה. עד שנתחזק בכח על היד, „וישלח אברהם את ידו", היינו; שהכריח אותה לפעולה.

ג) כשהכניס רבנו לחופה את בנו הצעיר אדמו"ר ר' דוב שליט"א בזבירצה היו משלנו „עולם" גדול שם. אותי זיכו

אז לומר „בדחנות" על השלחן, כשסימתי, כבדני הרבי ביין ואמר לי: יודע אתה, „דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב" מפרשים אנו, שצריכים לחזור ולהכנס אל הלב.

ד) אותה חתונה היתה ביום הרביעי. ביום ראשון לאחר „שבת שבע ברכות" קראו לנו ליטול ברכת פרידה הביתה. היה ביניגו, האברכים, כלי מפואר אחד, אברך לודזאי, חסיד מופלג, ר' אשר רוזן ע"ה, עמד אותו אברך וטען לפני הרבי זצ"ל: „למדנו רבנו! כיצד יכולים אנו עכשיו להיות פונים והולכים, זה למסחרו וזה לעסקו, לאחרי ימי קדושה כאלו שעשינו כאן"? ענה הרבי ואמר: לכאורה לשם מה היה צורך לאחר קבלת התורה בצווי מיוחד „לך אמור להם שובו לאהליכם"? וכי לא ידעו בני ישראל מעצמם, שלאחר גמר ג' ימי הפרישה מותרים הם לחזור לאהליהם? אלא התרוץ הוא: כשם שהיה קשה להם לבני ישראל לקבל על עצמם הלכות פרישה, כך היה קשה להם לחזור לביתם לאחר פרישה, ולפיכך אמר הש"י למשה „לך אמור להם שובו לאהליכם". אלא מה? חוששים הם, שמא ישתקעו שוב בגשמיות? יש עצה לכך,— ואתה פה עמוד עמדי, היינו אם המנהיג נשאר עומד ומקושר אל השכינה רשאי העם כולו לחזור לביתו.

ה) יושב היה ישיבת קיץ ביער סמוך לסקרניביץ בימי אלול. פעם אחת טיילנו בחברת הרבי בשבילי יער בשעת שחרית מוקדמת, פתאום עמד הרבי בתוך היער ואמר לי: יודע אתה כיצד נעשים יהודי כשר? אדם מישראל, סוחר טרוד בעסקו, שאין לו פנאי כל היום ללמוד תורה, די לו שהוא משכים בבוקר ואומר „קדש לי כל בכור". כל רצונו של הקב"ה מבן ישראל שיקדש לו מחשבתו הראשונה ביום. „פטר כל רחם" היינו: „רחם"— אותיות רמ"ח, וממילא „באדם ובבהמה— לי הוא"- כל מה שיהא עושה באותו יום, בין באדם ובין בבהמה, יהא הכל למען שמו יתברך.

התקשרותנו לרבנו זצ"ל היתה התקשרות אהבה בלי מצרים. מתענין היה בחייו הפרטיים של כל חסיד וחסיד. היה חולה בביתו של אחד מחסידיו במרחק עשרות מילין היה מעורר את המשמש שלו באישון לילה חוקרו ודורשו אם לא נתקבלה ידיעה מה שהיא על מצבו של החולה. מטיף היה דברי מוסר לנגידים שבחסידים על שאינם תומכים בעניים שבבני-עירם. פעמים נודע מצבו הדחוק של חבר וידיד, מתוך כך, שהרבי זצ"ל היה מודיע לאלה שיש בידם לעזור, להמציא עזרה לפלוני, בצורה שלא ירגיש המקבל כלל שיודעים ומכירים את מצבו כמות שהוא. ברם שאלה ראשונה שהיה מקדם בה פני חסידיו בעמדם לפניו היתה: קובע אתה עתים לתורה? עוסק אתה במעשים טובים?

פעם אחת בעת משבר במסחר באתי אליו לסקרניביץ להתאונן על מצבי. סוחר הייתי בורשה ומסחרי פרץ בסביבה ועמוס הייתי שטרות הרבה לפורעם, אבל לקוחותי לא פרעו שטרותיהם במועדם ונמצאתי במצוקה. אולם מאחר שלא הייתי מתאונן לפניו מעולם בענינים גשמיים בושתי לפתוח פי בכך אף הפעם. פותח אתי הרבי בדברים ושואלני: בלמוד התורה היכן אתה עומד? עונה אני: לומד אני שיעור יום יום בקביעות. שואלני הרבי שוב: שיעור אתה לומד? לא לשיעור אני מתכון אלא להגות בתורה ממש! כיון שראיתי שנפתח לי פתח, עניתי ואמרתי: רבי! כסבור הייתי שהרבי ישאל וידרוש לעניני המשא ומתן שלי, למהלך עסקי — על כך הפסיקני הרבי בתוך כדי דבור: לשלום עניניך? למהלך עסקיך? להם שואל אני ודורש מפי אחרים — בקי אני בכל פרט ופרט שבחייך. בדבר תלמוד תורה רוצה אני לשמוע מפיך!

בנוגע לשאלת ארץ ישראל לא קבעו בסקרניביץ עמדה מיוחדת, לא לחיוב ולא לשלילה, וכשהתחלתי בעבודתי ליסוד בני-ברק התיחסו לכך בסקרניביץ בשויון נפש ולא ראיתי התנגדות גלויה לעסקנותי מצד הרבי זצ"ל. ברם הגיעו ובאו אל הרבי מלשינים ומוציאי דבה, והפליגו בספורי מעשיות עלי, שאני הולך ואוסף ממון ישראל למיליונים וקונה בדמיהם לירות אנגליות וואליוטה

זרה, מעשה שיש בו סכנת מאסר; ולא עוד אלא שבעלי חצים הללו חוו כבר בדמיונם כי הנה חוזרים ובאים יהודים אלי ותובעים את כספם בחזרה ומכיון שאין בידי להחזירו להם מושיבים אותי בכלא על כך וממון ישראל יורד לטמיון בידי בני ישמעאל.

* באתי פעם אחת לסקרניביץ, נתן לי הרבי שלום ופתח אתי בתחנונים, כאב המרחם על בנו בזה"ל: — מה אתה עושה? מפני מה אתה מתחייב בנפשך? אתה הולך ומחבל בעצמך בידים ממש? ואל מי תדמה ותשוה, אל הרבי מגור שליט"א? אמנם אוסף הרבי מגור ממון מידי יהודים בשביל ארץ ישראל, אולם אם לא יסתייע הדבר בידו, חלילה וחס, לא יהא פוצה פה ומצפצף, אבל אתה מי ירחם עליך? ומי יעמוד לך לימינך להושיע לך?

לשמע דברים אלה נשבר לבי בקרבי, אבל התעודדתי ברוחי. עניתי ואמרתי: רבי! אין דרך לחזור עוד! כבר שלמנו לערבים יותר על 5000 לא"י דמי קרקעות, ומעתה אין עצה אחרת אלא שהרבי יבקש עלינו רחמים מאת השי"ת שלא יארע לנו כל מכשול ובטוח אני בזכותה של ארץ ישראל שתעמוד לי להוציא מחשבתי לפועל עד גמירא. מאותה שעה ואילך היה לבי דואב בי תמיד בשעה שהייתי נוטל ברכת פרידה ממנו, על יסורי הנפש שאני גורם לו על לא עוול בכפו.

בפומבי לעיני ה„עולם" לא הראה הרבי מאז כל התרחקות ממני במדה שהיא. בכל אותם הכבודים שהיתה לי חזקה עליהם כגון: תפלות לפני התיבה, זמירות על השלחן וכו', לא נגרעה זכותי. לא היתה דעתם של בעלי לשון הרע נוחה מכך; התנהגותו של הרבי אתי לא היתה להם לרצון, שהרי סוף כל סוף נראה היה להם, כאילו יצאתי מגדר החסידות הסקרניביצית; נושא נאומים, מקהיל אסיפות, מפרסם הצהרות והסברות בעתונות, מביע דעות משלי על עתידה של היהדות בפולין וכו' וכו'. אף חפצו להשיאני, כביכול, שהרבי אין דעתו נוחה הימני ומוותר היה על נסיעותי אליו./ עד שבערב שבועות אחד נדמה היה לי, בשעת „קבלת שלום", שאין סבר פניו אלי כתמול שלשום. לא יכולתי לעצור בנפשי עוד, עניתי ואמרתי כך:

רבי! יודע אני בעצמי, שהולכי רכיל באים ומוציאים עלי דבה לפני מעלת כבוד קדשו, בגלל עבודתי למען ארץ ישראל. אבל בגמרא מצאנו חסיד גדול, ור' אבא שמו, שהיה משתמט מרבו הגדול ר' יהודא בשעה שרצה לעלות לארץ ישראל כנגד דעתו, שהיה אומר: כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה, שנאמר: בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם נאום ה'. אבל כשהיה התלמיד ר' אבא רוצה לשמוע תורה מפי רבו עומד היה מאחורי הפתח של בית המדרש ושומע תורה (ברכות כ"ד ע"א). אף אני, רבי, אעשה כמעשהו, מאחורי פתח בית מדרשו אעמוד, אם לא יניחוני להכנס פנימה, אבל בוא אבוא כמאז ומקדם.

תשובת הרבי על כך לא היתה אלא ברכת יום טוב בפנים שמחות. בחג שבועות זה הרגשתי, שהתקרבותו של הרבי זצ"ל אלי היתה הפעם הרבה יותר מלשעבר.

שמחה אמיתית אצל רבנו זכיתי לראות אותה שבת שעשיתי אצלו בסקרניביץ, כשחזרתי מארץ ישראל בחורף תרפ"ה. יושב הייתי אז עם בני-ביתי בבני-ברק, בקרב מאה משפחות בערך מן העולים שהתישבו בה כבר. באתי לפנלין לשם סדור חשבונות עם חברי „בית ונחלה" — ולשם ארגון קכוצת עולים חדשה מבין חברינו. כשעמדתי לפני רבנו ביום ששי, ליטול שלום, אמר לי בחסברת פניו הקדושים: בשבת אורח אתה על שלחני ובמוצאי שבת איה"ש נדבר דברינו.

במוצאי שבת אחרי הבדלה קרא לי ובקשני לספר לו הכל, דברים כהויתם. שעות עשיתי אתו ביחידות; היה עלי לספר הכל מתחילה ועד סוף ולמסור פרטים על כל מה שעבר עלינו למן הרגע הראשון שדרכו כפות רגלינו על אדמת ארץ הקדש ועד הימים האחרונים.

לבסוף שאל אותי אם השתטחתי על קבר אחיו בטבריה, ולא הניחני עד שתיארתי לו מסיבת המקום לפרטיו. וכל אותה שעת השיחה היה מעלה עשן ממקטרתו והחדר מלא עשן. כשהרגשתי בכובד ראשו באותה שעה עניתי ואמרתי לו: רבי! שפיר חלקכם

מחלקם של אדמו"רים אחרים, שכן כבר הכינונו לכבודכם קהלה קדושה ובית מדרשכם בנוי ועומד כבר. על כך נאנח אנחה עמוקה, — צדקת! אבל מרגיש אני שכחותי עזבוני לעת זקנה. אותו מוצאי שבת ראיתי אותו בפעם האחרונה. רבנו נתעלה לגנזי מרומים בד' דחוהמ"ס תרפ"ז.

רבי שלמדני תורה ומוסר ר' מתתיהו צבי ע"ה

המלמד לגמרא הראשון שלי ר' מתתיהו צבי ע"ה היה אחד מנשואי הפנים בקהל החסידים שבסקרניביץ. לאו כל אחד ואחד זכה להתקבל אצלו כתלמיד שכן יותר משמשה תלמידים לא קבל מעולם. חפץ היה אב לבנים למסור בנו לתלמוד אצל ר' מתתיהו עליו היה להרשם אצלו זמן רב קודם לכן ולחכות לתורו. זכה האב — עוד לא זכה הבן; צריך היה הנער לעבור עוד בכור המבחן עד שזכה להיות תלמידו.

ר' מתתיהו זה, שהיה מתפרנס ממלאכתו זו לשם שמים ולא היה לו מקור אחר לפרנסתו מלבד „המלמדות", חי היה ברוחה ונוהג היה ברחבות בביתו כדרך הנגידים. מקפיד היה ביותר על הנקיון ועל הנוי בכלים ובכסות. לבוש היה תמיד בגדים נאים ומצוחצחים ביותר. שלחנו, ואפילו בימות החול, התנוצץ תמיד בטהרתו ובחנו, במפתו הלבנה שהבהיקה על גבו, במערכת כלי הכסף הממורטים הערוכה עליו ובברק הכלים שעלו על השלחן נקיים עד כחוט השערה, במדה נעלה ביותר. מה שהיה מקיים בעצמו היה דורש מתלמידיו לשמור ולעשות.

שעורו הראשון בגמרא ותוספות היה מלמד אותנו בהשכמת הבקר, אפילו בימות החרף, מחמש שעות עד אור הבקר. אחרי השעור התפללנו וסערנו פת שחרית אצלו בבית. מיד לאחר הארוחה ישבנו לחזור על השעור ולהכין את פרקנו „בקריאה עצמית" עד אחת אחה"צ. באותן השעות, משמונה עד אחת, עוסק היה רבנו בתורה ולומד שעוריו הקבועים, לחם חקו יום יום. עם לכתנו הביתה לסעודת הצהרים גומר היה תפלת שחרית שלו.

בערבי החורף הארוכים היינו לומדים אצלו פוסקים, „יורה דעה" או „חושן משפט" או סוגיות כגון: „מודה במקצת" „טפת חלב" „כחל" וכדומה. אור ליום ו', לאחר שהיה בוחן אותנו ושומע פרקנו בשעורים שלמדנו כל השבוע, היה מוצא שעה לגלגל אתנו בשיחות המוסר והמדות הטובות ועל גודל הענין שבדבוק חברים.

מרגלא בפומיה דר' מתתיהו צבי: אין אדם ראוי לשם „יהודי נאה" אלא אם כן נאה הוא בתפלתו, נאה באכילתו ונאה בשנתו. טופס חי של אותן המדות הטובות, שהיה משתדל לנטוע בקרבנו, ראינו בו בעצמו. אדם זה היה בבחינת „חסיד בכל מעשיו".

לומד הייתי אצל ר' מתתיהו צבי ארבע שנים כסדרן מגיל שש עד לגיל עשר, ובכל אותם הימים לא ראיתי אותו מעולם בא לכלל כעס או יוצא מכליו סתם. זהירותו ואזהרתו בעניני רכילות, לשון הרע ושנאת חנם היו לגבינו בבחינת דברים להלכה, אבל לא הבינונו עוד, מה ערכן ושמושן למעשה, בחיי המציאות.

אדמו"ר ר' שמחה בונם קליש מאוטווצק.

הרה"צ ר' שמחה בונם קליש מאוטווצק ז"ל היה בנו של הוורקאי האמצעי ר' מנדל זצ"ל ואחיו של רבנו ר' שמעון זצ"ל מסקרניביץ. אחרי פטירתו של ר' מנדל בשנת תרכ"ח צעיר היה עוד ר' שמחה בונם בנו — כבן שבע עשרה שנה — מכדי למשוך אחריו רוב מנינו ורוב בנינו של קהל חסידי וורקה. קמה, איפוא, התפלגות בקרב חסידי וורקה, רבים מגדולי החסידים הכתירו את ר' דוב בריש מביאלה לרבי עליהם.

ר' דוב בריש היה בנו של הגאון והצדיק המפורסם ר' אברהם מציכאנוב זצ"ל, שהיה רבם של חסידים גדול ונערץ אף הוא. ברם בניו, אדמו"רים גדולים בעתיד, היו נוסעים לצדיקים אחרים; הרה"צ ר' יעקב מנאשלסק והרה"צ ר' וולף מסטריקוב נסעו לקוצק ר' בעריש שהיה גאון מפורסם בנגלה ובנסתר, היה נוסע לוורקה, אל הורקאי הזקן ר' יצחק זצ"ל. אחרי הסתלקותו בשנת תר"ח דבק בבנו והיה יד ימינו של רבו, הוורקאי האמצעי, ר' מנדל זצ"ל.

חוץ מהרה"צ ר' בריש זצ"ל מביאלה היו בוורקה עוד כמה וכמה גדולים מפורסמים בחסידות שהיו ברבות הימים לאדמו"רים גדולים אף הם, כגון: הרה"צ ר' יחיאל מאלכסנדר זצ"ל, הרבי מאלכסנדר הראשון לאחר כך, מיסדה של שלשלת אלכסנדר שני חתניו של הוורקאי האמצעי: ר' נחמיה בכור חתניו, נכבד ונשוא פנים בקהל חסידי וורקה ור' יעקב יהודה האדמו"ר בנדרזין לאחר כך. (הרבי מסקרניביץ ר' שמעון זצ"ל היה עוד בן י"א בעת הסתלקות אביו).

קשה היה להם, איפוא, לאותם הגדולים בחסידות לקבל עליהם מרותו של רבי צעיר בן י"ז; נתנו עיניהם בר' בריש מביאלה ובחרו בו לממלא מקומו של הוורקאי האמצעי ר' מנחם מנדל זצ"ל.

ברם נשארו עוד אלפי יהודים, חסידים נלהבים, שלא רצו לנתק את השלשלת של בית וורקה, אלא חכו להנהגתו של רבם

בן הי"ז, ר' שמחה בונם זצ"ל. מסתבר שמעשה זה של נשואי הפנים שבחסידים, וביניהם גם שני גיסיו המכובדים על פני כל העם, שהניחוהו והלכו להם ועוד לקחו אתם את אחיו הקטן, בנסעם להקביל פני רבם בביאלה בכל רגל ורגל, — גרמה לחולשת דעת יתירה אצל הרבי הצעיר. ולמרבה הצער והיגון שבלב עוד ישבו כלם בחצר אחת ונשמו באוירה אחת. מלבד זה היה חש ברגליו עוד מילדותו ונעלים-מותקנות מיוחדות התקינו לו הרופאים לנעול לרגליו להלך בהן והיה ידוע חולי תמיד. נצרפה הנשמה הקדושה ביסורי הגוף ויצאה מזוקקת, מחושלת וטהורה.

הרבי הצעיר נוהג היה באדמו"רותו על פי דרכו המיוחדת. לא שת לבו לרוחות החדשות המנשבות ברחוב היהודים ולא רצה להלך לרוח הזמן אפילו כדי ותור כלשהו. מדקדק במצות היה כחוט השערה הן בפנימיות והן בחיצוניות. חומרותיו באסור חמץ הגיעו עד כדי כך, שהקצה לעצמו דירה מיוחדת לשמונת ימי חג הפסח, שהיתה סגורה ועומדת כל ימות השנה, ובה הכל מוקצה בקדושה ובכשרות לחג: רהיטים, כלים, מלבושים וכו'. דקדוקיו בחבוב מצוה והדורה לא היה גבול להם; כשהיה רואה חסיד שלו נושק את המזוזה בידו היה מגיע לידי קפירה יתירה, מזהיר היה את אנ"ש לנשק מזוזה או ספר תורה בשפתים ממש; לא סגי היה לו בכך שאדם רוצה לצאת ידי חובה בנשיקה מרחוק; לדעתו לא היה בכך משום חבוב מצוה כל צרכו. כשהיה שוהה מחוץ לביתו ואפילו כשהיה מתאכסן בביתם של אדמו"רים חבריו, לא היה טועם מכל דבר מאכל, אלא אם כן הוכן ונערך בכלים שלו הוא. לא אחת עורר מעשה זה של הצדיק האורח קפידה בלב האדמו"ר בעל הבית, בשעת שמחת מצוה וכדומה, כשהיה משמשו עומד ועורך לו סעודתו לחוד, פורש לו מפית משלו על השלחן, מעמיד כלים משלו ומגיש לו אל השלחן מרק בקערת כסף מיוחדת משלו. ברם צדיק זה עומד היה על דעתו ולא חת מפני כל. וכמעשהו בכשרות כך מעשהו בכל העניינים — פשרות וותורים לא ידע מימיו, סולד היה מכל משוא-פנים אפילו לעשיר שבעשירים, ושליחים נאמנים

היו לו בין אנ"ש, שהיו יודעים מה מתרחש בביתו של כל חסיד וחסיד; אך נודע לו שבביתו של חסיד פלוני אין הכל נוהג כשורה, היה שולח ומזמינו אליו לאוטווצק, נוזף בו ומוכיחו על פניו, ואם לאחר כמה התראות לא היטיב החסיד דרכו ועמד עוד בקלקלתו, היה אוסר עליו בפירוש לבוא ולהסתופף בצלו עוד. וכחומר הנוהג שלו בהקפדה על עצמו כך היה דורש מחסידיו ומקפיד ביותר שיתנהגו כחומר הדין. וכשהתחילה ה„מודרניות" להתגנב לתחום החסידות היתה נפשו מרה עליו ביותר וסבל הרבה סבל ויסורים מכך. בתחילה היה מגרש מעל פניו אותם האברכים שלא הלכו בדרכיו, שכן סבור היה שבדחיה זו יחזיר אותם למוטב, אבל בראותו שאין דרך זו מובילה אל המטרה הרצויה, שלא די שהם הולכים ומתרחקים ממנו מדי הציקו להם בתוכחותיו, אלא אף פורשים והולכים לגמרי מדרך החסידות, נצטער צער רב ולבו היה דואב על כך ביותר.

כשמלאו לו ל"ו שנה החליט בדעתו לעזוב את חסידיו אחריו, להיות פורש מה„עולם" ומהאדמו"רות כאחד ולעלות לארץ ישראל. שמעו זאת המקורבים, נתכנסו אצלו והקיפוהו בשאלות: רבנו! היתכן? היאך עומד הוא לעשות מעשה כזה לעזוב קהל חסידים הדבקים בו ואוהבים אותו, להניחם וללכת? על כך ענה להם, שלבו סמוך ובטוח, שרבים מבין חסידיו תהא דעתם נוחה מפרישתו, שהוא מניחם לנפשם והולך; ולא עוד אלא שכבר בא לכלל הכרה, שאינו יכול לדור בכפיפה אחת עם עולם זה, לא העולם הוגן לו ולא הוא הוגן לעולם, ואין ביכלתו להסתגל לעולם זה בשום פנים, ואם חסידיו אינם יכולים למלא אחריו לקיים דרישותיו מהם במלואן, הרי מוטב שיקדים ויעשה כפי החלטת הלב הפנימית; לעלות לארץ ישראל ולחיות כיהודי פשוט בעולמו של הקב"ה; איש לא יבטל אותו מתורתו ומעבודתו ולא יפריע אותו מלהתנהג על פי דרכו הוא ואף הוא לא יפריע אחרים מהתנהגותם.

כשבא לארץ ישראל בשנת תרמ"ח סבל רדיפות קשות מצד השלטונות הטורקיים. סוף כל סוף לא יכול היה לעמוד שם מפני

חמת המציק ובשנת תר"ן חזר ובא לפולין. בבואו חרדו החסידים לקראתו, קבלוהו בכבוד גדול ונתדבקו בו באהבה יתירה עוד מבתחילה. אחרי פטירתו של הרבי מביאלה ר' דוב בריש זצ"ל בשנת תרל"ה פרשו רבים וחזרו ובאו לאוטווצק להסתופף בצלו של ר' שמחה בונם זצ"ל. חסידיו קנו לו חוילה גדולה ומרווחה באוטווצק (מקום ההבראה שליד ורשה), נתישב שם ונהג רבנותו ברמה עד שנת תרס"ז.

כשהגיע לשנתו הנ"ז עזב את משפחתו ואת קהל חסידיו הגדול אחריו, קם ועלה לארץ ישראל ואתו משמש-בקדש אחד בלבד. מתוך נמוקו שבטוח הוא בדבר שכל עיקרן של הרדיפות מצד הרשות בפעם הראשונה לא באו אלא מחמת "עין הרע" משום שלווהו המונים עד לתחנת האניה באודיסה, — אוסר היה מעתה על חסידיו ללוותו בדרכו הרחוקה, אלא תחנות מספר בלבד.

במדת הצנע לכת זו נוהג היה אף בבואו לירושלים; בורח היה מן הכבוד. ואף שירושלים עיה"ק ערכה לו קבלת פנים נהדרת בבואו בשעריה, ברב עם; יקירי ירושלים ורבניה, חכמיה וסופריה, אמרכליה והמוניה יצאו לקראתו, לתחנת הרכבת, הריעו לכבודו ב"ברוך הבא" והוליכוהו לאכסניה שקבעו לו ב"בתי מחסה" — לא זחה דעתו מכל התכונה והכבוד שהיו למורת רוחו, ונוהג היה באורח חייו בירושלים בתכלית הפשטות; יוצא היה בעצמו לשוק לקנות לו את כל צרכיו ולא הניח למי שהוא שישמש אותו אף בכל שהוא — כזאת אוה לדרכו מאז.

לא שהה ימים הרבה בירושלים עיה"ק אלא קם והלך לו לטבריה ונתישב שם, רחוק מהמולת התהלה והפרסום, יושב ועובד עבודת הקודש בשקט ובשלות הנפש כחפץ לבו. בעוה"ר לא האריך ימים בארץ ונפטר בטבריה ביום ב' שבט תרס"ח. חצבו לו קבר במעלות קדושים וטהורים בין קברותיהם של ר' מנדלי מויטבסק מחבר ספר "פרי הארץ" ור' אברהם קליסקר.

כדאי לספר כאן עובדה אחת המעידה כמה עצומה היתה חבתו לארץ ישראל: סח לי מחותני ר' נפתלי גליכמן ע"ה בשעת

בקורי הראשון בארץ ישראל בשנת תרפ"א,— שבעת בואו הוא לארץ ישראל עדין היה ר' בונם זצ"ל שוהה בירושלים, חברו שבא יחד אתו לא יכול היה להסתגל לתנאי החיים בירושלים באותם הימים, החליט בדעתו לחזור לפולין. קם והלך לקחת ברכת הפרדה מלפני הרבי מאוטווצק, שמע הרבי לשם מה נכנס אצלו נאנח אנחה עמוקה ואמר לו: „רחמנות רבה רוחש לבי לך, כפי הנראה לא מצאת חן בעיני ירושלים שכן אלמלי מצאת חן בעיניה היתה ירושלים מוצאת חן בעיניך". דברי תמימות אלה שיצאו מן הלב נכנסו אל לבו של אותו יהודי ופעלו עליו; שנה דעתו ונשאר יושב בירושלים.

בהיותי נער עוד, כבן עשר בערך, שהיתי במחיצתו שבת אחת באוטווצק ואותו רושם כביר שעשה עלי צדיק זה היה מלפפני כל הימים.

בליל שבת קודש אחרי „קבלת שבת" התיצבתי בשורה של חסידים המחכים לתור „לקבל שלום", כשהגעתי למחיצתו נתן לי ידו לשלום והעמידני מן הצד. לאחר שנתברכו סגר את הדלת אחריהם, פנה אלי, ושאלני לפרקי. לומד הייתי או אצל רבי מתתיהו צבי במסכת חולין ועומדים היינו בפרק „כל הבשר", הוציא גמרא מהארון, פתחה ואמר לי: קרא! הייתי קורא והולך ובין ענין לענין היה מפסיקני, שואל ובוחן אותי ותוהה על קנקני, וכך היינו עוסקים בתורה עד שהגיעה השעה ללכת אל השלחן אחרי חצות, וכל אותו יום השבת היה מקרבני אצלו ומשהה אותי סמוך על ידו.

ברבות הימים, כשהיה הצדיק בא לורשה, כמה פעמים בשנה להשתטח על קבר אבות, הייתי נוהג תמיד לבקר אצלו, והיו אלו שעות יקרות, רצופות נעימות עילאה שבשיחת חולין של ת"ח הצריכה לימוד.

עליתו לארץ ישראל עוררה געגועים וכסופים שמורים בלבי, ובשוחני בדבר שאורו וחומו של ניצוץ חבת הארץ שהיה ללהב אחר כך, נפח ושלהב בקרבי אדמו"ר ר' שמחה בונים קליש זצ"ל בשעתו.

הרב מלידה ר' יצחק יעקב ריינס זצ"ל

והעילוי ממייצ'ט ר' שלמה פלצ'וק זצ"ל

בשנת תרס"ה נתפרסם בפולין דבר פתיחתה של ישיבת לידה, בידי הגאון ר' יצחק יעקב ריינס ז"ל. כרוזים ותכניות נפוצו בסניפי „המזרחי" לעריהם ומהם הגיעו לרחבי הצבור, לעולמם של לומדי תורה ולחוגי בני הישיבות. מעשה רב זה הכה גלים ביהדות התורנית בפולין בכלל ורשמו עורר הד בלבות פרחי הישיבות בפרט, וביתר יחוד היה הרושם כביר בחוגי „המזרחי".

הגאון מהררי"י ריינס הרה והגה רעיון זה של הישיבה בנעוריו עוד, בהיותו רב בשוינציאן, מקום שם יסד ישיבה לתלמידים לשם איחוד תורה ודעת. בשהותו במוסקבה באדר תרמ"ב אסרו אותו השלטונות שם, ונתברר לו, שלא היה זה אלא באשמת עלילות שטפלו עליו רודפיו בגלל הישיבה שיסד, עד שנאנס לסגרה לבסוף. עשרים שנה טפח בקרבו את הרעיון להחיות את הישיבה ולחדשה, עד שנצטרף לדבר עוד מניע כביר אחד שהביא אותו לידי יסודה של ישיבת לידה, כבת טפוחים של הסתדרות „המזרחי" שבראשה עמד ולעבודתה הקדיש כל חייו. הגרי"י ריינס היה דואג כבר אז דאגת העתיד, עתידה של התנועה, כדרך דאגתן של כל התנועות הגדולות, החברותיות והלאומיות; להמשך המפעל, לנושאי דגלה של התנועה בעתיד ולהדרכת נוער הראוי לתפקידו להפקיד בידו גורלה של התנועה, התפתחותה והתקדמותה. מנהיגה של הסתדרות „המזרחי" נשא נפשו לחנוך נוער לציונות הדתית, לגדל דור צעיר לעבודת התחיה הדתית-לאומית, בנים נאמנים לה, יורשיה המסורים; שיהיו עוסקים בצרכי הציונות על טהרת הקודש. עוד לפני ארבעים שנה עם הראות הנצנים הראשונים של הציוניות המדינית, חזה כבר הגרי"י ריינס, שאין המזרחי יכול להסתפק בתפקידו זה בלבד; שיהא קובע מזוזות על פתחי מוסדות ציוניים, אלא חובה קדושה מוטלת עליו לחנך לציונות ברוח „המזרחי" דור צעיר, יוצר ובונה; בריא ביסודו, יסוד התורה והאמונה והמסורה, שיהא מוכן ללחום

מלחמתו של האידיאל הציוני בכל נפשו, בקש ומצא נוער זה הראוי לתפקידו הגדול בתוך כתלי הישיבות, בתוך ד' אמות של הלכה.

אמנם אף בישיבת ואלוז'ין המפוארת בימיו של הגאון והצדיק המפורסם בעולם ר' נפתלי צבי יהודה ברלין (הנצי"ב) לא הפריעו לתלמידי הישיבה בהתעניינותם בעבודת התחיה הדתית-לאומית, ואפילו מנהלי הישיבה בעצמם ראו בעין יפה מעשיהם של אותם התלמידים, שארגנו בולוז'ין באותם הימים אגודת-סתרים ציונית על טהרת הקדש בשם „נס ציונה" שבין חבריה נמנו רבים וכן שלמים. ברם הרב מלידא לא סגי היה לו בכך, חפץ היה הרב מלידה להקים ישיבה בהתאם לצרכי הדור, יצירה חדשה, חדשה בציונה ובמטרתה, שלא זו בלבד שלא יפריעו בה לתלמידים מלהתענין במעשים הנעשים לטובת ישוב הארץ, אלא שבעיקרה וביסודה, תתכונן לנטוע בלב התלמידים אהבה עזה ונאמנה לארץ ישראל ולישובה, חבת הארץ ברגש, במחשבה ובמעשה, לחנך בנים יקרים לישראל סבא ברוח התורה והיראה, שיהיו נושאי דגלה של הציונות הצרופה כמשאת נפשם הגדולה ביותר בחייהם, ויודע היה שבהפתח ישיבה כזו לפי תכניתו המושלמת לא יחסרן בה תלמידים, בחורי ישיבה למאות ינהרו אליה מכל אותן הישיבות שהציונות פסולה אצלן.

עסקני „המזרחי" נשמעו איפוא לקריאת המנהיג והיו מחזרים אחרי פרחי בית מדרש ברוכי כשרונות לשלחם ללמוד תורה ודעת בלידה.

בין באי בית אבא היה שאר קרוב אחד מצד אמי, ר' שלמה דיאמנד ע"ה. היה זה אברך ת"ח גדול ומשכיל מעסקני „המזרחי", ובילדותי היה שוהה הרבה בביתנו ומגלגל אתי שעות הרבה בדברי תורה.

ר' שלמה דיאמנד השתדל הרבה אצל אבא ע"ה להשפיע עליו שיסכים לשלחני לישיבת לידה. מי שנהירים לו דרכיה ושיטותיה של היהדות החסידית בפולין — כיצד היו חסידי פולין באותם הימים רואים בעין לא יפה את ישיבותיה של ליטה בכלל ומה גדולים היו חלוקי הדעות אז בין חסידי פולין ובין גדולי ליטה

בענין חנוך הבנים — ישיג ויבין מה היה הקרבן שהביא אבי בכך, ששלחני ללמוד תורה בישיבת לידה. פולין נוהגת היתה להשיא בן תורה בעלומיו, בהיותו בן י"ז י"ח, בחור בן תורה למעלה מבן עשרים היה בו משום פגם כבר, בבחינת עלתה בו „סרכא", ולא היתה דעת חכמים ויראים נוחה הימנו. לבושו של בן תורה בפולין היה בהכרח לבוש ישראלי מסורתי: „קאפוטה" ארוכה ואבנט על גבה ופאות ארוכות, ולא היה גורע מחתימת זקנו אף כחוט השערה. ועוד כלל נקטו בפולין שאין בחור רוק זוכה להגיע לידי שלמות בידיעת התורה, ויהא מופלא בכשרונות כמה שיהא, שכן ידיעת אמת בתורה אינה נקנית אלא למי שעוסק בתורה בטהרה, ולפיכך היו אבות משתדלים להשיא בניהם בגעוריהם והיו מחזרים אחרי שדוך עם „מזונות" כדי שיהא הבן סמוך על שלחן חותנו משלש עד חמש שנים אחר החתונה, לכל הפחות, כדי שיהא סיפק בידו להיות קונה שלמות בדעת התורה ובמוסרה. לא כן היתה השקפתם של גדולי ליטה על אותו ענין. בליטה נחשב בחור עד בן עשרים לעול-ימים שלא הגיע עוד לבגרות ולא היו מחשיבים אותו בישיבה הרבה, יוצאים מכלל זה היו עילויים מפוארים בלבד, בעלי כשרונות מצויים לא זכו להכרת ערכם בישיבה אלא בהגיעם לגיל כ"ה, ובחור שהגיע למעלה משלשים אף בו לא נמצא פסול. לקבל מזונות אחרי החתונה על שלחן החותן — על כך לא סמכו הרבה, על פי רוב היו אברכים מחוננים בליטה עוזבים את נשיהם לאחר שנת הנשואים הראשונה ונוסעים לישיבה להשתלם בלמוד התורה כמה שנים, עד שחזרו לביתם מוכתרים בכתר תורה ומוסמכים לרבנות, בליטה חששו ביותר לדעתו של ר' יוחנן „ריחיים בצוארו ויעסוק בתורה"? (קידושין כ"ט עמוד ב'). לבושם החיצוני של בני הישיבות, ואפילו של האדוקים ביראה שבהם, בני ישיבות „המוסר", לבוש אירופי היה: לבושים היו קצרות ולא גדלו זקנם. אף גדולי חכמי המוסר שבישיבות ליטה סברו, שאין בחור הישיבה חייב לנקר את עיני הבריות דוקא בלבושו החיצוני.

אבא ע"ה מלחמה גדולה נטושה היתה בנפשו זמן רב, עד שהחליט בדעתו להכנס בדברים אתי בענין הנסיעה ללידה. פעם אחת, אחרי הכנות רבות קודם השיחה, פנה אלי אבי בזה"ל:

— שמע בני, הרי יודע אתה יפה, כמה דעתם של חסידים נוחה מישיבות ליטה, ואם מסוכן הדבר בעיני חסידים לשלוח בנים ללמוד תורה בליטה, אף בישיבות האזוקות ביראה ביותר, הרי תבין מדעתך כיצד יהיו מביטים אחרי לכשתקום אתה ותסע ללידה, ואלמלא הייתי יודע, כמה איתנה דעתך ביהדות ויראת שמים, לא הייתי מסתכן בדבר בשום פנים, אבל רואה אני אותך לפני כשר והגון ביראה כיהודי בר דעת, כמי שהגיע לשנות בינה כבר, הוה יודע, איפוא. אם תצליח בדרכך בלידה ותספוג שם מכל הטוב והמיטב בלבד, תהא מכיר טובה לי לכל ימי חייך, ושמא, חס ושלום, תסור מהדרך הישרה, דע לך שקיפחתני משני העולמות, בזה ובבא.

לאחר ששככה סערת רוחו אחז בידי ואמר:

הבט וראה, מקבל אני ממך „תקיעת כף" שבו ברגע שתרגיש שנקלעת לתוך „סביבה חפשית" שיכולה להשפיע עליך לרעה, אל תתמהמה שם, אף כדי לשאלני שאלה במכתב, אלא תקום ותסע הביתה מיד, ברכבת הראשונה שתזדמן לך.

כל מכתביו של אבא אלי בלידה, שהייתי מקבל שנים לשבוע, וכל מכתביהם של הסבים שלי, חסידים מופלגים, רצופים היו בקשות לרוב והפצרות להזהר ולהזהר, למען השם, בבחירת חברים, להרבות רעות וחברות עם מורים ולמעט בהן עם תלמידים.

כשהגעתי ללידה הייתי בן י"ד, ושנים היו האישים שם שהשפיעו עלי השפעה כבירה, קיימת ועומדת לכל ימי חיי, שני אישים דגולים, שונים זה מזה מן הקצה אל הקצה! מיסד הישיבה, הגאון והצדיק ר' יצחק יעקב ריינס, מזה, וראש הישיבה הגאון המפורסם ר' שלמה פאלאצוק, העילוי ממייצ'ט, מזה. מופלאים היו בדרכיהם זה מזה, בכל הענינים, הן בגדלותם בתורה, והן בצדקתם ובמעשיהם הטובים; הגרי"י ריינס היה בעל לב חם, מלא רגש,

הגאון ר׳ יצחק יעקב רינס זצ״ל

רב ואב״ד בלידא

תפלתו רוויה היתה התרגשות נפשית ודמעות, כשהיה עוקר רגליו לאחר תפלת „שמונה עשרה" היו עיניו נפוחות מבכי, בשעה שהיה עורך הספד היו עיניו מזילות דמעות כמעינות נובעים, ומתמיד מופלג היה בהגותו בתורה ביחידות, פשוט, לא פסק פומיה מגירסה יומם ולילה.

ולעומת זה העילוי ממייצ'ט לא הופיעה דמעה בעיניו מעולם, בשעת התפלה בישיבה נשתקע לפרקים במחשבתו כל כך, שלא נזכר לקום ולעמוד ב„שמונה עשרה" עד שהקהל התחיל כבר עוקר רגליו, אף לא ראוהו הרבה יושב ולומד בעצמו.

בשיטת הלמוד שלהם היו מופלגים זה מזה עוד יותר; הרב מלידה ז"ל לא היה גומר שעורו מעולם, ומאריך היה בשעורו שעות על שעות, לעתים רחוקות הניח מקום לזולתו לומר דבר, שכן תמיד היו דבריו מתפרצים ויוצאים מפיו, חדושים לרגעים, כמעין הנובע.

והמייצ'טי היה הרבה פעמים מונע עצמו מלומר דבר, כאילו לא היה לו מה לומר, „אומר" היה שעורו כרגיל, פעמים לשבוע, והיו אף מקרים, שהיה פותח את הגמרא וקורא מתוכה כחצי שעה, גמרא בלשונה, סוגרה וחסל. מתנצל היה על כך, שלא היו הדברים מאירים ושמחים, שלא היו נאמרים מאליהם, ואמירה בדוחק, להיות דוחק עצמו ומחדש לא היה המייצ'טי גורס כל עיקר, שעוריו היו רצופים עמקות יתירה. נער הייתי עוד אז, „יניק" שבבחורי ישיבה, שלא למד בישיבות גדולות מימיו ולא שמע שעורים מפי ראשי ישיבות מעולם, ומשום זה לא עוררו שעוריו בלבי התפעלות גדולה.

תופס הייתי את מהלך השעור בנקל, ונדמה היה לי, שכך נאה וכך יאה, כך מותנים הדברים מטבעם ומטיבם, כך הוא דרך הלמוד היחיד, ואין אחר זולתו. ברם היו אז בלידה בחורים מבוגרים, למעלה מבן עשרים, שכבר שמעו שעורים בישיבות אחרות עד שלא באו לכאן, הללו מלאים היו התפעלות מדרך הלמוד של המייצ'טי, היאך הוא מרצה שעורו.

מצטער אני כל ימי, שלא נסתייע הדבר בידי, לשאוב הרבה ממעין תורתו, בגיל קשיש יותר; שפרשתי ממשנתו בשחר נעורי ועדין לא השגתי אז ברוב גדלותו בתורה.

ברם מתפעל הייתי מסגולותיו האחרות של העילוי ממייצ'ט; ממדותיו התרומיות, מפשטותו לאין קץ וגבול, מתמימותו הקדושה ששכנה על פניו ועל כל מהותו.

בעצם היה אוירה של ארץ ישראל ממלא כל חללה של הישיבה. כל רבני "המזרחי" דרשניו ומטיפיו היו מבקרים בישיבתנו. כל אורח הגון נתכבד באמירת שעור לתלמידים. הנושאים מוקדשים היו ברובם, לאהבת התורה וחבת הארץ. כל מאורע שהוא בעולמה של הציונות ופעולותיה, עורר וכוחים בישיבה, שהרי רובם של בחורי הישיבה היו ציונים מזרחים, והיו מתלהבים לכל ידיעה ולכל שמועה בכל חום הנעורים שבהם.

בן בית הייתי אצל הרב ואצל ראש הישיבה כאחד, מצוי הייתי במחיצתם מחוץ לשעות השעורים בישיבה עצמה, התאבקתי בעפר רגליהם ולמדתי הרבה אף משיחות חולין שלהם.

כשהייתי שואל את ראש הישיבה, על שום מה אינו נוסע לארץ ישראל? היה עונה לי בפשטותו, שאין הדבר בידו לעשותו, משום שבעל משפחה הוא וחייב לשאת בעול פרנסתה, ובארץ ישראל מרובים הם הר"מים הגדולים ממנו. דברים אלה היה מסביר לי בתמימות ובפשטות, עד שהודיתי לו בעל כרחי. אולם הרב מלידה היה משיב לי על אותה השאלה תשובה אחרת לגמרי: הגולה זקוקה לי למען ארץ ישראל. תשובה זו לא הניחה דעתי, ועד היום הזה שמורה אצלי אי-הבנה על אותו מנהיג גדול, כמו על גאונים וצדיקים אחרים כיוצא בו. שהיו אמתלאות והצטדקויות שונות מעכבות בידם מלעלות לארץ ישראל ולהשתקע בה ונשארו כל ימיהם בחוץ לארץ.

בפעם האחרונה נפגשתי עם המייצ'טי ז"ל באמריקה, באלול תרפ"ה, שמונה עשרה שנה לאחר צאתי מלידה. רבה היתה שמחתו אתי בפגישה זו, אף בקשני והפציר בי להשתדל בשבילו להעלותו

לארץ ישראל. כשהבטחתי לו לבוא בדברים עם הישיבות בארץ בדבר אפשרות להמציא לו „דרישה" לעלות ארצה, לא הסכים לכך, ושוב באותה תמימות, כמו אז בלידה, הסביר לי שבארץ ישראל יש ראשי ישיבות גדולים ממנו, מוטב היה — אמר — אלמלי יכולתי למצוא בשבילו משלח יד אחר, בעבודת האדמה וכדומה — היה מכיר טובה לי על כך הרבה. וכשסחתי עם גדולי הרבנים באמריקה על ענין זה, על המייצ'טי והליכותיו, היו מצטערים ביותר ונדים לגורלו, שאין ביכלתו להסתגל לאורחות חייה של אמריקה, שאין אדם זוכה בה להכרת ערכו, אלא אם כן מקים הוא רעש מסביבו ונדחק במרפקיו מעלה מעלה, ואני בלבי מקנא הייתי בו על עניוותו ופשטותו עד יומו האחרון. סוף כל סוף נתקיים זכרו לעד בלבות אלפי תלמידיו כצדיק תמים בכל הליכותיו ואורחותיו, שמו נודע בשערים כגאון לאמיתה של תורה, בבחינת „ומשה לא ידע כי קרן אור פניו וגו'".

בית החסידים דסקרניביץ בשדלין

כשחזרתי מישיבת לידה בן ט״ז ומחצה התחילו אבי מורי ז״ל והסבים שלי: ר׳ אלעזר ארי׳ פלוצניק ע״ה אבי אמא ור׳ אפרים גרשטנקורן ע״ה אבי אבא, שניהם חסידים מפורסמים.— לדאוג לתקנתי להשיאני אשה. מבין הנכבדות שדברו בי, נראה בעיניהם ביותר שידוך שהציעו לי משדליץ.

את חותני, הקדוש ר׳ יצחק וינברג ע״ה, לא הכרתי, הוא נהרג בידי קצין רוסי בשעת הפרעות שערכו גייסות רוסיה ביהודי שדליץ בשנת תרס״ז (1907). בידי חותנתי האלמנה נשאר עזבון מבעלה בית והון, וכשהציעו לאבותי להעניק לי נדוניה נאה וחמש שנים „מזונות״ סברו וקבלו.

אומר היה סבי ר׳ אלעזר אריה ע״ה, שאברך אוכל „מזונות״ המבקש שלמות, מוטב לו שלא יהא חותן עומד על גבו, שהרי מטבעו של חותן בשעת מתן „מזונות״ שהוא משתדל לשמש מדריך לחתנו הצעיר, והואיל והוא יודעני שדעתן אני ושקוד לעמוד על דעתי, יכול עוד חותן לעמוד לשטן בדרכי לקנות שלמות כראוי, וביחוד היה ענין זה של מיתה על קדוש השם רשומו כביר במשפחתנו כמקור של כבוד ורחמים למשפחת הקדוש ז״ל, ובכך הכריעו גורמים אלה והייתי לחתן בשדליץ. שם נקלעתי לבית החסידים שלנו, לתוך חבריה של זקנים אנשי שיבה, חסידים ואנשי מעשה, מופלגים בתורה וגלהבים בחסידות. לא בנקל כל כך הכניסוני לתוך חברתם. השכלת לידה שהבאתי בידי עוררה אצלם חשד הרבה. שנה שלמה תהו על קנקני, בחנו ובדקו התנהגותי, נסוני בנסיונות, ולאחר שעמדתי בכולם קבלוני לרע ולאח להם.

בחוגי חברי היו מכבדים את השתקן על פני הדברן ומכבדים ומוקירים אותו יותר. חסידי וורקה היו מחשבים חשבונה של מדת השתיקה כך: עד שלא הוצאת דבר מפיך — אתה השליט על הדבר, משהוצאת דבר מפיך — הדבר שליט עליך. היה אברך בא להתגנדר בלמדנותו היו אומרים לו: „למדן אתה — כלך וצא מן החברה״.

ולא היו מתכוונים חלילה לפגוע בכבוד לומדי תורה, שאין כבודם חביב עליהם, אדרבא ואדרבא — מי שלא היה בו רוח תורה לא נמצא לו מקום כלל בחברה זו. אותו כלל ידוע „ולא עם הארץ חסיד" נתפרש ונתקיים שם במלא מובן המלה. אלא שכונתם באמרה זו היתה לשם שמים; שלא יהא אדם מתיהר בכבודה של תורה.

הרבה מהם היו רבי השפעה שאי אתה נפטר מהם בפגישתך אתם מבלי שיטביעו רושמם עליך לאורך ימי חייך, וראויים הם להעמיד להם ציון מעט כאן:

ר' שלום ביאלר ז"ל היה יהודי בקי בש"ס ובארבעת חלקי השלחן־ערוך בעל פה. אשתו היתה העוסקת במסחר ובכלכלת הבית והוא אף צורת מטבע לא היה יודע. מתמיד היה בתלמודו ולא היה לו בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד.

ר' טובי' קרמרז' ז"ל, למדן מופלג, מחדש חדושים בחריפות יתירה. למודיו שהתגדר בהם היו: משניות עם פירוש המשניות להרמב"ם. בשולי הגליונות של כל ספריו לא מצאת ניר חלק בלי חדושי תורה. עט סופר מהיר היה לו. ואף על פי שלא היה סוחר מימיו פקח היה בעניני משא ומתן ויודע פרק בהויות העולם. ברם שונה היתה דרכו משל ר' שלום ביאלר, שהיה פשטן בהליכותיו והיה אפילו קובע מקום לתפלתו סמוך לפתח. ר' טוביה, לעומת זה, היה עומד ומתפלל בכותל המזרחי, מאריך היה בתפלתו ומקפיד ביותר שיהא הש"ץ ממתין לו עד שיסים תפלתו. וכשהיה ר' טוביה נזכר בלילי פסחים שהיה עושה בוורקה אצל הרבי הזקן הקדוש, ניטל הדבור מפיו מרוב התפעלות, פניו נשתלהבו בלהבות אש, שפתיו מלמלו, ולא נשמע קולו בדברו. אבל מסיים היה: בטוחני בכך, שמלבד האדמו"רים שהיו נוסעים לוורקה, ר' בריש מביאלה זצוק"ל, ר' יחיאל מאלכסנדר זצוק"ל והרבי מנדרזין ר' יעקב יהודה זצוק"ל, — מעטים היו ביותר החסידים שהשיגו דרכי קדושתו, והנה אתם באים ומרהיבים בנפשכם עוז לשוחח סתם באותו צדיק מוורקה!

ר' אלעזר ליפשיץ ז"ל, אחד מגדולי הסוחרים בשדלין, גביר בעמיו ובעל שפע גדול, תורה וגדולה במקום אחד. בקי היה בש"ס

וחרף כל טרדותיו בעסקיו קובע היה עתים לתורה יום יום, שעורי בוקר ושעורי ערב.

ר' אשר משה אלקנבוים ז"ל ור' אברהם יהודה רוזן נ"י גיסים היו זה לזה, אף שותפים היו בעסקים במסחר התבואה והחזיקו טחנה בשותפות. עשירים לא היו מימיהם אלא אמידים, בעלי פרנסה, אבל עושים היו צדקה וחסד בכל עת. מדת „אשרי משכיל אל דל" כדאי היה ללמוד משני יהודים „בעלי בתים" אלה; בתיהם ספוגים היו תורה ומעשים טובים, כל איש מצוק ומר נפש היה מבקש ומוצא שם עזר וסיוע, אשתו של ר' אשר משה עוסקת היתה יומם ולילה בהכנת תבשילים ומאכלים לחולי ישראל בבית־החולים, אף ממציאים היו מבית זה ארוחות צהרים לאסירים בבית־הסהר, מחלקים היו שם „מתן בסתר", והכל בזהירות ובזריזות מבלי לצפות לתשלום גמול, להכרת טובה ואף לא לנחול כבוד.

פעם אחת ישבתי אצל ר' אשר משה בטחנה שלו. היתה אז כחצי שעה לפני נעילת הבנקים. רואה אני בפניו ובתנועותיו שהן עצבניות במקצת. שאלתי אותו לסבת עצבנותו? ענה לי בבת צחוק על פניו, שהוא נצרך כעת ל־1500 ר' לפרוע בבנק ועדין חסר הוא 700 רו"כ. בתוך כדי שיחה שף ונכנס יהודי מבאי בית־החסידים שלנו ומבקש ממנו גמ"ח 300 רו"כ, מיד קם ר' אשר משה, פתח את הקופה הנעולה והוציא משם 300 רו"כ ומסרן לדורשן בסבר פנים יפות. אך יצא הלה פנה אלי בדברים אלה: תמוה המעשה בעיניך בודאי; הכיצד נוטל אדם ומלוה 300 רו"כ ממה שבידו בה בשעה שהוא יושב ודואג מהיכן יקח עוד 700 רו"כ? הריני יכול איפוא להסביר לך את הענין, שלא יהא חדוש בעיניך כל כך: יהודי זה זקוק לישועה לאלתר ואני יושב ודואג בין כך וכך, לשם מה נהא שנינו דואגים והולכים? אם השי"ת יזמין לי בידו הרחבה 700 החסרים לא יפלא ממנו להזמין לי עוד 300 רו"כ שאתן לאותו יהודי, ואל נא ילך יהודי ויצטער. נפטר חשון תרצ"ו.

בדרכים אלה של צדקה וגמילות חסדים הלך אף גיסו ר' אברהם יהודה נ"י רוזן היושב אתנו כיום בארץ.

ר׳ שלמה הכהן רוזנבלום ז״ל, בבואי לשדליץ היה עוד אברך סמוך על שלחן חותנו. בר־אורין ובר־אבהן, בן למשפחה מיוחסת בישראל, אמו היתה אחותה של הרבנית בסקרניביץ, ומדות טובות קננו בו לאין ערוך. אפס קצהו ממעשיו הטובים, עובדה מעניגת אחת מני רבות, — כדאי למסור בזה:

ר׳ שלמה זה היה זהיר בטהרה ושרוי ממש במי־מקוה, לא עבר עליו יום בלי טבילה. פעם אחת נגנבו ממנו השעון והשרשרת של זהב (מתנת אירוסין שלו) בשעה שירד לטבול. היתה זו אבידה שוה כמה מאות רו״כ, ובכל זאת כשחזר מן המקוה לבית החסידים להתפלל לא היה רושם האבידה ניכר על פניו כלל. מספר היה לי את המעשה באדישות גמורה ובחיוך על פניו. שאלתי אותו, מה בדעתו לעשות? ענה לי שבדעתו להזמין את הבלן לדין תורה, שהרי לא היה איש במקוה מלבד החוכר, באותה שעה שהיה עומד למטה וטובל במים. לאחר שעמד בדין עם בעל דברו, שאלתי אותו לתביעתו בדין התורה, אמר לי שהיה תובע פסק דין לתשלום דמים, אלא הואיל ויודע הוא ביהודי זה שעני ואביון הוא נתרצה לכך לגבות הימנו חלק מהסכום בדמי מקוה, דהיינו: לנכות הימנו דמי מקוה שלו. חזרתי ושאלתי אותו: הרי בטוח אני בך שלא תנכה לו, אלא תכניס לו דמי שירותו כמקודם, ולשם מה צריך היית לכל אותה ״זילותא דבי דינא״ ולהוסיף עוד דמי פסק הדין? על כך ענה לי שאנוס היה לתבוע אותו בלן לדין תורה לצאת ידי חובה כלפי חותנו ואשתו, שלא יאמרו שבטלן גמור הוא, ואליבא דאמת, הוא כשלעצמו נוקט בכלל: ,,מגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא״, ואם גנוב גנב, יהא אף נשבע לשקר — על שום מה, איפוא, יהא הוא הגורם לשבועת שקר של יהודי, ולא עוד אלא שינטור אליו הנשבע עוד שנאה תמידית בה בשעה שיהא נתקל בו יום יום במקוה שלו, שהרי לא סגי לו בלא זה.

אברך ישר ותמים זה נסתלק באביב ימיו בן ל״ב שנה, יום הכפורים תרע״א.

ר׳ אשר גדליהו גולדברג ז״ל, ידיד נפשי הקרוב ביותר. חסיד מפונק, אציל שבאצילים, אמן ההרגשה בחסד עליון, אדם מטופל ביסורים ללא אנחה כלשהי ופניו מאירות תמיד, כחות עלומים היו תוססים בו בימי זקנותו לתורה ועבודה והכל בהצנע לכת. אני בגיל נעורי —בן י״ז— והוא בשנות זקנה —בן ס׳— היינו מבינים זה את זה ברמיזה. בהערכות ודעות על ענינים שונים לא היינו צריכים להחליף דברים בפה; מסתכלים היינו זה בזה ויודעים כל אחד מה שבלב חברו. פעמים היינו סחים זה לזה מחשבות שבלב וקולעים אל השערה ממש.

ידידי ר׳ אשר גדליהו, חובב הארץ במדה יתירה, מתפרנס היה בדוחק מאכסניה מצומצמת באורחים, ואף על פי כן רגיל היה לומר לי תמיד שאין לו כל תאוה לעשירות אלא במדה שיהא סיפק בידו לעלות לארץ ישראל. וכשעלה מעירנו לירושלים אחד מאנ״ש החסיד ר׳ ישראל יוסף ז״ל, — לא היה ר׳ אשר גדליהו מסיח דעתו ממנו לעולם, לא עבר יום שלא היינו מסיחים בו בר׳ ישראל יוסף ז״ל.

בשיחותי הטמירות אתו היה אומר: מתקנא אני בך על דבר אחד: בטוחני בך שתעלה ותבוא לארץ ישראל, — עודך צעיר, כסופיך עזים, שאיפתך כבירה ועתיד אתה לזכות לכך בבוא העת, ואני מה? הולכים ומזדקנים, ואם לא עכשיו אימתי? ומי יודע? — כשישבתי בורשה כעבור שנים שלח לי ר׳ אשר גדליהו שי לאות ידידות את הש״ס שלו, מתנה בידו מימי האירוסין שלו, וחתם שמו על שער כל מסכת ומסכת למזכרת, וכשנשקעתי בעסקנותי למען בני־ברק העיר לי בשעת שיחה, דרך אגב: הרי לעת עתה מעלה אתה אתך את הש״ס שלי לארץ ישראל ומקוה אני שבקרב הימים תזכרני לטובה להעלות אף אותי לארץ ישראל, בהזדמנות הראשונה, למען נשב יחד בארץ משאת נפשנו. ברם לצערי הרב, מהיותי עמוס עבודה כל כך בשנים הראשונות לבואי ארצה וטרוד בנסיעות לחו״ל וכדומה, לא עלה חפצי בידי להעלות את ידידי הותיק לארץ, ובעוד אני עושה כה וכה נפטר לעולמו בינתים בשדליץ. יהא זכרו ברוך לעולמי עד.

בימי מלחמת העולם 18—1914

נתחוללה שואה, בא חרבן לעולם. ביום החרבן ההיסטורי, ביום ט׳ באב תרע״ד (1914), פרצה מלחמת העולם שהחריבה את רכוש היהודים, ויותר מזה, את נפש כנסת ישראל בפולין.

בני אדם נעשו אנשי הפקר, התרבות והציביליזציה נסוגו אחורנית לתקופתן הקדומה של האדם־החיה.

בשדה הקרב היתה חרב עם ברעהו ודמם של בני ברית, בני אברהם יצחק ויעקב, נשפך כמים מעבר מזה ומזה בחזית, ובמדינה הטילו את קולר המפלות הצבאיות בצואר היהודים אזרחי הארץ, והיהודי היה תמיד „שעיר לעזאזל״; הממשלה הצארית ראתה את היהודים כמרגלים למען גרמניה, בכמה ערים ועירות בפולין היו השלטונות אוסרים את נכבדי היהודים כבני תערובות, חובשים אותם בבתי כלא או משלחים אותם כגולים לערי רוסיה הרחוקות. מהערים הקרובות אל המבצרים היו מגרשים את כל היהודים, גרוש גמור. מראה המגורשים שראיתי בעיני לא ימוש מזכרוני לעולם. בראש השנה שחרית היה הדבר, בורשה, כשהלכנו לתפלה נפגשו לנו בדרכנו מאות עגלות עמוסות נשים וילדיהן, רועדים מצנה עד כדי קפאון, ולאורך טור העגלות מזה ומזה נשתרכו אמות המשפחות עיפים וכושלים, גוררים רגליהם בלא כח. תושבים קבועים בעיירותיהם היו אלו, סוחרים ותיקים, גבירים אדירים, אזרחים נאמנים למדינה — הכריעה הכף לחובה בעונם היחיד, שיהודים הם; עילות אלו שמהן גורשו סמוכות היו למצודה, חשדו ביושביהן ברגול וחששו להניחם במקום; ולא עוד אלא שגזרות הגרוש ניתנו רק שעות מספר לפני המועד הקבוע ליציאה. נאלצו היהודים האומללים להשאיר כל רכושם הפקר לשכניהם הנוצרים, והללו, התנפלו על בתי היהודים הריקים מיושביהם, שדדו ובזזו כל רכושם וקנינם והציגום ככלי ריק.

ולא זו בלבד עשו להם שכניהם שישבו אתם לבטח. — היה נוצרי נושא בלבו טינה כלשהי על יהודי שכנו, אם משום שהיה

היהודי תובע ממנו חוב שחב לו או שלא הקיף לו ביד רחבה ככל אות נפשו, – מספיק היה שיבא עליו בעלילה, שיודע הוא ביהודי פלוני שמרגל הוא, ירו בו מיד ביהודי זה החף והתמים, ללא דין ומשפט; יהודים למאות נפלו לקרבן הנקמה הנוצרית בדרך זו.

וכשפלשו הגרמנים לפולין שרפו אף הם והחריבו ערים ועירות, סתם, כדי להטיל אימה. אף הם ירו בנכבדי עדת ישראל על לא דבר.

כפעם בפעם מדי עבור העמדות בחזית מיד ליד, מידי הגרמנים לידי הרוסים וחוזר חלילה, נפל היהודי לקרבן בידיהם של האחרונים או של הראשונים. הגדול שבנסים שנתרחשו לנו באותם הימים היה שהיהודי עצר כח עוד לשמור על צלם אלקים שבאדם, על רגשותיו האנושיים.

לפיכך הלכה וגמלה אז ההכרה שבלב, שאין לנו היהודים עוד מקום בטוח בקרב העמים שבארצותיהם אנו יושבים. עם מיוחד במהותו אנו בין העמים, בעל תכונות נפשיות משלו, נבדל מהם בדתו ובתורתו באמונות ודעות, במדות ונימוסים משלו. כל עוד עמים אלה חיים בשלוה וברווחה – מניחים הם לנו לחיות בעולם. כל עוד שופעת אצלם הטובה ומטפטפת מפיהם הם סובלים אותנו. בטוב להם שוכחים הם בקיומנו בעולם. ברם, אך פרצו מדנים ביניהם ונתלקחו המריבות עד לידי צמאון דמים, – שופכים הם כל חמתם עלינו, על גבנו אנו נטולי־האונים.

גדולה מזו היתה עוד חלישות הדעת ושפלות הידים שהרגשנו אחרי המלחמה, כשהגיעו הפולנים לחירותם המדינית והם נעשו השליטים בארץ. מכאובים קשים ובזיונות שפלים גרמולנו השליטים החדשים; הצבא הפולני מצא לו תענוגותיו בתלישת זקנם של היהודים, לתלוש הזקן עם הבשר יחד.

נסיעתו של יהודי ברכבת כרוכה היתה בסכנת נפשות ממש; יהודי שנקלע לקרון לבין פולנים ולא נראה יפה בעיניהם היו מתנפלים עליו ומכים אותו מכות רצח.

באותם הימים נוסע הייתי לרגל מסחרי ללודז, לעשות פרקמטיה שם. היינו מתלקטים יחד כמה סוחרים יהודים ומתכנסים לתוך קרון אחד לשם צוותא ולשם בטחון. נמצאו פולנים שהיו רוצים להתקלס בנו ולשחוק על משבתינו, חזרו אחרי חילים שישבו בקרון אחר והכניסו אותם אלינו, „היהודונים", והחילים היו נאמנים לשולחיהם ונגשו מיד אל המלאכה, לגזוז זקנים בחרבות שבידם. חותכים היו אכזרים אלה, פאות זקן עם בשר יחד. דם היהודי שותת והשכנים הנוצרים עומדים ושמחים לאידו.

הרהיב יהודי עוז בנפשו והגיש תלונה לפני סרדיוט בתחנה ובקש עזרתו, — היו עדים מוכנים ועומדים שהעידו מיד שהיהודי פגע בכבודו של החיל הפולני והקולר בצואר היהודי תלוי ועומד, ועוד אנוסים היינו לשחד את הסרדיוט שיבטל את הקובלנה.

שיר צבאי היה מושר בפי החילים הפולנים מלא לעג והתול כלפי היהודים ומחקה בלגלוג כיצד יהודים מתיפחים ובוכים. פזמון זה היו חבורות הצבא שרים והולכים דוקה בעברם בשכונות היהודים. זלאך קלטו יהודים נעימתו של אותו פזמון התחמקו מיד איש לפנתו, חניונים סגרו חנויותיהם, עוברים ושבים נתכנסו לשערי הבתים והרחובות נתרוקנו מאדם עד שנעלמו הגייסות מן העין. ומי שלא הספיק להסתתר מבעוד מועד ונשאר ברחוב חייב היה לברך ברכת „הגומל" אם יצא שלם בגופו מתחת ידם.

מעשים אלה הכאיבו לנשמתי ביותר ופגעו במעמקי נפשי; מילא מה שהיה בימי המלחמה, — ימי מלחמה שאני. סבלנו ונשאנו עינויים ומצוקות מות, בזיונות וחרפות, — השתדלנו להתנחם בכך, שמלחמה היא בעולם, שעת חירום היא: הסדרים נתמוטטו, הצבא פרוע לשמצה והמנהיגים אין בכחם להשליט סדר וחוק. אבל עכשו, אחרי המלחמה! הפקרות אכזרית שכזו כלפינו היהודים?! ומצד מי? מצד עם שהיה אף הוא משועבד לאחרים? שטעם טעם עבדות עד כה מידי מושליו העריצים? היתכן שיהא עם קונה חירותו ועצמותו במחיר שעבודם של שכניו בני ארצו? במחיר חרבן חייהם? עם שהיה עבד בארצו למושלים זרים למעלה ממאה שנה; עם שהיה

כמה ונכסף לשחרור ארצו מכבלי השעבוד, בהבטחת חופש ואחוה לכל בניה היושבים בה מדור דור, וזכה לכך; עם שבימי עבדותו ומרודיו עמדו בשירות ד־לוחמים לחירותו אלפים מבני עמנו ובמלחמתו האחרונה לעצמאותו השתתפו בנינו ואחינו תחת דגל המנהיג שלו פילסודסקי — עם זה כשנתנו לו כל מאויי לבו, הספיק כבר לשכוח כל רגשות אנוש ביחס ליהודים בני ארצו והפך אליהם כאכזר, כעריץ לענותם, לבזותם ולהתעלל בהם, הואיל ואין מספרם רב ועצום כדי להתקומם כנגדו בזרוע!! אכן גדולה האכזבה, רב מפח־הנפש, עמוק הצער והעלבון, לא! אין תקוה לנו עוד לחיות בשלוה בקרב עמים כאלה, אבדה כל תוחלת לחיות בצל לאומים ובחסדם על אדמת נכר.

אחרי הצהרת באלפור

דחיפה רבה להתעוררות ולתחיה ברחוב היהודים בפולין ניתנה עם פרסום הצהרת בלפור לאחר תבוסת הגרמנים הכובשים בשנת 1918. הלב היהודי צהל לקראתה בשמחה וגיל, המונים הריעו לקראת הבשורה הגדולה ברינה וחדוה, והכל בדרגות שונות, כמובן, לפי דרגת חבת הארץ שקננה בלב כל יחיד ויחיד מקדמת דנא.

רובם של אחינו בני ישראל שלא נתכשרו בהכשרה רוחנית מיוחדת לארץ ישראל, יצאו ידי חובתם בהפגנות פומביות ובתהלוכות פאר. אגודת ישראל אך זה התחילה להתארגן ולפתח תכנית רבתי לעבודה. אף הציונים לא נצלו אותה שעה גדולה אלא להפצת שקלים ולהרבות מספר חברי ההסתדרות הציונית. אמנם „המזרחי" זכה אז לשעת־כושר מאין כמוה להרחיב את השפעתו על המוני החרדים בפולין. ברם שעת־הכושר הגדולה הוחמצה אז לדאבון לב כולנו. „המזרחי" לא ניצל את הכח הכביר, שהועמד לרשותו, לבנין הארץ, אלא הקדיש את מיטב מאמציו והשפעתו, כדרך יתר המפלגות, הציונים הכלליים, אגודת „שלומי אמוני ישראל", „המפלגה העממית" וכו' וכו', לענינים מקומיים, ל„מדיניות ההוה בגולה" ככינויה בימים ההם.

הצד השוה שבכל המפלגות ומנהיגיהם היה, שעמלו בכל כחותיהם לכבוש ולתפוס עמדות במוסדות מקומיים, בקהלות, בעיריות ובמועצות עיר, בסיים ובסינאט, והעיקר חסר היה, לקרוא ליהודי פולין „עלו לארץ ישראל"! — שכחו מכל וכל.

היהודים הפשוטים, „עמך", היו עומדים ומשתוממים לאותו מחזה מוזר. מצפים היו לשמוע דבר הראוי לשעתו, משתוקקים היו למורה־דרך, למי שילך לפניהם להורות להם דרך לארצנו; למי שיקרא את הקריאה הגדולה ההולמת לדרישת השעה. — אבל אין קול ואין קשב. קטנו המנהיגים לגבי התפקיד ההיסטורי הגדול, שהיה מוטל על שכמם, יראו להוציא מפיהם דבר־השעה הראויה והנכונה, את הקריאה הגדולה במלא האחריות: „יהודים עלו לארצנו!".

אני, שלא הייתי חבר לכל מפלגה שהיא, נוהג הייתי להשתתף באספות־עם למען ארץ ישראל בלב מלא צפיה לשמוע פקודת מנהיגי ישראל „עלו!", אבל מעולם לא שמעתי אותם הדברים שנכספה נפשי לשמעם. כל האספות החגיגיות הנלהבות נגמרו בסמאות מפלגתיות ולשם מטרות מפלגתיות בגולה.

ומתמיה היה הדבר ביחוד, שמבין כל המפלגות לא נמצאה אחת שתקדיש תשומת לב כלשהי למעמד הבינוני, רוב מנינה ורוב בנינה של יהדות פולין, השואף לעלות לארץ ישראל; לבקש דרכים למענו ולהדריכו בעצה ותושיה, כדי לתת סיפק ביד כל יחיד ויחיד לעלות לארץ ישראל משאת נפשו.

אמנם חברת „הכשרת הישוב" פתחה סניפים בערי פולין לשם מכירת חלקות אדמה ליחידים. ברם מנהליה ופקידיה של חברה זו לא בקשו מפתחות ללבות ההמונים. סבה לכך שמשה העובדה שהציוניות הרשמית נכותה כבר ברותחין בשדה פעולה זה. בזכרונם של המנהיגים הציוניים שמורים היו עוד הכשלונות של כמה חברות למען ישוב הארץ, בתקופות שונות של תנועת „חבת ציון". זכורה היתה עוד כל אותה תכונת ההתלהבות הגדולה עם יסודה של „אגודת האלף" במינסק. זכור היה סופן של אותן החברות בנות טפוחיו של טיומקין. ולפיכך היו העסקנים מהאסכולה הישנה זהירים כבר עכשו. זהירים ביותר בארגון חבורות להתישבות בארץ מהמעמד הבינוני. חוששים היו ביותר, שמא יהא יהודי הולך שולל בדמיונו ויחשוב שבמספר הלירות שהכניס על חשבון האדמה כבר מוחזקת ועומדת לו „מושבה" בארץ ישראל.

ההסתדרויות עצמן התעסקו בעבודה ארצי ישראלית משני סוגים לטובת הצבור הרחב.

א) בארגון העבודה למען הקרן הקימת לישראל, להחדירה ללבות המוני ישראל ולחבב עליהם את הרעיון, שקרן זו משמשת מכשיר לקנית אדמה כדי להושיב עליה יהודים.

ב) בארגון המגביות למען קרן היסוד, שמתפקידה לישב יהודים על אדמת הקהק"ל.

אולם במשיכת בעלי ההון ואנשי המעמד הבינוני, לבנות את הארץ ולהבנות בה,— לא פעלו ולא כלום.

בדרך זו הלכה ונתגבשה ההכרה בלבו של איש המעמד הבינוני בפולין, שאין ארץ ישראל כשרה לקליטה, לעת עתה, אלא לשני יסודות בעמנו, נגודיים מן הקצה אל הקצה: חלוצים שאין בידם אלא אידיאליהם בלבד, המוכנים למסירות נפש ולהקרבה עצמית ליבש ביצות בעמק ולהנגף בקטב הקדחת או להשרף בלהט החמה בסלילת כבישים, ולעומתם בעלי הון, עשירים מופלגים, שבאים ארצה ואלפי לירות בכיסם, ואפשרויות פתוחות לפניהם שם, אם לבנות בתים בערים ולהתפרנס משכר דירה או לנטוע פרדסים ולחיות מיבולם.

סיכוי מה שהוא מצאו עוד בשביל בעל המלאכה להסתדר בארץ, אבל רוב מנינם של יהודי גלות פולין היו יהודים „בעלי בתים" שמצאו מחיתם במקומות מגוריהם במסחר זעיר, בחנונות או בחרשת ביתית, ובמאמצים רבים יכלו לקבץ על יד כמה מאה לירות מצומצמות לעליה ולהתישבות בארץ — בשבילם אפסה כל תקוה; להם יעצו רשמית לשבת בגולה ולהסתפק בגעגועים לארץ בלבד. יתר על כן, אותן המשפחות שעשו מעשה על דעת עצמן ועלו לארץ מיד עם גמר המלחמה העולמית, הגיעו מהן לפולניה ידיעות בלתי משמחות כלל וכלל, לא היה להם אל מי לפנות לעזרה ולעצה; בהנהלה הציונית בירושלים ישבו אז אנשים שהביטו על היהודי הבעל ביתי העולה כעל „יסוד בלתי יוצר", כאספסוף של חנונים שאינם ראויים ואינם כדאים לטפל בהם.

היו מעשים שעלו לארץ ציונים ותיקים, אנשים במלא מרצם ועוד כמה מאות לירות בכיסיהם ולא הצליחו. תכניתם שערכו לעצמם בגולה פשוטה היתה ומחושבת כראוי: קרקע יקבלו מאת קרן הקימת וההון שבידם יספיק להם כדי סדור ראשון לאינונטר וכדומה. ברם בבואם ארצה היו מתהלכים שבועות וחדשים במסדרוני הקרן הקימת וההנהלה הציונית לבטלה, עד שהודיעו להם לחלוטין שאינם מועמדים להתישבות כל עיקר. בינתים היו אוכלים והולכים

את צרור כספם, אמצעיהם המצומצמים פחתו והלכו וכל אמץ רוחם ורוחב יזמתם פגו ורפו. רבים מהם חזרו לגולה כ„מרגלים" והוציאו דבה על הארץ, ואלה שגדלה הבושה בפניהם מכדי לחזור, נטפלו לפרנסות קלות, למסעדות או לסכות גזוז.

אויבי המעמד הבינוני היו שמחים לאידם של הכושלים שלא באשמתם הם והיו מורים עליהם באצבע: צאו וראו למה מוכשרים אנשי המעמד הבינוני הללו! על כל צעד ושעל בתל אביב מוצא אתה עוד סכת גזוז חדשה ועוד מסעדה חדשה מעשי ידיהם להתפאר. דברים אלה עשו רושם מחפיר בגולה, רוצים היו דוקה לבלבל מוחותינו, שאין אנו מוכשרים למעשי יצירה ובנין, עד כדי כך, שהתחילה חודרת ההכרה אף ללבותינו אנו, כי לא לנו, אנשי המעמד הבינוני חלק ונחלה בבנין הארץ!

בנסיון קשה נתנסיתי אני באופן פרטי; שותף שלי ד. ג. עלה לארץ עוד בשנת 1919. אדם זה בעל מרץ כביר ומלא יזמה, לא חזר לפולין, אבל מתוך המכתבים שלו ראינו את אכזבתו ומפח נפשו. לא ידעתי לשית עצות לנפשי, מה לעשות? לקום ולחסל את העסק, שהיה מספיק לי פרנסה בשפע ולעלות ללא כל הכנות, מעשה הפקר סתם? — אי אפשר היה; מרובים היו החששות לכשלון גמור. לשבת ולהמתין עוד — לא היה בכחי עוד; קצרה נפשי לסבול סבל הגלות עוד; לנשום באוירתה שהיתה מחנק לרוחי ממש. עד שהחלטתי בדעתי לנסות נסיון משלי, ליסד חברה להתנחל בארץ, להקים מושבה בארץ בכוחות עצמיים.

קרן א"י של בית החסידים דסקרניביץ נאלעווקי 43

מתפללי בית החסידים דסקרניביץ ברחוב נאלעווקי 43 היו חסידים בעלי־בתיים, נכבדים ונשואי פנים. רובם היו סוחרים אמידים בעלי פרנסה, ואחוה ורעות שררו ביניהם, כאלו היו בני משפחה אחת כולם. היתה השמחה במעונו של אחד שמחו הכל בשמחתו, ולהפך, היה אחד שרוי בצער ח"ו, השתתפו הכל בצערו. נעשה אחד החברים יורד מנכסיו ר"ל — היו מחזיקים בו מיד; ביד נדיבה ובדרך כבוד אספו בשבילו את הסכום הדרוש לו, כדי להעמידו על רגליו כבתחילה.

שני הגבאים בבית החסידים, ר' חיים פנחס שמולביץ ור' אברהם יונה נוסבוים, בעלי בתים נכבדים, בלתי תלויים בדעת אחרים, מפקחים היו על צרכי הצבור בסדר נאה. שניהם השקיעו הרבה מכוחותיהם לשיפורו של בית החסידים ולקישוטו; על הקירות התנוססו עיטורי סופרים „כגונא" „ויהי בנסוע" במסגרות נהדרות, מתוך הארונות הציצו עשרות סדרי משניות, „עין יעקב", ש"סים, בכריכות עור נאות ומהודרות. נקיון וסדר הבהיקו בכל קרן זוית. הכל העיד כמה רב היה ערכו של הידור מצוה בחייהם של שני הגבאים הללו.

המתפללים ידעו להכיר טובה לגבאים על מסירותם הרבה וסרו למשמעתם ביראת כבוד, ומשמעת זו היא שהביאה לידי כך שכל המתפללים באותו בית החסידים התיחסו זה לזה כבני משפחה אחת.

בעצם תשוקתי לפעול פעולה מעשית להתישבות בארץ ישראל ראיתי ונוכחתי שבתוך חוג זה נפתח לי פתח לעבודה ארגונית למען הענין הנעלה, משאת נפשי מאז. רואה הייתי בחברי המתפללים בבית החסידים, שהם מסוגלים להטות אוזן לדברי. ביהודים אלה בעלי הלך רוח בעל־בתיי, שאין בהם מגאותם של נגידים גבירים, שאינה מניחה להם לקבל דעת זולתם ולהיות כפופים לה — בטחתי למצוא חברים מקשיבים לקולי. ביהודי „עמך" אלה, „משלנו", תמכתי יתדותי, שאצלם תספיק האבטוריטטה שלי בלבד להשפיע עליהם

שיהיו נענים לדברי ויהיו נוחים להתארגן על ידי. ברם עד שלא פתחתי בתעמולה בקהל רב, באתי בדברים עם שנים ממתפללי בית החסידים, שני חברים מהקרובים אלי, שגדולה היתה השפעתי עליהם ביותר, ה"ה ר' משה ברוך וגמן, חברי הטוב משדלינו מקום שם אכלנו „מזונות" יחד, שם למדנו יחד ושם נתגדלנו יחד בסביבה אחת של חסידות סקרניביץ, ור' זאב פינזילבר, חבר וקרוב אלי קרבת משפחה.

ביום א' פ' משפטים תרפ"א הזמנתי אלי את שני החברים והרציתי לפניהם תכניתי, כיצד להגיע לידי נחלה בארץ ישראל. ביסודה של תכניתי זו היה שנחסוך שלשתנו מדי שבוע בשבוע סכום כסף מסוים, כל אחד ואחד, ונפקיד את הכספים בבנק על שמות שנים מבינינו, והחסכונות יהיו קונם עלינו כהקדש, שאסור יהא ליהנות מהם, אלא לקנות בדמיהם נחלה בארץ ישראל בלבד.

חברי נתלהבו מיד לתכניתי ולאלתר תרמנו לשם כך אלף מרק לאיש (לירה בערך באותה שעה). למחרת הפקדנו את שלושת אלפי המרקים בבנק, על שמות שנים כמדובר. במשך שלשה חדשים היינו מכניסים תשלומינו בשמחה רבה מדי שבוע בשבוע, ועם כל תשלום שהכנסנו מרגישים היינו, שמתקרבים אנו והולכים לקראת המטרה.

נתחזקה הכרתי הפנימית שהנסיון הראשון עלה יפה: חברי שלא חלמו מעולם על התנהלות בארץ, הפכו והיו במשך שלשת החדשים לאנשי ארץ ישראל, בעלי השתוקקויות וכיסופים מיוחדים, בעלי הלך מחשבה חדשה בענין גלות וארץ ישראל. חשתי בקרבי שהגיעה השעה לצעוד קדימה עוד, ושעת הכושר לכך הגיעה ובאה מאליה:—

יהודי איש צורה היה שם, נשוא־הפנים שבבית החסידים, ושמו ר' יצחק זאלר ע"ה, איש מורם מעם שהכל חולקים לו כבוד. ר' יצחק זאלר זה היה עוסק במשא ומתן, סוחר, אבל עם זה קובע היה עתים לתורה ומגיד שעורים לקהל, שחרית וערבית; לאחר תפילת שחרית פרק משניות ולאחר תפילת מעריב דף גמרא. עשרות שנים רצופות

מגיד היה שעוריו יום יום, ואפילו ביום כפור ובשמחת תורה.

מלבד זה היה ר' יצחק זאלר אדם שקט ומתון ביותר, מדבר היה בלחש, לא הרבה שאון ולא „העלה זיעה" מעולם, לא נחפז ולא נמהר להשיב תשובה לאיש שיחו מימיו, שהות היתה בידו תמיד לשמוע דברי זולתו בנחת ולהשיב לו בישוב דעת. ברם שעות היום שלו, היו מצומצמות אצלו בחשבון ביותר, עד שמתפלא הייתי לתכונתו תמיד, מהיכן נוטל אדם זה פנאי למרבית מעשיו ואימתי מתחיל הוא וגומר הכל? מגיד היה שעורים לקהל, כאמור, ומחבר ספרים מועילים ושוים לכל נפש, חיבורו „ספר ילקוט יצחק על תרי"ג מצוות וטעמיהם" (ורשה תרנ"ה) כמה מחברים מפרשי טעמי המצוות, אחריו, משתמשים בו. והגדול שבחיבוריו — ליקוט על משניות, „לקוטי יצחק" „מלוקט מגדולי מפרשי המשנה בקיצור נמרץ ובלשון קל, ומבאר כל מלות זרות בלשון זשרגאן המדובר במדינתנו, להבין כל מלה על בוריו. עם מנחת יצחק, והוא ילקוט נפלא, מלוקט מקדושי עליון זי"ע, שהורו לנו דרך איך יוצא ממשנתנו הקדושים עצות וסגולות לעבודתו יתברך, ואיך להסיר העצבות ומחשבות זרות, ולהביא שמחת עבודת ד' בלבו, ואיך יתנהג האדם מנעוריו ועד זקנתו" (פיעטרקוב תרפ"א).

לחיבורו האחרון במיוחד דרושים כוחות נפשיים כבירים, יזמה רבה והתמדה גדולה ללקט מספרי חסידות וספרי יראים למאות כל מלה וכל רמז הנוגע למשנה שבכוחם לחדור ללב יהודי כדי „להסיר העצבות ומחשבות זרות ולהביא שמחת עבודת ד' בלבו".

מלבד התמדתו הגדולה בלימוד התורה היה אף מגדולי העסקנים בורשה שלא ידעו על כך אלא יחידי סגולה בלבד; ההשגחה על העירוב מסביב לורשה מסורה היתה לפיקוחו האישי, מרבה היה להגיש עזרה לנצרכים ומהדר לגמול טוב לכל דורש, בלי שאון ורעש.

אף חובב ארץ ישראל גדול היה ר' יצחק זאלר זה. אחד מחברי, כנראה, מסר לר' יצחק בסוד על תכניות ההתנחלות שלנו בארץ ישראל, ולפתע פתאום בבקר יום הפורים לפני קריאת המגילה,

קם ר׳ יצחק זאלר ונגש אל הבימה, דפק בשלחן והכריז בזה״ל: כפי ששמענו יש לו לר׳ איטשע גרשטנקורן תכנית משלו, שהוא עוסק בה בסתר, היאך לעלות ולהתישב בארץ ישראל ללא התאמצות יתירה. על כן שואל אני ומבקש מכם, שלא להתחיל בקריאת המגילה עד שיקום ויגלה תכניתו לתועלת הרבים לכל הקהל. חזקה עלי הפצרתו בתמיכת כל הציבור, ובכך היו דוחקים עלי עד שהדחיקוני אל ה„בימה״ שלא מרצוני ודרשתי „דרשה״ לקהל זו הפעם הראשונה בחיי.

פתחתי בשאלה: מצאנו בגמרא (כתובות ע״ה ע״א) „ולציון יאמר איש ואיש יולד בה אמר ר׳ מייאשה בר בריה דר׳ יהושע בן לוי: אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה״, מהיכן יודעים אנו איפוא מי הוא זה „המצפה לראותה״ אם אין מקדישים כל פעולה לכך, לראות את ציון, לראותה ממש? —

וכך הייתי מרצה והולך על תכניתי ומסביר לשומעי, שאין זה ענין ליחיד אלא לצבור דוקא, שאין היחיד נאמן על עצמו לומר שיחסוך מכספו סכום מסויים בכל שבוע ויקדישו לשם קנין נחלה בארץ, אין זה בכחו של היחיד בשום אופן, שכן כל סוחר וכל עוסק במשא ומתן זקוק תמיד לממון במסחרו ונמצא במצוקה כספית לפרקים קרובים, ולכשיצטרך במקרה לכסף מזומן ינסה ללות מכספי ארץ ישראל אלה, בכונה תחילה על מנת להחזיר, כמובן, אבל לבסוף לא יסתייע הדבר ולא יהיה בידו להחזיר ולא יגיע אל מטרתו לעולם, מה שאין כן בצבור; יפה כחו של צבור שמטיל מרותו על היחידים המשתתפים בו ואיש מחזיק ידי רעהו, ואם אפילו מעטים יהיו בתוך צבור זה, שיחתרו לקראת המטרה בכונה כנה לשמה, יהא בכחם לעצור באחרים להמשיך עד הסוף.

נתחממו לבבות קהל המתפללים לשמע דברים אלה ועוד באותו מעמד התחילו שופעים ועולים אלפי מארקים על הבימה מכל צד. לפי שעה בקשתי מאת הגבאי לקבל את הכספים לידו וקבעתי מועד לאספה כללית ליום ראשון אחרי פורים (המאורע חל ביום חמישי). האספה נערכה במועדה ברוב עם ונרשמו ל„חברה״ בו במקום ל״ז

חברים. נבחר ועד: בי בחרו לנשיא הועד, בר' יצחק זאלר לנשיא הכבוד, במר מ. ב. וגמן למזכיר, בה' וינברג לגזבר, בגבאים ובמספר חברים לחברי הועד, ושם קראו לחברה: „קרן א"י דביהח"ס דסקרנביץ נאלבקי 43".

במשך ארבעת השבועות הראשונים, מפורים עד פסח, נוספו חברים חדשים יום יום. בחוה"מ פסח ערכנו אספה שניה וכל חבר הביא אתו עוד חברים להרשם בחברה, עד שגדל המספר והגיע לכדי 150 חברים. אבל לא כל החברים היו מחוסנים כלפי כל רוח שאינה מצויה; כשהגיעו הידיעות המעציבות מארץ ישראל על מאורעות תרפ"א לפולין עשו רושם אף במחננו; ואותם החברים שנספחו לאגודתנו לא מתוך קשרים נפשיים לארץ אבות, אלא כמחפשי דרכים להגירה מפולין, לא עמדו בנסיון השמועות המבהילות, נתחרטו מיד על „עסק ביש" זה שנסתבכו בו והיו נשמטים והולכים בהזדמנות הראשונה.

ישיבות הועד שלנו נתקיימו בקביעות בכל יום ראשון, יום שבתון כללי היה זה אף ליהודים לפי חוק הממשלה הפולנית, בו סגורים היו לחלוטין כל בתי המסחר ובתי המלאכה שבמדינה, ולפיכך היה כל יום ראשון מיועד תמיד להתעסקות בצרכי צבור.

באחת מישיבות הועד לאחר הפסח הרגשתי מעין רפיון־רוח אצל כמה מחברי הועד. אחרי חקירות ודרישות ישר אל הענין נענה אחד מהם בגלוי לב, קם ושאל: היתכן? כלום רשאים אנו להתעסק בעבודה זו? הרי כמה וכמה טעמים לסתור יש כאן?

א) עבודה בלתי כשרה היא לפי חוקי הממשלה בפולין, לנהל תעמולה להוצאת כספים לחו"ל.

ב) אין כל אפשרות נשקפת שיצא דבר של ממש, אפילו במשך שנים, מכספים מצומצמים אלה.

ג) לדעתו יש בכך משום אונאה, ומוטב לבטל את החברה מתחילתה, עד שלא נסתעפה עוד, וכך היה מוסיף והולך בנמוקים והוכחות לסתור כהנה וכהנה.

כמובן, שנמצאו לו מיד תומכים בידו; אלה נתחרטו על כל הענין, על בלבול המוח שלא לצורך כלל, ואלה צרה עינם בכבודם של המארגנים, מתוך ספק־ספיקא שמא בכל זאת יצליח חפצם בידם.

לא ידעתי לשית עצות בנפשי. לבסוף אחרי שקלא וטריה ארוכה נגמר בינינו לשלוח משלחת אל מנהיג ציוני־דתי מפורסם בורשה, להרצות לפניו את הענין כולו ולשמוע דעתו על התכנית שלנו.

כעבור כמה ימים נתקיימה הפגישה שלנו עם אותו עסקן, הלה הקשיב יפה לטענותינו, כנראה שעצם הופעתה של המשלחת, שביניהם ארבעה סוחרים מנוסים המציעים את טענותיהם ממבט מסחרי וכנגדם אברך צעיר בעל מעוף אידיאלי — השפיע עליו והביע את דעתו על הדבר.

ראשית כל, הקדים בעדינות יתרה, אסור להחליש כל רעיון שהוא לטובת בנין ארץ ישראל ובודאי שאסור לרפות ידי העובדים למען ישובה של ארץ ישראל בצורה זו או אחרת. אבל, המשיך, מחובתי לגלות את דעתי שמעשה זה שהתחלתם בו סכנה מרובה כרוכה בו: עד שיתאמץ יהודי בכל מאמצי כחו לחסוך 10 לירות לקנין דונם קרקע אחד, יעברו חדשים הרבה, ובינתים יהא אותו יהודי בטוח בעצמו שיש לו נחלה כבר, „מושבה" מותקנת ומוזמנת בארץ, ומתוך כך יזניח עסקיו ופרנסתו לפי שעה, ולאחר כך כשיתבררו לו הדברים כמות שהם יתאכזב ביותר, יטיל את הקולר בצוארי העסקנים שהוליכ הו שולל ויבוא לידי יאוש ולידי נפוץ שמשות, והשערוריה הציבורית תגדל ותתפשט לאין קץ ותביא נזק לכל פעולה ארצי־ישראלית בפולין.

שמעו מתנגדי תשובה זו נתמלאו רוח נצחון ויצאו משם תקיפים בדעתם, וכבר עומדים היו מוכנים ומזומנים לפרק את החברה.

אצל האדמו"ר מגור שליט"א בשובו מארץ ישראל.

נסיעתו הראשונה של הרבי מגור שליט"א לארץ ישראל בשלהי החורף תרפ"א עשתה רושם בעולם החסידי בכלל ובין חסידי פולין בפרט. ידעו שאין הרבי עולה לארץ כדי להשתקע שם והיתה צפיה רבה ברחוב היהודים בפולין לקראת שובו של אותו צדיק, לשמוע מה בפיו על ארץ ישראל וישובה. ואין אדם יכול לשער צפיה זו, אלא אם כן יש לו השגה בטיבה של אדמו"רות וחסידות גור.

האדמו"ר מגור ר' אברהם מרדכי אלתר שליט"א הגיע לשנות עצה כבר כשקבל את ההנהגה על עדת חסידי גור לאחר פטירת אביו, האי גברא רבא, הגה"ק ר' אריה לייב זצ"ל בעל „שפת אמת" בה' שבט תרס"ה.

ראש שלשלת האדמו"רים דגור היה בעל „חידושי הרי"ם" הגה"ק ר' יצחק מאיר אלתר זצ"ל, שהיה מהאברכים העלויים אצל הרבי ר' בונם מפרשיסחה ואחר כך תלמיד־חבר וגיסו של הזקן מקוצק ר' מנדל זצ"ל. —

אחרי הסתלקותו של ר' מנדיל הלכו אחרי בעל „חידושי הרי"ם" רוב מנין ורוב בנין של „העולם" דקוצק.

חסידי גור בכל רחבי ארץ פולין מונים היו לרבבות; גדולים שברבנים ומופלגים שבלומדי תורה היו נוסעים לגור וגדולה היתה השפעתה אף מחוץ לגבולותיה של מדינת פולין.

הרבי מגור מהיותו מטבעו מתמיד מופלא בתורה אינו מעורב עם „העולם" ביותר, אף למקורביו אינו מקדיש יותר מרגעים ספורים, אוהב הוא את הקיצור, מצמצם וממעט בדברים. תשיבותיו לחסידיו צריכות עיון ופירוש, על כל מיני שאלות בהויות העולם נוהגים היו בגור שלא לענות תשובה מפורשת אלא ממחים את השואל אצל מומחים מביני־דבר; אדם שואל עצה בעניני מסחר, היו עונים לו: לך והימלך בסוחרים. היה חולה שואל דבר, שלחו אותו לדרוש ברופא. השגתם של חסידי גור היתה, שהרבי מגור אינו אלא סיטונאי גדול לסחורה אחת ששמה תורה ויראת שמים. בגור לא היו מרבים בדברים על זריזות, זהירות, נקיון, חסידות, טהרה

קדושה וכו׳ אלא היו מראים הלכה למעשה: חילוקו של מעת־לעת — עשרים וארבע שעה, חילוקה של שעה — ששים רגע, ובמשך אותם ששים רגע אפשר להיות עושה הרבה, אפשר לקיים מצות סנדקאות בכמה „ברית״ות ואפשר עוד לקיים מצות „ביקור חולים״ אצל מקורב במרחק כמה עשרות רחובות בכרך ורשה. אם אמרו: אין דיקנות בישראל — לא התכונו לגור; שם היה המעת־לעת כולו דופק והולך בדיקנות.

וכשם שבעניני הפרט לא היה הרבי מעמיד דבר על דעתו, אלא ממחה תמיד אצל מומחים לאותו דבר, כך לאידך גיסא, בעניני הכלל — היה תקיף בדעתו ללא הסוס ולא פקפוק, הוגה, אומר ועושה.

היה הרבי רואה צורך השעה, שהיהדות החרדית טעונה התארגנות, לא שהה הרבה ונכנס ל„אגודת ישראל״ באופן רשמי, ומאותה שעה ואילך היה משתתף בפועל בכל עבודת ה„אגודה״, נטל חלק בראש בכל „הכנסיות הגדולות״: בראשונה שבוינה בתרפ״ג, בשניה שבוינה בתרפ״ט ובשלישית שבמרינבד בתרצ״ז, אף מעורר היה את קהל חסידיו, רבנים, נדיבים ועסקנים לקחת חלק פעיל בעבודת הסתדרות זו.

היה הרבי רואה נחיצות בעתון יומי חרדי להמונים בפולין — כתב מכתב התעוררות לקהל החרדים בפולין ווירזם לחתום על העתון, לקראו ולהפיצו ולתמוך בו. הכיר הרבי בדבר שיש ללמד לשון המדינה בחדרים התאזר מיד לתמוך בחדרים מסוגם של „יסודי תורה״ בפולין, שהיו מלמדים בהם אף לימודי חול. מרגיש הרבי בדבר, שבאחד מבתי החסידים שלו בעיר פלונית אין הכל מתנהל כשורה בענין אחדות ורעות בין אנ״ש מיד פונה הוא אליהם במכתב גלוי בזה״ל:

כבוד אחי ורעי אנ״ש היקרים ה׳ עליכם יחי׳

באתי הפעם לבקש מכלכם דרישה אחת ששקול אלי נגד הרבה דרישות ובקשות, ואני מבטיח בעזה״י להחזיק לכם טובה בעד זה בזה ובבא בכל אשר יהי׳ לאל ידי וכן לכל מי שיסייע להוציא מכח אל הפועל,

האמנם יש לי צער להלבנת פני רבים עכ"ז באה השעה הנדרשת, והדבר הוא ידוע כי דבר זה חסר אצלכם, והוא אהבה ואחוה ושלום שיהי' ביניכם, ובעו"ה נמצא בבח"ס אחד כמה וכמה חלוקי דעות, וזה לא טוב אך שיהי' ביניכם שלום אמת ולעזור א' לחבירו הן בגופו הן במאודו ועי"ז תוכלו לעמוד בפרץ בכל עניני היהדות כי הכל תלוי בהאחדות הנ"ל, ובל"ס בזכות זה יעזרכם השי"ת בכל העניינים בכלל ובענין פרנסה בפרט.

וזאת בקשתי ודרישתי מאתכם מקטן ועד גדול.

נאום ידידכם המבקש מכלכם למלאות מבוקשתי בשלימות.

אברהם מרדכי אלטר מפה גור

בשעת שהותו בירושלים בשנת תרצ"ו פרסם קול-קורא במכתב בענין שמירת הלשון:

מכתב ע"ד שמירת הלשון (מירושלים תרצ"ו)

עוד זאת אדרוש מכם כאשר רבו הצרות מבית ומבחוץ ונאמנים דברי חז"ל בגלות הזה מטעם לשה"ר ושנאת חנם ולזאת אבקש להתחזק בענין שמירת הלשון מלשה"ר ושנאת חנם, ועצתי שתלמד בספר חפץ חיים ושמירת הלשון עכ"פ בב' ימים בשבוע, ואעידה עלי שו"א כי אחרי שגמרתי הספרים הנ"ל הרגשתי בעצמי בזה פעולה לטובה, ולזאת גם השלם במידותיו יתפעל עי"ז. ואחשוב שזה שאמר הרוכל לר' ינאי לאו אנת ודכוותך עכ"ז אטרח עלי' ר' ינאי להראות כי הכל צריכים לזה.

הנני ידידכם הדו"ש וטובכם

אברהם מרדכי אלטר

ולא עוד אלא שאותו מנהיג הדור אינו בוש כלל להחליף מכתבים עם בחור אי-שם בשם משה יחיאל נ"י כדי ללמדו פרק בדרך ארץ:

מכתב שלא לבזות שום איש (תרצ"ב)

ב"ה ג' נח

אהובי הב' החשוב המופל' מ' משה יחיאל שי' לאוי"ט

לא טובה השמועה אשר נקל בעיני חבריך להבזות איזה איש לא כן דרך החסידות וד"א קדמה לתורה אבקש ממך לפעול אצל חבריך להתרחק מדרך הזה ויש לחוש אם אינו נוגע ח"ו בחילול השם כראמרינין בגמ' יומא דף פ"ו הגם שקורא ושונה אם אינו מדבר בנחת עם הבריות וכו' וכל א' צריך להנהיג כבוד במי שגדול ממנו בשנים ואם אמר דברים דרך בזיון מחויב לפייס למי שבזהו ולא ימתין עד ערב יו"כ, ואקוה כי דברי לא ישובו ריקם.

הנני אוהבו הדו"ש ושלום חבריך

אברהם מרדכי אלטר

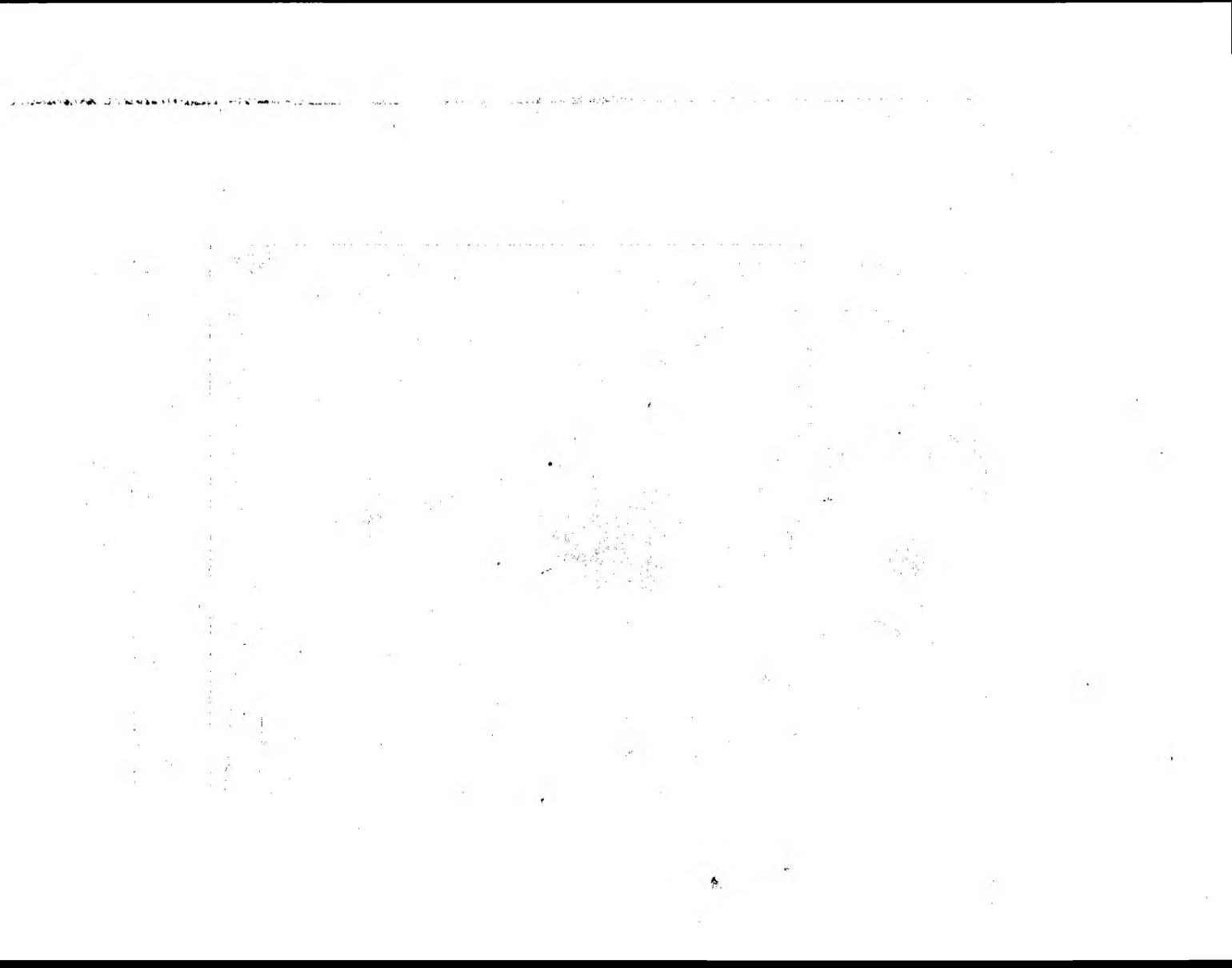
כך היא דרכו בקודש של הרבי שליט"א מגור במלי דשמיא מאז ומתמיד. אינו חת מלומר את האמת שבלבו בגלוי ולהתריע על כך ברבים. ולאמת זו מארץ ישראל ציפו רבים לשמוע מפיו בשובו ובתוכם צפיתי לה אף אני.

באחת מישיבות הועד שלנו, לאחר הפגישה עם אותו עסקן שיצץ לנו להפסיק את עבודתנו, הצעתי להתעכב עוד ולא לפרסם את דעתו בין החברים עד שיחזור הרבי מגור שליט"א מנסיעתו ונשמע את דעתו הוא. הסברתי לחברי בועד, שאין המצב בימינו דומה למה שהיה לפנים בימים שעברו, אז עמדו מכשולים הרבה על דרך ההתישבות בארץ מצד הממשלה הטורקית, מצב היהודים בתפוצות הגולה היה מבוסס יותר וקיומם בטוח יותר, מה שאין כן עכשיו – נהפוך הוא: הממשלה האנגלית בארץ ישראל אינה מניחה כל מכשולים לבוא ולהתישב בארץ ולעומת זה בפולין מוצאים יהודים מכשולים על כל מדרך כף רגל; ההתחרות גדולה. המדינה קטנה וצרכי עמנו מרובים. אין איפוא ליהודים תקנה בפולין אלא הגירה בלבד. כל זה לא נעלם ודאי מדעתו הרחבה של הרבי מגור שליט"א. כמנהיגם של רבבות מישראל יודע הוא ומרגיש במצוקתם.

אדמו"ר ציס"ע רבי אברהם מרדכי אלתר שליט"א

מגור – ירושלם עיה"ק

ומהיותו חובב ארץ-ישראל גדול יהא בודאי שוקל יפה עד שיכריע, ואם הרבי מגור שליט"א ייעץ לחסידיו לעלות ארצה, אף יואיל ליתן הסכמתו לעבודתנו, יהא לבנו סמוך ובטוח במפעלנו ונהא רשאים לשדל יהודים ולדבר על לבם להתקשר אתנו ולהתחבר לאגודתנו. נכנסו הדברים באזני חברי, סברו וקבלו. הכל ידעו שבעוד כמה ימים עומד הרבי להגיע לפולין, ומשום כך אפילו מתנגדי לא עמד בהם לבם לדחות בקשתי. ברם מהיותי מכיר בטיבו של אותו צדיק, כמה הוא מחשב שעותיו ורגעיו, כמה הוא מצמצם בזמן ומקצר בדבור אפילו למקורביו, התגנבו חששות אל לבי, שמא אקבל אף אני מידו תשובה סתומה, שצריכה למוד, החלטתי בדעתי להודע תחילה אל חתן הרבי, ר' יצחק מאיר לוין, מנהיגה של „אגודת ישראל" בפולין, ואחר כך נראה איך יפול דבר. ביקרתי אצלו וסיפרתי לו על תכניותי ליסד מושבה בארץ ישראל, העירותי תשומת לבו על היחס החיובי מצדי ועל החששות מצד מתנגדי. ר' יצחק מאיר לוין, ישב כנגדי כולו קשב, ולבסוף ענה ואמר לי, שהוא מצדו נתפעל ביותר מן התכנית ואף מוכן הוא ומזומן לעזור לי בכל יכלתו. בחפץ לב נאות למבוקשי להציגני לפני הרבי תיכף עם בואו הביתה, אף הבטיחני שאקבל מפי הרבי תשובה ברורה ומוחלטת. שכן כל כמה שהרבי מקמץ בזמן ובדבור כשפונים אליו בענינים פרטיים,— נוהג הוא נדיבות בזמן, כשנוגעים הדברים לטובת הכלל.

עומד היה הרבי לבוא ביום הרביעי בתחלת חדש אייר ואנחנו נדברנו להפגש בגור ביום ראשון שלאחריו לשם סידור שיחתי עם הרבי.

ביום א' נסעתי לגור. הרכבת היתה מלאה וגדושה עד אפס מקום, אלפים מישראל נסעו באותו יום לקבלת פני הרבי בשובו מארץ ישראל. כשנכנסתי ל„חצר" קשה היה להדחף פנימה אל בית המדרש שצבא עליו „עולם" מלא, אלפי חסידים נתעכבו עוד לאחר ששבתו שבתם כאן ואלפים היו מוסיפים ובאים, בעמל רב עלה בידי למצוא את ר' יצחק מאיר לוין, אך ראני הכניסני פנימה, הרבי

קבלני במאור פנים, האזין לדברי שהרצאתי לפניו באריכות בדבר האגודה שלנו ונענה לכל שאלותי. תשובתו הסופית היתה ברורה ומפורשת:

„כל מה שהיהודים עושים לטובת ישוב הארץ, יש לסייע בידם. אם יבואו אלי חסידים מאנ"ש להמלך בי, אם להרשם אצלך כחברי האגודה, אומר להם: הן. רוצה הייתי לעזור לך בפועל בעצמי, אלא הואיל ונתקשרתי עם חברת-מניות לשם בנין שוק וחנויות ביפו ועלי מוטל הדבר להמציא את הכספים, אין בידי לעזור לך במישרים, אבל חזק ואמץ ואל תפול ברוחך, פעל ועשה והמקום יצליח בידך!".

חזרתי לורשה נאזר באומץ רב להמשיך בעבודתי ביתר שאת, קראתי לאספה כללית בל"ג בעומר בבית החסידים דנאלבקי 43, שלחתי הזמנות מיוחדות לחברים והדגשתי בהן שבאספה זו ימסור ר' יצחק מאיר לוין ברכת שלום בשם הרבי מגור שליט"א.

מאות יהודים נתכנסו לאספה והצטופפו בכל החדרים. רבים שבו כלעומת שבאו מחוסר מקום. ר' יצחק מאיר לוין, כנואם מצוין, הקסים את קהל השומעים. וביחוד עלתה ההתלהבות למרומה בשעה שהביע את ברכתו לפעולות אגודתנו בשם חותנו הרבי מגור שליט"א.

רושם כביר פעל בחוגי החסידים מכתב שפורסם ברבים מאת הרבי מגור לבניו, שכתב אותו באניה בדרכו חזרה מארץ ישראל. מתוך מכתבו של האדמו"ר מגור מעל הספינה בחזירתו מא"י בתרפ"א:

„בעזה"י ד' אייר — על הספינה.

לבני וחתני ויו"ח, ה' עליהם יחיו.

— עתה הנני להודיעכם את השקפתי בעניני אה"ק. הנה פחד ורחב לבבי והתענגתי מזיו כבודה, בקרתי מוסדותי' וגם הישיבות והת"ת שתחת השגחת החרדים ומצאתי בכולם כי טוב, אולם נצרכים לסיוע ועזר מן החוץ, וכפי העזר כן יוכלו להתרחב.

הנני שבע רצון מאוד בראותי כי יכולים גם לבוא אל המנוחה ולהתנהג שמה בדרכי היהדות כאשר הורונו אבותינו ואבות אבותינו, ומי אשר חננו השי"ת בהון, יוכל בלי שום ספק למצא שמה פרנסתו במנוחה שלמה ולשמור היהדות כראוי באין מעצור. אולם גם אלו שאין יכולים ואין חפצים להשתקע באה"ק, דעתי — בכדי לעזור לאחיהם בני ישראל החרדים להתישב שמה — יפרישו כל אחד מהונו סכום מסוים ולקנות לו שם חבל נחלה, והוא נושא פירות גם בעוה"ז. ואולי ע"ז רמזו חז"ל שליש בקרקע—הכונה על קרקע אה"ק וגו'.

בטח כבר ידעתם כי בוויען באספה של מועצת גדולי התורה החליטו שהאגודה תעסוק בעבודה ממשיית בכל המקצועות בישוב ארץ ישראל, מבלי הבט על התנאים הפוליטיים המתחלפים ובאים, וכן הוא באמת דעתי אשר מצות ישוב ארץ ישראל שנצטוינו בתורתנו הקדושה איננה דבר התלוי בזמן, רק בהיכולת והאפשרות, ולכן גם עתה צריכים להשתמש בהאפשרות של עכשיו ולעבוד בכל עוז, כי ברבוי העולים החרדים לא"י תתגדל השפעתם שמה, וזה יגרום שמירת קדושת הארץ".

לאחר אותה נסיעה לגור נתקשרתי לרבי בלב ונפש. מדי פעם שהיתה נפשי מרה עלי מחמת רוגנים ומחרחרים שהציקו לי, או סתם בני אדם שאינם מסוגלים למעשה מועיל אלא ראשונים הם בכל מקום להטיל דופי במעשי אחרים ולמרר את חייו של עסקן פעיל,— הייתי חש לי מפלט לגור לשבת או ביום ראשון בטל של חול. מעצם ההתקרבות זו, שזכיתי בה בגור, הרגשתי כמה חשובה עבודתי בע"י הרבי. מנסיעה כזו הייתי שואב תמיד התעודדות ומרץ לעבודה לכמה חדשים.

פעם אחת באתי לגור ביום חול אחד. התיצבתי בתור בין הבאים לקבלת שלום, כשהגעתי אל הרבי פנה ואמר לי: רוצה אתה בודאי להאריך בשיחה קצת, מוטב אי־פוא שתשאר ללון כאן הלילה, בוא אלי לתשע בערב. בשעה הקבועה נפתחה לפני דלת חדרו של הרבי, בהכנסי בקשני לשבת, שפכתי לפניו כל מר לבי, ישב הרבי והקשיב רב קשב ונכנס אתי בשיחה בפשטות כדבר איש אל רעהו, ובכך חזקני ואמץ את לבי שוב לזמן רב.

ר' יצחק מאיר לוין הראה לי פעם מכתב מאת חותנו הרבי מגור שליט"א, שכתב אליו בזה"ל:

ב"ה ג' ויצא

לחתני היקר ר' יצחק מאיר כהן שי'

כאשר שמעתי תתחדש עניני עבודת האגודות שא"י ויש לזכור להעלות ירושלים עיר"ש ולהתענין בענין בית ונחלה שעובד הר"י גרשטנקורן וכאשר אין בו תערובות זמורת זר מהיושר להחזיק ולסעייהו ותדרוש שלומו עבורי עם ברכת תחזקנה ידיו.

נאום חותנך הדו"ש אברהם מרדכי אלטר

צרת וואלוטה

העבודה התנהלה מתוך קשיים יוצאים מגדר הרגיל. החברים היו מכניסים תשלומיהם במטבע פולנית, שער המרקים היה יורד ופוחת מערכו מיום ליום. נוכחתי בדבר שאין דרך אחרת אלא לקנות מטבעות זרות בסכומים שנגבו, אבל היתה זו בעיה קשה מאין כמוה. בפקודת הממשלה הפולנית אסור היה לקנות מטבעות זרות, קניה כזו כרוכה היתה בסכנת נפשות, אי אפשר היה להפקיד כספים בבנקים אלא במרקים פולנים, יום יום היתה המשטרה עורכת חפושים בבתים ובחצרות ברחובות שונים, אף העמידו עוברים ושבים בחוצות עיר והיו בודקים בכיסיהם, מי שנמצא אצלו מטבעות חוץ לארץ נידון למאסר, מצד אחד טרחתי ועמלתי במסירות נפש ממש לקנות ואלוטה יום יום, ומצד שני היה עלי עוד להשתדל אצל החברים, שיסכימו להחזיק בטמון מספר לירות או דולרים, כל אחד בביתו. ולחשוש היה הרבה, שלא יהיה הכסף מופקד אלא בידי אנשים בטוחים בישרם ובאמידותם, שלא יצטרכו על כל תקלה שלא תבוא לאחוז באמצעים משפטיים כנגד הכופר בפקדון, ועשירים כידוע בהולים על ממונם וחוששים ביותר לסכנות, מכל מקום חלקו את הכספים לפקדון אצל חברים שונים כדי מאה לירות ועוד לאיש.

כל עיקרו של הקושי והסבל היה בקנית הואלוטה. שער כספים נכון ויציב לא היה קים כלל וכלל, משעה לשעה אפשר היה שיגיע ההפרש לכדי 25 למאה, ומשום כך חרדו הגזברים לטפל בקניה. במקצת מתוך אימת המלכות, פשוט, ובמקצת מתוך לוות שפתים, שלא יחשדו בהם שהרויחו לכיסם מתמורת השעה בשער הכספים, הגיעו הדברים לידי כך שכל החשדות הללו היו לי לזרא כבר והחלטתי בעצמי למסור מעשה הקניה לידי חבר מיוחד לכך. אז התחילה השואה ממש, היה שער הכספים עומד בעינו כמה ימים כתקונו, היה אותו חבר בא ערב ערב ומקבל את הכספים הגבויים מידי הגזבר ומביא למחרתו לירות תמורת המרקים עד הפרוטה האחרונה, ברם באותו יום בו היתה עליה

בבורסה היה בא ואמתלאות בידו: או שהיה חולה באותו יום או שלא השיג ואלוטה כדי מקנתו. כל חבר וחבר יודע היה בדיוק שער הכספים שבאותו היום בו הכניס את המרקים שלו ששער נמוך היה ולבסוף זקפנו כספים אלה על חשבונו בפנקסים לפי שער גבוה, יהודים אלה ברי היה אצלם, שאנו שלשלנו רוחים לכיסנו מעסק זה. ועוד היו בין חברי הועד פטריוטים פולנים, מאמינים בערכה של המטבע הפולנית ובטוחים היו בעצמם שהמרק הפולני ישוב עוד לאיתנו, ולפיכך היו מתהלכים בלב מלא פחד, מה יהא עלינו אם שער הלירה ירד ואנ"ש יבואו ויתבעו ממנו להחזיר להם את המרקים שלהם, שמסרו בידינו מהיכן נקח כל אותם המרקים להחזיר להם?

על כך היה תמיד מענה אחד בפי:—

אם שער הלירות ירד, יבאו יהודים בטענה זו בלבד, להחזיר להם את המרקים שלהם, אבל אם נחזיק מרקים בידינו ויהיו פוחתים והולכים מערכם לא נגיע אל מטרתנו לעולם.

כל לירה ולירה שנוספה בקפתנו הוסיפה בי חיות ממש, מרגיש הייתי בכך עוד שעל אדמה אחד תמורתה בארץ, דבר זה הגביר בי כח ואמץ, לעמוד בפני כל התככים והחשדות.

התחלנו בקנית לירות בשעה שעמד השער למטה מ-3000 מרק הלירה. במשך הקיץ שנת תרפ"א עלה שער הלירה לכדי פי שלשה, עד כדי כך, שהחברים הראשונים ראו שזכו לרוח עצום בלי יגיעה, מהמרקים שהכניסו לקפת הועד, התחילה שוב תנועה חדשה בקרב חברים רבים: הואיל ורואים הם שאין זו אלא "הלכתא למשיחא" עד שיצטרפו הסכומים לחשבון גדול כזה שאפשר יהיה לנסוע ולקנות נחלה בארץ, והרוח על המרקים ישנו כבר בעין ממש, לפיכך רוצים היו לקבל לעת עתה כספם בחזרה, ונמצאו מיד דואגים לטובת הכלל שבאו ותכניות מוכנות בידיהם להלוות לחברים לעת עתה, עד שתגיע שעת הנסיעה לארץ, חלק מהכסף שהכניסו, ועד שיהיו מוכנים ועומדים לקניה יפרעו את המלוה. היתה זו מערכה קשה בשבילי עד שעלה בידי לנצחם בהוכחות שלא נוצרה חברה זו לטובתם של יחידים, לא למען

קבלת לירות בזול במחיר המרקים שהכניסו ולא למען מעשי „גמילות חסד" בכספים אלה, אלא תכלית אחת ויחידה לחברה זו — ארץ ישראל.

באספה כללית באב תרפ"א דנו הרבה בדבר ונתקבלה החלטה שכל חבר הרוצה לקבל כספו בחזרה זכאי הוא לכך שיחזרו לו כל מה שהכניס לקפה במרקים פולנים. החלטה זו פעלה פעולתה כראוי; אף חבר אחד לא דרש עוד כספו בחזרה.

אדמו"ר מראדזמין ר' מנחם מנדיל גוטרמן זצ"ל
נשיא הכבוד

אחרי חג הסוכות תרפ"ב מסר חבר הועד שלנו ר' יצחק זאלר בשם הרבי מראדזמין אדמו"ר ר' מנחם מנדל גוטרמן זצ"ל, שיש את נפשו להתראות פנים אתנו כדי לעמוד על טיב עבודתנו למען ארץ ישראל ולהכירה על בוריה. הלכתי לבקר אצל הרבי בביתו. לאחר שהרצאתי לפניו על הנעשה ועל העומד ליעשות התענין בכל פרטי העבודה שלנו והביע את משאלתו, לבוא אליו עם כל חברי הועד שלנו. הואיל והחליט בדעתו להכנס כחבר לאגודתנו רוצה היה להכיר פנים אל פנים את כל חברי הועד.

היה הדבר אור ליום חמישי אחד, בחדש מרחשון. קור גדול שרר אז בחוצות והרחובות כוסו שלג. היתה כבר שעת אחרי חצות כשקיבל הרבי פנינו. נכנס הרבי לחדר בהתעוררות מופלאה, כשהוא לבוש בגדי שבת ופניו מזהירות משמחה, צוה את השמש להעמיד מנורות השבת על השלחן ולהדליק בהן נרות להשרות רוח חג בחדר ושלח אותו להביא יין ופת בכיסנין לכיבוד, פתח בדברים אתנו והוציא מכיסו 65 אלף מרק ובהתלהבות מסר את הכספים לידינו. בשעת מעשה הפליג באמירת תורה באריכות. אנחנו מצדנו ידענו להוקיר כראוי מעשה רב זה של הצדיק שצפונה בו ברכה רבה להתפתחות אגודתנו והכתרנו אותו לנשיא הכבוד של האגודה, וכל כך היתה גדולה התלהבותו של הרבי ממתן ידו לאגודתנו לתמכה ולסעדה, שדורש היה במפגיע להתכנס אצלו לישיבה מדי שבוע בשבוע, בשביל שיהא סיפק בידו לסייע לנו בפעולות ממשיות כרוב תשוקת נפשו לכך.

בצאתנו מחדר הרבי, כבר התחיל אור היום מפציע ועולה. הלילה ההוא הטביע עלינו רושם כביר.

הרבי מראדזמין זצ"ל סייע בידנו הרבה עם כניסתו לאגודתנו באופן רשמי. עצם הופעתו ברשימת חברינו עשתה רושם כביר בצבור, שהרי גדול היה שמו ברבים כאחד מגדולי האדמו"רים

הנכבדים בפולין, גדול הדור מכמה וכמה בחינות ומרביץ תורה בישראל, מנהל היה ישיבה משלו ויושב והוגה בתורה רוב שעות היום.

יורשו היחיד היה של זקנו הגדול הצדיק ר' יעקב מראדזמין זי"ע בעל המופת הגדול שבדורו. מעידים היו חסידים על הזקן מראדזמין שלא ידע צורת מטבע מימיו, סכומים עצומים היה תובע ונוטל מחסידיו וחי בעצמו חיי עוני. לאחר פטירתו של הראדזמיני הזקן עבר כל רכושו בירושה לידי בנו האדמו"ר הראדזמיני האמצעי ר' שלמה זצ"ל וממנו ירש האדמו"ר ר' מנדיל זצ"ל בנו היחיד. אהני לו רכושו הגדול להרבי מראדזמין, נחלת נכסים עשירים מכניסה רוחים גדולים, שנתנה סיפק בידו להיות עומד ברשות עצמו באדמו"רותו. לא היה תלוי בדעת אחרים בכל שהוא ועל כן לא היה מתחשב בדעת אחרים זולתו, ולפיכך היה משקל רב לדבריו בחוגים רחבים. ואחרון אחרון — נשיא היה לקופת רמבה"נ בפולין, ורשיון מטעם הממשלה היה בידו לאסוף כספים בשביל ארץ ישראל ברחבי מדינת פולין. עובדה זו חשיבות יתירה נודעה הימנה לאגודתנו; רובם של חברי האגודה חסידים מסתופפים בצל רבותיהם היו ונחה דעתם עם המנותו של אותו רבי מן הגדולים על חברי אגודתנו באופן רשמי והיו מרגישים על ידי כך בטחון גמור בעצמם.

באותם ימות החורף תרפ"ב שרתה ברכה בעבודתנו, ומדי שבוע בשבוע עד ז' אדר, יום הנסיעה לארץ ישראל לשם קנין קרקע, היינו מתכנסים כל חברי הועד לישיבה בהשתתפות הרבי בביתו. פעם אחת טרח בכבודו ובעצמו ובא אלינו לבית החסידים דנאלבקי 43 כדי להשתתף אתנו באספה כללית כאחד החברים.

לימים הצטננה התלהבותו לאגודתנו משום מעשה שהיה:

באותו חורף תרפ"ב נצטברו אצלנו כספים בקופה לכדי אלף לי"ש. ראינו שאין כל טעם להתמהמה עוד ולעכב את הנסיעה. בחנוכה נתקיימה אצלנו אספה כללית ובה נבחרתי כשליחה ובא-כחה הרשמי של אגודתנו, עוד שני חברים ר' וולף חיים לינדנר ע"ה ור' חיים יעקב וינטהאל ע"ה הודיעו שהם מתכוננים אף הם

לעלות לחג הפסח לארץ ישראל ובהזדמנות זו יסייעו בידי בקנין הקרקע. נתכנסנו לישיבה אצל הרבי לפני הנסיעה לדון בטיב הקניה ובתנאיה, בישיבה זו העמיד לנו הרבי דרישה תקיפה ומוחלטת שלא לקנות אדמה ליד תל-אביב בשום פנים, אלא ליד "ד' ארצות": ירושלים, חברון, צפת וטבריה. והואיל ואי אפשר היה לנו לקשור ידינו מלכתחילה לכיוון אחד, יתר על כך יודעים היינו ומכירים כבר אז בערכה של תל-אביב וסביבתה כגרעין ראשון למדינת היהודים בעתיד, נבצר ממנו, איפוא, לצערנו הרב, להסכים לדרישתו של הרבי, מאותו ערב ואילך התחיל הרבי להתיחס לעבודתנו בקרירות ידועה.

צרת אכסניה

בבית החסידים הסקרניביצי רחוב נאליבקי 43 נוהגים היו ללמוד ערב ערב דף גמרא בחברותא וביחידות מסביב לשלחנות ארוכים, עד אפס מקום. גבאי בית החסידים, שוב, לא החמיצו כל הזדמנות של סיום מסכת או יומא דפגרא סתם כגון: ראש חודש, חנוכה, ט"ו בשבט או ט"ו באב, לערוך סעודת מרעים ולשמוח בשמחה של מצוה. עכשו עם ארגונה של עבודת החברה שלנו בבית החסידים קמו הפרעות לעוסקים בתורה בערבים וביחוד לעוסקים בסעודת מרעים, שכן ערב ערב היו יהודים דורשים לשכננו, תאבים לדעת שאיפותינו ומטרותינו על בורין; אלה הביאו אתם חברים חדשים להרשם, אלה באו להתוכח סתם אם אין עבודה זו בכלל „מזמור שיר לעתיד לבא" ואלה חזו כבר בדמיונם עיר חדשה בארץ ישראל בנויה ועומדת בידי חברינו. כך או כך בינתים תפסנו כל חלקו של בית החסידים.

הנקל להבין שהתחילו רודפים אותנו, מרצון או שלא מרצון. לעבור למעון פרטי אי אפשר היה, משום שהחברה לא היתה רשומה ומאושרת מטעם השלטונות; באותם הימים לא אשרו השלטונות שום אגודה שעסקה בהוצאת כספים מן המדינה. היו „איפוא" הגבאים רודפים ומציקים לנו „לשם שמים". לגרשנו מבית החסידים לא היה בידם, שכן בעלי-חזקה נכבדים היינו שם, הלכו ומסרו דינם להרבי זצ"ל, אבל גדולה מרי היתה חבת הרבי אלינו שיתן ידו לרדיפותיהם. והואיל ולא הסכים הרבי על ידם, ונוסף לכך עוד היינו ותיקים וחשובים בבית החסידים, לא דחקו רגלינו בגלוי ובמפורש, אבל ממררים היו את חיינו לאין שעור.

ביקורי אצל האדמו"ר מאלכסנדר

ר' שמואל צבי דנציגר זצ"ל

כשהתכוננתי לנסיעה לארץ ישראל באדר תרפ"ב נוכחתי ברבר, שהגיעה השעה לצאת עם המשרד שלנו מבית החסידים ברחוב נאלבקי 43, הואיל וכל עוד נמצא הייתי בורשא לא העיזו הגבאים לגרשנו משם, אבל אם עומד אני לעלות לארץ, — ראיתי הנחיצות למצא מקום בטוח יותר שלא יהיו מפריעים אותנו בעבודתנו.

גזבר, באותם הימים, שמש אצלנו ר' דוד סאלווה ע"ה, גבאי בית־החסידים דאלכסנדר ברחוב דז'יקה 26. ר' דוד בא בהצעה לפני: הואיל ויש להם חדרים מרווחים שעומדים פנויים כמעט כל ימות השבוע, — לכבוד רב יחשב להם אם החברה שלנו תעבור אליהם. שמחתי בחפץ לב לקבל את הצעתו של ר' דוד, ברם תנאי קודם למעשה התניתי אתו לנסוע אתי לאלכסנדר אל האדמו"ר ר' שמואל צבי דאנציגר זצ"ל ואם הרבי ימסור על ידינו אגרת שלומים אל קהל חסידיו, מוכן ומזומן אני להעביר משרד החברה לבית החסידים שלו.

נסיעתנו לארץ ישראל נקבעה ליום ז' באדר תרפ"ב. בראש חדש אדר נסעתי עם ר' דוד לאלכסנדר. ר' דוד נכנס אצל הרבי לפני וכעבור כמה רגעים יצא והכניסני פנימה. עוד בעמדי על הסף היתה עלי יראת הכבוד מפני הרבי, הדרת זיו פניו הקדושה, הרחבות המלכותית הנסוכה על דיוקנו, עיניו המאירות נקבו וירדו לתוך תוכי.

הרבי זצ"ל שאלני: כלום חסר אתה תורה ויראת שמים בפולין שאתה הולך לנוע ארצה ישראל? יסוד יסדת חברה בשביל חסידי סקרניביץ אנשי שלומך — נחה אותם לכל אשר תאוה נפשך, ואם חסידים אנשי שלומנו ישתוקקו לארץ ישראל ייסדו לעצמם חברה משלהם.

החזרתי תשובה לרבי, על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: בכל דור ובכל תקופה חיו צדיקים בעולם שנכספה נפשם לארץ ישראל, אף על פי שרותה נפשם בתורה ויראת שמים בגולה,

על אחת כמה וכמה היום, שחללו של עולם כלו נסתאב באנטישמיות פראית וארץ יחידה אחת יש עוד בעולם שיש לנו היהודים טענת זכות עליה, להניח לנו לחיות בה ולהתפתח בה הן בגשמיות והן ברוחניות — הרי ודאי שעול הוא מאין כמותו אם יהודים חרדים אינם מצטרפים לדבר מצוה זה אלא עומדים מנגד. אמנם לא באתי להטיף מוסר ליראים ושלמים, שאין בהם לא העוז ולא הכשרון לעשות מעשה זה בידיהם הם, אבל, סבורני שאם נמצא יהודי מחוגים אלה שנתעורר לעבודה נעלה זו, ודאי שחובה קדושה מוטלת על הצדיקים ובעלי ההשפעה לסייע לו בכל יכלתם.

ארץ ישראל אינה ענין לחברות נפרדות למען חסידים אלו או אלו. בקרב כל החסידים למחניהם נמצאים יחידי סגולה בלבד, שיש להם חוש מיוחד לארץ ישראל. הללו, נשמות ארץ ישראל שוכנות בקרבם ואותם יש לקבץ מכל מחנות החסידים כולם. בין חברינו נמנים חסידי גור וסוכוצ'וב, חסידי אלכסנדר, ראדזין רודזמין וכו' וכו'. אין אנו יכולים ואין אנו רשאים לנעול דלת בפני מי שהוא. הואיל ולא כל חבר נרשם יעמוד בחברותו עד הסוף, ולא כל מי שישלם אפילו חלקו בנחלה יעלה לארץ ישראל, ולא כל מי שיעלה לארץ עתיד להשתקע שם. ולפיכך כדי ליצור דבר של קימא בעבודתנו, עלינו לאמץ את כל הכחות שבכל מה שעלול להתרחש; כמה שירבו המתלוננים ועוזבים, המפגרים והנחשלים, המחרחרים והמפריעים,— יעמוד ויתקיים גרעין בריא ונאמן, יוצר ובונה.

דברי אלה שיצאו מן הלב בתום וביושר פעלו את פעולתם ועשו את הרושם הרצוי. הרבי זצ"ל קם מכסאו והתחיל פוסע בחדרו אילך ואילך עד שעמד לעומתי ואמר: איני יכול להחזיר לך תשובה לאלתר, אבל מבקש אני ממך לשהות עוד כאן עד לאחר תפלת מעריב ואז איה"ש אשיב לך תשובה ברורה.

כמחציתו של יום עשיתי אצל בנו של הרבי ר' אברהם חיים דנציגר, אדם חביב ומענין ביותר. בשיחתו אתי גלה הרבה חבה לארץ ישראל. לאחר מעריב קראני הרבי אליו אל חדרו,

בקשני לשבת וצוה להביא כיבוד, יין ומיני תרגימה, בקורת רוח יהירה, אחר כך הוציא ממגירת השלחן 60.000 מרק ומסרם לידי בדברים אלה: — ממון כשר הוא זה, בשכר שדכנות הגיע לידי, הצרשתי אותו לשם קנית נחלת אדמה בארץ. בממון זה נעשה אני חבר אצלך.

מיד הוצאתי טופס הרשמה ושטחתי לפניו בבקשה לחתום על התנאים הרשומים שם — אם אין זו פחיתות כבוד בשבילו — הואיל וחתימתו תוסיף כבוד לנו.

נענה הרבי ואמר בזה הלשון: — נכנס אני כחבר שוה לכל החברים ואם הכל חובה עליהם לחתום אף אני אחתום. ומעתה, הסיק, אין לך צורך עוד באגרת שלומים לאנ"ש, די בכך שיראו את חתימת ידי ויסתפחו אף הם כחברים לחברה זו.

למחרת המאורע ערכו חסידי אלכסנדר בלודז סעודה רבתי לכבוד מעשה זה של רבם. מבין חסידי אלכסנדר נרשמו כחברים ר' זאב מקובר ובני ביתו, מנכדי התושבים בבני-ברק עד היום. בבנינה של בני-ברק רב חלקם של בניו יוסף חיים ויחיאל שסבלו אתנו את כל התלאות למן היום הראשון שדרכנו על אדמת בני-ברק.

נצחון גדול היה בידי כשחזרתי לורשה. לפני נסיעתי לארץ ישראל העבירו את המשרד לבית החסידים דאלכסנדר רחוב דזיקה 26. בעקבות שינוי מקום בא שינוי שם: במקום „קרן א"י דביה"ח דסקרנביץ נלבקי 43" קראנו שם חדש לאגודתנו: „חברת בית ונחלה", פירושו: ליסד עיר גנים בארץ, מושבה למתנחלים על הקרקע ועוסקים במשק זעיר.

מסעי הראשון לארץ ישראל

בז' אדר תרפ"ב יצאנו אני וחברי ר' זאב חיים לינדנר ע"ה מוארשה במשלחתנו לארץ ישראל. חברנו השלישי ר' חיים ווינטהאל ע"ה שהה כבר באיטליה לרגל עסקיו ועומד היה להצטרף אלינו בנמל ברינדיזי.

מאות חברים באו ללוותנו לתחנת הרכבת; היתה תכונה רבה, ברכות הדרך וברכות להצלחת הענין, וחסידים כדרכם, כבשו את רציף התחנה, שתו „לחיים" אתנו ויצאו בריקוד, עד שזזה הרכבת ונתרחקה.

בהמשך הנסיעה מורשה לוינה הרגשתי שרוח אחרת מפעמת אצל חברי ר' זאב חיים ע"ה, חלק לבו ממני. עוד יותר נכרת היתה ההתנכרות הפתאומית בשהותנו בפורים בוינה.

הלכתי לבקר אצל אישים מפורסמים, אן במוסדות חשובים, הייתי מתפעל מהרשמים החדשים שספגתי אל קרבי, היה שופך עלי קיתון של צוננים. נוכחתי לדעת שלא דעתו כדעתי וטעמי לא טעמו, כשני נגודים היינו, מן הקצה אל הקצה: אני, אברך כבן שלשים, נלהב ברוחי ומלא מעוף, שזכיתי לעלות לארץ ישראל משאת נפשי כשליח צבור של מאות יהודים, להקים לנו בית ונחלה בארץ אבות, היה הכל משלהב את רוחי; וחברי, אדם בא בימים, כבן ששים וחמש, שביקר כבר פעמיים בארץ, מפוכח ברוחו ללא כל דמיונות, היה אדיש לגבי הכל. ניגודים אלה היו בשבילי יסורי ארץ ישראל טרם דרכה רגלי על סף ארצנו.

ביום חמישי אחר פורים יצאנו מוינה ברכבת לטרייסט. למחרתו, ביום ששי, הפלגנו באניה האיטלקית „הליון" מטרייסט לאלכסנדריה. חברנו למשלחת מר ווינטהאל ע"ה נלוה אלינו, כמדובר, בברינדיזי. ביום רביעי הגענו לאלכסנדריה ועוד באותו ערב ישבנו ברכבת ונסענו על פני קנטרה לתל אביב.

בלילה ההוא לא עצמתי עין. בעברנו דרך המדבר היה חול המדבר חודר אל הקרון דרך התריסים הסגורים. ראיתי בכך מעין

סמל, שאין אדם נכנס לארץ אלא אם כן מתאבק תחילה בחול המדבר, כמעשה אבותינו בימי קדם, בני דור המרבר. מכונס הייתי כולי בתוך עצמי. מראות וחזיונות מני קדם עברו לפני עיני רוחי, כבמחזה ראיתי „אלה מסעי בני ישראל" על דגליהם למחנותם, ואף אני נוסע לא לבדי אלא בראש מחנה שלם של יהודי ורשה מאהובי, המצפים לתוצאות נסיעתי. לבי היה נרגש ונפעם; הנה עברנו את הגבול, נוסעים אנו כבר בתוך תחום ארצנו. פותח אני את החלון לרווחה, חושך אפלה בחוץ, אין רואים דבר, הכל מעורפל ומטושטש, אבל שומע אני קולות הומים, המית רוחות או המית ים ונושם ושואף אל תוכי מלוא חזי אויר מחיה נפשות, אוירה של ארץ ישראל. חולפות עוברות תחנות קטנות, עזובות, — ארץ ישראל בחרבנה. והנה מתנוססים השלטים העבריים של תחנת רחובות.

התרגשות הלב עוברת על גדותיה; כמה הרבתי לקרוא וכמה הרבתי לשמוע על מיסדי חברת „מנוחה ונחלה", בני עירנו, יהודי ורשה ור' יעקב ברוידה ז"ל ויבדל לחיים מר זאב גלוסקין בראשם, ועל תלאותיהם עד שהגיעו אל המנוחה ואל הנחלה ב„רחובות" מעשה ידם להתפאר! והנה זכיתי לראות תחנת חמד זו „רחובות" במו עיני. מכאן ואילך נושמים אנו כבר ריחות מבושמים אביביים של ישובים עבריים שבארץ ישראל.

בלוד עמדנו וחכינו לרכבת שניה שתעבירנו לתל-אביב. התבוננתי לכל עבר, עיני כאילו חפשו מסביבי את „תגרי לוד" מיודעי ומכירי מאז מיום התחילי להתהלך בחדרי התלמוד — אים? בקשתי ולא מצאתי תושבים יהודים בלוד כל עיקר, מלבד בית קפה אחד של יהודי. בשמונה ומחצה הגענו לתל אביב ועברנו בעגלה אל המלון.

נחנו קצת מעמל הדרך ונגשנו מיד אל המלאכה שלפנינו; חברי לינדנר ע"ה היה לו ידיד ותיק בתל אביב, סוחר בעורות שעמד אתו בקשרי מסחר לפנים, יהודי ת"ח וירא שמים, ר' ישראל חבס ז"ל. כאן היה הגדול שבסוחרי העורות ביפו, עסקן צבורי וראש הקהלה יפו—תל-אביב. בקרנו אצל ר' ישראל וספרנו לו על

תעודת משלחתנו כאן, ר' ישראל הבטיח לעזור לנו בכל מה שבידו. אף אני היתה לי דרישת שלום אל אברך אחד, הרב ר' יצחק ליב פנחס, בנו של הרב מטיקטין וחתנו של חבר „בית-ונחלה" מורשה, אחד מיקירי בעלי-הבתים שבורשה, יהודי בעל צורה, יראת שמים, ומעשים טובים, ר' נחום רוזנפלד ע"ה. אני וחברי קנינו לנו, איפוא, חברים: ר' ישראל חבס ע"ה בתור ראש ועד קהלה ערך קבלת פנים לכבודנו בועד הקהלה. נתכנסו שם מסלתה ומשמנה של תל אביב החרדית. כרגיל, נשאו נאומים, השמיעו דברי ברכה, עודדונו בדברים וחזקו ואמצו את לבנו.

במסיבה זו הלך דבר ביני לבין אחד מיקירי תל אביב, שברבות הימים ובהשתלשלות הנסיבות התחלתי להפוך בזכותו. ומעשה שהיה כך היה: בתשובה לנאספים על קבלת הפנים החמה ועל הברכות הלבביות נגעתי בשאלה שהכאיבה ללבי ביותר. הסברתי לאורחי המסיבה בגלל מה באתי לידי כך, ליסד אגודה מיוחדת משלנו; הוכחתי להם עד כמה שקועות ההסתדרויות במדיניות הגולה („בעבודת ההוה" בלשונן) ומזניחות מתוך כך את העבודה העיקרית ואת המעשים הממשיים שיש לעשות למען ישובה של ארץ ישראל. אגב כך הטעמתי גודל ערכה של העבודה מסוג זה של אגודתנו, והבעתי את משאלת לבי, לראות ביסודה של חברה כזו בארץ, שתעסוק בעבודה מעשית בלבד, ולא עוד אלא שאהא אסיר תודה להם אם יתנו לי ידם למעשה ארגון כזה בארץ. רוב הנאספים הודו לדברי ונתנו הסכמתם להשתתף בועד הארגון של החברה.

ביחוד נתלהב לתכניתי ר' בצלאל לפין ע"ה. אבל התנגד לדבר בחריפות רבה ר' ש. ח. קוק הנכבד והיקר, רואה היה בתכניתי מעין ריצון להקים מפלגה של בלתי מפלגתיים ויעצני להצטמצם יותר בתחומי, לא להלך בגדולות, אלא לפתח את החברה הורשאית מיסודי במדה ההוגנת לה. ר' ש. ח. קוק היה בעצמו ממיסדי „בית וגן", חברה שנוסדה אף היא על יסוד מכירת קרקעות לחברים בחוץ לארץ, יודע היה איפוא, כמה רבים וגדולים המכשולים

בקנית קרקע, בהשגת קושאנים וכיוצא בזה, וכמה קשה עוד יותר להוציא כמה לירות לשם קניה כזו מידי היהודי הקונה הישוב בגולה, ולפיכך השתדל ברוחב נסיונו להניאני (מלצאת מגבולי), בשעת מעשה מתרעם הייתי בלבי עליו, אבל בדיעבד, סבורני, שעלי להכיר לו טובה על כך; מי יודע, אלמלי היתה האגודה שלנו מרחיבה גבולותיה כרעיוני או, אם יכולה היתה לעמוד בהתרכזות על צביונה של בני-ברק.

בערך שלשה שבועות שהינו בתל אביב, כל אותם הימים חזרנו אחרי קנין קרקע בסביבתה של תל אביב, באנו בדברים עם חברת „גאולה", מר בצלאל יפה ע"ה, מנהל החברה, הציע לנו לקנות את בני-ברק, שאדמתה נמצאה בידי מספר משפחות של ערבים בכפר הערבי הסמוך איבן-ברק, מר יפה היה מונה והולך מעלותיו של השטח ובעיקר שמתחבר הוא לישוב העברי בתל אביב, מימין — פרדס מונטפיורי (שכונת מונטפיורי, ממול לשרונה היתה עוד פרדס בימים ההם), להלן — שכונת ברוכוב, אדמת „הקרן הקימת", שתיכנה תכניות להקים שם ישוב גדול. סמוך לה „עיר גנים" — „רמת גן" כיום — וממולה נחלת-גנים.

כביש לפתח-תקוה היה עוד בבחינת לא יזכר ולא יפקד בימים ההם. נוסעים היו מיפו לפתח-תקוה בעגלות גבוהות-גלגלים, רתומות לפרדות, בקיץ היו העגלות שוקעות בחול הלוהט ואי אפשר היה איפוא, לנסוע בדרך החולות בימות החמה, אלא מעקיפים היו לדרך אחרת על הכביש התורקי הותיק מאחורי פרדסו של גולדברג, סמוך לירקון; בימות הגשמים, שוב, משובשת היתה דרך זו בביצות עמוקות ואי אפשר היה לעבור בה ולפיכך היו נוסעים ועובדים על פני הדרך הנוחה יותר, החותכת אדמת בני-ברק, בפי הערבים כונה המקום בשם „באב אל הוא" (שער הרוחות), שכן רוחות עזות מנשבות שם בין הגבעות.

לימים נודעו לנו פרטים נוספים על גבעות אלו בתולדות הישוב החדש בארץ, בשעה שהנחנו אבן הפנה של בני-ברק בתמוז תרפ"ד קידם את ישובנו החדש בברכה, בין יתר האורחים החשובים

ר' אברהם שפירה מפתח-תקוה, באותו מעמד ספר לנו מעשי פגעים ועלילות-גבורה בהתנגשות עם לסטים ערבים, שהסתתרו בקיניהם בין גבעות בני-ברק והיו מתנפלים על עוברים ושבים בדרך זו, וכבר אז היה בצלאל יפה משדל אותנו הרבה להיאות לקניה זו לטובת הישוב העברי כולו כדי להוציא גבעות אלו מידי זרים ולחזק בכך את הבטחון בדרך המובילה לפתח-תקוה ולכל יתר הישובים העבריים בשרון.

לשבחו של יפה ע"ה יש להוסיף עוד, שלא נמנע מלמנות אף חסרונותיו של שטח אדמה זה, שבתוך שטח האדמה בן 1044 דונאם כלולה אדמת הרים וגבעות כדי שליש, שאינה ראויה לא לזרע ולא למטעים. (שיהפכו גבעות אלו לברכה בסביבתה של תל-אביב; שימצאו בעתיד אנשים שיבקשו דוקא הרים וגבעות, לבנות עליהם בתי הבראה ופנסיונים, על כך לא חלם עוד אדם בימים ההם).

חברת „בית וגן" אף היא עמלה הרבה להשפיע עלינו, לקנות אדמה בשכנותה, נוסע הייתי למקומות שונים ומסייר סביבותיה של ראשון לציון, רחובות ועוד. הרבה הצעות הובאו לפני שבדקתי אותן על המקום, בדרך מקוה-ישראל—רמלה—ירושלים, אולם לבי נבא לי, שכאן בין תל אביב לפתח תקוה תלך ההתפתחות ותתקדם בצעדי ענק חיש מהר, ולפיכך בשביל חברינו, בני ווארשה בעלי הון מצומצם, לא ראיתי מקום טוב מזה שהציעה לנו חברת „גאולה".

כל כמה ששבעתי קורת רוח הרבה במשך הזמן שעשיתי בתל אביב, מפגישותי עם אישים דגולים שונים ומתיורי במקומות יקרים לנפשי, שנכספתי והתגעגעתי אליהם כל כך מעודי לראותם, שבעתי עגמת נפש, צער ויסורים משני חברי, בני לויתי. ר' חיים וינטהאל ע"ה קם ונסע לו אל ידידיו בפתח תקוה, כשהייתי נוסע ובא אליו להתיעץ אתו הכרתי בו, שנפשו רחוקה מכל הענין ואינו מגלה כל הבנה בטיב תעודתנו, תכניות אחרות, פרטיות לעצמו, הלכו ונתבשלו כבר במוחו ואולי ראה בכל המפעל שלנו דבר שאין

בו ממש ומשום כך משתדל היה להשתמט מהאחריות ולנער חצנו מכל אותו עסק מפוקפק לדעתו. בן לויתי השני ר' זאב חיים לינדנר ע"ה, איש מעשה מטבעו, אדוק היה בחשבונותיו לבלי סור מהם ימין ושמאל אף כמלוא צעד — אסור לנו לקנות יותר קרקע — היה טוען — אף כדי שעל יתר על הסכום שיש בידנו לשלם במחירה.

והואיל ולא היה בידינו אלא סך 900 לי"ש בלבד והקניה של אדמת בני-ברק על ידי חברת „גאולה" עלתה 10.000 לי"ש בערך עפ"י חשבון 8 לירות מצריות לדונם, ובתוספת שונות, היה חברי יוצא מכליו ממש, כשבא לערוך חשבונן של 10.000 לירות במארקים פולנים. בשעה שיצאנו מורשה עמד השער 18.000 מארק בלירה, בשהותנו בארץ עלה לכדי 22.000 מארק בלירה, לפי חשבונו המעשי, כדרך סוחרים, לא היתה לנו כל זכות להתקשר במקח ששויו גדול מהמזומן שבידינו פי עשרה. אף אני דקדקתי בחשבון זה כמוהו, אלא ביני לבינו היה הבדל זה בלבד: אני עז הייתי באמונתי שאם עלה בידינו לקבל אצל החברים בערך אלף לי"ש לשם דמי קדימה על אחת כמה וכמה שנקבל אצלם יותר מפי עשרה כשנחזור אליהם ובידינו מקח מוגמר.

חברי שוב היה טוען, שכספים אלו שבידינו הם חסכונותיהם האחרונים של החברים, למעלה מיכלתם כבר ואין בכוחם לתת יותר; ולא עוד אלא שמאות יהודי פולין כאחד אין ידם משגת לצרף יחד סכום עצום זה של מארקים, לשלם במחיר הקרקע.

לא היה לי מה להתוכח אתו עוד, אלא הצעתי לו, שמוכן אני ומזומן לחזור לפולין כדי לשאול את פי החברים וכדבריהם כן יקום, על כך ענה לי, שאין ברצונו לקבל על עצמו אחריות ולגמור את הקניה בעצמו, התחננתי לפניו אחרת; אולי יסע הוא ואני אשב כאן ואחכה להוראותיו שישלח לי, דחני שאינו „משולח" של החברה. רוצה הייתי כבר לגמור את המקח עם „גאולה" על דעת עצמי — היו ידי כבולות: הכסף היה מופקד בבנק על שמות שנינו.

אחרי ימים של עגמת נפש מרובה באנו לידי הסכם, לעמוד ל„דין-תורה" לפני הרב הראשי לארץ ישראל מרן ר' אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל וכאשר יפסוק כן נעשה.

בינתים פניתי במכתב לועד בית-ונחלה בורשה, בהרצאת הענין לכל פרטיו ובקשתי מהם מענה טלגרפי.

פסח בירושלים

ביום חמישי לפני שבת הגדול נסענו לירושלים. נסיעה זו היתה לי המאורע הגדול ביותר בחיי. בבואנו העירה סרנו למלון הנחתי את חפצי והלכתי מיד אל „הכותל".

בהדרת קודש נגשתי לפנה יקרה זו, משאת נפשי משחר ילדותי, מקום שעיני כל ישראל נשואות אליו. קרעתי עלי קריעה כדין. מעודי לא התרגשתי כל כך כבשעת בקורי זה הראשון אצל „הכותל". באותו מעמד הרגשתי בחוש פירושו של הרבי מגור שליט"א על המימרה „אזנים לכותל". הכל היו שופכים את לבם בתפלה ובתחנונים לתוך נדבכי האבנים האפורות כבחיק אם רחמניה. נמוג לבי בקרבי למראה בני ירושלים, העומדים בדחילו ורחימו לפני הוד מוראו של המקום הקדוש הזה וירננו לאל חי תהלות דוד בן ישי בלב נשבר ונדכה, בהשתפכות נפש עמוקה כל כך, ונפטרים והולכים בנשיקות-כסופים עזות ובדבקות-שמחה עילאית, וליבבותיהן וגניחותיהן של בנות ירושלים, המתיפחות בדמעות שליש ומשיחות מן הלב צרורות של צרות, שלהן ושל זולתן.

בו במקום נתבאר לי הפסוק „כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו" באופן מוחשי. כל מזמור ומזמור שבספר התהלים, כל פסוק ופסוק שבו, קבל כאן משמעות מיוחדת, עילאית, ספוגה מקדושת „הכותל". חיות נצבו לעיני המלים „רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב". וכך הייתי שוהה ועומד כמה שעות צמוד לכותל, בהיסח הדעת מכל מה שבעולם מבחוץ. הרבה אבני מועקה כבדות נגולו מעל לבי בשפכי לבי שם. מודה הייתי לשמו יתברך, שהשאיר לנו לפליטה שארית מחמדנו זו מבית המקדש שנקרא שמו עליו, על הרוחה שמוצאים ישראל כאן למועקת לבבם, בבואם הנה לשפוך שיח בצר להם.

בפעם השניה באתי אל ה„כותל" „בפניא דמעלי שבתא" לקבלת שבת בצבור במקום שם „מקדש מלך". באותה שעה מצאתי שמה מניינים עומדים בתפלה לנוסחאותיהם השונות: חסידי פולין היו

מזמרים „לכה דודי" בנגון חי ומלהיב כמנהגם; אשכנזים - „פרושים" בנוסח המסרתי המקובל אצלם וספרדים בנעימתם העגומה. כל מנין ומנין ומקומו ואין אחד פוגע בחבירו, במנין זה זמרו עוד „לכה דודי" במשנהו השתחוו ב„ברכו" ובשלישי קראו כבר „שמע ישראל". עמדתי וחכיתי כדי להצטרף למנין חדש, לפתוח ב„לכו נרננה" ברם בתוך כדי כך חשתי בקרבי נפילה מאיגרא רמה לבירא עמיקתא, התבלבלות המוחין; הגיעה אל הכותל לפתע חבורה של כמרים, כמה מהם כיונו מכונות-הצלום שבידם וצלמו את מניני המתפללים, ולמרבה הבזיון והקצף נכנס ובא ערבי רכוב על חמורו וחצה לו דרכו בין המתפללים, היה זה ודאי אחד „השכנים" הדרים ליד הכותל מעבר מזה, נתחמץ לבי בקרבי למראה שפלותנו במקום פליטתנו: — רבש"ע אפילו בשעה קדושה זו, „דא איהי שבת דאתחדת ברזא דאחד", אין מניחים לנו להתענג על נועם זיווך ולהתאחד אתך בסימטה צרה זו!

בשלישית עשיתי אצל הכותל בערב פסח לאחר חצות. באותה שעה נתגלתה ירושלים לעיני בכל הוד תפארתה והדר קדשה. מנהג בידם של ותיקי ירושלים מכל העדות, משנים קדמוניות, לבוא אל הכותל בערב פסח בין הערבים ולקרוא שם פרשת „סדר קרבן פסח". ראשונים לכבוד ולפאר מופיעים „החכמים" מעדות הספרדים לבושים איצטלות משי צחורות. עיני לא שבעו מראות הדרת פניהם המאירות „כתואר מלאכי ה' צבאות"! לא ראיתי עוד בימי חלדי שפע כזה של זיו ויופי במקום אחד, כל כך הרבה קדושה וחדוה, אצילות ומלכות, רעיון אחד מלא את לבי באותה שעה: כדאי לו לאדם להיות נברא בעולם, בלבד, שיכול הוא להמצא לעתים ובשעות כאלו על יד הכותל.

בקורי אצל הגאון מרן הרב ראי"ה הכהן קוק זצ"ל

בפולין אז מקובל היה הרושם שבירושלים יושבים שני רבנים ראשיים של הישוב, אחד המשמש בא-כחה של היהדות החרדית הרב ר' יוסף חיים זוננפלד זצ"ל ואחד — מנהיגה של היהדות הנאורה, הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל. אני כשלעצמי תיארתי לי את הרב קוק זצ"ל בדמותו של רב מודרני. בקשרים רחוקים עמדתי עם הרב בהיותי עוד בפולין, שנה קודם לנסיעתי נתידדתי עם בנו יחידו של הרב קוק זצ"ל, הרב ר' צבי יהודה שליט"א בשעת חתונתו בורשה, עם בת ידידי הנאמן הרב הצדיק ר' יהודה ליב הוטנר זצ"ל. גר הייתי בשכנות עם הרב הוטנר זצ"ל והיינו מתכבדים בבקורים זה אצל זה וממילא הכרתי לדעת את חתנו מקרוב.

ר' צבי יהודה השאיר אז רושם כביר בורשה כתלמיד חכם מובהק, גדול בתורה וביראת שמים, ברם לעומת זה היתה העתונות החרדית בפולין מעלה ערכם וסמכותם של מתנגדי הרב קוק זצ"ל.

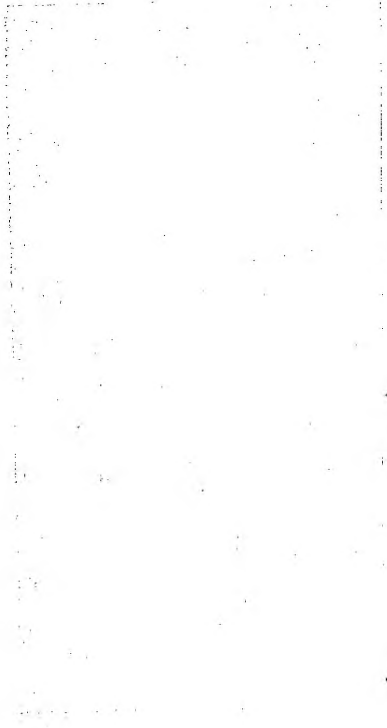
וכמה גדולה היתה השתוממותי למראה עיני בבקורי הראשון אצל הרב קוק זצ"ל בביתו, ראיתי לפני צדיק קדוש מן המועטים שבדור, כמה צדקות, כמה אצילות נסוכה היתה על קלסתר פניו הקדוש! כמה פשטות שבענווה טבועה היתה בכל תנועה מתנועותיו, כמה היה פה קדוש זה מפיק מרגליות כמעיין נובע תורה ויראת שמים, חבת הארץ ואהבת ישראל!

רבה היתה התפעלותי באותה שעה מכל דבר ודבר שיצא מפיו הקדוש, הן בתורה והן בחכמה, דברים ערומים ביראה, כמפי גאון קדמון, ובאמת מי שלא ראה דבקותו של אותו צדיק בשעה שהיה עומד ומתפלל, מי שלא זכה ליסב לשלחנו ב„שלוש סעודות" אינו מסוגל לדמות בעצמו תואר פניו הקדושים.

מתפעל הייתי מזהירותו היתירה בכבוד אם ואם, מעשה בלתי מצוי בדורנו. יכול היה לישב שקוע בשיחה בדברים העומדים ברומו של עולם עם גדולים ואנשי שם היושבים מסביב לו, כשנכנס אביו

הגאון ר׳ אברהם יצחק הכהן קוק זצ״ל
הרב הראשי לארץ ישראל

הישיש, תלמיד-חכם גדול, לחדר, היה מפסיק משיחתו באמצע, קם ועומד מלוא קומתו ולא היה יושב עד שישב אביו.

אחרי הפגישה הראשונה הייתי לבן-בית אצל הרב קוק זצ"ל. שומע היה בענין רב על תכניותי. בביתו נפגשתי עם טובי ירושלים ויקיריה, מזקני החסידים שהיו נוסעים לגדולי האדמו"רים בפולין.

לאותו "שבת הגדול" הזמין אותי הרב להיות אורח על שלחנו, ומאותה נסיעה ואילך נעשיתי מקורב אליו בלב ונפש.

בחוה"מ פסח ערכתי בקור אצל תלמיד-חבר של הרב קוק זצ"ל הרב הגאון ר' יעקב משה חרל"פ שליט"א. רושם כביר לאורך שנים עשה עלי הרב חרל"פ בעדינותו ובתמימותו הקדושה. מצלצלים עוד באזני אותם הדברים ששמעתי מפיו אז, כשסחתי לו התפעלותי ממראה עיני, בארץ ישראל בכלל ובירושלים בפרט, ענה ואמר לי, שאינו רואה לעצמו אלא זכות זו בלבד, שמימיו לא נשם עוד באוירה של חוץ לארץ.

לחגיגת יובל העשרים של חברת בית ונחלה שנתקימה בי"ב שבט תש"א בבני-ברק קבלתי מאת הגאון הנ"ל שליט"א מכתב זכרון על הפגישה הזו.

> מראש הררי קודש אשר שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם, יושפע שפע רב לכבוד ידידנו ואוהבינו יקיר יקירנו מוהר"ר יצחק גרשטנקורן שיחי' מיסדה ונשיאה של העיר הקודש בני-ברק.
>
> זכרתי ימים מקדם זה כעשרים שנה בערך הופיע ר' יצחק בביתי ויספר לי על דבר הרוח אשר אליו נושא את נפשו להוסיף עיר אחת בארץ ישראל ואשר תבנה בידים טהורות בלתי מתועבות, ורבים לא הבינו לשיחתו ולא עמדו על דעתו. זולת כ"ק מאור עינים גאון ישראל והדרו קדוש ד' מוהרא"י הכהן קוק זצוק"ל ואתו אני הצעיר אבדל לחיים — החזקנו על ידו ונעודדהו ואמרנוהו אתה האיש חסון כאלונים, כי לך נאה לך יאה, לך בכחך וד' עמך. אף הוא חיזק

את שארית כוחו, ויכתת רגליו למרחקים עד כי זכה לראות בעיניו, עיר גדולה לאלקים בנוי' לתלפיות ורבים הם יושבי' והיכלי התורה וישיבות מתנוססים בה לתפארה, אשרי שלו ככה.

מקרב לב אברכהו כי במהרה בימיו ובימנו ישלח ד' דברו לקבץ נדחי ישראל בכל ארצות פזוריהם לארץ קדשו. ויטו כולם שכם אחד לעבדו בלבב שלם. ויבנה בית מקדשנו ותפארתנו וערבה לד' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות.

כעתירת מוקירו ומכבדו ידידו עוז

המצפה לישועה קרובה

יעקב משה חרל"פ

דין תורה אצל הרב קוק זצ"ל

מוצאי יו"ט של פסח הלכנו שנינו, חברי לינדנר ואני, לעמוד לדין-תורה לפני הרב קוק זצ"ל. חברי התובע וטענתו היתה: הואיל ואינו רואה כאן כל בסיס לפרנסה לעת עתה בשביל חברינו, בני המעמד הבינוני, ששלחונו לתור לפניהם מקום מנוחה ונחלה בארץ, על כן רואה הוא שמחובתו להיות שליח נאמן לשולחיו ולא להניח לי לגמור כל קניה כאן, עד שנחזור שנינו אחר יו"ט לורשה ונמסור לחברינו דו"ח על המצב לאמיתו.

בעיקר עומד היה על דעתו, כבסיס לטענותיו, שמכיר הוא בבטחון גמור במצבם של חברינו שמחוסרי אמצעים הם ואין ידם משגת להכניס כספים כה מרובים כדי תשלום דמי הקרקע. בתוך כדי טענתו היה מתלהב והולך ומתנפל עלי, שאיני אלא גנב וכיוצא בזה, כשהפסיק אותו הרב באמצע ושאלהו פשוטות, אם יש אתו הוכחות על הגנבה שבידי, ענה, שלדעתו קשה גנבת דעת מגנבת ממון, ואין לך עוד גונב דעת הבריות יותר ממני במעשה הקניה שאני עומד לעשות, ואף בדבור פה כשלעצמו, באמרי: טובה הארץ מאד מאד.

לעומתו טענתי: הואיל ואני בלבד הריני שליחה הרשמי של החברה; בתוקף הבחירות בחרו החברים בי והוא אינו אלא יועץ נספח לפי הצעת עצמו, — אינו רשאי לעכב בידי בשום מעשה. ולא עוד אלא אפילו משלוח הכסף לכאן על שמות שנינו לא לפי החלטת הועד נעשה, אלא על דעת עצמי מתוך נימוס גרידא, ולפיכך אין כוחו יפה להפריע לי במלוי שליחותי, ואני דורש עכשיו שיסלק ידו מהמינוי, ויעמיד את הכסף המופקד לרשות הקניה כדין.

הרב קוק זצ"ל דן בענין בשקול דעת מרובה ולבסוף הוציא פסק דין כזה:

א) הבדל רב יש בין יחיד לצבור; יחיד שבא לשאול בעצה, אבם לעלות לארץ ולהשתקע בה או לאו, הרשות נתונה לחוות דעה וליתן עצה כפי הבנת הלב. אבל צבור שאני; מי שמדיח צבור

מדעתו ורצונו ומניא אותו מלעלות לארץ אינו אלא בבחינת מרגל גמור, „מוציא דבת הארץ רעה".

ב) מה שנוגע לחששותיו של חברי שאין יד החברים משגת לשלם דמי הקרקע, מקובלנו, שאין צבור עני בעולם, ומי זה יאמר, שיש לערוך את החשבון בשביל אותם החברים בלבד שנרשמו לחברה עד עכשיו? אם לא תהיה היכולת בידי מי שהוא מאלה לזכות בחלקם מחוסר אמצעים, יבואו יהודים אחרים בעלי יכולת ויקנו חלק ונחלה לעצמם ויספקו כספים כדי תשלום דמי הקרקע,

ג) מתוך מה שנתברר שהשליח לקניה אינו אלא אני בלבד, אסור לו לעכב עוד הוצאת הממון המופקד, אלא חייב להעמידו כולו לשם ביצוע הקניה לפי ראות עיני.

גמר הקניה עם חברת גאולה

נסיתי לבדוק כמה מקומות שהציעו לי לקניה בסביבות ירושלים, אבל בראותי כמה רבים הקשיים הכרוכים בסדור חברינו, בני כרך כולם, בתנאי התנחלות אלו הכרתי שיש לבקר דהצעת אדמת בני-ברק על פני יתר ההצעות.

שבנו לתל-אביב ומצאנו טלגרמה מועד "בית ונחלה" בווארשה, שבאספה הכללית שהיתה בחוה"מ פסח הוחלט פה אחד לאשר את קנית אדמת בני-ברק בסכום של עשרת אלפים לא"י.

ביום ד' אייר תרפ"ד פנינו לחברת "גאולה" בע"מ במכתב זה רשמית:

כבוד חברת „גאולה" בע"מ.

אנחנו חתומי מטה, באי כח קבוצת „בית ונחלה" מורשה מבקשים את כבודכם וממלאים את ידכם לרכוש בעדנו מאדמת בני-ברק ערך 1100 דונם קרקע כפי מה שחפצים המוכרים, שמונה פונט לדונם בעד הקרקע; ע"פ מו"מ שהי' להח"מ עם מנהל חברתכם ה' בצלאל יפה רשמנו לנו לזכרון את התנאים המקובלים בחברתכם, שהם ידועים לנו, שכל ההוצאות: דמי סרסור, קושאנים, רוח עבור „גאולה", מדידה, עורך-דין, לא יעלו למעלה מתשע אחוזים, ס"ה ערך עשרת אלפים פונט, ויען כי כל השטח הוא עד 2000 דונם מבקשים מכבודכם הסכם שעד שלשה ירחים זכאים אנו לקנות כל השטח מדינא דבר מצרא, ושלא למכור לשום קבוצה מהשטח אם תקבלו מאתנו ידיעה עם כסף כפלים כפי המדובר על אלף דונם.

ואם המקח יעמוד רק על 1100 דונם יבורר המקום ע"פ גורל והערכה שישומו המומחים בכל השטח כולו. ואלה הם התנאים:

א) בתור דמי קדימה הננו מעבירים לרשותכם סך (700) שבע מאות לירות שהכנסנו לה' לויטא ורשה, כדי להעביר בשבילנו לאפ"ק ביפו ובזה הננו מצרפים מכתב לאפ"ק עם פקודה למסור לכם את הסך הנ"ל.

ב) הננו מתחייבים להעביר לכם 1300 לירות במשך ג' ירחים שיצטרפו ל-ס"ה 2000 לירות ומותר הכסף נעביר לכם כפי התנאים היותר טובים ומועילים אשר תשתדלו בעדנו אצל המוכרים ורצוי שתתיעצו אתנו קודם הגמר.

הננו מבקשים את כבודכם לאשר לנו את הזמנתנו זו ולהכין בשבילנו פרוספקט קצר ומפת המקום כדי לתת מושג ברור לחברינו בורשה ע"ד מו"מ הנ"ל.

יפו, ד' אייר אתפאר לפ"ק

בעה"ח בשם חברי הועד:

א. מאיר צבי מאזור	ו. יצחק גרשטנקורן
ב. ישראל אולריך	ז. זאב חיים לינדנר
ג. יצחק ארליך	ח. חיים יעקב וינטאהל
ד. אביגדור רוזנקרנץ	
ה. מנדיל בוימגולד	

על כך קבלנו מאת „גאולה" את שתי התעודות הבאות להלן:

ה' אייר תרפ"ב

1922. 5. 3.

לכבוד

ה"ה יצחק גרשטנקורן, זאב חיים לינדנר וחיים יעקב וינטאל, באי-כח קבוצת „בית-ונחלה" ורשה.

כעת בתל-אביב.

א. נ.

הרינו מתכבדים לאשר את מכתבכם מיום ד' דנא, והננו לוקחים עלינו כפי בקשתכם — לרכוש בשבילכם, באדמת בני-ברק קרקע בשטח של 1100 דונם, בערך, מהקרקע שבקרתם יחד את הח"מ, והננו מקוים כי בסך 10,000 (עשרת אלפים) לירות מצריות, לערך, נוכל לקנות את השטח הנ"ל.

על סמך המשא-ומתן עם בעלי הקרקע הנ"ל, הננו חושבים להתקשר אתם באלו הימים, והיות שכל השטח המדובר עליו, הנהו יותר מ-1100 דונם, הננו מסכימים, עד כמה שתהיה באפשרותנו,

לבלי להתקשר עם אחרים. במשך שני חדשים, ובאופן זה תהיה לכם זכות קדימה על מותר השטח שיורכש במשך הזמן הנ"ל.

ובזה הננו מאשרים: את קבלת הסך — 100. (מאה) לי"מ, בתור דמי-קדימה, ע"י העברה מחשבונכם בהאפ"ק לזכות חשבוננו שמה; מכתבכם להאפ"ק שישלמו לנו את הסך 600 (שש מאות) לירות סטרלינג, כשיתקבל על שמכם מאת המשרד הארצי ישראלי המרכזי, ורשה; מכתבכם השני להנהלה הציונית בא"י ירושלים, ע"ד תשלום לנו את הסך 100 (מאה) לי"ט, שנעבר על-שמכם מהמשרד הנ"ל.

בשני הסכומים הנ"ל, נזכה את חשבונכם בספרינו, אחרי שנקבל אותם.

הרינו מבקשים אתכם בזה, כי תואילו להמציא לנו — מלבד 800 לי"ט הנ"ל עוד 2000 לי"ט שעליכם להמציאם לנו במשך שני חדשים מהיום; את מותר הכסף לפי חשבוננו עליכם להמציא לנו, כפי דרישותנו הראשונות. אנו מצדנו נשתדל להודיעכם 2 - 3 שבועות לפני יום התשלום.

הרינו מציעים לכם, כי תואילו להמציא לנו את הכסף שתוכלו להשיג מאת חבריכם, בהקדם האפשרי, היות והכסף הנמצא בידינו, נותן לנו את האפשרות והיכולת לזרז ולגמור את הקניות באופן רשמי.

ע"ס הודעתכם בע"פ רשמנו לנו לזכרון, כי אתם משאירים פה את ה"ה חבס ופנחס בתור אנשים שיעזרו לנו בשמכם, ואתם אנו נתיעץ בדברים שנחפץ לדעת את תוות דעתכם.

והננו מברכים אתכם בעבודה פוריה ומוצלחת לבנין ארצנו, בברכת ציון בבנינה ובגאולתה;

(—) חברת גאולה בערבון מוגבל
בצלאל יפה

נ. ב.
נרשם לזכרון אצלנו, כי הקניה רשם אצלנו

אחרי הגמרה על שם 10 איש, הרשומים מטה:

א) זאב חיים לינדנר ורשה
ב) יצחק גרשטנקורן "
ג) חיים יעקב ויינשאהל "
ד) מאיר צבי מזור "
ה) ישראל אולריך "
ו) יצחק ארלין "
ז) אביגדור רוזנקרנץ "
ח) מנדיל בוימגולד "
ט) ישראל חבס יפו
י) י. ל. פנחס "

בני-ברק.

חלק מאדמת בני-ברק שהננו עומדים להתקשר עליו נמצא במרחק מתל-אביב, נסיעה 15-20 רגע באוטו, 3/4 שעה נסיעה בעגלה, כשעה הליכה ברגל, בדרך החרפי לפתח-תקוה.

על גבול המגרשים של עיר-גנים ושל נחלת-גנים, במרחק של איזה מאות מטרים מפרדסי גולדברג ושותפי, נמשכת הקרקע על 2 קילומטרים, בארך הדרך לפתח-תקוה.

על השטח הזה ישנן גבעות אחדות שמהן נשקף מחזה נהדר על כל הסביבה ועל הים.

האדמה היא ברובה אדמת חמרה מעורבת עם חול, הטובה לגני-ירקות ונטיעות, ראשי הגבעות הם מאבני חול ויש בהן מקומות טרשים.

הקרקע מאחדת את עיר-גנים ונחלת-גנים עם פתח-תקוה, ואך רוח קטן יפריד בין אדמות היהודים, אבל גם החלק הזה עומד למכירה.

האדמה הנ"ל נמצאת במרחק של איזה מאות מטרים מהירקון ובזמן הצורך, תהיה אפשרות להוביל מים מהירקון להשקאת השדות האלה.

כאשר יבוא על המקום הזה ישוב עברי, יש לקוות כי הדרך מפתח - תקוה ליפו תעבר דרך אדמות בני - ברק, נחלת - גנים, עיר - גנים, שכונת - בורוכוב ושכונת הקנדים, ובאמת זוהי הדרך הקצרה ביותר מפתח - תקוה ליפו.

בין השטח שהוצע לנו, ישנו חלק אדמה מעובדת, נטוע שקדים ואקליפטוס.

חשיבות רבה יש להשטח הזה; ביחד עם אדמת „עיר - גנים" ויתר השכונות יוכל השטח הנ"ל להפך לעיר גנים גדולה ויפה, שיוכל לכלכל את עצמו ונחוצה אך התאמצות ידועה כי הסביבה פתח - תקוה — עין - גנים עד תל - אביב תהיה לישוב יהודי גדול וחזק.

אין להוסיף מלים על הצד ההסתורי שבדבר; אדמת בני - ברק ידועה בתנ"ך בימי יהושע ועל האדמה הזו ישבו אבותינו — חכמינו ושמה ידוע לכל יהודי שמזכיר אותה באמירת ההגדה של פסח. —

חברת גאולה בע"מ.

י"א אייר תרפ"ב

אחרי חתימת החוזה הזמני עם חברת „גאולה" על קנית אדמת בני - ברק, חזרתי לירושלים להפרד מהכותל המערבי ומהקדושים השוכנים בקברי הר הזיתים וכ"כ השתטחתי על קברות האבות הקדושים בחברון כמו כלב בן יפונה בשעתו בתפלה להנצל מעצת מרגלים.

ואחרי שלקחתי ברכת פרידה מאת גאון ישראל וקדושו הגאון ר' אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל מסר לידי את הכרוז דלמטה לפרסם בין החרדים בפולין:

ב"ה ירושלים י"א אייר תרפ"ב

אחינו היקרים, דהחרדים לדבר ד' ועטרותיהם בראשיהם, הרבנים הגאונים יושבי על מדין, רועי עם קדוש, ד' יברכם!

אחי ורבותי החביבים!

מני ארץ חמדה, ומהר הקודש מירושלים, מצאתי

לי לחובה קדושה לקרא להדרת כבודכם, לבא לעזרת ד' בגבורים, לעזרת עם ד', לעזרת אה"ק ובנינה בקודש, לעזרת מכון בית חיינו ויסוד מוסד קיום תוה"ק.

והנה כאשר ענין ישוב אה"ק הולך הוא ומתרחב כעת מדי יום ביומו בעהי"ת והננו רואים עין בעין יד ד' נטויה על עמו ונחלתו ולב ישראל הולך ומתקרב לבנין ארץ חמדה אשר נתרחקנו ממנה בעונותינו זה עדן ועדנים, אך הלב דואב מאד לראות, כי דוקא אלה בחירי ישראל, יראי ד' החרדים אל דברו, הנם בימים האחרונים המפגרים מלכת בדרך הקודש הסלולה בדרך המעשה והמפעל לבנות את שוממות ארץ הקודש ודבר זה גורם תקלה רבה בכל הליכות הישוב ושפלות ערך לכל ההמון הקדוש החרד על דבר ד' ולמנהיגיהם הגדולים העומדים בראשם.

והנה ד' האיר לנו מתוך המאפל, ורגשי קודש החלו לפעם מעברים שונים, כל בעלי הנפש אשר בין החרדים לדבר ד' התחילו להתחזק בפועל ובמעשה רב להחל לקנות קרקעות ולסדר קבוצות ואגודות לשם ישוב א"י ע"י אחינו יראי ד' וחושבי שמו. ומשנה שמחה שמחתי בראותי סגל חבורת קודש מעיר תהילה ווארשה, ובראשם איש רב פעלים הרה"ח ר' יצחק גרשטנקורן נ"י אשר נוסדו יחד לכונן כוננויות רבות ההיקף בהרבות חברים להגדיל מפעלים בבנין אה"ק ע"י חברים יקרים ונכבדים יראי ד' החרדים אל דברו.

ועתה אין די באר כמה גדולה היא החובה והמצוה להמנות בחבורת קודש זאת ולחזק את ידי מיסדיה ומכונניה, כל מה שאנחנו חפצים לרומם את דגל הקודש באה"ק, להסיר ממנה את כל המכשולים אשר באו ע"י שהרחוקים מתורה ומצוה נתקרבו אל הצד המעשי של ישוב א"י, לפי הערך יותר מהקרובים

הנאמנים לד' ותוה"ק, יעלה בידינו בעה"י בהצלחה רבה רק ע"י הדרך המעשי הזה אשר בחרו להם חברי החבורה הקדושה הזאת, המקדישים את כחם לפעול ולעבוד לקנית חבלי אדמה גדולים באה"ק ולישב עליה המון רב של יראי ד' שומרי אמונים שיעבדו את האדמה ויכוננו ערים, יטעו גנות ויאכלו את פרים וירחיבו מסחר וקנין עבודה ומעשה וחיים טובים קדושים וטהורים על אדמת הקודש.

החלצו אחים יקרים ובאו באלפיכם ורבבותיכם להרים נס ודגל להקים שוממות ארצנו הקדושה בקדושה ובטהרה ברוח ד' על עמו ונחלתו. ושוכן ציון ובוחר בארץ חמדת עולמים יכונן מעשי ידיכם לטובה ויראנו מהרה בישועת גוי קדוש בבא לציון גאולים בשמחת עולם כנפשם היקרה

ונפש המדבר באמת ותמים החותם בברכת גאולה וישועה מהר הקודש מציון מכלל יופי תובב"א.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

בחזירתנו לפולין

לאחר שגמרנו את חתימת החוזה עם חברת „גאולה" נסענו בחזרה לפולין והגענו לורשה במחצית חדש אייר. בתחנת הרכבת עמדו מאות יהודים לקבל פנינו ורבה היתה שמחת החברים לקראתנו.

ביום חמישי כ"ט אייר תרפ"ב נתקימה האספה הכללית בה מסרתי ברכת שלום מארץ ישראל בכלל ודו"ח על עבודתנו בפרט. דברינו ומעשינו נתקבלו ברצון על ידי קהל הנאספים והביעו לנו אימון, הוקרה והכרת טובה.

לשם מתן מושג כלשהו על דעת הקהל בימים ההם כדאי להביא בזה קטעים מהעתונות היהודית על המאורע.

ב„היינט" מיום ראשון ל' באייר תרפ"ב 28 במאי 1922:

נחלה של חסידי וארשה בארץ־ישראל.

לפני כמה שנים יסדו יהודים־חסידים בוארשה חברה לקנין קרקע ולבנין בתים בארץ ישראל בשם „בית־ונחלה".

מיסדה ומארגנה הוא נשיאה בהוה ר' יצחק גרשטנקורן. אברך זה, בר־אוריין, בעל בית־מסחר נאה ברחוב נאליבקי עזב הכל והתמסר בכל לב ונפש לעבודת החברה „בית־ונחלה", לפתחה ולטפחה.

ועמלו עלה יפה בידו. מאות חברים מונה היום חברת „בית־ונחלה" והון הגון בידה. נגשו איפוא להגשים בחיים מטרת החברה — לקנות קרקע בארץ־ישראל.

לתכלית זו שלחה החברה משלחת לארץ ישראל את נשיאה ר' יצחק גרשטנקורן ועוד שני חברים אתו לתור נחלה בחבריה בארץ אבות, והנה חזרו השליחים מדרכם וביום החמישי שעבר מסרו דו"ח על שליחותם.

באולם הגדול של „מועצת האומנים" נאליבקי 2 א' נתאספו החברים ומלאוהו מפה אל פה. באו יהודים מאנ"ש, חסידים בעלי זקן ולבושי קאפוטות, חסידי אדמו"רים שונים

ומבתי - חסידים שונים ונתכנסו לשמוע דבר מפי ר' איטשע.

פתח את האספה סגן היו"ר של חברת „בית - ונחלה" הרב מזור וקדם בברכה את השליחים שחזרו מארץ ישראל. עוד כמה מחברי הועד מברכים את השליחים החוזרים ורשות הדבור נמסרת לר' איטשה גרשטנקורן.

ר' איטשה מספר והולך בטעם נאה ובענין רב. מרבה הוא לצטט פסוקים מן התורה ומן הנביאים וממאמרי חז"ל, אבל כל ציטטה וציטטה כה משובצת בענין, כל פסוק ומימרה כה הולם למקומו, שהוא מתרומם בנאומו למעלת מטיף ודברן ממדרגה ראשונה.

— יהודים פשוטים אנו, חסידים ואנשי מעשה ואין אנו משתייכים לשום מפלגה, כל רצוננו לבנות בית בארץ ישראל ואת הפוליטיקה אנו משאירים לחכמים ונבונים ממנו.

כך פתח ר' איטשה בדו"ח שלו ועבר לספר על כל מה ששמע וראה בארץ ישראל. כך מספר הוא, היאך ד"ר ויצמאן היה מנהל את המדיניות הציונית עד שהביא לידי הצהרת באלפור; היאך הפרעות בארץ - ישראל לא היו פרעות בעלמא, אלא נסיונות לנסות בהם את עם ישראל, אף האבות נתנסו בנסיונות אבל כלב בן יפונה מה אמר ז— „עלה נעלה וירשנו אותה"! הערבים חושבים להבהיל אותנו, לעורר אימה בלבותינו, אבל כבר היום, לאחר שנתקלו בהתנגדות מצדנו, מתחשבים הם אחרת עם הישוב היהודי, כבר עכשיו משתדלים הערבים להתקרב אלינו, ולא עוד אלא אפילו השלטונות האנגלים בארץ - ישראל התחילו להתיחס לנו אחרת בארצנו.

הנואם מסיק ואומר, שהמצב המדיני של היהודים בארץ ישתפר, ומשלב בתוך כך את המימרה „ותוליכנו קוממיות לארצנו".

ומכאן עובר הוא לספר על „המושבות העבריות". בהתלהבות מתאר הוא יפים של ישובים אלה. מאריך את

הדבור על המצב הכלכלי בערים ומצרף מספרים סטאטיסטיים על האוכלוסים היהודים בארץ ישראל בכלל ובכל עיר ועיר בפרט. בשנה האחרונה נוספו בארץ ישראל למעלה מ־200 בתי מלאכה וחרושת מהם כמה גדולים במדתם. הכל מתפתח והולך ומתבצר והולך.

— כדאי לציין — קורא הנואם — שהמושבות העבריות נאות הן ופוריות הן אפילו משל הגרמנים. ביחוד מתעכב הנואם על פתח־תקוה. כומר גרמני שביקר במושבה זו, שפני עיר לה, קרא עליה את הפסוק מהושע "ועמק עכור לפתח־תקוה".

בין פתח־תקוה ובין עיר־גנים נמצא שטח אדמתה של בני־ברק. שטח זה תופס 2500 דונם ורחוק הוא מיפו 15 רגע נסיעה. יפו כיום היא עיר המסחר הגדולה ביותר שבארץ ומתפתחת והולכת חיש מהר. ברי, איפוא, שזקוקה "בית ונחלה" למקום התנחלות כבני־ברק, ולפיכך קנו השליחים חלקת אדמה זו, לעת עתה 1100 דונם בלבד; ליתר 1400 הדונם האריכו להם את המועד לקניתם לחדשיים.

עוד חדשיים ימים יש ל"בית ונחלה" זמן לקנות את השטח כולו ומשום כך פונה הנואם אל הנאספים בקריאה להזדרז בדבר, אלו מהם שנרשמו כחברים כבר, יקנו יותר דונמים אדמה והללו שלא נרשמו עוד יבואו וירשמו לקנין אדמה בארץ, כל אחד כפי יכלתו.

— יהודים חסידים אנו — גומר הנואם את פרשת הדו"ח שלו — ועלינו לעלות ולהתישב בארץ, "כי עלה נעלה וירשנו את הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו".

הקהל מלא התרגשות, עשרות מהנאספים עולים אל הבמה ונרשמים לחברים לאלתר, השעה מאוחרת, ויש לנעול את האספה, הספיקו להרשם במקום ארבעים ואחד חברים חדשים, שהתחייבו לקנות למעלה ממאה דונם קרקע.

היו"ר נועל את האספה ומביע את תקותו, שהכל

יצטרפו ל„בית ונחלה" וכל שטחה של בני־ברק יקום לנחלה לאגודתנו.

עם קניה זו ימצא כל השטח מיפו ועד פתח-תקוה בידי בעלים יהודיים.

„דער מאמענט" בסיון תרפ"ד, 29 במאי 1922 :

חסידים למען ישוב ארץ ישראל.

(עם אספת „בית־ונחלה").

בה בשעה שבחוגים אורתודוכסיים ידועים מנהלים פוליטיקה גבוהה של ארץ ישראל ומרעישים עולמות — באותה שעה עובדים יהודים חסידים באמת ובתמים למען ישובה של ארץ־ישראל, ובצניעות, ללא רעש וללא תביעות יתרות.

ללא רעש ומהומה נוסדה חברת „בית ונחלה" בבית החסידים דסקרניביץ לפני שנה ומחצה בערך, שהעמידה לה למטרה קדושה לקנות קרקע ולבנות בתים בארצנו. היום מונה החברה כבר למעלה משלש מאות חברים ובידה הון הגון, ונגשה להגשים מטרתה בחיים; נשלחה משלחת לארץ ישראל, לקנות שם קרקע בשבילה. חברי משלחת זו היו: ר' איטשה גרשטנקורן, ר' וולף חיים לינדנר ור' חיים ווינטהאל.

מענין היה ביותר להתבונן אל אספה זו של „בית ונחלה" שנתקימה באור ליום ו' שעבר ב„אולם האומנים" נאליבקי 2 א', בהתכנס החברים, חסידים אנשי שיבה ואברכים, לשמוע דין־וחשבון מפי שליחיהם, שחזרו זה עתה מהארץ הקדושה.

נושא נאומו ר' איטשה גרשטנקורן, מיסדה ומארגנה של „בית ונחלה", שהקדיש לחברה זו כל כוחותיו. נאום משולב פסוקים מהתנ"ך ומאמרי חז"ל הולמים יפה יפה למקומם.

וכך הוא מספר והולך:

— מיום שפשטה הבשורה במחננו, שחלום גאולתנו בן שנות אלפים עומד להתגשם במהרה בימינו; שפקד ה' את

עמו ומן השמים מספיקים בידינו לחזור לארץ אבות — מהרהר הייתי והולך, כיצד אפשר לתת סיפק בידי יהודים בני המעמד הבינוני ליטול חלק בבנין ארצנו אף הם, שהרי הכל היו מדברים על כך שאילי הון ופועלים פשוטים בלבד הם היחידים הראויים לעליה לארץ־ישראל לבנותה ולהבנות בה. ברוך המקום ברוך הוא, שנתן מחשבה טובה בלבנו ליסד חברה שחבריה יחסכו סכומים קטנים מדי שבוע בשבוע כדי לצבור בכך הון לקנין קרקע בארץ ישראל.

פתחתי בעבודה זו בבית החסידים שלנו. בהתחלה נרשם מספר מצומצם של שלושים וכמה חברים, ואף לאחר כך, כשנספחו אלינו מאות חברים וכמה אדמו"רים חשובים ביניהם, לא הלכנו בגדולות — לא עזבנו את בית החסידים, לא שכרנו משרדים ומזכירים, אלא כל אחד ואחד עבד עבודתו חנם אין כסף.

לאחר כמה הקדמות על המדיניות ברחוב היהודים ועל המצב המדיני בארץ־ישראל עובר הנואם לעצם הנושא שלו והוא מתאר והולך בהתלהבות הודן ופארן של המושבות העבריות בארץ ומוסר דו"ח מפורט על קנית הקרקע בשביל חברת "בית ונחלה" כך:

— לא על התישבות חקלאית יכולה החברה שלנו להתבסס. חברינו ברובם סוחרים הם ומשום כך מוכרחים היינו לקנות שטח אדמה סמוך לעיר מסחר גדולה. שתים הן ערי המסחר הגדולות בארץ ישראל: חיפה ויפו, רבים סיכוייה המסחריים של חיפה משל יפו, שכן נמלה גדול ונוח יותר ועוד יש לה תחבורה ביבשה עד באגדאד. ברם יפו נבנית והולכת ביתר מהירות. מקום שגובל בשכנותה של יפו אפשריותיו גדולות, איפוא, להיות נבנה והולך באמצעים קלים ביחס.

ולפיכך קנינו שטח אדמה לא רחוק מיפו, בין פתח־תקוה ובין „עיר־גנים". שטח זה עוד שמו העתיק "בני־ברק"

חופף עליו. השטח כולו תופס 2500 דונם (במחיר 10 לירות לדונם בערך) ואינו שמם כלל וכלל. זרוע הוא תבואה וחצירים. מיפו לפתח-תקוה חותך ועובר קו צדדי של מסלת ברזל צרה, שהיה פעיל בימי המלחמה ועכשיו בטל בגלל קו מסלת הברזל החדש שנבנה מפתח־תקוה לראש העין. הלאה מפתח תקוה קנתה חברה ניו־יורקית בשם „אחוזה א״ שטח של 14000 דונם קרקע, שמאחד כאחד את פתח־תקוה, עין־חי וכפר־סבא ומהוה בכך שרשרת של ישובי יהודים.

מר גרשטנקורן סובר, שמעכשיו נשקף עתיד מזהיר למסחרה של ארץ ישראל בדרך כלל. בטלו כבר סדרי הסכם בין סוריה ובין ארץ ישראל. ואם בארץ־ישראל כולה נמצאים בסך הכל 700000 תושבים ובירושלים עיר הבירה 70000 נפש בלבד (מחציתם יהודים ויתרם מושלמים ונוצרים), עולה מספר אוכלוסיה של סוריה לכדי 2,000,000 נפש, מהם מונה דמשק בלבד 600,000 נפש ובירות מחצית המליון, ולא עוד אלא הפלח הסורי עולה בהתפתחותו התרבותית על הפלח הערבי בארץ. כל צרכיהם של הללו עליהם להביא מארץ ישראל.

בסוף דבריו מוסר הנואם מר גרשטנקורן מודעה בנוגע לשאלות הדת. אין חלול שבת נפרץ בארץ ישראל, בכל אופן בפרהסיא אין רואים מעשי חלול שבת. השפעתם של יהודים חרדים רבה שם למדי. בחוגי הציונים אין מתנגדים לעבודתם של חרדים בארץ.

הנואם מסיים ואומר:

לא עת לנו היום לפוליטיקה ולתכסיסי מלחמה, אלא לפעולה של ממש. יש לנו כר נרחב לעבודה, ובמקום להתקוטט על דברים של מה בכך ולהתפרץ דוקה לתחומם של אחרים, לכפות אותם ולעשותם ליראים — מוטב שנתעורר אנו, יהודים יראים וחרדים, לעבודה למען ארץ־ישראל, עד שתהא ידנו שם על העליונה, כך, שחיי ישראל כולם בארץ ישראל יתנהלו מאליהם על פי התורה והמסורה.

על העוזרים במערכה

העבודה כהלכתה התחילה אצלנו אחר שובנו בעיקר. נהרו ובאו מכל המפלגות ומכל השדרות להרשם כחברים באגודתנו. עסקנים מובהקים נספחו אלינו ויהודים „מכל ימות השנה". ברם עזר וסעד הרבה הגישו לנו לא רק עסקנים בעלי שם, אלא גם יחידים ורעים, נוסף לה"ה ר' משה ברוך וגמן ור' חיים ווינברג שעמדו לימיננו בכל הנסיבות, הן בשעת הצלחה והן בשעת כשלון.

גדולים וטובים שבהם יעמדו כאן על הברכה:

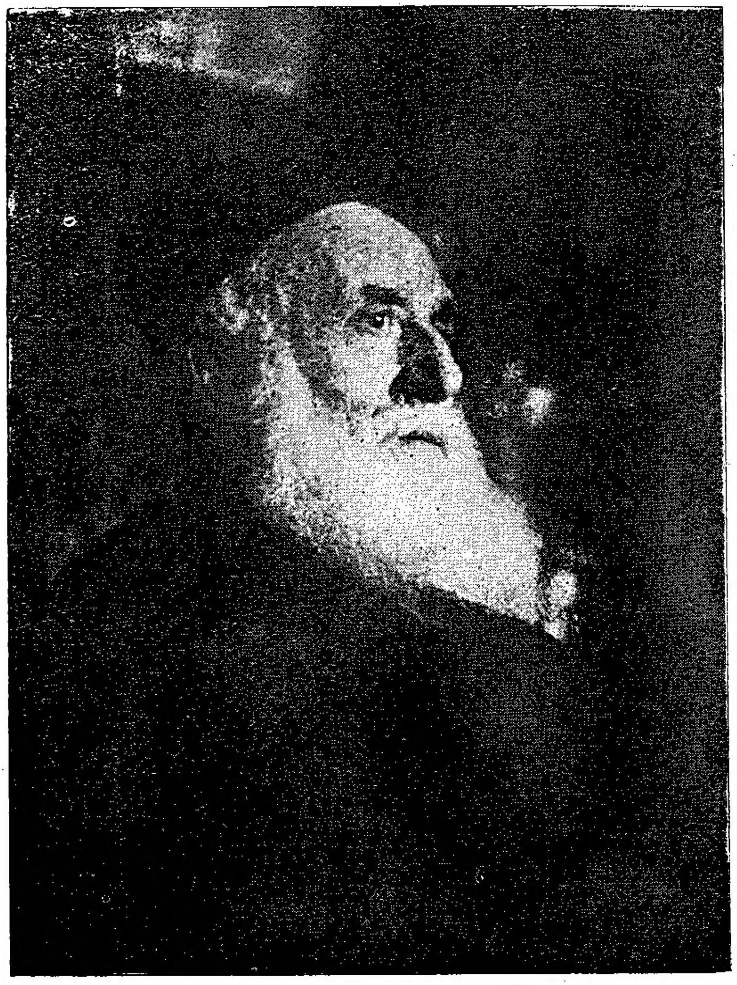
בראש וראשונה יש להעלות זכרו של הרב ר' מאיר צבי מאזור ז"ל, סגן נשיא אגודתנו במשך שנות תרפ"א — תרפ"ד, עד עלותנו להתישב בארץ.

עשרים וחמש שנים היה מכהן ברבנות ברדזיב ובשנות המלחמה העולמית הצליח בעסקים ועשה עושר רב. עם כל למדנותו ועשירותו המופלגת היה מפנה לבו לעסקי אגודתנו. מהיותו חסיד סוכטשוב ספוג היה כולו חבת הארץ, הוא הוא שעזר לנו הרבה בכל נפשו ומאודו.

היה זה בעיקר בתקופת עליתנו לארץ להתישב בה בשנת תרפ"ד, נתלקחה אז מחלוקת בין הועד בורשה, שהיה עומד ותובע קושנים בשביל החברים שנשארו בחוץ לארץ ובין הועד בבני-ברק שנקט בשיטה אחרת, שאין למסור קושנים אלא לידיהם של אותם החברים המתישבים בארץ.

רבים מחברינו הנאמנים הטו אוזן למסכסכים ולנרגנים. מן היחידים שהפכו בזכותנו ותמכו בנו היה הרב מאזור ז"ל. בגלל זה סופג היה חרפות וגידופים אבל הוא לא נרתע משום כך, אלא עומד היה על דעתו ללא ותור ועוד היה מחזק ומעודד אותי במכתבים לבביים שהיה מריץ כפעם בפעם מורשה לבני-ברק ולמקומות נדודי בזמנים שונים, לטובת בני-ברק, באמריקה ואפריקה הדרומית.

בשורה אחת עם הרב מאזור ז"ל עמד לימיננו ידיד מסור בכל לבו ונפשו ר' יעקב יוסף קאלינברג נ"י, סוחר נכבד ונשוא

הרב הגאון ר׳ מאיר צבי מאזור ז״ל

רב ואב״ד ברדז׳יב—פולין

פנים בורשה. השתתף בעבודתנו במסירות נפש יתירה, מזניח היה עסקיו למענו, היה לצחוק בעיני אשתו ובניו אבל לא השגיח בכך; כל חושיו, כל מעיני לבו, נתונים היו למפעל שלנו.

לדאבון לב כלנו לא זכו שניהם לעלות לארץ משאת נפשם; הרב מאזור נפטר בורשה, ור' יעקב יוסף קאלינברג נסתכם כל חזון ממנו מאז פלישת הגרמנים לפולין.

חברנו ר' אביגדור רוזנקראנץ היה סוחר מכובד ברחוב פראנציקאנר 20 ושימש גזבר באגודתנו הרבה שנים. חסיד סוכטשוב היה ובביתו היו טועמים טעמו של אורח חיים חסידי-נגידי מובהק, צדקה ומעשים טובים. מסירותו למפעלנו היתה לאין שיעור ומדה. ר' אביגדור לא החמיץ אף „יומא דפגרא" אחד, שלא הזמין אליו את חברינו העסקנים לסעודת חברים. סעודות אלו נערכו בהרחבת הדעת, בשפע ובטעם, והיו מביאות לידי התקשרות אמיצה בין החברים. ר' אביגדור שהה בארץ בשנת תרפ"ה, אבל לדאבון לב כולנו הלך ממונו לטמיון ושב על עקבותיו לחוץ לארץ.

ר' זעליג שפירא היה מעמודי התוך של אגודתנו. אדם כשר מתכבד בכבוד אחרים מבלי להיות להוט אחרי הכבוד בכותל המזרח, נאה דורש ונאה מקיים ורואה את העולם כולו בטהרה. שואב היה נחת רוח מכל לירה שנכנסה לקופתנו, משתתף היה בצערנו לרגל כל תקלה בחיי האגודה כאילו נגע הדבר לנפשו. מעולם לא הופיע בפומבי, אבל בהצנע לכת היה בא אצלי ומחזקני ומאמצני כלפי הנחרים בי. את בנו החרוץ ובעל הכשרון, משה שפירא, שהיה עוד נער קטן בימים ההם העמיד לשירותנו, ו„ברא כרעיה דאבוה" — משה'לי הקטן לא היה מתרפה בשליחויותיו, מטפס היה ועולה לגבהי קומות הבתים, לגבות אצל החברים לקפת המפעל.

רבי זליג שפירא הכהן שזכה לעלות אתנו עם עליה הראשונה ולהתישב בתוכנו, לא כהתה עינו ולא נס ליחו ועד היום הוא הראש והראשון שסובל על שכמו כל מוסדות התורה הצדקה והחסד

בתמימות ובענוה. יאריך ה' ימיו ושנותיו שיזכה עוד רבות בשנים להמשיך בצדקתו ובמעשיו הטובים.

ר' יצחק מאיר אוקסנברג היה הגזבר האחרון של „בית-ונחלה". יהודי מלא טעם, תלמיד חכם, חסיד-גור, נלוה היה אלינו בכל דרכינו, התלבט אתנו יחד ונשא בסבלנו.

הבנה יתירה למפעלנו הראו דוקא יהודי „עמך" פשוטים, בחושם הארצישראלי הבריא. כזה, למשל, היה ר' חיים זגלבוים, חיט-אומן מן המעולים בורשה. תופר היה בגדים במיוחד בשביל בני המשפחות החסידיות-נגידיות, היה יוצא ונכנס בחוגים אלו ומנהל תעמולה בין לקוחותיו בכל אמצעי ההשפעה שבידו. במשרד האגודה היה מבקר לעתים תכופות. אך קלטה אוזנו רינון מה שהוא היה נכנס אצלי ופונה בזה הלשון:

ר' יצחק, אל דאגה! דבר אחד שואל אני ממך, נא להודיעני על כל חבר שפורש והולך, אני אטרח ואביא שנים במקומו.

ר' מרדכי איזנשטדט ע"ה היה פקיד בבית-מסחר לנוצות ברחוב גנשה. רחוב זה היה משמש בורסה לסוחרי מאניפקטורה. היה ר' מוטיל מהלך לו ברחוב בקאפוטתו הארוכה המטופלת בנוצות ובכל מקום שהיה רואה סוחרים עומדים ומסיחים בעסקי מסחר היה שף ונכנס באמצע ופותח בדרשה ארוכה: — יהודים, מה אתם משתטים? מה כל המהומה הזאת לכם? מה יהא בסופם של בתי-החרושת ובתי-המסחר שלכם? — לו לעצתי שמעתם הייתם קמים ונכנסים לבית החסידים דסקרניביץ, מושכים וקונים כמה דונמים אדמה בארץ ישראל ופורשים ועולים ארצה.

ידעו אותו בחוגי הסוחרים כיהודי כשר ותמים, היו מקשיבים לתמימות דבריו, הלוקחת לב ועושה רושם ונכנסת אל הלב ופועלת במסתר ומביאה לידי מעשה. ר' מרדכי היה חוסך אלף מרק מדי שבוע בשבוע ומכניסם לקופתנו, כשהיה בא ומכניס לנו יותר מאלף מארק, הייתי מעיר לו, שמא מרבה הוא מדי לצמצם בפרנסת משפחתו, על כך היה עונה, שאותו עודף למעלה מהסכום

הקצוב, מקורו מהכנסה צדדית, מקרית, המוזמנת לו לפרקים, בהעלם דבר מאשתו ובני ביתו, וכולו קודש למטרתנו.

נפטר בבני-ברק ח"י סיון תש"א.

ר' משה ויץ, סוחר חלב בורשה, נתבלט והיה לדמות מרכזית בחוגי החברים שלנו. אך היה מופיע ובא לבית החסידים בערבים מיד מתכנסים מסביבו עשרות חברים, בני כרך, סוחרים וחרשתנים זעירים, שלא מצאו ידיהם ורגליהם בעסקי משק כפרי, והיו מקיפים אותו בשאלות התישבות בכפר. הוא שעמד לשמש מורה-דרך מומחה לעולים בעתיד, כיצד להסתדר בנחלתם החדשה במשקי חלב למחית ביתם.

ר' משה ויץ יחד לעצמו מקום בתוכנו עוד בורשה כדוגמה נאה של עובד אדמה לעתיד. בריא בגופו וברוחו, זקוף ורענן, מלא עוז ומרץ כצעיר ביותר והוא אז בשנות הארבעים. ואכן רבות עזר לנו, ומומחיותו ב„דיני-חלב" עמדה לנו בהרבה בשנות ההתישבות הראשונות.

זכה להיות מהמתישבים הראשונים ואשתו שרה תחי' זכתה ראשונה להדליק נרות שבת בבני-ברק המתחדשת.

אחד מחברינו צבע-אומן ר' ישראל שמואל ליהמן, העירה רוח השירה את לבו וחיבר שיר באידיש על נושא התנחלותנו בבני - ברק.

לרגל מומחיותו נזדמן לו לעסוק במלאכתו בבתי גבירים ועקרות הבית היו עומדות ומסתכלות בציורים הנאים מעשי ידיו, היה מר ליהמן מנצל הזדמנות לשורר שירו „מעשה בני-ברק" בחרוזים, באזני הקהל שלו, והיה מחדיר מתוך כך אוירה של ארץ ישראל המשועת לבנינה לבתי עושר אטומי שובע, שהיו רחוקים מציון ומקראיה.

ראה פעם מר ליהמן פרוכת יקרה, תכשיט יקר המציאות, אצל אחד מחבריו האומנים, הקדישה בהמית לבו לבני-ברק בעתיד, ברם דרשו במחירה 150 דולר שלא לפי השגת ידו, לא נח ולא שקט עד שמצא נדיב אחד מר מנדלזוהן שהואיל לקנות פרוכת זו מתנה

לבית-הכנסת העתיד להבנות בבני-ברק. כיום, בליל התקדש חג, בשעה שמתנוססת הפרוכת בכל יפעתה לפני ארון הקדש ואוצלת נוגה לבית-הכנסת, עומדים המתפללים ומסתכלים בה בקורת רוח ואף מר ליהמן עומד ונהנה, אבל אף אחד מבעלי-הבתים החשובים אינה מעלה על דעתו כלל, כמה מרץ השקיע מר ליהמן בדבר, עד שזכה שתהא מפארת בהודה את בית-הכנסת בבני-ברק.

אף נמנו בינינו חברים ציונים מובהקים מהם ראויים לציון על עבודתם המסורה למען האגודה שלנו מר אליעזר הלפן ע"ה ומר מאיר ברנשטין, אחיו של הד"ר שמעון ברנשטין בניו-יורק, שניהם היו רחוקים מדרך החסידות, דרכם של רוב מנין מהחברים שלנו, אבל כציונים נלהבים התמסרו למפעל והשקיעו בו מכשרונם וממרצם במדה יתירה.

ראויה לציון מיוחד אשת חבר אחת, אשה צדקנית מהכבודות שבחברות שלנו, מרת מרים פלבסקי ע"ה. חכמנית היתה, בקיאה בתנ"ך, במדרש ובספרי יראים הרבה וכן גם בספרות החדשה. לא היתה מחסרת אף אסיפה אחת שלא השתתפה בה יחד עם בעלה, ר' אלי' פלבסקי. חברנו זה מוכתר היה במעלות כשלעצמו, בעל-בית, בן תורה ובעל מדות, אבל שתקן ובודד במועדיו, לעומתו רעיתו, החברה מרים ע"ה היתה בעלת מרץ רב ומחוננת בהרגשה ותפיסה קלה. כופה היתה בדברים של טעם אף את המתנגדים לדעתה להקשיב לה בענין רב; תמיד נמצא לה פסוק מן התנ"ך או מאמר חז"ל קולע אל המטרה לתבל בו את דבריה, לנמק את מחשבתה ולהוציא דבר דבור על אופניו.

היתה זו אשת חיל אמיתית. אף היא עזרה לנו הרבה למשוך במרכבת האגודה שהתנהלה בכבדות. נפטרה בארץ בפתח-תקוה ח' חשון תרצ"ז יהי זכרה ברוך.

ר' יהושע אפרים גרוסמן, ר' דוב פמליה, ר' שלמה יעקב הכהן ברזסקי ור' חיים שמרגד זכרונם לברכה, ויבדלו לחיים ר' אהרן רוטנברג, ר' יצחק שלמה קרנץ, ר' צבי נחמן ברק, ר' אלי' אידלזוהן ואחיו ר' יהודה, יוסף בלס, משה גרזוביץ, יעקב לננמן,

יוסף פצנובסקי, מ. א. המר ויעקב הולנד היו מן העוזרים התמידיים באגודתנו ומסירותם למפעלנו לא ידעה גבול.

הדרת זקנים של אגודתנו שמשו ר' חיים חואט, ר' ליבוש גציל זיידמן ור' שלמה קופרמן. זקנים בעלי צורה אלו אצלו מהודם עלינו בכל הזמנים. לכבוד זקנים הדורי פנים אלה נקדיש אי"ה פרקים מיוחדים.

ראוים עוד להזכר לשבח יהודים בעלי צורה כמו ר' יצחק ערליך, ר' ישראל אולריך, ר' ישראל ארי' שפירא ור' יוסף ברזיזה, יעקב רוזנבוים וגרשון מאק, טיפוסים של עסקנים מובהקים. ראויים הם לשבח על זמנם ומרצם שהקדישו לטובת מפעלנו. יש ויש אריח ולבנה משלהם בבנין בני-ברק שלנו.

בבית החסידים דיאבלונה

בשנה הראשונה ליסוד האגודה שלנו היינו חיים בעולם האצילות, עכשיו, עם שובנו מארץ ישראל, ירדנו בבת אחת לעולם דעשיה. בשנה הראשונה התנהלנו לאור משאת נפש מופשטת לכשיסתייע הדבר בידנו ונצבור סכום כסף הגון נעלה לארץ-ישראל, לקנות לנו נחלה, ולפיכך הסתפקנו בכל סכום וסכום שהכניס חבר לקופתנו, לא ידענו כמה כסף לדרוש מאת חבר ולא היתה מוטלת עלינו כל אחריות כלפי החברים, אף העתונות לא הקדישה תשומת לב לפעולותינו, במסתרים עבדנו, רחוקים מכל פרסום. שום צרורת עין לא יכלה להרע לנו, חשוב חשבו העסקנים המנוסים בלבם: ישחקו נא לפנינו „יהודי שטיבל" אלו בפעולתם לבנות ולהבנות בארץ-ישראל ונראה מה כוחם.

ברם עכשיו עם שובנו מארץ ישראל נשתנה המצב; בעתונות התחילו מתעניינים בנו ונתפרסמו בה מאמרים מזמן לזמן בשבח המפעל; מעכשיו היתה אחריות רובצת עלינו, מהיותנו קשורים בחוזה עם חברת „גאולה" לשלם פיצויים לערבים בעלי הקרקע עם ביטול המקח או אי-קיום תנאי החוזה.

קבענו מחיר הקרקע 10 לי"ש הדונם, ויהודים היו נוהרים ובאים וקונים. מקח שעלה עשרות לירות נצטרף למיליוני מרקים. יצאו מוניטין לאגודתנו ואור הפרסום נגה עלינו מכל עבר.

ברם פרסום זה, יותר ממה שהועיל הזיק לנו; אגודתנו, כידוע, לא היתה מאושרת מטעם הממשלה, וכשהגיע שמע מעשינו לאזני המשטרה, שלחה בלשים להתחקות אחרי צעדינו. פעמים באו אלי שוטרי חרש מטעם הבולשת וחקרו אותי ארוכות בענין עבודת האגודה. יודעים היו השלטונות, כנראה, מכל הנעשה אצלנו, אלא שעשו עצמם „כלא-יודעים". מכל מקום ביקוריהם של שוטרי-החרש אצלי לא היו נוחים לי ביותר.

אחזתי, איפוא, במדת הזהירות והעברתי את המשרד שלנו לדירה אחרת באותה חצר שדרתי בה ברחוב פראנצישקאניר 20.

שם באותה חצר דר היה גם הגזבר שלנו ר' אביגדור רוזנקרנץ. בדרך כלל היו כמעט כל שכני החצר חברי אגודתנו. הפנקסים הראשיים היו חבויים במסתרים אצל אחד החברים והמשרד הרשמי נתאכסן בבית החסידים דיאבלונה שנמצא אף הוא באותה חצר. חברים מבין חסידי יבלונה לא היו לנו, פרט ליהודי נשוא פנים אחד ר' שלמה'לה גוטבין, שזכה לעת זקנתו לעלות ולשכון בתוכנו בבני-ברק. באי בית-החסידים היו רחוקים אז מרעיון ארץ-ישראל וישובה. כשהיו רואים יהודים נוהרים אלינו בערבים ומביאים לנו סכומי כסף גדולים היו משתוממים למראה עיניהם. בכל אופן היה זה בשבילנו מקלט לשעה.

דומני שנתגלגלה זכות על ידינו; אפשר ואפשר שספורי הנפלאות שסחו החסידים אז לרבם מיבלונה, ר' יחזקאל טויב, על מעשי אגודתנו, הניעו אותו ליסד אותה אגודה „נחלת-יעקב", אשר חבריה הם הם שהוו יסוד ל„כפר-חסידים" שבהוה.

אף שם צרו צעדינו, האכסניה נעשתה לא נוחה ביותר בשבילנו, ואפילו הודיעו לנו בצורה הגונה, שמן הרצוי היה לעזוב את המקום ולעבור למקום אחר.

בינתים התנהלה העבודה במרץ ובמשך החדשים סיון תמוז הספקנו לשלוח ע"י המשרד הא"י עוד סכום של שמונה מאות לא"י מה שנחשב אצלנו לסכום הגון. לעומת זה קבלנו מחברת „גאולה" דרישות לשלוח 2.600 לא"י, לפי המכתבים של חברת „גאולה" מיום י"א תמוז וג' מנחם-אב תרפ"ב כדלקמן:

3/6. ב.ג. י"א תמוז תרפ"ב (7. 7. 1922

לכבוד

אגודת „בית ונחלה" לידי ה' ז. ח. לינדנר,

אוגרודובה 26 א. ו ר ש ה.

א. נ.

הריגו מתכבדים להודיעכם, כי שלשום גמרנו את החוזה עם מוכרי בני-ברק, והננו מודיעים אתכם גם טלגרפית: (לינדנר

אוגרודובה א. 26 ורשה. קויפ אבגשלוסן דרטט אוב בטרג איברויזן).
הננו מקוים, כי מצאתם כבר אפשרות להעביר לנו כסף.

בכבוד רב,
חברת "גאולה" בע"מ
בצלאל יפה.

3/9. ב. ג. ג' מנא"ב תרפ"ב
1922. 7. 28

לכבוד
קבוצת "בית ונחלה" ו ר ש ה.

א. נ.

הרינו מתכבדים לאשר לכב' בזה, כי מכרנו לכם מאדמת בני-ברק שטח של 1100 דונם שקנינו ממשפחת איל ביטאר, סמוך לגבול אדמת סלמה. עפ"י שני החוזים עם המוכרים נכנסים לתוך קניתנו שני שטחים 1) שטח מ-1800 — 2000 ד' במחיר שהננו משלמים להמוכרים 8 לי"ש הדונם. 2) 475 דונם במחיר 12 לי"ש הרונם. בשטח האחרון נכנס: שטח של 63 דונם נטוע שקדים ו-52 ד' נטוע עצי אקליפטוס.

ע"ח המכירה קבלנו מאת כב' סך — .100 לי"ס, — .97 דולר 582.750 לי"ס, בס"ה 779.750 לי"ס. ועוד יש לרשותנו כפי שמסר לנו ה' פנחס 316 לי"ס. עולה כי עליכם להמציא לנו עד סכום של 2600 לי"ס עוד 1504.250 לי"ס.

המוכרים עושים את הצעדים הדרושים, כדי לסדר בקרוב את המכירה באופן רשמי והיות כי המשפחה הנה בעלת השפעה (ראש המשפחה הנהו יו"ר ועד הפועל של האגודה המושלמית הנוצרית) יש תקוה, כי במשך זמן קצר תסתדר הקניה ורצוי מאד כי הכסף יהיה בידינו, בכדי שלא יבואו כל עכובים מצד זה.

הננו מקוים כי תואילו להעביר לנו את הסכום הנ"ל ומחכים לתשובתכם.

בכבוד רב,
(—) בצלאל יפה

מתשובות ועד בית ונחלה על דרישת חברת גאולה

בעזהש"י ב' מו"מ אתפאר ורשא.

אל כבוד הנכבד העומד בראש חברת „גאולה".

מר בצלאל יפה,

תל-אביב.

שלום וברכה!

כאשר באי-כח חברתנו בית-ונחלה ה"ה יצחק גרשטנקורן, זאב חיים לינדנר וחיים ווינטאל, התקשרו עם חברת „גאולה" ונתנו כח הרשאה לכ' לגמור בעדינו הקנין על אדמת בני-ברק, וכאשר באו שליחינו מארץ הקדושה בחדש סיון וסדרו אסיפה והיו"ר שלנו מסר דין-וחשבון ממצב הכללי והפרטי בארצנו הקדושה הי' הרושם אדיר (בטח קרא כבודו פרשת האסיפה בכל העתונים) ותיכף נאספו עשרת מיליאן מארק. אבל העיכוב של אי-משלוח הכספים אשר שליחינו קבעו לזמן המדובר הוא משני טעמים; א) לרגל העליות בשער הלירות תמורת המארקים הסכמנו לחכות עד אשר יבורר מצב הקורס ואז נוכל לפנות בדרישות לחברים ונשלח בעז"ה בפעם אחת סכום הגון. ב) זה ידוע בכל הארצות, כי כל בעלי היכולת נוסעים לנאות דשא או לחוץ לארץ; גם המסחרים עומדים בלי תנועה בכל שנה עד חצי אב. ובכן החלטנו לא לסדר אסיפות ולא לגבות כסף עד חצי אב, עד אשר חברינו יהיו כולם כאן בוארשה, ואז יסולקו כל השאלות הקשות בבת אחת. שהרי עיקר גדול צריך כבודו לדעת, שבשעה ששלחנו טלגרמה על עשרת אלפים חתמו כל החברים עליה, והסכומים בטוחים, כי חברינו מפורסמים לנאמנים.

לפיכך פונים אנו בזה המכתב למעלת כב' לחוס על כבודנו ועל כב' ארצנו הקדושה, כי כמה מצודות פורשים עלינו ומצלצלים ברבים מחמת קנאה, כי גם שליחינו לא קנו דבר, ואם אפילו קנו לא יצא מזה שום דבר של ממש, ואם ח"ו יהי' איזה עיכוב בהקנין של „בני-ברק", אחר פרסום ועבודה כזאת, אז לא תהא עוד

תקומה לשום עבודה ממשית לישוב ארצנו בפולניא. לעומת זה, אם אחרי כל המניעות והמכשולים הקנין ישאר אצלנו, בטוחים אנו כי מפעלנו ישמש להתחלת עבודה ממשית כבירה פה, בכלל, ואצל החרדים בפרט.

תקותנו חזקה שכב' הרם יראה היכן הדברים מגיעים וישלח לנו תיכף העתק מהחוזה אשר עשה עם הערבים המוכרים על כל פרטיו, ואנו מצדנו, חוץ משבע מאות ושמונים וחמש הלי"ש אשר שלחנו במשך הימים האחרונים נשלח בכל עת כמה שיהי' בידנו. אכל, העיקר, בחדשי אלול-תשרי נשלח בעז"ה יותר ככל אשר תדרשו מאתנו.

המכתב הזה נכתב באסיפת הועד בחתימת חברינו:

יושב־ראש	יצחק גרשטנקורן	חברי הועד זאב חיים לינדנר
סגן	הרב מאיר צבי מאזור	חיים יעקב ווינטהל
גזבר	אביגדור ראזנקרנץ	ישראל אולריך
		יצחק ערליך
		מנדל בוימגולד
	מזכיר	משה ברוך הכהן ואגמאן

חברת "בית־ונחלה" ורשה.

באותו זמן פנינו בבקשה אל הועד המרכזי של ההסתדרות הציונית בפולין שימליצו עלינו כלפי חברת „גאולה". וזה תוכן המכתב של ההסתדרות הציונית לחברת „גאולה" מיום ט"ז תמוז תרפ"ב.

הועד המרכזי של ההסתדרות הציונית בפולניה

ורשה, ט"ז תמוז תרפ"ב.

לכבוד

חברת „גאולה"

לידי מר בצלאל יפה

י פ ו.

א. נ.

פנו אלינו באי-כח החברה „בית-ונחלה" בורשה וברצו לנו את מצב עניני החברה בקשר עם העליה הבלתי רגילה של שער הליטרא בימים אלה.

מאחרי שהאנשים הללו ידועים לנו לראויים לאמון, החלטנו לפנות אליכם בבקשה, לשים לב למצבה של החברה בית-ונחלה בשעה הנוכחית, בשעה שאין לה האפשרות למלא אחרי התחייבויותיה לחברתכם, ולתת לה ארכא לזמן ידוע, עד שיעלה בידה לאסוף את הסכומים המתאימים, ולא תאבד את זכויותיה על הקניה, שנחתמה ביניכם ובין החברה הנ"ל.

כפי שידוע לנו שלחה בית-ונחלה מלבד 800 דולר עוד 800 דולר לטובתכם.

בתקוה שתשימו לב לבקשתנו הננו מביעים את תודתנו למפרע וחותמים. —

בכבוד רב ובב"צ

(—) הועד המרכזי

הסתדרות הציונית בפולניה

ד"ר מ. קלומל

תשובת חברת גאולה על המכתבים הנ"ל

3/11. ב. ג

כ"ג מנ"א התרפ"א (17. 8. 22)

לכבוד

הועד לישוב א"י „בית ונחלה"

ו ר ש ה.

א. נ.

בענג רב קראנו את מכתבכם מיום ב' מו"מ, הננו מקוים שכבר קבלתם את מכתבנו הקודם מיום ג' מנ"א, שבו אשרנו לכם קבלת הסכומים: 97 לי"ס, תמורת ה-100 לירות סטרלינג, ו-572.75 לי"ס ע"י אפ"ק שהם תמורת הסך 600 לירות סטרלינג, ששלחתם ע"י המשרד הארצי-ישראלי בורשה. עוד רשמנו לזכותכם 315 לי"ס מיום 8 לאוגוסט שהם תמורת הסכום 300 לירות סטרלינג ע"י מר זידנצויג, ו-25 לירות סטרלינג, ע"י מר יעקבוביץ. היום קבלנו ע"י ה' פנחס סך 50 לי"ס שזהו מהסכום ששלחתם ע"י ה' קוק.

חשבון מפורט מהסכומים האחרונים תקבלו מה' פנחס וחבס.

קבלנו גם כן מאתכם גליונות של ה„מומנט" וה„היינט" וקראנו בעיון רב את הדין וחשבון של האסיפה הגדולה שבה הרצה ה' גרשטנקורן ע"ד נסיעתו לא"י וע"ד האגודה „בית ונחלה".

כפי שבקשתם הננו שולחים לכם את תמצית החוזים שעשינו עם המוכרים הערבים וכפי שתראו ממנה הם צריכים לקבל מלבד דמי הקדימה ששלמנו, חצי התמורה בזמן עשית הקושאן. בעמדנו על המשמר ובידענו שלא כל השטחים שנכנסו בגבולותינו שייכים למוכרים, הננו מוכרחים מזמן לזמן לשלם כספים לפני עשית הקושאנים ולא ע"פ תנאי התשלומים של החוזים. כי אם לאו לא נוכל להשיג את הקרקע הרצויה, וכל התלונות שלנו נגד המוכרים תהיינה אך חומר לפרוצסים והקרקע הרצויה תלך מאתנו. וע"כ בכל מקום שעולה לנו להבטיח את הכספים אנחנו מוכרחים לשלם את הכספים למפרע, מבלי לקבל קושאנים על הקרקע.

כפי שאתם רואים מתמצית החוזה, הגבל זמן של שנה לגמר כל העסק. המוכרים שהם בעלי השפעה גדולה מקוים לגמר את העסק בקרוב, וכבר עשו הכנות גדולות לרכז את הקרקעות שיש להם בתוך כל פנות הכפר בני ברק, לרכז בגבולות השטח שהתחייבו למכר לנו. ועל כן עליכם להשתדל בכל מאמציכם להעביר לנו את הסכום הדרוש: א. למלאות עד 2600 לי"ס, כפי הסכמתנו. ב. להשתדל להכין כספים שיהיו מוכנים פה ברגע שנחוץ יהיה לעשות את הקושאנים. הסכום הזה צריך לחשב מלבד הסכום של 2600 לי"ס הנ"ל לעוד סכום של 3400 לי"ס זאת אומרת לסכום כללי של 6000 לי"ס, שזה יהיה כ-60% מכל תמורת הקרקע שהתקשרתם אתנו. המותר אפשר יהיה לסדר בתשלומים ל-10 — 5 חדשים.

הננו מקוים כי בקבלת מכתבנו זה כבר יתאספו חבריכם.

והננו מאחלים לכם הצלחה ועבודה פוריה.

ברגשי כבוד ובברכת ציון

חברת גאולה בע"מ

החוזים תקבלו אחר ימים אחדים.

בצל "אגודת ישראל"

בסוף הקיץ תרפ"ג באתי בדברים עם ר' יצחק מאיר לוין, נשיא „אגודת ישראל" בפולין, בענין אכסניה לאגודתנו, ובאנו לידי הסכם להעביר את משרדנו למשרד הועד העירוני של „אגודת ישראל" בורשה, רח' דז'יקנה 20.

שם, באכסניה חדשה זו, הונח לי מעצבי ומרגזי, מפחד השלטונות והבולשת, שריגלו אחרי מעשינו ופעולתנו במסגרת אגודתנו האי-חוקית. עכשיו נעשינו בבת אחת כשרים כלפי הממשלה, שכן מותר היה לנו בצל קורת „אגודת ישראל" לעסוק בגלוי בעסקי ישוב ארץ-ישראל במסגרת התקנון המסועף שלה, המאושר מטעם הממשלה, ועבודתנו התנהלה מכאן ואילך ברשות ומתוך הרחבת הדעת.

אמנם כל פעולותינו התנהלו תחת שלט „בית ונחלה" כבתחילה במעון „האגודה", אבל „האגודה" רואה היתה אותנו באורח רשמי נתונים תחת כנפי חסותה והשפעתה מכל וכל, ואף מספר חברים נוסף לנו מבין חברי „אגודת ישראל".

כבא-כח ה„חברה" שלנו השתתפתי בישיבות הועד הפועל של אגוד"י ואף בישיבותיה של „מועצת גדולי התורה". אצל הצעירים בכלל מקובל הייתי כאורח נכבד ורצוי ביותר. נאומי ההתעוררות שלי, להשפיע על „האגודה" ולקרבה לעבודה בפועל למען ארץ ישראל, נתקבלו אצלם בתשואות חן ובהתלהבות מרובה. אדמו"רים וראב"דים התחשבו הרבה בדעותי. רכשתי לי הרבה אוהדים. ברם המתנגדים המוחלטים לארץ-ישראל שבין עסקני „האגודה" נצחוני תמיד ולא הניחו בידי להכניס את ארץ-ישראל לתוך היקף תכנית הפעולה של אגוד"י.

בכל ישיבה וישיבה של הועד הפועל הועמדו שאלות ארץ ישראל בכלל ועניני „בית-ונחלה" בפרט בתוך הסעיפים הראשונים של סדר היום. נוהג הייתי להדבר תחילה לפני הישיבה עם ר' יצחק מאיר לוין, עם הסינטור ר' יעקב טרוקנהים ועם עוד כמה חברים

מהועד הפועל, שהתיחסו בחבה לעבודתי, ומקבל הייתי מהם הבטחות גמורות לדון בעניני בישיבה הסמוכה ללא כל דחוי עוד ולהתאמץ בדבר שתקובלנה הצעותי במילואן. אולם תמיד נתגלגלו הדברים כך, שענין „בית ונחלה" נדחה מישיבה לישיבה. שוהה הייתי בישיבות שעות ארוכות בלילות, מקשיב לוכוחים, שלא ענינו אותי ביותר, ומצפה מתי יגיע תורו של הסעיף בסדר היום הנוגע לארץ ישראל לדון בו. ברם חזקה היתה זו כבר בידי ר' אלי' קירשברון ע"ה מנהיגה הפוליטי של „האגודה" ונציגה בסיים הפולני, לקום ולהציע, להעביר את ארץ ישראל לסעיף האחרון שבסדר היום וממילא לא הספיקה השעה עוד לסעיף זה באותה ישיבה. וכך הייתי רגיל לעזוב את אולם הישיבות בליל חורף קודר, בשעה מאוחרת אחר חצות, ולשרך דרכי ברגל מהלך רב, מרחוב גראניצנה מס' 9 עד ביתי ברח' הפראנציישקאנים מס' 20, מהלך ומהלך שעה ארוכה ולבי עלי דוי.

כל כמה שהייתי משתדל להשפיע על קירשברון מרוחה של ארץ ישראל הייתי תמיד מקבל מפיו תשובה אחת.

— עלי לא תפעול בדברים ולא כלום. מתנגד גמור אני לשיטתך בגלוי. כלל אחר נקוט בידי; סבור אני שמחובת האגודה לתמוך בד„ישוב הישן" בארץ ישראל כגון: קופת רמבעה"נ, ישיבות, מוסדות צדקה וחסד וכיוצא באלו, אבל חס לנו מלחקות מעשי הציונים ו„המזרחי", ללכת בדרכיהם וליסד מושבות בארץ ישראל...

אותה שנה, שנת תרפ"ג, סבלתי יסורי נפש קשים; להתרחק מן „האגודה" לא יכולתי, משום שרכשתי לי על ידה חוג רחב של חברים וידידים, בהם הייתי מתגאה ומהם שבעתי נחת וקורת רוח הרבה, נתידדתי עם גדולי האדמורי"ם, רבנים עסקנים, אנשי שם מאצילי ישראל, אבל לידי ממון לא הגיע הדבר. אותם המכתבים שהייתי מקבל מארץ ישראל מחברת „גאולה" בתביעות צודקות,

שלא מנוחה מנפשי ביום ולא נתנו תנומה לעפעפי בלילה, ואם מתחילה קודם שנתקשרתי ל„האגודה" נוהג הייתי לבקש ולהוציא כספים מידי יחידים, למטרת משלוח תשלומי השעורים והייתי מצליח בכך, באותה שנה הזנחתי עבודה זו לגמרי, כל שעותי הפנויות מבלה הייתי בועידות ובישיבות של „האגודה", ללא שיור רגע פנאי. להחזיר את הגלגל אחורנית לא יכולתי, שהרי כאמור, רבים היו ידידי בחוגי האגודה שכבדוני וחזקוני בדברים. מלבד הרבי מגור שליט"א ובניו היו עוד גדולים שהתיחסו בחבה יתירה לעבודתי כגון: האדמור מסוקולוב ר' יצחק זליג מורגנשטרן זצ"ל והאדמור מסטריקוב ר' מנדל לנדא זצ"ל, וכן הרב הגאון ר' מאיר דן פלוצקי זי"ל ויבדל לחיים ידידי מנוער הרב הגאון ר' יוסף לעוו שליט"א כעת רב בלונדון ועוד הרבה רבנים ועסקנים מפורסמים. וכיצד אפשר היה לנתק את כל הקשרים ולהתרחק מכגון אלו? נשארתי, איפוא, דבק ב„האגודה", בשכר זה שבעתי כלמות ורוק מחברי „בית ונחלה", ציונים, „מזרחים" ויהודים סתם, שחשדו בי שנמכרתי בנפשי „לאגודת ישראל".

אצל הרבי מפיאסיצנה

בקיץ תרפ"ג נתידדתי בקרבה יתירה עם הרבי מפיאסיצנה"ר קלונימוס קלמיש שפירא שליט"א. אישיות מאירה, צדיק טהור לב ובעל נפש אצילה, נצר מגזע קדושי עליון, סולל המסלות לתורת החסידות. כשלעצמו הריהו אף הוא בעל מחשבות מקוריות בתורת החסידות. מאמריו שהוא אומר בשבתות לפני קהל חסידיו ומעריציו מלאים רעיונות של מחשבתיות עליונה. כמה מדבריו נפוצים בין יחידי סגולה בצורת קונטרס „בני מחשבה טובה".

קונטרס זה מכיל לא בלבד רעיונות נעלים, אלא אף הדרכה ממשית לעבודת ה', לתקון המדות ולטהרת הנפש. אף הספר „חובת התלמידים" שלו שהופיע בדפוס, מכיל תוכן מעין זה וגם עיקרי דהחסידות ופתיחת שערים לתורת הקבלה. מיועד הוא לתלמידי דהישיבות.

אהבתו לא"י — עמוקה ויסודית. נכסים היו לו בפולין, מכרם ושלח דמיהם לירושלים לידי אחיו הרב ר' ישעי' שפירא, לקנות במחירים נחלה בארץ-ישראל.

לרבי זה הזמנתי פעם לאסיפת חברים בצותא אחת עם הרבי מסטריקוב, אדמו"ר ר' מנדל לנדא זצ"ל. בנאומו באה לידי בטוי הכמיהה הנצחית הנעלה של הנפש הישראלית לציון ולבנינה. דבריו עשו רושם כביר והשפעתו נתקימה לימים ארוכים. מיד צצו ועלו הצעות שונות למשכו לעבודתנו, אולם בתוך כדי עבוד תכנית פעולה לשתפו בעסקנות „החברה" שלנו בפועל, קם ומשך ידו מכל הענין בהחלט.

אותו קיץ נמצאתי במבוכה רבה; חברי שנשאו בעול אתי תחילה וסיעו בידי להמציא את הכספים הדרושים נגמלו מהעבודה לאט-לאט לגמרי, שער הלירה עלה והאמיר מיום ליום והגיע למיליונים מארקים, וממילא קשה היתה הוצאת לירה מידי יהודי כקריעת ים סוף. נתון הייתי במצוקה נפשית מכל צד.

הלכתי להתייעץ עם הרבי מפיאסיצנה, אולי כדאי הדבר למשוך ידי אף אני מכל הענין, כלומר, לקרא את החברים לאסיפה ולדחסביר להם, שאין בכחי עוד למשוך בעול להבא ועל כן עלי להתפטר. אפשר, שימצאו בקרב מאות החברים כמה יחידים שיתמסרו לפעולה, יחיו רוח החברים ויזרזום למעשים, לפתיחת הלב והיד ואולי ימצאו דרכים אחרות כיצד להשיג ממון.

הקשיב הרבי מפיאסיצנה בכובד ראש לדברי ולא רצה להסכים על ידי בשום אופן. שאלתי אותו, על שום מה מתיר הוא לעצמו למשוך ידו מעסקנות זו ועלי אוסר הוא מעשה זה? על כך ענה לי: אסביר לך את הדבר באופן פשוט, בדבר-תורה בדרך צחות:

— בפרשת החוזרים ממערכות המלחמה אנו קוראים בתורה כמה אזהרות לעם, שלא ירך לבבם, וכרוז לסוגים שונים לחזור לפני צאתם למערכה: „מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו" „מי האיש אשר נטע כרם ולא חללו" „אשר ארש אשה ולא לקחה" „הירא ורך הלבב". על כך אמרו בגמרא, מי שרצה לחזור לאחר זמן „היו מעמידין זקיפין מלפניהם ומלאחריהם, וכשילין של ברזל בידיהם, וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידם לקפח את שוקיו", ולכאורה קשה: מה בין „תחילה" ל„לאחר זמן"? אולי בשעת מתן הכרוז לא הרגיש כל מורא בלבו ואחר כך נוכח בעצמו ש„ירא ורך הלבב" הוא? אלא תירוצו של דבר כך הוא: הירא ורך הלבב באמת, אינו מתחיל בדבר כלל, אינו מנסה אפילו לצאת אל המערכה. ומי שיוצא אל המערכה אינו „ירא" כלל וכלל, אלא שהוא רוצה לחזור כעבור זמן — אינו אלא משתמט, בורח, והבורח חייב מיתה.

וכך בנידון דידן — הסיק — זהו ההבדל ביני לבינך: אני — ירא ורך הלבב, והרשות בידי שלא לצאת אל המערכה מלכתחילה, אבל אתה, אם באת „לחזור", לאחר זמן, אינך אלא בורח.

באין ברירה סברתי וקבלתי ומשכתי להבא בעול קשה, מוסיף ומכביד מיום ליום. התביעות מארץ ישראל תכפו והלכו רצופות בלי

הרף. החברים קצרה ידם להגיש לי את העזרה הדחופה, וידידי בחוג „האגודה" פרנסוני לעת עתה בדברי עידוד והפיחו בקרבי תקוות רבות לעתיד הקרוב, לישועות מהכנסיה הגדולה של „אגודת ישראל" העולמית בסוף הקיץ. אף שידלוני הרבה להשתתף בה„כנסיה" כציר. שם — הבטיחוני — ימצאו כבר ראשי „האגודה" העולמית דרך, כיצד להשיג כמה אלפים לי"ש למען חברת „בית ונחלה". השלכתי, איפוא, כל יהבי על „הכנסיה הגדולה", שעמדה להתקיים בווינה, באלול תרפ"ג.

חבלי חתימה

בתחילת הקיץ תרפ"ג עלה לארץ-ישראל בעל בית נכבד מורשה, ידוע בשם מר רוטבארד. השתמשנו בהזדמנות נסיעתו לטובת ענייננו, ובקשנו ממנו לבוא בדברים עם באי-כוחנו בארץ, ה"ה חבס ופנחס, ועם חברת גאולה, להסביר להם את מצבנו כמות שהוא, כמה משקיעים אנו הרבה עמל ויגיעה בעבודתנו ומתאמצים בכל כחותינו לגבות כספים מאת החברים ולהמציאם לתעודתם, לידי חברת „גאולה", לשם סילוק התשלומים בדמי הקרקע. ואם אחרי כל מאמצינו הקשים לעמוד בדבורנו ובמקחנו, חברת גאולה ממטירה עלינו מברקים נמרצים ומכתבים מאיימים, הרי אינה אלא מרפה ידי החברים, מחלישה את מרצם ומניחה מכשולים נוספים על דרכנו לסידור הענין לחלוטין, באטיות אבל בבטחון.

כדברים האלו שמנו בפי מר רוטבארד, אבל לא מסרנו לידו כל יפוי-כח לדבר בשמנו, לנהל משא ומתן עם הגורמים האמורים בנוגע לפרטים ועל אחת כמה וכמה — לכתוב חוזים ואמנות ולחתום עליהם בשמנו. היתה זו שליחות - דברים גרידה, מעין השתדלות אישית להקלת מועקת תביעותיה של „גאולה" ולא יותר.

אבל מר רוטבארד בבואו ארצה, נכנס בעבי הקורה של כל אותו הענין כמיופה-כוח אמיתי לנהל משא ומתן בשמנו. סייעו לו בכך באי-כוחנו המורשים, ה"ה חבס ופנחס, שציפו, סתם, לפנים חדשות ושמחו משום כך לשתף בעבודתם אדם בעל צורה שבא „משם" ולהופיע לפני חברת „גאולה" בהרכב חדש.

מר רוטבארד דגן נעשה שלא מדעתנו, ואף שלא מדעתו הראשונה, למיופה-כוח שלנו לפתע פתאום.

השתלשלות העניינים הניעה את חברת „גאולה" להאיץ בסידורי המקנה ולקבל את הקושן ב-2 במאי 1923. אך קבלה את הקושן על קרקע בני-ברק, ובסביבה נתעוררו סימני חיים של ישוב, התחילו מופיעים ובאים קונים לאדמת בני-ברק אף היא, ומהיות חברת „גאולה" נתונה בדוחק

ובמצוקה העמידה דרישות קשות לבאי-כחנו חבס ופנחס, מכיון שנתיגעה כבר לכתוב מכתבים ולהריץ מברקים אלינו במישרין לוארשה. כל זה מובן, אולי, בתנאי הקוניוקטורה של אותה שעה, מצד „גאולה", אבל לא מצד הדוברים בשמנו. אין שכלי משיג בשום אופן עד היום, היאך הגיעו הדברים לידי כך שנחתם אותו חוזה בידי באי כוחנו, בז' בתמוז תרפ"ג, על התנאים החמורים לסלק ב-2/7 סך 525 לא"י, ב-11/7 סך 880 לא"י וב-15/8 סך 1500 לא"י וכו' וכו' בנוסח זה, ככתבו וכלשונו:

חוזה.

ע"ס המכתב של חברת „גאולה" בע"מ מיום ה' אייר תרפ"ב (3. 5. 1922) לב"כ אגודת „בית ונחלה" ורשה ה"ה: י. גרשטנקורן, ז. ח. לינדנר וח. י. ויינטאל, נעשה החוזה הזה בין חברת „גאולה" בע"מ (להלן לשם קצור: הצד הראשון), ובין ב"כ אגודת „בית ונחלה" ורשה ה"ה רוטברד, י. חבס וי. ל. פנחס, תושבי תל-אביב (להלן לשם קצור: „הצד השני"), עפ"י התנאים הבאים:

א) הצד הראשון מוכר לצד השני שטח קרקע באדמת „בני-ברק" 1044 דונם 1321 אמות מרובעות שרכש מאת משפחת ביטאר, עפ"י קושאן טאבו שנעשה ע"ש הצד הראשון המוכר ביום 2 למאי 1923.

ב) הצד השני מקבל את קנית השטח הנ"ל עפ"י שטר מכר הנחתם ע"י שני הצדדים מהיום.

ג) מחיר הקרקע ואופן התשלומים:

1. המחיר מחיר כל השטח הנ"ל הוא 800 ג"מ כל דונם מלבד ההוצאות ודמי אמנה שיעלו לסך 100 ג"מ לדונם, ובס"ה לפי 900 ג"מ כל דונם עולה בסך הכל 9,403,430 ₤, בעד הסך הזה על המוכרים לשלם רוחים (54) חמשים וארבע לי"מ, ועולה בסך הכל בקירוב (9457) תשעת אלפים ארבע מאות חמשים ושבע לי"מ.

2. אופן התשלומים:

הצד השני שלם למפרע בתור אוואנס		£ 2876
הצד השני מתחיב לשלם לצד הראשון לא יאוחר מ-2. 7. 1923		" 525
" " " " " " " "	.7.15 "	" 880
" " " " " " " "	.8.15 "	" 1500
" " " " " " " "	10.15 "	" 1044
" " " " " " " "	1924.4.15	" 544
" " " " " " " "	10.15 "	" 1044
" " " " " " " "	1925.4.15	" 1044
ובס"ה		" 9457

ד) הותנה והוסכם מראש בין שני הצדדים, שאם הצד השני יאחר חלילה לשלם לצד הראשון את תשלומים בזמנם, כמבואר בסעיף הקודם, אז נתנה הזכות לצד הראשון למכור אחרי 14 יום מזמן פגור התשלומים, חלקים מהשטח הנ"ל, המתאימים להסכום שהצד השני פגר לשלם, כפי ראות עיניו ובתנאים ובמחירים שימצא לנכון, מבלי לשאול את פי הצד השני, והחשבון והתוצאות של כל פגור בתשלומים חל על חשבון הצד השני.

ה) הוסכם בין שני הצדדים שאחרי גמר קנית יתר השטחים מאת משפחת ביטר, ע"י חברת „גאולה" בע"מ, עפ"י החוזה שבינה ובין משפחת ביטאר, תיעשה הערכה כללית של כל השטח „בני-ברק" ע"י ועדת הערכה של חבד מומחים שתתמנה על ידי שני הצדדים באופן יחסי עפ"י מספר הדונמים ועפ"י הערכה זו תהיה זכות קדימה לצד השני לבחור במקום שירצה.

ו) ע"ס מכתבה של חברת „גאולה" בע"מ מיום ה' אייר תרפ"ב הנ"ל לב"כ אגודת „בית ונחלה" ה"ה י. גרשטנקורן, ז. ח. לינדנר וח. י. ויינטאל, תרשם הקניה בספרי חברת „גאולה" בע"מ על שם ה"ה: זאב חיים לינדנר, ח. י. ויינטאל, יצחק גרשטנקורן, מאיר צבי מזור, ישראל אולריך, יצחק ארליך, אביגדור רוזנקרנץ, מנדיל בוימגולר, ישראל חבס וי. פנחס. וע"ז באנו על החתום:

תל-אביב, יום ז' תמוז תרפ"ג. 1923.6.21. חברת גאולה בע"מ.

חברת "גאולה" בע"מ

ארץ־ישראל

תל-אביב. 3/30 ב.ג.

שטר – מכר.

הננו מקימים בזה, שמכרנו לאגודת „בית ונחלה" ורשה ע"ש ה"ה: זאב חיים לינדנר, יצחק גרשטנקורן, חיים יעקב וינטאל, מאיר צבי מזור, ישראל אולריך, יצחק ארלין, אביגדור רוזנקרנץ, מנדיל בוימגולד, ישראל חבס וי. ל. פנחס, שטח של 1044 דונם 1321 אמות מרובעות קרקע באדמת „בני-ברק" בגבולותיה:

צפון — דרך, דרום — יורשי מוסטפה חירי, יורשי סליבה דלל ועבד אראוף ביטאר.

מזרח — יורשי אבו סלח, יורשי אבו אל-אברס אל קטוני, יורשי עוסמן אל חוסין ורשיד עבד אל-פתה ושות' ודרך.

מערב — אדמת כפר סלמה, אדמת שנילר והואדי.

השדה הנ"ל קנינו מעבד אל רעוף ביטאר, עפ"י קושאן שנרשם במשרד ספרי ד־האחוזות ביפו מיום 2 מאי שנת 1925 ונרשם על-שם חברת „גאולה" בע"מ.

שטר-מכר זה נעשה בהתאם לחוזה שנחתם ע"י ב"כ האגודה „בית ונחלה" מיום ז' תמוז תרפ"ג (1923.6.21).

את השדה עפ"י הגבולים הנ"ל מסרנו לרשות ה"ה רוטברד, חבס ופנחס והזכות להאגודה או באי-כחה, לחלק השדה לחלקים, ל־העביר דרכים ולמסור חלקים לחברי האגודה שישלמו את התמורה במלואה.

וע"ז באנו על החתום, תל-אביב

ז' תמוז תרפ"ג (1923.6.21)

חברת "גאולה" בע"מ

כשנתקבלה הידיעה בווארשה, שהקושאן על אדמת בני-ברק נמצא כבר בידי „גאולה" וסמוך לכך הגיע אלינו החוזה החדש, היתה ההרגשה במחננו מבחינת „ויחד", ולא עוד אלא שרבים

מחברינו רפו ידיהם לגמרי. ראה ראו, שלאחרי כל המאמצים שנעשו לא היה בידנו להמציא לידי „גאולה" במשך השנה כולה, מאז סיון תרפ"ב, אלא קצת יותר מ-2000 לירות ומהיכן נקח עכשיו למלא דרישתה התקיפה של „גאולה" לסלק לה 1500 לירות מדי חדש בחדשו? הכל ראו בדבר דרישה שלא נוכל לעמוד בה. ביתר יחוד עשה החווה רושם מרפה ידים בסעיף ד' שבו:

— הוסכם והותנה מראש בין שני הצדדים שאם הצד השני יאחר חלילה לשלם לצד הראשון את התשלומים בזמנם, כמבואר בסעיף הקודם, או ניתנה הזכות לצד הראשון למכור אחרי 14 יום מזמן פגור התשלומים, חלקים מהשטח הנ"ל, המתאימים להסכום שהצד השני פיגר מלשלם, כפי ראות עיניו, ובתנאי סובמחירים שימצא לנכון, מבלי לשאול את פי הצד השני, והחשבון והתוצאות של כל פיגור בתשלומים חל על חשבון הצד השני.

לעומת כל האמור, אני, כשלעצמי, לא נתפעלתי מכל סעיפי החוזה ולא כלום; עלי לא עשו רושם רע כל עיקר, אדרבה הרגשתי כאילו נגולה אבן כבדה מעל לבי; בטלו חששותי, שמא תשמט ח"ו הקניה מידנו, כל זמן שיש עוד דין ודברים עם הבעלים הראשונים הערבים. עכשו בשורה זו, שחברת „גאולה" נעשתה בעליה האמתיים של אדמת בני ברק, למן ה-2 במאי 1923, הפיחה בי אומץ רוח חדש למאמצים נוספים ומוגברים שבעתיים. לעת עתה עשיתי את שלי: מדי חדש בחדשו העברתי להם סכומי כסף, כמה שהיה לאל ידי לגבות ולאסוף.

באי-כחנו בארץ ישראל ה"ה חבס ופנחס פעלו במרץ אף הם לדרישתנו וביום כ"ב בתמוז תרפ"ג התקשרו עם המהנדסים שטינהרץ ופרנקל להכין מפה טופוגראפית מושלמת מאדמת בני-ברק.

ובינתיים הגיעה ידיעה משמחת שוב מחברת „גאולה" שעודדה את הרוחות אצל כל חברינו בווארשה. במכתבה מיום כ"ב בסיון תרפ"ג הודיעה לנו, שבאספת שכנותיה של בני-ברק ויתר הגורמים הוחלט להעביר את הכביש הראשי דרך אדמת קנייננו.

מכתב זה פעל כצרי על לב דווי. הדמיון נתלהב למשמע הממשות שלבשה הקניה, שהיתה עוד בגדר חלום נאה, בחיי יום יום של הישוב הארצישראלי החדש.

3/28 ב. ג.

כ"ג סיון תרפ"ג (7 .6 .1923).

לכבוד

אגודת „בית ונחלה"

ו ר ש ה

א. נ.

1. בתזכיר ששלחנו לכב' לפני כשנה, כתבנו על דבר המקום של בני-ברק: „כאשר יבנה במקום הזה ישוב עברי, יש לקוות כי הדרך מפתח-תקוה ליפו, תעבור דרך בני-ברק, נחלת-גנים, עיר-גנים, שכונת בורוכוב ושכונת הקנדים, ובאמת זוהי הדרך היותר קצרה בין פתח-תקוה ליפו".

הננו שמחים להודיעכם כי היום היתה אספה בבית הממשלה על פי הזמנת מושל מחוז יפו, בראשותו של סגן מושל מחוז יפו. באספה זו השתתפו: מנהל מחלקת העבודות הצבוריות של הממשלה, ב"כ פתח-תקוה, עיר-גנים, עין חי, כפר סבא, רעננה, פרדס גולדברג, שכונת הקנדים, עירית תל-אביב וב"כ המושבה הגרמנית „שרונה", והח"מ בתור ב"כ חברת „גאולה". —

אחרי מו"מ ארוך שבו השתתפו כל המוזמנים, הוחלט שהדרך הזאת צריכה להבנות ותעבור כאלפים מטרים על יד הקרקע שלנו. הוחלט כי כל הדרך צריכה להבנות ע"ח הממשלה, אך היות ובהתחשבות עם מצב קפת הממשלה, שאיננה יכולה להשקיע את הסכום הדרוש, יש להשתדל להשיג הלואה על הסכום הדרוש, והממשלה תערוב על ידי מסי הורקו והעשור, בעד הקרן עם הרוחים של ההלואה הנ"ל.

נבחרה ועדה מצומצמת של חמשה אנשים, שצריכה לקבוע ראיון עם הנציב העליון ולבוא בדברים עם המוסדות הכספיים על דבר ההלואה ותנאיה.

הוחלט לבקש מאת המהנדס בקר, מנהל מחלקת העבודות הצבוריות של הממשלה, שיכין הצעת תכנית ותקציב, איך להוציא לפועל סלילת דרך זו באופן הדרגתי. —

2. נודע לנו שהשכונה „נחלת-גנים", שהיא היותר קרובה לקרקע של „בני-ברק", נכנסה לעבודה, והכינה כבר את התכנית של הרחובות והמגרשים, נכנסה לחפירת באר בשביל הספקת מים לכל מגרשי השכונה, וחברי השכונה מתכוננים להתחיל בבנין. הם פנו לבנק האיפותיקאי, בענין הלואה, ויש תקוה כי יקבלו את ההלואה הזו. —

הננו מציעים למלאות את ידי באי כחכם כאן, לעשות את החלוקה, כי מבלעדי זה אי אפשר להכנס לאיזה עבודה שתהיה.

3. הננו מתפלאים על כי לא קבלנו כל תשובה על מכתבינו ועל הטלגרמות שלנו. ידוע תדעו, שאם הכספים לא יתקבלו בזמנם כפי שטר המכר, תפקע זכותכם על חלקים מהקרקע, ולא יעזרו לכם כל צעקות אחרי זה. האדמה תהיה ממושכנה או מכורה ברצוננו או שלא ברצוננו, וכל האחריות תפול עליכם.

אם יתחילו להעביר את הדרך העוברת בין קרקעותינו, בלי כל ספק תגדל הדרישה שישנה גם עכשיו על הקרקעות של בני-ברק.

הננו מחכים לתשובתכם בהקדם.

והננו בברכת התחיה והגאולה.

חברת גאולה בע"מ.

החלוקה הראשונה של אדמת בני-ברק

כשקבלנו את המפה הטופוגראפית של בני-ברק ביחד עם תכנית מעובדת בשביל ההתיישבות בעתיד החליטו חברי הועד לגשת לחלוקת הקרקע לחלקיה בין החברים.

נתכוונו בכך לשתי מטרות כאחת:

א. כלפי פנים. החלוקה תשמש אמצעי התעוררות לגבי אותם החברים האמידים, שיש בידם לסלק דמי החלקים שקנו, שיכניסו את תשלומיהם מיד, כל אחד ואחד עבור חלקו שיזכה בו, תשלומו במלואו.

ב. כלפי חוץ. לעשות פומבי למפעלנו במעשה של ממש כדי לגייס תומכים ואוהדים בקרב הציבוריות הישראלית הרחבה במדינה. לשם כך הזמננו למסיבת חלוקת הקרקע באי-כח מכל המפלגות הקרובות לנו. מצד „אגודת ישראל" השתתף במעמד חגיגי הסינאטור ר' משה דייטשר מקראקא; מצד ההסתדרות הציונית ר. לוויטה ומצד הסתדרות „המזרחי" ר' לוי לוין אפשטין ז"ל.

לכבוד המאורע העניקו לנו החברים מתנות יקרות, לי ולחברי, ר' משה ברוך ווגמן ור' חיים ווינברג, אף כבדוני במכתב תודה וברכה.

תודה וברכה!

ברוך שהחיינו ליום הגדול והנכבד הזה, שבו זכינו להתאסף בראשי עם לחלוקת האדמה ע"פ גורל כמו שצותה לנו התורה: „אך בגורל יחלק את הארץ" ותודות לאל עליון שזכינו לקיים את הפסוק הנ"ל באחוזתנו „בני-ברק" בארצנו הקדושה *בארץ ישראל. היום הזה יהיה תמיד חרות על לוח לבנו. יום גדול ונכבד הוא שקיימנו בו מצות גאולת הארץ כמ"ש „גאולה תתנו לארץ". וכאשר נשים אל לבנו את גודל העבודה שהיתה תלויה בהתחלת הגאולה הזאת מיום שנתיסדה אגודתנו הנכבדה „בית ונחלה" עד היום הזה, הננו נרעשים ונדהמים משמחת לבבנו לראות תודות לעליון את פרי עמלנו, למרות כל המעצורים והמכשולים שפגשנו בדרכנו. אך

מי זה אשר הסיר מפנינו את כל המכשולים ההם? הלא אתה־ נשיאנו הנכבד מר יצחק גרשטנקורן אשר כשמך „יצחק" כן אתה— שצחקת על כל המעצורים שעמדו לפניך. והננו עומדים לפניך בכבד ראש ובירא כבוד להודות לך על עבודתך הרצויה והבלתי רפויה שעמלת זה שלש שנים בזעת אפך בתנאים קשים ומרים כאלה, עת ענני שחורים כסו את שמי ארץ אבותינו לרגלי הפרעות שהתפרצו אז בארץ, ומה גם בארץ גלותנו פה, בזמן שתנאי חיינו היו קשים מאד, וכל אלה לא הפחידו את לבך לב האריה אך להפך חגרת את כחותיך ליסד דוקא אז את אגודתנו הנכבדה וככה עמדת על משמרתך זאת עד שבאנו אל מטרתנו.

ולזכר הכרתנו ותודתנו העמוקה לך הננו מגישים לפניך את מנחתנו הקטנה, הקטנה בכמותה וגדולה באיכותה, בלוית שיר חדש לכבודך על גאולת ארצנו, וברכה חמה לך היוצאת מעומק לבבנו:

א ריך ה' ימ־ך להשלים רצונך ורצוננו,
צ דקתך ואמונתך תעמודנה תמיד לעינינו;
ח גור כגבור מתניך גם לימים הבאים־—
ק דושת ארצנו, שלא תתחלל בידי עמים רעים.

ג בורות תראה תמיד בעבודתך לגאולת ארצנו,
ע ז כנמר תהיה להלחם נגד משטיננו ומחריבנו;
ר ב נפלאות הראית בעבודתך הרצויה,
ש עמלת בעד ארצנו, להיות על תלה בנויה —
ט ובה נכיר לך במסירת מנחתנו הקטנה,
נ א לקבלנה לסימן כי פעולתך בעינינו נאמנה.
ק דש את כוחותיך לעבודה ולא תעזבנה —
א ם התחלת במצוה לא תחדל עד שתגמרנה.
ר ב תודות הננו מגישים למזכירנו ולסגנו,
ב ברכם, כי משה — ברוך יהי' ולחיים — כרמל במעונו.

ורשה אור ליום שנאמרה בו ברכה לדגים לסדר „כי ה׳ אלקיך מביאך אל ארץ טובה״ כ׳ ימים לחדש מנחם אב שנת תרפ״ג לפ״ק.

אביגדור ראזנקרנץ	ישראל ארי׳ שפירא (א״י)
יעקב רוזנבום	מאיר בערנשטין
יעקב קאלנברג	שמאי פראנקפורט
חיים יעקב ווינטהל (ז״ל)	אלי׳ אידלזאן (א״י)
נח פאלעווסקי	אליהו פאלעווסקי (א״י)
זלמן לייב שאלשלעפער (ז״ל)	יעקב זאלר (ז״ל)
אליעזר העלפאן (ז״ל, נפטר בא״י)	יצחק מאיר אקסענברג (א״י)
שמעון בייבע (ז״ל)	ישראל שמואל לעהמן (א״י)
יעקב ליטמאנאוויץ (ז״ל)	חיים יעקב מאגאלינער (א״י)
משה טוריק (א״י)	יעקב האלאנד (א״י)
פיבל יאניש	ליב הארף.

רושם בל יימחה השאירה מסיבת החלוקה על כל משתתפיה. כל אחד ואחד שזכה בגורל ומספר חלקתו הוכרז ברחבי האולם, הרגיש בעצמו שנתקשר בכך בהתקשרות אמת לארץ ישראל. בדמעות שמחה ברכנו ברכת „מזל טוב״ זה את זה שזכינו והגענו לכך. הרי עוד צעד אחד צעדנו לארץ משאת נפשנו. אוירה של ארץ ישראל נשב באולם המסיבה והחיה את הרוחות בטל של תחיה ותקוה. שמחת החברים במשתה ושירים וריקודי התלהבות ארכה כל הלילה עד עלות השחר.

הכנסיה הגדולה בוינה

מעמד נהדר היה זה, מלא הוד, מעמד הכנסיה הגדולה הראשונה בוינה, באלול תרפ"ג. בכינוס זה של צדיקים וגאונים, מסלתה ומשמנה של יהדות אירופה, חזיון שלא מן המצוי, הופיעו אצילי בני ישראל בכל יפעתם. אדמו"רים, שיש לשקוד ולהמתין על הפתח אצלם שעות על שעות עד שזוכים להיכנס אליהם, האריכו בישיבה על יד שולחן הנשיאות, בצותא אחת עם מאות צירים, שעות ארוכות, והשמיעו קריאותיהם החמות אל כנסת ישראל על אהבת השם, אהבת התורה ואהבת ישראל.

האישים הגדולים שעיני הכל היו נשואות אליהם, היו לא בלבד כמה מהאדמו"רים הגדולים, כגון הרבי מגור שליט"א והרבי מטשורטקוב זצ"ל, אלא אף כמה מהגאונים, אדירי ארץ, ר' חיים עוזר גרודזנסקי מוילנה, ר' משה מרדכי אפשטין רב ור"מ דסלובודקה, ר' מאיר אטלס הרב דשבל, ר' מאיר דן פלוצקי הרב דאוסטרובה, ר' מאיר שפירא מיסד ישיבת לובלין, זכרונם כולם לברכה, ויבדלו לחיים: ר' איסר זלמן מלצר רב ור"מ דסלוצק, ר' יוסף כהנמן רב דפוניבז, ר' אהרן לוין הרב מריישה, ונשיאי אגודת ישראל העולמית הרב ד"ר פנחס כהן ז"ל ויבלח"ט ר' יעקב רוזנהיים שליט"א, ועל כולם חופפת היתה מעלת קדושתו של אותו זקן בן תשעים, ר' ישראל מאיר הכהן מראדין זצ"ל, הנערץ והנכבד על פני הכל. ישב ראש בכנסיה הרב מקישינוב ריי"ל צירלסון זצ"ל, גאון אדיר, מלומד גדול ואיש מוכתר בנימוסין.

מוסיף על הראשונים פעילים היו בועידה עוד שנים מאדמו"רי פולין, הרבי מראדזין ר' מרדכי יוסף ליינר זצ"ל והרבי מסוקולוב ר' יצחק זליג מורגנשטרן זצ"ל.

סדר היום בכנסיה היה רחב ומקיף. בראש הכל גילו רבנים וראשי ישיבות ענין רב במצבם של מוסדות התורה באירופה. משם עמדה עוד לצאת הקריאה הגדולה ליצירת הרשת החינוכית האורתודוכסית של מוסדות "בית־יעקב" של סימינרים למורים ולמורות אורתודוכסיים וכיוצא באלו.

ר׳ מאיר שפירא ז״ל, רבה של פיוטרקוב באותה שעה, דוגל היה ברעיון הישיבה העולמית המרכזית בלובלין. שם בכנסית וינה הכריז על תקנת „הדף היומי״ שנתקבלה בהתרוממות רוח יתירה על ידי כל הצירים.

בועדות היו מתוכחים והולכים ימים שלמים. כך למשל, ארך הוכוח ביותר על סעיף 4 שבתקנון האגודה, הפוסל כל חבר המשתייך להסתדרות אחרת זולת „האגודה״ מלמלא תפקיד אחראי בתוך ה„אגודה״, בכך התכוונו לעשות סיג, שלא תפרוץ לתוך האגודה כל השפעה של ההסתדרות הציונית או של „המזרחי״.

כל סעיף וסעיף בסדר היום זקוק היה לכנסיה גדולה מיוחדת לעצמו. כך, למשל, כשהגיע הדיון לענין שמירת שבת עמדו בשורה עשרות רבנים וצירים סתם והצעות מפורטות בידיהם, כיצד לתקן תיקונים חשובים למען שמירת השבת. והוא הדין ביתר השאלות שעמדו על הפרק, כגון: טהרת המשפחה, חנוך הבנים והבנות, יסוד בתי מלאכה, בתי־יתומים, סידור עזרה סוציאלית וכו׳ וכו׳. בכל שאלה ושאלה תבעו רשות הדבור עשרות צירים וכל אחד ואחד התכוון לשם שמים, כמובן, להיות לעזר ולהועיל בבקיאותו ובחריפותו באותו ענין שעמד על הפרק. נסו למתוח קו תחת רשימת המתוכחים ולהפקיע זכותו של מי שהוא מלהשמיע דעתו ברחבה כרצונו – נפגע בכבודו מיד. הגע בעצמך: אדם שהשקיע בדבר הוצאות הרבה וטלטול דרכים קשה, והכל מתוך בטחון, שההצעה שלו לתיקון העולם היא המעולה ביותר ותתקבל על דעת כל הקהל הקדוש הזה, – והנה חוסמים פיו מתוך איזה סדר פארלאמנטארי ואין איש שם לב להצעותיו ולתכניותיו. מתוך רבוי הענינים אי אפשר היה, איפוא, להקדיש תשומת לב לכל דבר כראוי.

אף המשלחת הארצישראלית באה ותכניות שלמות בידיה, כיצד לשפר מצבם של מוסדות התורה והחסד בארץ ישראל. ביתר יחוד התאמצו בכל כחם להשפיע על הכנסיה הגדולה, שתכיר רשמית בפירוד הקהילות בארץ ותוציא קול קורא לכל היראים בארץ הקדושה להבדל מן הקהילות העומדות תחת השפעתו של

„הועד הלאומי" ולצאת מהן. לשם מעשים בפועל לישובה של ארץ ישראל בידי חרדים לא הביאו אתם כל תכנית וכל הצעה.

הנקל לשער גודל צערי ועגמת נפשי המרובה למראה מהלך העניינים באותה כנסיה, ששמתי בה מבטחי כל כך, שתשמש מפנה חדש לרוחתי ולישועתי. הרגשתי עצמי שם בבחינת „אוי לי מיצרי ואוי לי מיוצרי". בימים הראשונים מתלהב הייתי ברוחי מחזיון הכינוס הנהדר, מהאורחים המצוינים והדגולים, מהנאומים החוצבים להבות אש, אבל כשקרבו ימי הכנסיה לסופם הרגשתי במועקה כבדה הלוחצת על לבי, במפח נפש הנוטל את נשמתי, ולא היה לי אל מי לפנות במצוקת נפשי ובאכזבתי. ידידי הטובים, ר' יצחק מאיר לוין וחבריו בעלי ההשפעה מחובבי הארץ, טרודים ומוטרדים היו בישיבות, במועצות גדולי התורה, בועדה המתמדת ועוד ועוד. אפילו אצלם גראו עניני המפעל שלי כקטנות בעלמא; דומה הייתי עליהם כטרדן המטריד אותם בדברים של מה בכך, כאדם שאינו דואג אלא להשיג כספים לגאולתה של בני־ברק בלבד, בשעה שהם יושבים ועוסקים בדברים העומדים ברומו של עולם. דפקתי על כל הדלתות, נתליתי בדשי בגדיהם של אדמו"רים, רבנים ועסקנים ושפכתי שיחי לפניהם על חשיבותה של מטרת המפעל שלנו להיהדות החרדית בכלל — מצאתי הבנה והסכמה אצל הכל, הכל רחשו לי אהדה וחבה ותו לא.

המתנגדים הגלויים לבנין ארץ ישראל פסלו אותי מכל וכל; „מזרחי" הייתי בעיניהם וחסל. וכך הוציאו לי מוניטין ברבים. ובידעם עמדתם השלילית של הצירים באותה שעה אל „המזרחי", ממילא הקימו בכך מחיצה של חוסר אימון בפני אצל חלק גדול מהצירים. אפשר שהיה הדבר עולה בידי להתקשר עם רבים וכן שלמים לטובת עניני, באו הללו והתיצבו לי לשטן בדרכי.

אחד ויחיד שנכספה נפשי לפנות אליו, לשפוך שיחי לפניו במר יגוני ולשאול בעצתו, היה הרבי מגור שליט"א בלבד. ברם כיצד אפשר להגיע אליו, בשעה שצובאים על מעונו מאות יהודים מכל ארבע כנפות הארץ? כולם גדולים, כולם אנשי שם ונשואי

פנים ושלשלות יוחסין, ומאן ספין ומאן רקיע להדחק וכו׳הכנס אצלו? ולא עוד אלא שהפלו אותנו, הצירים מפולין, לחובה, ולא הניחונו בכלל לדרוש לשכנו. אומרים היו לנו: תיתי לכם בכך שיכולים אתם להסתופף בצל הרבי בביתכם, שם, בפולין – הניחו גם לבני ארצות חוץ ליהנות לאורו.

זימן לי הקב״ה מלאך מושיע בדמותה של משלחת ״אגודת הרבנים״ באמריקה ובזכותה עלה חפצי בידי, בפניא דמעלי שבתא, לנהל שיחה ארוכה עם הרבי מגור שליט״א בענין מבוכתי ומפח נפשי.

ומעשה שהיה כך היה:

באותם הימים הגיעה לוינה משלחת מאת ״אגודת הרבנים בארצות הברית וקאנאדה״, מורכבת משלושת גדולי הרבנים, הרב אליהו אינזלבוך זצ״ל ולהבדיל לחיים הרב יעקב לוינסון שליט״א והרב י״ל זלצר שליט״א. שלשה רבנים אלו נשלחו במלאכות־שלום מיוחדת, אל הקונגרס הציוני בקארלסבאד תחילה ואל הכנסיה הגדולה בוינה אחר־כך, כדי להשתדל לעשות שלום בין ״אגודת ישראל״ ובין ״המזרחי״. וכך עשו: לאחר שקיימו תעודתם בקארלסבאד באו לוינה.

ברם סדרני הכנסיה הגדולה בוינה היו כל כך טרודים בכבוד הגדולים־הצירים, שלא הקדישו תשומת־לב מרובה לגדולי התורה האורחים שמעבר לים. התהלכו רבני אמריקה אלו שם כמחותנים זרים בחתונה של אחרים ונפשם מרה עליהם.

פעם אחת באו אלי ובקשה בפיהם: הואיל ויודעים אנו מפי השמועה שמקורב אתה אצל הרבי מגור שליט״א, אולי תואיל בטובך לסדר לנו ראיון אצלו*).

---

*) ב״המסילה״ היו״ל בניו־יורק ע״י ועד הרבנים בגליון טבת תרצ״ח פרסם הרב לוינסון פגישה זו כך:

״באנו לעיר וינא. בבית המלון שהתאכסנו בו פגשנו צירים רבים שבאו אל הכנסיה הגדולה, והיתה לנו הזדמנות להתודע אל הרב צירלזאן, זה שנבחר להיות היושב

כמובן שלא סירבתי לגדולים, אלא הרגשתי בעצמי חובה קדושה של הכנסת אורחים ונסיתי להשתדל בדבר. עשיתי והצלחתי. בפניא דמעלי שבתא ביקרתי אצל הרבי באכסניה שלו והודעתי להמשמש בקודש שלו, שמסורה בידי שליחות נכבדה מאת רבני אמריקה אל הרבי. נכנס המשמש לחדר הרבי והודיע לו את הדבר ומיד נתקבלתי לשיחה עם הרבי.

קודם כל קבע הרבי מועד לראיון בשביל משלחת רבני אמריקה למוצאי שבת, כבקשתי. אולם בהזדמנות זו שפכתי לפניו מרי שיחי ויאושי על מה שעלה לתוחלתי ולתקותי מכנסיה זו ועל כשלוני הגמור בהשגת דבר של ממש לקידום מפעל ההתנחלות בארץ שלנו, ניחמני הרבי שליט"א בדברים ואמר לי, שלבו סמוך ובטוח שמכנסיה זו תכנה ותכונן הסתדרות חזקה בפולין ולכשנחזור בשלום הביתה תושיט לי „האגודה" עזרה מלאה ביד רחבה.

סברתי וקבלתי.

ראש של הועידה. כפרנו לו דבר המלאכות שלנו, והוא יעץ לנו להתראות בראשונה עם הרבי מגור, בהיותו ראש המדברים וראש המשפיעים בהנהלת אגודת ישראל.

לעשות חוזה ולהכנס בדברים עם הרבי מגור לא היה כ"כ בנקל, חסידים רבים, וביניהם סוחרים גדולים, באו מן העיר ומחוץ לעיר לראות את הרבי, ליהנות מתורתו או לקבל ברכתו שתשרה ברכה במעשה ידיהם (אמנם רק אז נוכחתי כי לא הפריזו על המדה, אלה ששמעתי מהם על גדל ההתקשרות של החסידים לרבם. ראיתי יהודים פקחים בעניני העולם והמימים באמונתם ברבותיהם וחכמיהם, באמונה פשוטה הנובעת מתוך הלב והנותנת ספוק נפשי ובטחון גמור).

בקשנו מקרב להרבי שיהיי נוטה לכה"פ במקצת אל דעות המזרחי ומצאנו את ה' ר' יצחק גערשטנקארן, שהנהו עתה ראש העיריה של „בני ברק" בארץ־ישראל, ושאז בשנת תרפ"ג עדיין חלם על יסוד מושבה של יהודים חרדים באה"ק, ובעצמו לא האמין עוד שחלומו יתגשם בזמן לא ארוך כ"כ בערך, בצורה זו של „בני ברק". והוא כאיש חרוץ עשה שליחותו באמונה, ובערב שבת קודש הביא לנו ידיעה שהחוזה בעדנו כבר נעשה עם הרבי מגור להתראות אתו תיכף אחר הבדלה" — .

חפצי ערך של קרן הישוב ביסודה של בני-ברק

כשחזרתי מהכנסיה הגדולה הרגשתי עצמי בבחינת „ופחד ורחב לבבי". מצד אחד מרומם הייתי ברוחי ומלא רצון ונחת מהחויות הנשגבות שזכיתי להן בנסיעתי זו, מהזדמנות מופלאה זו שנזדמנה לי להפגש עם אישים דגולים כה רבים ושונים; גאונים, אדמו"רים ועסקנים מארצות תבל שונות. אבל מאידך, בנוגע למטרת נסיעתי הישירה, להשיג אמצעים ממשיים בשביל תשלום קנין הקרקע של בני-ברק, לא הפקתי כל תועלת מעשית מנסיעה זו.

ובינתים תכפו ובאו מכתבים נושים ודוחקים מאת חברת „גאולה" להזדרז להעביר אליהם את תשלומי המקנה כדין, עוד נלוו אליהם איומים, לבסוף, שאם לא נמדר ונשלח להם סכומי כסף גדולים, סופה של הקניה להבטל והקרקע תרד לטמיון ח"ו לידי הערבים, בעליה הראשונים. חברת „גאולה" אף היא צודקת היתה בתביעותיה הנמרצות; אף היא נמצאה באותה שעה במצב דחוק ביותר בעטין של קניות אחרות משלה, בצלאל יפה ע"ה מוטרד היה אז בקנין קרקע גדול שזכה בו, קנין אדמת „לב תל-אביב", הקונים נשתהו מלבוא והבנקים חששו כבר ולא רצו להלוות לה ל„גאולה" עוד. ביתר יחוד החניקה אותה ממש הקניה שלנו בהתמהמהות תשלומיה שלא נפרעו. ולפיכך שפכו את כל מרירות נפשם עלינו במכתביהם אלינו.

איומים אלו שבנגישותיה של גאולה פעלו דוקא פעולה הפוכה על חבריגו. רבים מהם נתגנבו חששות רציניים אל לבם לתכליתו של דבר, מי יודע אם לא יקיץ הקץ על הכל? אולי באמת לא יהא ביכלתנו לאסוף את הסכום הדרוש לנו בשלמותו ואז ילך הכל לאבוד, חס ושלום? ושוב פגו הלבבות ורפו הידים.

עכשיו באה חזירתי מוינה בידים ריקניות והוסיפה עוד דכאון על דכאון. ואף על פי שנסיעתי לוינה לא היתה קשורה

במישרין עם „בית ונחלה", מכל מקום החברים הבקיאים במהלך העניינים רחשו תקוות הרבה לעזרה במישרים מהכנסיה הגדולה. וכשחזרתי אליהם ובידי הבטחות בעלמא לעתיד השתרר במחננו דכאון רוח עד לידי יאוש.

ראו בצרת נפשי חברי הועד הפועל של אגודת ישראל בוארשה, ור' יצחק מאיר לוין בראשם, ובקשו פיוס לנפשי. כסף במזומן לא נמצא בקופת „קרן הישוב" שלהם, החליטו למסור לידי „שוה כסף", חפצי ערך של כסף, כגון קיפסאות בשמים להבדלה, גביעים לקידוש וכיוצא בהם, ממפעל תרומות החפצים שערכה „קרן הישוב" בפולין.

מכרנו את החפצים וקבלנו דמי פדיונם סך מאה לירות במזומנים. בסכום פעוט זה פצינו תביעותיה של „גאולה" לרגע קט, וחלף אותו סכום זיכינו את „אגודת ישראל" בחלק מאדמתה של בני־ברק, שקם לה לנחלה בקרב חברינו.

נתגלגלה זכות גדולה לידיהם של תורמי החפצים הללו, שקרקע המגרש, שעליו בנוי ועומד בית „התלמוד תורה" דבני־ברק, נקנה בדמי החפצים, נדבת לבם.

זכות גדולה זכו להם בוני בני־ברק הראשונים שלא בפניהם.

ליובל העשרים של התיסדות „בית ונחלה" ולמלאות לי חמשים שנה בשבט תש"א, ערך לכבודנו אחד מהצירים הפעילים בכנסיה הגדולה שבוינה אז וכעת עסקן פעיל לטובת החנוך החרדי בארץ ישראל, הרב דוד צבי זילברשטיין, את המאמר הבא:

החלום ופתרונו

בחדש אלול שנת תרפ"ג ראיתיו בפעם הראשונה כשהוא לוהט כולו מרוב תשוקה וגעגועים לארץ ישראל. נתקימה אז הכנסיה הגדולה הראשונה של אגודת ישראל. על הפרק עמדו תילי תילים של ענינים. הצירים התוכחו, גדולי הדור התבוננו על המצב ועל הנחוץ לעשות, והוא באחת, אין לו בעולמו של עסקנותו כי אם ארץ ישראל ובנינה עפ"י התורה. הריהי משמשת לו נקודה מרכזית שבפתרונה תלויים בהרבה פתרונים לכל השאלות העולות על סדר היום של היהדות. וכן הסביר לכל הבאים עמו בדברים, לא נח ולא שקט, כי אש של אהבה לאר"י בערה בקרבו.

ומדברים למעשים. עם סיום הוכוחים ונעילת הכנסיה הפליג ר' יצחק גרשטנקורן לארץ ישראל ותכנית מוצקת לו, להקים מושבה עבור יהודים חרדים שתהי' למופת. יודעיו ומוקיריו חסו עליו ועל כשרונותיו ונצטערו על הסתלקותו מכל שאר סעיפי הפעולות בגלל התמסרותו כולו לבנין אר"י, ואף היו מוכיחים אותו ע"ז שמניח ענינים קימים ובוחר בענין העתיד לבוא, ראוהו כחולם חלום נעים שפתרונו ממנו והלאה, כי איך יהין איש צעיר לימים לגשת לעבודה ענקית הדורשת מאמצים יוצאים מגדר האנושי שרק צבור מאורגן עם מנגנון משוכלל יכול לנסות לכלכלה ולעשותה ביגיעה רבה? אולם ר' יצחק זה צוח ככרוכיא: „אין לך דבר העומד בפני הרצון!" „הבא לטהר מסייעין אותו" „הבה נבנה את ארצנו, נביא רוח טהרה עמנו ואני מבטיחכם שבעוד שנים מועטות תראו פרי מהעבודה הנאמנה והנמרצה שאנו צריכים להתחיל בה תיכף". יהודים תמימים ומאיתי לכת לא חשו לדבריו, שבו איש לאהלו לארצותיהם. ור' יצחק גרשטנקורן עושה דרכו למשאת נפשו לארץ ישראל.

* * *

בחדש שבט שנת תרצ"ה זכיתי ב"ה לבקר בפעם הראשונה בתלמוד תורה שבבני־ברק. עם כניסתי למושבה זו נזכרתי בוכוחי ווינה ובלב מלא רגשי הכרה והוקרה מיהרתי לביתו של מיסד המושב איש שיחי מאז ושוב פעם ראיתיו. הרגשתי בחדות יצירתו מצד אחד ואחריותו השניה מצד השני. הנה שנינו בארץ ישראל ובבני-ברק אשר לה נתן ונותן כל מרצו וחזיונו, דמותו של אברך מתוכח ומתלונן עברה חלפה ובמקומה דמותו של בונה עיר בארץ־ישראל, דמותו של אדם המחזיק באמת הבנין שכולו אומר מרץ ופיקחות. אני מסתכל בפניו כמשתאה מאמין ואינו מאמין, האם הוא באמת אותו החולם מני אז? אשרי לו שזכה לראות פתרון חלומו בהקיץ. ר' יצחק מבין את הרהורי לבי ואומר לי: הלואי ואחינו יב־נו עכשיו את המוטל עליהם לעשות למען ארצנו הקדושה, יב־או נא החרדים לדבר ה' ויבנו ונזכה לארץ ישראל של מעלה.

* * *

ר' יצחק גרשטנקורן בן החמשים עומד על משמרתו ושוקד על תקנתה של בני־ברק החביבה ויקרה עליו כבבת עינו ממש. כל מחשבותיו עלי' וכל פעולותיו למענה. והצלחה מיוחדת לבני־ברק זו שזכתה לאכסן בקרבה גדולי הדור שליט"א וישיבות ובתי אולפן לתורה קימים והולכים ונבנים בה. ברכתי הנאמנה למיסדה ובונה של בני־ברק, כי יזכה לראות בשגשוגה וגדולתה של המושבה רבתי התורה והחסידות, יתענג על רב טוב ונחת עדי זקנה ושיבה ויזכה לראות בהחזרת העטרה ליושנה ושלום על ישראל.—

נמלכים בנחום סוקולוב.

בחורף תרפ"ד ראינו ונוכחנו, שאין עצה אחרת להצלת המצב, אלא להזיז את העגלה קדימה בתנופת יד עזה ונמרצה. באתי בהצעה לפני הועד שלנו, שיתאזרו בכל כוח השפעתם ויסייעו בידי להשיג אצל החברים עוד 500 לירות לכל הפחות. כשיהא סכום זה מזומן בידינו ניתן אותו בידי שליח מיוחד משלנו, לעלות ארצה ולהשתדל שם אצל חברת „גאולה" שתוציא לעת עתה שטרי מקנה, בשביל אותם החברים, שסלקו לכל הפחות דמיו של דונם קרקע אחד. כונתי בכך היתה להמריץ את כל החברים כולם להוסיף ולהכניס תשלומים, דמי הקרקע שקנו. שהרי יודעים היינו היטב, שכל אותם החברים שהכניסו סכומים קטנים בלבד והפסיקו תשלומיהם באמצע לא עשו כן, אלא משום שהיו קטני אמנה, לא דאמינו, שיהא בכוחנו להביא לידי גמר בהצלחה. אבל אם יראו בעיניהם תוצאות של ממש, תעודות קנין על רכוש קרקעי, מאושרות כדת וכדין, בידי כמה מהחברים, יתעוררו הכל להמשיך ולגמור תשלומיהם כסדרם.

חוץ מזה היתה חבורה קטנה משלנו מתכוננת למעשים של ממש; מוחלטים היינו בדעתנו לחסל את העסקים בפולין ולעלות ארצה להשתקע בה. כל זה הניע אותי לאחוז בצעדים לשם חטולה של החברה בפולין ולהתחיל בהתקנת סדרים להתנחלות ולבנין בארץ ישראל.

אולם חברי הועד שלנו היו קטני אמנה אף הם ולא האמינו לא בהשפעתי אני ולא בהשפעתם הם על החברים להוציא מהם כספים לתכליתנו.

במקרה נזדמן אז ובא לוארשה מר נחום סוקולוב, חבר ההנהלה הציונית ויקירה. — הצעתי, איפוא, לחברי הועד שלנו, לשלוח משלחת אל מר סוקולוב, להתיעץ אתו, אם כדאי להתאמץ ולהשיג סכום כסף הגון ולשלחו לארץ ישראל, ועד כמה יהא בכך משום הצלת המפעל כולו.

נחום סוקולוב נתאכסן אז בבית ידידי מר לויטה, יו"ר ד"משרד הארצישראלי בוארשה באותה שעה, נאות בעל הבית למבוקשנו והואיל להציגנו לפני אורחו. והבאים אליו במשלחת החברה היו: כותב הטורים האלו, יו"ר החברה, מר מ. ב. וגמן, המזכיר, ר' אביגדור רוזנקראנץ, הגזבר, ושני חברים ציונים מובהקים; מר אליעזר הלפן ע"ה ומאיר ברנשטין. מר סוקולוב קיבל פנינו. בחמימות לבבית נשא ונתן אתנו בכל פרטי הנדון לבסוף הביע דעתו המוחלטת, שיכולים אנו להיות סמוכים ובטוחים בהצלחת מעשינו, שלא יאונה לנו כל רע. והואיל ויודע הוא ומכיר יפה-יפה בחברת „גאולה", ובראש וראשונה במנהלה החרוץ ומלא המרץ מר בצלאל יפה, מובטח הוא בה „בגאולה" שתקיים את החוזה, וביחוד מאחר שהקושאן כתוב על שמה.

— גאולה לא תניח בשום אופן — פסק מר סוקולוב — שקרקע קנינד"ה תשתקע ותאבד בידי הערבים. וכך היה מסכים והולך לתכניתי במאה אחוז, שאם יבוא לארץ-ישראל שליחנו, לישא וליתן בשמנו, תיכנס אתו חברת „גאולה" לכל מיני פשרות ויתורים.

יצאנו מאת מר סוקולוב בשביעת רצון מוחלטת וטובי-לב. קראתי מיד לאספת חברים. מסרתי להם פרשת הענין כהויתו, ובאותו מקום, מוכנים היו ומזומנים 500 לירות. ברם תנאי אחד התנו הכל, שלא יבחר שליח אחר אלא אני בלבד. אמנם קשה היה לי הדבר אז מסבות משפחתיות, אבל באין ברירה הסכמתי לדעת הצבור.

בטבת עליתי בשניה לארץ ישראל.

בנסיעתי השניה לארץ ישראל

ב„עוזרים" לא היה לי מחסור מעולם. וכשם שבנסיעתי הראשונה התנדבו שני חברים בתורת בני לויה לדרכי, לעזור לי בקנית הקרקע, כך בנסיעתי השניה הואיל להציע לי עזרתו אחד החברים הפעילים, מר מאיר ברנשטין, לשמש לי בן לויה ודרך אגב להיות לי לעזר בהשגת שטרי מכירה מאת חברת „גאולה" בשביל אותם החברים ששלמו מחיר חלקם בקרקע במילואו.

הוסכם, איפוא, ביננו לנסוע בצותא אחת, אלא שלא נסתייע הדבר כפי שעלה במחשבה תחילה. תעודות הנסיעה שלי, הדרכיה עם הויזות, מוכנות היו בידי, אבל חברי נתקל בקשיים רבים עד שעלה בידו לקבל דרכיה לחוץ לארץ. והואיל ועניני החברה דחופים היו ביותר ואי אפשר היה להשהותם עוד אנוס הייתי לנסוע לבדי מבלי לחכות עוד לסידור תעודותיו של בן לויתי. והמדובר היה, שחברי מר ברנשטין יבוא ארצה אחרי באניה הבאה, הסמוכה.

בבואי ארצה ישבתי וחכיתי לו שבועיים ימים ועדין לא בא. סדרתי את העניינים השוטפים עם חברת „גאולה", שלא סבלו עוד כל דיחוי, בלעדי חברי, לבדי.

בינתים הזמנתי אצל עורך הדין פינשטין לעבד תקנון בשביל חברת „בית-ונחלה" באישור הממשלה. כשבא מר ברנשטין כמעט שלא נותר עוד כל מעשה בשבילו להתגדר בו. תפקיד אחד בלבד, שלמענו חכיתי לו, נותר עוד בידי, להכנס-במשא ומתן עם חברת „גאולה" על אותו שטח אדמה שלא הוציאו עליו שטרי מכירה ולהשיג מהם תנאים נוחים לגמר מקנתו.

כעבור חדש בא סוף סוף. בשמחה רבה קבלתי פניו. בטוח הייתי בו שיהא מכיר לי טובה על הצלחתי במשא ומתן שנהלתי עם חברת „גאולה", על מה שגמרתי אתם עצהיו"ט כל העניינים הדחופים לטובת „בית ונחלה" עוד לפני בואו. אבל לא כאשר צפיתי כן היה. עד ארגיעה — היתה רוח אחרת אתו. אוירה של ארץ ישראל „החכים" אותו, כפי הנראה.

ראשית דרכנו היתה לצאת לסייר את נחלתנו אדמת בני-ברק. בסיור זה השתתפו אתנו עוד חברים מוארשה, ששהו באותה שעה בארץ כתיירים ה"ה: ר' יעקב דייטשגיואנד, הגברת מ. ל. ניימן, שבעלה ר' משה ליב ניימן השקיע הון רב במטע פרדסים בסביבה והיה אחר כך בעל בית החרושת „מנורה" בבני-ברק, ועוד אחד מחשוב בעלי הבתים בבני-ברק ר' צבי אפרים להמן. הכל שמחו למראה עינם ואמרו לפעלי „יישר כוח!" אבל לא כך היתה דעתו של חברי למשלחת מר ברנשטין. הלה אך חזר מהסיור אל המלון נהפך לאיש אחר. פתאום ראה עצמו טוען ו„מליץ יושר" לחברי „בית ונחלה" והתנפל עלי בכל מיני טענות של דופי.

— היתכן — התריס כנגדי — מעשה כזה שאתה עומד לעשות? רוצה אתה להמית שואה על יהודי וארשה תמימי דרך ולהוליכם בתוהו לא דרך, לנגף רגליהם על הרי נשף של בני-ברק! מה יעשו כאן יהודים אומללים אלו? —

כך היה משתלהב וטוען כנגדי בחמת זעם ואטם אזניו משמוע אף דבר מפי. נסיתי להסביר לו דרך ייסודם של ישובים אחרים בארץ לפנינו — לשוא. האידיאליסטון הנלהב בוארשה הפך והיה בתל-אביב פתאום לריאליסטון קיצוני. מעכשיו לא ראה עוד לפניו אלא את התכלית המעשית, שאפשר למששה ביד תיכף ומיד. על יסוד השקפתו המעשית הזאת פיתח לפני תכלית שלמה ל„הצלת" המפעל.

קודם כל — טען — יש למכור חלק מהקרקע לתושבי ארץ ישראל, בכל מחיר שיסכימו לשלם עבורו ובכל מיני תנאי תשלומים נוחים לשיעורים. ואם ההצעה תמצא הד בצבור הארצישראלי וייענו קונים ויבואו לקנות חלקות אדמה ואף יאותו לדבר לעלות ולהתישב על הקרקע מיד ולכונן עליה ישוב — אז מוכן אהא אף אני להסכים לכך, שיהודים משלנו יעלו ויבואו הנה להתנחל אחריהם. אבל לחזור הביתה וליעץ לאנשי שלומנו לעלות ארצה ולהחלץ לבנין ישוב על אדמת בני-ברק השוממה — כזאת לא אעשה ולא אניח לאחר לעשות! הלחם אלחם בך בכל האמצעים

שבידי! שכן רואה אני חובה קדושה בכך, להגיד את האמת כמות שהיא.

רגיל הייתי ב„דורשי אמת" מסוג זה משכבר, עוד מימי נסיעתי הראשונה. „אמת" כזו השביעני במרורים כבר חברי למשלחת בנסיעה ההיא. לא היתה, איפוא, חדשה בשבילי ולא נתפעלתי מדברים אלו שוב הפעם. עמדתי על דעתי בכל תוקף, שלא למכור כאן אף זרת קרקע אחת בלי ידיעת חבירנו בוארשה.

מכל מקום פרסמנו מודעה בעתון „הארץ" ואף לקוחות הופיעו ובאו. לקוחות שבקשו קרקע ב . . . מתנה.

דבר זה עודד את רוחו עוד יותר לענות את נפשי. זימן לו המקרה את ר' צבי אפרים להמאן הנ"ל, אחד משלומי אמוני חבירנו בוארשה, שעלה באותו חורף ארצה ונתישב בתל-אביב וכדרך כמה וכמה „נחשונים" אחרים בימים ההם שלח ידו בעסקים שונים והפסיד כספו, כמה מאות לירות, בזמן קצר. היתה, כמובן, נפשו מרה עליו, וכשנזדמן עם מר ברנשטין נעשה כלי קבול נוח להסתה והושפע כל כך מדבריו ותכסיסיו של הלה. עד שבא אלי בדרישה תקיפה להחזיר לו את 50 הלירות ששלם בוארשה במחיר 5 הדונאמים שקנח מאדמת בני-ברק. אבל כסף זה לא היה בידי משכבר, שהרי העברתי אותו לחברת „גאולה". הסב לי מר להמאן הרבה צער ועגמת נפש בנגישותיו.

כעבור זמן בא וביקש סליחה ממני ובתוך דברי פיוסו ספר לי שיד מר ברנשטין היתה בענין זה; הוא שהטיח לו במוחו שיסיח מדעתו רעות רוח זו, שיהודים משלנו יבואו להתישב בבני-ברק, והוא שיעץ לו לתבוע ממני את כספו בחזרה.

אחרי רוב תחנונים נעתר מר להמאן לבקשתי לתת לי ארכה עד שובי הביתה, נענה לי והרפה ממני.

ברי לי, שאין לו מה להתחרט על כך; ר' צבי אפרים נחשב היום בין חשובי בעלי הבתים בבני-ברק.

נתכנסנו לישיבה עם חברת „גאולה" בהשתתפותם של ר' ישראל חבס ז"ל ולהבדיל לחיים הרב י. ל. פנחס, ותעודה היסטורית

חשובה בתולדות ייסודה של בני-ברק משמש הפרטיכל של הישיבה הניתן בזה: —

פרטי — כל

של הישיבה שהיתה ביום ח' אדר א' תרפ"ד במשרד „גאולה" בע"מ. השתתפו: ה"ה ב. יפה, י. גרשטנקורן, מ. ברנשטין והרי"ל פנחס.

ה' ב. יפה:

היות וחברת „בית ונחלה" פגרה מלשלם עוד היום סך (2500) אלפים וחמש מאות לירות מצריות, ואת הסכום הנ"ל שלמה להמוכרים, חברת „גאולה" בע"מ. עבור „בית ונחלה", הוא מבקש בכל תוקף שב"כ „בית ונחלה", יחתמו על שטרי-חוב לפקודת „גאולה" על סך 2500 לימ"צ, בכדי ש„גאולה" תוכל לעשות עליהם דיסקונטא ולקבל נגדם כספים.

ה' מ. ברנשטין:

אחרי שה"ה פנחס וחבס מסרבים לחתום על השטרות, הוא חוזר עכשיו מהבטחתו לחתום על השטרות, מכיון שלא קבל שום כח והרשאה מאת חברי „בית ונחלה" לחתום על שטרות בשמם.

ה' ב. יפה:

מודיע שמסתפק בשתי החתימות של ה"ה מ. ברנשטין וגרשטנקורן ומתרה שבאם תיכף לא יחתמו על השטרות על הסכום הנ"ל, הוא ימכר למחרתו את כל האדמה באיזה מחיר שהוא, וכל האחריות וההפסדים יחולו על ב"כ „בית ונחלה", כי המצב הכספי הדחוק של חברת „גאולה" מכריחהו לאחוז בכל האמצעים.

לעומת זה הוא מבטיח, שאם מפני איזו סבה שהיא אגודת „בית-ונחלה" לא תוכל לשלם את השטרות בזמנם, הוא יחליפם לזמני תשלומים אחרים.

ה' י. גרשטנקורן:

מציע לחתום על שטרות בסכום של (1000) אלף לימ"צ.

ה' ברנשטין מ.:

אינו רוצה לחתום בשום אופן על שטרות ויהיה מה שיהיה.

ה' י. ל. פנחס:

השטרות, מצד היורידי, אינם נחוצים לגמרי לחברת „גאולה", היות ובשטר-המכר הכללי, כן בחוזה, כתוב בפירוש, שעל חברת „בית ונחלה" לשלם את השטרות בזמנם, ובכן אין מוסיפים בחתימת השטרות שום חובה על החברים, רק מקילים על חברת „גאולה" להמשיך ולגמור את הענין שלנו בכי טוב.

מה שנוגע לארבע מאות הדונמים שחברי „בית ונחלה" מקבלים עליהם עכשיו שטרי-מכר, חברת „גאולה" תתן כתב מפורש, ששום דבר לא תוכל לעקל על שטח האדמה הזאת ושטח של 400 דונמים ישאר תמיד בשביל חברת „בית ונחלה". הוא מציע לחתום על שטרי חוב על סך כזה לפי ערך שוי השטח שעליו שולחת „גאולה" שטרי מכר, לגובינא ע"י משרד הא"י ורשא, בתור פרעון על השטרות. בעצמו אינו רוצה לחתום על השטרות מפני שנמצא באי"י ואינו יכול לאסוף שום כסף בשעה שהחברים המה בורשה.

ב"כ „בית ונחלה" הבטיחו להם תשובה ברורה מחר יום ה' ט' אדר תרפ"ד.

וע"ז באנו על החתום,

בצלאל יפה
יצחק גרשטנקורן
י. ל. פנחס

ובכך נגמר הענין לחלוטין. „גאולה" דרשה שטרות מאתנו. אבל ברנשטין סירב לחתום על שטר מכל וכל. אי אמונו של מר ברנשטין השפיע לרעה על מר חבס ואף הוא לא רצה לחתום כבר. ראה מר בצלאל יפה ע"ה שאין לדבר סוף עמד וקבע לנו מועד אחרון לתשובה בתוך 24 שעה. נמצאתי במיצר קשה. אצל ברנשטין — חבס

נגדרה הדרך לפני ללא מוצא; קצרה ידי לפעול עליהם אף בכל שהוא להניאם מדעתם. ראה הרב פנחס בצרת נפשי — התמלא לבו רחמים עלי ממש. אחרי רוב התאמצות והשתדלות במדה יתרה עלה בידי להשפיע על הרב פנחס לחלצני מן המיצר בחתימתו ושנינו חתמנו על השטרות בסכום של 2500 לא"י.

כשמסרנו את השטרות לחברת „גאולה" הואילה סוף סוף לחתום על שטרי המכירה בנוסח זה: —

ב"ה

שטר-מכר ..... №

על סמך השטר-מכר שקבלנו מחברת „גאולה" בע"מ, יפו, ביום ז' תמוז תרפ"ג, 21.6.1923, על השטר של 1044 דונם 1321 אמות מרובועת קרקע באדמת „בני-ברק" ושנרשם ע"י קושן רשמי במשרדי ספרי האחוזות ביפו ביום 2 מאי 1923.

ועל סמך התקנות של חברתנו שנתאשרה ע"י הממשלה הארצי-ישראלית ביום ..... תחת הנומר .....

ולפי התכנית-עיר שנעשתה ע"י המהנדסים טישלר, שטינהרץ את פרנקל.

הננו מוכרים בזה בקנין גמור ומוחלט להא' .....

..... מספר ..... דונמים ..... אמות אדמה, מספר

המגרש ..... ויש רשות להא' .....

הנ"ל לעלות תיכף על האדמה, לבנות עליה ולהשתמש בה כפי שירצה.

הערה:

להועד הארצי-ישראלי של „בית ונחלה" יש תמיד הרשות הגמורה לתת להמתישבים הראשונים, בהתאם לשטרי המכר שלהם, איזו מגרשים שימצא לנכון לטובת הישוב האינטנסיבי והתכוף בלי להתחשב עם מספר שטר המכר של כל אחד ואחד, ואז בעל שטר-המכר השני מקבל את שטחו הנ"ל במקום אחר.

ועד בית ונחלה

תל - אביב, יום ..... לחדש ..... תרפ"

רשמנו בספרנו את השטר מכר הנ"ל על .....

דונמים ..... אמות במספר ..... על שמו של

מר ..... ובכל עת שנקבל הוראות

מבאי כח החברה „בית ונחלה" נחתום על כל הנירות

והתעודות הדרושים לעשית קושן רשמי בטבו.

חברת «גאולה» בע"מ.

ההסכם הסופי עם חברת „גאולה"

3/57 ב. ג.

ט' אדר א' תרפ"ד (1924.2.14)

לכבוד

ה"ה יצחק גרשטנקורן וי. ל. פנחס

ב"כ אגודת „בית ונחלה" ורשה

תל - אביב.

א. נ.

הרינו מאשרים בזה, שקבלנו מאתכם שטרי-חוב חתומים ע"י בתור באי-כח „בית ונחלה" בשם אגודת „בית ונחלה" ורשה לפקודת חברתנו ע"ס 2500 (אלפים וחמש מאות) לירות מצריות. הסך הנ"ל מכסה בקירוב את הסכומים ש„בית ונחלה" התחייבה לשלם ולא שלמה בזמנם. בפירוש הוסכם בינינו, שאם ח"ו לא יעלה לחברתכם לשלם את השטרות או חלק מהם בזמנם, על חברת „גאולה" בע"מ. להחליף את השטרות הנ"ל על שטרות אחרים יותר קטנים, שעל האי' י. ל. פנחס למסור לנו לפני הגיע זמן פרעון השטרות ש„בית ונחלה" לא תוכל לשלם בזמנם — ביום הפרעון —, בכדי שחברת „גאולה" בע"מ, תוכל להחליפם אצל המלוים נגד השטרות הראשונים.

חברתנו מסכימה לשלוח, ע"י המשרד הארצי-ישראלי בורשא, שטרי-מכר, חתומים ע"י ועד אגודת „בית ונחלה", באשור חברתנו, לגובייגא, נגד תשלום של (9) תשע לירות מצריות בעד כל דונם הרשום בשטר-המכר. שטרי-מכר אלה יהיו על שמות שונים של חברי „בית ונחלה" או לגמרי בלי שם.

בזמן התשלום נגד שטר-מכר „בלי שם", על המשרד הארצי-ישראלי בורשא להכניס את שם הקונה בטופס שטר-המכר ולהודיע את שם הקונה לחברת „גאולה" בע"מ, בכדי שתוכל להכניסו בספר האחוזות שלה.

כל הוצאות הגביה חלות על חשבון „בית ונחלה", והכספים שיגבו ירשמו לזכות חשבון „בית ונחלה" באותו הסכום, ובו בזמן שיכניסו לקפת חברת „גאולה" בע"מ בתל-אביב את הסכומים הנ"ל תרשם חברת „גאולה" בספרים בתור תשלומים על חשבון שטרי-חוב הנ"ל שקבלה, כרשום מעלה, ואז על חברת „גאולה" למסור לב"כ „בית ונחלה" חזרה את השטרות, בגבול אותם הסכומים שתקבל.

הסכמנו ונתנו רשות לאגודת „בית ונחלה" להחליף שטרי-מכר שנמסרו ישר לידי באי-כחם, עד שטח של (50) חמשים דונם, נגד שטרי-מכר שנשלח לגובייגא, ע"י המשרד הא"י בורשא.

כל שטרי-מכר שימצאו בידי חברי „בית ונחלה" הם מ ו ח ל ט י ם. והשטח הרשום בשטר המכר ימסר לידי בעל שטר המכר, בלי כל עיכוב וערעור. את השטחים שעל חברי „בירת ונחלה" לקבל לרשותם, תקבע חברת „גאולה" בע"מ, בגבולות המפה שנמסרה ל„בית ונחלה".

בכבוד רב.

העתקה ל י. ל. פנחס.

בכסלו תרפ"ה בקר מר ברנשטין בפעם השניה בא"י ובבני-ברק ומרוב התפעלות שראו עיניו בהתחלת הבנין השאיר לנו את המכתב הזה:

לאחי היקרים היושבים בציון,
העובדים עבודת הקודש על אדמת ישראל,
בבני - ברק,

דברי שלום ואהבה, אחוה ורעות !

אחי ורעי !

לפני שמונה ירחים עמדו רגלי על הר שומם זה ורוחי נפלה בקרבי. חרדה גדולה חרדתי. שאלתי אז את נפשי התחיינה העצמות היבשות האלה ? האם אפשר הדבר כי במקום השומם הזה יפרח איזה ישוב ? האם אזכה עוד לראות שעל ההרים האלה ידרכו רגלי אדם ?

והנה היום מה רואות עיני ? בתים בנוים לעשרות משתרעים לפני, חיים עבריים דופקים פה במקום הזה ששוממים הלכו בו, ואת כל אלה ידכם עשתה, אחי ורעי, בזעת אפכם הריתם את אדמתנו הקדושה, קשרתם את גורלכם את גורל אדמת בני - ברק, קיומה — קיומכם, חייה — חייכם.

אין מלים בפי ואין כח בלשוני להביע לכם את רגשותי ברגע זה. מלא אני השתוממות על מרצכם ומסירת נפשכם. כופף אני את ראשי לפני מנהיגכם, ר' יצחק גרשטנקורן.

אחי ורעי ! בשם הועד הוורשאי של חברת „בית ונחלה" מאליף אני עליכם אלפי ברכות, יהי רצון שפרי עבודתכם יכפל פי אלף, אל נא יפול לבבכם ואל תרתעו אחור.

בחברינו הוורשאים תמיד תמצאו ידידים נאמנים, מסורים לעבודתכם הקדושה, שבכל עת ובכל שעה יושיטו לכם את ידיהם ויתנו לכם, בשעת הצורך, את תמיכתם המוסרית.

היו ברוכים אחי !

חזקו ואמצו ! תהי ברכת ד' עליכם ועל בניכם.

אחיכם המסור לכם ולעבודתכם,

מאיר ברנשטין

חבר הועד הוורשאי של „בית ונחלה".

תל - אביב, כ"א כסלו התרפ"ה.

אחרי שסדרנו ענינו עם חברת „גאולה" מסרנו שטח אדמה לקבוצה לנטיעת טבק ולקחנו מהם התחייבות משפטית שיסירו את הצריפים אחרי העונה, וגם לשמור על השבת וכל עניני הדת.

התחיבות משפטית.

אנחנו חתומי מטה קבוצת „בני - ברק" מתחייבים בזה כלפי ועד בית-ונחלה (ליו"ר י. גרשטנקורן, להמזכיר והב"כ של החברה בא"י הר' י. ל. פנחס) להעמיד את חמש עשרה הדונם שאנו מקבלים מהם בשכירות באדמת „בני - ברק" אחרי עונת נטיעת הטבק לרשות החברה במצב כזה שאנו מקבלים אותה כעת עפ"י התכנית הטופוגרפית של „ארגון" מהיום, ולהסיר כל הצריפים האהלים וכו' על חשבוננו אנו בלי שום טענות ומענות. כן מקבלים אנו על עצמנו לשמור על השבת ולא לעבור כנגד הדת. הפרעת התנאי האחרון יכולה לבטל את החוזה שביניינו.

חתומים :

מ. בן - שפר
מנחם שמידט
גולדבלט יצחק

בלקינד ישראל
ישראל אורבך
יוסף גורביץ

נוימן מנחם

בין "קום ועשה" ל"שב ואל תעשה"

לאחר שסדרתי בחברת „גאולה" שטרי מכר בשביל אותם החברים ששלמו דמי הקרקע במלואו, נגולה מעלי האחריות שנשאתי כלפי 220 חברים. מעכשיו יהא כל אחד ואחד נושא באחריותו הוא.

לא פגה כל כך מהר ההתמרמרות שבלבי על התנהגותו של אחד מטובי חברינו בורשה, מר מ. ברנשטין; ועוד יתרה מזו ראיתי ונוכחתי מן המעשים האחרונים, ממעשיו של חברנו ר' צבי אפרים להמאן, כמה קל להאחז ברשת של תככים בארץ ישראל. חבר זה, שהיה כה מתון ומהוגן בורשה, יהודי צנוע ומכובד זה, כמה נהפך והיה לאיש אחר בארץ וכמה הקניטני בתואנותיו. נוסף לכך כשהייתי מעלה בזכרוני ממרורים אלו שהשביעני חברי בנסיעתי הראשונה, נצטרפו כל החוליות לשרשרת אחת של פגעים, ונתעוררו בקרבי מחשבות נוגות על גורלה של הנהגה בעבודה צבורית בארץ ישראל.—

מעכשיו שמתי כל מעייני בהתגשמות מפעל התישבותנו למעשה צעד בצעד. מתכונן הייתי לארגן מספר משפחות לקבוצה אחת שיחסלו את עסקיהם בפולין ויעלו אתי יחד ארצה להתישב על אדמת בני-ברק, אבל עם הנסיונות המרים שנחלתי התגנב הספק אל לבי: מי יודע אם לא יהפכו אף הם לבסוף לחבר מתלוננים ומהלכים עמי בקרי. יודע הייתי מה רבה הסבלנות הדרושה כדי לעבור בכל ההתישבות בתחילתה, עד שמסתגלים לתנאי הארץ, ואם הללו שבדעתי להנחותם ארצה תקצר רוחם מיד עם התקלם במכשולים הראשונים — אנה אני בא? אם העושים אתי במלאכה יהיו כושלים בלכתם, נפל אפול ח"ו אף אני יחד אתם. מתוך כך מנקרת היתה השאלה במוחי: כלום רשאי אני להתחיל במעשה ארגון אחראי כזה?

כל אותם הפקפוקים והספקות הרציתי לפני מרן הגאון הצדיק הרב הראשי לא"י ר' א"י הכהן קוק זצ"ל בשעה שבאתי

אליו לקבל ברכת פרידה ממנו לפני שובי לפולין. אף נמלך הייתי בו, אם אין זה מהראוי יותר לסלק ידי מהדאגה לציבור, שהרי מוטב אולי שלא לקבל על עצמי אחריות כלפי משפחות המבוססות במקומן בפולין בפרנסתן הקבועה ובאורח חייהן המסודר?

על כך החזיר לי הרב קוק זצ"ל תשובה ניצחת זו: — קהלת אומר: „יוסיף דעת יוסיף מכאוב" — אדם שחננו בוראו בדעת אינו יכול להתחמק מיסורים ומכאובים לעולם. וכפי שאני מכיר אותך לא תוכל להתחמק מיסורים ומכאובים. אם תהא ב„קום ועשה", תהא סובל תמיד מבני אדם; מקנאה, מחשדות וכדומה; ואם תהא ב„שב ואל תעשה", לא תדע מנוחה בלבבך; הרי בעולם העשיה חיים אנו „ואדם לעמל יולד", כל אדם נברא בעולם להכלית המעשה הנרצה; כל נברא בצלם הוקצב לו חלקו במעשים טובים שעליו לתקן בעולם הזה. ואם כבר נגזרה גזרה לסבול יסורים ומכאובים, מוטב שיהא זה סבל ש„בקום ועשה" משיהא ב„שב ואל תעשה".

תשובה זו ראויה היא בכלל לשמש לקח לכל העוסקים בצרכי ציבור ונושאים בטרחת הציבור. ולחזק את ידי מסר לי את המכתב הרצוף בזה:

ב"ה ירושלם ז' שבט תרפ"ד.

לאחינו ב"י הקרובים והרחוקים אומר שלום וברכה מקודש ואחזק בזה את ידי העמלים במלאכת שמים ליסוד ישוב אה"ק בככר הנחמד „בני - ברק" מקום מושבם של רבותינו התנאים אבות העולם זי"ע. ומה גדולים הם מעשיו של האיש הנכבד הרב היקר העוסק באמונה בכוננויות ארץ הקודש מו"ה יצחק גרשטנקורן נ"י אשר יסד ופעל את עבודת יסוד ישוב הקדוש הנ"ל בעמל רב ויגיעה עצומה וחפץ ד' בידו הצליח להביאו עד היום, שנקנה חבל אדמה הקדושה שמה וכבר החלו להסתדר חלק מהמתישבים לשמחת לבב כל המצפים לישועת ד' על עמו ונחלתו.

והנני קורא לכל אחינו היקרים ממעמקי לבבי: קומו נא לעזרת ד' בגבורים, להקים ארץ שממה מחורבנה לישרה

ולכוננה ע"י בניה בוניה, מחונני אבניה ועפרות קדשה, והחזיקו בידי עושי מצוה רבה בשיתוף הכחות להיות לאגודה אחת לשכלל את הישוב הקדוש בבני-ברק לתהילה ולתפארת עפ"י התורה והמצוה בסדר ישוב איתנים וכל הנהגות קהלות קודש בישראל ערוכה ושמורה בכל טוב, ובונה ירושלים ד' יעמד על ימין כל המשתתפים בדבר מצוה קבועה לדורות לכונן מעשה ידיהם ולברכם בכל טוב ויראו ברכה בעמלם לשם ולתהילה ולתפארת לעיני כל ישראל ולעיני כל עמי הארץ, כנפשם היקרה ונפש דורשם לטובה ולברכה המחזיק את ידיהם לבנין ארץ חמדה באהבת עולם ואהבה רבה

החותם בברכה מהר הקודש מירושלים

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

בעת שלקחתי ברכת פרידה מהרב הראשי בתל-אביב הרב הגאון ר' שלמה אהרנסון ז"ל, מסר לי את המכתב הזה:

תל-אביב, בעז"ה, ח"י שבט תרפ"ד.

„ברוך מציב גבול אלמנה" ! הברכה הזאת יוצאת מבלי משים מעמקי לבבנו ועוברת על פתחי שפתינו לשמועה כי באה כי המושבה „בני - ברק" קמה בעז"ה בקרב הימים לתחיה ועומדת להתישב בימים אלו ע"י סגל חבורה נאדרה והגונה מחו"ל שחבת הארץ, עבודתה, ישובה והפרחתה היא משאת נפשם ושמירת התורה והמסורה — נר לרגלם.

„בני - ברק" ! השם ההיסטורי הזה מצלצל באזנינו בהדרת קדש ! השם הזה מעורר בקרבנו זכרונות קדומים וסוד שיח רבותינו הקדושים מורינו ומאורינו שמפיהם אנו חיים ובאורם נראה אור. רוח רבו של כל חכמי ישראל רבי עקיבא וחבורתא קדישתא שעמו מרחפת על המקום הקדוש הזה שממנה יצאה תורה ואורה לכל קצוי ארץ. אשרינו שזכינו לכך שבימינו ולעינינו כברת האדמה הזאת מתנערת משכבת האבנים והחול שכסו פניה, מתישבת ונבנית ע"י

בניה ובוניה הבאים מן הגולה לעבדה ולשמרה להפריחה ולהחיותה.

תחזקנה ידיכם אחים חביבים ואהובים! תחזקנה ידיכם להחל ולגמור את העבודה הגדולה והקדושה הזאת! השיבו את העטרה הזאת ליושנה! הרימו את הדגל, דגל ישראל סבא, במקום שרבותינו אבות אומתינו היו מסובין ודרשו ע"ד גאולת ישראל. פה במושבת בני-ברק המוקפת במושבות וקבוצות בגנים ופרדסים של אחינו המתישבים בין תל-אביב ופתח-תקוה פה הכינו נא גם מרכז לרוח ישראל, בית הכנסת בנוי לתלפיות בית תלמוד ובית המדרש אשר יפרנס את כל צרכי הדת וישפיע מאורו על כל סביבותיו.

לכו בכחכם אחים חביבים ועשו חיל בבנין הארץ ובתחית בני ברק! חזקו ואמצו! וד' הבוחר בציון, בישראל עמו ובתורתנו הקדושה יעזור לכם להשכיל ולגמור את אשר החלותם לעשות.

ברגשי כבוד וחבה

שלמה הכהן אהרונסון

מנחה בצבור ראשון בהר בני-ברק

(בהצטרפותם של אדמו"ר הקדוש ר' יצחק זליג מורגנשטרן זצ"ל מסוקולוב והרב הצדיק ר' צבי חנוך הכהן לוין זצ"ל ראב"ד דבנדין).

בטבת תרפ"ד בא לארץ ישראל האדמו"ר מגור שליט"א בלוית הרבי מסוקולוב ר' יצחק זליג מורגנשטרן זצ"ל וגיסו הרב מבנדין ר' צבי חנוך הכהן לוין זצ"ל ואתם חבורה גדולה מחסידי גור, חרשתנים מלודז והסביבה. היתה זו נסיעתו השניה כבר של הרבי מגור לארץ ישראל. אותם החסידים שנלוו אליו בנסיעתו זו היו מגדולי החרשתנים בפולין נודעים לשם, שבהשפעת הרבי ובעצתו נצטרפו לחבורת תיירים-יצרנים במטרה ליצור חרושת לודזאית בארץ.

כמה חדשים קודם לכן שהה בארץ ר' ח. וו. אחד מגדולי חסידי גור ומבעליה של חרושת מאניפקטורה על שם זה בלודז, שחקר את הרצונאים לתעשית מאניפקטורה בארץ ישראל ודכין תכניות מעובדות על מנת להציען לפני התיירים-האורחים המעוניינים בדבר.

בשבת הראשונה שהיתי אף אני בירושלים. באכסניה אחת התאכסנו שנינו, ר' ח. וו. ואני, אצל המכניס-אורחים הנודע לשם ולתהלה, התלמיד-חכם המופלג והחסיד ר' יצחק פרידמן בירושלים. כל אותו יום השבת היינו יושבים ומשוחחים בצרכי רבים ובצרכי בנין הארץ ור' ח. וו. סח לי ברחבה על תכניותיו לפתח חרושת-טכסטיל בארץ ישראל, על הידיעות והמספרים שאסף לתכלית זו ועל הצעד הראשון שהכין לעשות; ליסד חברת מניות על סך 25 אלף לי"ש לשם הקמת בית חרושת למופת לאריגה ואשפרה משוכללת ומושלמת בכל; והכל מתוך דמיון נועז, חלוצי, מזה ובקיאות עניינית מעשית מזה.

במוצאי שבת קודש, הלך לו לאספה שנתקימה בהזמנתו וביזמתו אצל הרבי מגור שליט"א, בהשתתפותם של כל האורחים

החרשתנים מאנ"ש שנלוו אל רבם בדרכו ארצה, לשם הרצאת תכניותיו להלכה ולמעשה.

באותה שעה מיסב הייתי עם מארחי ר' יצחק פרידמן לסעודת „מלוה מלכה" ורוחי עגומה עלי. שרוי הייתי, אגב הרהורים במצב ענייני אני, בעוצב וביגון עד כדי דכדוכה של נפש. נתערטלה בקרבי הרגשה חריפה על העול הכבד הרובץ עלי, על האחריות רבת הסכנה שקבלתי על עצמי, אדם יחיד, ללא מפלגה מאחוריו, ללא עזרה צבורית וללא תמיכת יחידים ואף ללא אישיות גדולה בראש המפעל, בר סמכא לדגול בו, שיהא לי על מי לסמוך בעת צרה ומצוקה.

בתוך כדי הרהורי אלו חזר ובא ר' ח. וו. בשעה מאוחרת לאחר חצות ונכנס ברוח שמחה, ובבשורה מצלצלת ברמה: יהודים, ברכוני ב„מזל טוב"! החברה נוסדה בשעה טובה ומוצלחת. חברת-מניות בעלת הון של עשרים וחמשה אלף לירות. האורחים נתלהבו לתכניתי ובנוכחותו של הרבי שליט"א חתמו על מניות לאלתר בסכומים גדולים וכבר נבחר ועד מכונן ומארגן של החברה ומחר איה"ש אנו מוסרים לעורך-דין לעבד ולהכין תקנון מאושר בשביל החברה. על כך עניתי לו: ידידי, יזמת, התחלת בשעה טובה ומוצלחת ואף ידיך תבצענה את מפעלך, בכך בטוח אני ומבוטח, כתפים רחבות לך מאחורי גבך, לסמוך עליהן. ברם אני כשלעצמי, תפלה אחת בפי להשי"ת, שיזכני לראות בהתישבותם של עשרה ראשונים על הקרקע בבני„ברק. המאושר בישראל אהא באותה שעה.

למחרת ביום הראשון נסעתי לתל-אביב, וכעבור כמה ימים, הגיעו האורחים החשובים, והרבי מגור שליט"א בראשם, לתל-אביב. השתמשתי בהזדמנות נאותה זו והזמנתי אותם לצאת אתי למסע-סיור על אדמת בני-ברק ואף נענו לי.

היה זה מסע-סיור מיוחד במינו. מעין חולין על טהרת הקודש. חסידים ואנשי מעשה נוסעים נסיעה של טיול, להסתכל בהר ובבקעה, מראות של חולין מלבר, אבל ספוגים בנפשם מלגו

בקדושת המקרא, המשנה והגמרא מילדותם בבי-רב וקשורים בשמותיהם של תנאים וחסידים ראשונים, שבצלם חיו כל חיי רוחם בגולה עד עכשיו. בנסיעה זו הלכו חסידים לחונן עפר אדמת אבות, לאחר גאולתה מידי זרים, לעשות בה „קנין" של התקשרות ישראלית-חסידית, ממשית, לקוממה ולהחיותה משממות דורות של נכרים, בשתיית „לחיים" ובשמחה של מצוה.

השתתפו אתנו במסע-הסיור: הרבי מסוקולוב זצ"ל והרב מבגדין זצ"ל ועוד כשני מנינים מחברי המשלחת, בני לויתו של הרבי מגור שליט"א. לקחנו בידנו משקה ביד וחבה, מגדנות ופירות מזמרת הארץ ויצאנו לדרך.

בהליכתנו לשם בדרך המשובשת באותם הימים נגרדה המכונית שנסענו בה בעמל רב, בנשימה ונשיפה, בגניחה ואנחה, נתלבטה וכשלה הרבה עד שהביאתנו בשלום למחוז חפצנו, לבני-ברק שבעתיד. טפסנו ועלינו למרום הרים, כוננו לבנו כלפי ירושלים והתפללנו תפלת מנחה בצבור ועל פני מרחבי הנוף כולו הידד קולו של הש"ץ „ותחזינה עינינו בשובך לציון". לאחר התפלה קיימנו מצות לגימה בחברותא כאורח חסידים, שתינו „לחיים" לחיי גאולת המקום ולחיי ישובו ובנינו במהרה בקרוב והרגלים התרוממו מאליהן לריקוד של חסידים. נשתלבו יד ביד ונתלכד עיגול גדול, מסתחרר והולך בגיל, בצהלה ובשיר עד התבטלות החושים. —

נתקדש המקום שוב בידי ישראל קדושה לשעתה וקדושה לעתיד לבוא.

בחזירתנו נתעקשה המכונית ולא זזה ממקומה. טרטרה וטרטרה ולא נעה ולא זעה. צר היה לה, כנראה, להסיע אורחים חשובים אלו מבני-ברק ולהשאיר את המקום שוב בשממותו. לא היתה, איפוא, ברירה אחרת לפנינו, אלא „לשאת" את נושאנו, לדחפה מדי פעם בפעם.

נסיעה זו שאנו עושים היום מבני-ברק לתל-אביב ברבע שעה. ארכה אז שתי שעות שלמות.

הנסיון של "לך לך מארצך וממולדתך"

באדר תרפ"ד עזבתי את הארץ אחרי שהותי בה בנסיעתי השניה ובלבי גמלה החלטה אזרונה לחסל הפעם את עסקי בפולין, בבואי הביתה, לעלות עם משפחתי ארצה ולהתישב ישיבת קבע בבני-ברק.

כשהגעתי לווארשה ומסרתי גלוי-דעתי באספת החברים הכללית, שמתכונן אני מיד לאחר הפסח לעלות עם בני משפחתי ארצה, להשתקע בה,—באו אלי הרבה חברים בשאלות ובטענות:

— היתכן? — החברים ברובם סברו, שאסור לי לעזוב את המערכה בפולין, שדוקא אני חייב להשאר בווארשה, בשעה שמתארגנת קבוצת החברים הראשונה להתישבות, לנהל את העבודה במקום להבא, לדרוש דרשות ברבים כבתחילה, לגייס חברים חדשים ולשמור על הקשר האמיץ שבין החברים שלא יהא רופף והולך וכו' וכו'. אבל אני, כשלעצמי, תמה הייתי, פשוט, כיצד יכול אתה לפקד על אחרים שיעלו ארצה בשעה שאתה בעצמך נשאר יושב תחתיך בגלות! דעתי בכך שונה היתה מדעת רוב החברים, יודע הייתי שאין בכוח יחידים בודדים להקים ישוב בארץ, יחיד שעולה ארצה בוחר לעצמו תמיד לבוא אל המוכן ולהתישב במקום ישוב בנוי ועומד לפניו, בעיר או במושבה. לשם בנין ישוב חדש מן ההכרח שתתארגן ותעלה קבוצה שלימה, בכונה תחילה, להניח יסוד למפעל-בנין משותף במאמצים משותפים; ולא עוד אלא מן המותנה הוא, שבראש קבוצת החברים יעמוד חבר בעל השפעה, שיהא בכחו לאחדם ולכונם למטרה המשותפת הרצויה; והואיל ועמדתי בקשרי ידידות אישיים עם מאות החברים של "בית ונחלה" ברי היה לי שמעשה עליתי עם משפחתי ישמש לדוגמא ולמופת לעשרות חברים וממני יראו וכן יעשו. ועוד קוה קויתי בלבי שבעזהי"ת יעלה חפצי בידי ללכד את החברים לדעה אחת ולמטרה אחת ולהחזיק ביניהם אחדות הלבבות לשם המטרה הנכספת הקדושה, עד כדי להתגבר על כל התלאות הקשות

שבהתחלה ולהחזיק מעמד בכל קשי הסבל הבא בעקבות יצירת ישוב חדש בארץ ישראל.

ברם, בנסיון קשה ביותר הועמדתי אני וכן חברי הסוחרים, בשעה שנגשנו לבצע תכניתנו לעליה במעשים של ממש. בשעה שהתחלנו בחיסול העסקים שלנו, כדי לצבור בידנו כסף במזומן ממכירת הפרקמטיה והמטלטלין שלנו. בשעה זו רבה היתה האכזבה וקשה היה הנסיון שעמדנו בו!

כל אחד ואחד מאתנו היה רואה עצמו אמיד ואף עשיר בעודו עומד בבית מסחרו ועוסק במקח וממכר. ערך כספי מלא היה לכל אצטבה של סחורה, לכל צרור, לכל חפיסה, לכל חפץ שבבית המסחר, ולפי המאזן של מלאי הסחורה נחשבים היינו לבעלי רכוש. לא כן היה הדבר בשעת מימושו של ההון, בשעת הפיכת שוה-כסף לכסף. הכל פחת בערכו ונעשה ירוד בשויו. יודעים היו הסוחרים, שהפכו בחררה זו, לקנות מידנו את הפרקמטיה שלנו, שבעל כרחנו נפול בידם עם התקרב מועד הנסיעה, ומשום כך ניצלו אותנו בכל אמצעי הלחץ שבידם וקנו את המלאי שלנו בלא מחיר, בפחות משוה פרוטה ממש. מה שהיינו חייבים לאחרים פרענו במלואו, במיטב כספנו, ומה שהיו אחרים חייבים לנו, היו משתמטים מלפרוע, דוחים והולכים מיום ליום עד היום האחרון ואז — שומטים מכל וכל ופטורים בלא כלום. יתר על כן, בחדשי ההכנות לנסיעה אי אפשר היה לעסוק בפרקמטיה עוד ולהרויח לפרנסת הבית, ובינתיים היו ההצטרכויות גדולות, שהרי מטופלים היינו בהוצאות משפחה עצומות, היינו אוכלים ומכלים את הקרן והצרור פוחת והולך, הלוך וחסור — — —

ואם קשה היה הנסיון שנתנסינו בו אנו הגברים, כמה קשה היה עוד לאין שיעור הנסיון שנתנסו בו הנשים, עקרות הבית שלנו, בתכונה זו של עקירה, עזיבה ויציאה! כמה קשה היה להן לעזוב את הדירות המרווחות, שנתרגלו להן זה שנים, על רהיטיהן וכליהן הנאים ועל סידורי הנוחיות ההכרחיים כגון גז, חשמל וכיוצא בהם!

והרי מי שטעם ישיבת כרכים באירופא והכיר חיי-הבית של חוגי הסוחרים האמידים — יודע יפה כמה התענגו שם הנשים על כל מנעמי החיים: בעונת החורף היו מתהדרות בפרוות חדשים לבקרים בחוץ, ובמעונות חמים מלאים כל טוב בבית, ובעונת הקיץ דיו מבלות בנאות דשא ובקייטנות, בשבילי יער, בשדרות גנים ובחופי נהרות, נוסף על כך לא היתה עקרת-בית מכובדת, שלא החזיקה משרתת בבית ולרוב — אף שתי משרתות: אחת לעזור במשק הבית ואחת לטיפול בתינוקות שבמשפחה.

לא נעם, איפוא, הדבר ביותר לנשיהם של אותם הסוחרים האמידים המתכוננים להשתקע בארץ ישראל לקבל על עצמן עול כבד של עקרת הבית מהמעמד הבינוני בארץ, לשמש בעת ובעונה אחת בעלת בית, מטפלת בילדים, משרתת, מבשלת במטבח וכובסת לבנים, כפי השמועות שהגיעו אליהן מנוהג החיים שם. ואולי נכונות היו לותר כבר על כל זה, אבל שאלת הגז, לחיות בלי גז במטבח, עמדה אצלן ברומו של עולמן. בשום אופן לא היו מסוגלות להשיג בשכלן, כיצד אפשר יהא להתקיים, אם תצרכנה לבשל ולהכין ארוחות למשפחה על מכונות פרימוס! שיהא עליהן לעמוד בנטיון קשה מזה, לסבול מצמאון ממש, מחוסר מים לשתיה, פשוט, כדרך שסבלו אצלנו בבני-ברק בזמן הראשון, — על כך לא חלמו כלל וכלל!

וכמה דמעות הזילו הנשים מעיניהן וכמה אנחות שברו ארץ לבן בשעה שנגשו למכור רהיטים וכלים, יקרים לנפשן ממש, שנאגרו אחד לאחד, שנים על שנים; רהיטים וכלים שנתקשרו אליהם לא כאל דוממים אלא כאל יצורים חיים, שותפים לחויות ולמאורעות עבר; כל כסא כל שולחן ותולדות חייו; כל ארון כל מראה ומאורעות ימיהם המשותפים, ועכשיו נאלצו למכרם במחיר פרוטות מספר! והיו באמת רבים מחברינו שבחרו ליתן רהיטים במתנה לקרובים וידידים מלמכרם בכמה פרוטות. —

אכן, נסיון גדול היה זה לעמוד בו! ובאמת לא הכל יכלו לעמוד בו ולא עמדו בו. אלפים ורבבות מאחינו שלא היה בכחם

לעמוד בנסיון זה של עקירה לצורך הנחה נשתקעו משום כך בגלותם לאורך ימים. אף אני, בכתבי עכשיו דברים אלו, שבע עשרה שנה לאחר מעשה, הנני מודה ומתודה, שזכות גדולה עמדה לי, שיכולתי להתגבר על כל המכשולים ולעמוד בנסיונות קשים אלו:

להתגבר על עצמי, להחריב בידים בית-מסחר נאה ומבוסס כהלכה; לעזוב דירה נאה ולחלק רהיטים חנם; לשדל בדברים את רעיתי על כך ולהשפיע עליה לילך באשר אלך.

לקבל על עצמי אחריות גדולה מזו עוד כלפי אחרים, להשפיע בכיוון זה על משפחות אחרות זולתי, לילך מבית לבית ולהקשיב לבכיותיהן ויללותיהן של נשים על רעיונותיהם המטורפים, כביכול, של בעליהן, לשכך כעסן ולהרגיען עוד, לשדלן בדברי נחומים ולדבר על לב האשה עד שתסכים לדעת הבעל.

לעמוד בנסיון העיקרי העולה על כולם, לעשות מעשה בעצמי, חרף כל בקיאות, בקשיי סידורי הפרנסה בארץ על בוריים. דווקא משום שביקרתי תחילה פעמים בארץ ישראל והכרתי לדעת את החיים יפה יפה, כמה קשה להסתדר בכל מקצוע שהוא כדי פרנסת משפחה כראוי, היה זה נסיון שבחירוף נפש ממש לגמור בדעתי ל־חלוטין לעלות בראש המשפחות הראשונות להתישב בנחלתנו; ויכולני להעיד עלי רבים וכן שלמים מהמתישבים הראשונים שלנו, שהגיעו אל המנוחה ואל הנחלה בבני-ברק, שאלמלא עובדה שקבעתי למופת בחיסול עסקי — אני וביתי — אזי לא היו מגיעים לארץ-ישראל עד היום.

עשרות מחברינו חשקה נפשם להצטרף לחבורת העולים הראשונה ונדחקו בכל מאמצי כוחם לעלייה. ברם כשהגיע הדבר לכלל מעשה נתברר כמה רבים הקשיים, בשביל האמידים שבהם דווקא, מצד השלטונות. הכל חבו מסים לאוצר הממשלה, וכל סוחר הגדול מחבירו חובותיו לאוצר גדלו הימנו.

ומסים ממסים שונים היו: מסי עסק כלליים, מסי הכנסה ומסי המחזור, מסי דירות ומסי בתים וכו' וכו'; וכל זמן שעמד הסוחר בבית מסחרו ועסק בפרקמטיה כתיקונו היה מעלה את מסיו

לשיעורין ומכניס כספים לאוצר הממשלה עד לחשבון, אבל כשבא להוציא דרכיה לחוץ לארץ פקדו עליו לסלק חשבון כל המסים שחב היה משכבר ועליו היה לעבור שבעה מדורי גיהינם ממשרד למשרד, עד שהציגוהו ככלי ריק. נפטרו מפורענות זו, במקצת, הסוחרים הזעירים בלבד; מסיהם מצערים היו בערך וקבלו דרכיותיהם בנקל.

במשרד הארצישראלי סייעו בידינו הרבה ככל אשר דרשנו מהם. הודות ליו"ר המשרד באותה שעה, הד"ר פ. קורנגרין, שופט מחוזי כיום בתל-אביב ומר ל. לוויטה, אחר כך. כמו כן עזרו לנו הרבה בסידור העליה שלנו חברי המזכירות של המשרד, ה"ה: ברלס, שפיר, קשדן ועוד. ראויים הם כולם לעמוד כאן על הברכה.

רבים מהחברים הצליחו ומכרו דירותיהם ועברו לגור אצל קרובים לפי שעה; אחרים, שוב, לא עלה בידם לחסל עסקם כחפצם ולא מצאו קונים לדירותיהם מיד; אצל פלוני חלה ילד ואצל אלמוני חלתה אשתו; התחלנו לטעום מטעמם של יסורי א"י, תיכף בשעת ההכנות לעליה לארץ-ישראל. בגלל הסיבות האמורות הספיקו מעטים בלבד להצטרף ולנסוע בחבורה הראשונה, בסוף אייר תרפ"ד. יתרם נצטרפו למחנה עולים שני כעבור חודש.

אבל נמצאו בתוכנו תקיפים בהחלטתם. עזבו אחריהם נשיהם ובניהם לגמור בחיסול העניינים בהדרגה, ונצטרפו אלינו. יצאה החבורה בהרכב נאה במנינה ובבנינה, וכל כמה שמצומצמת היתה „המשפחה" שלנו הוקל לנו בכך להצטופף יחד ולהתלכד לאחד בשבועות הראשונים. ואותם החברים, שלא באו עם נשיהם וטפם, היו כחלוצים אמתיים בזמן הראשון; יושבים היו בצריף אחד וכיס אחד היה לכולם, ועזרו לנו לחלום חלום התישבותנו עד הסוף.

חבורת העולים הראשונה

1 ברק צבי נחמן
2 גרשטנקורן יצחק
3 משפחת גרשטנקורן פרימט
4 גרזיבץ משה
5 הלבפיש ישראל איסר
6 הולנד יעקב
7 וויץ משה
8 זגלבוים חיים
9 הרב זילברמן גרשון יהודה
10 מלזאק אהרן יהושע
11 פרל חיים
12 צויגל יצחק
13 הרב רבינוביץ ארי' מרדכי
14 שפירא זליג
15 שמרגד חיים
16 תיק שלום

ואלה שמות החברים שעלו לפנינו והתישבו ביחד אתנו בבני-ברק:

ארליך יוסף
להמן צבי אפרים
מלין חיים
מקובר יחיאל
סוקולסקי אברהם
פצנובסקי יוסף

קדם לבני ברק – רבה של בני ברק.

כשהגיעה השעה ואנו התכוננו כבר לעלות ארצה, להתישב באדמת בני-ברק ולהאחז בה, בא אלי הרב ר' ארי' מרדכי רבינוביץ, ראב"ד בקאריוו לשעבר, בן שלשלת יחוסין, נכדו של היהודי הקדוש וחתנו של הגאון המפורסם רבה של לושיץ ר' יהונתן אייבישיץ, וביקש ממני לעזור לו לעלות ארצה, הואיל וברצונו להסתפח לחבורתנו ולנסוע יחד אתנו. אף הפציר בי למנותו רב בישובנו החדש העומד להכונן בארץ.

— נכון חזא, — גמר אומר — להניח לאחרים כסא רבנותו בפולין, עם שהיתה פרנסתו מצויה בריוח שם, ובלבד שיזכה לכתר רבנותה של בני-ברק העתידה לבוא. יודע הוא ובקי בכל התקלות והמכשולים הרובצות לפתחו של ישוב חדש בארץ ישראל ואף על פי כן אינו נרתע מפנו כל הקשיים הללו ולבו מתאוה להדבק בנו, חחלוצים העוברים לפני המחנה, עד אשר ירחיב ד' לנו ופרינו בארץ.

ולא מרוב חשקו וכיסופו הוא בלבד העתיר עלי בקשתו אלא מכח זכות אבות. בקשרים נפשיים אמיצים נתקשרה משפחתו לארץ אבות; אביו נטש אדמו"רות בפולין לפני עשרות בשנים ועלה ארצה להשתקע בה.

ניסיתי להניאו מתמימות דעתו, בהיותי מצביע והולך על הקלות והחמורות התלויות בראשית צעדנו להתישבות. הסברתי לו שבני-ברק זו, בה אנו מדברים, אינה אלא מדבר שמם, ועוד יעברו ימים הרבה עד שיצמח ויעלה שם ישוב הראוי לשמו; ואינני יודע עוד בודאות גמורה כמה משפחות תעלינה אתי, אם העולים לא יתחרטו בבואם ארצה, בהכירם את תנאי המקום, ואם יוכלו לעמוד בנסיון, לעבור מחיי ישוב מסודרים בכל נוחיותם לחיי חלוציות בבנין שממות דורות, ולפיכך סבורני, שעדיין מוקדם הדבר מדי לחשוב אפילו על כסא רבנות בבני-ברק.

לשמע דברי נתרגש הרב רבינוביץ והתחיל לקפחני בשאלות: — למה יגרע חלקי? במה פחותה זכותי מזכותו של חבר אחר? אף אני מוכן להכנס כחבר לחברת „בית ונחלה" ומה שנוגע לרבנות בבני-ברק איני דורש למסור לידי מיד כתב רבנות והתחייבות, אלא הכרה שבלב בלבד לבחור בי להתהלך לפני עדתכם מראשית צעדיה לקראת המטרה הנכספת.

לא היה לי עוד פתחון פה כנגדו. עמדתו התקיפה, התגלורת לבו בשיטת „באשר תלכו אלך, באשר תלינו אלין" שלו. פעלו עלי פעולה כבירה ונעניתי לו.

בהזדמנות הראשונה הצגתיו לפני חברי הועד שלנו כרבה הראשון של בני-ברק. נמצאו מיד מקטרגים על „מעשה רב" זה מבין הרבנים, חבריה של „בית-ונחלה" מן הראשונים, שראו עצמם מועמדים לכסא הרבנות של בני-ברק בעתיד. ברם הללו לא היו עוד נכונים עם עצמם, או עם בני משפחתם, לעליה.

ואמנם חובה עלינו לציין את העובדה שרב חלקו של הרב רבינוביץ בבנינה של בני-ברק, בהיותו מעורב עם הבריות גדלה השפעתו על הנוסעים ונתחבב על כולנו. בכל שעת נסיעתנו ברכבת מורשה — קונסטנצה ובאניה מקונסטנצה ליפו. הגיעה שעת הנסיון הראשונה — לא הכזיב הרב רבינוביץ תוחלתנו ממנו.

כשבאנו ליפו בר"ח סיון תרפ"ד באו קרוביו מירושלים לקבל פניו בעלותו על החוף. בשמעם מטרת דרכו להבא קבלו עליו הרבה מתוך השתתפות בצער על לכתו אחרינו למדבר בני-ברק והשתדלו להשפיע עליו להפרד מעלינו. הבטיחו לו „הרים וגבעות" בירושלים: דירה צבורית ופרנסה בריוח בתוך קהל עדת אנשי הכוללים. סח לי הרב רבינוביץ לשם מה באו קרוביו לקבל פניו וכשהרגיש בדבר כמה מצטער אני לשמע ההצעה, דחה הצעתם.

באמונה ובלב שלם נצטרף הרב רבינוביץ אלינו; התענדה בכל אשר התענינו אנו; גר בצריף דירת ארעי ללא כל נוחיות כמונו; סבל בחרבוני קיץ ובסגרירי חורף, בצמאון למים, בלהט

הימים ובשממון הלילות — סבל ונשא באורך רוח ושימש בסבלנותו מופת נאה לאחרים.

אמנם מה שלא עלה בידי קרוביו, להטותו לחפצם, בשנה הראשונה, עלה בידם עם השתלשלות נסיבות שונות לאחר כמה שנים. בשנת תרפ"ז עזב הרב רבינוביץ את בני-ברק ועלה לירושלים והתישב בה. אבל אותה זכות גדולה, שקיים בעצמו „לכתך אחרי במדבר, בארץ לא זרועה" תעמוד לו לעד.

זכרונו לא ימוש מפי בניה — בוניה של בני-ברק לדורות.

ספר תורה בראש המסע

כשהתחלנו בהכנות לעלית החברים הראשונים החלטנו לכתוב ספר תורה לשם בני-ברק, לקיים בנו „וארון ברית ה' נוסע לפניהם". כונתנו בכך היתה לשם שלוש מטרות מסויימות:

א. הואיל ונצטברו במשך שלוש השנים, תרפ"א—תרפ"ד, סכומי כסף בקופתנו מאת חברים שהכניסו תשלומים ראשונים ולא יספו עוד להשתתף במפעל וממילא לא הוחזרו להם הסכומים, כפי המותנה בתנאי ההרשמה, — רצינו לזכות אותם על כל פנים ולשתף כספם בדבר טוב, שיהא אף להם חלק בדבר-מצוה בארץ-ישראל.

ב. יודעים היינו שרבים מחברינו לא יעלו לארץ-ישראל וישארו יושבים בחוץ לארץ וכדי שלא יינתק הקשר בין העולים ובין הנשארים מן הראוי הוא לכתוב ספר תורה בשותפות הכל ולהעלותו אתנו ארצה אל נחלתנו המשותפת, וספר התורה הזה ישמש עדות וזכרון-ברית, לאחד כל חברי „בית ונחלה" בכל העינים אף להבא.

ג. התכלית הראשונה במעלה אצלנו — למען ידעו למען יזכרו לדורות עולם, שמניחי היסוד לישובה של בני-ברק הלכו להתישב בבני-ברק וספר תורה בראשם. מהיותנו יודעים ומכירים את המגמות הישוביות השונות הרווחות בארץ, שקודים היינו על כך לעצב מלכתחילה דמות וצביון משלנו לפנתנו אנו, בה בא אדונים לרוחנו, לעמוד כנגד רוחות זרות שלא יתפרצו מן החוץ ולהתחזק ולהתבצר בדרכנו, דרך התורה והמסורה. מתוך שמחה וגיל היינו נותנים שבח והודיה לשמו יתברך, שהזמין לנו אוצר יקר זה, שבגורלנו נפלה נחלת בני-ברק העתיקה סגולת מורשה מני קדם, ורחב הלב מתקוה שיהא „שמא גרים" והשם בלבד של התנאים הקדושים החופף ומתנוסס על המקום הזה יעמוד לנו לזכות מגינה עלינו, שיהיו בנינו הולכים בדרכינו לשמור ולקיים מצוות התורה.

כסמל הנותן מבע לכל רחשי נפשנו אלו, הרימונו על נס מעשה זה, לכתוב ספר תורה ציבורי מכספי הציבור, מקפת „בית ונחלה".

אף הזמין לנו הקב"ה סופר סת"ם כראוי אחד מחברינו, אדם כשר וירא שמים, ר' אברהם רוזאנה מאוסטרובה, היושב אתנו כיום בבני-ברק.

ר' אברהם סופר מאוסטרובה מופלא היה בדרכיו; אביו עזב את פולין ונסע לאמריקה עוד לפני הרבה שנים. אחז-אחד הביא אליו אחר כך לאמריקה את כל בניו. ר' אברהם לבדו שוהה היה בפולין ולא נחפז כלל לנסוע לארץ האושר הרחוקה. יהודי חסיד היה, דבק ברבו מאמשינוב, מסתפק במועט ועובד עבודת הקודש שלו לשמה. היה אביו שולח לו כסף להוצאות הדרך, כפעם בפעם, מקבל היה דמי הנסיעה ודוחה נסיעתו משעה לשעה. ארץ המרחקים לא משכה לבו ביותר.

בשנת תרפ"א הריץ לו אביו דמי הוצאות הנסיעה לאמריקה בפעם האחרונה ואף התרה בו בפירוש שאם יתמהמה עוד ולא יבוא הפעם תיכף ומיד אליו, לא יוסיף לכתוב לו דבר לעולם. משתוקק היה האב הזקן בכל לבו ונפשו, שיהא בחיר בניו שרוי אתו במחיצתו לעת זקנתו. קם ר' אברהם סופר ונסע לווארשה ובכיסו הדולארים דמי הנסיעה לאמריקה, אבל במקום לסדר בדמים אלו הכנות נסיעתו לאמריקה נכנס אצלנו למשרד „בית ונחלה" וקנה בהם דונאם קרקע ובכך נתקשר לארץ ישראל לעולמים. מאז אורח מצוי היה אצלנו, בכל עת בואו לווארשה, שואל ודורש למהלך העניינים בחברה ומצפה לקץ העליה וההתישבות בנחלתנו.

כשהגיעה אליו הידיעה לעירו על החלטתנו לכתוב ספר תורה בשביל בית המדרש בבני-ברק בא לווארשה ושיטח בקשתו לפנינו שרוצה הוא לזכות במצוה זו, לכתוב ספר תורה זה בחינם בלא כל תשלום בשכר עבודתו, אלא שנעלה לו דמי הגוילים בלבד.

חגיגית „התחלת הספר" חגונו סמוך לצאתנו מפולין וחג „כיום הספר" ערכנו ברוב פאר בשעת ביקורי בפולין בחורף תרפ"ה,

בהשתתפות חבר משרד הרבנות בווארשה, הרב מפלונסק, ר' צבי יחזקאל מיכלסון וב"כ מוסדות חשובים אחרים בווארשה. בט"ו בשבט תרפ"ה הבאתי אתי את ספר התורה אל המנוחה ואל הנחלה, אל בית המדרש בבני-ברק.

ר' אברהם רוזאנה יושב היום בבני-ברק ועוסק בעבודתו בקדושה ובטהרה ומתפרנס בכבוד מכתיבת „ארבע פרשיות" ומזוזות. דבר שלא זכו לו עשירים גדולים ועסקנים גדולים זכה לו חברנו ר' אברהם בתמימות דרכו ובמסירותו לארץ אבות.

„בדרך שאדם רוצה לילך — מוליכין אותו".

ספרים לבית המדרש בבני ברק

בעצם ההכנות לעלית קבוצתנו הראשונה ארצה שמנו לבנו לארגן מפעל של אוסף ספרים אצל חברים ואוהדים בשביל בית המדרש העתיד להבנות בבני-ברק. מי שמכיר בטיבו של תלמיד חכם יודע להעריך כראוי, כמה יקר לנפשו כל ספר הנמצא אצלו בבית. מסופר ב„מדרש פנחס" על ר' פנחס מקוריץ זצ"ל, שפעם אחת בא אליו אדם לשאול ממנו ספר לעיון, היה בנו ר' יצחק מאיר יושב ושוקל בדעתו, איזה ספר מן הספרים שבארון יכול הוא להוציא ולהשאיל ולקיים בו „עושה צדקה בכל עת" כמאמר חז"ל, ובלבד שלא יהא אביו זקוק לו כל כך? עבר בסקירה על טורי הספרים, עד שנתן דעתו על הספר „מורה נבוכים", שבידו לתת אותו בשאילה.

אבל אביו לא הסכים על ידו, בנימוקו, שספריו של הרמב"ם מביאים לידי יראת ה' בבית.

רגשי קדש כאלו רחש לב כל יהודי בפולין לספר שעמד אצלו בארון. ומכאן גודל ה„רבותא" של הצלחת. המפעל בהתרמת ספרים במחננו. אין לתאר במלים כמה גדולה היתה שמחת ההתנדבות אצל חברינו, בשעה שהיו מרבים להביא לנו ספרים במתנה בשביל בית-המדרש העתיד להבנות בבני-ברק. קדושת הארץ היתה חופפת עליהם בשעת מעשה.

כשבאתי אל הרב ר' מאיר צבי מאזור ז"ל, חבר וידיד בל ישכח לעד, להתרימו בשביל מפעל נדבת הספרים, פתח לפני דלתות כל ארונות הספרים שלו ואמר לי: במטותא, ר' יצחק, קחו לכם כל מה שאתם רוצים וכמה שאתם רוצים.

ספרים למאות, יקרי ערך ויקרי מציאות, אספנו בהתרמה זו. וכשאני מתיצב היום לפני ארון הספרים בבית המדרש שלנו בבני-ברק ומתבונן אל קומץ הספרים שנשארו עוד בכל זאת לפליטה מידי „חובבי הספרים" שלקחום בשאילה ושכחו להחזירם, רואה אני בעיני רוחי את תורמי-הספרים הנלבבים הללו כאילו עמדו חיים לפני, בהתלהבותם הקדושה הנסוכה על פניהם בשעת נתינה.

אנו עולים

רושם אדיר עשתה פרשת הנסיעה שלנו על ווארשה היהודית כולה. המונים יצאו ללוותנו בברכות פרידה. ברחובות הסמוכים לתחנת הרכבת הצטופפו אלפי מלוים, עד אפס מקום לעבור. חברי „בית ונחלה" באו בנעריהם ובזקניהם אל תחנת הרכבת, לקיים חובת חברים ולברכנו לדרכנו. באו ידידים בני לויה אל משפחות העולים. רציף התחנה מלא וגדוש היה בני לויה מן הקצה אל הקצה. לפי אומדנה בעתונות היומית נמכרו למעלה מעשרים אלף כרטיסי יציאה אל הרציף. בקושי רב אפשר היה להבקיע דרך בתוך הקהל העצום ולעלות אל הקרון. מרוב הדוחק נפוצו בתוך תכונת הפרידה בני משפחת העולים זה בכה וזה ככה. כמה תחנות אחרי ווארשה מצאתי את ילדי מפוזרים אלו בקרון זה ואלו בקרון אחר. כשזזה הרכבת ממקומה רעשו והמו קולות המלוים, גלי ים של ראשים, בברכותיהם ובשיריהם, בנפנוף מטפחותיהם ובקריאותיהם „להתראות". המונים עמדו על גגות וורשה—פ־גה, במשכנות היהודים, ונפנפו אלינו במטפחות ובסודרים לבנים ולוונו לדרכנו בשירה ובזמרה.

הצפיפות והדוחק לא רפו בתוכנו אף בשבתנו ברכבת. צפופים היינו בקרונותינו בנסיעתנו עד טשרנוביץ (רומניה). אבל נעימה היתה הישיבה בדוחק, „בתוך עמי", למטרה אחת, להגיע בשלום למחוז משאת נפשנו.

לעומת זה בהפליגנו באניה מקונסטאנצה ליפו רבתה הרווחה והרגשנו חירות מלאה בין מים ורקיע. באויר הצח של מרחבי ים. עורכים היינו שלחן בטהרה לעצמנו על הסיפון, מן הצידה לדרך שקנינו בקונסטאנצה. אף עופות חיים קנו לכלכלתנו נשות החייל שבחבורתנו, והרב רבינוביץ משמש היה לנו שו"ב לאותה שעה. רב החובל סיפק לנו כל מיני סידורים נוחים לבישול והכנת ארוחות משלנו. ישבנו וסעדנו בחבורה על שולחן אחד מלא דשן.

ערב ערב אחרי פת ערבית, כטוב לבנו במסיבת חברים חמה ומאירה, יצאנו בריקוד חסידים. מיד נלוו אלינו במעגל יתר הנוסעים

העולים ואף רב החובל נצטרף למחול בתוכנו והשמחה בקעה ועלתה בערפלי ליל הים עד חצות.

רקדתי בעוז יחד עם חברי העולים, והייתי אז בבחינת "וגילו ברעדה"; מצד אחד שמחתי מאד בראותי את חלומי הגדול הולך ומתגשם, אולם כבר החלו לנקר במחי הדאגות לסדור המשפחות בבואם ארצה. אנכי שהספקתי להכיר, בנסיעותי הקודמות, את הקשיים הגדולים העומדים בפני העולים לארץ ישראל, קנאתי באותה שעה בחברי הרוקדים ושמחים בשמחה שלמה בלי כל שמץ של דאגה. נשאתי את רגלי במעגל אך ורק בכח בטחוני בד' השוכן בציון שיסייעני להביא את אחי אל המנוחה והנחלה.

התלכדותנו כחבורה אחת, בכל הליכותנו ומעשינו, עשתה רושם רב באניה ואף הגדילה את המחנה שלנו בה באניה זו. חברים להתישב בבני־ברק נספחו אלינו מנוסעי האניה, שלא היו חברים אצלנו בווארשה ואף לא התעניינו בכל פעולותינו שם. כמה משפחות נתחברו אלינו בו במקום, באניה, ונשארו אצלנו כחברים מסורים וקשורים למפעלנו עד היום, כגון: משפחת ליב אדלר המנוח, משפחת אהרן זילברשטין וזאב טננבוים.

יפו

בראש חדש סיון עלינו לחוף יפו ונסענו בחבורה למלון "מרגלית". נחו החברים מעמל הדרך, יצאו העירה לבקר אצל קרובים ומכירים, אבל הביקורים והטיולים הללו בעיר לא עודדו אצלנו את הרוחות ביותר. אחרי כל ביקור וטיול הלכה ופגה ההתלהבות הראשונה. המציאות האפורה שבחיי יום יום אצל ידיד פלוני ואצל מכר אלמוני העכירה את זוהר הימים הראשונים. השיחות המפוכחות, עם "ותיקים" שבעיר, שפקחו עינים על לבטי החיים והפרנסה ועל קשי ההסתגלות וכו' וכו', השרו מצב־רוח קודר על משפחות החברים ודאגה לעתיד, עוד בעצם "ימי הדבש" הראשונים. הנשים התחילו בהשוואת: מה בין כאן ל"שם", היו מרטנות בחשאי ומתגעגעות לבתיהם שעזבו אחריהם.

אחרי כמה ימי מנוחה אספתי את כל הגברים שבחבורה ויצאתי אתם לטיול אל "אחוזתנו", להראות להם את בני־ברק. אף הנשים התחננו הרבה להראות להן את בני־ברק, אבל לגבן הסכמנו בינינו שאין הדבר רצוי ועמדנו על דעתנו שלא להראות להן "דבר שלא בא לעולם" עוד, עד שנעמיד שם, לכל הפחות, את הצריפים הראשונים לדירה.

בחג השבועות היינו מוזמנים כלנו למסיבת חג אצל הרב הגאון ר' שלמה הכהן אהרנסון ז"ל רבה הראשון של תל־אביב. השתתפו במסבה אף אורחים חשובים מתל־אביב. תושבים ותיקים מטובי העיר ומראשיה—מיסדיה. מהם כמה וכמה שטעמו טעמם של יסורי ארץ־ישראל בגופם. הללו ראו בנו טירונים, שלא נתנסו עוד כל צרכם בהליכות ישוב ובנין. אבל הכל ראו אותנו כשותפים חדשים בבנין הארץ והרב אהרנסון ביחוד היה שמח בנו ביותר ומחזק את לבנו בנצנוצי תקוה על להבא. נתחממו הלבבות מתוך שיחת ריעים ומתוך לגימה לכבוד היום וכטוב לב אנשי שלומנו ביין יצאנו בריקוד.

בשעת הריקוד במעגל קלטה אזני שיחה בלחישה, מפה לאוזן, בחבורת הנכבדים ותיקי יפו ותל־אביב.

— יתרקדו להם כנפשם חפצם — לחש אחד על אוזן חברו — הבה נראה, היאך יקיימו "כיצד מרקדין" כעת חיה לחג השבועות לשנה הבאה!

לבי נצבט בי קשה למשמע רמיזה זו. הרי הם סוף סוף תושבים ותיקים ובעלי נסיון יותר ממנו, אף חובבי הארץ הם בודאי כמונו; ובליצנות סתם — בוודאי שאין לחשוד בנכבדים כבדי ראש כאלו.

ברם, דרך לחזרה — אין.

נגמר אצלנו להתחיל במעשים תיכף באסרו חג של שבועות; להביא חמרי בנין אל המקום המתוכן לישוב ולפתוח בבנין הצריפים הראשונים לדירה.

בראשית ההתישבות

חלוקה-על-פי-גורל ממשית לא היתה בידנו לעשות, שהרי לא ידענו בברור „מי ומי ההולכים". החלטנו, איפוא, לדחות את הטלת הגורל, לחכות עד שתגיע אלינו חבורת העולים השניה, ואחר-כך נברר לחלוטין מי מתעתד להתישב בבני-ברק ומתוך כך נוכל לסדר חלוקת-המגרשים מתוכנת כהלכה בכדי שיהא הישוב מרוכז במקום אחד.

שאלת התקנת מים בישובנו והדאגה ליום מחר, למצוא מקור פרנסה למתישבים, דחינו גם כן לאחר כך. „מאן דיהיב חיי — יהיב מזוני" היה כלל נקוט בידנו. כל אחד ואחד מחברינו דוגל היה באמונה טמירה זו שבלב. כולנו היינו כבר אנשים בשנות העמידה, מלומדי נסיונות במלחמת החיים, וכל מצב חדש לא הבעית אותנו. איש ממנו לא התהלך באשליות. איש איש וחשבונו: סמי מכאן כל חשבון! יודעים היינו ומכירים בדבר אחד: ששרפנו כל הגשרים מאחורינו. שאין לחזור לפולין עוד. באנו הנה לבנות לנו בית חדש, דירת קבע, בארץ האבות והבנים ועלינו להתאזר עוז להתחיל מן המסד ובעזה"י נגיע לטפחות. יודעים היינו, שנמצא מכשולים ומעצורים בדרך הבנין, שנתנסה עוד בהרפתקאות קשות עד שנתבסס במקום ועד שנסול לנו דרך לקיומנו, הרגשנו כלנו באחריות הגדולה המוטלת על כל אחד ואחד מאתנו כחלוצים ראשונים, לעבור לפני המחנה ולהניח יסוד לבנין איתן לבאים אחרינו; הרגשת חובה זו אמרה לנו שאסור לנו להתרפות במלאכתנו אף לרגע ועל אחת כמה וכמה, שאסור לאיש לעזוב את חבריו ולפנות להבטחת קיומו הפרטי, שהרי כל הפורש מן החבורה גורם להתפרדות החבורה כלה ואת נפש הכל הוא קובע.

משום כך הלך ונתחזק הרצון המשותף להחזיק מעמד! ורצון זה בקרב המשפחות הראשונות היה מתבצר והולך עד כדי עקשנות ניצחת: לא נזוז מכאן!...

את הצריפים הראשונים הקימונו על הגבעה הראשונה, הסמוכה לכניסה אל המושבה, וראשון שבראשונים היה ר' משה ווייץ ומשפחתו. בעצם יום ששי יצאו מיפו להתישב בצריף דירתם שבבני-ברק, ר' משה ווייץ ואשתו ושני הילדים שלהם, אברהם ובן-ציון. משפחה זו קנתה שביתה בצריף הראשון שבבני-ברק. מעל לצריפו של ווייץ על הגבעה הקימו לעצמם צריף לדירה שלשת החברים שעלו בלי משפחותיהם: חיים פרל, חיים שמרגד ע"ה ושלום תיק.

וראויה היא שלישיה זו ליחד עליה הדבור קצת: ר' חיים פרל סוחר מנופקטורה היה באוסטרובצה; ר' חיים שמרגד ע"ה שוב סוחר יין מווארשה, בנו של עשיר וחתנו של עשיר; ר' שלום תיק — סוחר רהיטים בווארשה. לא נסתייע הדבר בידם לחסל את עסקיהם יחד אתנו, אבל עמדו על דעתם להיות בחבורה הראשונה שעלתה לבני-ברק, עשו מעשה ונסעו בגפם. התקשרות ידידותית נעשתה ביניהם עוד באניה, ובבואם לבני-ברק החליטו להסתגל לחיי עבודה ארצי-ישראליים בהקמת הצריף בידיהם. ר' חיים פרל נתקלף אצלו עור הידים מלהט השמש היוקדת וכפות ידיו נקפו מאחיזת כלי העבודה, שלא הורגל להם. ואף על פי כן לא חס על עצמו ועבד מתוך יסורים נוראים. ר' שלום תיק טעם טעמה של עקיצת עקרב מיד בשעה שחפר את היסוד לצריף. התפתל ביסורים איומים במשך מעת לעת וחזר לעבודתו. למזלו ארס העקרב לא פעפע בגופו ולא נפגע. אף ר' חיים שמרגד נתקלף אצלו עור הפנים והידים משמשה הלוהטת של ארצנו. מכל מקום שלשתם כאחד החזיקו מעמד בהתחלתם הקשה וגמרו את הצריף בעצם ידיהם. השלישיה הזו שבאה בלי משפחותיהם גרמה שר' משה ווייץ נעשה לבעל המסעדה הראשונה בבני-ברק. שרה אשת ר' משה ווייץ מתגדרת תמיד בזכות גדולה זו שנתגלגלה לידה להיות המדליקה הראשונה של נרות השבת הראשונים בבני-ברק לאחר הפסקה ארוכה של חשכת שממון, קרוב לאלפים שנה. ובאמת ראויה היא פרשת הדלקת נרות זו שתהא שומה בפי הדורות הבאים. אם תספר על כך לבתה וסבתה לנכדתה.

צריפה של משפחת ווייץ לא היה עוד מוגמר ועומד אלא למחצה; לא נקבעו בו עוד באותו יום לא דלתות ולא חלונות; וכשהדליקה עקרת הבית את נרות השבת התנשבו הרוחות מכל הפרצים ועמדו עליהם לכבותם. מיד הזעיקה האשה לעזרה את הגברים, העמידה איש ואיש ליד כל פתח וחלון פרוץ ופקדה עליהם לסוכך על הנרות לבל יכבו. הרימו הגברים את שולי בגדי השבת הארוכים שלהם כלפי הרוחות המשתוללות, החזיקום פרושים בידים אמונות על המשקוף והמזוזות וכך עמדו בפרץ עד ששככו רוחות בין השמשות ועד שנתרגלו הנרות למשב רוח הערב.—

ניצחו נרות השבת את רוחות השממה!

אחרי השבת יצאנו לדור בצריפים שהקימונו לנו בבני-ברק:

משפחת הרב רבינוביץ — משפחת זליג שפירא

משפחת יצחק גרשטנקורן — משפחת ישראל איסר הלבפיש

משפחת צבי אפרים להמן — משפחת משה גרזוביץ

משפחת יוסף ארליך

והצטרפו אלינו בלי משפחותיהם:

משה גוטמן — חיים מלין — יחיאל מקובר.

האינוונטאר החי הראשון שלנו היו חמורים שרכשנו לנו. כל משפחה קנתה חמור לעצמה. אי אפשר היה להתקיים בלי חמור. כל קיומנו במים ובמזון תלוי היה בו. ה„חבריה", הקטנים שלנו היו טוענים על החמור לחם, חלב ובשר מרמת-גן הסמוכה ומים מן הפרדס הערבי שממול לנו. בעל הפרדס הערבי, התנהג עמנו במדת הכנסת אורחים יתירה, הראויה לשבח. מעלים היינו לו פח נפט להסקת המניע ותמורת זה נתנו לנו מים. ממלאים היו ילדינו פחים מים מן הבאר שבפרדס ועומסים על החמור עד שהביאום הביתה בשלום, היו מריקים את המים לתוך כדים וחביות ושבים מיד על עקבותם, חוזרים וממלאים את הפחים וחמור גרם נושא וסובל ומספק מים למתישבים חדשים בחרבוני קין.

להקל על המצב סדרנו באופן זמני משאבת יד עם רשת צנורות לפני הצריפים, והתחלנו לטפל בחפירת באר.

אף בהספקת המזון לא שבענו נחת הרבה. לא אחת הביא לנו השליח מטען מזון על גבי חמור, מלא „נסים": בדרך נשפך החלב על הבשר והמלח נתערבב בסוכר דק.

ברם ראשית דאגתנו היתה להתקין בית מדרש לתורה ולתפלה. בשבת הראשונה התפללנו אצל הרב. על מרפסת הצריף שלו. בשבת השניה עמד כבר צריף גדול מתוקן כהלכה לבית מדרש לוחות של „כגוונא" „מודים" „ויהי בנסוע" התנוססו כבר על הקירות. שחרית וערבית היינו מתפללים בציבור ואף קבענו עתים לתורה: אחרי תפלת שחרית — דף גמרא, ובין מנחה למעריב — פרק משניות.

אבן הפנה לישובה של בני־ברק

מהלך הייתי בצהרי יום קיץ אחד בחוצות תל-אביב, שקוע בהרהורי דאגותי ומתלבט במחשבותי, מה לעשות כדי למצוא מקור פרנסה ואפשרות של קיום למספר המשפחות שלנו בבני-ברק, שמתרבה והולך עם כל אנית עולים חדשה מרומניה המגיעה לחוף יפו.

בתוך כדי הליכה מתלבטת זו נפגש לי בדרכי הרב י. ל. פישמן מירושלים. אחרי שאילת שלום ידידותית שאלני מתי בדעתי לערוך הנחת אבן הפנה בפומבי לבנין ישובנו? עניתי לו שבדעתי להתעכב עוד בדבר, מכיון שבוש אני להתראות בדלותנו, להזמין אורחים ולהציג לראוה לפניהם מספר מצומצם של צריפים בלבד. נתחייך הרב פישמן לתמימותי היתירה ואמר לי: — אדרבה! לא בושה היא הדלות בחגיגת אבן הפנה והרי לשם זה חוגגים הנחת אבן הפינה, בתורת התחלה ויסוד למעשים, שיבואו ברבות הימים. ולכשיעזור השי"ת והמפעל יעלה יפה בידכם, אז, כעבור עשר שנים, יכירו הכל ויבחינו יפה מה בין היסוד המצומצם כעת, להיקף הבנין אחר כך.

דרך אגב הציע לי, הואיל והרב מאיר ברלין שוהה עכשיו בארץ בביקורו הראשון — מן הראוי לכבדו במצוה זו של השתתפות בהנחת אבן הפנה לישוב חרדי בבני־ברק העתיקה — החדשה.

הרב פישמן פעל עלי לבטל דעתי מפני דעתו וקבענו מועד חגיגת הנחת אבן הפינה ליום י"א בתמוז תרפ"ד.

למועד הקבוע נתכנסו אצלנו אורחים מוזמנים, נכבדים ואנשי שם, מקרוב ומרחוק. אף באו אלינו הרבנים הראשיים מתל־אביב והסביבה: הרב ר' שלמה הכהן אהרנסון ז"ל, ויבדל לאיו"ש הרב הראשי ראשון לציון הרב עוזיאל שליט"א הרב ציטרון ז"ל מפתח־תקוה הרב ר' מאיר ברלין והרב ריי"ל פישמן מירושלים וכל בני, הישובים השכנים מסביב. היתה השמחה במעוננו, הונח היסוד לבניננו בנין מושבה חרדית בארץ ישראל במעמד קהל רב משמנו ומסלתו של הישוב, ברכונו קרובים, ברכונו רחוקים, והכל העתירו עלינו דברי חיזוק ועידוד, תוחלת ותקוה לימים יבואו.

יום י"א תמוז תרפ"ד לאלף הששי שימש מאורע גדול בחיי ישובנו הקטן בימים ההם. בו ביום נכנס ישובנו החדש לתוך מערכת הבנין והתקומה בארץ עתידנו.

התור שנה רביעית גליון מ"ב עמ' ששי ט"ו תמוז תרפ"ד

„בני־ברק"

ביום הראשון, י"א תמוז היתה חגיגת הנחת אבן הפנה ב„בני־ברק" אשר בדרך מיפו לפתח תקוה. באו הרבה אורחים מיפו והמושבות. בין האורחים היו הרבנים הראשיים של יפו הרב אהרנסון והרב עוזיאל, הרב מאיר ברלין, הרב י. ל. הכהן פישמן, הרב ציטרון מפתח תקוה וה"ה ב. יפה, גלוסקין ואטינגר (מ„גאולה"), סופרסקי, פלסר וכספי בשם קהלת יפו, א. שפירא מפתח תקוה ועוד. במקום נבנו כבר צריפים אחדים ובהם יושבים משפחות הקבוצה „בית ונחלה" מפולניה. החגיגה נערכה לכבוד הבאר הגדולה שהתחילו בחפירתה כדי לספק מים לכל המושב.

ה' גרשטנקורן, העומד בראש הקבוצה פתח את החגיגה בנאום קצר ונלהב על המאורע החשוב שיהודים סוחרים מפולניה משליכים אחרי גוום את כל העסקים והחליטו לשנות את חייהם לחיי עבודה יצרנית. על האדמה, אדמת אבות במקום היסטורי זה. אחר כך הכניסו לבית הכנסת הזמני (צריף) את ספרי התורה שהמתישבים הביאו אתם מפולניה והתחיל רקוד נלהב לכבוד התורה שבו השתתפו גם כל הרבנים.

אחרי הכנסת התורה הסבו הנוכחים מסביב לשלחנות שהיו ערוכים בפרות לכבוד האורחים — החלה פרשת הנאומים. דברו ראשי הרבנים מיפו־ת"א־ביב הרב אהרונסון והרב עוזיאל. אחריהם דברו: הרב מאיר ברלין הרב י. ל. הכהן פישמן, הרב ש. סלונים, הרב טבצניק, מר טשרנוביץ, מר ראב ומר אברהם שפירא מפ"ת ועוד.

החגיגה נמשכה עד שעה מאוחרת בערב ועל כוס יין ומגדנות נשמעו נאומים ודברי תורה. בין המתישבים נמצאים שני רבנים, הרוצים להתעסק רק בעבודת האדמה, אבל המתישבים דורשים שאחד מהם, הרב מעיר קורוב, יהיה רב ב„בני־ברק".

אלה שמות חברי בית־ונחלה – ורשה
הנמצאים בבני־ברק ובמקומות שונים בארץ.

1. אידלזון אליהו בני־ברק
2. אידלזון יהודה "
3. משפחת איזנשטט מרדכי ז"ל בני־ברק
4. הרב אורבך חיים דוד תל־אביב
5. אהרונסון אברהם "
6. איזנברג צבי "
7. אורבך אברהם אליעזר "
8. ארליך יצחק "
9. אלחנוביץ עזריאל אהרן תל־אביב
10. אקסנברג יצחק מאיר הכהן תל־אביב
11. אברמיצקי אליעזר רחובות
12. ברק צבי נחמן בני־ברק
13. ברזאוע יוסף תל־אביב
14. בין דוב "
15. בנדט יעקב "
16. ברלס יוסף משה ירושלים
17. בלס יוסף הרצליה
18. גרשטנקורן יצחק בני־ברק
19. גוטוין שלמה "
20. גולדברג אברהם יוסף "
21. גרוסמן חוה לאה "
22. גליכמן שמעון "
23. גרשטקורן אברהם תל־אביב
24. גולדגלוסט יוסף ברוך "
25. גיברשטין פנחס "
26. גרוהביס אברהם יהודה תל־אביב
27. גוטקינד ישראל "
28. גרינצייג משה הלל חיפה
29. דנציג הירש בני־ברק
30. דיצגונט יעקב תל־אביב
31. המר מרדכי אליהו בני־ברק
32. היבלום ישראל ליב תל־אביב
33. הולנד יעקב "
34. הרשפינגר שלום "
35. ויץ משה בני־ברק
36. וגמן משה ברוך "
37. ולקנהים אברהם יהושע בני־ברק
38. משפחת וינשטין א. מ. ז"ל בני־ברק
39. וינשטין שלמה תל־אביב
40. זגלבוים חיים בני־ברק
41. זינגרמן שמואל "
42. זילברשטין אברהם יעקב תל־אביב
43. זילברמן משה "

44. משפחת חוואט חיים ז"ל בני־ברק
45. חפץ יוסף תל־אביב
46. טובמן יוסף בני־ברק
47. טורק משה צינא תל־אביב
48. יבלנקי מרדכי יוסף "
49. יודלביץ אהרן "
50. יוז'וק חלבנא "
51. כהנא יעקב "
52. לסקי גרשון בני־ברק
53. להמן צבי אפרים "
54. להמן ישראל שמואל "
55. לב משה "
56. לנמן יעקב "
57. ליברוך יעקב דוד תל־אביב
58. מקובר זאב בני־ברק
59. מקובר תנחום "
60. מקובר יוסף חיים ויחיאל בני־ברק
61. מיכל משה אהרן "
62. מיכל אלימלך "
63. מגלנר חיים יעקב תל־אביב
64. מטוסובסקי יוסף "
65. נימן משה ליב בני־ברק
66. נימן מנחם "
67. סוקולסקי אברהם בני־ברק
68. סגל חיים שמחה ירושלים
69. פרל חיים בני־ברק
70. פצנובסקי יוסף "
71. פינקל משה אהרן תל־אביב
72. פליגלטוב חיים טובי' תל־אביב
73. פיק יחיאל מאיר "
74. פרושטנסקי יואל "
75. פשוטי בונם זאב "
76. פשטיצקי אליעזר "
77. פלבסקי אליהו פתח־תקוה
78. צויגל יצחק תל־אביב
79. קרסוצקי פרץ בני־ברק
80. קרנץ יצחק שלמה "
81. רוטנברג אהרן "
82. רוזנר אברהם ליב "
83. רוזנפלד מאיר תל־אביב
84. ריגל אברהם "
85. רוטא משה "
86. רובינשטין אברהם חיפה
87. שפירא זליג בני־ברק
88. משפחת שמרגד חיים ז"ל בני־ברק
89. שפירא ישראל אריה תל־אביב
90. תיק שלום "

ואלה שמות חברי בית־ונחלה – ורשה
שעזבו חיים לכל חי בארץ־ישראל.

1. איזנשטט מרדכי
2. אברבנל אהרן ברוך
3. ברזיסקי שלמה יעקב הכהן
4. ברמן ישראל מרדכי
5. גרוסמן יהושע אפרים
6. גרזיבץ משה
7. דזילושיצקי ליפא
8. דוברושלנקה יוסף דוד
9. הלפן אליעזר
10. ווינטהל חיים יעקב
11. ווינשטין אברהם משה
12. הרב זילברמן גרשון ליב
13. חוואט חיים הכהן
14. יגודניק קלמן זאב
15. לינדנר זאב חיים
16. ליכטנברג ליב
17. מלוק אהרן יהושע
18. פמיליה דוב
19. פלניצקי אברהם
20. קופרמן שלמה
21. קיפר דוד
22. שמרגד חיים
23. שציפיער ראובן
24. שווארץ נחמי׳ יעקב

תהי נשמתם צרורה בצרור החיים לזכר עולם.

תכן הפרקים:

הקדמה מאת הרב י. ל. הכהן פישמן IV
הקדמה (מאת המחבר) XIII
אצל רבנו הזקן בסקרניביץ זצ"ל . . . . א
זה השלחן אשר בסקרניביץ . . . . . ד
משיחותיו . . . . . ח
רבי שלמדני תורה ומוסר ר' מתתיהו צבי ע"ה . . . יד
אדמו"ר ר' שמחה בונם קליש מאוטווצק . . . . טז
הרב מלידה ר' יצחק יעקב ריינס זצ"ל . . . .
והעילוי ממיצ"ט ר' שלמה פלצ'וק זצ"ל . . . כא
בית החסידים דסקרניביץ בשדלין . . . . כח
בימי מלחמת העולם 1914-18 . . . . לג
אחרי הצהרת בלפור . . . . . לז
קרן א"י של בית החסידים דסקרניביץ נאלעווקי 43 . מא
אצל האדמו"ר מגור שליט"א בשובו מארץ ישראל . . מז
צרת וואלוטה . . . . . נה
אדמו"ר מראדזמין ר' מנחם מנדל גוטרמן זצ"ל נשיא הכבוד . נח
צרת אכסניה . . . . . סא
ביקורי אצל האדמו"ר מאלכסנדר ר' שמואל צבי דנציגר זצ"ל . סב
מסעי הראשון לארץ ישראל . . . . . סה
פסח בירושלים . . . . . עב
ביקורי אצל הגאון מרן הרב רא"י הכהן קוק זצ"ל . . עד
דין תורה אצל הרב קוק זצ"ל . . . . . עז
גמר הקניה עם חברת גאולה . . . . . עט
בני ברק . . . . . פב
בחזירתנו לפולין . . . . . פו
על העוזרים במערכה . . . . . צב
בבית החסידים דיאבלונה . . . . . צח
מתשובות ועד בית ונחלה על דרישת חברת גאולה . . קא

תשובת חברת גאולה על המכתבים הנ"ל. . . . . קג
בצל „אגודת ישראל" . . . . . קה
אצל הרבי מפיאסיצנה . . . . . קח
חבלי חתימה. . . . . קיא
החלוקה הראשונה של אדמת בני ברק . . . . קיח
הכנסיה הגדולה בוינה . . . . . קכא
חפצי ערך של קרן הישוב ביסודה של בני-ברק . . קכו
החלום ופתרונו (הרב ד. צ. זילברשטיין). . . . קכח
נמלכים בנחום סוקולוב . . . . . קל
בנסיעתי השניה לארץ ישראל . . . . . קלב
ההסכם הסופי עם חברת גאולה . . . . . קלח
בין „קום ועשה" ל„שב ואל תעשה" . . . . קמב
מנחה בצבור ראשון בהר בני-ברק. . . . . קמו
הנסיון של „לך לך מארצך וממולדתך" . . . . קמט
קדם לבני ברק — רבה של בני ברק . . . . קנה
ספר תורה בראש המסע . . . . . קנח
ספרים לבית המדרש בבני ברק . . . . . קסא
אנו עולים . . . . . קסב
יפו . . . . . קסד
בראשית ההתישבות. . . . . קסו
אבן הפנה לישובה של בני ברק . . . . . קע
חברי בית-ונחלה — ורשה הנמצאים בארץ . . . קעב
חברי בית-ונחלה — ורשה שעזבו חיים לכל חי בארץ . קעד

תמונות:

אדמו"ר ציס"ע רבי שמעון קליש זצוק"ל מסקרניביץ ד—ה
הגאון ר' יצחק יעקב ריינס זצ"ל רב ואב"ד בלידא כ"ד—כה
אדמו"ר ציס"ע רבי אברהם מרדכי אלתר שליט"א מגור נ—נא
הגאון ר' אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל הרב הראשי לא"י עד—עה
הרב הגאון ר' מאיר צבי מאזור ז"ל רב ואב"ד ברדז"ב צב—צג

זכרונותי
על
בני־ברק

מאת
יצחק גרשטנקורן

חלק שני
תרפ"ד - תרפ"ח

יוצא בסיוע מוסד הרב קוק שעל יד המזרחי העולמי
ירושלים תש"ו

כל הזכויות שמורות
Copyright 1945
by I. Gerstenkorn Bnei-Brak
Printed in Palestine
נדפס בדפוס אבן ובדפוס
העברי, ירושלם.

יצחק אייזיק הלוי הרצוג

הרב הראשי לארץ־ישראל

בשמחת לב קראתי את הקונטרסים מעשי ידי ידידי הר״י גרשטנקורן הי״ו, נשיא מועצת בני־ברק, המהוים פרקים מתולדות המושבה בני־ברק. מושבה זו פנינה יקרה ומזהירה היא בישובנו החדש, מושבה שהורתה ולידתה בקדושה ועדיין בקדושתה היא עומדת. ראויה היא שיחקו תולדותיה בספר לזכרון עולם, ומי אם לא ידידנו הר״י גרשטנקורן נ״י מוכשר לתפקיד זה ?

קראתי בעונג רב את הפרקים הנ״ל הכתובים בסגנון יפה ובהיר והמלאים ענין רב לכל יהודי שבלבו מקוננת אהבה לארץ ישראל בכלל, וחבה יתירה נודעת לספר זה מצד כל העמלים בבנינה והמצפים בכליון נפש לגאולתה במהרה.

הנני מברך את המחבר הנעלה, שזכה לירות את אבן הפינה של המושבה היקרה והחביבה הזאת ושהוא קברניטה עד היום הזה, בברכת התורה והארץ, ובמילוי כל משאלות לבו לטובה ולברכה.

יצחק אייזיק הלוי הרצוג

ה ק ד מ ה

בטח בה' ועשה טוב, שכן ארץ
ורעה אמונה. (תהלים ל"ז).

זכרונותי על בני־ברק חלק ב' המוגשים בזה לקוראים כוללים פרק זמן מסיון תרפ"ד עד סוף תרפ"ח. למן היום שהגענו בחבורה מצומצמת מפולין, להתיישב על חולותיה השוממים של בני־ברק, באמצעים כספיים מצומצמים, ללא כל ידיעה ונסיון בהנהלת משק וללא מפלגה מאחוריגו שתדאג לנו.

באותו פרק זמן של ארבע שנים ומחצה נבראה בני־ברק "יש מאין" ממש. ואלמלא באתי להאריך ולתאר בפרוטרוט את כל התלאות אשר מצאונו בשנים הראשונות על כל צעד ושעל — צרות הספקת מים, צרות סלילת דרכים, צרות שמירה וכו' וכו', צריך הייתי להרחיב את היריעה במספר כפול ומשולש של גליונות. לפיכך נוהג הייתי בכמה וכמה ענינים להזכיר ברמיזה בלבד וענינים מסוימים — שלא להזכיר כלל. יודע הייתי שבהרצאת תולדות יסודה של "בני־ברק" לא אחדש דבר, מכיון שזה חלקו של כל ישוב וישוב בהתחלת יסודו בארץ. ועל מי מהם לא עברה תקופה זו, של חבלי יצירה ובנין משלו? ולא עוד אלא אם נבוא להשוות סבלות יסורינו לאלו של המושבות הישנות בתחילתן עד שעמדו על רגליהן, הרי עברה בני־ברק את דרכה עד לביצור קיומה ביתר מהירות מהן.

אולם נוהג אני להאריך בספרי זה דוקא בענינים שלכאורה נדמה שאין להם קשר במישרין לתולדות בני־ברק, אולם דבר זה ברצוני להסביר.

כלל ידוע הוא בחיים, שבתקופת שבע שנות השובע נמצאים מעט אנשים החושבים ומתכוננים לשבע שנות הרעב, שיבואו ובהגיע שבע שנות הרעב לא יעמוד בהם כוח בבני־אדם לעמוד בנסיון העוני. אנו התחלנו את מפעלנו בתקופה של מנוסה מן המערכה. רבים ברחו מן הארץ בכלל ונהפכו לשונאיה של הארץ, שהיו חובבים אותה בשבע שנות השובע. הנקל לו לישוב לזכות לשירות ותשבחות מפי אורחים תיירים בשבע שנות השובע.

והנה אותן השנים שקשרו לה כתרי תהלה ושבח לבני־ברק חלו בתקופת שנות הרעב שלה, עת היה המשבר בארץ גדול ורב; עת הצהירו מנהיגים ציונים בפומבי, שיש להפסיק את העליה ארצה;

עת נתקיימו כל הישובים החדשים בתמיכותיהן של הקרנות בתקציבים גדולים — ובאותה שעה היו יהדי בני־ברק רעבים ללחם וירצרים ובונים.

למראה עקשנות זו, כוח נפשי זה עמדו כל מסיירי בני־ברק תמהים ומשתוממים: מנין להם כוח זה? מהו המעין שממנו שואב ישוב זה תעצומות עוז להחזיק מעמד ולבנות? בעתים הקשות שנתרגשו אז על הישוב בארץ וכל בני הישוב חיו באוירה של צרות־עין בבחינת "גם לרעהו ישנא רש" (משלי י"ד) דוקא אז היו מקבלים כל אורח ואורח בבני־ברק במאור פנים ובבת צחוק.

פליאות אלו, השתוממות זו אתה מוצא במאמריהם של סופרים מובהקים, כגון: ר' בנימין, ש. טשרנוביץ ע"ה ועוד. התפלאות זו למראה הנעשה בבני־ברק מבצבצת מבין השיטין של הערכות האורחים החותמים ב"ספר הזהב" של בני־ברק.

כוח הקיום שבנו מקורו ברכוש הנפשי שהבאנו אתנו משם; רכוש שאינו דבר שבמשקל ובמדה ובנין; רכוש שהוא סמוי מן העין; רכוש שאין כל רוחות רעות שבעולם שולטות בו — רכוש מורשה מושרש של אמונה ובטחון בחי העולמים ובארצו — ארצנו, ארץ־ישראל. הרי כך מפרש "המלבים" אותו פסוק "שכן ארץ ורעה אמונה": "תרעה בכבש במרחב, שרואה ומאמין שההרים יצמחו תמיד חציר ועשב".

.. ....

מקדיש אני בספרי זה מאמרים לכבוד העסקנים שנטלו חלק בבנינה של בני־ברק ונתכוונתי בכך לפרוע חוב אישי. כשבאנו ארצה והכרנו לדעת כמה דלים אנו באמצעים לבנין ולהתיישבות הלכנו בדרכו של אברהם אבינו ע"ה, ראש למאמינים, שהיה אומר: "מוטב לי ללון במדבריות של ארץ ישראל ולא בפלטין של מלכים בחוץ לארץ" (מדרש רבה פ' לך) קבלנו על עצמנו לחיות בצמצום, להיות מסתפקים במועט, ובלבד לזכות לנשום אוירה של ארץ ישראל ולגדל בנינו בארץ ישראל.

וכשגבר אחר כך המחסור והדוחק גדל ועלה, הן של הציבור והן של היחיד עד כדי כך שנאלצתי להרחיק נדוד לאמריקה, להיות גולה למקום שאין מכירים אותי, — סובל הייתי יסורי שאול בחיים חייתי עם כל נסיעה ונסיעה שלי לאמריקה, עת הייתי לעול ולמשא על העסקנים, מטרידם וגוזל מזמנם בעסקיהם ביום ומשעות מנוחתם בערב, מהרהר הייתי בלבי כמה אוכל לגמול להם על חסדם אתי. שהרי עסקן העובד למען מפלגה, מתן שכרה של עבודה מובטח לו

בצדה. המפלגה מוציאה לו מוניטין והוא נעשה מפורסם וזוכה לכמה שולחנות. אולם עבודתי אני היתה צנועה ללא פרסום וללא רעש ועוזרי היו יהודים כשרים ותמימים עובדים שלא על מנת לקבל פרס; ראשונים היו לנתינת ממונם ואחרונים לנטילת טובת הנאה כלשהי — כבוד לספק להם לא היה בידי.

בקשה אחת מבקש הייתי בלבי מאת הקב"ה: שיזכני לגמול להם חסדים בשלמי תודה, בהנצחת מעשיהם ומסירותם למען בני ברק בפרסום זכרונותי על התפתחותה של בני ברק שלנו. ובזה אני מודה לאל שחלק ממשאלת לבי ממלא אני בספרי זה.

בני־ברק אלול התש"ה

בראשית התישבותנו בבני-ברק

בראש חדש סיון תרפ"ד עלינו לחוף יפו ונסענו בחבורה למלון. נחנו מעמל הדרך, החברים יצאו לתל-אביב לבקר אצל קרובים ומכירים, אבל הביקורים הללו בעיר לא עודדו את הרוחות ביותר. המציאות שבחיי יום-יום אצל ידיד פלוני ומכר אלמוני העכירו את זוהר הימים הראשונים.

אחרי כמה ימי מנוחה יצאנו. הגברים שבחבורה, לטיול אל אחוזתנו בני-ברק, אף הנשים בקשו לראות את בני-ברק אבל צמדנו על דעתנו, לבל להראות להם "דבר שלא בא לעולם" עד שנעמיד את הצריפים הראשונים לדירה.

בחג השבועות היינו מוזמנים למסיבת-חג אצל הרב הגאון ר' שלמה כהן אהרונסון ז"ל, רבה הראשון של תל-אביב. הרב אהרונסון ז"ל קבל את פנינו ברוב חבה והיה מחזק את לבנו לקראת דרך החיים החדשה שבחרנו.

אחרי חג-השבועות התחלנו לטפל בהקמת הצריפים הראשונים על הגבעה שבכניסה אל המושבה. בי"א סיון יצאנו, המשפחות הראשונות, לדור בצריפים שהקימונו; ואלו הן:

משפחת הרב אריה מרדכי רבינוביץ	משפחת יצחק גרשטנקורן
" משה ויץ ע"ה	" זליג שפירא
" צבי אפרים להמן	" משה גרזיבץ ע"ה
" ישראל איסר הלבפיש	" יוסף ארליך,

והחברים שבאו אתנו בלי משפחותיהם: ה"ה חיים פרל, חיים שמרגד ע"ה, שלום תיק, חיים מלין ויחיאל מקובר.

האינונטר החי הראשון שרכשנו לנו היו החמורים, שכל הספקתנו במים ובמזון תלוי היה בם. בנינו הקטנים היו טוענים על החמור לחם, חלב ובשר, שהיו קונים ברמת-גן הסמוכה. ומים שהיינו שואבים מן הפרדס הערבי שממולנו. הספקת המים לישובנו היתה השאלה הדחופה ביותר וחפשנו לכך פתרון, ולוא גם ארעי. ואמנם, מיד, בימים הראשונים סדרנו משאבת-יד עם רשת צנורות עד לצריפים. מהובלת המזון על גבי החמורים סבלנו הרבה, לא

אחת. כאשר הביא השליח את מטען המזון הביתה — נמצא כי נשפך החלב על הבשר והמלח נתערבב בסוכר דק.

בשבת הראשונה להיותנו בבני-ברק התפללנו אצל הרב מרפסת הצריף, אך בשבת השניה עמד כבר על מכונו צריף ומתוקן — בית-מדרש לתורה ולתפלה. לוחות של „ויהי בנסוע" „מודים אנחנו לך". „כגוונא דאינון מתיחדין לעילא באחד, אף אנ איהי אתיחדת לתתא ברזא דאחד" — התנוססו כבר מעל הקירו שחרית וערבית היינו מתפללים בצבור, ואף קבענו עתים לתורה עברו השבועים הראשונים מאז עלותנו על אדמת בני-ברק, הסתדרנו פחות או יותר בצריפים, אזי התחלנו להתעמק בפרובלימות עתידנו: כיצד לבסס את קיומנו ובמה להתחיל?

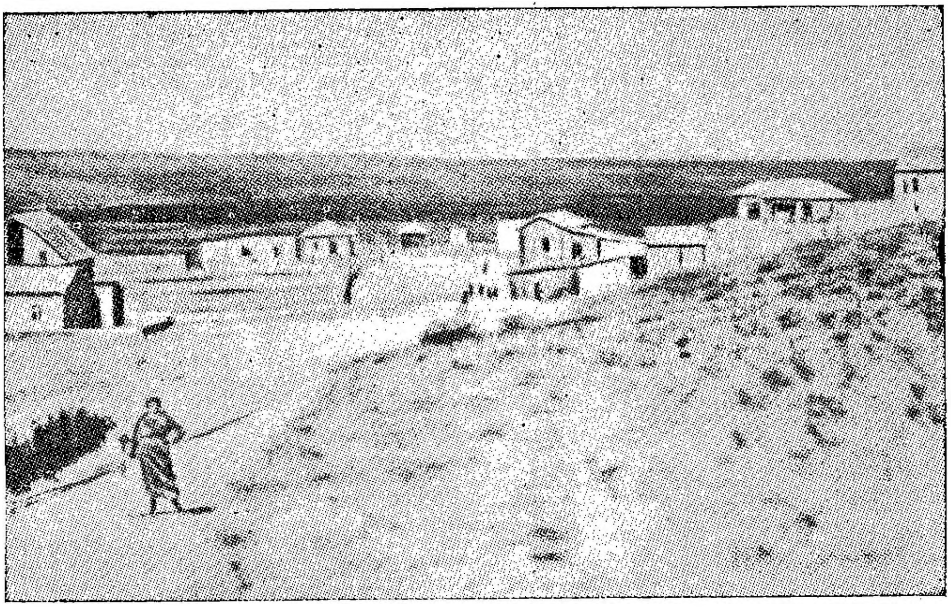
והנה עלה והצטייר בפנינו צרור דאגות מדאגות שונות הדורשות פתרון.

א. שאלת הקרקע

בנסיעתנו הראשונה מפולין לארץ ישראל, בשנת תרפ"א, התקשרנו עם חברת „גאולה" בע"מ, שתקנה בשבילנו את אדמת בני-ברק. בתכניתנו היה לבסס את עתידנו על משק מעורב.

אחרי תיורים במקומות שונים בארץ ואחרי שיחות עם מומחים לחקלאות באנו לידי הכרה, שבכדי לבצע תכנית של משק מעורב עלינו לדאוג, שכל חבר הבא להתישב על אדמת בני-ברק יהיה בידיו לכל הפחות שטח של עשרה דונם קרקע, כדי להקים בית-דירה, רפת, לול ודונמים אחדים של ירקות ומספוא בהשקאה. והנה כשחזרנו לורשה, נוכחנו לדעת שאין באפשרותנו לעמוד על המקח ולבחור דוקא בחברים שיש להם היכולת לקנות עשרה דונם.

המחיר של דונם אדמה נקבע לעשר לי"מ, ובזמנים הללו בורשה העיר, מצטים היו באפשרותם — מאנשי המעמד-הבינוני — להוציא מאה לי"מ במזומנים ממסחרם. על-פי-רוב היו אנשים כאלה מסוגפים במשפחות גדולות, וקשה היה להם להחליט, להרוס את עתיד וגורל משפחתם כדי לעלות ארצה.

הצריפים הראשונים בבני-ברק

והיות שהיינו קשורים בחוזה עם חברת „גאולה", להמציא להם את הכספים כדי לפדות את הקרקע, היינו נאלצים לקבל כחברים כל מי שבא לידנו. אמנם הודענו לכל אחד ואחד הבא להתיעץ ולשאול, שכל מי שרוצה לבסס את קיומו בארץ על משק-מעורב חייב להכין לעצמו מינימום של עשרה דונם אדמה. אבל מתוך הלחץ להמציא כספים לארץ לא סרבנו למכור חלקות קטנות אף בנות דונם אחד.

כשאורגנה קבוצת העולים הראשונה לא נסעו רק בעלי אמצעים הגדולים שרכשו להם בורשה חלקות של עשרה דונם, אלא ברובם חברים בעלי האמצעים המצומצמים, שלכל אחד מהם היה שטח של 5 דונם וגם פחות. כל הנוסעים ידעו את החשבון שעל השטח שקנו אין לקוות לפתוחו של משק ממש, אלא מאי? הם הרגישו כי קרקע הפרנסה נשמטת מתחת רגליהם.

האנטישמיות בפולין עלתה לאין שיעור, הממשלה „פשטה את העור" בגבית המסים והארנוניות. היהודים הללו ראו בעין פקוחה שאם יחבו צוד — ויחמיצו את ההזדמנות האחרונה ליציאה מן הגלות, לא ישאר להם בכיסם אף להוצאות הדרך.

הם היו מאושרים שנזדמן להם יהודי, הדואג להוציאם מן הגלות המרה, והמלא בטחון שבעז"ה יהא טוב.

כותב הטורים האלה, המיסד של חברת „בית ונחלה", שהיה אח"כ שליחה לא"י לקנות את האדמה והתעתד לעלות עם הקבוצה הראשונה להתישב בבני-ברק, אחרי שהכיר מי ומי הנוסעים אתו — ידע יפה את הקושיים העומדים לפניו, אף תכן תכניות שונות, איך לאפשר למשפחות הגדולות — הרוצות להתמסר לעבודת החקלאות בארץ — רכישת שטח קרקע המספיק לסדר משק זעיר בתשלומים נוחים לזמן יותר ארוך. אך כדי לפעול לשם הגדלת השטחים שבידנו צריכים היינו להכיר מקודם את החומר האנושי על המקום, בארץ, ולברר ממנו את המועמדים הראויים, שייעשה עבורם המאמץ הגדול.

מסבות האמורות לעיל לא יכלנו לקבוע מראש, לפני בואנו

ארצה, את אופן חלוקת האדמה, ממילא הכרחנו להקים את הצריפים הראשונים לכל המשפחות יחד, על גבעה בכניסת המושבה, שתי מעלות גדולות היה לרכוז זה של הצריפים הראשונים: ראשית, לא הרגשנו בבדידות שמסביבנו, כולנו חיינו כמשפחה אחת; שנית, היתה זאת סגולה להנצל מפחד שודדים וגנבים בלילות, החסרון היה בזה שכל חבר ראה את דירתו כדירת עראי. השכנות הקרובה גרמה, שאשה אחת תציץ בקדרתה של חברתה, ולא פעם הביאה שכנות זו לידי מריבות מיותרת.

ב. שאלת המים

בנסיעתי השנייה לארץ ישראל מטעם חברת „בית ונחלה" בטבת תרפ"ד, כדי לסדר את העניינים עם חברת „גאולה" ולהכשיר את עליתם של החברים הראשונים היה בתכניתי לבא בדברים עם מומחים לחפירת בארות, כדי להכין אספקת מים לפני בואן של המשפחות. אבל לצערי הרב לא האירה לי ההצלחה פנים בנוגע לעזרי ומלווי בנסיעה זו, כשם שלא האירה לי פנים בנסיעתי הראשונה בשנת תרפ"א.

בבקורנו הראשון בארץ בשנת תרפ"א, כאשר החלטתי לקנות את האדמה של „בני-ברק", ראו שני מלווי את הקשיים בשביל אדם מן המעמד-הבינוני הרוצה למצוא פרנסתו בא"י. חששו לקבל על עצמם את האחריות למפעלנו, ולכן שמו בדרכי אבני נגף בכדי להניאני מלהוציא לפועל את הקניה. מחמת חילוקי הדעות שבינינו הבאנו את הענין לדין-תורה לרבה הראשי של ארץ ישראל, מרן הגאון הרב א. י. הכהן קוק זצ"ל (את תוכן טענותינו ופסק-הדין של הגאון הצדיק זצ"ל ראה בחלק א' מזכרונותי דף ע"ז) — ואף כך בנסיעתי השניה, היה מלווי מר מ. ב. ממרר את חיי בבואנו לארץ. הוא היה ממטיר עלי טענות, על שום מה קניתי את „המדבר הזה, את בני ברק", על שום מה רמיתי את היהודים המאמינים בנו שבפולין, והכנסתי בלבם ש„טובה הארץ מאד מאד"? דברי מלווי דכאוני עד עפר, ולא מצאתי בי די און להכנס בסדור המפעל

החיוני ביותר בשביל העולים המתעתדים להגיע במהרה ולהתישב בבני-ברק – את מפעל הספקת המים. מתוך צער עמוק חזרתי לפולין ודחיתי את כל הענינים עד בואנו עם המשפחות על המקום. ומשום כך נאלצנו בשבועות הראשונים לבואנו לקנות מים בפחים מפרדסו של שכננו הערבי ולקיים „מים במשורה תשתה".

נגר אחד, שהוא כיום מבעלי-הבתים הותיקים בבני-ברק, בקש בשעת העבודה מעט מים כדי להרטיב את להב המקצוע, שרבב אלי את לשונו והראני כי דבק לשונו לחכו ואין בפיו אף מעט רוק להרטיב את הברזל.

בימים הראשונים, באנו בדברים עם מומחים שונים לשם קדיחת באר באדמתנו. וכל מומחה בא עם תכנית משלו, שני דברים נתבררו לנו לאחר התיעצות עם המומחים: א) דרושים אלפי לירות בכדי לכונן אספקת מים, שתספיק לא רק לתצרוכת הבית, כי אם גם להשקאת שטח של כמה מאות דונם. ב) וזה עיקר, שאיש לא יכול להבטיחנו שנצליח בקדיחה הראשונה למצוא את כמות המים הדרושה. וכשהמומחים ניחמונו: שבטוחים הם בכך שהסביבה משופעת במים, ואם לא יצליחו בקידוח הראשון יקדחו שנית – עברה צמרמורת בגופי.

אנכי שתפתי את כל התושבים בבציות היום, הכנסתי אותם לתוך סבך הענינים, הם ראו את הקשיים ואולי משום כך החזקנו מעמד עד שזכינו לשפע של מים משלנו.

ג. בריאות

כל חברינו היו יוצאי כרכים, היכן שהרחובות מרוצפים והכבישים מזופתים, לא היינו רגילים לחולות שצרבו בחומם את הרגלים ולחמסינים הא"י, גרגרי החול היו חודרים לעינים וכקטן כגדול סבלו ממחלות עינים.

וואדי מוסררה שבקרבתנו היה אז מלא יתושים והללו נצשו אורחים תכופים אצלנו בבני-ברק, ולא פסחו על שום צריף. באותו הקיץ היה גם קרבן קדחת בביתו של חברנו ר' יוסף פצנובסקי.

בנו, שרגא, בחור כארז, בן 17 שנה, מת מקדחת. ובמקום צרכי מאכל כדרך בני-אדם — היינו מפטמים את בני ביתנו בקר וערב במנות גדושות של חינין, מצב כזה לא היה בכדי לעורר בנו קנאה.

ד. חנוך

הדאגה החמורה והגדולה ביותר היתה דאגת החנוך. מי אינו יודע כמה מסר אב את נפשו בפולין על חנוך הבנים. כל אב היה משתדל להשיג את המורה המעולה ביותר בשביל בניו, והנה בבואנו לא"י היו הילדים והילדות משוטטים בחולות והיו עוזרים לסחוב את הקרשים והלוחות לבנין הצריפים, או שהיו מחמרים אחרי החמורים. לא היה בנמצא מועמד למורה בשביל הילדים, אף לא היה חדר לאספם. הרבה שמעו ההורים האדוקים במצוות על החיים ה„חפשיים" בארץ, והנה החלו מרגישים בעליל את הפקרותם של הילדים, בפרקם מעליהם עול תורה ויראת שמים. הפחד בפני „אם תעזבני יום יומים תעזבך" הלך וגדל. כל יום נוסף של פריקת עול הגביר את חרדתם של ההורים: מי יודע אם יעלה עוד בידם להטיל את עול התורה. הפחד לא היה פחד שוא. והדאגות עלו למעלה ראש.

למוסדות הרשמיים של ההנהלה הציונית לא היתה לנו שום דריסת רגל, הלא באנו ארצה בלי הזמנה מאיזה מפלגה או גוף צבורי שהוא וממילא לא היה מי שהוא אחראי כלפינו. בכל פניה שפנינו לא מצאנו אזנים קשובות ולב נכון שיתענין בנו. המקום היחידי שבו הטו לנו אוזן ותשומת לב היה הסתדרות „המזרחי" בירושלים, שבאותו זמן היה הרב מהרי"ל פישמן עומד בראשה.

מגלגלין זכות ע"י זכאי

מהלך הייתי, בשבועות הראשונים של התישבותנו, בחוצות ת"א, שקוע בהרהורי דאגותי ומתלבט במחשבותי. נפגש לי בדרכי הרב י. ל. פישמן, מנהיג „המזרחי".

לאלה שלא יודעים את גדלו בתורה של הרב י. ל. פישמן ורוב כחו כחכם וסופר ועסקן גדול נמסור קטע ממכתבו של הרב מאיר ברלין, הנדפס בספר היובל לרבי י. ל. פישמן במלאת לו חמישים שנה (י"ב כסלו תרפ"ו) ערוך בידי מר דוב נתן ברינקר — וכך הוא כותב:

„מעטים הם בתוכנו היודעים להעריך את האיש הדגול הזה, את הבקי בחדרי תורה, את החושב מחשבות, את הסופר המצוין, את החכם בחכמת ישראל, את הפקח בהויות העולם, את האוהב-ישראל ואת הידען של ארץ-ישראל, את המשורר ברוח ואת הפכח בדעת — את הרב י. ל. פישמן.

יודעים אנו את הרב פישמן גם בארץ ישראל וגם בגולה, גם באירופה וגם באמריקה, בתור אחד העסקנים המובחרים בימינו, בתור אחד המנהיגים של היהדות הדתית הלאומית. —

חדה היתה והוה בעיני רבים: צעיר לימים, רב ודין באחת הערים הבלתי מפורסמות, באחת מפנות רוסיה הנודעת למקום של משמני ארץ, ולא של טל שמים. „אברך מושלם" המתעסק בחדודי שכל וחריפות דברים בין חריף ובקי — והרב הצעיר הזה נעשה מאליו, בכחו העצמי, בלעדי כח של חברה ושל צבור, לאחד ממדברנא דאומתא. —

ועוזב הוא הרב פישמן את מקומו השאנן, הוא בא אל הארץ, טרם יהא לדבר מובן מאליו, כי בישיבת ארץ ישראל מצווה לא רק כלל ישראל אך גם כל פרט מישראל. ובבואו אל הארץ הוא מוצא את עצמו נעזב ואולי גם נדח. — אבל גדול כוחו של כהן תקיף זה והוא אינו נרתע,

נוסע מעיר לעיר, מארץ לארץ ובכל מקום שהוא בא איננו איש מעשה בלבד אך גם איש מלחמה, לוחם הוא ברבים על כבוד ארץ ישראל, והוא מגין על כל מה שיש ועל כל מה שמתהוה, בכל בקיאות הענינים ובכל חריפות השכל שלו. —

ומי שמוסר עצמו על ישראל זוכה לכבוד, וראוי הוא איפה הרב בעל היובל לכבוד, כי, כאמור, מסר את עצמו יותר מאשר ידוע אל אחרים, לא את הגוף חיי השלוה מסר אך גם את הנפש שבו. לו התמחה ברבנותו היה אחד הרבנים היותר מפורסמים בתורתם. לו הקציע את עצמו לחכמת ישראל, היה אחד הנודעים בשדה ההיסטוריה והביבליוגרפיה, ולו היה מקדיש את עטו לספרות, היה נערץ בתור אחד הסופרים יפי-העט וחדודי הסגנון. ואת כל זה הקריב לשם אהבת התורה, ישראל וארץ-ישראל".

אחרי שאלת שלום שאלני, מתי יש בדעתי לערוך את חגיגת הנחת אבן-הפנה לישובנו? עניתי לו, שבדעתי להתעכב עוד, מכיון שבוש אני להראות בדלותנו, להזמין אורחים ולהציג לבאוה לפניהם מספר מצומצם של צריפים בלבד. נתחייך הרב פישמן לתמימותי ואמר: אדרבה! לא בושה היא הדלות בשעה שחוגגים הנחת אבן-הפנה, כי הרי כל עצם חגיגתו באה לציין התחלה ויסוד למעשים שיבואו ברבות הימים, ולכשיעזור השי"ת והמפעל יצלה יפה בידכם, אז כעבור עשר שנים, יכירו הכל ויבחינו מה בין היסוד המצומצם בראשית לבין היקף הבנין שבעתיד. ובהמשך השיחה הוסיף: הואיל והרב מאיר ברלין שוהה עכשיו בביקורו הראשון בארץ, מן הראוי לכבדו במצוה זו של השתתפות בהנחת אבן-הפנה לישוב חרדי כמו זה שלכם. בטלתי דעתי מפני דעתו, ובו במקום קבענו את מועד החגיגה ליום י"א תמוז תרפ"ד.

בה' תמוז תרפ"ד פרסמנו מודעות בעתונים בנוסח זה: „ביום י"א תמוז תרפ"ד, בשלש אחרי הצהרים יניחו את אבן

הפנה לבנינים חדשים בעיר העתיקה בני-ברק, הישוב בבני-ברק מתחדש עכשיו על ידי עולי פולניה, לחגיגה מוזמנים באי-כח המוסדות".

כיהודי שחנן אותי השם מעודי במדה של הכרת טובה לכל מי שהגיש לי טובה כל-שהיא בחיי, אני מודה לאל שזכני למלאות חלק קטן מחובתי כלפי הרב הדגול הזה, מה שעשה עמדי מאז בפגישתי זו ובהזדמנויות אחרות; על ידי חגיגת זו התחילו לשמוע את שמע בני-ברק בעולם ולכתוב עליה בעתונות, ועסקנים חשובים לא פסחו בביקוריהם בארץ על „בני-ברק".

בחגיגה הראשונה הזו על אדמתנו רכשנו את לבו של מנהיג „המזרחי" הדגול הרב מאיר ברלין שהתענין בגורלנו מאז ועזר לנו כל השנים בהזדמנויות שונות במישרים ובעקיפין, ועל כך בפרק הבא. אולם עלינו לציין כי ההתקרבות הראשונה, התעניינותו של „המזרחי" בכלל ושל הרב מאיר ברלין בפרט בגורל בני-ברק בכל השנים, יש לזקוף בלי ספק על השפעתו של הרב פישמן, עוד מאז – בפגישה הראשונה אתנו בחגיגת אבן הפנה בי"א תמוז תרפ"ה. אכן כבר אמרו חז"ל: „מגלגלין זכות ע"י זכאי".

הרב מאיר ברלין

הרב מאיר ברלין נולד בער"ח אייר שנת תר"מ לאביו הגאון המפורסם רבן של ישראל ראש ישיבת וולוזין ר' נפתלי צבי יהודה ברלין (הנציב) זצ"ל. עד שתים עשרה שנה נתגדל בסביבה של גאונים שרק תורתם היתה אומנתם, בהיותו בן הזקונים להגאון הנ"ל ובעל כשרון גדול היה מצוטר באהבה וחבה ולא ידע שום מחסור. בהיותו בן שתים עשרה נסגרה הישיבה הגדולה מטעם הממשלה הרוסית בחדש שבט שנת תרנ"ב וראש הישיבה הזקן בן 76 שנה נאלץ לעזוב את וולוזין.

ירחים אחדים גרו במינסק, ובן הזקונים מתחיל להרגיש את קשיי החיים, ואת קטנותם של אנשים שאינם יודעים לעמוד בעת צרה, וכך כותב הרב ברלין בספרו — מוולוזין עד ירושלים — על ימי שבתם במינסק: „החדשים המעטים, שביתנו הארעי היה במינסק, היה זמן של יסורין רוחניים וגופניים, לאבא ז"ל ולכל הקרובים אליו, אנשים הלכו ואנשים באו, רבנים גבירים וצסקנים היו באים לראות, לשמוע, לבקר את הרב, להלוק כבוד, לבקש ברכה, אבל לא היה איש שיעלה רעיון בלבו, כי אף הנשמה הגדולה שבגדולות זקוקה לגוף, ולא היה לצרכי הגוף ואם עלתה מחשבה כזו בלב איש, הרי זה היה דרך אגב".

אחרי מינסק קבעה המשפחה הרמה את מגורם בורשה. „בראש הקהלה של חברי ש"ס יוצאי ליטה עמד אז העשיר המפורסם ר' יצקב ברוידה שהיה יהודי ירא-שמים ונדבן גדול. — הם הבינו שבכבוד לבד לא סגי והם שיצרו בשביל משפחתנו סביבה ביתית וקיום בטוח". באותו הקיץ נעשה לבר מצוה בורשה וזה היה החג האחרון שאביו הגאון והקדוש ישב בראש שמחתו.

„חדש אב המוכן לפורענות, היה אז גם החדש המר והעצוב לכל ישראל, דעך המאור הגדול בעולם היהודי ושמש התורה החלה שוקעת". „בארבע שעות בלילה אור ליום חמישי כ"ה באב תרנ"ג, נלקחה הנשמה הגדולה והקדושה מן העולם, כשכף היד של הגוף

הטהור כבדלה אוחזת בידי בן הזקונים, צעיר המשפחה".

אחרי פטירתו של אביו הגדול זצ"ל הלך ללמוד תורה באחת הישיבות המפורסמות בליטא, אולם לא היה יכול, כנראה, להשלים בנפשו כדי לקבל מרותו של ראש ישיבה אחר, ואחרי שנה נאלץ לעזוב את הישיבה, וכך מספר הרב מאיר ברלין על ראש הישיבה שגם הוא היה גאון מפורסם: "הוא השתדל עד כמה שאפשר להיות דומה לאבא ז"ל — התאמצותו להיות דומה לאבא ז"ל נגעה בנפשי, בהיותי ילד. — אבל הוא היה אוהב להדמות לאבא ז"ל גם בזריזות, בפעולות מהירות, ופעם בשעת שיחה בנחת אמרתי לו, כי זריזות ובהלה אינם שמות נרדפים. מהו ההבדל ביניהם — שאלני? על זה עניתי: אדם זריז פירושו, שהוא מתישב יפה יפה בדעתו קודם שהוא מחליט לעשות דבר, אבל אחרי ישוב הדעת הוא עושה חיש, ואילו בהול פירושו, כי קודם שהוא רואה כל הצדדים החיוביים והשליליים, כבר מוכנה בידו ההחלטה, וכשהוא בא להוציאה לפועל, חסר הוא את הזריזות. בשקט הוספתי שאבא ז"ל היה זריז ולא בהול".

ארבע שנים למד תורה מפי חתן אחותו, הגאון המפורסם רבי חיים סולובייציק ז"ל בבריסק, ואמנם בביתו של רבי חיים זצ"ל מצא את מקום מנוחתו, יען שרבי חיים נשא את משרת ריש מתיבתא בוולוזין בימי חיי אביו זצ"ל, ובאופן פסיכולוגי לא בא שינוי באופן הלמוד ובהתנהגות, ולכן כשהרב מאיר ברלין מזכיר את רבי חיים סולובייציק הוא מזכירו תמיד ברוב הערצה בתור "מורי ורבי". שני גאוני ישראל אלה היו המשפיעים העיקריים על רוחו של הרב מאיר ברלין ועל חינוכו בימי ילדותו: אביו הגאון שר התורה וחובב א"י ר' נפתלי צבי יהודה ברלין (הנציב) והגאון הגדול בדורו הרב חיים סולובייציק — הם האצילו מהודם על הצעיר בימי גדולו ופריחתו. עוד בימי צלומיו ספג לתוכו מכל המדות הטובות, הן באהבת התורה ומסירות לארץ-ישראל וישובה, והן במדת החסד והרחמים.

א. אהבת התורה

הרב ברלין מזכיר את לימוד החומש בישיבת וולוזין בכל יום אחר התפלה: „לימוד החומש בוולוזין היה שונה לגמרי מן הרגיל — התלהבות רבה כזו לכל אות ואות שבתורה שבכתב ואהבה עצומה כזו על ידי סירוש שבפסוקים לתורה שבעל פה — וכמה וכמה מבני הישיבה בוולוזין שיצאו לעולם הגדול ונעשו מופלגים במקצועות שונים, לקחו עמהם הרבה תורה ומדות טובות מלימוד החומש לא פחות מאשר מן השיעורים. כי בוולוזין הכירו מה שנאמר: אם הרב דומה למלאך ה' צבאות וכו', לא רק מה שלומד היה כביר, אלא איך שנאמרו הדברים — בפיו".

„בהכירו ובהוקירו מאד את דעת התנ"ך, הדקדוק, כשרון הספרות וכדומה עמדה בעיניו בראש כל הדברים אהבת התורה במובן השקידה של לימוד תורה שבעל-פה „ולהיות עמל בתורה" זה היה בטויו של אבא ז"ל והיה מוסיף כי פירוש התפלה ללמוד ולמד לשמור ולעשות, לעשות היינו „לעמול" „להיות עמל בתורה, להרבות מאמצים בבקשת האמת שבתורה".

ב. מעשים טובים

הרב ברלין מספר בספרו על השרפה שהיתה בוולוזין בשנת תרמ"ו והוא אז בן שש „והקול אש פרצה חלק ועבר מן הרחוב אל בית הישיבה, מיד היו נסגרים כל ספרי הגמרא, ומאות בני הישיבה היו יוצאים להציל את החפצים או לכבות את האש. — ועל הקולות והצוחות „דליקה", „ביתי בסכנה", „הצילו", „מים מים", נשמעו צעקות „אוי ילדי" ואבות ואמהות שוכחים את בתיהם, ורצים כמטורפים לבקש את ילדיהם, וכאן שוב באים בני הישיבה, חוטפים ילדים ברחוב, ונושאים אותם למקום שהם מורים, אולם בעבודה זו יש „מפקד עליון", הלא הוא רבי חיים סולובייציק, בהיותו אז כבר גדול בישראל, ור"מ שני ומפורסם בעולם. עוד היה זריז ורענן לרוץ מרחוב לרחוב ולבקש את הילדים התועים. וכשהיה מוצא אותם, היה מרכיבם על כתפיו אחד מימינו ואחד משמאלו ואת

השלישי היה לוקח בזרועותיו, ואחריו רץ ילד רביעי והוא מחלק אותם לבעליהם וחוזר חלילה".

כשמדבר על גדלותו של ר' אליהו חיים מיזל ז"ל רבה של לודז הוא כותב: „את הטוב של עזרה לאנשים יחידים, זקן ונער אדוקים או חפשים בשעה שהם נתונים בצרה, ידע ר' אליהו חיים מאין כמוהו, ובידעו את עולם המסחר עם כל צלליו — הבין והקשיב כשתיארו לפניו מצב קשה. הוא גם לא הטיף מוסר, כשאדם עשה מעשה עול, הוא רק ראה לפניו את האיש הסובל — וכיון שהוא נתון בצרה מצא א"ע מחויב לעזור לו, והוא עזר".

שבעה פרקים הוא מקדיש לרבי חיים סולוביציק ז"ל ובפרק אחד הנקרא „האדם העליון" הוא מדבר על צדקתו של רבי חיים „ומי שנכנס אליו מר נפש, יצא מלפניו ולבו טוב עליו, הוא היה משתתף בצערו של אדם וביסוריו לא בגבול העוזר לקטן ממנו, אלא כאח ורע, כאיש שגורל חבריו קרוב לו לא פחות מאשר לבעל הדבר עצמו. מצולם לא פקעה סבלנותו, לא געך באיש, לא דבר מימיו בקול מפקד".

ג. מדות טובות

בפרק י"א „ראש הישיבה" הוא מדבר על מדותיו של אביו הגדול זצ"ל: — „והדרך הישרה בלי שום עקמומיות ובלי שום נתיבות עקלקלות, היתה הקו של אבא ז"ל כל ימי חייו. — את גדלותו הרגישו גם בחיוב וגם בשלילה, לא היה איש ששמע מפי אבא ז"ל קטרוג כלפי מי שהוא, דבור כל שהוא בגנותו של אדם גדול או קטן, כל מהותו החיצונית והפנימית היתה לב-טוב, היה דן כל אדם וכל דבר לכף זכות, בקש ומצא בכל תנועה, בכל אדם את הצד הטוב והיפה, ואף על פי שראה בחייו הרבה שעות קשות, — היה תמיד בעל מזג טוב, מימיו לא היה מר נפש. על יריביו הגדולים דבר כאילו היו ידידיו הטובים. לא היה נוטר איבה בלבו. כשמצא לנכון להוכיח את בן הישיבה, עשה זאת לא מתוך כעס והתרגזות אלא כאב המוכיח את בנו,

וכשקבל התלמיד תוכחה גדלה אהבתו אליו שבעתים. — כי אהבה פנימית כזו בין ראש הישיבה ובן הישיבה כמו שהיתה בוולוזין בימי אבא ז"ל לא היתה בשום מקום".

בפרק כ"ב, „בדרך לארץ ישראל". — „ולא רק בנוגע לא"י היה אבא ז"ל עומד תמיד למעלה מרגשותיו הפרטיים, אלא בכל ועם כל היה למופת של צדק ויושר ולא רצה לגרום צער למי שהוא, פעם באחת המסבות נתגלגלה שיחה על אדמו"רים של חסידים. המתנגדים שישבו ליד השלחן הביעו דברים חריפים על מדות מנהגי החיים של הרבנים המבוזבזים ממון רב ובחצרותיהם אנו מוצאים מותרות, בעוד אשר גאונים גדולים וראשי ישיבות מתפרנסים בצמצום ובדוחק. ועל זה אמר אבא ז"ל: — לשוא תלונותיכם, מציגו שכך היה תמיד, היסוד של התורה שעליו עומדים הרבנים וראשי הישיבות מאז ומעולם עני, ואלו יסוד העבודה שהוא אדמו"ר של חסידים היה תמיד עשיר, משה רבנו עמוד התורה, לא היה לו אלא מטהו בלבד, אולם אהרן הכהן עמוד העבודה היה לבוש בגדי פאר, מעוטר בזהב ובאבנים טובות".

בפרק ל"ב „החכמה והפקחות" מדבר על רבי חיים סולובייציק „החריפות והפקחות לא סרו מעל רבי חיים סולובייציק גם בימי גדלותו, אבל לא השתמש בהן לגרום כאב לאיש, במדותיו הטובות התגבר על פקחותו, הוא היה לא רק לחכם כי אם גם לגבור. — הכובש את יצרו, כי לשם כך זקוק האדם שתהא לו מדה מסוימת של גבורה, כדי שלא להוציא מפיו את החדוד בשעה שהוא עולה בלבו. בזה ניכר היה רבי חיים אציל הרוח, שידע לא כמדתם של פקחים אחרים, ואפילו אנשים גדולים לרסן את נפשו". „בכלל לא היה רבי חיים עם כל תקיפותו וקנאתו לדעותיו מן המתקיפים, הוא לא נלחם עם איש ולא התאמץ בכח כל-שהוא לבצע את רצונו. אף כי היה ידוע כמתנגד, וגם לא הסתיר את התנגדותו לכמה חזיונות בחיי היהודים, עמד ביחסים טובים מאד עם נושאי הרעיונות וראשי המדברים בהם. הוא התיחס לכל אדם לפי סגולות נפשו ולא הביט, מי הם הכוונים או הדעות שהאדם הזה נוטה להם.

ד. ארץ־ישראל.

בפרק י"ח „ישיבת ארץ-ישראל בוולוזין" כשהיה בא לביתנו לפעמים יהודי מא"י היו מקיפים אותו ומשהים אותו לחקור ולשאול מפיו על כל הדברים הגדולים או הקטנים — פעם אחת בא אורח משולח מן הישיבה — נכנס לחדרו של אבא ז"ל. אחרי שעה הגונה שמעו איך שאבא ז"ל מתוך התרגזות רבה — מה שהיה אצלו בלתי מצוי — גוער במשולח: „צא מזה מרגל"!

המשולח עומד ליד הפתח נבהל ושואל: רבי, האמנם לא יאמין לי? האם אני שקרן? ואבא ז"ל עונה לו: — לא, המרגלים אף הם לא דברו שקר, אלא בגנותה של א"י אסור לספר, אפילו כשהדברים הם אמתים, ומי שמדבר רעות על ארץ-ישראל הוא בבחינת מרגל".

— „ולא רק ברוח כי אם גם במעשה היה אבא ז"ל פעיל בנוגע לא"י. הוא היה חבר ל„אגודת האלף", הוא התענין בועד האודיסאי, עד שבערב יום הכפורים בשעת תפלת מנחה, כאשר הצמידו בבית הישיבה קערות שונות, צוה עלי שאשב ליד הקערה לישוב ארץ-ישראל".

בפרק כ"ה „מרחוק ומקרוב" כותב הרב ברלין: „בתולדות חבת ציון והרבנים הגדולים, גאוני הדור שסייעו לתנועה, — תופסים את מקום הכבוד שלשה אנשים גדולים ובמקצת — רביעי: רבי מרדכי אליאשברג איש ההגיון, רבי שמואל מוהליבר איש הפעולה ואבא ז"ל איש ההלכה וכאמור במקצת רבי יצחק אלחנן המסכים. — אחרי ההתודעות מקרוב אל רבי שמואל מוהליבר הכירו בו, כי עמוק בקרב לבו רבו רגשותיו והעסקנות בענין ישוב ארץ-ישראל היתה אצלו פרי מחשבות רבות, מלחמות פנימיות, מבט עמוק, וכל זה לא של אדם שנגש אל הבעיה מתוך השפעותיהם של אחרים, אלא כל האני שלו היה שרוי בעולם של תורה ומתוך עולם זה בא לידי הוכחה בדבר החשיבות של בנין ארץ-ישראל, כל המלחמות שרבי שמואל מוהליבר היה צריך לעמוד בהן מצד המחייבים של „חבת ציון" היו ממנו והלאה, אל נפשו כאילו לא הגיעו — הוא

היה מסוגר בתוך עצמו, והחליט בתוקף מה שרצה. ולמען הדבר הזה פעל אך לא התוכח, התאמץ להשפיע, אבל לא בקש להלחם עם מי שהוא".

בפרק ל"ה — "נגד ציונות ובעד ארץ-ישראל", כשהוא מספר על התנגדותו של רבי חיים סולובייציק לציונות הוא מדגיש: "ועל אף כל אלה מורגש היה בביתו של רבי חיים ומסביב לו אוירא דארץ ישראל, כי רוחו הגדול של רבי חיים אמנם יכול היה אז להתנגד לציונות אבל מוכרח היה להכיר בנחיצות להעמיד את ארץ-ישראל במרכז פעולותיו, מלבד מעטים מן הכלל היה רבי חיים סולובייציק הרב היחידי, שהרבה כל כך לעסוק בעבודה מעשית לטובת א"י, כמעט כל הישיבות הגדולות בירושלים היו להן באי כח בבריסק, מכתבים לעשרות היו באים בכל שבוע מא"י ויוצאים למאות מבריסק בעניני המוסדות השונים בארץ-ישראל".

ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך, ועבדהו בלב שלם ונפש חפצה, כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזניחך לעד.
(דברי הימים א' כ"ח)

רבים שכתבו על הרב מאיר ברלין מקשרים את גדולתו עם חינוכו שקבל בבית הורין ומוריו.

אמנם זכות אבות ויחוס אבות דבר גדול הוא, ברם כגודל זכות-האבות העומדת ליחסן השומע לצואת דוד המלך ע"ה לשלמה בנו "דע את אלקי אביך ועבדהו בלב שלם" ואז: "אם תדרשנו ימצא לך" — כן גודל הנסיון לאלה בנן של קדושים האוטמים אזניהם וסרים מדרכי אבותיהם: "ואם תעזבנו יזניחך לעד".

הרב מאיר ברלין זכה להמשיך את שרשרת וולוזין ולהרים את דגלה לכבוד ולתפארת.

אינני בא לדבר על גדולתו של הרב מאיר ברלין בתורה וחכמה, על כשרונותיו כנואם וסופר ממדרגה ראשונה, על כחו כמנהיג דגול ונערץ, ברצוני רק להזכיר מקצת שבחו של רבי מאיר

ברלין במדותיו התרומיות מה שלא מצאתי בהרבה גדולים שבדורו.

מיום הראשון שנפגשתי אתו בהנחת אבן-הפנה ביסודה של בני-ברק ואח"כ בקונגרס בוינה. בזמנים שונים ובהזדמנויות שונות ראיתי ונוכחתי כמה גדולים מעשי רבי מאיר. אף פעם לא "שכח" לדרוש את שלומנו לטוב. בארץ ובחוץ לארץ.

על כל הטובות שהטיב אתנו בזמנים שונים נזכיר בעז"ה לפי סדר הזמנים. ואני גומר את פרקי זה שהקדשתי לכבודו של הרב מאיר ברלין ואומר: "אשריך רבן של ישראל הנצי"ב זצ"ל, שרבי מאיר יצא מחלציך".

אבן הפנה לישובה של בני-ברק

ביום הראשון, י״א תמוז תרפ״ד, התקיימה חגיגת אבן הפנה בבני-ברק. לכבוד השמחה נתכנסו הרבנים הראשיים מיפו-תל-אביב הרב שלמה הכהן אהרונסון ז״ל והרב ב״צ מאיר חי עוזיאל שליט״א, הרב מאיר ברלין והרב י. ל. הכהן פישמן, הרב ציטרון ז״ל מפתח-תקוה וה״ה ב. יפה, גלוסקין ואטינגר (ב״כ חברת גאולה), סופרסקי, פלסר וכספי בשם קהלת יפו-ות״א, א. שפירא מפתח-תקוה ועוד אורחים חשובים רבים. אחרי שפתחתי את החגיגה הכניסו לבית הכנסת הזמני (צריף) את ספרי התורה שהמתישבים הביאו אתם מפולניא והתחילו ברקוד גלהב לכבוד התורה, שבו השתתפו כל הרבנים.

אחרי הכנסת התורה לארון הקודש הסבו הנוכחים סביב שולחנות ערוכים והחלה פרשת הנאומים. דברו הרבנים הראשיים מיפו-תל-אביב, הרב אהרונסון ז״ל והרב עוזיאל שליט״א, הרב מאיר ברלין, הרב י. ל. הכהן פישמן, הרב ש. סלונים ז״ל, הרב ק. טבצניק, מר טשרנוביץ וה״ה ראב ואברהם שפירא מפתח-תקוה ועוד. החגיגה נמשכה עד שעה מאוחרת בלילה ועל כוס יין ומגדנות נשמעו נאומים ודברי תורה.

יום י״א תמוז תרפ״ד לאלף הששי שימש מאורע גדול בחיינו: בו ביום נכנס ישובנו החדש לתוך מערכת הבנין והתקומה בארץ עתידנו.

ב„התור״ מיום ט״ז תמוז תרפ״ד מקדיש הרב י. ל. פישמן מאמר ראשי לכבוד מאורע היסטורי זה:

בני־ברק ונוה־יעקב

ימי חג ומועד היו שני השבועות האחרונים ליהדות הדתית הלאומית. במשך שני השבועות האלה נוספו על-ידיה שתי נקודות ישוב בארץ: „בני-ברק״ ו„נוה יעקב״. אחת

בצפונה של ירושלים העתיקה והשניה בצפונה של תל-אביב החדשה.

ולמה נכחד: אם ערך רב, ערך ישובי לשתי הנקודות שנולדו לנו הנה רב ערכן שבעתים ליהדות החרדית. כי מלבד מה שהן מחזקות את כחה של יהדות זו בארץ, גללו מעליה את החרפה שחרפוה חנם אחיה מגדיה ואת לעגן לה במשך עשרת השנים האחרונות. כי חנם חרפוה מחרפיה, לא זכרו ליהדות הדתית הלאומית את חסד נעוריה לרעיון ישוב הארץ ובנינה שבשמו הם דוגלים, כי לא אחרונה היא תיהדות החרדית לפעולות של בנין הארץ. ראשונה היתה לבנין העיר וראשונה היתה גם ליסודו של הישוב החקלאי עוד מלפני חמישים שנה. כשכל אלה המתימרים לעמוד בראש הבונים והמצוררים לתחיה, היו שקועים ראשם ורובם בהזיות שוא וחלמו חלום ההתבוללות בעמים, הניחו צעירי ירושלים וחניכי היהדות הדתית את היסוד לישוב החקלאי בארץ, נעצו קנה בים של חול ובארץ תלאובות ונבנתה עליו אם המושבות פתח-תקוה.

וכמה עוז רוח ואומץ לב היה לבני ישיבה אלה אשר מבית תלמודם יצאו לאחוז באת ומחרשה להלחם במכשולים הרבים והחתחתים הפזורים על דרכם לא דרך איש בה לפניהם. שרו עם פגעי הטבע ונגעי בני אדם ויוכלו להם, סללו מסלה וכבשו דרך לבאים אחריהם -- ותהיינה נא שתי נקודות הישוב החדשות שנוספו עתה על ידי היהדות הדתית צדים נאמנים על השאיפה הקדושה והכבירה שלא פסקה מעולם מתוך היהדות החרדית, ועל רוח האהבה והחבה לארץ שלא חדל לפעם בה מצולם ועל ההתמכות החיה בקרבה בכל הימים ובכל הזמנים, התמסרות לעם ישראל ולכל קדשיו מבלי הבדל בין קדש לקדש, עם ישראל, ארץ-ישראל ותורת ישראל.

- צעירי ירושלים בנוה יעקב הניחו בהתחלת הבנין את היסוד לבנין בית צבורי שישמש למתישבים הראשונים לבית הכנסת ות"ת, ועולי פולניה ב"בני-ברק" חגגו ביום הנחת

אבן הפנה גם חג הכנסת ספרי התורה לעיר מושבם החדשה אשר זה החלו לבנות.

תהי דרכם החדשה צלחה ופרצו ימה וקדמה, צפונה ונגבה.

בני־ברק העתיקה

„במזרח העיר יפו — במרחק של 7 ק״מ בערך, בצד שמאל של מסילת הברזל יפו — לוד, ישנו כפר פלחים קטן הנקרא בפי הערבים אבן-אברק, הכפר בנוי בתי חמר רעועים ואי אלה אילנות סמוכים לו, במקום זה השתרעה עוד בימים קדומים העיר בני-ברק, הנזכרת בתנ״ך ובספרות התלמוד. הכפר העלוב עם קומץ בתיו המעטים ירש את מקום העיר העתיקה והשם העברי הקדמון נשאר בשבוש קל בפי הערבים עד היום הזה. עוד באותם הימים הקדומים, בימי יהושע בן נון, כאשר חולקה הארץ לשבטי ישראל, היתה בני-ברק עיר ידועה, סביבות יפו נפלו בגורלה של השבט הקטן דן, ספר יהושע (פרק י״ט. חו׳.) מונה את שמות הערים השונות שנפלו לנחלה בידי השבט הזה ומזכיר את העיר בני-ברק.

בימי חזקיהו מלך יהודה, בשנת 701 לפני סה״נ עלה סנחריב מלך אשור על „ערי יהודה הבצורות ותפשם״. ספר מלכים ב׳ מונה מפרט את שמות הערים הנכבשות. אולם בארץ אשור נמצא מצבה בכתב היתדות המספרת על מעשיו של סנחריב בארץ יהודה. הכתובת המביאה גם שמות ערים שונות הסמוכות ליפו שנפלו בידי הכובש האשורי, נזכרת גם העיר בני-ברק (באנאי-ברקא), והיא אינה אלא בני-ברק הידועה.

בתקופת בית שני התישבו הרבה יהודים ביפו וסביבותיה, בלוד ובנותיה, וביבנה וסביבותיה. בחבל ארץ זה — בעיר יבנה — היה גם מרכז דתי-רוחני חשוב לחיי היהודים בא״י במשך כמה דורות.

באותם הימים היה גם בבני-ברק ישוב גדול של יהודים והיה בה מרכז של תורה. פה היה מושבו של רבי

עקיבא והיתה לו ישיבה גדולה במקום זה, חז"ל דרשו על הפסוק „צדק צדק תרדוף" אחר רבי עקיבא לבני-ברק (סנהדרין לב ב) ובמקום אחר כתוב (פסיקתא דרב כהנא): „נכנס רבי עקיבא לבני-ברק והיה מלמד תורה". ויש במדרש: „ר' חנינא בן חכינאי ורשב"י הלכו ללמוד תורה אצל ר' עקיבא בבני-ברק, שהו שם י"ג שנה" (מדרש רבה. ויקרא אחרי) כתובות ס"ג. והיתה גם אגדה עממית שאמרה: שמעיה ואבטליון מבני בניו של המן ולמדו תורה בבני-ברק (סנהדרין צו, ב.) בהגדה של פסח מספר מעשה שהיה בבני-ברק (והיא מן המכילתא) „ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסובין כל אותו הלילה והיו מספרין ביציאת מצרים עד שבאו תלמידיהם ואמרו רבותינו הגיע זמן קר"ש של שחרית".

בבני-ברק היה גם בית מרחץ ובשבת (מ"א) מספר שרבי עקיבא וראב"ע נכנסו בה בשבת להזיע, כי החמים שלו היו מכוסים בנסרים ויצאו משם ורחצו בצונן. ובמקום אחר בתלמוד, מסכת שמחות (פרק ב' ה"ה) מובא מעשה בתינוק אחד מבני-ברק ששבר צלוחית בשבת והראה לו אביו באזנו ונתירא והלך ואבד עצמו בבור. ישנם עוד כמה מקרים ומעשים שקרו בבני-ברק המובאים בספרות התלמוד.

בימי קדם היתה סביבת בני-ברק פוריה ועשירה, ויש אגדה בבבלי (כתובות קי"א ב') המציינת פוריה זו כמו: רמי בר יחזקאל נזדמן בבני-ברק וראה עזים שאוכלות תחת תאנים והיה דבש נוטף מן התאנים וחלב מטפטף מן העזים והן מתערבים זה בזה, אז אמר: זו ארץ זבת חלב ודבש.

לפני שנתים בערך רכשו היהודים בצפון הכפר של בני-ברק שטח של אלף דונם. היום בי"א תמוז הניחו שם את היסוד לבנין עיר גנים. המתישבים הראשונים העתידים להחיות את המקום הזה בחרו את השם העתיק בני-ברק, המזכיר לנו הרבה מזכרונות העבר".

(זאב וילנאי, הארץ, י"א תמוז תרפ"ד.)

חוצבים בהר

העבודה הציבורית הראשונה שלנו היתה לישר את רחובה הראשי של בני-ברק, הנושא עליו את שמו של התנא האלקי ר' עקיבא, שקבע ישיבתו ובית מדרשו בבני-ברק. רחוב זה שהנו כיום רחובה הראשי של המושבה משתרע היה אז כהר גבוה ומשופע ביותר. לפי מדידותיהם של המהנדסים צריך היה לחפור כמה אלפים מטרים מעוקבים אדמת קורקר ולהעבירם לעבר השני. בדרך זו נמצאנו משחררים חלקות אדמה רבות שהגישה אליהן היתה נמנעת לולא חפירת ההר וישורו.

באותה שעה רכשנו קרוניות מהלכות על פסים וגרתמו כל כוחות העבודה שנמצאו במקום, מנער ועד זקן, לחצוב בהר ולישרו. העובדים נתחלקו לקבוצות בנות ארבעה-ארבעה: שנים היו חוצבים בהר במכושיהם שבידיהם, השלישי היה מעלה את צרורות העפר על הקרוניות עד שפתה והרביעי היה דוחף את הקרונית ומורידה למקומות הנמוכים ומריקה שם.

שנים מהעולים הראשונים, ר' חיים שמרגד ע"ה ור' שלום תיק, היו מנהלי העבודה. הם גיהלו את חשבונות ימי העבודה וסדרו את התשלום לפועלים מדי שבוע בשבוע. שכר העבודה ליום לא היה שוה לכל, אלא לפי סוגים שונים; זקנים, כגון: ר' חיים חוואט ז"ל, ר' אהרן ברוך אברבנאל ז"ל, ר' ליב גיטל זיידמן ז"ל ועוד, קבלו 20 גרוש ליום; פועלים מוכשרים וצעירים יותר — 30 גרוש ליום; פועלים מומחים יותר בעבודתם שבאו אלינו מהשכונות השכנות: רמת-גן, שכונת בורוכוב, ואשר הנם זה מכבר בארץ — 40 גרוש ליום.

העבודה התחילה ביום א' פ' ראה שנת תרפ"ה ועד יום ו' פ' נצבים שלמנו עבור 960 ימי עבודה סך 270.250 לי"ם. בעבודת החציבה בהר ההוא השתתפו 62 חברים.

אבל עם 960 ימי עבודה אלה עדיין לא נסתיימה המלאכה כולה, כעבור שנתים, ביום ה' מנחם אב תרפ"ו, עת קיים היה כבר

ועד פועלים מאורגן בבני-ברק נחתם „חוזה לקבלנות עבודה" בין ועד המושבה ע"י יצחק גרשטנקורן, משה טורק ומשה ברלינסקי ובין ועד פועלי בני-ברק ע"י פרץ קרסוצקי, גרשון לסקי ויעקב בנדט לגמירת חציבת ההר וישורו.

ביסודו של דבר, נעשתה העבודה הציבורית הראשונה בבני-ברק — חציבת רחוב ר' עקיבא בהר — כשהיא מכוונת לכמה וכמה מטרות. בשבועות הראשונים, מיד בעלותנו להתישב על האדמה, הקדשנו תשומת לב רבה לעמוד לעזרת העולים ומשפחותיהם, לטפח את רצונם לעבודה, להקדיש להם כוחות ואמצעים בשביל להעמידם על רגליהם, עד שיוכלו להאחז אחיזה בת קיום בבני-ברק. אלא שעמדו לנו למפגע בדרכנו מעצורים משני סוגים: א) חלוקת הקרקע, שלא היתה גמורה עדיין כל צרכה. ב) אותה שנה — תרפ"ד — שנת שמיטה היתה, ואף על פי שסידרתי עוד בתחילת השנה שטר-מכר, בשעת ביקורי בארץ בחדש טבת, בשביל אותה קבוצה שמסרנו להם אדמה בחכירה לשתילת טבק (עיין בספרנו ח"א עמוד קמ"א) מכל-מקום אמיץ היה רצוננו להידחק ולעבור עוד חדשים מספר, מסיון עד אלול, ולא לעבוד עבודת אדמה בשביעית אף בהיתר.

כן שקודים היינו על כך להרגיל את הציבור לעבוד עבודה גופנית ולדעת לאחוז מכוש ביד כראוי, אף מתכוונים היינו לתכליתו של דבר, שבינו לבינו, עד שיכירו חברינו את המצב בארץ בכלל ובבני-ברק בפרט, ועד שנסדר הספקת מים מתוקנת וכו', לא יאכלו את שארית יגיעם שהביאו אתם מפולין. שהרי יודעים היינו ומכירים היטב, שמדי כל שבוע שהם מוסיפים לשהות בבני-ברק, ועל אחת כמה וכמה עם כל טיפת זעה שהם משקיעים בה להרוות אדמתה, מתחבב עליהם המקום יותר ויותר, ומתוך כך עשויים הם לעבור על קשיי החיים החדשים, יסתגלו להם, וישתרשו במקום. העלינו בחשבון אף זאת, שמפעל זה, של עבודה-צבורית, יש בו כדי טובת הנאה ממש ומתן שכר בצדו עבור כל חברי בית ונחלה, בין אלה שהגיעו ארצה ובין אלה שעדיין שוהים בגלות. אלה שעלו להתישב נעזרים הם ע"י עבודה צבורית זו, בצדיהם

הנחת צנורות המים ברחוב הראשי

הראשונים במקום, וסוללים את המסילה ומכינים ישוב, לאלו החברים שנשארו בחו"ל ומתכוננים לעלות ארצה.

במהלך העבודה נתבלטו בקרב החוצבים בהר שלשה טיפוסים אפיניים: טיפוס אחד, מובהק שבהם, היה מעין זה של ר' חיים חוואט ז"ל. יהודי גדול בתורה, תלמידו של הגאון מסוכאטשוב, בעהמ"ח "אגלי טל", המפורסם בחוגי הלומדים. ר' חיים זה היה כל ימיו סוחר בורשה ועם זה איש הגמרא היה תמיד ולא פסק פומיה מגירסא אפילו בשעה שהיה טרוד בעסקים גדולים. בשעה שיסדנו את חברת "בית ונחלה" נכנס ר' חיים לחברתנו והיה לאחד החברים המסורים. לא קנה יותר מדונאם אחד, יודע היה שאין זה לפי כוחותיו הגופניים להיות לבעל משק חקלאי. בגיל זקנתו, קרוב לשבעים היה אז. לא התהלך בגדולות, אלא קנה דונאם אחד קרקע, חשב לחיות בצמצום כפי השגת ידו ובלבד שיהא דר בארץ-ישראל. כשהגיעה השעה והתחלנו בארגון החבורה הראשונה לעלות לארץ היה ר' חיים מן הזריזין-מקדימין. היה מכיר טובה לעסקני "בית ונחלה" שזיכו אותו בזכיה גדולה זו לבוא ארצה ולשבת בה. כמובן, שבעבודת החציבה בהר השתתף ר' חיים אף הוא ובשעת מעשה מיחד היה "יחודים" ממש. עובד היה באמונה, מרבה היה באמירת תהלים בשעת מעשה ואף חוזר היה על כמה פרקי משניות בעל-פה. בשעת סידור התשלום לעובדים היה ר' חיים בא בחשבונות משלו. לפי חשבונו פחות היה שכר העבודה שהגיע לו משנצטרפו הסכומים אצלנו. מגיש היה לנו חשבון, שביום פלוני חיסר כמה שעות ושביום אלמוני שרב גדול היה ומשום כך עובד היה ברפיון משכרגיל ואין להעלות לו, איפוא, שכרו כלפועל רגיל. נוסף לכך לא היה גבול לשמחתו, שזכה לעת זקנה ושיבה לעסוק בבנין הארץ בפועל ידים ממש, ועל כך רבה היתה הכרת הטובה שלו, שהואלנו לשתף אותו בעבודה זו, במידה שאין לשער. כעבור שנים נוהג היה עוד להזכיר לי בכל הזדמנות והזדמנות רוב החסד שזיכינו אותו במצוה גדולה זו.

אכן היה טיפוס מופלא כזה בין החוצבים בהר! אבל הרי

כבר נאמר „ראיתי בני עליה והם מועטים"! היתה קבוצת חברים שניה מטפוס אחר, בני אדם בינונים, שאינם רגילים ביותר במידה זו של הכרת טובה. הללו חושבים היו: נאה ויאה הדבר! נמצא מי שמשלם ממון עבור העברת עפר וצרורות מכאן לכאן — מהיכי תיתי, תבוא עליו ברכה! ומחשבה אחת העמיקה את מוחם בשעת העבודה בחצבם בהר: מה תהא תכלית הדברים? מה יהא עלינו כשתפסק שפיכת העפר?.

אבל היה שם טפוס שלישי, שונה לגמרי מהקודמים: היה זה אדם שבא עם מחנה העולים השני, שבורשה נחשב בין המעולים שבחברים, ואפילו חבר הועד לפרקים, וכשהגיע באניה לחוף יפו עמדנו בנמל לקבל פניו והבאנו אותו לבני-ברק וטפלנו בו ודאגנו לסידורו מיד. אף הוא השתתף בעבודה בחציבת ההר ומקבל היה דוקא שכר עבודה בשעורים גבוהים ביותר, אבל קורטוב הכרת טובה מצידו על כך — מאן דכר שמיה! ולא עוד, אלא שהיה מריץ כתבי פלסתר לורשה ומכניס פירוד-לבבות בינינו לבין מחנה המילואים שלנו, מאות חברינו, ידידינו הנאמנים, שהשארנו אחרינו בפולין. במכתבי עול כגון אלו, למשל, אל חברינו שם מתואר היה כיצד אנו מבזבזים כספי הצבור לעבודות סרק; ועלי ביחוד, מעליל היה עלילות, היאך אני הולך ומקיף עצמי בחבר פקידים „אוכלי לחם עמי, מכלים את הקרן כולה", דברים כוזבים מתחילתם ועד סופם. שהרי לא היו אז אצלנו פקידים בשכר, פרט לאחד שהיה גם יו"ר וגם מזכיר וגם אחראי לכל אותן העבודות הציבוריות, אלא שכך דרכה של לשון הרע שהיא מתקבלת על הלב.

נס אחד היה, שנמצאו שם בתוך הוועד שהשארנו בווארשה, לפני עלותנו ארצה, חברים נאמנים ומסורים כגון: הרב מאיר צבי מאזור ז"ל, ר' יעקב קלנברג והמזכיר ר' משה ברוך וואגמן, שהיו שומרים על הקשרים ועמדו לצדנו בכל מאמצי כוחותיהם, חרף כל המשטינים והמקטרגים. מכל מקום, אותו פירוד לבבות שהכניסו אנשים ידועים הביא לידי פרץ רחב, שנתגלע כעבור שנה בצורת מלחמה גלויה

בין תושבי בני-ברק ובין החברים בווארשה, שגרמה כעס ורוגז חנם הרבה לשוא.

ברי לי ולבי דווי על כך, שמחמת ניתוק הקשרים ביניגו ובין חברינו בווארשה נתעכבו מאות משפחות מישראל בפולין ומי יודע מה עלה בגורלם בתוך נחשול הכליון שהציף את יהדות פולין במלחמת אימים זו.

באותם הימים בא אלי אחד מחשובי החברים ר' משה גרזיבץ ע"ה, אדם יקר רוח ועדין הנפש ושאל אותי באמונת תום: — ר' יצחק, מה אתם מחשים? שמעתי שיש ביניגו חברים המריצים כתבי פלסתר לווארשה — ומה בדעתכם להגיב על כך?. — כעת, איני הוגה בדבר כלל וכלל — עניתי לו — מה יאמרו בווארשה, אין בדעתי אלא אחת: מה נאה יהיה מראהו של רחוב ר' עקיבא, לאחר גמר העבודה ביישור ההר! יתכן שבשכר עמלי יורידוני מנשיאותי, אבל להחזיר את ההר ליושנו ולכסות במשאון את הרחוב — לכך תקצר ידם.

כללו של דבר: הערכותיהם של החברים על העבודה, עד כמה שמסוגלים בני אדם בכלל להעריך הערכות בשעה שהם עובדים עבודה לדורות, תהיינה מה שתהיינה — אבל כלפי חוץ עשתה העבודה רושם כביר ועוררה כבוד ודרך ארץ כלפי היהדות החרדית במפעלה. שכנינו בישובים הסמוכים עמדו והשתוממו למעשינו. תיירים שבקרו אצלנו היו מתפעלים הרבה למראה עיניהם: יהודים בשנות העמידה, כיפותיהם לראשיהם וטליתים-קטנים רחבי מדות שלהם לגופם מתנפנפים באויר, היאך הם עומדים בימי הקיץ הלוהטים תחת השמש הארצי-ישראלית בחדשי תמוז-אב ועובדים ביגיעה, כשהם טובלים בזיעה ואבק.

הערכה נאמנה לעבודתנו בימים ההם משתקפת ממאמריהם של ר' בנימין ב„הארץ" מיום כ"ה אלול תרפ"ד ושל ד. קלעי ב„קונטרס" מיום ט"ו אב תרפ"ד.

א. ב„בני־ברק"

המחזה היה נהדר, מקסים; כמותו לא ראיתי עוד בשנות חיי בארץ.

המחזה: כעשרים יהודים, מיהודי פולין, צעירים וזקנים ואברכים, לרוב מגודלי זקן, פשוטי „קפוטות", עטויי טליתים קטנים, אשר התנופפו, כמו סמלי דגלים באויר, עמדו ופניהם מפנים על פני הגבעה;

עמדו כשהם מפנים מול פני הגבעה, עמדו ובידיהם מעדרים, דקרים, אתים, ובאלה התנפלו על הגבעה, עשו בה שמות, חפרו בה, הפכו בה והפכו בה;

התנפלו על הגבעה בהתלהבות, בדבקות של חסידים, כמעט בשיר ורננה;

כן, לי, אשר עמדתי מאחוריהם בלי אשר הרגישו, נדמה היה משום מה כי יש שיר ורננה בעבודת ישראל, כי העבודה בעצמה שרה את שירתה והעובדים שרים עמה.

כשנגשתי אליהם אמרתי להם: יהודים טובים! מה חרי האף הזה, מה ההתלהבות? גבעה זו, הוספתי ואמרתי, קיימת כאן, כפי הנראה, זה מאות ואלפי שנים, איש לא הרגיזה ממנוחתה ומה ראיתם על ככה לכלות בה את חמתכם?

ענו ואמרו לי: צורך השעה היה בדבר; אנו סוללים כביש דרך הגבעה הזאת.

התבינו?

צורך השעה היה בדבר, שיהיו יהודי פולין, לא חלילה „חלוצים", אפילו לא חלוצי „המזרחי", אפילו לא סתם יהודים, אלא באמת יהודים נאים, יהודים חסידים, יהודי תורה ויהודי עבודה שיהיו אלו עוזבים את חנויותיהם ואת עסקיהם ויעמדו „בגבול השרון" כחום היום, יעמדו מזוינים במעדרים, דקרים ואתים ויעשו מעשי קונדסים...

שאלתי לבן השבעים: הגידה, ישיש, האם לא תכבד עליך העבודה?

ענה הזקן ואמר: „כשאני מסיע את רגבי הקרקע שאינם במקומם למקום המיועד להם, הריני מרגיש „חיות" כזו שהיא מקילה עלי את העבודה".

והשני אמר: „ב"ה, לא מפני ההכרח באנו הנה. עשינו לנו „פוגרום" בעצמנו. מכרנו את רכושנו בחצי המחיר ועליו וכי מה אנו מבקשים כאן מאת הקב"ה? לחם לאכול, רק לחם לאכול".

אחד מהם בונה צריף גדול לבית חרשת לאריגה, בית חרשת שעתיד להעסיק עשרות פועלים. אך הוא גם הוא פשוט הקפוטה הוא; הוא גם הוא עומד על הסולם, על המערכה; ידיו אף הוא עסוקות בעבודה, במלאכה.

אין הבדל ואין פדות.

ומן הצריף אשר לו בית הכנסת יקרא, חודר הנגון הווארשאי למוד הגמרא. הקול קול בן הרב הוא, הוא לבדו הוגה בתורת ה' יומם ולילה. השאר מסתפקים בלמודי שבת ובריקודי שבת. אך האיר הבקר בימות החול — מיד מתאספים כולם, מתפללים ויוצאים לעבודה.

וכך עומדים להם כשני מגינים מיהודי פולין מעבר מזה של הגבעה וכשני מגינים מעבר השני ושניהם „מחריבים" את הגבעה.

אף עבודת עשרות הצריפים מעשה ידיהם הוא. אף חפירת הבארות.

ב. המפעל של הקרן הקימת

הנה היהודים באים...

הביטו אל הים! שורו אל הספינות השטוחות שם על גבו!

הנה הן נושאות את שה פזורה ישראל מכל תפוצותיו.

מכל תפוצות הגולה, מארבע כנפות הארץ, מכל המדינות ומכל המצמדות שבאים הם בני-ישראל לארצם לעבדה ולשמרה

יום יום ומאות היהודים אשר אתו. הגענו ב"ה כבר, בשולי השנה, גם למספר אשר כזה. יהודים מכל המינים ומכל הגוונים. פרצה העליה את הגדרים ואת הסיגים אשר גדרו לה מבחוץ.

פרצה העליה אפילו את הצוגה אשר עגו לה חכמי תריסין מבפנים, הקיפה העליה את כל שדרות העם ו„בני-ברק" תוכיח. וכאן חובתה הגדולה של הקרן הקימת. וכאן חובתנו הגדולה של העם לקרן הקימת, הקרן הקימת צריכה להכין את אדמת ישראל בשביל בני הגולה. יהודים מטפוסים של בני-ברק אינם צריכים להוציא את פרוטתם האחרונה על קנית קרקעות. הם צריכים למצוא אדמה מוכנה בשבילם ומצפה לקראתם. — —

ר' בנימין, „הארץ", כ"ה אלול תרפ"ד.

על בני־ברק

בני-ברק — נקודת ישוב חדשה בין יפו לפתח-תקוה. חבריה — יהודים חרדים מפולניה. סוחרי נלבקי וחנוני העירה הפולנית ואברכי-משי חסידים הסמוכים על שולחן חותניהם — הפכו דרך-חייהם, את הלך מחשבותיהם ואת משאת-נפשם אחת היא שאיפתם כיום: לגמור בהקדם האפשרי את הבאר. ואברכי משי ויהודים-בשנים אלה עושים בבלוקים אשר לבאר, יחד עם הפועלים החלוצים מהעיר, בחשבון של 25 ג"מ ליום.

שש שעות בבוקר והנה אתה מוצא את זה, שאך לפני שבועות מספר טייל על קבו ברחוב-הוולוטה או התפנק על בטלתו בחדר חותנו המרווח או פהק בחנותו העלובה שבעירה — אתה מוצאו עומד כפוף, „ארבע כנפות" ומכנסים רחבים (כאלה של הערבים!) לגיפו — יותר אין החום מרשה

— ובולל את בלילו במלט ובזיפזיף ומאבן אבני-באר סהרוניות כבדות, אין זה כי חיי תשובה, תקון למה שפגמו...

ובונים בחשבון. קודם — התישבו כולם, כחמש-עשרה משפחה, במגרש הציבורי, בקרבת בית הכנסת והבאר הנכרה. התרכזות וכבוש. עתה — זעיר שם זעיר שם נראים כבר מרחוק צריפים בנויים ושלדי צריפים במגרשים השונים. יש גם אשר חושבים לבנות תיכף, אבל רוב-רובם: „נסתפק לפי שעה בצריפים. נסתדר בפרנסה איך שהיא — ונזכה לדאוג גם לבנינים". ויודעים הם כי „לפי שעה" זה — ענין לשנים הוא, כי על כן יסודיים ומרווחים הם הצריפים, כדירת קבע. והפרנסה היסודית עומדת להיות: מחלבה קואופרטיבית גדולה, ואחר — פרי האדמה.

— — ומפליא, כמה הם לומדים לסבול. הרי זה מדבר שממה (רק מרחוק נראים צריפי רמת-גן) והחיים — קשים, קשים. קשה להעריך מה זה אומר בשבילי נשים קרתניות (מסוג אנשים זה) מפולניה ומה זה „נגידים חסידים" ובני-ורשה הטרמביאית לכתת רגלים דרך-אגב מן האוטומוביל ההולך לשכונת-בורוכוב, מהלך שלשת רבעי שעה בדרך גבעות ועמקים וחולות. דרושה לכך — חבת ציון.

— — וראויים הם לחזוק וסעד, כי קשה היא דרכם דרך המהפכה, דרך התשובה. כי גדול גם תפקידה של בני-ברק, בתור מופת לכשרות-החיים, ביחס ליוצאי פולניה, שהולכים ועולים עכשו הנה במדה ניכרת. — והדרך באמת לא קלה. — —

ד. קלעי, ט"ו אב תרפ"ד.

הבית הראשון שנבנה ביסורין.

בתמוז תרס"ד היה הדבר, בעצומה של העליה הרביעית לא"י. כדרכם של המהגרים בכל העולם שברובם הם נתקעים בערי הנמל שיורדים בהם, אף העולים החדשים שבאו לארץ ישראל כך נהגו, רובם נשתהו בתל־אביב כשמזודותיהם ארוזות ומטלטליהם בידם עד אשר יהליטו כיצד לכלכל מעשיהם וכיצד למצוא מקור פרנסה. הרבה בהם בלשו אחרי פרנסה קלה. מי שהיה מידו קצת כסף לתת דמי קדימה על מגרש – הריהו סוחר במגרשים, בבורסה שבקפה אחד ברחוב הרצל היו קונים ומוכרים מגרשים ובתים שלא שזפתם עין, החוזים היו עוברים מיד ליד ורווחיהם בצדם.

וכחמשה מילין מתל־אביב ישבה קבוצת אנשי חזון בצריפים על גבי אדמת החול הלוהטת, בלי הצרכים הנחוצים ביותר והם חולמים חלום: כיצד יקיימו כאן את ביתם?

בעבור יהודי מבני־ברק ברחובות תל־אביב היו הבריות נועצים בו חיצי לעג ושואלים: האם מובטח לכם שיהיו מים בבני־ברק? היודעים אתם כיצד חולבים פרה? האם ראויה אדמת בני־ברק לגידול ירקות?.

באחד מאותם הימים פנה אלי יהודי בשנות הארבעים, הוא מתודע אלי בשמו: לייב אדלר, בלודז היה סוחר תבואה חשוב ועמד בקשרי מסחר עם טחנות גדולות ורבות. הוא חסיד מחסידי האדמו"ר מאלכסנדר, אף „מזרחי" הוא. לא עזב את פולין מתוך דוחק השעה. להיפך, פרנסתו היתה מצויה שם בריוח, אלא תקפו עליו געגועים לא"י והוא חסל את הכל ובא הנה עם כמה אלפי דולרים בכיסו. לא היה ספק בלבו שימצא את פרנסתו בשופי. והנה יושב הוא כבר שבועות אחדים בתל־אביב, הכסף הולך ופוחת והוא חושש להשקיע עצמו בפרנסות קלות – במסחר במגרשים, ענין שעלול להיות רחוק משכר וקרוב להפסד, ולא במסחרים כאלה הוא בא לבסס את קיומו וקיום משפחתו בארץ.

משפחתו המסועפת שבחוץ לארץ – משפחת חרשתנים

וסוחרים בלודז – אף הם ניסו למנוע בעדו עובר לנסיעתו לא"י, ועתה הם מעתירים עליו מכתבים לבל יתמהמה עד שתכלה פרוטה מן הכיס אלא שיארז חפציו ויחזור ללודז ומבטיחים לו כי הם יעמידוהו שוב על רגליו. אבל הוא יהודי עקשן הנהו. ידע בכמה עמל עלה לו בצוע תכניתו לעלות ארצה, ואם לא יעמוד עכשיו בנסיון שוב לא יקום בו כוח לחזור ולנסות.

ר' לייב אדלר הפסיק דבריו באמצע ואני הכרתי בו כי מתפתל הוא ביסורי נפשו, בכל כוחותיו. ובכן, המשיך את ספורו, לאחר ישוב הדעת הגיע לידי החלטה להתישב בבני־ברק, שאלתו ובקשתו: שלא נדחה אותו. יודע הוא את כל הקושיים העומדים בדרך המתישבים החדשים אבל הוברר לו כי זאת הדרך היחידה ליהודי מן המעמד הבינוני שברצונו להתקשר בא"י. אמנם יודע הוא את הסבל הרב שאנו סובלים ועוד הרבה הרפתקאות יעברו עלינו עד שנגיע אל המנוחה. אבל מעלתה של חלקת אדמה היא, שהיא מקשרת את האדם לקרקע. הוא מבקש שנמכור לו עשרה דונמים וברצונו לבנות לו תיכף בית, רפת עם פרות אחדות ולול עופות. ולפי חשבונו יספיק לו לכך הסכום שנמצא בידו במזומן. וכשהצבעתי לו שוב על כל הקושיים והמכשולים שעומדים בדרכנו, הקשיב ר' לייב לדברי ולבסוף הוציא את המסקנא: כי באם נדחהו מוחלט בלבו לעזוב את הארץ, משאלתיו שוב על שום מה בחר בבני־ברק דוקא, והרי אם רצונו להתישב במושבה ולהתאחז בקרקע הרי מוטב לו לפנות לאחת המושבות הותיקות שבהן ימצא הכל מוכן לפניו ושהצרכים החיוניים הם מן המוכן; הוא ענה לי, שלא סגי לו בישוב מן המוכן. אנשים קרובים הוא מחפש, אנשים שיוכל לשאת אתם בסבל, שיוכל לבנות אתם, ואתם ליחל לזמנים טובים כי יבואו.

כנסתי את הועד לישיבה ובה החלטנו לקבל את העקשן מלודז ר' לייב אדלר לתוך משפחתנו.

ר' לייב ניגש למלאכתו בכל התלהבותו ורצינותו, קנה לו חמור גרם, גדול. אף הקים צריף לדירת ארעי לרגלי ההר הנקרא היום הר־שלום ומחסן ששמש אחר־כך לרפת. על החמור הוביל מים

לעשית הלבנים והוא התכונן להקים את הבית הבנוי הראשון בבני־ברק.

באחד מלילות שלהי החדש נשאר ר׳ ליב ללון בתל־אביב. באותו לילה ברח החמור מן האורוה ועלה על ההר הסמוך. הגברת אדלר יצאה אחריו לחפשו, ובתוך אפלת הלילה לא מצאה את דרכה, נתקלה במשהו ונתגלגלה מן ההר. זמן רב עבר עד שילדיה הביאוה אל צריף, קראו לשכנים ואחרי התאמצות גדולה וטפול ממושך חזרה אליה הכרתה, פצע עמוק נתגלה ברגלה.

באישון לילה העירוני דפיקות חזקות על דלת ביתי בלווית בכי תמרורים. בשרוני את הבשורה הרעה. החובש הקרוב ביותר היה גר ברמת־גן והדרך היתה מלאה בורות, קוצים וחתחתים. אחרי הרבה יגיעה הבאנו את החובש והוא ישב על־יד הפצועה עד הבקר. עם אור הבקר העלינו את הפצועה על עגלה והעברנוה ל״הדסה״ בת״א. שבועות רבים שכבה בבית החולים אולם מרוב הפסד דם בשעת נפילתה מן ההר היא איבדה את מאור עיניה.

ר׳ ליב חזר עם אשתו על פתחי הפרופיסורים המפורסמים ביותר באירופה, אבל אף אחד מהם לא העלה ארוכה ופרפא לעיני האשה הצעירה – הגברת אדלר הכבודה. משפחת אדלר סבלה ופעלה הרבה במשך כל זמן היותם בבני־ברק. לכל מפעל חדש ניגש ר׳ לייב ברצינותו ובעקשנותו, המיוחדת לו. בזמן שהיה תור הרפתנות בבני־ברק היה הוא הרפתן הגדול והחרוץ ביותר, הוא שמר על פרותיו בנקיון וסדר למופת. בזמן תור הפרדסים השקיע אדלר ומשפחתו את כל כוחם ואונם כדי לעשות את פרדסם להיות ראוי לשמו. וכשהגיע תור הבנין בנה אדלר את הבית הראשון בן שתי הקומות ברחוב ר׳ עקיבא.

הרבה סבל עלה בגורלו ועוד בהיותו אדם בגיל העמידה שבק חיים לכל חי.

זכותו – זכות היותו אחד הראשונים שמעולם לא אמרו נואש ומעולם לא רפו ידיהם, תשאר לעד בתולדות המושבה בני־ברק.

האדמו"ר מסטריקוב ר' מנחם מנדיל לנדא זצ"ל

האדמו"ר מסטריקוב ר' מנחם מנדיל לנדא זצ"ל היה בנו של האדמו"ר הגאון הגדול בנגלה ובנסתר ר' דוב בריש זצ"ל מביאלא. אחרי הסתלקותו של האדמו"ר מביאלא זצ"ל בשנת תרל"ו, השאיר אחריו ארבעה בנים, ה"ה: אדמו"ר הה"צ ר' אהרן, הרב ר' יצחק, הרב ר' יקותיאל ואדמו"ר הה"צ ר' מנחם מנדיל זצ"ל בן הזקונים. ואף שכולם היו ראויים למלא מקום אביהם הקדוש בכל זאת היו רואים את עצמם לבלתי ראויים לשבת על כס אביהם לנהל את העדה הקדושה של חסידים מפורסמים גדולים בתורה ובחסידות. והם בעצמם שמו עליהם לראש את הצדיק הקדוש ר' יחיאל מאלכסנדר זצ"ל, שאף הוא היה מתלמידי האדמו"ר האמצעי מוורקה ואח"כ הסתופף בצלו של אביהם הקדוש האדמו"ר ר' דוב בריש מביאלא זצ"ל.

אחרי פטירתו של האדמו"ר הראשון מאלכסנדר, בי"ד שבט תרנ"ד, קיבלו הבנים של האדמו"ר מביאלא זצ"ל עליהם מרותו של האדמו"ר האמצעי מאלכסנדר הה"ק ר' ישראל יצחק זצ"ל, מחבר הספר "ישמח ישראל". ורק אחרי הסתלקותו של האדמו"ר הה"ק ישראל יצחק זצ"ל בר"ח שבט תר"ע, כשהפצירו בו רבים מחסידים גדולים, מותיקי חסידי וורקה וביאלא, בבנו בכורו של האדמו"ר מביאלא הרב ר' אהרן זצ"ל — סבר וקבל את האדמו"רות.

אולם לדאבון לב אלפי חסידיו ומעריציו לא האריך ימים, ואחרי שנהל את צאן מרעיתו ברוב קדושה וטהרה מר"ח שבט עד שבועות תר"ע נפטר בורשה.

אחרי הסתלקותו של האדמו"ר ר' אהרן זצ"ל הכתירו חסידיו לממלא מקומו את אחיו הצעיר הצדיק ר' מנחם מנדיל זצ"ל בסטריקוב. האדמו"ר מסטריקוב מלבד גדלו בתורה התנהג עם חסידיו ברוב פשטות ובמדה גדולה של חברות. דלתו היתה תמיד פתוחה לכל קשה רוח ומר לב. היה מתענין בכל דבר קטן וגדול בקורות חסידיו. הם חשו בו לא רק אדמו"ר המשפיע תורה וחסידות לקהל מעריציו, אלא גם ראו בו חבר וידיד נאמן המשתתף בגורלם ולוקח

חבל הן בשמחתם והן בצרתם. האדמו"ר מסטריקוב היה חובב ארץ-ישראל בכל חושיו. לא הזניח שום הזדמנות מלשאול את שלום ירושלים. היה מהדר להדליק את נרות-חנוכה רק משמן זית הבא מארץ- ישראל. שלם כל מחיר שנדרש בעד אתרוג הדר ובלבד הגדל בארץ-ישראל. היה מנשק ומחבב פירות שבאו מארץ-ישראל לפולניה. וכשנתפרסם בפולניה דבר חברתנו „בית ונחלה" הזמין את מנהלי החברה ונכנס כחבר באגודתנו.

פעם בקרתי אותו באוטווצק, מקום של נאות דשא ע"י ורשה, וספרתי לו ע"ד הקשיים בהשגת כספים מאת החברים לשם תשלום לחברת „גאולה". בקש ממני להזמין את החברים לאספה מיוחדת והוא מוכן להטריח את עצמו לעת זקנתו לנסוע לורשה כדי להשפיע על החברים שיכניסו את תשלומיהם. הזמנתי את החברים לאסיפה כללית. עצם השתתפותו של האדמו"ר הזקן מסטריקוב באספתנו הוסיפה לנו כבוד והשפיעה שפע רב על חברתנו. אחרי שהסברתי לחברים את מצבה של החברה והקראתי לפניהם את המכתבים הבאים מא"י, קם האדמו"ר זצ"ל ובהדרת כבודו דבר אתם קשות ובקול נגיד ומצוה פקד עליהם לתת כסף יותר מכפי יכלתם. והוא מבטיח להם שכל אלה שיצטרפו לחברתנו ויכניסו כסף לחברה יצליחו במעשה ידיהם בכל אשר יפנו. דבריו שיצאו מלב טהור עשו רושם גדול, ובאותו מעמד נאסף סכום הגון.

האדמו"ר מסטריקוב זצ"ל בקר אצלנו בבני-ברק באותו הקיץ הראשון שעלינו להתישב. קבלנו אותו בכבוד גדול כיאות להאי גברא רבא יקירא קדישא, אדמו"ר גדול מגזע תרשישים וגאונים. ערכנו לכבודו סעודת צהרים ושאבנו מבקורו זה עדוד רב. אחרי שנפרד מאתנו ברוב חבה השאיר לזכרון את המכתב הבא: —

בעזה"י יום ג' שנכפל בו כי טוב לסדר. „הנני נותן לו את בריתי שלום".

פה העיר העתיקה „בני-ברק" (מחוז יפו-ת"א).

הנני בא בקידה והשתחויה, לספר תהלות ד' במזמור לתודה, ורב תהלה לנורא עלילה, שזכיתי לעלות למעלה

ולהיות בארצנו הקדושה, בכל המקומות הקדושים, יהי שם ד' מבורך עדי עד. נתכבדתי להשתתף בהנחת אבן הפנה של העיר העתיקה „בני-ברק", המתחדשת עכשיו מאחינו עולי פולין מאנשים מופלגים והחרדים לדבר ה'. נסעתי במכוון לפה לראות את התיסדות המושבה „בני-ברק" הנה ב"ה ראיתי ומצאתי את שאהבה נפשי ורב ששון ועונג היו לי ולשמחת לב כל יראי ד' וחושבי שמו לראות מקום קדוש הלז ברוח ישראל סבא על מי מבועי התורה והיראה כאשר עם לבבינו וראשית מעשיהם שהמה שומרים תורת ד' ופקודיו, על אופן היותר טוב ונאה. וכולם שובתים שנת השמיטה בכל מלאכת עבודת האדמה וגידוליה. ובעזר השם יתפרסם על ידם כבוד שמים. והעולה על כולם הוא הבהמ"ד אשר בנו תיכף בבואם, והקול תורה נשמע שם על ערי יהודה וירושלים. וב"ה המה שוקדים על התורה והמצות. זאת הביא שמחה גדולה בלבבי והנני מביע את ברכתי לבני־ברק שיעזור לכם השי"ת ותשרה השכינה במעשה ידיכם בשפע ברכה והצלחה.

ובזכות זה אשר אתם „בני־ברק" מקיימים שנת השמיטה ככל משפטו וחוקתו וישוטטו רבים לבקש דבר ה' ותרבה הדעת ויראת ה' ותכונן עיר הצדק וייבנה בית עולמים במהרה בימינו אמן.

מנחם בהרב הקדוש זצ"ל ה"ה

זיעוכ"י מביאלא.

החרשתנים הראשונים בבני-ברק.

היכן דוא האמן שיעלה בידו להעלות בכתב חוויותינו ומחשבותינו בימים הקשים ההם, לא די שהשתדלנו בכל מאמצי נפשנו להחזיק מעמד כלפי פנים, היה עלינו עוד להתאמץ ולהראות פנים שוחקות גם כלפי חוץ, יום יום בקרונו תיירים שבאו לחזות כיצד יהודים כמונו יושבים בצריפים רעועים ועושים בעבודה המפרכת את הגוף ובכל עבודות קשות אחרות, אותן השאלות חזרו ונשמעו בפיו של כל אחד: מה בדעתכם לעשות? מה יהיו מקורות הפרנסה? אף אנו ענינו כנגד השואלים תוך חיוך שבהעמדת פנים תירוצים כאלה שבעצמנו הטלנו בהם ספק. התיירים פנו לדרכם, אלה מתוך דעה טובה והערכה נכונה, אחרים מתוך רחמנות ואפילו תוך ביטול.

לכן גדולה היתה זכותן של אותן המשפחות שנתחברו אלינו אז והתישבו בבני-ברק. הדבר היה לנו לעדוד רב וחזק את ידינו. היתה זאת כעין הסכמה לתכניתנו שעדיין לא הגיעה לידי גיבוש והבהרה די הצורך אף בעיני עצמנו. עובדה זו שאדם עוזב את ת"א ועובר לב"ב השפיעה עלינו. היא שימשה לנו סימן, כי יש יהודים המוצאים חיוב בישובה של ב"ב. ואם בא יהודי חדש ותכנית בידו למציאת מקורות פרנסה נחשב אצלנו הדבר להישג גדול.

שתי משפחות היו אלו, שתי משפחות שבאו מעיירה אחת — זלב — הסמוכה ללודז — משפחות חרשתנים הראשונים של בני-ברק, ר' מנחם מרדכי גרנביץ ור' צבי אריה שיבק. שניהם בשנות השלושים בערך, וכל אחד מהם בעל לאשה ואב לילדים. שניהם לא באו לא"י מתוך השקפות ציוניות. הם היו „אגודאים" מובהקים, חסידי גור המאמינים בכל מוצא פיו של הרבי, נסיעתו השניה של האדמו"ר מגור שליט"א בשנת תרפ"ד עשתה עליהם רושם כביר, הם נסעו לגור, ושאלו את פי הרבי אם לחסל את בתי-החרשת שלהם לאריגת יד ולעלות לא"י. כשנתן הרבי את הסכמתו, חסלו את עסקיהם ועלו לא"י, באחד מימי אב תרפ"ד פנו אלי שני אנשים

והודיעוני כי חרשתנים הם מן העיר זלב הסמוכה ללודז, יש בידי כל אחד מהם כמה מאות לירות ונולים אחדים לאריגת יד עם כל אביזריהם. אדיר חפצם לקנות חלקת אדמה להקים לעצמם בית מלאכה ולהתישב בבני-ברק. אני שואל את היהודים על שום מה נתנו עיניהם בבני-ברק דוקא? והם עונים לי כי הסבה פשוטה: רגילים הם לחיות בין יהודים שומרי מצוה, בעיירה שלהם היו אף הסנדלרים והחיטים, הנפחים והנגרים יהודים חרדים ואדוקים במצוות. עטורים זקן ופאות. עליתם לא"י היתה עליה למקום קדוש וגדולה היתה אכזבתם כשמצאו בארץ תמונה אחרת לגמרי מזו שציפו לה. באותו רגע קבעו שא"י כזאת אינה לפי רוחם והחליטו לבלתי הוציא את המטען מן הנמל, השבו לבקר בירושלים עיה"ק ובאניה הקרובה לחזור לפולניה. בלכתם ברחוב פגעו ביהודי אחד שמלבושו והליכותיו כאלה שהם היו רגילים בהם, העמידו את היהודי ברחוב והקיפוהו בשאלות: כמה זמן הוא בארץ? היכן מקום מושבו? והיהודי הלז עונה על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: זמן קצר הוא בארץ, וכי הוא גר בבני-ברק הסמוכה לת"א, לא שאלו היהודים יותר אלא ישבו באוטו ונסעו יחד עם אותו יהודי לבני-ברק (זה היה אחד מהמעולים שבחברים הראשונים ר' חיים זגלבוים נ"י).

ה"ה גרנביץ ושיבק טיילו שעות אחדות במושבה והחליטו להשאר בא"י ולהקים פה את ביתם. שני היהודים הפליאוני בכח החלטתם האיתנה ובאמונתם הבלתי משתנית. הם קנו ביחד חלקת אדמה והביאו את משפחותיהם. ימים אחדים התאכסנו אצל החברים עד אשר הקימו לעצמם את צריפיהם. כלי המטה ושאר המטען הגיעו רק כעבור חדשיים. כל אותו הזמן, עד שהנולים הגיעו, רתמו את עצמם לכל מיני עבודות פשוטות וקשות, ומשהגיעו המכונות עבר זמן של עמל ותלאה עד שזכו לראות כמות של סחורה פרי עמלם הראשון בא"י, הם חשו היטב את הקשיים העצומים שעמדו בדרכה של התעשיה בא"י באותם הזמנים, הם נצמדו בעקשנות רבה למפעלם ושנים אחדות נאבקו לקיום בית-החרשת שלהם, אבל לא עצרו כח להפכו למפעל בן קיום. אולם לנו, למתישבים

הראשונים, היה מפעלם משום עדות שעודדונו שני יהודים אלה. המחשבה עצמה, שהנה לפנינו נסיון חדש למצוא מקורות קיום ופרנסה חדשה בבני-ברק עודדונו עדות רב. אנו התפללנו להצלחתם, כי גם אנו היינו צריכים לאותו דבר וקוינו שהם יצבירו את תעשית זלב לא"י.

מלבד הסיכויים שתלינו בהם בנוגע לשפע כלכלי שהם יכולים להביא לבני ברק נהנינו מהם כיהודים בעלי בטחון ושמחים, חסידים ואנשי מעשה אמתיים.

בשנת 1929 בזמן ששרר בישוב המשבר הגדול עזב אחד השותפים ר' צבי אריה שיבק את הארץ וחזר לפולניה והשני ר' מרדכי מנחם גרנביץ נאבק הרבה בקשיי הזמנים עד שסוף סוף זכה לגדל דור ישרים יבורך בארץ-ישראל וכיום הנהו אחד התרשתנים החשובים לאריגת יד בארץ.

שלשה ששבתו

מבין האורחים הרבים שבקרונו אז, כדאי לציין שלשה רבנים. הם באו לא בלבד לחזות בפלא הגדול כיצד יהודים משלנו חוצבים בהר, מלבנים לבנים, מקימים צריפים וכדומה, אלא גם ללמוד את כוחה של ארץ-ישראל. הם רצו לראות כיצד יהודים מקבלים פני שבת מלכתא אחרי ששת ימי עבודה בחומר ובלבנים.

האורח החשוב הראשון שבא לשבות אתנו היה הרב הגאון ר׳ זאב גולד שליט״א, יושב ראש ועד הפועל של המרכז העולמי של הסתדרות „המזרחי". באותו זמן היה הרב גולד אחד הרבנים המפורסמים באמריקה. בהיותו תלמיד חכם גדול, נואם בחסד עליון, מוקיר ורחים רבנן ונפש פיוטית מלאת רגש, הוא שמש ברבנות בערים הגדולות ביותר באמריקה: בניו-יורק וצ׳יקאגו. מקום רבנותו באותו זמן היה סאן-פרנציסקו. הרב גולד נהג שם את רבנותו בכבוד גדול וברחבות. אף הוא היה ממניחי היסוד להסתדרות „המזרחי" באמריקה.

בסוף שנת תרפ״ד בא הרב גולד לבקורו הראשון בא״י והיה אורחי לשבת. את רוב חבתו לארץ אין לשער, דמעות גיל נזלו מעיניו בעת התפלה ובשעת הזמירות בשבת על שולחני.

במוצאי שבת ערכנו סעודת „מלוה-מלכה" לכבוד האורח החשוב, הוא רקד אתנו עד כלות הנפש ממש, ביום הראשון בבוקר לפנו צאתו את בני-ברק בקש מכוש מאחד החוצבים בהר וזמן רב חצב בהר בעצם ידיו, מאותה שבת נקשרנו בקשרי ידידות נאמנים בהיותי בניו-יורק בשנת תרפ״ז, בבקורי השני באמריקה, הזמיני הרב גולד למקום שבתו בסאן-פרנציסקו ושבועיים ימים הייתי אורח ביתו. לביקורי זה אני מקדיש פרק מיוחד. בתרפ״ח נבחר הרב גולד לנשיא „המזרחי" בארצות הברית. הוא התישב בברוקלין הסמוכה לניו-יורק ושמש ברבנות באחד מבתי-הכנסת המפוארים ביותר ברובע האורטודוקסי האריסטוקרטי שבברוקלין — בורא פארק, בבית הכנסת „שומרי אמונה". ביתו הצטיין כבית ועד לחכמים, כל ראשי

הישיבות, גדולים וגאונים מפורסמים שבקרו באמריקה היו אורחיו של הרב גולד ומבאי ביתו, בליווי יחד בחג הפסח עם הרב הגאון המפורסם ר' יוסף כהנמן – ראש ישיבת פוניביז אז, וכיום מיסד ישיבת פוניביז המפוארת בבני-ברק – בביתו של הרב גולד. בהרבה הזדמנויות הזכיר הרב גולד את שבתו ששבת בבני-ברק בשנת תרס"ד, ובהחליטו לרכוש לו נחלה בא"י נטע פרדס סמוך לגבולותיה של מושבתנו.

האורח החשוב השני שבקרנו אף הוא בשבת באותו קיץ היה הרב י. מ. מפולין. גם הוא ארגן באותו זמן קבוצת עולים לא"י מן המעמד הבינוני, קנה שטח אדמה סמוך לחיפה ובא לא"י להכין את התכניות להתחלת המפעל – הקמת ישוב חדש: הכרתי את הרב י. מ. עוד מורשה. הוא בא לבקר בבני-ברק בכדי ללמוד כיצד לבנות ישוב בא"י בשביל יהודים מן המעמד הזה. שכבתי באותו זמן חולה בקדחת, דירתי היתה צריף בן שני חדרים. כבר היה זמן הדלקת הנרות כששמעתי לפתע שני קולות: קול צחוקו של הרב י. מ. וקול אשתי כשהיא מתיפחת בבכי. תוך התאמצות ירדתי ממטתי לראות מה קרה, והנה לפני האורח שלנו הרב י. מ. והוא מספר לי את כל המקרה. אשתי כבר הדליקה נרות שבת, משהרגישה שהכניסה לצריף לא טואטאה עדיין, פתחה את דלת הצריף ורצתה לפנות את האשפה החוצה, אבל באותו רגע נשבה רוח חמסין נגדית שכבתה את הנרות, ומלאה את החדר חול. אשתי היתה באותה שעה אובדת עצות. היא לא יכלה להציל אש לאחר שקבלה כבר את השבת על ידי הדלקת הנר. האשה הרכה אשר לא נסתה בחייה לעבוד עבודת בית קשה הסכינה כבר במשך השבועות המעטים בבני-ברק לכל מיני עבודות קשות, ובמשך הזמן נצטברה בלבה מדה גדולה של מרירות ואכזבה, עכשיו בערב שבת כשהעבודה היתה מרובה והיא היתה צריכה לטפל בילדים הקטנים, לנקות את החדרים, לבשל ולהכין לכבוד שבת, אחרי יום עבודה כל כך קשה, חשבה, שלכל הפחות עם הדלקת הנרות של שבת בא שבת — באה מנוחה, והנה באה פתאום הרוח וכסתה את הכלים שבתוך הצריף

בשכבת אבק עבה והחשיכה את אהלה. היא לא יכלה לשאת יותר את צערה, המרירות והאכזבה שהצטברו הגיעו לשיאם והתפרצה בבכי ספונטני שקשה היה לעצרו. אורחנו הרב י. מ. כבר גמר בלבו לא לשעות בחלומות והחליט לנסוע ישר מכאן לאמריקה, הוא בא לבני-ברק כתייר המחפש משהו מענין, הוא נהנה מאד מן המחזה הזה ומשום כך פרץ בצחוק. הרב י. מ. נפרד ממני ביום ראשון וגלה לי את הסוד כי לאחר שנוכח, שהקמת ישוב חדש זה מפעל שלמעלה מכוחותיו, לכן החליט לשלוח בחזרה לועד בורשה את יפוי-כחו והריהו נוסע מא"י לאמריקה. אחר כך העביר גם את משפחתו מפולין והנהו היום אחד הרבנים המפורסמים באמריקה.

האורח החשוב השלישי בא אלינו בעילום שם. בין המתישבים הראשונים שלנו היה חבר נאמן בשם ר' שלמה יעקב הכהן ברזסקי ע"ה, הוא היה חרשתן של תוצרת טריקו בורשה, משופע בפרנסה, תלמיד חכם וחסיד גלהב מחסידי טריסק, גומל חסד ובעל טובה. בזמן שהקים את צריפו הקדיש מיד חדר אחד להכנסת אורחים, היה מקבל כל אורח בסבר פנים יפות ולא מנע ממנו מאומה, אכילה, שתיה, לינה. על פי רוב לא היה לוקח שכר אכסניה אצל אורחיו, ולעתים רחוקות כשהרגיש בעלבונו של אורח שהוטל עליו ליהנות מאכסניתו חנם היה לוקח שכר כפי רצונו של האורח. מעשה זה של ר' שלמה יעקב היה בשביל בני-ברק דבר חשוב מאד. אורחים היו רבים, האוטו נסע בשבועות הראשונים פעמים ביום בלבד, והוא הגיע רק עד שכונת בורוכוב, על כל אורח היה לשכת ברגל בחולות הלוהטים, משכונת בורוכוב לבני-ברק. וכשהגיע למחוז חפצו עייף ויגע היה מוכן חדרו של ברזסקי לנוח בו, לעתים קרובות כשהאורח אחר לאוטו היה לו מקום לאכילה ולינה מן המוכן, האטמוספרה היתה לבבית וביתית.

פעם אחת, מאוחר בלילה, בשלהי הקיץ, בא אלי ר' שלמה יעקב ע"ה וסיפר שבאוטו האחרון אשר בא בערב לבני-ברק באו שלשה אורחים: אחד מהם צעיר בעל צורה, לבוש בגדי משי, והשנים האחרים זקנים יותר, ולפי הכבוד שהזקנים חולקים לצעיר

נראה כי הוא אדם חשוב. עד כמה שהשתדל להודע אצלם מי הם — מי האברך — לא עלה בידו. עניתי למר ברזסקי ע"ה שלפי תארו את האורחים משער אני כי אלה הם הרבי מיבלונה ר' יחזקאל טויב ומלוויו, כי כפי שקראתי בעתון הגיע היום באניה מאירופה הרבי מיבלונה בלוית משלחת.

למחרת בבקר כשבאתי לבית המדרש להתפלל, נגשתי לאורח הצעיר, נתתי לו שלום ובקשתיו שיבקרני בביתי, הוא ענה לי שהיות והיום ערב שבת אין לו זמן להתמהמה ועליו למהר מיד. ברכתיו בדרך צלחה והלכתי הביתה. אחרי רגעים אחדים הופיעו בביתי שלשת האורחים. הצעיר הציג את עצמו: הרבי מיבלונה, ובקש סליחתו, על שלא קבל את הזמנתי בבית הכנסת יען שלא הכירני. הוא ספר לי שזה היום הראשון לבואו ארצה ובא לבני-ברק כדי להתיעץ כיצד למלא את שליחותו באמונה. כשבקשתים אחרי ארוחת הבקר להשאר בבני-ברק לשבת קבלו את ההזמנה ונשארו אורחי לשבת.

לאנשי בני-ברק הראשונים, שדרכם בקדש היה לנסוע לחצרות האדמו"רים וליהנות משלחנם, היתה שבת זו מעין עולם הבא. הרב טויב היה אז בימי עלומיו, ימי הגדול והפריחה בעצומם, כל מלה — שקולה וכל תנועה — מדודה. בלי שום ספק היו כוונותיו ביסודה של „נחלת יעקב" כוונות טובות וישרות לקדש שם שמים, להחדיר לתוך יהודי הגלות השבורים והרצוצים את השלמות בגוף ונפש, לאחד את עבודת השם עם עבודת האדמה. ביום הראשון נפרד מאתנו ונסע לירושלים, שם נפגש עם הרבי מקוזניץ הרב ישראל אלעזר הופשטיין, אף הוא אדמו"ר צעיר לימים, מלא התלהבות ורצון כביר לבנין הארץ על טהרת הקדש. גם הוא יסד חברה בפולניה לקנות קרקע בא"י, על מנת שיתישבו בה יהודים חסידים ואנשי מעשה, הוא קרא לחברתו בשם „עבודת ישראל" על שם הספר של זקנו הגדול האדמו"ר הצדיק ר' ישראל המגיד מקוזניץ, שניהם נפגשו בביתו של האדמו"ר מדרוהוביטש ושם התאחדו. שתי החברות קנו יחד שטח אדמה סמוך לחיפה באמצעות „חברת הכשרת

הישוב". משתי החברות — „נחלת יעקב" מיסודו של הרבי מיאבלונה ו„עבודת ישראל" מיסודו של הרבי מקוזניץ — נוצרה המושבה החסידית „כפר חסידים" בעמק יזרעאל. רב מאד היה סבלם של שני האדמו"רים בתחילת יסודה של „כפר חסידים", צער ומכאובים רבים היו מנת חלקם. כשהרבי מיאבלונה רצה להשכיח את צרותיו ורדיפותיו שרדפוהו היה בא אלינו לבני-ברק לשבת.

הייתי אתו ביחד בקונגרס ה-14 בווינה בשעה שסבבוהו ענני כבוד וגדולה מכל הצדדים, סופרי העתונים המפורסמים היו משכימים לפתחו במלון כדי להתקבל לשיחה, המפלגות הגדולות סובבוהו והיו מבקשות קרבתו. הייתי אתו בקונגרס ה-15 בבזל בשעה שהתהלך בודד, עזוב וגלמוד באין נפש קרובה, בשעה שאיש כבר לא מצא בו ענין. אף הייתי אתו באמריקה.

בנסיעותי לאמריקה בעברי דרך פריז רגיל הייתי לבקר את הרב הופשטין בשעה שישב על כסא הרבנות בקהלה המאוחדת של יהודי פולין אשר בפריז. אע"פ שלא היה חסר כלום וישב בדירה נאה, נשקף היה הצער מתוך פניו על צבו את הארץ מתוך אונס. כשפרצה המלחמה בשנת 1939 נשארו שניהם בגלות. הרב טויב — באמריקה, והרב הופשטין — בפריז.

הם היו הראשונים שנשאו על שכמם את המעמסה של שנות חבלי הלידה בכפר חסידים, וכשתושבי כפר חסידים זכו לשבת בשלוה עם משפחותיהם בא"י ומשופעים בפרנסה יושבים אלה שני המיסדים ועורכים גלות, האחד — באמריקה והשני — בפריז.

מחלבה קואופרטיבית בתחלת בנינה של בני־ברק

לפי התכנית שעלתה במחשבה תחילה, עת עזבנו את פולין, צריך היה כל אחד ממתישבי בני-ברק לסדר לעצמו משק זעיר של כמה פרות, לול עופות וכו'. אך כשנתקלו במציאות הממשית, נראו הדברים אחרת.

בהדרגה הגענו לידי הכרת המציאות כמות שהיא, המהנדסים השלימו את מדידת הקרקע, המגרשים נתחלקו על פי גורל למתישבים הראשונים, הוקמו צריפי דירה לכל משפחה, כל מתישב ידע כבר את נחלתו ואז התחילו לבקש פרות. באותה שעה נגלו לנו הקשיים שבדבר, כמה מרובים הם ומסובכים.

לפי דעת מומחים, שניהלונו בעצותיהם, קשה היה לקנות בארץ פרות טובות, שופעות חלב. נוסף לכך לא ידעו המתישבים הראשונים שלנו כיצד מתהלכים עם פרות. לא היו לנו אלא שלושה חברים בלבד „ידענים" באותה מלאכה. ששנים מהם ר' משה וויץ ור' צבי נחמן ברק, ידעו את המקצוע מתוך היותם סוחרים בחלב בווארשה והשלישי ר' חיים פרל, אמנם לא חלב פרה מימיו, לפי מקצועו היה סוחר במאנופקטורה באוסטרובצי, אך יודע היה להסתגל לכל מצב שהוא והיה תופס עניני משק בזריזות. החלטנו, איפוא, ליסד מחלבה קואופרטיבית, השתתפו בכך 14 חברים וכל אחד השקיע במפעל 50 לי"מ. אצל הרב ראבינוביץ, רבה הראשון של בני-ברק, כתבנו וחתמנו על חוזה זה:

ב"ה ג' פ' תצא, עשרה ימים לחדש אלול, תרפ"ד,
פה בני-ברק למז"ט ולהצלחה.

אנחנו החתומים מטה מאשרים בזה שנכנסנו בשותפות סדור המחלבה בבני-ברק וקבלנו על עצמנו למלא את התנאים המפורטים למטה:

א. במשך ששה חדשים אין רשות למי שהוא מהחברים לצאת מהחברה.

ב. אם אחרי ששה חדשים ירצה אחד מהחברים לצאת מהחברה יש לו זכות רק באנונטר החי.

ג. אין בידי מי שהוא מהחברים למכור או למסור את מניותיו, כי אם בהסכם שאר בעלי המניות.

ד. מנהלי החברה והמטפלים בעניינים המשותפים נבחרים ברוב דעות בעלי המניות.

הערה לסעיף ב': זכות בעל המניה באנונטר החי משתלמת כרצון בעלי המניות הנשארים בחברה בחלק מהאנונטר או בכסף מזומן כפי שומת באי כח שני הצדדים.

שנויים או הוספות לתקנות הנ"ל מתקבלים ב-75 אחוז מקולות כל בעלי המניות.

כל הנ"ל נעשה ביניגו מרצוננו הטוב ובקגא"ס (. . . .) יונהל את שותפות בכל האפשרות ובאמונה.

1. יצחק גרשטנקורן
2. חיים זגלבוים
3. הירש נחמן ברק
4. זעליג הכהן שאפירא
5. חיים שמרגד (ע"ה)
6. יצחק שלמה קרנץ
7. שלום תיק
8. בינם ברקנפלד
9. חיים פרל
10. ליב אדלר (ע"ה)
11. ליב ראזנטאהל
12. משה וויץ (ע"ה)
13. יהושע אפרים גראסמן (ע"ה)
14. שלמה יעקב ברזצסקי (ע"ה).

ייפינו כוחו של חיים פרל ושלחנו אותו לסייר במשקים שבארץ, לשם רכישת ידיעות והכשרה בעניני מחלבה. ולאחר התיעצות עם המחלקה להתישבות שע"י ההנהלה הציונית בירושלים נגמר ביגינו לשלוח את פרל לבירות לקנות שם פרות בסכום של 700 לא"י. המחלקה להתישבות הואילה לצרף מומחה משלה, ובמחצית אלו נסעו לבירות לקנות את הפרות ולהביאן.

בערב ראש השנה תרפ"ה, חזר פרל מבירות והביא אתו לתחנת הרכבת בתל-אביב 15 פרות ו-6 עגלות בקר. אנו שלחנו לקראתו את הנוער שלנו לקבל פניהן של הפרות. ר' חיים חילק את הכבודה בין השליחים להולכה, פרה לזה ועגלה לזה והוא עצמו בחר לו את הפראית שבהן להוליכה לבני-ברק. אותה פרה התקוממה למרותו, נאבקה עמו וברחה ממנו. כך היה מתלבט אתה כל אותו

יום להביאה הביתה והיא עמדה במרדה. כשהעריב היום, הכל חזרו כבר זה בפרתו וזה בעגלתו – ור' חיים עדיין לא בא. קהל תושבי בני-ברק הלכו כבר לבית הכנסת, לבושים בגדי יום טוב, לתפלת ערבית של ליל ראש השנה – ור' חיים איננו עוד. בשעה מאוחרת, קרוע מכנסים ושותת דם חזר ר' חיים ופרתו בידו.

ר' משה וויץ מתעלף ברפת

ר' משה וויץ „שם דבר" היה בקרב מתנחלי בני-ברק. יהודי בשנות העצה ותופס מקום חשוב בחברה שלנו היה. בילדותו נתגדל בכפר ליד זאמושץ וכשעמד ברשות עצמו היה שנים רבות חוכר חלב בחצרות „פריצים". בשנים האחרונות לפני עלותו ארצה היה בעל חנות לממכר חלב ותוצרת חלב בורשה. היתה בו, במשה וויץ זה, נשמה ארצישראלית מובהקת. בו בזמן היה גם איש „בית החסידים" בכל מהותו.

כשיסדנו אגודתנו „בית ונחלה" בוארשה בשנת תרפ"א, נעשה משה וויץ אחד מטובי חברינו. כל שעותיו הפנויות היה מקדיש ל„בית ונחלה" והיה יושב במעון האגודה ורוקם חלומות על עתיד התישבותו בארץ.

המתעתדים לעלות באותם הימים היו מרבים לספר זה עם זה על חיסול העסקים, מסירת הדירה והשגת הדרכיה הפולנית. כשהיו שואלים אנשי סגולת ווארשה ליהודי משלנו: לשמחה שלך מה זו עושה? מה יהיו מעשיך בבני-ברק ומהיכן יהא יוק זה חי? היתה בפיו תשובה מן המוכן: אקנה לי כמה פרות ואתפרנס מהן, ואם היה השואל מוסיף להקשות ונטפל עוד: כלום יודע אתה פרה חולבת מה היא ומה עושים בה? ניתנה התשובה פסוקות: „יש לנו בתוכנו מ ש ה ו ו י ץ מומחה גדול במקצוע, לוקח הוא אתו קנקנים אף קדרות ואפילו צנטריפוגה"... כאשר הופיע ר' משה ובא בערב לבין החברים במעון אגודתנו, מיד כרו אוזן לקראתו עשרות שומעים ובלעו בצמא כל מלה היוצאת מפיו, כשהם יושבים

מתוחים, מקשיבים, סוברים ומקבלים, שהרי עתיד זה להיות „רב ומורה" להם „שם", ומן הראוי להתיחס אליו בדרך ארץ ומתוך משמעת מוחלטת.

ר' משה וויץ היה אף הוא מארבעה-עשר השותפים למחלבה הקואופרטיבית. יקרות ערך היו הספרות הללו בשבילנו וקראנו להן שמות עבריים מיוחדים. אחת, זו הפראית שבהן, שגרמה לנו הרבה צרות, כינינו אותה בשם „זרש", ולידי מי מוסרים את השמירה על נכס יקר זה — הרפת? לידי משה וויץ, כמובן, ואתו עוד שלשה חברים על פי התור. אותה רפת עראית היתה עוד אז, עשויה כמה לוחות עץ דקים מסומרים זה לזה וזקוקה לשמירה מעולה בלילות מפני גנבים, היה ר' משה ממלא תפקידו באמונה, מדיר שינה מעיניו ולן ברפת בכל לילי תורנותו עד אור הבקר.

פעם אחת הגיע תורו של משה וויץ בליל הושענא רבה. ישב ברפת ואמר „תיקון" לאור פנס דולק תלוי ויורד מן התקרה. נשבו רוחות מכל עבר ונאבקו עם האור הדולק עד שכבה הפנס. עלה משה וויץ על כסא להדליק את הפנס, נתכעסה „זרש" הרימה אותו בקרניה והפילה אותו ארצה בכוח, עד שנפל מתעלף. סובבו שומרי הלילה ועברו על פני הרפת. ראו שאין בה אור ונעשה הדבר תמוה בעיניהם, נכנסו לתוך הרפת ומצאו את משה וויץ שוכב מתעלף. מיד הבהילו אליו רופא. בדקוהו ונמצא ששתים מצלעותיו נשברו.

כשפקח משה וויץ את עיניו מעלפונו היתה שאלתו הראשונה: „ומה היה לה לזרש?" כשהרגיעו אותו בדברים והנחנו את דעתו, שברפת הכל בסדר, רק אז החל חש את רוב כאביו, מאותה שעה ואילך הוטל עלינו סוג שלישי של שמירה: לשמור על ר' משה יומם ולילה שלא יניע אבר, כאזהרת הרופא.

כשערכנו „הקפות" בליל שמחת תורה פרצו חבורת קהל נשים לבית-הכנסת וביקשו להתפלל לבריאות גופו של משה וויץ. הכניסו את ספרי התורה להיכל ופתחנו באמירת תהלים. ארבעה עשר יום לאחר כך שוכב היה עוד חבוש בגבס, עד שהחלים קמעא

קמצא וירד מעל מטתו. ברם חבר נאמן ומסור לבני-ברק נשאר גם להבא: ראשון לכל מפעל צבורי כבתחילה. ובשעה שהמומחים היו יושבים על המדוכה עוד ומתפלפלים בחריפות, אם מסוגלת היא אדמת בני-ברק לפרדסים אם לאו — היה משה וויץ הראשון שנטע פרדס בבני-ברק.

התחיבות להנהלה הציונית

בשעה שביקר הרב מאיר ברלין בבני-ברק, עם השתתפותו בהנחת אבן הפנה, גילה התענינות רבה במפעלנו, אף שאל במה יוכל לעזור. שאלנו ממנו שלשה דברים:

א) להשתדל בשבילנו בהשגת מלוה מאת ההנהלה הציונית בסך 400 לא"י לצורך בנין לרפת המשותפת.

ב) לדאוג לכך ש„המזרחי" יפתח אצלנו בתי-ספר כמתכונת „תחכמוני" שבתל-אביב.

ג) להשיג בשבילנו הקצבה מיוחדת לבנין מקוה-טהרה כדת ומושבתנו.

כעבור כמה ימים הודיענו, ששתים ממשאלותינו כבר עלה בידו לסדר. היינו בדבר המלוה בסך 400 לא"י, על כך קיבל הבטחה מאת הקולונל קיש, שעמד או בראש ההנהלה הציונית, לאישורה בקרוב; ענין החינוך אף הוא יסודר אל נכון כחפץ לבנו. אלא שבמלוי משאלתנו השלישית, המקוה, עליו לבוא בדברים עם „המזרחי" באמריקה ולבו סמוך ובטוח שיצליח אף בכך.

ג' אלול תרפ"ד פנינו בכתב למחלקת-ההתישבות שע"י ההנהלה הציונית ע"ד ההלואה לבנין הרפת ובח' אלול קבלנו תשובה מאת א. רופין שההנהלה הציונית החליטה לאשר לנו הלואה זו. 200 לא"י הראשונות מהמלוה קבלנו לפני ראש השנה תרפ"ה והמחצית השניה באוקטובר 1925. על הסכומים הנ"ל לקחה ההנהלה הציונית מידינו התחייבויות וגבתה את חובנו עם הרבית במלואו עד הפרוטה האחרונה.

הנני להביא את העתק ההתחייבות:

שטר משכנתא

אנו החתומים מטה, יצחק גרשטנקורן, חיים פרל, שלום תיק, ומשה וויץ, בתור הנהלת הרפת והמחלבה בבני-ברק מאשרים שעלינו לשלם לפקודת ההנהלה הציונית בארץ-ישראל לפי שטרות מיוחדים סך חמש מאות ואחת לירה מצרית 440 מילים בתשלומים חצי-שנתיים החל מיום 1 לאוקטובר 1926 וגומר ביום 1 לאפריל 1934 כל חצי שנה שלשים ואחת לימ"צ 340 מילים תמורת ההלואה שקבלנו ממנה בסכום של ארבע מאות לירות מצריות ברוחים של 3 אחוז שנתיים.

בתור בטחון לסלוק החוב הנזכר הרינו ממשכנים להנהלה הציונית את בנין הרפת שלנו אשר על המגרש של ועד בני-ברק ואם באיזה זמן לא נכניס להנהלה הציונית איזה תשלום על פי השטרות שבידיה עומד כל החוב עם הרוחים לפרעון תיכף ומיד ונתונה לה בזה מאתנו רשות והרשאה גמורה לדרוש מאת המוסד החוקי המתאים להוציא לפועל מכירת הממושכן לשם סלוק החוב בשלמותו.

במקרה שמחיר הנכסים המשועבדים לא יכסה את החוב להנהלה הציונית לפי השטרות שבידיה או בידי בא-כחה הרינו נותנים בזה רשות גמורה לגבות את מותר החוב מנכסים אחרים שלנו, מניידי ודלא ניידי, הנמצאים במושבה בני-ברק או במקום אחר.

כמו כן הרינו נותנים רשות להכניס את האיפותיקא הזאת אל ספר האיפותיקאות הרשמי של ממשלת הארץ והננו מתחיבים לחתום על כל התעודות הנחוצות ולשלם את ההוצאות הקשורות בזה.

יום 5 לחדש אוקטובר 1924.

(—)

מחלקת הרפת והמחלבה.

עשרים שנה עברו מאז אך עוד היום מרגיש אני כמה עמל השקענו במפעלנו בימים ההם, שלא נרתענו מפני כל מכשול והתגברנו על כל מיני חששות ונקיפות לב — ובלבד לבנות, ובלבד לפעול ולהמשיך. ההנהלה הציונית לקחה מאתנו התחיבות לא בלבד על הרפת והמגרש בן 8 הדונאמים, אלא ששעבדה עוד לחוב זה את רכושם של ה"ה ח. פרל, ש. תיק, משה ויץ ואת רכושי אני, בנכסי דניידי ודלא ניידי. בהיות רצוננו עז להשגת מטרתנו בנסיון הרפת המשותפת לא הפחידונו כל מיני התחייבויות פרטיות — כערבות לרכוש צבורי — וחתמנו!

כשחזרתי מפולין בט"ו בשבט תרפ"ה באו אלי השותפים בטענות והצעות שונות: דרשו להחליף את הרפתנים מדי חדש בחדשו, א) כדי לתת סיפק בידי כל אחד ואחד להתמחות בהלכות חליבה. ב) כדי לזמן אפשרות לכל אחד ואחד לבדוק את החשבונות ודרך אגב תפול בחלקו משכורת חדשית.

כשהתבוננתי במצב העניינים לא ראיתי לפני דרך אחרת אלא לפרק את השותפות. השותפים היו בטוחים שהעסק הוא מזהיר המכניס הרבה רוחים ורק קנוניה נעשתה בין המנהלים את העסק להוציא אותם מהשותפות, ולכן דרשו פי ארבע וחמש ממה שהכניסו. מסרנו את הסכסוך לידי הרב רבינוביץ וביום ט' אדר תרפ"ה הוציא פסק דין שועד המושבה יקנה את העסק בתנאי מפורש שאסור למסור אותו לאנשים פרטיים, וכל מי שהכניס 50 לא"י יקבל 35 לא"י ריוח. ז. א. במקום 50 לא"י יקבל 85 לא"י.

אחרי הרבה נסיונות והתלבטויות שונות מכר הועד את האינונטר החי למר משה מרנהולץ בתשרי תרפ"ו והחכיר לו את בנין הרפת עם המגרש. אחרי גלגולים מרובים הגיע הבנין שוב לאחד השותפים לקואופרטיב מר יצחק שלמה קרנץ וכעת נמצא בו בית חרשת למפעלים חימיים „הירדן" ועל מגרש הרפת בית חרשת „צמר גפן" ועוד.

לבסוף כדאי לציין שכל עמלנו לא היה לשוא. השותפות

אמנם התפרקה, אולם השותפים רכשו כל אחד לעצמו מספר פרות. לפי דו"ח מועד המושבה ביום ט"ו כסלו תרפ"ז היו בבני-ברק 58 פרות, 35 עגלות, 9 עזים, וביום 30.8.28 היו 75 פרות.

המפעל הראשון השתופי שהקימונו בבני-ברק, שגרם לנו כל כך הרבה צרות ודאגות, השיג את מטרתו. עשרות משפחות שחיו כל ימיהם בגלות על פרנסות אויר התמסרו באותה התקופה לרפתנות והחלו לבסס את קיומם בארץ על משק זעיר.

האספה הכללית הראשונה של "בית ונחלה" בבני־ברק

במשך ימי הקיץ של שנת תרפ"ד נוכחנו לדעת מי ומי הם החברים המתעתדים להיות תושבים קבועים בבני-ברק ומהם הראויים להבחר לועד קבוע לנהל את עניני המושבה. החלטנו להזמין לאספה כללית גם את חברי „בית ונחלה" הנמצאים בת"א, מטרת האספה היתה: א) לקבוע תקציב לצרכי המושבה לשנת תרפ"ה ולברר מי הם החייבים לשלם מסים ולשאת בעול המושבה. ב) רוחות מרוחות שונות שררו בזמן ההוא בארץ. בהרבה עיירות שבפולין התארגנו חברות לקניית אדמה בארץ. משלחות באו ומשלחות יצאו. כל חברי המשלחות שבאו ארצה מצאו את חובתם לבקר את בני-ברק, לתהות על קנקנה ולראות מה נעשה בה. רבים מן המשלחות באו בדעה קדומה בקורתית על מעשי בני-ברק: חברת „בית ונחלה" קנתה אדמת טרשים גבעות חול והם ישתדלו לברור חלקות יפות בשביל חבריהם. רובם של המשלחות האלה התקשרו ונתנו דמי קדימה על שטחי אדמה ולא עלה בידם לאסוף בעיירתם את העודף המגיע בעד האדמה, וכך הלכו לטמיון רבבות לירות בידי ערבים, ספסרים ובעלי אחוזות.

לאחר שחברי המשלחת חזרו לפולניה היו ביניהם שהפיצו דבות שוא ועלילות דברים על הישוב בבני-ברק. שמועות אלה הגיעו אלינו ע"י חברינו הנאמנים שהשארנו בפולניה, ולכן ראינו חובה לעצמנו למזר את הענגים השחורים. להכניס רוח חיים ועידוד בין חברינו הנמצאים בארץ, בכדי שהם יעבירום לחברים שבחו"ל המוכנים לעלות אחרינו. הסברנו להם את ההבדל בינינו לבין חברות אחרות: כי חברת „בית ונחלה" ממשיכה לדאוג לחבריה גם אחרי התישבותם בבני-ברק, וממילא יש לנו הזכות לדרוש את השתתפות החברים שבחוץ לארץ בהוצאות הכלליות של סדור המים, השבחת המקום וכו'.

בכ"ג תשרי תרפ"ה התקיימה האסיפה הכללית הראשונה של חברת „בית ונחלה" בבני-ברק, שבה השתתפו 47 חברים מאלה

שהתישבו בבני-ברק וגם חלק מהנמצאים בתל-אביב. בסדר היום: א) פתיחה ב) דו"ח ג) וכוחים ד) תקציב לשנת תרפ"ה ה) בחירות.

(העתק מהפרטי-כל של האספה הכללית הראשונה בבני-ברק)

האספה נפתחה בכ"ג תשרי אחה"צ ע"י יו"ר ההנהלה מר יצחק גרשטנקורן. בנאומו הוא מדבר ע"ד חברת „בית ונחלה" ותפקידיה. הוא מדגיש, שחברת „בית ונחלה" איננה כשאר החברות שהסתפקו בגאולת שטח אדמה מידי זרים, ומעולם לא עלה בדעתם לדאוג שחבריהם יוכלו לבוא ולהתישב בארץ. ולכן אותם יחידי סגולה, שעזבו את מקום מגורם ועלו לארץ אינם מוצאים שום סיוע. הם נעים ונדים בארץ באין עוזר ותומך ומרוב יאוש ואפס תקוה להתישב על אדמתם הוכרחו רבים מהם, לצערנו הרב, לשוב למקום משם באו.

לא כן חברת „בית ונחלה", תפקידה הוא לא רק לגאול שטח אדמה כי אם להפוך מדבר שממה לאדמה פוריה; לעשות מעם נודד, שכל חייו תלויים לו מגגד, עם היושב על אדמתו, שכל הרוחות לא יזיזוהו ממקומו, ולמען הגשים זאת על „בית ונחלה" לתת את האפשרות לחבריה להתנחל ולהתבסס על אדמתה.

„בית ונחלה" רכשה את המקום ההיסטורי הידוע שבו הננו נמצאים עתה. החברים הנמצאים עתה בבני-ברק היו והנם החלק החי והפעיל שבחברת „בית ונחלה". הם הם שנתנו את הכוון הנכון למעשינו והם הם אשר למרות הקשיים הגדולים והסבל הרב היו הראשונים שעזבו את הגולה ויצאו לכבוש מקום לעצמם ובשביל חבריהם לדעה, שיבואו אחריהם.

וכאן יש לציין עובדה מצביה: אחדים מחברינו שבאו עתה מחוץ לארץ ואינם בקיאים בתנאי הארץ, שמו מעצורים שונים בדרכנו, בדו עלילות דברים, וכמעט שעלה בידם להביאנו ליאוש

חלילה, אך ד' החודר כליות ולב והתאמצותנו המשותפת עזרו לנו להחלץ מן המיצר. להתעורר ולעודד רבים מהעולים החדשים, שמוצאים להם מקום מנוחה, מנוחת הגוף והנפש, במושבתנו בני-ברק.

עד כמה חבה יתרה נודעה לה למושבתנו מתוך הצבור הרחב נוכל לראות מרוב המבקרים הבאים אלינו ואשר מתרשמים ממה שנבנה בכסף המעט. באספתנו זו שנוכחים בה 50 ח. משתתפים גם שאר החברים שהגם פזורים בגולה, כי לבם ונשמתם אתנו היום, אזניהם קשובות לכל הגה היוצא מפינו, לכל מחשבה טובה שבלבנו, מחשבותינו — מחשבותיהם והננו שליחים לדבר-מצוה בשמם בעבודתנו זו, להגשים את רעיון חבת ציון החדור בלבות רוב בני-ישראל מיום היותם בגולה.

יש גם מקום להבליט את הגוון המיוחד שיש למושבתנו בתוך שאר המושבים והקבוצות ההולכים ונוסדים עתה. במושבתנו שוררת רוח ישראל סבא. בה — זקן ונער נפגשו, רעיון התורה ורעיון העבודה שלובים אהדדי, התורה משלימה מה שאין בעבודה, בה הננו מוצאים נופש מעמל היום, תקוה ואמונה ליום המחר. חברינו בחו"ל, שברוחם הגם משתתפים באספתנו זו, ישימו לב לענייננו המשותף ויאשרו את ההחלטות שתתקבלנה כאן. בהעריכם את ידיעותינו ונסיוננו שרכשנו במשך שהותנו בא"י על ידי היותנו נפגשים עם רוב הצרות והפגעים השונים בדרכנו, ידעו שטובת הארץ וטובת החברה דורשות שההנהלה תמצא בידי אנשים המוסרים את נפשם וגופם להגשמת המפעל הגדול ורב הערך לנו ולכל ישראל.

אחריות גדולה כרוכה בצעדינו הראשונים. כל אחד מאתנו יצטרך לשמש סמל לאלה הבאים אחרינו, כי בהתישב אחד מחברינו בארץ הרי לא רק שהוא מוצא מקום לו ולמשפחתו אלא גם כובש וממציא אפשרות התישבות לשאר חברינו, שמפני מעצורים שונים עדיין לא עלה בידם לעלות והגם נאלצים להשאר לזמן מה בחו"ל. אחריותנו איננה רק לשמנו, לטובתנו, כי אם לכל אחינו הפזורים והנדחים במקומות שונים, ובטוב להם טוב גם לנו.

מר י. גרשטנקורן מציע לבחור ביו"ר ושני סגנים. ליו"ר

האספה נבחר מר משה לבקוביץ. לסגנים: יוסף בלס וחיים דוד אויערבך.

את הדו"ח מקריא מר גרשטנקורן בתור יו"ר ומנהל החברה. הדו"ח מתחלק לשנים: דו"ח כספי, שבו הנהו מפרט את ההוצאות השונות ומטרתם הצבורית; ודו"ח מעשי.

בדו"ח המעשי הנהו מדבר על העבודות הצבוריות ותועלתן הכללית ועל העזרה המרובה הנתנת ע"י כך לכל אחד מן המתישבים. הוא מדגיש שמדי יום ביומו באים ונוספים יהודים ב„בני-ברק". היהודים הללו הנם יסוד רצוי במושבתנו. המתישבים החדשים עזרו בהרבה להתפתחות והתקדמות המושבה — בהיותם עפ"י רוב בעלי הון. בזה יוקל בהרבה מצב העובדים המקומיים.

כן הוספנו על שטח המושבה 100 דונם אדמה שקנינו בזמן האחרון.

בתוך דבריו הוא מזכיר את עבודת ועד המושבה, שפעלה בהתאם לחוקת החברה ולמען התפתחות המושבה וסדרה את הגורל למתישבים הראשונים לפי התקנות הכלליות בדבר הלוקת המגרשים הראשונים למתישבים הראשונים, ומי שלא בא עד ט"ו באב אבד זכות גורלו.

מר א. א. מבקר את הדו"ח ומוצא הוצאות, שהנם, אמנם, לתועלת המושבה. אבל חברי „בית ונחלה" שבחו"ל לא יפיקו מזה תועלת. מבקר את ההנהלה המוסרת מגרשים לאלה שלא היו ח' „בית ונחלה" בחו"ל ואין מחכים לבואם של הח' מחו"ל לתת להם את האפשרות להתישב ביום בואם.

יו"ר האספה שואל אם יש למי מן החברים להעיר על פעולות ההנהלה ובאם יש מי מן הנוכחים שלא נתנה לו אפשרות להתיישב. כל הח' הודיעו שאין להם שום תרעומות, אדרבה, הועד השביע את רצונם ובקש מהם להתיישב ב„בני-ברק", אך רבים חפשו להם אתוזה ב„תל-אביב".

מר י. גרשטנקורן מסביר: מה שההנהלה מקרבת את החברים החדשים הוא מפני שהיא מוצאת בהם עוזרים ותומכים להגשמת המפעל ועל כן הם אינם גרועים משאר החברים, כי למה ירע

חלקם משאר החברים שנרשמו בזמן האחרון בחו"ל. עזרה תנתן לכל מי שיבוא לבני-ברק, יסכים לתקנות ויתאים להיות חבר למושבתנו.

אחרי הערות שונות ממר פרל והולנד, נתקבל הדו"ח בהצבעה. מלבד מר א. א. שהיה היחידי נגד, אישרו כל החברים את הדו"ח.

הוחלט על תקציב חדשי בסך 72 לי"מ, כמפורט להלן:

רב	8	לי"מ	בית חולים	10	לי"מ
מנהל ומזכיר	18	"	שומר	8	"
מכונן וגז	15	"	מכשירי כתיבה	3	"
גנן צבורי	10	"			
	סה"ה	72	לי"מ.		

ב ח י ר ו ת: יו"ר האספה מכריז על בחירות חשאיות לועד המושבה. בבחירות משתתפים 47 חברים.

ה ת ו צ א ו ת:

1. יצחק גרשטנקורן
2. חיים דוד אוירבאך
3. חיים פרל
4. שמאי פרנקפורט
5. שלום תיק
6. יחיאל מקובר
7. חיים שמרגד.

מר י. גרשטנקורן מסיים את האספה ומדגיש את קרוב הלבבות ומסירותם של החברים בתל-אביב שבאו להתענין באספה.

בסוף דבריו הוא מברך את הנאספים, שיזכו לראות את בני-ברק כעיר ואם בישראל.

תקנות חברת "בית-ונחלה"

שנתקבלו באותה האספה.

ס ע י ף א.

מטרת האגודה היא — ליסד ולהחזיק בא"י ערי-גנים בשביל חבריה.

האגודה רשאית לעשות את כל הפעולות הנחוצות בשביל להגשים את מטרתה זו:

א) להכשיר לבנין אדמות השיכות לאגודה, לבנות, להחזיק ולתקן דרכים, גנים צבוריים ובנינים.

ב) לעשות את כל הנחוץ בשביל נקיון, בטחון ושאר צרכי הצבור של ערי-הגנים של האגודה ולבנות, להחזיק ולהשתתף בבנין ובהחזקת בתי-ספר, בתי תפילה, מוסדות צדקה, בתי חולים, בתי מרחץ ומוסדות אחרים בשביל התועלת הצבורית של תושבי ערי-הגנים של האגודה.

ג) למכור, להשכיר או להחכיר לחבריה כל או חלק של נכסי דלא ניידי השייכים לאגודה.

ד) להשתדל להשיג ולקבל רשות וזכיונות לסדור מים, מאור חשמלי, שרות אוטומובילים וכדומה.

ה) לנהל משא ומתן עם הממשלה והשלטונות המקומיים בדבר השגת רשיונות או זכויות היכולות להביא תועלת לאגודה או לחבריה ולהוציא לפועל רשיונות או זכויות אלה.

ו) לקבוע, לתקן או לבטל הוראות המחייבות את כל חברי האגודה בנוגע לסדרים הטכניים, הדתיים, האסטתיים והסניטריים של ערי-גנים של האגודה.

ב.

כל הרוצה להיות חבר באגודה עליו להתחייב לרכוש לכל הפחות מניה אחת של האגודה ולהתחייב לקנות לכל הפחות דונם אחד של אדמה. חוץ מזה עליו להתחייב לשמור על כל ההוראות והתקנות של האספה הכללית בנוגע לסדרים הסניטריים, האסטתיים, הדתיים והטכניים שבערי-הגנים של האגודה ולהשתתף בהוצאות הנחוצות לסדור החזקת המוסדות הצבוריים של האגודה.

לועד יש תמיד הרשות המלאה לתת למתישבים הראשונים איזה מגרשים שימצאו למתאימים ליסוד ישוב תכוף וצפוף.

ג.

הריוח הנקי של האגודה יחולק באופן זה: א) 25 אחוז יופרשו לקרן השמורה. ב) בעודף ישתמשו לטובת ערי-הגנים של האגודה ובשביל הצרכים הצבוריים שלה.

ד.

כל דברי ריבות המתיחסים לעסקי האגודה בין חברים או חברים קודמים או בין בני אדם כאלה ובין האגודה או הועד או הפקידים של האגודה מתבררים בפני בוררים על פי המשפט העברי. כל צד יבחר בורר אחד והשנים יבחרו בשלישי מכריע.

ה.

מספר החברים הוא בלתי מוגבל.

ו.

יש לאגודה הרשות ליסוד סניפים בארץ ישראל.

ז.

אם חבר עובר על איזו תקנות מתקנות האגודה הנוגעות לתנאים ולסדרים הטכניים של האגודה, הרשות בידי ועד ההנהלה להגביל את זכותו של החבר ליהנות מאיזה מוסדות של האגודה, או להוציא אותו מהאגודה.

ח.

למנוחת השבת במושבה תוקף חוקי.

נסיעתי לפולניה בחורף תרפ"ה.

בחדשים הראשונים לבואנו ארצה היו קשרים הדוקים בינינו — חברי „בית ונחלה" שזכו להתישב בבני-ברק — לבין יתר חברינו שעדיין נשארו בפולניה. כרגיל היינו ממציאים להם לעתים קרובות דינים-וחשבונות על כל הנעשה ומתרחש בבנינה של מושבתנו. אולם במשך הזמן נתהוו אי הבנות מצערות שהלכו ונתפתחו במרוצת הימים לידי חילוקי דעות ופירוד הלבבות. גרמו לכך הרבה סבות. נקודת המוקד העיקרית היתה: בידי מי הזכות להחליט ולהכריע אודות ענינים יום יומיים בבנינה ובסוסה של מושבתנו. אנו כאן, בארץ, היינו מוכרחים לקבל החלטות בשאלות שנגעו בצפור נפשנו ולהמשיך את המפעל, כגון: סדור ענין המים, כבישים, עבודות צבוריות וכו'. הלא רק בראשית דרכנו היינו. ומסתבר ממילא, ששאלות שצצו ועלו בפנינו מיום ליום לא סבלו דיחוי בכדי להתיעץ עם החברים בורשה. ולכן קראנו לאספה כללית של חברי „בית ונחלה" הנמצאים בארץ, ביום כ"ג תשרי תרפ"ה, ונבחר ועד שלו הזכות לקבוע לגבי כל המפעל ודבריו מחייבים אף את חברי האגודה שבחו"ל.

אולם אחרי שהמצאנו לועד „בית ונחלה" בורשה את הפרטי-כל של האסיפה הכללית עם החלטותיה, כתבו לי אחדים מחברי הועד, כי שוררת התמרמרות בין החברים. דעתם היא: היות ורוב החברים נמצאים בפולניה לכן על הועד הנמצא בורשה לנהל את הענינים בבני-ברק. וכמו"כ הם צומדים בתוקף על דרישתם, שאסור לנו להוציא שום כספים בלי הסכמתם. והיות שהענינים התכופים אשר עמדו לסדור בבני-ברק לא סבלו דיחוי, לכן בקשו ממני החברים הנאמנים, שעמדו על המשמר שעניני ב"ב לא יפגעו, שאבוא לורשה כדי לברר וללבן את הענינים ולהשפיע על החברים המסרבים, שיקבלו עליהם את מרות הועד הנבחר בבני-ברק ולהכנע להנהלתו.

הגעתי לורשה בסוף חשון. אחרי שנחתי מדרכי ואחרי שרבים מחברי אגודתנו ואינם חברי „בית ונחלה" באו לשחרני יום יום, נוכחתי לדעת שרורשה כאן מתינות רבה והסברה מקיפה בין

החברים למען החדיר בתוכם את ההכרה, שאי אפשר בשום אופן למסור את הנהלת המושבה לאלה שאינם נמצאים וחיים במושבה.

החלטתי לחלק את האספות לשתים: הראשונה, אספה פומבית לכל מאן דבעי, ולמסור בה חדשות על המצב בא"י. ואח"כ — אספה שניה, שבה ישתתפו רק חברי „בית ונחלה". את האספה הפומבית סדרנו שבועים אחרי בואי. מאות אנשים מלאו את האולם ברחוב דזיקא 11, ורבים צבאו על הדלתות מבחוץ. כל העתונות הציונית הקדישה מאמרים רחבים לאספה זאת. את מועד כנוס האספה המעשית של חברי אגודתנו דחינו עד אשר נברר ונלבן את מצב הדברים. הזמנתי קבוצות קבוצות של חברים בכל ערב לאכסניתי, בביתו של ידידנו המסור והנאמן ר' יעקב יוסף קלנברג, והצגתי לפניהם שלש שאלות:

א) אם מסכימים הם להחלטות האספה הכללית שהתקימה בבני-ברק בכ"ג תשרי? כלומר: אם מכירים הם בהנהלה שבחרנו באסיפה הנ"ל, שראשית היא לנהל את ענייני האגודה?

ב) אם מסכימים הם להוסיף לירה לדונם, כדמי השתתפות לסדור הספקת המים?

ג) אם מסכימים הם לשלם שמונים גרוש מכל דונם לשנה — תשלום מסים לכיסוי ההוצאות השוטפות בבני-ברק?

במשך שבועים הספקנו לקבל את הסכמותיהם של קרוב לשלש מאות חברים, והרוב הכנים תיכף במקום סכומי כסף לכיסוי ההוצאות למים ומסים. נוסף לכך הצלחתי עוד למכור למעלה ממאתים מניות של בנק בני-ברק בין חברינו. ביום ט"ו טבת תרפ"ה התקיימה האסיפה-הכללית באולם האנדווערקער, רחוב נלבקי 2, בהשתתפותם של 270 חברים ונתקבלו ההחלטות דלקמן:

האסיפה הכללית של חברת „בית ונחלה" שהתקיימה ביום ט"ו טבת ה' תרפ"ה באולם „האנדווערקער ראטה" רחוב נלבקי 2, יושב ראש מר יצחק גרשטנקורן, מזכיר ח. ברלס, נוכחו 270 חברים, אחרי ששמעה את הדין וחשבון של מר גרשטנקורן ומאיר ברנשטין על

דבר מצב הענינים בבני-ברק ושל ה' ישראל שפירא ע"ד מצב הקופה, באה לידי החלטות הללו:

1. האסיפה הכללית מביעה את דעתה, כי לחברת „בית ונחלה" אין ענינים אחרים מלבד בנין ושכלול בני-ברק.
2. הועד של בני-ברק צריך להיות אך ורק מתושבי בני-ברק.
3. האסיפה הכללית מאשרת את שבעת החברים שנבחרו באסיפה הכללית בבני-ברק ביום כ"ג תשרי ש.ז., בתור ועד של „בית ונחלה" בבני-ברק. ה"ה: יצחק גרשטנקורן, חיים דוד אורבאך, שמאי פרנקפורט, חיים שמרגד, חיים פרל, שלום תיק, יחיאל מקובר.
4. האסיפה הכללית מאשרת כועדת הבקורת של „בית ונחלה" את שלשת החברים: יצחק מאיר אקסנברג, מרדכי מעהלגוט, צבי מאיר. בתור קנדידטים: יצחק ארליך, יוסף מטאמובסקי.
5. האסיפה הכללית מחליטה שמקום המשרד של „בית ונחלה" צריך להיות בבני-ברק.
6. האסיפה הכללית מחליטה שצריך לגבות את מס המים (לירה מדונם) — גם מהחברים שלא באו בחשבון עד היום.
7. האסיפה הכללית מביעה את דעתה שכל החברים של „בית ונחלה" מחויבים לקחת חלק בהוצאות היומיומיות של בני-ברק, כגון: משרד, מים, שמירה, רב, חנוך וכדומה. לשנת תרפ"ה מקציבה האסיפה הכללית 80 גרוש מס מכל דונם.
8. האספה הכללית מחליטה, שכל הכספים שנכנסו אל הקופה ואשר בעליהם — למרות כל ההתראות ע"י מכתבים וע"י העתונות — לא סידרו עד עכשיו את חשבונותיהם — להוציאם לבנין בית הכנסת בבני-ברק.
9. האספה הכללית מוסרת יפוי-כח לועד בבני-ברק להוציא את כל הרוחים ממכירת האדמה בבני-ברק לטובת מוסדות המושבה. בשורה הראשונה: קופת „הלואה וחסכון", בית הכנסת ובית הספר.
10. האספה הכללית נותנת רשות לועד „בית ונחלה" בבני-ברק

לדבר בשם כל החברים בכל העניינים הצבוריים הנוגעים לחברת „בית ונחלה". בעניני הכספים. יש רשות לועד „בית ונחלה" בבני-ברק להוציא לשנת תרפ"ה – נוסף לתקציב החדשי – לא יותר משלש מאות לירות. במקרה אם יצטרך להוציא יותר מסכום זה צריך הוא לקבל על כך הסכמה מהועד הורשאי, חוץ מסדור המים, שעל זה אין הועד הורשאי מגביל שום הגבלות.

11. האסיפה הכללית מביעה את תודתה העמוקה לכל החברים של „בית ונחלה" שעבדו ועזרו לבנין בני-ברק, ביחוד ליו"ר חברתנו, מר יצחק גרשטנקורן, בעד עבודתו הפוריה ומסירותו לרעיון ישוב ארץ ישראל.

12. האסיפה הכללית מטילה חוב על כל חברי „בית ונחלה" לרכוש ולהפיץ את מניות „הלואה וחסכון בני-ברק".

13. האסיפה הכללית מאשרת בתור חברי הועד של „בית ונחלה" בורשה את החברים: 1) הרב מאיר צבי מאזור, 2) מאיר ברנשטין, 3) ישראל שפירא, 4) אביגדור רוזנקרנץ, 5) יוסף בושאזא, 6) ישראל אולריך, 7) יעקב קלנברג.

יו"ר האסיפה יצחק גרשטנקורן. מזכיר האסיפה ח. ברלס.

חברי הנשיאות:

מאיר צבי מאזור	אביגדור רוזנקרנץ
מאיר ברנשטין	ישראל אריה שפירא
ישראל אולריך	יוסף בושאזא
מצנדיל בוימגאלד	יצחק ארליך.

כדאי להזכיר כאן אפיזודה מאלפת. בהיותי בורשה באותם הימים בא לבקרני הרבי מיאבלונה ר' יחזקאל טויב, שחזר לפולניה לטכור את האדמה שקנה בארץ, וכך ספר לי הרבי מיאבלונה: זה עכשיו אני בא מגור, נסעתי לבקר את האדמו"ר ולבקשו שיתן את הסכמתו לחסידיו שיתקשרו אתי בקנית חלקות אדמה במושב שאני עומד להקים. האדמו"ר מגור שליט"א ענה לי קצרות כדרכו בקודש: אם כבודו רוצה בעזרתי עליו לבחור את הדרך אשר ילך בה, או אתנו או עם הציונים. בלעדי זאת אין אנו יכולים לתת את הסכמתנו

לשואלים אותנו. אז פנה אליו הרבי מיאבלונה ושאל: ומה בדבר „בית ונחלה"? הלא שמעתי שלפעולתו של גרשטנקורן כן הסכים ונתן ידו, ענהו האדמו"ר שליט"א מגור: גם „אגודת ישראל" וגם הציונים יודעים שהוא עומד בקשרים עם שניהם ויש לנו אימון בו שלא יצרבב את הגבולות.

ספור זה השאיר עלי רושם עמוק. חשתי עד כמה גדולה האחריות הרובצת עלי מזה שהאדמו"ר מגור, המנהיג וגדול הדור, נתן בי את אימונו. נטלתי על עצמי לשמור על הקו בקפדנות ולא לטשטש את הגבולות.

טרם שעזבתי את פולין בדרכי חזרה לא"י סדרנו ברוב פאר סיום לספר-תורה - של חברת „בית ונחלה" שחברנו הסופר ר' אברהם רוזאני מאוסטרובה, היושב אתנו היום בבני-ברק, כתב למען ביהכ"נ שלנו. אף לקחנו אתנו ספרי תורה, מגורות, פרוכות ותשמישי קדושת ביהכ"נ, שאחד מחברינו המסורים ר' אברהם מרדכי ענגל— היהודי האחרון שנשאר מקהלה קדושה רביטש במחוז פוזן אחרי שעזבוה היהודים בעת שהמחוז הנ"ל עבר לממלכת פולין -- מסרם לנו להעבירם לביהכ"נ דקהלתנו בני-ברק.

בתחלת חדש שבט עזבתי את פולניה עם קבוצת חברים נוספת שנסעו אתי להתישב בבני-ברק.

ביקורו של סיר אלפרד מונד (לורד מלצ'ט) בבני־ברק.

ביום י"ד שבט תרפ"ה שבתי מפולניה. משלחת מטעם המושבה בראשות הרב וחברי הועד קבלו את פני ברדתי מן האניה ביפו והתושבים חגגו את היום ברוב פאר והדר.

בכניסה למושבה הועמד שער כבוד מעוטר דגלים, אף יצאו רבים מתושבי ב"ב רכובים על סוסים לקראתי. גם השתתפו ובאו לחגיגה זו הרבה אורחים מת"א והסביבה. הגענו למושבה במכוניות רבות שבהן התנהלה כל הכבודה אשר באה אתי מפולניה. בין המשפחות שבאו להתישב במושבתנו, היו כמה מחברינו הותיקים והפעילים ביותר.

בכניסתי זו עלה בזכרוני אותו יום לפני שלשה חדשים כאשר ירדתי לפולניה וצפו לפני ערמות קושיות ותרעומות — העלולות להציפני ולסחוף אתם גם את משלחתנו חלילה. והנה זכיתי לשוב למושבתנו אחרי שה' הצליח את דרכי. יישרתי את כל ההדורים ואף רבים מן החברים שבפולניה חזרו ונתנו את אמונם בי ועלו אתי ביחד להתישב במושבתנו.

נכנסנו בשער הכבוד כשספרי התורה שהבאתי מורשה נשאים בראש התהלוכת. הרחוב הראשי, רחוב ר' עקיבא, המה מאנשים, נשים וטף. מטעם ועד המושבה נערכו שולחנות מלאים כל טוב במרכז המושבה, באמצע הרחוב.

בהיותנו מסובים ליד השולחנות והתכוננתי לפתוח את החגיגה, בא רץ בבשורה: אורחים חשובים בפתחה של המושבה. אני קם והולך לקראתם. ולפני סיר אלפרד מונד ובני לויתו. מעשה שהיה כך היה: מר מונד ובני לויתו היו מוזמנים לבקור רשמי לפתח-תקוה, ובעברם ליד בני-ברק ראו את שער הכבוד וקהל גדול מצטופף ברחוב, סברו שכל זה סודר לכבודם. החבורה נעצרה על יד שער המושבה. הלכתי לקראתם. הזמנתי אותם להכנס למושבה והושבתים בראש המסובים, ואנכי הפכתי מחתן היושב בראש, למחותן המשרת את האורחים החשובים.

מר מונד נהנה מאד ממראה עיניו ורק בעת שהחלו הנאומים: מר אברהם אזולאי בשם ועד הקהלה ביפו ות"א, מר יהודה מוזס בשם הסתדרות עולי פולניה וחברת „לודזיה" שהוא היה אחד ממיסדיה, ומר אברהם בורשטין בשם רמת-גן שכנתנו, — התעורר מר מונד, ראה והבין שהוא משתתף בשמחה כללית והצטרף גם הוא לברכות כל הנואמים. בדבריו הדגיש את שמחתו על כך, שיהודי אנגליה משתתפים בשמחתם של יהודים הבאים מפולניה, החשיב מאד את עבודתנו וסיים את דבריו: „יבאו יהודים לא"י ושאלת מדינת יהודים תפתר מאליה".

אחרי המסיבה סייר מר מונד ובני לויתו — אשתו, בתו, ה"ה בריל וגולדוסר — בבנין הרפת המשותפת ובכמה מן המשקים והביע את שמחתו והנאתו הרבה מבקור „שלא לפי תכנית" זה.

מיסד המושבה ומנהלה מר י. גרשטנקורן מקבל את פניהם
של סיר אלפרד מונד ובני לויתו

חג הנטיעות הראשונות בבני־ברק

תלאות מתלאות רבות ושונות היו מנת חלקנו בשנים הראשונות. אולם בברכה אחת התברכנו והיא: מדת אופטימיות מרובה, אותה אמונה בלתי נשברת כי סוף סוף יהיה טוב, זו אשר נתנה בנו אומץ להמשיך ולסחוב בצול בנינה וביסוסה כל אותן השנים עד הגיענו עד הלום.

באותן השנים כאשר הנחנו יסודות לרוב המפעלים הקיימים עד היום בבני-ברק לא הסחנו את דעתנו אף משפורה של המושבה בנטיעות ושדרות נוי. כבר אז עלה בדעתנו ליצור פנת מרגוע במושבתנו ובבוא עונת הנטיעה בחורף תרפ"ה ערכנו חגיגת ט"ו בשבט עממית, אף יצאנו, אנשים, נשים וטף, עם הרב דמתא בראש, לנטוע את שדרות ר' טרפון, אותה שדרה נאה מרובת צל המוליכה כיום מרחוב ר' עקיבא ל„הר-שלום", שעליו בית-המרגוע של קופת-חולים „נוה-הלל".

באותם הימים כאשר טפלנו בחציבת מדרגות במעלה ההר, החל מגמר שדרות ר' טרפון צד לפסגת ההר, ויצקנו בטון עליהם, עבודה שעלתה בהרבה כסף, בקר אצלנו אורח חשוב ממנהיגי הציונות בפולניה. סיירתי אתו במושבה, הראיתי לו את הנטיעות החדשות שנטענו בשדרה והגענו למקום שפועלים שלנו, אנשי בני-ברק, עבדו בהנחת המדרגות. העסקן הציוני החשוב פנה אלי בקצף: האם כבר נמצאה הדרך איך לבסס את התושבים בקיום לפרנסה שאתה בא לטפל בדברי נוי ליפות את בני-ברק? האם כל כך הרבה כסף בכיסך שמתיר אתה לבזבז כסף על לוקסוס זה של נטיעות שדרות, הנחת מדרגות וכו'. אנכי בעניי עניתי לו בנחת: שמעני נא אדוני! בטחוני חזק שבעוד"ה אחרי שנות מספר של עמל נזכה לביסוס ולמנוחה, למה לי אח"כ, לעת זקנתי, לחפש צל בשביל ילדים ומחסה בימי שרב וחום בשביל זקנים הרוצים לנוח ולשאוף אויר בחוץ, נכון, שכיום נטיעות ומדרכות המה

רבה הראשון של בני־ברק ר׳ א. מ. רבינוביץ, מיסד המושבה וראשי העדה
נוטעים את שדרת ר׳ טרפון בט״ו בשבט תרפ״ה

לוקסוס, אבל כשנזכה לחיות אחרי עשרים שנה, גם אנחנו, הראשונים נמצא מרגוע ומנוחה תחת צלם של העצים הללו.

וכשאני עובר היום בשדרות ר' טרפון והגני מסתכל בעצים הגדולים על ענפיהם המטילים צלם ותחתם יושבים זקנים וזקנות על ספסלים ומשוחחים מי בתורה ומי במילי דעלמא, והאמהות הצעירות מטיילות עם ילדיהן תחת מחסה הצל של העצים שנטענו באהבה ובבטחון בט"ו בשבט שנת תרפ"ה, אני מרגיש בלבי את דברי דניאל איש חמודות „אשרי המאמין".

ביקורו הראשון של ד"ר חיים ווייצמן

ד"ר חיים ווייצמן בקר בחול המועד פסח תרפ"ה את בני-ברק בפעם הראשונה. קבלת הפנים היתה בהמון. עם ולבבית ביותר כל תושבי המקום מזקן ועד נער התכנסו לבית הכנסת לקבל את פניו. ילדה בגיל הגן הגישה לו פרחים ואחרי ברכות ונאומים מטעם ועד המושבה ענה ד"ר חיים ווייצמן וציין את שמחתו הרבה על ראותו את מפעלם של יהודי פולין – מבני מעמד הסוחרים.

אחרי קבלת הפנים ההמונית, הרשמית, בבית-הכנסת, ערכנו לכבודו מסבה מצומצמת במשרדי הועד, שתינו „לחיים", תוך הברכות קם הזקן שבחבורה, ר' חיים הכהן חוואט ז"ל, ובדברים פשוטים ובתמימות גדולה פנה אליו ואמר: אני אינני דיפלומט, אף איני יודע לנאום, הנני כהן; ואני יודע שברכת כהנים היא הברכה הכוללת את משאלות כל יהודי כקטן כגדול; הרים את ידיו מעל ראשו ואמר: „יברכך ה' וישמרך" וכו', עד שגמר את ברכת כהנים וסיים: יש פירושים שונים על ברכה זו, אני מברכך, נשיאנו, שכל הפירושים הטובים יחולו על ראשך.

כשקם ד"ר ווייצמן לענות על דברי המברכים נחנק קולו מרוב התרגשות. באהבה ובשמחה רבה לחץ את ידיו של הכהן הזקן. מסבה זו עם יהודים תמימים ופשוטים השאירה רושם עז על הנשיא הנכבד.

כשבקרתי את ניו-יורק בפעם הראשונה בשנה זו, בפגישתי הראשונה עם חברי ועד הפועל של הסתדרות „המזרחי" והסברתי להם את מטרת בואי לאמריקה – קם אחד מחשובי העסקנים של „המזרחי", ר' ברוך שנור ואמר: כששמעתי מד"ר חיים ווייצמן בניו-יורק באמרו: מי שרוצה לראות עם ישראל קם לתחיה בארצו יבקר בבני-ברק ויראה בעיניו איך שיהודים בעלי תורה ויראת שמים מחיים את השוממות – נהייתי לחסיד בני-ברק.

מפגישה ראשונה זו התקשר בידידות נאמנה למפעלנו ובהזדמנויות שונות הביע את רגשי ידידותו בעזרה מעשית – ממשית, ועל זה בפרקים הבאים.

הערכתם של אנשי שם על בני־ברק

עם רבוי המבקרים במושבתנו הנהגנו „ספר האורחים"
— בו רשמו לזכרון דורות את התרשמותם מהמושבה.
הנני להביא כאן חלק מדברי צעקנים מפורסמים ואנשי
שם שבקרונו בשנת תרפ"ה.

בעונג רב עברתי על פני המושבה החדשה בני-ברק ומקרב לבי אני מברך את מיסדיה שיזכו לבנותה ולשכללה וישמחו בהם כל אוהבי ארצנו.
בני-ברק, יום א' פרשת ויקרא תרפ"ה.

צבי פרץ חיות
אבד"ק ווינא ונשיא הוה"פ של ההסתדרות הציונית.

לזכרון לעובדים בני דת מורשה בארץ הקדושה.

הלל ציטלין. אברהם רוזנפלד י. אפנשלג
ב"כ ה„מאמענט" בורשה.

תחזקנה ידיכם!!

א. איינהורן
ב"כ ה„היינט" בורשה.

העבודה היא חיינו ואורך ימינו.

ד. רדזונסקי
מנהל הקק"ל בפולניא.

עלו והצליחו, מי יתן וירבו כמותכם בישראל.

א. ל. יעקובוביץ
ב"כ „היום", ורשה.

ביום י"א ניסן תרפ"ה בקרנו את המושבה בני-ברק ואין

מלים בפינו להביע את קורת רוחנו מכל מה שראו עינינו. יתן ה' והמושבה תפרח ותהא למופת בארץ.

י. שצרנסקי — מאיר פינקלשטין

ד"ר ג. טרלה — י. גורזלקה

ב"כ „קרן-היסוד בפולניה.

תזכו כי תהיו קנאים כמו תנאי בני-ברק.

י. ל. גאלדנברג — ש. טולקובסקי.

בקרתי את בני-ברק. בעיני זהו מפעל הכי גדול בקורות ההתישבות החדשה. באו ונעצו קנה בים של חול וגבעות ואמרו: פה תבנה עיר! והעיר הולכת ונבנית! אני תפלה שהבונים והמיסדים הראשונים יזכו לראות בגמר שכלולה בכל הוד תפארתה ובגאולה השלמה של כל העם וכל הארץ.

יהודה ליב זלוטניק דירקטור של הקק"ל בקנדה.

יישר כחכם בני — בני-ברק.

י"ב ניסן תרפ"ה — ד"ר שאול טשרניחובסקי.

ראיתי את אחי האהובים מעיר מגורתי, שבנו מושבה יהודית ולא יכולתי להתאפק מבלי לתת להם ברכתי הנלהבה ודמעה חמה של שמחה.

י"א ניסן תרפ"ה — ד. סטבסקי
עורך דין מורשה.

עוד טרם עברתי במושבה לארכה ולרחבה. אבל את הנמצאים כבר ראיתי פה ושם. על חולות אלה יקום בנין! ואני תפלה אל בנה בני-ברק! — דבורה רדלר-פלדמן.

יום ה' ד' דחוהמ"ם תרפ"ה זכיתי בעזהש"י לבקר את המושבה בני-ברק בארה"ק. נתעוררתי עד לדמעות מעבודת ידי אחינו עולי

גולה. הלואי שבחלקם יהא חלקנו ובגורלם גורלנו.

זאב וואלף מאזיס מקאליש.

אשרי עין ראתה זאת.

אפרים קפלן
„מארגען זשורנאל" ניו-יורק.

טוב תורה עם דרך ארץ.

ש. רוזנפלד.
„טאג" ניו-יורק.

באתי, ראיתי ושמחתי.
חוה"מ פסח תרפ"ה.

ד"ר יהושע טהון.

מצאתי את שאהבה נפשי קיבוץ חרדים. תורה עם דרך ארץ. וכן אזכה לראות בבנינה ונזכה כולנו לגאולה שלמה במהרה.

אליהו ליפשיץ
חופ"ק גריצא פולניה.

ב"ה, ברוך מציב גבול אלמנה. וברוך שהחיינו וקיימנו לזמן הזה לראות בבנין המקום ההיסטורי העתיק בני-ברק בנוי על ידי יהודים נאמנים לה' ולתורתו. שמח לבי ותגלנה כליותי למראה הישוב הקדוש הזה, ויהי רצון כי כשם שזכינו לראותו בראשית התיסדותו כן נזכה לראותו בבנינו השלם ובהתפתחותו בחומר וברוח; ואשרי חלקם של הבונים והמיסדים הראשונים שזכו להוסיף ישוב חדש בארצנו בנוי על טהרת הקדש בארץ הקדש.
י"א אייר תרפ"ה.

י. ל. הכהן פישמן.

בבטחון ובמסירות נבנה את הארץ. תגדל ותפרח מושבתכם לשמחת כל בני ארצנו.

ל. יפה
ירושלים.

א. ש. יוריס
בוצנס איריס.

הבסיס של אמונה ובטחון זה הבסיס של בני-ברק וגם של כל בוני א"י.

י"ג אייר תרפ"ה

שמואל זוכוביצקי משה דוד זיידלר.

אברך את המיסדים שיזכו לראות את העיר בבנינה, שהעיר תהיה תפארת לעושיה ותפארת לארץ ישראל הבנויה.

כ"ז אייר תרפ"ה. לוי הלוי לוין עפשטין

למלאת לי ארבעים שנה בארץ זכיתי לראות ישוב חדש רענן במקום האגדתי בני-ברק ובזה נתקיים נבואתו של הרצל: „אם תרצו אין זו אגדה". מיכל פוחצבסקי.

תורה ועבודה — מה עדיף? אנשי בית ונחלה! אתם אומרים לאחד שתי הסגולות לצרפן ולשלבן זו בזו — תחזקנה ידיכם!

בני-ברק, יום א' ח' סיון תרפ"ה. נחמה פוחצבסקי.

ראיתי את התחלת בני-ברק, היום את המשכה. ואני בטוח שאראה עוד את המחר הגדול שלה בעתיד הקרוב לבוא. היא תראה הרבה יותר משמיסדיה רצו לראות בה.

ש. טשרנוביץ.

בקרתי את המושבה הנכבדה בני-ברק, ואין בכחי לתאר את שמחתי בראותי את המושבה שהבונים הם באמת בוניך וכו' ונבנית על טהרת הקדש. אקוה כי נזכה בקרוב לראות בנחמת ציון וירושלים בבא"ס.

נאום דוד מרדכי בן לאאמו"ר הק' זצלה"ה טויערסקי
הרבי מטאלנע.

בעז"ה י"ז סיון תרפ"ה.

התענגתי מאד לבקר את המושבה בני-ברק ההולכת ונבנית

ע"י יהודים חרדים אשר רוממות אל בגרונם ואת ומחרשה בידם. וברכתי היא, יתן ה' שנזכה לראות מושבות כאלה בכל תפוצות ארץ ישראל. ולבני-ברק אני אומר: הזורעים בדמעה ברנה יקצורו.

איסר יהודא אונטרמן
רב אב"ד בליברפול, אנגליה.

היום יום ה' לחדש סיון תרפ"ה, יום שמחות הוא לי בהתענגי על המחזה הנעים של המושבה בני-ברק ההולכת ומתפתחת ומשתכללת על ידי אחינו החרדים שומרי מצוה ונאמנים למסורת אבותינו. ברוכים יהיו הבנים הבונים. חפצם בידם יצליח ויהיו לברכה ולמופת בקרב הארץ הקדושה.

אהרן מרדכי הלוי אושינסקי
רב בפיטסבורג באמריקה.

בני-ברק זהו דבר גדול שאת ערכו יוכל לדעת רק מי שיודע את החיים היהודיים בפולניה. לא רק הארץ נבנית אלא האדם מתחדש. הריני מאחל למפעל הגדול הזה הצלחה מרובה מאד.

י. גרינבוים **מרדכי טמקין.**

כל ימי הייתי מצטער מתי יבוא מושב זה של חלוצי תורה וחלוצי ציון לידינו ונקיימנו. יהי רצון שתזכה בני-ברק להקים יוצאי-חלציהם גדולי תורה וגבורי ישוב, כתלמידיו של ר' עקיבא ששמו שכן במקום הזה.

י"א תמוז תרפ"ה. **יעקב ברמן.**

מה מאד שמחה נפשי לראות את המחזה שכבר צרגה נפשי לחזות: מושבה ממין זה. מושבה של חרדים ויראי ה' העובדים על אדמת קדשנו, ארץ אבותינו. תחזקנה ידיהם ויראו ברכה. ומהם יראו וכן יעשו.

הכו"ח יום א' כ"ז תמוז תרפ"ה. **נחמן צבי עבין**
בעיר ברוקלין.

ב״ה שמחתי מאד לראות בני-ברק בתור מושבה המצרפת תורה ועבודה ואצפה שבמהרה נזכה ונראה בעזהשי״ת שתעלה המושבה מעלה מעלה תחת הנהלת העסקן החרוץ ר׳ יצחק גרשטנקורן.

יום א׳ לסדר דברים פ״ה. הק׳ ד״ר שלמה עהרמן.

ממרחק באתי ומרחוק כבר אהבתי את הישוב בני-ברק אשר אנשיו ומיסדיו כבר היו אלופים ומיודעים מקדמת דנא ואני תפלה שיוסיף ה׳ ברוב חסדו כהנה ויחדיו נזכה לימים האלה אשר בבני-ברק מסובים גדולי ישראל ופרחיו בב״א.

יו״ר דו״ה דא״י בעיר ווינא

הק׳ אברהם שמואל בנימין סופר בה״ג מהר״ע שליט״א.

נוסף לאלה בקרונו אורחים נכבדים רבים שרשמו את שמותיהם בספר האורחים וביניהם:

חרב הראשי לא״י מרן הגאון הצדיק ראי״ה הכהן קוק זצ״ל.

חיים ווייצמן

ל. לויטה ורשה

אוטו ורבורג

אריה וינשטין

ח. וילקונסקי

עורך העתון „כווילה״ מלבוב.

הנרי פרנק, פריז

שמואל פישל סטאויסקי

גדליהו בובליק

מניו יורק

עורך ה„טאגעבלאט״ בניו-יורק

אברהם בר׳ פסח מאירס

מרדכי מקס שולמן משיקגו

ניו יורק.

שושנה לבית מלצר

ד״ר אלכסנדר גולדשטין.

למברג, ציר הסיים הפולני.

נ. א. נידיץ מפריז

ישראל רוזוב

ד״ר ז. סוסקין

הרב ישראל חיים בן הרב דוב לוינטהל מברוקלין.

יעקב ליב פנקס מוויען

דוד צבי פנקס

הפסח הראשון בבני-ברק

1. הרהורי דרך

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסובים בבני-ברק . . .״ אימתי היה המעשה הזה? משום מה נזדמנו כולם לבני-ברק דוקא? ואימתי פסק הישוב העברי בבני-ברק? שנה אחרי שנה היינו מסובים בכל הגלויות שלנו בלילי פסחים והיינו חוזרים על המעשה הזה ועל שם המקום הזה. הוא היה לנו כפני מכר ישן רחוק, הקובע לו אחיזה מתחת לסף ההכרה. הוא היה לנו לשם מסתורי במקצת, כי מעטים הרשומים שהשאיר אחריו בים ספרותנו. לא יפלא איפוא, כי בהתעורר רציון חבת ציון צף ועלה חליפות זכר ״יבנה״ ונשמעו הצעות שונות לרכוש את המקום ההוא ולחדש בו ישוב עברי. ראשון לאלה היה פרופ׳ צבי שפירא במאמריו ב״המליץ״ תרמ״ב. אחרון לאלה היה כנראה מר ז-סקי במכתביו אל המנוח א. לב. שנים רבות הקדיש זקן הביל״ויים בארץ, מר יעקב שכוויץ מגדרה, את תשומת לבו לשאלה זו. הגעגועים ליבנה לא פסקו, אך לידי מעשה לא הגיעו הדברים. שונה ממנו גורל המקום של ״בני-ברק״. איש לא הגה במקום זה, — ולפתע פתאום צץ ועלה ישוב עברי בקרבתו, בגבולותיו.

״חדש ימינו כקדם״. חדש גם רגלינו. האוטומוביל, אשר שרצו לרוב בארץ, נטלו מאתנו טעם הליכה בארץ, טעם הרהורי דרך, שהם הם באמת שכר הנסיעה. בסכום מצער (6 וחצי גרוש) רץ אתך כיום ה״אוטו״ מתל-אביב פתח-תקותה, מהר-חיש, עד שדומה הדבר כי רגלך האחת עודה כרוכה בכבישי תל-אביב והשניה כבר נעוצה בחולות פתח-תקוה ואין לך שהות להתבונן במראה ציניך. אך לא כן היה הדבר בבואי אל הארץ. אז האוטומוביל מאן דכר שמיה והליכת רגלי חזון נפרץ היתה, מי בשיירא ומי ביחידות. אלא שלב ההולך יחידי היה מהסס, שמא יתנפלו עליו במקום הזה לסטים וגנבים ושודדי דרך. ברם כיום פנה הודם, פנה זיום של כל אלה. רחמנות עליהם! הם נאלצו לחפש להם מקומות אחרים. כאן

כעת „ישוב", כאן יושבים בני אדם החיים על עבודתם יגיעתם ואני מהלך בדרך בלב שקט ולא אירא רע.

וזכרון אחר מתעורר ועולה. היה זה, ממש כמו יום לכתי השתא, יומים לפני החג, לפני תשע שנים. אז גזר ג'מאל פחה גזירת גירוש על תושבי יפו ותל אביב. „ולא יכלו להתמהמה". כולם סנו ראשונה פתח-תקותה אשר שם קיימו בהם מדת הכנסת אורחים בצורה רחבה. כל הדרך מתל-אביב לפתח-תקוה היתה זרועה אנשים, ונשים וטף גולי ישראל. והנה שוב הומה הדרך מבני ישראל עולי ישראל, בני אדם שעלו ממרחקים להתנחל על אדמת אבותם. ג'מאל פחה נטרד מן העולם ויהודי פולין באו לרשת את המקום הזה.

2. ב„בית הכנסת"

יהודי פולין, שלומי אמוני ישראל, חסידים ואנשי מעשה יסדו את הישוב העברי ב„בני-ברק", הוסיפו כפר-עיירה בארץ ישראל, הפכו חולות למקום ישוב. צריף הקרשים המשמש לבית כנסת עראי — מן ההכרח היה להגדילו לפני שבועות מספר. בהכרח זה יש מן הסמל של הגידול, של ההתפרצות, כי כבר היום צר גם המקום הזה להכיל את כל הבאים להתפלל. הלילה-ליל התקדש החג, ליל ירח. עומדים צפופים. ים של ראשים. שדה קמה של שבלים. הנה יעבור בהם הרוח, הנה יתכופפו מעט והנה יזדקפו שוב. בולטים הזקנים הארוכים השחורים-לבנים, נוצצות קפוטות המשי בצבע השחור, המבריק, עומדים ביניהם הנערים הרכים — כעצים צעירים נטועים. דבר-מה מזכיר את תמונת יום הכפורים של מוריץ גוטליב. דבר-מה מזכיר גם את תמונת „כל נדרי" אשר לחיילים עברים בשדה קטל. האמנם גם אלה אשר נאספו כאן חיילים הם על פי דרכם? אפשר שכן. אך הלך-הרוח עד כמה שיש בו מן ההתרוממות ומן הדביקות הדתית השמימית הנה גם דבר-מה ארצי יצוק בו, דבוק בו. הנה הם אומרים בהלל: „השמים שמים לד' והארץ נתן לבני אדם; לא

המתים יהללו יה ולא כל יורדי דומה; ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה".

ונדמה, כי פה יש לפסוקים האלה פירוש אחר, הבנה אחרת מאשר בבתי הכנסיות אשר בגולה...

יש כאן גם קישוטים אחרים. על קירות בית הכנסת מסביב, בינות ארונות המכילים ספרי ש"ס ופוסקים, קבלה וחסידות, תלויות י"ג פרוכיות, ואף להן לפרוכיות הללו, יש היסטוריה משלהן. הללו נעשו ונטוו במשך דורות בקהלות ישראל אשר בדוכסות פוזנא. לבבות נשברים ומלאים רגשות דת נדבו את אלה, לזכרון מתים יקרים, למען קשט בהם ארונות ספרי התורה בבתי כנסיות ובתי מדרשות אשר בקהלות האלה.

יש פרוכיות מלפני כ"ב שנה ויש גם מלפני מ' שנה. הכתובת על כולן היא עברית צחה ויפה. העבודה לרוב בת-טעם. ניכר כי נבחרו חמרים טובים ביותר לעבודת הקדש. אך בצוק העתים האלה חרבו הקהלות האלה ובטלו בתי כנסיות ובתי-מדרשות, נתפזרו היהודים לכל הכרכים שבעולם וצמדו ואספו את הפרוכיות ומסרו אותן לאלה שעלו לארץ לעלותן אתם... הרי לך היסטוריה נוגה ואלמת של גלות וגאולה!...

3. "מה נשתנה הלילה הזה"

בהגמר תפלת הליל הראשון עמד מי שהוא והכריז, שכל הקהל מתבקש לסיים את הסדר ביחד, כי „לא יתכן שיעבור עלינו הסדר הראשון בבני-ברק בלי שבת אחים גם יחד". וכך היה. בוא באו האנשים עם האפיקומן ועם בקבוקי יין; בוא באו הנשים ועמדו בחוץ, ליד החלונות, או כבשו להן ספסל אחד בפנים; היה היו דברי תורה ודברי שירה ורקודי חסידים עד כלות הנפש, עד „שהגיע זמן קריאת שמע של שחרית". התערב התערבו בינות חובשי ה„שטריימל" גם צעירי „רמת-גן" וגם של „שכונת בורוכוב"... כי גובלת אדמת בני-ברק עם אדמותיהם ושלום אמת שורר בין

כל הישובים האלה, — למרות ההבדלים בנוגע לאמונות ודעות, השקפות ומנהגים.

4. בני „בני-ברק"

נכנסתי בבואי אל צריף הרב וראיתי שהוא מוקף אנשים שבאים למכור את החמץ, אמרתי לו: רבי, כמה שויו של כל החמץ אשר בבני-ברק? אמר לי: „אנו סבורים כמו האלשיך כי החמץ הוא היצר הרע". אמרתי לו: „וכמה שווה היצר הרע של בני-ברק?" אמר לי: „אנו סבורים כמאן דאמר: „כל הגדול מחברו — יצרו גדול הימנו" . . .

הרב דמתא הוא בעל נפש. היתה לו רבנות חשובה בחו"ל הקשורה גם עם אדמו"ריות. היתה לו משפחה רבת אוכלוסים. לא השגיח בכל אלה ועמד ונצטרף. הוא היה בין השמונה הראשונים שעלו ביום י"א סיון תרפ"ד על האדמה הזאת, שלנו שם על אחת הגבעות, באין כר תחת הראש ובאין שמיכה לכסות את הגוף, בין אלה שנשאו כמה שבועות את חמת המים ממקום רחוק, בין אלה שנשאו וסבלו את כל הסבל של הימים הראשונים, ותמיד היה שמח בגורלו ומעודד ומחזק. ואם עלו ענינים גם על שמיו נכנס לצריף ספריו וחיתה רוחו. מן הספרים העתיקים האלה ינק לתוכו אהבת הארץ וחבת העבודה, כי את הספרים החדשים לא ראה ולא הכניס לתוך אהלו. בתמימות גלויה הוא שואלני: "שמעתי עליך, ר' בנימין, שאתה "סופר" — אולי תוכל לבאר לי מה זה סופר?".

שאלה גדולה שאל הרב, שקשה היה לענות עליה. אך אחד התושבים הציע לי שאלות קלות יותר: "שמעתי עליך, ר' בנימין, שאתה "מזרחי". גם אני הייתי "מזרחי". שש עשרה שנים רצופות שקלתי את שקלי ע"י המזרחי, הכנסתי אליו פעם מאה רובלים (כאשר הרובל היה עוד בעל ערך); כל כוונתי היתה לעלות לארץ ולהאחז בה. לבסוף ראיתי כי אין לדבר סוף ופקעה סבלנותי. וכיון שבא ר' יצחק גרשטנקורן ויסד אגודת "בית ונחלה" מיד נתתי ידי לו, ועכשו

הגידה לי, אם כטוב וכנכון עשיתי. או היה עלי להוסיף ולהעגן. אני שומע, כי ה"מזרחי" מתחיל כבר ג"כ ליסד מושבות" . . .

אך האיש המרכזי בבני־ברק הוא המיסד ר' יצחק גרשטנקורן. הוא התל שכל הרגלים וכל הפיות פונים אליו. אפשר שמרבו ר' יצחק יעקב ריינס ינק את חבת הארץ. הוא סמל האופטימיות ובעל כשרון סדרני, היודע תמיד להפיק תועלת מן התנאים המקיפים את מפעלו. הוא מין "וויצמאן" אשר בבני־ברק. אמנם כמה קוים משותפים להם מצד ההעזה הגדולה, מצד האמונה בהצלחת המפעל, מצד ההתמסרות המתמידה. האם לא היתה העזה וסכנה בהבאת באלפור? אלא שהענין הצליח! האם לא היתה העזה וסכנה ביסוד בני־ברק? אלא שהענין הצליח . . . כנראה, שהענין מצליח.

5. שאלות ותשובות

נכנס אני במקרה ללשכת הועד ומוצא שם את מר ליאון לויטה, יו"ר של ההסתדרות הציונית בפולניה, והנני עד שמיעה לשיחה אשר כזו:

לויטה: "כמה משפחות מונה כעת הישוב אשר פה?"

גרשטנקורן: "קרוב למאה משפחות".

ל.: "וכולם בעלי קרקעות"?

ג.: "לא. כשלושים הם בעלי מלאכה, פקידים צבוריים, מורים, פועלי המחלבה המשותפת וכדומה.

ל.: "ומה דרוש להתבססות הישוב פה?"

מר גרשטנקורן (בהתלהבות ובהדגשה): "פרות! פרות! פרות! בהמת החלב, מקנה. קרבתנו לת"א קובע לנו צורת משק העומד על החלב ועל הירק. המוטור בן ל"ה כוחות סוסים ישקה מאות דונמים לגידול ירקות. לשאלת הפרות זקוקים אנו להלואה של עשרות אלפים לירות בתנאים נוחים לזמן ארוך".

ל.: "והערבות מהי?"

ג.: "פרטית והדדית קואופרטיבית ע"י הועד המסדר את תוצרת החלב ומנכה את תשלומי ההלואה".

ל.: "כמה זקוקים להלואה"?

ג.: "כארבעים משפחות. יתרם או שיש להם כספים או שהם גם מחוסרים קרקע.

וכך מקיף ה' לויטה את ראש הועד בשאלות שונות, בוחן ובודק, חוקר ודורש. בבוא אחרי איזה ימים ד"ר וויצמן לבקר את בני־ברק אין אני עוד במושבה.

6. סיור

לשכת הועד נמצאת בבית הראשון אשר ברחוב ר' עקיבא ליד השער. משם הולך המסייר לאורך כל הרחוב הראשי הזה. משמאל הוא נכנס לצריף של בית הכנסת. הוא שומע כי ערכו תכנית לבנין שיכיל ת"ת מקומות לגברים ונשים ובית מדרש מעבר מזה וספריה מעבר מזה. אין הבנין חסר אלא איזו אלפים לירה... הוא שומע שיש ביה"ס לנערים ובי"ס לנערות. שניהם בעברית. מלבד זה יש חדר ז'רגון בעשרה ילדים... בביה"ס לנערים יש רק מורה אחד לכל הכתות...

מחוג התרבות פונה הסייר שמאלה ונכנס למחלבה המשותפת והוא רואה בעלי ה"טליתים קטנים" כשהם מטפלים באהבה בפרות ובעגליהן, ודוקא בנין חול זה אינו של קרשים אלא של אבנים. משם הוא פונה שוב שמאלה, אל "שדרות רבי טרפון" המובילות דרך מדרגות אל גבעה גבוהה המשקיפה על פני כל הסביבה והנראית גם מן הדרך פ"ת—ת"א, שם מקום הבריכה למימי המושבה.

"שדרות ר' טרפון"... ברם כשיצאתי בליל הסדר החוצה נזכרתי בדברי המשנה "אמר רבי טרפון: אני הייתי בא בדרך, והטיתי לקרות כדברי בית שמאי, וסכנתי בעצמי מפני הלסטים. אמרו לו כדאי היית לחוב בעצמך, שעברת על דברי בית הלל". ונדמה היה לי, כי אותו ר' טרפון עומד שם למעלה, על ראש הגבעה ליד הבריכה, והוא שוב זועם, מטיל מרה. כדרכו מימים ימימה. ואני חפצתי להגיד לו בלשונו הוא: הלכה חמורך, טרפון! אל נא באפך! —

7. סנטימנטליות

זה מספר שבועות שהמושבה התקינה לעצמה „ספר הזהב", שבו רושמים הסיירים את רגשותיהם ברותיהם. הראשון לאלה היה „צבי חיות, אבדק"ק ווינה ויו"ר הועה"פ של ההסתדרות הציונית". גם באותן ג' שורות אשר כתב משתקפת האישיות הלבבית הזאת. האחרון אשר רשם לפני היה הצו"ד סטבסקי מורשה. „דמצה חמה של שמחה" מנצנצת גם מתוך שורותיו היפות. באמצע כותב שאול טשרניכובסקי: „יישר כוחכם בני בני ברק", באמצע כותבת גברת אחת: „אל בנה בני ברק". באמצע כותבים את ברכותיהם הלל צייטלין, א. ל. יעקובוביץ, הרב זלוטניק, סוסקין ורבים אחרים לאמור: הרושם הראשון על הסייר הוא די חזק ויש שהוא בא לידי התפעלות, לידי סנטימנטליות.

8. אל בנה „בני ברק"

לאמור: הענין עוד זקוק לסיעתא דשמיא ולחסדי קרן היסוד... לאמור: אושר המקום הוא קרבתו אל תל-אביב, שנוסדה בשעתו ע"י קרן הקיימת... לאמור: ספק הוא אם המקום ישאר כפר עברי ואם הוא יתמיד לשמש מופת ודוגמא של „תורה ועבודה", סמל של יהודים חרדים, החיים על טהרת העבודה המפרכת והפשטות ויגיע הכפים. כבר כיום ישנם צללים המטפסים ועולים. לאמור: אם יאמרו אחרים לעשות כמתכונת „בני-ברק", ליסד מושבה במעט אדמה גרועה, בחוסר אמצעים, בלי ידיעה בחקלאות ובלי תכנית אחראית, לא יהיו אלא טועים. בני ברק בתור דוגמא אינה באה בחשבון אבל בני ברק בתור נסיון ראשון של יהודים חסידים ואנשי מעלה לעלות ארצה ולנסות לפתוח לחיות חיי עבודה, — זהו כבר דבר גדול וגדול המעשה. וראוי הוא הנסיון לקבל את כל העזרה האפשרית.

אל בנה „בני ברק"!

ר' בנימין „היום" כ"ד אפריל 1925, מוקדש לש. י. עגנון.

ביקורו של הרב הראשי לא"י
מרן הגאון רא"י הכהן קוק זצ"ל

בפירושו „עולת ראיה" על סדור התפלה דף מ"ד מפרש הגאון רא"י הכהן קוק זצ"ל את הפסוק, „ה' אהבתי מעון ביתך, ומקום משכן כבודך" וזה לשונו: האהבה, בתחלת צמיחתה, מתחברת היא עם האניות אשר היא בטבעו של היצור המוגבל, ואהבתו להיות בבית ה', במקום המקודש, ששם האורה האלהית שורה, היא מחוברת עם ההרגשה, שהוא בעצם האני שלו הוא שרוי במעון הקדש, ונפשו שקויה היא מצחצחות אור התענוג אשר להאור האלהי. אחרי האהבה הזאת, שהיא קשורה עדיין עם ההרגשה העצמית, במה שהוא חש, שהוא נמצא במעון בית ה', מתגברת היא הקדושה, והאהבה העליונה מתצחצחת ומזדככת, לא בתור אהבה שהשמת עצמותו של האדם בתוכה היא תופסת מקום בה, אלא אהבה פלאית שאין דוגמתה כ"א באהבה האלהית העליונה, זאת היא האהבה שאינה מזכירה את המעון, את האופן שסוף כל סוף מזכיר הוא את האוהב שמציאותו היא שמה. אלא למעלה מכל תאור של החזקת איזה נושא חוצי לבד מהוד כבוד הקדש האלהי. והאהבה מתעלה עד להבטוי של אהבת המקום משכן כבודך, שהמקום איננו כ"א מקום משכן הכבוד, ועצמיותו של האדם האוהב איננה תופסת בו מקום בהויתה, זאת היא האהבה העליונה, אהבת הנצח של „כלה שארי ולבבי, צור לבבי וחלקי אלהים לעולם", המכשירה אותנו להדר קדשו של התפלה הרוממה, המעוטרת בטל אורות הוד הקדש. עד כאן לשונו.

הקצור של המאמר הנ"ל: שאהבה בצמיחתה מתחברת עם ה„אני" של האדם ותופסת מקום בבחינת „אהבתי מעון ביתך", ואחר כך היא מתעלה לבטוי של אהבת „מקום משכן כבודך", שהמקום שאיננו כ"א „מקום משכן כבודך" זאת היא אהבה העליונה אהבת הנצח של „כלה שארי ולבבי צור לבבי וחלקי אלקים לעולם".

החגיגות והשמחות התחילו אצלנו מיום י"ד שבט בשובי מפולניה עם קבוצת עולים חדשים להתישב בבני-ברק, ולמחרתן שמחת חג הנטיעות, אח"כ שמחת פורים וחג החירות. בקרו אותנו אורחים ותירים, ערכנו שמחות מרצון, מתוך אהבה והערצה למבקרים, והרבה פעמים מתוך הכרח, מחמת כבודם של המבקרים התופסים מקום חשוב בעסקנות, בספרות, באמנות וכדומה. כל השמחות האלו היו בבחינת „אהבתי מעון ביתך" היא היתה מתחברת עם ה„אני"ות אשר היא בטבעו של היצור המוגבל, ברם השמחה הגדולה שה„אני" לא תפש מקום בה, בבחינת „מקום משכן כבודך", הגיעה לשיאה ביום ל"ג בעומר בביקורו של מרן הגאון הרב הראשי לא"י בבני-ברק. (על דבר יחסו של הגאון הצדיק הנ"ל לבני-ברק עוד טרם שקנינו את ב"ב, ראה בספרי, „זכרונותי על בני-ברק, א דף עז-עח). הגאון הנ"ל היה למאור עיני ולמורה דרכי באמונה שלמה בהתקשרותנו לבני-ברק בכל זמן ועידן. בימים הכי קשים והנוראים כשנסעתי לירושלים לשפוך את רוחי ונפשי לפני כותל המערבי לא חסרתי אף פעם מלבקרו בהיכל קדשו. ההתחזקות והעידוד שקבלתי ממנו היו לי למרפא נפש.

אולם לא נזדמן לגאון הנ"ל עד היום הזה לראות את בני-ברק ובוניה בעיניו. גם אנחנו הרגשנו חוב של הכרת טובה שאנו חייבים לגאון הנ"ל, ובכליון עינים חכינו ליום בקורו. והנה ביום ל"ג בעומר בא הרב הראשי זצ"ל עם מלויו הרבנים הראשיים מיפו ת"א ה"ה אהרונסון וצוויאל ועוד רבנים ובע"ב חשובים מת"א. התגיגה התחילה עם סיום ספר התורה. בלילה סדרנו „הדלקה" על אחד ההרים הגבוהים, השמחה הקיפה את כל הקהל בבני-ברק. גם „ההרים רקדו כאלים גבעות כבני-צאן". למחרת בבקר סדרנו מסבה בועד, בהשתתפות זקני העדה, ולפני הפרדו מאתנו רשם בספר הזכרון של בני-ברק את השורות האלה:

ב"ה

אברך את ה' אשר זכני להיות במושבה הקדושה בני-ברק תובב"א בל"ג בעומר תרפ"ה, ומקרב לב עמוק אברך

ביקורו של הרב הראשי לארץ ישראל הגרא"י הכהן קוק זצ"ל בבני־ברק
בל"ג בעומר תרפ"ה

את מיסדיה, בוניה, משכלליה ומרחיביה שימלא ה' משאלות לבכם לטובה, ואור הקדש של התנא הקדוש רבי עקיבא זי"ע ועכ"י יאיר עליהם ועל כל ישראל. לראות מהרה בגאולה שלמה, בבנין ציון ועריה בטוב ה' בארץ החיים. וידי הבונים בארץ חמדה בקדושת התורה ויראת ה' טהורה תעשינה חיל ורבים ילכו לאורם כנפשם היפה ונפש מברכם באהבה נאמנה.

הרב אברהם יצחק הכהן קוק.

עיני העדה

כמה שקשה היה אצלנו בזמן הראשון סידור חייו של כל יחיד, פי כמה היה קשה לכלכל סדר ומשטר בארגון הצבור במקום, לחנך את היחידים למשמעת צבורית ולקבלת מרות של הנהגה העומדת בראש.

לפנים בישראל, בקהלות הגדולות בכרכי פולין, שימשו כנבחרי העדה אנשים ידועים, בעלי צורה, פקחים ואנשי מעשה, והמוני העם התיחסו אליהם ביראת הכבוד, אף רחשו להם הרבה חבה ודרך ארץ, על שום אותה משרת הכבוד שזכו לעמוד בראש הקהל.

כותב הטורים האלה, מיוצאי ורשה, בן לאותה קהלה רבתי מאורגנת, בעלת מסורת של מאות בשנים, יודע היה מה משמעותו של ארגון ציבורי המקבל על עצמו עול שלטונה של הנהגה נבחרת. ראשי העדה נאמנים היו על כל צרכי הצבור ואפילו היחיד שדעתו לא היתה נוחה ממנהיגיו, היה מבטל דעתו מפני דעתם. הכירו שלפעמים היחיד בעל מחלוקת הוא מטבעו, שאינו מסוגל לקבל עליו מרות זולתו. ברם, אפילו אדם נוח לבריות, מתון, אף הוא בתורת יחיד, יש שמתוך נגיעה פרטית איננו מכיר בטובת הכלל, מה שלא כן אצל הנבחרים המנהיגים ששם „עיני העדה" נקרא עליהם, כלומר: מי שנבחר למהיג העדה, חזקה עליו שהוא רואה ב„עיני העדה" מה שאין היחיד רואה אלא בעיניו הוא הפרטיות.

עם שינוי סדר החיים ושלטון ברחוב היהודי בפולין מטעם המפלגות, בא שנוי בין הקהל־הבוחר למנהיגים־הנבחרים, ובפרט בקהלות הקטנות. בתור נציגי העדה ובאי־כחה לא שמשו אנשים הזוכים להוקרתו של הצבור בנדיבות רוחם ובמעשיהם הטובים, אלא באי־כח המפלגות בוועדי הקהלות.

המפלגה לא היתה מעונינת לבחור מתוכה באי־כח מצוינים באותן המעלות שהצטיינו בהן פרנסי ישראל בדורות עברו, בר־אורין ובר אבהן או לכל הפחות בעל מעשים טובים. אלא, ה„מעלות" שבהן

צריך המועמד להצטיין כדי להיות נציג המפלגה היו האפשריות להפקיד בידו ביצוע עניניה של המפלגה בכל הדרכים ובכל האמצעים.

בשנה הראשונה להתישבותנו בבני־ברק נקלעו אצלנו רבים מאותם הטיפוסים שלא ידעו להכנע למשמעת צבורית. רבה היתה מרירות התושבים, והם בקשו תמיד שעיר לעזאזל לשפוך עליו את כל מרי הנפש. וכל תקיף שהתיימר להשתלט על הנהגת המושבה, אסף חתימות בקרב התושבים בתור מחאה לפעולותינו, בין המחאות השונות, בחתימות רבים מהתושבים, שהוגשו להנהלת המושבה ונאגרו לערימה בארכיון של הועד. יש למסור אחת מעניגת במיוחד, שיכולה לשמש היום מוסר השכל בשביל כל יחיד שאינו להוט אמנם אחרי מחלוקת, אלא נגרר אחרי אחרים לתת חתימת ידו על מה שחתמו הם לפניו.

ומעשה שהיה כך היה:

בשעה ששהיתי בפולין, בשנת תרפ״ה, קנה ועד „בית ונחלה״ בבני־ברק אצל האחים גוברניק שטח אדמה בן 129 דונם המכונה בשם „אדמת שפק״. אותו שטח איחד את בני־ברק ורמת גן, כשקבלתי בוארשה טלגרמה מהוועד על קניה זו, מכרתי חלק מקרקעות אלו לחברים בפולין. כשחזרתי ארצה בחודש שבט, ועמדנו לקבל את הקושאנים מאת המוכרים החלטנו למסור קושאנים לאותם החברים שבאו יחד אתי על חלקותיהם מאדמה זו, כדי להמנע מהוצאות כפולות בהרשמה בטבו, אולם הואיל ולתושבים הראשונים לא היו עדיין קושאנים על נחלותיהם (עד שנת 1928 רשום היה הקושאן הכללי של בני־ברק על שם חברת „גאולה״) הגישו 15 חברים, בכ״ה בשבט תרפ״ה, מחאה גדולה לוועד המושב בנוסח דלקמן: אנחנו תושבי מושבתנו אשר שמענו שהחברים הבאים עכשיו יקבלו את מגרשיהם באדמת שפק מוחים בזה בכל תוקף — — — ועל החתום 15 מתישבים ראשונים. הצעות שונות צרפו החותמים למחאה, ואילו שמנו לב להצעותיהם עלולה היתה לבוא אנדרלמוסיה לצבור המתישבים כולו והפסד מרובה עוד יותר לחותמים עצמם.

בסופו של דבר: המאושרים הללו ששבעו חבלי התאחזות, קנאה

וצרות עין מן המוחים והחותמים עד שקבלו חלקותיהם באדמת המריבה, לא ידעו כל השנים מנוחה ושלוה מנחלתם על אדמת שפק, בגלל „בית החולים לחולי רוח" שמצא לו אכסניא באדמת שפק בכל אותן השנים עד ראשון לינואר 1945, ואלה החותמים על המחאה, חמשה עזבו את בני־ברק באותה שנה ועשרה — קבלו מגרשיהם ברחוב רבי עקיבא במרכז המושבה, והפיקו הנאה מכסימלית מחלקותיהם שכאילו כפינו עליהם אז בעל כרחם.

שירות אבטובוסים בבני־ברק.

בסדור התחבורה בארץ בימינו אלה, עם גידולן של החברות לאבטובוסים הבינעירונית, עם התפשטותן והסתעפותן, עדיין יש בקעה להתגדר בה.

אחרי שבכל קו תחבורה שולטת חברה מיוחדת בעלת זכיון משלה ואין לה בן תחרות שיתחרה בה באותו קו, ישנם הרבה נהגים שאינם מתחשבים עם הנוסעים, בחשבם שלא הם זקוקים לצבור, אלא שהצבור זקוק להם. אף החברה אינה משתדלת למלא רצונו של הצבור. ובתורת יחס גומלין אין הצבור נוטה להתחשב כלל עם הקשיים שבתקופת המלחמה, בשעה שמרובות כל כך ההגבלות על יבוא מכוניות וחלקיהן עד שאין ביכלתה של החברה הנדונה לספק לקהל שירות מדויק כל צרכו. אולם אם אין לבוא בטרוניה עם החברות השונות על מכשלות שאינן תחת ידן, הרי מן החובה להעיר אזנן ולהעמידן על שגיאות שבידן לתקנן.

ובכגון זה כדאי לפרט את הדברים:

מי שנסע במכוניות צבוריות באחת הערים הגדולות שבחוץ-לארץ יודע כיצד מתיחס שם הנהג כלפי הצבור. נוסע אתה בלונדון או בניו-יורק באוטובוס עירוני אתה נהנה מאדיבותו של מבקר הכרטיסים או הנהג, שלא ייעף ולא ייגע מלומר „תודה"! לכל נוסע ונוסע. מתחשב הוא הנהג עם הנוסע כשם שכל בעל עסק מתחשב עם לקוחותיו ומתייחס אליו בהגינות ובכבוד, הואיל ומכיר הוא בדבר שהלקוח, הנוסע — אחד ממפרנסיו הוא.

לדאבוני דרב עלי להעיר, שמעט מאד נזדמן לי לראות ולשמוע רחש תודה מצדו של נהג כלפי נוסע בארץ. הנהג מכוון תמיד מבטו על הנוסע מלמעלה למטה, כאילו דווקא הוא הגומל חסד עם הנוסעים — שהוא מסיע אותם למחוז חפצם. עד הייתי לעשרות הופעות של הידור פני זקן מצד נהגים בניו-יורק ובלונדון: אם רואה הנהג שבתחנה עומד ומחכה זקן או זקנה וקשה להם לעלות

בכבש האוטובוס אינו מתעצל להטריח עצמו ולירד מהמכונית כדי לעזור ולהעלותו אליו ולהושיבו בנחת כיאות.

הרבה פעמים הצירותי בהזדמנויות שונות שמן הראוי היה לכל חברה לתקן תקנה לא לקבל חבר חדש או נהג לעבודה, עד שלא יביא תעודה מבית ספר לנימוסי נהגות שיודע הוא להתהלך עם הבריות כראוי.

שלש דרישות הן, שיש להצמידן בפני כל נהג: סבלנות, נמוס ודרך ארץ. מי שאין בו שלש מדות אלו, אסור לו לעבוד בשירות הצבור, וודאי שאין זה אלא משא נפש רחוק, אבל אם לא נשיג אנשים שיש להם מדות אלה בקרב המועמדים לעבודה בשירות הצבור לכל הפחות לא יהיו היפוכם של המידות הנ"ל.

יתכן שהרגשתי בענין זה חריפה משל אחרים, הרי אצלנו בבני-ברק התחילו הסידורים דוקא בכי טוב, הנהגים הראשונים שפתחו בשירות קו התחבורה בני-ברק – ת"א היו אנשים בעלי נמוס ממדרגה ראשונה, לדידם היתה מלאכת הנהגות לא רק משלח יד לשם פרנסה בלבד. הם ראו בכך עבודה לשם אידיאל, לשם בנין הארץ, לעזור לפיתוח ישובים והתרחבותם.

כשעלינו ארצה בסיון תרפ"ד עבדו אז בתחבורה בשכונת בורוכוב 3 אבטובוסים ציבוריים לשירות הציבור. אחד מהם, מר רפופורט, חבר ב„אחוד רגב" עד היום, היה הראשון שפתח בתחבורה עם בני-ברק, לנסוע הלוך וחזור פעמים ביום. אצל רפופורט עבד כנהג מר חיים זבורובסקי — אדם טוב לב, בעל נמוס ודרך ארץ. שמנו עין עליו ומצאנו לו שותף אחד מבעלי הון שבחברינו, את ר' יהודה גרובייס ז"ל, שהשקיע כסף בעסק זה. השותפים קנו שתי מכוניות ובכ' מרחשון תרפ"ה נחתם חוזה לשירות התחבורה הראשון שלנו בנוסח זה.

בני-ברק כ' מרחשון תרפ"ה.

חוזה

בין וצד המושב בני-ברק הנקרא להלן צד הראשון ובין השותפים לייב גרובייס וחיים זבורובסקי הנקראים להלן צד שני, נעשה החוזה דלקמן:

א. צד שני מתחייב לשרת בתנועה אוטומובילית בין בני-ברק ות"א-יפו כפי הדרישה ל"ע לא פחות משלש פעמים בכל יום (חוץ משבתות ויו"ט) במחיר של שלשה גרו"מ לכל נוסע מבן עשר שנים ומעלה ופחות מבן עשר רק חצי המחיר.

ב. צד שני מתחייב להוביל את הדאר מבני-ברק לת"א ולהביא את הדאר מת"א משך שנה מיום דלמטה בלי שום תשלום.

ג. צד ראשון מתחייב להשפיע על תושבי ב"ב שישתמשו בצרכי נסיעה רק באוטומוביל של השותפים הנ"ל.

חתומים:

יצחק גרשטנקורן
אברהם יהודה גרוביס
חיים זבורובסקי

אולם במשך השנה נוספו עוד 3 אוטובוסים מבין התושבים ובי' בשבט תרפ"ו נחתם הסכם חדש בין וצד המושבה ובין בעלי אוטומוביליים: חיים זבורובסקי, יוסף פודומסקי, שמואל סגל ויצקב קרנץ, לסדור תנועת האוטומוביליים בין בני-ברק ות"א-יפו, על תקופה מן א' תשרי תרפ"ו עד א' תשרי תרפ"ז.

שירות הנוסעים בקו זה הלכה הלך והתפתח עד שבשנת תרפ"ז נתקיים איחודם של שירותים בשלשת הקווים: שכונת בורוכוב, רמת גן ובני-ברק, לחברה אחת תחת שם „רגב", ואח"כ נתרחב האיחוד עם שירות הקוו פתח-תקוה — ת"א-יפו בשם „איחוד-רגב".

העליה הרביעית.

עם רבוי הצולים מבני המעמד הבינוני בשנות תרפ"ד-תרפ"ה והתרכזות מרביתם בערים החלה בישוב תקופת משבר. הארץ טרם יכלה אז לקלוט עלית עשרות אלפים איש בתקופה כה קצרה. התנועה הציונית והמוסדות לא היו מוכנות לגל עליה כזה. ועל כן נעזבו לנפשם אותם אלפים משפחות שעלו באותה התקופה. כשהחל המשבר וחוסר העבודה והפרנסה בארץ – רבים נאלצו לשוב לגולה אחרי השאירם רכוש ושנות-עמל רב בארץ. אולם לא היתה כל הבנה לגורל המסכנים האלה. בתרועה רבה עלה גל השמצה בכל העתונות הציונית. כאספקלריה למחול הלעג שהשתולל מסביב לעליה זו יש להביא כמה קטעים מן העתונות הארצישראלית שבאותה התקופה. ממצים מאד הם דברי ש. טשרנוביץ ב„הארץ" מיום ח' כסלו תרפ"ה תחת הכותרת „דזיקא-נלבקי". הוא כותב:

„היה אצלנו למנהג, לדבר מקובל גם בספירות הגבוהות, לדבר בלוות שפתים ובלעג על ת"א בכלל ועל יהודי דזיקא ונלבקי בפרט, שהתפרצו אל עיר חוף זו עם נחשול העליה החדשה. מה שדברנו אתמול היה כלא היה. אנחנו עצבנים בני עצבנים, הננו בעלי משפט מהיר. – – עוד אתמול לא שבעה ת"א תהלות ותשבחות. תיירים וחוקרים, עתונאים וסופרים בעלי שם מאמריקה ואנשי מדינה מאנגליה לא ראו באי כלום מחוץ לת"א. זו היתה גולת הכותרת של כל היצירה שלנו, סמל למרץ העברי ולכשרונו של עמנו ליצור יש מאין. והנה כיום, אחרי הפסקה לא גדולה, ורצון מתעורר בקרבך להתעטף בתגא של מליץ יושר וללמד זכות על מסכנה זו, שכבר קבלה שיתין פולסי דנורא, על הגזוז, החנויות, המחסנים, הקאזינו וכדומה, מחטאים שמוגים בהם את צירנו הראשונה. וכך הוא גם יחסנו לרחוב הרצל ואלנבי וגם לדזיקא-נלבקי שבאו אלינו כמו שהם, עם כל מעלותיהם וחסרונותיהם.

רק לפני שנה ישבנו ובכינו על אניות היוצאות מן הארץ, על החלוצים העוזבים את משמרתם ושבים אל הגולה. וכיום, כשנראו

תרני האניות המביאות אלינו אנשים חדשים למאות ולאלפים, פשטנו את נעלינו ופצינו פה בקינה על העליה המתפרצת ומושלת בנו, ואין לנו יכולת לנהלה ולהדריכה, ועל הקלקולים שהיא מכניסה למחננו.

היכן כאן שווי המשקל? היכן כאן האמת והיכן ההגזמה? ההגזמה היתה בלי ספק גם אז וישנה גם כיום. נכון הדבר שתערוכה זו של ראשוני היהודים בעיר היהודים, אינה אידיאלית. — — אבל נשאלת השאלה: כיצד ציירנו לעצמנו את קבוץ הגלויות? — — ושנית מה נעשה לסתם יהודים הרוצים או מוכרחים לבוא לא"י? נסגור בפניהם את הדרך? — — היכן נקח יהודים אחרים? הן כזה הוא העם. אם הוא מוצא חן בעינינו או לא, להחליפו — אינני יודע אם כדאי יהיה הדבר. אפילו אם יהיה אפשר.

ועוד סוד אגלה לכם: אינני יודע אם יהודי ברדיטשב ופולין הבאים הנה ה י ו ם הם יהודים יותר גרועים מאלה שבאו א ת מ ו ל ומכים כיום על חזיהם באצבע: אנחנו בוני-הארץ. היהודים הבאים הרי היו שם גאותנו, בשמם דברנו ולשמם דרשנו את א"י — — —

ואפשר שדוקא ליהודי דזיקא-גלבקי יש איזה פנה קדושה בלתי מובנת לנו, שאין דוגמתה אצלנו.

והרי ידעו י ה ו ד י פ ו ל י ן ב ב נ י - ב ר ק לחלק את היום בין העבודה ובין התורה, ולמצוא נוחם בשתיהן יחד. ולא רבים מהבאים אתמול ושלשום יש להם סיפוק כפול כזה. דבר מה חסר בתוכנו. — אנו צריכים להתקדש ולהטהר — — לא הסירונו עוד את אלוהי הנכר מקרבנו, ואם אותם נסיר — יביאו לנו גם דזיקא וגלבקי ברכה. הכל תלוי ביצור שנצור אנו, בתוכן שנתן אנו לחיינו."

ההתישבות החקלאית והעליה החדשה.

אף הרב ישעיהו שפירא ז"ל במאמרו „ההתישבות החקלאית והעליה החדשה" מתריע על חוסר העזרה לעלית המעמד הבינוני

ותובע בכל התוקף מההנהלה הציונית להכנס בעובי הקורה ולעשות למען התישבותם של אנשי העליה הזו. הלא כה דבריו ב„הארץ" מיום כ״ט בחשון תרפ״ה:

— „אולי מתוך חששות והרהורים ביחס לסכנות העליה האחרונה, מתיחסים בזהירות מרובה אל העולים החדשים, מצד כל הצבור שבארץ, וביחוד מצד המוסדות הרשמיים שלנו. אין אותה השמחה שהיתה שרויה במצוננו בימי גידול העליה בשנים הקודמות, אין אותה תרועת רצון, שבה היינו מקבלים כל קבוצת עולים חדשים.

כמעט בשקט ובדממה נוהרים ונכנסים העולים לארץ במאותיהם ואלפיהם בלי לעורר תשומת לב מיוחדת מצד מי שהוא, להיפך, לפעמים שומעים דברי טרוניה קשים על הסכנה הצפויה לישוב מצד העולים האלה, על ההשפעות המזיקות שהם מעלים עמם מן הגולה, וכדומה. אילו היו חששות אלה מעוררים את הצבור ואת מוסדותיו לעשות דבר כדי לשפר את מצב העולים, ולסדרם על יסודות פרודוקטיביים להמנע על ידי כך מן הסכנות הצבוריות שהם מביאים אתם ולעשותם לחברים מועילים בחברתנו החדשה, אפשר היה רק לשמוח על הערות הצבורית הזאת, כי אין ספק שגם מן החומר האנושי הזה, הצני אמנם בתיאוריות, אפשר היה להוציא הרבה תועלת מעשית אילו היו מבינים כיצד להשתמש בו.

כמעט רוב העולים האלה שואפים להסתדר פה בחקלאות וזו היתה מטרת עליתם לארץ. לרבים מהם יש גם האמצעים הדרושים להתישבות או לפחות חלק מהאמצעים, יש ביניהם גם הרבה בעלי נסיון בענפי חקלאות שונים. חסרה רק קצת הדרכה ועזרה ידוצה. אילו היתה יד מטפלת שתאסוף את כל הדברים האלה ותתוה להם את הדרך, שבה יגיעו למטרתם ויוכלו להסתדר על הקרקע, היה רכושנו הלאומי בארץ מתעשר על ידי כך עושר רב. רבבות דונמים היו נגאלים מידי נכרים ועשרות ישובים חדשים היו מתוספים. אך לדאבוננו הרב אין התעניינות פזאת. רוב העולים האלה הם בודדים ועזובים לנפשם. היחס הקר הזה מביא לידי כך, שכל החומר האנושי, רב הערך, שאפשר היה למצוא בין העולים האלה הולך ומתבזבז

ברשתם של הסרסורים, והם מאבדים את כספם בענין רע. חלק מהם עוזב, בלית ברירה, את רציון החקלאות ומצטרף למחנה הרוכלים והחנונים שכבר רבו למעלה מהראש, ויתרם עוזבים את הארץ בכאב לב ומפח נפש.

מכאן גם היסוד לכל המרירות הרבה ודימורליזציה-השוררת בחוגים ידועים של העולים, והם בודאי חשש של סכנה לישוב. למצב זה יש לשים קץ בהחלט, כל המוסדות המעוניינים בישוב הארץ צריכים לעמוד בפרץ בנידון זה. ביחוד מוטלת חובה זו, על ההנהלה הציונית, שקבלה על עצמה את התפקיד הגדול של בנין הארץ. היא צריכה להכנס בעובי הקורה ולקבל את המכשלה הזאת „תחת ידיה."

ובאחד המאמרים הבאים הוא חוזר ומדגיש:

„ישנם הרבה אנשים בעלי נסיון חקלאי מעוטי אמצעים, שמפני חוסר סכומים פעוטים בערך אין לאל ידם להסתדר, והם מוכרחים להסתלק משאיפתם להתנחל בארץ.

מכל המון הבנקים שפרו ורבו בארץ בזמן האחרון אין אף אחד שיזדקק למתישבים חקלאים פרטיים. אלה עזובים לגמרי לנפשם, לשאת על שכמם את כל העול הקשה וההוצאות המרובות הכרוכות בהתישבות במקום שממת הרורות. אין אפשרות להשיג עזרה איזו שהיא. או הלואה אפילו להבראת המקום ולספוק הצרכים הצבוריים ההכרחיים ביותר, כגון: יבוש הביצות, סדור הספקת המים. סלילת כביש וכדומה מן הדברים שבארצות אחרות הם נעשים על חשבון הממשלה. חובה לשים קץ גם למצב זה בהקדם האפשרי. כל עוד שלא ימצא קרדיט ההתישבות הפרטית לא תוכל להתפתח. על ההנהלה הציונית מוטלת החובה להתאמץ ולהמציא מקור לקרדיטים האלה."

בדיקת ערכיה של אותה העליה, קשייה ודרכי פעולתה נשמעת מדברי המהנדס ב. בסין ב„הארץ" מיום כ"א כסלו תרפ"ה תחת הכותרת „העליה וההתישבות החקלאית":

— — „כפי שצוין במאמרו של הרב שפירא, מבליט את עצמו

יותר ויותר טפוס חדש של עולים, עם התגברות זרם העליה לא״י: טפוס בעלי משפחה. הטפוס הזה מביא אתו פרובלימות חיים מיוחדות הדורשות פתרון תכוף, וצריך לצערנו להודות, שאף מוסד אחד, אף מכשיר מיוחד לא הוכן עדין בשביל לקדם את העולים הללו בעזרה. כאן נתקלים אנו בתופעה מעציבה: בשעה שלעליה השלישית, שהיתה בעיקר עליה של חלוצים, קדמה הכנה מופתית המאורגנת על ידי הסתדרות העובדים בארץ, והיא שנתנה גם דחיפה לעליה, הנה לבעלי משפחה אין דואגים כלל, אין סדרנים, אין ממציאי עבודה, אין מקורות קרדיט לסדור, ואין גם כל הדרכה ועצה. — —

חזיון מיוחד הוא סדור בעלי משפחה בחקלאות. הרבה מהעולים בעלי אמצעים מעטים סונים מתוך נטיה אידיאלית או בקשת פרנסה לחקלאות. וכאן לפנינו התמונה המעציבה ביותר: חסרה כל הבנה במקצוע, חסרה תכנית, חסרים לפעמים קרובות האמצעים המינימליים הדרושים לסדור, חסרים קרקע וכסף מספיק וחסרה גם כל הדרכה. תתבוננו לכל ישוב חקלאי חדש, שנתכונן בקרבת יפו, למשל: לעיר-שלום או אפילו בני-ברק ותמצאו מצב של הפקר ממש. אנשים בעלי שאיפה יפה לשוב למלאכת אבות אבותיהם מתישבים שם על חלקות מיקרוסקופיות של אדמה שברובה אינה אדמת שלחין, ואינם יודעים עוד מה לעשות באדמתם, ואיך לעשות, ובמה לעשות. הכל תלוי לעת עתה בנס, ובבני ברק — באיזה תקוות לבתי חרשת, שיוסדו שם במשך הזמן ויתנו עבודה למתישבים. סכנה גדולה כרוכה במצב החקלאים האלה. סכנה הרבה יותר גדולה מאשר בחוסר סדור של עולים המשתקעים בעיר. לא פעם ציינו מעל במת הקונגרסים האחרונים וגם בחוגי עסקנינו את העובדה שחסר כל ארגון לאנשי מעמד הבעלי-בתי שלנו, המורכב מבעלי מלאכה וסתם בעלי אמצעים זעירים, והיא הגורמת שאין להם כל עמדה כלכלית ופוליטית בארץ, ואחרי כל הדיבורים היפים ובמפלגת הציונים הכללים, שהיא היא על פי הרכבה הדוגלת בשמם של החוגים האלה, עדיין לא נתגבשה שום שאיפה מוחשית לארגון כזה. — —

רוב העסקנים של המעמד הבינוני לא האמינו לעולם בלבם, שהחקלאות ראויה בכלל לתשומת לב, שהרי אין היא מכניסה רווח

מסחרי. וכך יצא, שקומץ של בעלי משפחה חולמים נלהבים הרסו את פרנסותיהם הקודמות, והלכו לבנות כפרים או ערי גנים על דעת עצמם. ורק אמונתם האירה להם את הדרך. ובמצב כזה היתה גם קבוצת גזר וכן גם המתישבים בעיר-שלום, ובמדה מרובה בני-ברק ומי יודע אולי גם חברי מגדיאל וכו'. שלא לדבר כלל על מצב העולים הבודדים. — — —

ובינתים הם מתכוננים לחקלאות על שטח 4-5 דונם — — למושבות אלה נקרא להן ערי גנים או בשם אחר — כמו עיר שלום, או אפילו בני-ברק וכדומיהן, אין אף אחד מהיתרונות העיקרים של טיפוסי המשק המתוארים: לא פרנסות צדדיות עד ביסוס המשק, אין למתישבים שום התמחות חקלאית ולא כולם יש להם אמצעים מספיקים לבסוס מינימלי.

רק שתי סגולות יש להן: קרבת שוק עירוני לתוצרת ואפשרות קלה להשיג עזרה סדרנית טובה ע"י יצרנים-חקלאים.

אך לצומת זה יש בהן חסרון עיקרי אחד, שהוא לבדו מספיק לערער את מצבן במשך זמן קצר מאד, אם לא יבואו הפבריקנטים הגואלים. וזהו חוסר אדמה, יחידות משקיות קטנות ביותר. אכרות אמתית אינה יכולה בשום אופן להסתפק כיום בא"י, בחלקה של 10 — 5 דונאמים."

אך יש מי שרואה אותנו גם מנקודת מבט אחרת. יש מי שרואה אותנו כאנשים שעיקר משאת נפשם היא הגאולה מן הגלות, ומוכנים הם ללכת באש ובמים ובלבד לזכות להגיע לארץ היעודה. ראיה זו משתקפת ממאמרו של מר י. גור-אריה תחת הכותרת "קוים מפנקס יומני" ב"דואר היום" מיום כ"ד חשון תרפ"ה:

"במקום אחר דברתי על אודות יהדות נרדמת, יהדות שלא הראתה שום כוחות יצירה, בבנין הארץ, ועתה הנני שמח להודיע על דבר יהדות חרדית "חדשה". יהדות שהוכרו בה סמני כשרון של פוריות, מרץ רב למפעל הכביר של תחית הארץ. יהדות ממין זה מצאתי בבני-ברק.

כל נקודה משמחת, כל נדבך הנוסף לבנין הארץ יש בו

משום גיל ושמחה בשבילנו, בתוך גלי המאורעות, בתוך הנחשולים הרבים העומדים עלינו לבלעונו, זרם של נחמה צף אלינו ממקומות בלתי מקווים לנו מראש. אמנם התלהבות זאת הקיפה רק חלק קטן מיחידי סגולה שבעם. אבל אל לנו לשכוח שבתוך היאוש הרב גם זיק של תקוה יכול לנחמנו. גם בשביבי האורה המעטים הנוצצים בערפלי משכננו יש משום התעודדות הרוח, ובהם הננו רואים סימן לטובה לתחית עם ישראל בארצו.

החפץ לקרקע תקף אפילו את החוג שלא פיללנו כלל להבנות ממנו, וכדאי לכל איש להתבונן רגע במקדש מעט של בני-ברק בכדי למצוא נוחם, אולי ימצא צרי ומרפא לכל הכאב הגדול שהצטבר בלבו בפרט, ובלב כל יהודי בכלל. למדנו, אנחנו, היהודים, את תורת הצמצום בעל פה. הננו בבחינת „אין קוצץ קצוצי לקצץ". מכל צד הקיפונו. והנה מפנה נדחת נתלקחו הניצוצות והיו לאבוקה. לא רחוק מעיר גנים כמהלך רבע שעה תתנוסס בעתיד עיר ואם בארץ ישראל. יהודים חרדים מפולניה הניחו לפני חצי שנה את אבן הפנה ליסוד מושבה חרדית. צדיין הדבר מוזר, ותלוי בנס, אבל הצתיד בכל זהרו הולך ונשקף לעינינו. מלאי תקוה ומרץ עזבו תושבי בני-ברק את הגלות והשליכו הכל אחרי גוום. שברו ביום בהיר אחד את כל אלילי הכסף והזהב והלכו לנוד על מדבריות ושממה. רגילים אנחנו לתופעות כאלה בחיי הישוב. הננו זוכרים את הבילויים. אבל תארו בנפשכם בני-ברק? את האמת אגיד, שלי קשה עדיין להאמין שבהקיץ ראיתי את כל הנסים והנפלאות הללו, אולי מפני שאני מכיר יותר מדי את היהודי הפולני, עם כל מצב נפשו הגלותי. כי מתוכו יצאתי והתחקותי על כל מהלכיו. יהודי השקוע במ״ט שצרי המשערה והמזמות וכו׳ יצוב את פנתו הרוצעת ויסתופף בצל פנתו השקטה, היתכן?

יתר על כן, הלא ידוע לנו היטב שלרכוש יהודי חרד היה בזה משום נצחון גדול, לא כל חרד-אם גם בלבו תסס הרעיון בכל היקפו — נתרצה להיות תמים דעה עם הרעיון הציוני. הבושה והפחד מפני הסביבה, שמא ירדף, שמא ירדו לחייו. ואם אצלו כך אצל

היהודי הקנאי הקיצוני לא כל שכן. והאם אין לחשוב שאותו היהודי של בני-ברק, הבונה את צריפו ואת ביתו המסכן בזיעת אפו ובדמו, איננו אותו האיש שהשליך מלפנים שיקוצים על כל אלה שההינו לעלות, השונא העז ביותר לכל מה שבשם ציונות נקרא? והאם אין הוא האיש שלעג ובז לישוב מעין זה שהוא בעצמו התרצה בו הפעם, מה נעשה? „לב טהור ברא להם אלהים", „ורוח נכון חדש בקרבם" ונהפך לב האבן ללב בשר וקם הפלא הגדול, חבר אנשים נהיו בין לילה ל„מתישבים". אולי לא נסכים לשטת העבודה אבל הענין הוא מפליא וקשה לי לפעמים להתאים את רציונותי עם המציאות. אלמלא הייתי עד ראיה, אלו היו מספרים ומתארים לפני את גודל ההתלהבות של בני־אדם אלה, לא הייתי מאמין. ויצאתי וראיתי וצלצלו דברי המשורר באזני: „אל יאוש אסיר תקוה, עוד שמשנו יעל". לעת עתה קשה להגיד בבירור למה זקוקה בני־ברק, לתמיכה רוחנית או חמרית. כמובן, ששתיהן לא תזקנה, אבל עלינו מוטלת חובה קדושה לקבל את הצעדים הללו בשמחה יוצאת מן הכלל, מכיון שזה צעד חשוב קדימה בתחית עם ישראל וארץ ישראל. ואל יהא הדבר קל בעינינו. מאחורי היהודים הללו מחכים מאות אנשים להגה שיצא מפיהם, את חוות דעת המנוסים הם רוצים לשמוע. עלינו לעזור בכל מאמצי כחותינו בקיומם כי סוף סוף עלינו להודות שזהו מזג שקל להחלישו. עלינו איפוא להלהיבם, לאמץ את השרירים הנטויים לבל יתכווצו. עלינו לעזור ליצירת רוח חדשה ביהדות המתעוררת לחיים וליצירה.

לפני שלש שנים נוסדה בורשה חברה בשם „בית ונחלה". המיסד הוא הרב ר' יצחק גרשטנקורן. זהו יהודי מלא מרץ ואמץ רוח ונאמן לעבודתו. החברה שלחה שלשה אנשים לא"י והם קנו חבל אדמה. ה' גרשטנקורן ריכז סביבו קצת אנשים חרדים שהסכימו לוותר על הגלות ובאו לא"י, מי שלא ראה את שמחתם בעבודה לא ראה שמחה מימיו. אני בקרתים בלוית שני אנשים. הרביתי לשוחח אתם זמן רב בכדי לתהות על קנקנם. וכשעמדתי והתבוננתי בכל עבודתם שמחתי שמחה שלא נתנה להבעה.

ראיתי בה מסירות נפש, התלהבות עילאית קדושה שאינה יודעת ליאות. אני מדבר, מציג שאלות, והלב מתלהב, „כיצד״ ? — הלא זהו תפקידינו אנחנו בלתי מפלגתיים, אבל שייכים אנחנו לעם ישראל, פרנסתנו קשה מאד, אבל החלטתנו מוצקה להפוך מדבר שממה וציה לעיר ומושבה. „למה עיר״ ? — קשה לנו לחיות על האדמה גרידא, כי אנשים זקנים אנחנו, ואין בידינו די אדמה למען ספק די צרכינו למשפחותינו.

ולמה לא עיר גרידא ? — זאת איננה מטרת הארץ. האדמה עומדת שוממה ומתחננת שיעבדוה ויזרעוה. כי, התבין, ידידי, באנו לא״י וא״י אינה ורשה החיה על מטחר ורמאות, עלינו להתנער מזוהמת הגלות.

נסיתי לדבר עם הנשים שהן טרחניות יותר, וביחוד עם בנות הערים הגדולות השואפות למותרות ולתענוגות העיר הגדולה. ואע״פ כן כמה מלאות הן גיל ושמחה. את תכשיטיהן שמרו לשעת הכושר. בבני-ברק לא נחוץ להן כסף וזהב. כשבאתי לשם עסקו כולם בבנין באר. ולמה אין אתם מעסיקים פועלים שאלתי, הלא בשביל כם קשה הדבר ?. „בעבודתנו אל יתערב זר, בדמינו ובזיעת אפינו נבנה את ישובנו הדל״. ואין יום שאין חדש בבני-ברק. כל מציני התושבים הם בפיתוח המושב הזה. הם חושבים הרבה על סלילת כביש בין ת״א לב״ב. הכביש הזה יכול לעזור להם הרבה בגישום הרעיון שלהם. הקשר בינם ובין העיר יהיה תכוף יותר.

בהיות הרב מאיר ברלין שמה הבטיח להם עזרה. וכדאי הדבר שכל המוסדות החרדים יבואו לעזרתם, כי אין ערוך לגודל עבודתם. החיים הפשוטים הללו הם לברכה לישוב כולו. מושבות כאלו מושכות אליהן הרבה יהודים, סוחרים אמידים, ומזה יש תקוה רבה להבנות. ואל יהיה הדבר פשוט בעינינו, שכר רב צפון לישוב מפעולותיהן, וצריך שידעו זאת כל המוסדות מקטן ועד גדול.

מיד לבואם אל המקום דאגו לנשמת בניהם. מצאתי בחור בעל פאות ארוכות וכפת קטיפה צגולה חבושה לראשו יושב ולומד עברית אצל מורה עברי מעיר-גנים, הקימו צריף גדול לביכ״נ ובית

מדרש, הרבה ספרי קדש נושרים מתוך ארונות של ביה"מ, אלה הם הספרים שנאספו בחוץ-לארץ.

בבקורי שם מצאתי "רבי" יושב ומלמד את ילדי המושב, מקצת בעברית ואח"כ הוא מספר בז'רגון. יש לציין שבתכנית, שהיתה תלויה על קיר בית המדרש, מצאתי כתוב בין שאר המקצועות גם: "ידיעת הטבע, שעה אחת בשבוע" וכו'. הכניסו מודרניות. ישנם שם כשלושים ילד ושלושים ילדת.

לשנה החדשה נשלחו שמה שני מורים מגומרי ביה"ס למורים "מזרחי". בכל צריף וצריף שהננו נכנסים הננו מקבלים רושם שכאן יש לנו עסק עם עשירים. על הליכות המשפחה ורהיטי החדר נכיר תיכף את המעמד.

המושב החדש הזה מקבל כבר צורה של עיר. בו נמצא מלון, חנויות מכלת, רב, שו"ב, קצב וכו'. ובראותנו את כל זאת נתמלא לבנו שמחה, ומפינו מתפרצת הקריאה: "מי יתן וירבו כמותם בישראל".

תזכיר להנהלה הציונית בירושלים
והחלטתי לנסוע אל הקונגרס הי"ד לוינה ומשם לאמריקה.

בסוף חורף תרפ"ה ראינו, שאצל חלק מחברינו מורגש כבר מחסור בכסף, ואצל חלק אחר – יורגש בעוד זמן קצר; מפעל המים, שלפי חשבוננו צריך היה לעלות כ־3000 לא"י עלה בהרבה יותר מזה; הרבה מהחברים השתקעו בחובות; עמדנו, איפוא, לנוכח משבר, אם לא נקבל תמיכה להעמידנו על רגלינו. עד שנצא לדרך המלך. כמה נצטרך – טרם ידענו. תקותנו היתה: הקונגרס הי"ד הולך ובא לקראתנו והוא בודאי יקציב סכום מסוים בתקציבו למעננו, לסייע לנו ולהביאנו אל המסלול הנכון.

בחדש ניסן תרפ"ה פנינו איפוא בתזכיר זה אל ההנהלה הציונית בירושלים.

לכבוד ההנהלה הציונית בארץ ישראל, ירושלים:

מושבתנו החדשה „בני־ברק" המשתרעת בחצי הדרך בין יפו ופתח־תקוה, קובעת לה מקום חשוב ומיוחד במינו בהתפתחות הישוב החרדי בארצנו, וביחוד לאלה הקרובים לרוחנו, והשואפים לבנות את ארץ ישראל לעם ישראל עפ"י תורת ישראל. המושבה בני־ברק הוא הנסיון הראשון בתקופתנו שהצליח לבטל לגמרי את הרושם של הדעה המקובלת, כי האלמנט החרדי אינו מסוגל לעבודת בנין ותחיה, ובפרט – לעבודת אדמה. בני־ברק היא סתירה חיה למשפטים קדומים על חיהדות החרדית שהיו קבועים וחתומים כדבה ודאי וטבעי.

סוחרים ורשאים, שהורגלו לתנאי חיים אחרים מאשר בארצנו, אוחזים במעדר ואת ועובדים את אדמתם מתוך אהבה, מתוך רגש דתי לאומי טהור. מושבתנו היא צעירה לימים, עוד לא מלאה לה שנה לקיומה, וכבר מונה כמאה משפחות, ששלושים מהן כבר מתקיימות מהמושבה גופא. — האלמנט שהתנחל במושבתנו הנהו כמעט כולו מעולי פולניה, שרעיון חבת הארץ שטף את רוחם. הם עזבו את הגולה מתוך רגש נפשי וגעגועים אל הארץ. דבר זה עלה להם ברוב קרבנות חמריים ורוחניים. התושבים כולם אנשים חרוצים ואוהבים את העבודה. בגולה היו בעלי רכוש אבל שנוי המקום ושנוי החיים מיעטו

את רכושם. הם עלו והתישבו בכוחותיהם העצמיים והשקיעו כאן את כל שארית רכושם. עד היום השקענו באדמה, בהכשרת הקרקע, סדור השקאה, ישור רחובות, בבנינים צבוריים כגון: בית־כנסת, מקוה, בתי־ספר, 20 בניני חומה, 60 צריפי עץ, — בערך סכום של 40,000 לי״מ. הרבה סבלו עד שהתאקלמו, ושתי מגמות עיקריות היו לנגד עיניהם: א) להתישב על אדמתם, ב) להתבסס עליה. את החלק הראשון השיגו, על המכשולים שפגשו התגברו בעקשנות בלתי טבעית לקראת המגמה. עדים הם תושבי הארץ הותיקים, כי מקום זה שעליו מתנשאת המושבה בני־ברק היה רק לפני שנים אחדות מקום מסוכן וקן ללסטים, ועכשיו נהפך המקום למושבה חיה ורעננה של היהדות השלמה והמקורית, שרוצה לחיות בארץ האבות עפ״י דרכי האבות, מבוססים על התורה והעבודה, מושבה לדוגמה ליהדות הדתית השואפת לגאולת הארץ ולגאולת כל הקנינים הרוחניים של עמנו.

מגמתנו דרשה מאתנו חוץ מהתאמצות פיזית ורוחנית גם התאמצות פיננסית כאמור למעלה, וכדי לפתור את שאלת ההתבססות נחוץ לכל מתנחל, חוץ משטח האדמה, גם 3־4 פרות גזעיות, וכן עופות לגדול, וכוורות דבורים, ז. א. עוד סכום של 200־150 לי״מ חוץ מזה שהשקיעו כבר. ובזה אנו מקוים תפתר בכי טוב שאלת הקיום. מתוך הנסיון במשך השנה שאנחנו טפלנו בשאלה זו, אנו בטוחים שתמיכה כזו תעמיד את מושבתנו על יסוד בריא. מושבתנו קרובה ליפו ותל־אביב שבהן שוק רחב לתוצרת חלב וירקות. ובכדי שתהא לנו האפשרות להוציא לפועל את תכניתנו אנו פונים אליכם בבקשה, שתואילו להקציב לנו הלואה בסכום של 10.000 לא״י בתנאים נוחים ולזמן ארוך, למען נוכל לתת לכל תושבינו את האפשרות לבסס את קיומם. הננו מאמינים בכוחותיהם ובמרצם של תושבינו כי יוכלו לפתח ולהרחיב את המשק, שיעבדוהו באופן אינטנסיבי, ובזה תפתר שאלת ההתבססות.

אנו מדגישים בזה, שחוץ ממה שכל מקבל הלואה יבטיח את סכום הלואתו ברכושו הוא, מוכן הועד לתת ערבות מספיקה שההלואות תשולמנה בזמנן, בהיות שתוצרת החלב תמכר באופן קואופרטיבי

תחת לשות תועד ותמיד ינכה הועד מן האכרים את הסכומים שיגיעו על חשבון תשלום ההלואה.

אנו רוצים לקוות ולהאמין שאתם, שזכיתם לעמוד בראש התנועה הלאומית של עמנו, תהיו מעוניינים במדת מספיקה בגורלה של מושבתנו ותעריכו כראוי את ערכו של "והחזקתם בו" ותבואו לנו לעזרה למען נוכל לגמור את אשר התחלנו, ולהעמיד את מושבתנו על יסוד בריא שתהיה לשם ולתהלה. והננו בטוחים בפתרון ויחס חיובי מצדכם לתזכירנו.

בהבעת תודה מראש וברגשי הוקרה ובברכת התחיה והארץ,

בכל הכבוד הראוי,

יצחק גרשטנקורן, יו"ר הועד.

חיים דוד אורבך, מזכיר.

זמן מה אחרי שהמצאנו את התזכיר להנהלה הציונית, נשלחה אלינו ועדה מטעם ההנהלה הציונית לשם חקירה ודרישה במקום. המבקרים הבטיחו הבטחות, השפיעו דברי עדוד הרבה, ואנחנו התנחמנו בהבטחותיהם והיינו בטוחים שההנהלה הציונית לא תעזבנו לנפשנו.

אך כמה הופתענו כאשר פורסמו ב"הארץ" דברי חבר המועצה הכלכלית של ההסתדרות הציונית העולמית ה' י. נידיץ על העליה של המעמד הבינוני, שהובעו באחת הועידות בת"א בזמן בקורו של ה' נידיץ בארץ. "— — הנסיונות שעושים בני-ברק ומגדיאל אינם בטוחים עדיין והמצב שם אינו בריא בהחלט. בכל זאת אני חושב שההסתדרות הציונית צריכה להתענין גם בהתישבות זו, אלא שלפני הקונגרס הי"ד א י ן ת ק צ י ב ב ש ב י ל ה ת י ש ב ו ת ז א ת" — —

בקראי את ההצהרה הנ"ל של אחד ממצדדי העליה הרביעית שהצהיר בפירוש מעל עמודי העתון ש"הנסיונות שעושים בני-ברק ומגדיאל אינם בטוחים עדיין והמצב שם אינו בריא בהחלט" הייתי מדוכדך מאד ברוחי. פניתי איפוא למזכיר המחלקה להתישבות בירושלים, מר דוד שטרן, להודע על דבר הסיכויים שלנו לקבלת תקציב בקונגרס, והלה ענה לי: הסח מדעתך כל מחשבה על תקציב.

הועדה המכינה את התקציבים המפורטים בשביל הקונגרס מחקה את בני־ברק מתוך הרשימה, משום שהתנחלות בני־ברק אינה נחשבת בגדר התישבות. שואל אני את מר שטרן: אולי כדאי הדבר שאסע בעצמי לקונגרס ואשתדל שם להשיג "תקציב"? על כך עונה לי הלה דברים גלויים וברורים: תדע, ידידי! הקונגרס אינו דן אלא באותן תכניות שאנו עורכים ומגישים לפניו, וגם בשביל אלה שאנו מגישים ודורשים הקצבות למענם, עומדים שם אתנו על המקח ומקצצים מדרישותינו — על אחת כמה וכמה שלא יכביד הקונגרס על התקציב לאשר סכומים שאנו מחקנו.

חזרתי לבני־ברק, קראתי לאספת הועד, מסרתי להם הודעתו של מנהל המחלקה. נוכחנו בזה לדעת שהנציגים הרשמיים של כנסת ישראל בארץ חפצים לעשותנו בזרוע קצרי יד וחסרי אונים. אין, איפוא, דרך אחרת לפנינו אלא לשחר לעזרה אצל כנסת ישראל במישרים.

החלטתי לנסוע אל הקונגרס הי"ד לוינה. מובטח הייתי שהצירים המתכנסים לקונגרס מחוגי "המזרחי", הציונים הכלליים, וכן מחוגי התומכים במעמד הבינוני בכלל, יטו אוזן לדברי וייענו לתביעתנו הצודקת. על כל מקרה שלא יבוא, שמא חס וחלילה לא אצליח להשפיע על חוגים הקרובים לרוחנו, ואולי כבר נחתמה הגזרה מטעם המחלקה להתישבות בירושלים באופן סופי שאין לערער עליה, הצטיידתי בוויזה לאמריקה ובשני מכתבי המלצה — מגאון ישראל וקדושו, מרן הגאון הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל — לזקן הרבנים בארצות הברית הרב הגאון רמ"ז מרגליות ז"ל; ולגביר המפורסם מר ה. פ. — כדי לשים את פני מוינה לאמריקה ולבקש שם אמצעים לקיומנו אצל אחינו בארצות הברית, על ידי הפצת מניות של בנק בני-ברק.

מרוב יסורי נפש ודכדוכי לב נחלשתי בגופי וחליתי, מתוך חליי התגברתי, קמתי מערש דווי ונסעתי אל האניה. כשהסליגה האניה מחופה של יפו גברו מכאובי — התגלגלתי ממש על הסיפון מרוב יסורים וכל קרבי נהפכו בקרבי. הכניסוני לבית-החולים, ביום חמישי

הפליגה האניה מיסו וביום ששי – סניא דמעלי שבתא עמדה לחנות באלכסנדריה. רופא האניה ניגש אלי ואמר לי: – איני יכול להבטיחך שתוציא דרכך בחיים עד טריסט. ואני מיעץ לך איפוא, לירד באלכסנדריה ולהכנס לבית חולים לשם רפוי והחלמה.

הרהורים מרים ומחשבות נוגות עברו במוחי: מה לעשות? לרדת מן האניה כדי להבריא ולשוב לבני־ברק בלי עזרה לאחי או לסכן את נפשי ולהמשיך בנסיעה? גמרתי בלבי למסור את נפשי ואמרתי: "נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה". ובכח אמונה ובטחון באלהי ישעי החלטתי לעבור על עצת הרופא והמשכתי את דרכי טרי־סטה. באותו לילה עמד חובש על יד מטתי כל הלילה והזריק בי זריקות מדי שעה ושעה, השם יתברך היה בעזרי ובאתי בשלום לטריסט ומשם לוינה.

בקונגרס הי"ד בווינה

כשהגעתי לווינה הייתי רפה אונים ויגע כח, ציר לא הייתי, הרבה ידידים היו לי מבין מנהיגי המזרחי והציונים הכללים, אבל מי ישים לב ליהודי שבור ורצוץ הבא לבקש עזרה בשביל קבוץ של 500 נפש המתלבטים ביסורים ומבקשים אחיזה בארץ, בזמן שלכל מפלגה יש לה דרישות משלה, וכל עסקן עסוק בדברים העומדים ברומו של עולם הפוליטיקה של מפלגתו. אחרי התלבטויות רבות עמדה לי זכותם של ראשי המזרחי בקונגרס, הרבנים: ברלין, פישמן וגולד ובעיקר רב טפולו והשתדלותו של ר' דניאל סירקיס וניתנה לי רשות להתיצב לפני וצדת ההתישבות, ולהרצות את טענותיה של בני-ברק.

יושב ראש הועדה, מנהל מחלקת ההתישבות של ההנהלה הציונית בירושלים מר קפלנסקי, מסר לצירים את הנמוק, מפני מה מצאה הועדה לנכון למחוק את בני-ברק מן התקציב: לתושבי בני-ברק אין די אדמה ולכן אין להכניסה בסוג התישבותי, ודרש ממני הסברה על תכניתי, איך אני מתאר לעצמי את קיומם של אנשי בני-ברק על שטחים קטנים כאלה?

בקשתי סליחה מאת הצירים, על שאני לוקח לעצמי רשות לבאר להם פרק ב„תהלים" ה' בזמן שדוד המלך התפלל על צרת ישראל אמר: „אמרי האזינה ה' בינה הגיגי, האזינה לקול שועי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל, ה' בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה". רש"י מפרש: „אמרי האזינה ה', כשיש בי כח להתפלל לפניך; וכשאין בי כח להתפלל לפניך והדאגה עצורה בלבי — „בינה הגיגי", הבן הגיון לבי". אותו הבדל ישנו בין „שועה" ל„תפלה". בזמן שצרות ישראל עמדו לנגד עיניו צעק לה': „הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל" — בלי סדר בלי תכנית, „ה' בקר תשמע קולי" — לכשיאיר הבקר, שדוד המאמין ובעל הבטחון היה בטוח בהופעתו — אז יתפלל בנימוס, בסדר, בקול. וגמרתי: אף אני, רבותי, באתי הנה לבקש מכם עזרה בשביל אחי בבני-ברק

בלשון „ש ו צ ה", בלי סדר, בלי נמוס, בלי תכנית, מובטחני כי בעז"ה יאיר עלינו הבוקר ונתבסס בארץ ואז נדבר אליכם בקול. דברי עשו רושם על הצירים, אולם כשראו אנשי המחלקה להתישבות מירושלים את דעת הצירים לטובת בני-ברק, הציעו שתקציבה של ב"ב יתקבל מהסכום הכללי המוקצב לטובת מושבות המעמד הבינוני, לפי ראות עיני ההנהלה בירושלים, מבלי לנקוב סכום מסוים.

צירי המזרחי שהשתדלו לטובתי יצאו בנצחון מהחלטה זו. על האבקותי באותו הקונגרס מספר מר דניאל סירקיס, אחד הצירים הפעילים בקונגרס, ב„דאר היום" כ"ד טבת תרצ"א: „בועדת התקציב של הקונגרס הכניס ה' קפלנסקי בחשבון את נחלת יעקב ומגדיאל בתור פרס למחמאות והצבעות. את בני-ברק הפלה לרעה, כי הלא ה' גרשטנקורן לא רצה לרקוד עפ"י החליל של השמאל. דרשתי בירורים וקבלתי תשובה שדונמים אחדים למטעים אינה התישבות. לא הועילו כל דברי ובירורי, כי יהודי בני-ברק משקיעים במשק מכספם, ובעזרה קטנה מצד ההנהלה הציונית אפשר לבסס נקודה בריאה במובן המשקי. בכל רגע מצאו אמתלא אחרת, פעם משקית ופעם פורמלית. אחרי התאמצויות רבות הואיל ה' קפלנסקי בטובו הגדול לתת את הסכמתו שה' גרשטנקורן יברר בפני חברי הועדה את דרישותיו, ודבריו עשו רושם, עד שגם הציונים הכלליים, שהיו אז כעבדים נאמנים לשמאל, הסכימו לתמוך בבני-ברק וההקצבה נתקבלה למרות התנגדותו של ה' קפלנסקי מטעמים משקיים, ובהקצבה זו הצליחה בני-ברק להתבסס ולהיות לתפארת לישוב, למקור כלכלי בשביל מתישביה ולמקום קליטה לפועלים".

מהחלטת ועדת התקציב הייתי מאוכזב, כי ידעתי גם ידעתי פירושה של החלטה זו, כלומר: היא נותנת יפוי-כח מוחלט להנהלה הציונית בירושלים לעשות כפי רצון השליטים על התקציב. והחלטתי לנסוע לארצות הברית.

עד כמה שהכרתי טובה לצירי „המזרחי" ומנהיגיה בעד העזרה שהושיטו לי בקונגרס — נפלה בחלקי אכזבה בשעה שנכנסתי אתם בשיחה בדבר נסיעתי לאמריקה. יושבים היינו בסעודה במלון

„ניו-יורק" בוינה, צירי המזרחי מכמה וכמה ארצות, פתח הרב זאב גולד מירידיה הנאמנים של בני-ברק, מסר למסובים על תכניתי לנסוע לאמריקה, פנה במיוחד לצירים מאמריקה והציר להם על חובתם לעזור לי בכל מה שבידם, שמע דברים אלה מנהיג חשוב ב„מזרחי" שישב ממולי ואמר אלי בקור-רוח: ר' יצחק מוטב שתשמע לעצתי ולא תסע; ושמא יש כבר בידך כרטיס אניה — צא ומכרו, שכן יכולני להבטיחך שלא תשיג ידך שם דמי הוצאות הדרך בחזרה. לידו ישב רב אחד, אף הוא מצירי אמריקה, והוא שאלני: — וכמה יש בדעתך בכלל להשיג באמריקה? איזה אלפים דולר לכל היותר? ואם אנו נשתדל בדבר כאן למענך שתשיג סכום זה ע"י הקונגרס, כלום מוכן אתה לחזור מדעתך ושלא לנסוע?.

ביום ראשון בשבת ניגש אלי רב אמריקאי ושאלני לתעודת הנסיעה שלי, הוצאתי את הדרכיה על הוויזה האמריקנית שבה והראיתי לו, הוא הסתכל ארוכות בוויזה, פסק ואמר, שברי הדבר, לדעתו, שלא ירשוני להיכנס על יסוד וויזה זו. — היאך זה? — שואל אני אותו — הרי הקונסול האמריקאי בירושלים נתן לי וויזה מאושרת כחוק, ועל שום מה לא ירשוני להכנס? — — בבקשה, מסור נא לידי את הדרכיה — עונה הוא לי על כך — ואשאל לדעתו של השופט מק עליה, בקי הוא בענינים אלו, ויש לסמוך עליו. מסרתי לו את הדרכיה ושאלתי לעצתו: היות שיש להשיג עוד כרטיס אניה אחד באניה „מג'יסטיק", האניה האחרונה שתספיק להגיע לניו-יורק עוד לפני ראש-השנה, כלום כדאי להזדרז ולקנותו? — לאו, פוסק הוא בקצרה, אל בחפזה; עלי לשאול תחלה לדעתו של מר מק.

פעמיים ושלוש ביום הייתי שואל אותו, אם הספיק כבר לדבר עם מר מק, ואחת היתה תשובתו: לאו. השתדלתי לדון אותו לכף זכות: אדם טרוד בטרדות הקונגרס ואין דעתו פנויה לעסקי הפרט, אף נבצר ממני לעמוד על כוונתו הכמוסה, על שום מה יאחז בשיטת דחיה כזו, לעכב בידי מלנסוע? מכל מקום עצם

התנהגותו בענין זה עוררה חשד בלבי, ביטלתי כל חששותיו וקניתי את כרטיס האניה. לבסוף. ביום האחרון, עם נעילת הקונגרס, החזיר לי את דרכיתי בצירוף הערה מוטעמת מצדו, ששאל בדעת מר מק והלה חוזה דעתו גם הוא, שיש לחשוש ביותר לוויזה זו:

באותה שעה הרהרתי בנפשי: אם אותו רופא באניה שנסעתי בה, לא הצליח בחששותיו לחיי לצכב בידי והגעתי בשלום לווינה, חששות הרב בודאי ובודאי שלא יעכבו בידי מלנסוע — ואף לניו-יורק אגיע אי"ה בשלום.

אבל קשה מזה היה מצבי מצד אחר. בווינה שוב גבר ועלה חומי, קיבתי לא עיכלה כל אוכל ומרוב חולשה לא עמד בי כוחי להתהלך על רגלי. דרשתי בעצת רופא מומחה מפורסם בווינה, מצא בי קדחת כרונית שנוגעתי בה בארץ ישראל, ויעץ לי לשכב כמה ימים במטה עד רדת חומי, אבל התאכזרתי על עצמי והמריתי שוב את פי הרופא — עלי היה למהר לשרבורג להגיע אל האניה המפליגה במועדה. נגוע מכאובים. רצוץ ושבור, אין אונים הגעתי בקושי לשרבורג.

בשרבורג היתה באותם הימים מושבה גדולה של מהגרים יהודים מרוסיה. שסגעו בהם גזרות ה„מכסה" בעצם מהלך נדודיהם לאמריקה, היו מתגלגלים בערי נמל שונות באירופה, בקוותם לתורם, שיגיע להם על פי ה„מכסה".

אחד מן המהגרים הללו בשרבורג, יהודי חרד, נזדמן לי במקרה ברחוב, פתח הלה ושאלני, אם ברצוני לאכול מאכל כשר, שכן נכון הוא, אמר, לספק לי תבשיל מה בביתו. נעניתי לו לאותו יהודי והלכתי אחריו לביתו בעמל רב. בישלו בשבילי מעט אורז בחלב, אבל לא היה בכוחי לבלוע מן התבשיל. בשעה שאני יושב וגומע בקושי מן המאכל, שומע אני בתו של בעל הבית פונה אל אביה ברוסית, מהיותה סבורה כנראה שאיני שומע רוסית — אבא. הבט נא וראה, הרי זה פשוט „בר מינן" שנוסע לאמריקה! וודאי שלא יעצור כוח להוציא דרכו לאמריקה.

תמימותם של דברים אלו נגעו עד לבי והכאיבוני מאד,

משרבורג כתבתי הביתה, לאשתי ובני, לקרובי ויקירי, שנוסע אני לאמריקה. הללו לא חלמו כלל שיש בידי וויזה לאמריקה. אלמלי ידעו על כך ודאי שלא היו מניחים לי להפליג חולה ותשוש כה. אולם כאן, בשרבורג, שאפתי לשכוח את עצמי לגמרי. כל אותם משברי היאוש שאפפוני מסביב: חרדת הלב לקיומה של בני-ברק; חששותי לפעולתה של הבשורה הפתאומית משרבורג שנוסע אני לאמריקה, על בני משפחתי, שהיו יושבים ומונים כבר את השעות מתי יזכו לראותיני שוב בריא ושלם בבני-ברק; חששותיו של הרב האמריקאי לתקפה של הוויזה שלי; „תנחומיו" של המנהיג החשוב שלא יימצאו לי באמריקה אף דמי הוצאות לחזור; הערתה התמימה של בת המהגר: מי יודע אם אעצור כח ואוציא את דרכי לאמריקה — כל אותה חשרת ענני היאוש יחד המריצוני לאדישות כלפי גורלי הפרטי. כל פחד, כל אימה לא עמדו לנגד עיני. מטרה אחת בלבד, יחידה, ראיתי לפני: ב נ י - ב ר ק.

בדרך לאמריקה.

האניה „מאג׳יסטיק״ הפליגה מנמלה של שרבורג ביום רביעי לפני שבת — סליחות תרפ״ה. כשירדתי בסירה המעבירה את הנוסעים מן הנמל אל מאג׳יסטיק האדירה נפגשתי באדמו״ר ר׳ שלום מראשקוב ז״ל. יהודי יקר, חביב ונעים, בנם של קדושים משלשלת יוחסין מפוארת, אבל מטופל בצרות, ביסורים ובצער הרבה. התענין בי ר׳ שלום ז״ל. חקר ודרש אותי בלבביות, מהיכן בא ולמטרת מה אני שם פני לאמריקה. לא ארך הזמן ונתקשרנו בידידות. ר׳ שלום השתדל הרבה לנטוע בטחון בלבי שלפי ידיעתו הוא, שהוא יודע את אמריקה — זוהי לו נסיעתו השניה לשם — הצלח אצליח במעשי שם אל נכון. אף גולל מלבי את החשש לתקפה של הוויזה שלי. באותה הסירה ירד מיודעי הרב האמריקאי אף הוא.

באותה אניה הפליג לאמריקה רב צעיר, ר׳ נחמן צבי עבין מברוקלין ז״ל עם הרבנית. אברך מודרני, מושלם בתורה ובחכמה היה רב עבין, בן למשפחה שבה תורה וגדולה במקום אחד מן העיר סלוצק, מוסמך להוראה עוד מביתו, מתלמידי ישיבת טלז, הגיע לאמריקה בעודו בחור צעיר ונכנס להשתלם בישיבת ר׳ יצחק אלחנן, תלמיד חכם מובהק לפי נוסח הישיבות באירופה ובעת ובעונה אחת נואם מצוין באנגלית. אשתו הרבנית שמה נודע לתהלה כבת תלמיד חכם, אף היא, בתו של רב מפורסם באמריקה, גדול בתורה ובמדות, הרב ר׳ אהרן מרדכי אושינסקי, ממנהיגי „המזרחי״ באמריקה, ששימש בכמה משרות רבנות באמריקה ובאותה שעה מכהן ברבנות בהיטרויט. מפורסמת היא הרבנית כאשה למדנית בקיאה בתנ״ך, במדרש ובמאמרי חז״ל הרבה, ויודעת עברית בדבור ובכתב. חוזרים הם הרב והרבנית מתיור באירופה, בארץ-ישראל אף בבני-ברק בקרו, אף שהו בקונגרס הציוני בווינה.

לכאורה, בהשפעת הרושם הראשון, נדמה היה לי הרב עבין כרב אמריקאי מודרני שברגיל נוהגים אנו להתיחס אליהם בזלזול. באניה לא הייתי מרבה בשיחה אתו, אלא נמצאתי יותר בחברתם של

הרבי ר' שלום והרב-הציר בקונגרס. האחרון שינה את טעמו כלפי והיה מגלה לי התקרבות הפעם; אף למדני פרק בהלכות אמריקה והסביר לי עמדתם של כמה וכמה רבנים ועסקנים בצבור האמריקאי בעולם חדש זה הזר ומוזר לי מכל וכל. ומהיותי נפחד הבטיח לי, על סף הכניסה לשערי העולם החדש, שלא יעלה על החוף בלעדי, אבל לצערי לא שמר הרב את הבטחתו, עד שהספקתי לעבור בשלום במדורי ה„אכסמיניישן" עלה על החוף בהעלם דעתי. לעומת זה ניגש אלי הרב צבין ז"ל קודם שעזב את האניה. מסר לי את כרטיס הבקור שלו ואמר לי: — מר גרשטנקורן, הרי זר אתה באמריקה זו, בבקשה ממך, איפוא, שתראה את דלתות ביתי פתוחות לפניך, אפשר תהא זקוק לעזרה בימים הראשונים, אל נא תתבייש לדרוש לשכני, להג הסוכות הבע"ל אתה מוזמן לשאת את דבריך בבית הכנסת שלי, ונכונים אנו לסייע בידך בכל מה שביכולתנו.

עליתי על החוף עברה בקלות וללא כל קשיים פורמליים. נכנסתי לשערי אמריקה בריא ושלם, תנאי הנסיעה הנוחים והמרווחים באניה השפיעו לטובה על בריאותי והחלמתי כל צרכי.

ניו-יורק

ברובע היהודי שבניו-יורק נתאכסנתי במלון ברודווי-סנטרל, שבו מתאכסנים כל הרבנים והעסקנים החרדים „הירוקים" בבואם לניו-יורק.

המשגיח על הכשרות במסעדה של אותו מלון היה רב אמריקאי, הרב רדלהיים, אדם שנהירים לו שבילי הצבוריות האמריקאית עד לפרטי פרטיהם. בחיותו מעורב בין הבריות זה הרבה שנים, ה„שואל בשלום" הראשון של כל העסקנים שהגיעו לאמריקה היהודית היה הוא, הרב רדלהיים, אף שמש מצין „ראדיו חי", שהיה ממציא ידיעות למנהיגיה הרשמיים של הצבוריות היהודית באמריקה על האורחים החדשים שהביאה האניה האחרונה — מי הם ומה מטרתם. הוא היה הראשון, שהיה מעמיד ל„אכסמיניישן" את הבאים, למה מתכוונים הם בבואם הנה? אם יש להם קשרים כל שהם עם עתונים רבנים, עסקנים וכו'? נתקל במי שהוא „בטלן" „ירוק" מובחק, היה מורה לו דרך כיצד לפתוח בפעולה, בפקחות רבה ובזהירות יתירה. אף מצרף היה לכך שמו של נדבן וכתבתו בחשאי ומוסיף תוך כדי דבור: אבל למעה"ש אל נא תגלה סוד שאני שלחתי אותך אליו, אף אותי העמיד הרב רדלהיים למבחן מיד ושאלני, כמה בדעתי לאסוף כאן? כשנקבתי לו סך עשרים וחמשת אלף דולר, ענה לי: — תפסת מרובה לא תפסת! אבל שמה של בני ברק הולך לפניה, נפוץ השם הזה ברבים כאן, אף שמך אתה ידוע, חזק ואמץ, אל תפול ברוחך, פתח בפעולה והמסייעים בידך בוא יבואו.

הרב רדלהיים הציגני בפני האורחים הבאים לסעוד אצלו. בין האורחים הללו נמנה רב מפורסם אחד, ר' ניסן טלושקין, שנעשה אחר כך לאחד מידידי הטובים, שואל אותי הרב טלושקין לפי תומו:

— היתכן, ר' יצחק? כשבאים לאמריקה לשם מטרה נכבדה כזו לשם עזרה לבני-ברק, נכנסים בחשאי כל כך? ללא פרסום ו„הכנה" מראש?

ועל כן הוא מתחיל ללמדני פרק בהלכות "פרסום" אמריקני ו„כניסה ברעש" כמנהג המקום.

— הוה יודע, אמר הוא לי, ש„הפובליסיטי" ממלאת תפקיד חשוב באמריקה וכל מי שבא לאמריקה אפילו לשם מפעל קטן שבקטנים חייב תחלה לדאוג לכך שיהא הדבר מתפרסם במודעות גדולות בעתונים כמה שבועות קודם לכן, כי הנה עומד לבוא לכאן אדם גדול פלוני בן פלוני, וכרגיל מרחיבים את הדבור על עמודי העתונות בשבחיו ולפעמים עד כדי להגדיש את הסאה בהערכת ואיש והמפעל פי שבעים ושבעה ממה שהם במציאות.

הרב טלושין הנהו בעצמו חובב ציון לאמיתו של דבר, חסיד חב"די גלהב וכשהוא מדבר על בני־ברק רואה הוא בעיני רוחו את ר' עקיבא וחבריו התנאים הקדושים. — הרב טלושין חביבנו זה אין דעתו נוחה מכך שיהא מנהיגה של בני־ברק החדשה, הקמה לתחיה, יושב ומתבודד במלון לבדו „דומם ויחיל ועגום" עד כדי ליפול לתוך „מרה שחורה"!

אני מצדי מסביר לו, הואיל ומעשה בני־ברק כולו הרי אינו אלא תופעה חדשה בחיינו, שיהיו יהודים מחוגים אלו מסוגלים ליצור מאותה בני־ברק העתיקה ההיסטורית, עיר חדשה ומודרנית, כך אף עלי לנסות לערוך מגבית באמריקה בשיטה חדשה, שלא כמנהג המקום, בנחת ובשלוה ובכבוד. נענה הרב טלושקין לדברי אלה, בירך אותי בהצלחה בדרכי זו והבטיח לי עזרתו ככל אשר יהא לאל ידו לעשות למעני.

עוד באותו יום אחרי הצהרים בקרתי ביקורי הראשון בלשכת „המזרחי". נכנס אני אל המשרד ומציג עצמי לפני המזכיר הראשי הרב מגנס. הוא מקבל אותי בסבר פנים יפות ומודיעני שכבר קבל מכתב מאת הרב מאיר ברלין, שבו הוא מבקש לקרבני ולתמוך בי בעצה ותושיה. אבל משנכנסתי אתו בשיחה על מצבה של בני־ברק, כמה שרויה היא בדוחק ובמחסור והצעתי לו להציגני לפני הועד הפועל, כדי ליסד ועד לשם כך ולהתחיל בפעולה צחק לי ואמר:

— הרי אך היום עלית מן האניה אל החוף וכבר אתה מאיץ

ודוחק כל כך! באמריקה אין העניינים מתנהלים בחפזון כל כך! קודם כל עליך להתוודע אל בני אדם כאן, לשהות קצת עד שתצהיב מ„ירקותך" כראוי ואז נחשוב במה נוכל לסייע בידך.

שואל אני אותו: ובני־ברק מה יהא עליה? הרי המצב דוחק והולך שם; יש לגמור בסידור מפעל המים במקום, והרבה מתושבי בני־ברק יושבים ומחכים בכליון עינים על האתחלתא דישועה שתבוא אליהם מאת אחיהם בארצות חברית ואיך אוכל לשהות ולשקוט?

אבל הרב מגנס, רגיל הוא לשמוע בכל יום צרות הכלל והפרט ואינו מתפעל ביותר מדברי החרדה שלי, והוא עונה לי קצרות ופסוקות: — כמה יש בדעתך לאסוף כאן בשביל בני-ברק? פ-5-6 אלפים דולר בערך? עליך לחגור בסבלנות ולחכות לרב ברלין, שצריך לבוא הנה אחרי סוכות והוא יעזור לך ויורך את הדרך אשר תלך בה.

בכך נסתיימה קבלת הפנים הראשונה מצד הלשכה האחצית של „המזרחי" בניו-יורק.

למחרת, ביום חמישי, בקרתי אצל מורי ורבי, ראש הישיבה בלידא לשעבר, העילוי ממיטשיט, שכהן פאר כראש הישיבה בישיבת ר' יצחק אלחנן. רבי המובהק שמח לקראתי הרבה, ונסבו הדברים על מיעוט בקיאותי בתנאי המקום ועל הצורך למצוא עזר ותומך לשם הצלחת המפעל שלמענו טולטלתי מביתי ומארצי. שאלתי עזרה מה שהיא מידו, הוא הסביר לי שאין לו מהלכים בחוגי העשירים כאן ובדרך כלל מעורב הוא עם הבריות במדה מצומצמת ביותר.

באותו מעמד נזדמנתי עם הרב בנדר, חובב ציון מופלג והלה אמר לי: — הסכת ושמע, רבי יצחק, לעזור לך אין בידי, אבל אמסור לך סימניה של אמריקה מה הן, כך דרכה: יבואו ימים שתרגיש את עצמך כאילו אבדה כל תוחלתך וסבור תהי שאין איש נוטה אוזן אליך, דבריך אובדים בתוהו וכל עמלך לשוא — אל נא תפול ברוחך, מתוך מעבה החשכה יזרח אור חדש על מפעלך, ויש שלבך מתעגם והולך, מידכדך ומתיאש בעבודה,

והנה בסייעתא דשמיא מזדמן לך יהודי נלבב והוא מחיה את נפשך ואתה מתעורר לפעולה במשנה רצון ומרץ. וכך להפך: פעמים נדמה לך, כי הנה קרובה הישועה, מוחזקת בכף כמעט ולבסוף — עורבא פרח! הכל עוד ממך והלאה. כלל זה נקוט, איפוא, בידך: אחרי הכשלון הגדול ביותר אל תמצדנה רגליך להתגלגל לתהום היאוש — ואחרי הגדולה שבהצלחות אל ירום לבך להצטות גאה וגאון, אלא לעבוד ולצמול והשי"ת יהיה בעזרך. נשגבה המטרה שלמענה אתה עמל ובאורך רוח ועקשנות יצלח חפצך בידך.

רוח חדשה נתן בי הרב בנדר בדברי העדוד וההתעוררות בשעת דכאוני המר באותה שעה. מכאן ואילך היו דבריו מהדהדים באזני לחזקני ולסמכני.

באותו יום נודע לי מעונם של חתני דבי נשיאה, שני חתניו של הרבי מגור שליט"א, הקדוש הרב יצחק מאיר אלטר זצ"ל ויבדל לאו"ט ר' יצחק מאיר לוין שליט"א, ששהו באמריקה לרגל עסקיהם זה חדשים אחדים. הואיל שהייתי מדוכדך בגופי ובנפשי, זקוק הייתי לכמה ימי התעוררות והתעודדות בסביבה "משלנו" וחפצי זה ניתן לי. שני ידידי הזמינוני לשבות אצלם בשבת הראשונה באמריקה ובכך קנו עולמם ממש. חסידים הרבה נתכנסו מסביב לשולחנם של חתני דבי נשיאה בסעודת שבת, ומלבד עלית המוחין שחזרה אלי באותה שבת, נפקחו עיני לאורה של שבת זו היאך לעשות למען מפעלי באמריקה.

בתכניתי הראשונה שעלתה במחשבתי תמכתי יתידותי בעיקר בבתי-הכנסיות ובבתי החסידים שבאמריקה. ערוך ערכתי לי חשבון כזה: באמריקה זו מוצא אתה בתי-חסידים לרוב, בלי ע"ה, מחסידי כל העולם כולו, הציונות — "טרפה" אצלם בהחלט, "המזרחי" — אף הוא פסול בתחומם, מאחר שהוא מכשיר את הציונות, לפיכך כשאבוא אליהם אני ובידי בני-ברק, המושבה החסידית הראשונה בארץ, שבין חבריה נמנים גדולי האדמו"רים בפולין כגון הצדיקים שליט"א: מגור, מאלכסנדר, מראדזימין, ומקוז'ניץ, אשר באו וקנו להם חלקות אדמה בבני-ברק זו לסעדה ולתמכה בישובה; ועוד אם יבוא אליהם יהודי

שהוא "משלנו", באיצטלה של משי בשבת — הרי ברי הדבר שלא ימצאו כל אמתלה להשתמט ולהתחמק ממצוות ישוב ארץ ישראל ובנינה, ומקטן ועד גדול יצטרפו אלי ויושיטו לי עזרה לתמכני במפעלי.

תכניתי מלכתחילה היתה, אימוא, לגשת אל המלאכה קודם כל בבתי־החסידים ולפלס לי דרך ללבות אנ"ש הנלבבים, שכן יהיו הם המתחילים במצוה.

הזדמנות מצוינת נתרחשה לי הפעם לפתוח במימוש תכניתי. זרעו של הצדיק מגור קבעו להם מקום לתפילתם בבית החסידים הפולני המפואר ב„איסטסייד" של ניו-יורק, באותו ליל שבת באו לכבודם אל „השלחן" מ„מני" המתפללים שבבית החסידים. ר' יצחק מאיר לוין הציגני לפני המסובים ובקש מהם לסייע בידי לטובת מפעלה של בני-ברק. שאלתי רשות מאת „הנשיא" שלהם לדרוש בפניהם בשבת בבית התפילה, כדי להזדרז במעשה ההתחלה, נענה לי „הנשיא" וקבע לי שעה נוחה ביותר לכך, במוצ"ש עם אמירת „סליחות" ראשונות, שכן רב הקהל המתכנס אז בבית החסידים, אף יצץ לי לדבר ברוב עם לאחר אמירת הסליחות.

כשסיימו את ה„סליחות" עמדתי לדבר: הסברתי להם בנאומי, שארץ ישראל הולכת ונבנית, נפתחות אפשרויות שלא היו כמותן מימות דור ודור, אומות העולם עומדות וצופות למפעלנו, אם באמת ובתמים נכספה נפשנו לארצנו זה אלפיים שנה, או שאין אנו אלא מתעתעים. שהרי עובדה היא שנתנה לנו האפשרות לבנין הארץ, אבל הרצון המלא אין. עומד אני וטוען כלפיהם כך וכך — והם מענעים לי בראשיהם. דלים שבהם עוד נענים לי ב„יישר-כח", בלחיצת יד חמה, מסכימים הם לדברי ואומרים שהצדק אתי. העשירים שבהם משתמטים מכל וכל באמרם: לאו ציונים אנו וחסל.

מגלגלים בקורטוב י"ש ושותים „לחיים" והתכונה רבה לסעודת „מלוה מלכה". אף היו שם כמה אברכים שהשתתפו בצערי אחר כך והסבירו לי את הנסיבות והשתדלו להוציא מלבי כל תרעומת עליהם.

אל נא יהא בלבך עלינו, מר גרשטנקורן — טענו לא „בן

יחיד" אתה אצלנו, רגילים אנו באורחים חשובים. בכל שבת ושבת באים אדמו"רים, באים רבנים ויש לכבד כל אחד ואחד במתנת יד הגונה.

ראיתי ונוכחתי שיש לי ענין כאן עם אנשי בית החסידים הטיפוסיים, המחיים את נפשם היהודית במעט משקה בבית-החסידים. אף יודעים הם חובתם כלפי רב או אדמו"ר נצרך ומקיימים צדקה בנתינת „קוואדער" (רבע דולר) לכל נפש, מחצית דולר לנכבד, ודולר שלם לנכבד שבנכבדים, אבל לגדולה מזו אינם מסוגלים.

אחרי הופעתי הראשונה בפומבי בבית-החסידים הריחותי שלא תהא תפארתי על הדרך אשר בדעתי היה ללכת בה. ראיתי ונוכחתי שאי אפשר להצטמצם בפעולותי בין חוג מסוים, יהיו חסידים ואנשים מפוארים, שומרי תורה ומצוה ממדרגה ראשונה, אבל מה שנוגע לחבת הארץ מוכרחים לחפש את הנשמות הקשורות לא"י בכל הזמנים, בכל הדורות ובכל המקומות.

תורה ועבודה וגמילות חסדים

אותו שבוע של „סליחות" — עד ראש השנה היה בשבילי שבוע של מאמצים נפשיים רבים. שעשעוני תקוות חדשות, התנחמתי בהבטחות ובדברי עדוד, אך בסופו של דבר רב היה מפח הנפש והיאוש שעלה בחלקי באותה עת. לפני צאתי את הארץ בדרכי לאמריקה בקשתי מאת הרב הראשי לא"י מרן הגאון רא"י הכהן קוק זצ"ל למסור לידי המלצות לאנשי שם מפורסמים באמריקה. מסר לי הרב שני מכתבים כתובים בעצם כתי"ק, אחד אל זקן הרבנים, הגאון הרמ"ז מרגלית זצ"ל והשני — אל הנדבן הניו-יורקי המפורסם מר ה. פ. שמרתי על שני המכתבים האלה, כעל אוצר יקר. ראה ראיתי בהם מפתחות ל„אוצר התורה" — רבני אמריקה, ע"י הרה"ג הרמ"ז מרגלית; ול„אוצר גמילות חסדים" — נגידי אמריקה, ע"י מר ה. פ.

וזה לשון מכתבו של הגאון הצדיק, הרב הראשי לארץ ישראל, הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל.

אחדשה"ט באה"ר.

מצאתי לנכון להציג לפני ה"ג ידי"נ מר שליט"א האיש המורם מעם, הרב המופלג בתורה ויראה, רב פעלים ומעשיו הגדולים, מו"ה יצחק גרשטנקורן שליט"א, הוא האדם היקר שראוי שכל גדולי ישראל יחזקו את ידיו במעשיו הנפלאים אשר הגדיל לעשות ביסדו עיר קדושה בארץ-ישראל, היא עיר הקודש בני-ברק, מקום הקודש של הרתנא אביהן של ישראל רבי עקיבא ע"ה זי"ע ועכ"י. ואם אמרתי לספר את התוכן של הפועל הנפלא הזה יקצרו גליונות, רק די להאמר כי באמצעים מצומצמים מאד יסד האיש הנצלה אדיר המפעלים הזה ברוח אהבה אה"ק וישראל עם קדשו המתנוססת בו לדרפליא, בקדושת טהרתה ציר קדושה מלאה תורה ויראת שמים, טהורה בכל תכסיסי היהדות הנאמנה על אדמת הקודש ועוד ידו נטוי' לשכללה ולפארה, לאמץ יוסודותי' ולהרחיב את בניניה לעשותה לתפארת העדים דחשובות בארץ

הקודש לשם ולתהילה ולמטרה זו יסד את הבנק של בני-ברק שמכונו הוא כעת בעה"ק תל-אביב ת"ו וסידור של מניות לבנין העיר ושכלולה בסכום של מאה אלף דולרים, אשר אקוה שאחב"י היקרים באמריקה שידם פתוחה ביחוד לבנין אה"ק וחיזוק ידי ישראל בתוכה בבנין מושבות וערים לשבת, יחזקו את ידיו בכבוד הגדול הראוי לאדם אשר זכה לעשות הגדולה הזאת בישראל. בטוח אני בע"ה שדברי המעטים ללבו הטהור של הדר"ג וברוח ד' ביראתו הטהורה ואהבתו הרחוקה לעם ד' ולאה"ק יפיח רוח חיים ומפעל רב בלב רבים מאחינו בצלי היכלת שיתנו ידם לבנות העיר הקודש הנ"ל על עמודים בל תמוט וכימי עולם וכשנים קדמוניות תתנוסס עיר בני-ברק בהדרת קדשה ופאר תורתה על אדמת הקודש,

והיה בזה שלו' כנ"ה ונפש ידי"נ דוש"ת מקודש באה"ר,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק.

עוד מטמון אחד הבאתי אתי מביתי, מבטח באדם גדול, ה"ה האדמו"ר מטאלנה טברסקי, שבניו-יורק, באותו קיץ שהה בארץ ישראל, אף ביקר בבני-ברק ובאותה הזדמנות הבטיח לסייע בידינו בכל כוחו ובכל מאודו. היוצא, שהיה מופקד בידי צרור מפתחות מלא, שלושה מפתחות: לאוצרות התורה, העבודה וגמילות חסדים.

קודם כל הלכתי אל זקן הרבנים, הוא קבלני בסבר פנים יפות, הזמיננו לשבת וכשגמר לקרוא את האגרת השלוחה אליו אמר לי:

ליהווי ידוע למר, שלא כיוונת לשעת הכושר עכשיו, החגים ממשמשים ובאים וכל בית-כנסת ובית-תפלה טרודים וטורחים הרבה במעשי צדקה משלהם, במגביות לטובת מוסדות מקומיים ואין הלב פנוי לענינים מן החוץ, על כן אין בידי לעשות דבר למענך בשעה זו ומוטב שתדחה ענינך קצת ותפנה אלי לאחר החגים ואז נראה.

שמעתי עצה טובה זו ונתחלחלתי ממש. פניתי אליו: —

רבי; אנשי בני-ברק מחכים לישועה. עלי להודיע ולשלוח הביתה כמה אלפים דולרים ראשונים בהקדם האפשרי.

תמים הייתי עוד באותה שעה. קצרה דעתי מהשיג אז את העובדות כהוויתן, מה שברבות הימים נוכחתי, שלא אני הראשון ולא האחרון לבקש יד תומכת אצל זקן הרבנים הרמ"ז מרגלית; מצשים כהנה וכהנה מתרחשים במחיצתו יום-יום ושעה-שעה ובאמת אין בידו להושיע. ואף על פי שמעט מזעיר היתה תמיכתו של זקן הרבנים שהושיט לי למען בני-ברק, אבל אין לי עליו כל טינה שבלב, שכן נוכחתי אחר כך שהישר באדם הוא בקרב רוב רבני אמריקה. פותח הוא ידו ונותן בנדיבות לב משלו. אף צושה ומעשה למצלה מיכלתו; אלא משום שאדם כשר וישר הוא, הכל מטריחים ומטרידים אותו והוא נושא עליו טרחם ומשאם ואינו משיב פני אדם ריקם, ולפיכך אין בכוחו לפעול גדולות למען ענין אחד מסוים. כל זה השגתי רק אח"כ, אולם רושם פגישתנו הראשונה פעל עלי במדה מזעזעת ביותר.

ובכן, מה שנוגע ל"אוצר התורה" כליתי מלאכתי לפי שעה. שמתי פני, איפוא, ל"אוצר העבודה". ביום שלישי קמתי ועליתי למשכן כבודו של הרבי מטאלנה. ראני הרבי. שמח לקראתי הרבה ושאל לשלומי ולשלום בני-ברק ולשלום הישוב כולו בארץ. מענין לענין מגיעים אנו אל העיקר. משטח אני את בקשתי לפניו, לקיים הבטחתו שהבטיחני בבני-ברק. שומע הרבי ברב קשב ולבסוף מיעץ הוא לי לדחות את הענין לחול המועד סוכות.

מכונית יש לי משלי, משדל הוא אותי בדברים, אצא אתך למסע קצת, להתהלך בעיר ולערוך ביקור אצל כמה מנגידי עם, בשצת מעשה נצנץ בלבי זיק תקוה כלשהי, והרי הוא הראה לי באמת התקרבות יתירה. אף הזמינני אליו לראש השנה.

ואם במחיצתן של "תורה" ו"עבודה", אצל זקן הרבנים ואצל הרבי מטאלנה זכיתי לדברי צידוד מתוך לב פתוח, להבטחות טובות מה שהן, רבה היתה האכזבה, מפח הנפש, שנחלתי בצל "גמילות חסדים", במחיצתו של הנדבן האמריקאי הידוע.

כשנכנסתי אליו למשרדו מצאתי לבלר יושב וכותב. שאלני למבוקשי. אמרתי לו: אל מר פ. באתי, לראותו אני צריך. אמר לי: אין מר פ. כאן. אמרתי לו: יש לי למסור לידו דרישת שלום אישית ואגרת מאת הרב קוק. כששמע הלה „רבי קוק" שינה טעמו, קם ונכנס לחדר מיוחד. שהה שם רגע ויצא ובקשני למסור לו את האגרת שבידי. נחה דעתי. סימן לדבר יש, אמרתי לנפשי, שאורחו אדם גדול ישנו כאן:

לקח הלבלר מידי את האגרת ונכנס שוב לאותו חדר. שהה כמה ששהה ויצא ואמר לי: מר פ. עסוק מאד, ציווני להגיד לך שאין שעתו פנויה לראותך פנים אל פנים. אמרתי לאותו שליח: לך, בבקשה, ואמור לאדונך שיש לי דבר נחוץ אליו ועלי להתראות אתו, מוכן אני לישב ולהמתין לו כאן עד שיתפנה אלי.

וכך יושב הייתי שם וממתין קרוב לשעתיים, עד שאותו אדון רב — החסד יצא ובא אלי, לא נתן לי „שלום עליכם" ולא שאל למבוקשי אלא ניגש אלי וישר בזה"ל: — לשם מה יושב מר כאן? לא אתן לך דבר ולא אעשה למענך דבר. אדם טוב הוא הרב קוק ומעניק מכתבים לכל מי שדורש. מוטב שתמסור לרב קוק בשמי שלא יוסיף עוד לכתוב אלי, הואיל ולא אשמע לו בין כך ובין כך.

שמעתי דברים כדרבונות — נסתתמו כל טענותי, נאלמה לשוני בפי, בקושי הוצאתי מפי את המלים: הלא אדוני לא יודע מי אני, ומה בקשתי. התנפל הלה עלי, לא הניחני לגמור דברי והפסיקני בגערה, בקול צורח: — איני רוצה לדעת מי אתה, איני רוצה להכירך — נעלם והלך לו בלי אמירת „שלום"! והניחני כך צומד ותוהה בחללו של חדר.

באותה שעה נתבאר לי על בוריו, לאחר כל מה שעבר עלי בחמשת הימים הראשונים בניו-יורק, פירוש הכתוב: אשרי האיש אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב" (תהלים מ').

כשנסתחפו כל שדות מבטחי ראיתי לפני הכרח מוחלט לצאת מבית מלוני ולעבור לדירה פרטית, מחמת ג' טעמים:

א) המלון עלה לי ביוקר: 2 דולרים ליום. ב) דרוש היה לי בית יהודי כשר, שמותר יהא גם לאכול שם. ג) זקוק הייתי ביותר לנפש יהודי, שאפשר להסיח מן הלב לפניו.

באותה שעה נזדמנה לי אכסניה בברוקלין, אצל אדם כשר, יודע ספר ומוקיר רבנן, בבית הזה חיתה נפשי ממש. מצאתי הכל נוח ונעים לפני. ארון ספרים הרחיב דעתי בכל עת מצוא. ובעל הבית היה מרעיף והולך טללי ניחומים על לבי, לניחומים כאלה זקוקים העמלים עם הצבור בכל שעה ובכל רגע, כדי להתעודד קצת מטרחם וממשאם. הרגשתי את עצמי כאילו יושב הייתי בבית אחי עצמי ובשרי ומכיר טובה אני להם מקרב לב על כך. שכל אותה התקרבות שקירבני לא בגלל הנאה חמרית באה, אלא מתוך רגש של הכנסת אורחים, אהבת תורה ורחמנות ישראלית פשוטה.

לאחר שסדרתי את ענין האכסניה נגשתי אל המלאכה. אלא כל מי שבאתי אתו בדברים העיר את לבי לפנות ראשית כל אל העתונות, כי תנאי קודם למעשה, פרסום בעתונות, שיכתבו על בואך לאמריקה וכו' וכו', ובכן קמתי והלכתי לבקר במערכות העתונים.

ביקור ראשון ערכתי במערכת ה"מארגען זשורנאל". במערכת קבלני בחבה, הסופר המפורסם, ר' אפרים קפלן ז"ל, שעמד על משמרתו זה עשרות בשנים בעטו השנונה, בטוב טעם וחשכל למען קדשי ישראל במאמריו לטובת הישיבות, השבת וכן לטובת בנין הארץ. מר קפלן היה בן רב וממשפחה מפורסמת מרבני ליטא, ומהפעילים בהסתדרות "המזרחי" באמריקה. אחרי ביקורו את הארץ ואת בני־ברק, בשנת תרפ"ה, כתב מאמר מלא הערצה על בני־ברק ב"מארגען זשורנאל", הוא אף הציגני לפני חברי המערכת. העורך הראשי באותו זמן היה מר פרץ ווירניק, גם הוא עודדני ולמדתי ממנו פרק כיצד עובדים באמריקה. בקשתיו להצטרף בתור חבר הועד למען בני־ברק שברצוני לארגן, נענע לי בראשו והעיר: מר גרשטנקורן, חברים רבים בועד אינם מביאים ברכה רבה, כי כל אחד מטיל את האחריות על חברו ומשתמט עי"כ מלמלא תפקידו, ואתה תכלה את זמנך בעידוד חברי הועד עצמם ובחיפוש אחר תוצאות עבודתם.

ובעיקר, הרי באמריקה רובם של האנשים טרודים בעסקיהם הם והאחרים, אלה שיש להם פנאי, כבר נקלעו בראשם ורובם לעסקנות במוסדות שונים, ישיבות וכו'. ולכן לוא לעצתי תשמע, אל תעסוק בחיפוש אחרי אנשי שם – אלא פנה לאלה שיימצאו לך מעצמם, בתוך העבודה גופא. ובטוח אני שיימצאו.

בכל הנסיונות שנתנסיתי בהם במשך ימי עבודתי נוכחתי לדעת עד כמה צדק מר ווירניק בדבריו, והורני את הדרך הנכונה. מר מגידוב, אחד מחברי המערכת, פנה אלי בדברים חמים, ואמר לי: הנה העתון פתוח לפניך כתוב ומסור ככל אוות נפשך. מחויב אנכי להכיר תודה לעתון הנ"ל שעזר לי תמיד.

לאחר זה באתי למערכת ה"טאגעבלאט". העורך, ה' גדליה בובליק, יהודי בעל לב מלא רגש, קבל פני בידידות רבה ושאלני אם יש בידי תצלום משלי. לתמיהתי, לשם מה צריך הוא לתמונתי, ענה לי, שבאמריקה יש צורך להרבות בפרסום ואין ברצונו לפטר את המפעל למען בני־ברק במה בכך, בידיעה כרוניקאלית יבשה בעתונות.

מוטב, איפוא, שנדחה את הדבר לכמה ימים – שידלני בחביבות רבה – עשה לך, מר גרשטנקורן, בינתים, תמונה נאה ("פיקטשר" בלע"ז) בנוסח אמריקה והמציאה לידנו, ואנו נמסור אותך בידי אחד מטובי העתונאים שלנו כדי לערוך אתך ראיון כהלכה. —

כעבור יומים הבאתי לו את תמונתי והעתונאי הידוע מר מרדכי דאנציס קבל אצלי "ראיון" מושלם ומפורט, ולמחרתו חופיע ב"טאגעבלאט" מאמר רב מדות על בני־ברק ערוך ומתוקן כהלכות אמריקה, שהוציא לי מוניטין ראשונים בעולם החדש.

ב"מארגען זשורנאל" מסרתי לדפוס רשימה קצרה ובסופה — כתובתי בברוקלין. לא העזתי בעצמי לעשות פומבי רב לשהותי ולמעשי באמריקה, ואף על פי כן ידיעה קצרה זו כמות שהיא פעלה פעולתה. מיד למחרת היום באו אלי כמה אנשים לשאול לעצתי בעניני בנין וקנין בארץ ישראל.

לשם הסברת מפעלנו פרסמתי חוברת באידיש ובאנגלית עם

מכתבי המלצה של מרן הגאון הרב הראשי לא"י רא"י הכהן קוק זצ"ל, אגודת הרבנים בארצות הברית וקנדה, אגודת ישראל והסתדרות המזרחי, וכמו כן שני מאמרים של הסופרים המפורסמים ר' גדליה בובליק ויבל"ח ר' אפרים קפלאן ע"ה ותמונות שונות מראשית בנינה של בני־ברק.

בצל ישיבת "תורה ודעת" בברוקלין

ערב ראש השנה תרפ"ו, חוזר אני מבית־הטבילה שבברוקלין לאכסניה שלי והנה מעמידים אותי ברחוב שני אברכים בלי חתימת זקן, אמריקאים בכל הוויתם ומושיטים לי יד ל"שלום עליכם" עממי. אתה הוא מר גרשטנקורן? על־מי תצלום תמונתך ב„טאגעבלאט" הכרנו אותך. תוך כדי שיחה שאלו אותי: היכן בדעתך להתפלל בראש־השנה? אמרתי להם, שמוזמן אני להתפלל אצל הרבי מטאלנה. לא נחה דעתם מתשובתי זו. ענה ואמר אחד מבני שיחתי — עוסק אני במקצת בצרכי ציבור וברצוני לסייע בידך, על כן עצתי שתתפלל בראש השנה אצלנו, בישיבת „תורה ודעת", את בימת בית המדרש שלנו נעמיד לרשותך. תדרוש לפנינו כיד יכלתך ואנו נעשה למענך הכל בחוג המתפללים שלנו, וגם נוכל בעזהי"ת.

ההצעה מצאה חן בעיני, אבל הסברתי להם שעלי לעמוד בדבורי כלפי הרבי מטאלנה ולשמור הבטחתי שהבטחתי לו להתפלל אצלו, אך בן שיחתי אינו מניח לי, נכנס אתי לבית מסחר סמוך ומתקשר טלפונית עם בית הרבי מטאלנה, ומבקש ממנו ליתן הסכמתו לדבר, שאהיה מתפלל בראש השנה בישיבת „תורה ודעת". הרבי נתן הסכמתו לכך ואף אני הסכמתי ברצון.

כשנכנסתי לתפלה בליל ראש־השנה לאולם הישיבה נקלעתי לתוך אוירה „משלנו", בית־המדרש מלא חסידי פולין וגאליציה, עומדים צפופים ומתפללים ברחבת הדעת. אותו נוסח התפלה, אותה התלהבות ואותו יקוד חסידי. שבה אלי התרממות הנפש שהסכנתי בה מעודי.

חמימות נפשית זו לא משה ממני כל ימי החג. סעודות החג אכלתי על שולחנו של מנהל הישיבה ר' פייבל מנדליביץ, יהודי מארץ הגר, אדם יקר המציאות מיחידי סגולה שבדור ובעל מדות וחובב־ציון בכל עומק נשמתו. כשהיה מדבר על ארץ־ישראל היה מתלהב והולך מרוב השתוקקות עד כלות הנפש; עיניו היו מתקשרות בדמעות כשהיה משיח אתי על ארץ־ישראל משאת נפשו. וכמוהו כן ביתו. היה זה בית מצוין ביהדות, כאלו נעקר בבת אחת מארץ

גידולו באירופה לפני מאה שנה. וילדותיו הפעוטות נחמדות היו בהליכותיהן, ברכו ברכת־המזון בעל פה. היה זה בית ספוג כולו יראת שמים, צניעות ישראלית ומדות טובות. מתברך הייתי בלבי, הלואי שנזכה לגדל דורות כאלו בארצנו הקדושה!.

ביום שני של ראש-השנה, לפני התקיעות, נשאתי דרוש בישיבה. ביסודה של דרשתי עמדתי על מאמרם של חז"ל: "למה תוקעין בשופר של איל? אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקדת יצחק" (מסכתא ראש השנה, ט"ז), הסברתי להם, שלדעתי חוץ מהזכות שיש לו ליצחק שעקד את עצמו על גבי המזבח יש לו עוד זכות גדולה מה שאין לאבות הראשונים. בזה שלא יצא אף פעם לחוץ לארץ. ועל כך השתדלתי לתאר לפני הקהל כמה גדולים ומרובים הנסיונות שמתנסה בהם אדם מישראל כשהוא יושב בארץ-ישראל ומשום שיצחק אבינו לא יצא מימיו מהארץ לחוץ-לארץ על כן אנו מזכירים זכות זו כגדולה שבזכויות, שתגן על ישראל ברגע נשגב זה של יום הדין.

דרשתי עשתה רושם על המתפללים הללו, שהציונות היתה סגולה בעיניהם. דברי שיצאו מלב שבור ומדוכדך נכנסו ללבם ופעלו פעולתם. במוצאי החג נתכנסו טובי הקהל לשם פעולה של ממש. פרטתי לפניהם פרטי התכנית של מפעל העזרה למען בני-ברק בצורת הפצת מניות לבנק שנוסד על ידינו אשר יתפקידו לתמוך במפעלי החקלאות והחרושת בבני-ברק. הראשון קנה מארחי ומאכסני ר' סייבל מנדליביץ, מנהל הישיבה, אחריו החזיקו רבים אחרים, ולמחרת ראש השנה שלחתי הביתה את השיק הראשון על סך 600 דולר. הרגשתי התרעננות כוחותי וחיות מלאה בגופי ובנפשי.

ועד למען בני־ברק מעסקני "המזרחי" בניו־יורק.

בין כסא לצשור נתקיימה ישיבת הועד הפועל של „המזרחי" בארצות הברית. הרב טיטלבוים מסר בישיבה זו דו"ח מהקונגרס בווינה, ובאותה ישיבה הציג אותי בפני חברי הועד הפועל ה"ה: ר' מנדיל סטאוויסקי ואחיו ר' פישל, ר' ברוך שנור, ר' אברהם כהן ור' שמואל ווילנר ז"ל. שחתי לפניהם כל המאורעות שעברו עלינו והתלאות שנתנסינו בהם בבני-ברק עד כה. דברי עשו את רשמם וחרב טיטלבוים פתח בהצעת מגבית לאלתר.

חברי הועד הפועל לקחו מניות בעד אלף דולר ואף היוו ועד למען מפעלה של בני-ברק. ר' פישל סטאוויסקי נבחר לגזבר.

מוצא אני לחובה להאריך קצת בתאור דמויותיהם של האנשים שהזכרתי: טיפוסים דגולים ומצוינים הם, שמעטים כמותם ביהדות אמריקה וראויים הם שדמותם תחקק לנצח.

ר' ברוך שנור הוא בן בתו של הרב הגאון ר' חיים אלעזר וקס זצ"ל, הרב מקאליש. מחבר הספר „נפש חיה" — שאלות ותשובות על ד' חלקי „שולחן ערוך". אותו גאון ר' חיים אלעזר וקס היה בזמנו הגבאי של מעות א"י קופת רמב"ן בפולין. בזמן ביקורו בארץ קנה את גן-שמואל ונטע בה אתרוגים להפיצם בין יהודי פולין. מעניין מאד למסור כאן העתק-מכתב מהגאון הקדוש ר' אלי' אבד"ק גרידיטץ שהגאון ר' חיים אלעזר וקס מביא בספרו „נפש חיה" — „אורח חיים" סימן א', והוספה של הגה"ק המחבר למכתב הנ"ל הנוגע לישוב א"י.

והנני להעתיק בחיבורי זה האגרת אשר כתב אלי הרב הגאון הצדיק עיר וקדיש הרב בדומה למלאך ה' צבאות כבוד קדושת שמו תפארתו מהור"ר אלי' במוהר"ש זצ"ל אבד"ק גריידיטץ יע"א בארץ פרייסען.

ואלה דברי המכתב:

ב"ה י"ג למב"י תרל"ד.

ישא ברכה לידי"נ הרב וכו' מו"ה חיים אלעזר נ"י

אבד"ק קאליש יע"א. הנה אם היה בכחי לעשות פעם נסיעה לשעשע עם כבוד גאונו נ"י ובצירוף גדולי רבני פאלען לפקח על עסק הקודש ישוב ארץ ישראל הייתי מדלג על ההרים לבוא שם, אבל תש כחי לטוב נשמע ולבקש מאת כבוד גאונו למצוא מבוא לכאן לא רהב לבי, על כן אנוח הכל לרצון הבורא יתברך ואצלי כבר ברור, שאם יקיימו ישראל שיתחילו לעבוד אדמת הקודש בסך ק"ל משפחות שיהיה התחלת הגאולה, גם כשלא יהיו ישראל ראויים לכך, ואין לבאר במכתב רק מעט. נמצא בתהלים ק"ב "עת לחננה כי בא מועד כי רצו עבדיך את אבניה" וגו'. ועיין "ספורנו" שם, "שגגלו לגלות מחמת מאיסת הארץ ובתיקון זה תבוא הגאולה". כתיב בתהלים פ"ה "רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב", ואיתא ב"לקוט", בתיקון המתנות "ואז שבת שבות יצקב באין זכות הרבה, כמו שנאמר כמה קראי אח"ז". ואיתא ב"אלשיך": "ועקדה שניהם אומרים יחד, וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור", שקשה. למה תיבת "אזכור" פעמים שוב בסוף הלא בזה התחיל הקרא, אך אמר הקדוש ברוך הוא: "וזכרתי", הייתי זוכר זכות אבות ולא הגליתי אותם רק הייתי מעניש אותם במקומם, אבל "והארץ אזכור" – העלובות שעשו לארץ במניעת שמיטות ומתנות בארץ בלי מציאות למחול לכך צריך פיתוי האדמה, וגם בשכל האנושי הוא לעשות לפדות האדמה התחלה מאתגו ושוב יגמור ה'. ויש לראות גודל התכלית בזה שהקליפה גובר גם בצדיקים היותר גדולים לבטל הטוב הזה יען שכל כח הקליפה תלוי בגלות ובביטול הגלות יבוטל כמאמר הגמר' סוכה יג'.

ידידו ואוהבו הק' אלי' במוהר"ש זצ"ל חו"פ גרידיטץ יע"א.

הוספה מאת הרב וקס זצ"ל.

אמר המחבר, לעשות רצון צדיק זצוק"ל אחפוץ בכל לב, ומצאתי ב"מדרש רבה" בפרשת "קדושים" בפסוק "וכי תבואו את

הארץ ונטעתם כל עץ מאכל", רבי יהודה ב"ר סימן פתח, "אחרי ה' אלקיכם תלכו", וכי אפשר לב"ו להלוך אחר הקב"ה: אותו שכתוב בו "בים דרכך ושבילך במים רבים", ואתה אומר — "אחרי ה' תלכו, ובו תדבקון", וכי אפשר לב"ו לעלות לשמים להדבק בשכינה.? אותו שכתוב בו "כי ה' אלקיך אש אוכלה", וכתיב "כורסוון שביבין דינור", וכתיב "נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי", ואתה אומר — "ובו תדבקון". אלא מתחילת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחלה, הה"ד "ויטע ה' אלקים גן בעדן", אף אתם כשנכנסים לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחילה הה"ד "כי תבואו אל הארץ ונטעתם".

והנה בשנה העבר בעז"ה קניתי שלש גנות בכפר האטין בסמוך לטבריה, ושם נמצא קבר יתרו. ונטעתי שש מאות עצי אתרוגים. ובשנה זו אקוה אי"ה לנטוע כמה אלפים עצי אתרוגים אצל ים החולה. ומזה נוכל לקוות לעלות אל המסילה העולה בית ק"ל להושיב משפחות לעבוד את האדמה ולשמרה. וגם יהי' לישראל אתרוגים למצוה כשרים בבירור בלי שום חשש כלל. כאשר התבאר בתשובות שלפנינו. ואי"ה כאשר יצא לפועל מחשבתנו לטובה, שיושלח לוח בכל שנה מאה"ק על קדוש חדשים ושנים. שמה יבואר כל פרט ופרט הנעשה באה"ק לרוות צמאון שלומי אמוני ישראל המתרפקים על טהרת הקודש. הכמהים ותאבים לדעת שלום ירושלים ומה נעשה בה, כנאמר: "שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך, יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך". ונזכה לראות הר בית ה' נכון בראש ההרים, וארמון על משפטו ישוב, אכי"ר.

הרב וקס טפל הרבה בהפצת אתרוגים מא"י ועשה רבות למען בכר אותם על האתרוגים הגדלים בארצות אחרות. הוא אסף מאה ועשרים חתימות מאת רבני פולין. הפונים לקהלות בישראל לברך בסוכות רק על אתרוגים הבאים מא"י.

אביו של רבי ברוך שנור היה חתנו של הרב מקאליש, נצר מגזע תרשישים, ממשפחה מיוחסת מגליציה, אף הוא ת"ח גדול, לא רצה לקבל עול רבנות ועסק במסחר. הרבה פעמים עזר לו חותנו

בכספים אבל הוא לא הצליח בעסקיו, החליט בנפשו לנדוד לארצות הברית, והיות שידע עד כמה נפש חותנו הגאון קשורה בו ובידעו שחותנו לא יסכים בשום אופן לנסיעה זו, עזב את פולניה בלי ידיעתו, ולקח אתו את בנו ר' ברוך, שהיה עדיין בחור צעיר בן ט"ו.

כשבאתי לאמריקה מצאתי אותו זקן כבן שמונים וחמש מלא רעננות וזכרונו מלא אתו להפליא, והוא שם לילות כימים על התורה. גם בארצות-הברית לא הצליח לטפס על במתי ההצלחה, עסק במסחר זעיר, לא רצה ליהנות משל אחרים וחי בצמצום מיגיע כפיו. ושום אדם ממשפחתו לא ידע שהזקן צבר שנים על שנים מה שחסך מפיו ומאנשי ביתו עד שאסף את הסך של עשרת אלפים דולר. ואחרי גמר המלחמה העולמית, בשנת 1920, כשבנו ר' ברוך הי' גבר בגוברין, עשיר מפורסם ונדבן גדול ונסע לבקר את ארץ ישראל עם משפחתו קרא לו אביו לחדר מיוחד ומסר לו בסוד:

דע בני, יקירי, שמיום שעזבנו שנינו את פולניה מבלי לקחת ברכת פרידה מזקנך זצ"ל הציקני לבי ולא מצאתי יום מנוחה כאן, ובחיפושי תשובה החלטתי בלבי, שרק בעשותי דבר אחד ימחול לי זקנך זצ"ל על הצער הגדול שגרמתי לו, אם אחסוך סכום הגון לבנות בנין-נצח בארץ-ישראל. הייתי בטוח שיעלה בידי לנסוע בעצמי עם החסכון. היות שאני זקנתי וכוחותי עוזבים אותי, אני מוסר לך את החסכון והיה אתה שליח-מצוה למלאות נדרי. תוך הדברים האלה מסר לו שיק על עשרת אלפים דולר, החסכון שחסך משך כל ימי חייו.

ר' ברוך מלא את שליחותו באמונה. בבואו אדצה מצא שחברי "המזרחי" קנו את אדמת "נוה יעקב — כפר עברי" ומסר לכפר את הסך הנ"ל, לבנות את הבתים הראשונים. לאות הכרה קראו המיסדים את הרחוב הראשי ב"נוה יעקב" על שמו — "רחוב שנור".

ר' ברוך אף הוא הולך בדרכי אבותיו, לא מש מאהלה של תורה, הוא הצליח בארצות־הברית ויצאו לו מוניטין כאחד מטובי הנדבנים ועסקן רב פעלים לתורה ולבנין הארץ.

האחים ר׳ מנדיל ור׳ פישל סטאוויסקי, הגיעו לאמריקה מפולין בעודם ילדים קטנים עם אביהם, יהודי ממאקוב, חסיד מחסידי אלכסנדר. בני משפחה זו הצליחו בעסקיהם באמריקה ועשו חיל, וביתם — בית חסידי נגידי מהודר ומפואר באמריקה, בקרתי אצלם כמה פעמים בבית המסחר שלהם. נזדמן לי שם לראות נוהג מיוחד במינו: בעצם צהרי יום, בשעה שהכל עסוקים במשא-ומתן עם הלקוחות נכנס ובא מלמד ומיד קם בנו של ר׳ פישל סטאוויסקי, — בחור כבן עשרים, סוחר זריז, פקח וממולח, שהספיק כבר לגמור חוק למודיו באוניברסיטה, — מניח כל עסקי מקח וממכר ויוצא לו עם המלמד ונסגר אתו בחדר מיוחד, חדר למודים, מרוהט בהדר ומעוטר בארון מלא ספרי קודש, חובש כיפה לראשו ויושב ללמוד גפ״ת מפי המלמד. בשעת שהותי בניו-יורק עסוקים היו בלימוד מסכת „עירובין״ עם תוספות. לפעמים יושב הייתי בשעת עסקם בתלמוד, ראיתי ונוכחתי, שאותו בחור שנולד באמריקה, יודע לפרנס דף גמרא ותוספות ב„עירובין״, כמו אחד מטובי הבחורים בבית המדרש אצלנו בפולין. בנו של ר׳ מנדיל סטאוויסקי — ר׳ מאיר — ירא שמים בסתר ובגלוי, חובב תורה ומוקיר רבנן, נוהג היה להפריש מעשר מהכנסותיו ולחלקם למוסדות שונים בא״י. ראויים הם בתיהם של האחים סטאוויסקי שייאמר עליהם: „יהי רצון שירבו כמותם בישראל״.

ר׳ אברהם כהן משמש בכהונת גזבר בהסתדרות „המזרחי״. אף הוא הגיע לאמריקה ממקוב שבפולין. איש „המזרחי״ הוא מן המסורים ביותר, מוקיר רבנן מופלא, פזרן לצדקה הרבה יותר מכפי כחותיו ויש במתנת ידו הרחבה משום חן מיוחד. ראיתי את ביתו של ר׳ אברהם כהן ונתעלה עוד ערכו בעיני. בנים יש לו, נטעי נאמנים, טיפוסים מיוחדים, יקרי סגולה. בנו הבכור, אפרים כהן, בחור צעיר, שעוסק ביום בהנהלת העסקים בבית החרשת של אביו, שעובדים בו כמה מאות פועלים, בן חיל הוא בהווייתו היהודית. מרהיב לב הוא לראות בחור זה כשהוא עומד ומתפלל מנחה או מעריב באחד מימות החול, כמה כוונה טהורה וכמה שברון לב רצופים בתפלה זו! מתברך הייתי בלבי: מי יתן והיו בנינו עומדים בתפלה

מתוך דכדוך לב כזה! חבן כרעיה דאביהו הוא. ר׳ אברהם כהן עושה הכל מעומקא דליבא, מדקדק במצוות מעומק הלב, נלהב במזרחיותו, לא להלכה אלא למעשה — ומטרתו בחיים: ארץ ישראל על פי תורת ישראל.

ר׳ שמואל ווילנר ע״ה משלשלת היוחסין הוא, דור חמישי לגאון מווילנה. רעיתו ע״ה מתיחסת ע״ל בעל ״התניא״. זוג מבורך זה חי חיי נחת ואושר משפחתי זה 64 שנה, שניהם כאחד היו פעילים בעבודת ״המזרחי״ בשטחים שונים. שמואל ווילנר, בהיותו כבר קרוב לשמונים, נטל חלק בכל עבודה ציונית ושקוד להשתתף בכל ישיבה וישיבה של הועד הפועל, בכל ועידה וועידה, מבלי להיעדר אף באחת מהן.

רוכז איפוא הועד למען בני־ברק מאנשים דגולים ומפורסמים — אנשי הועד הפועל של „המזרחי״. כל אחד מהנ״ל השתדל במיטב יכלתו לעזור לי. הרבה עזר לי מר מ. ליפסון, ששמש באותו זמן עורך ב־דאס אידישע וואַרט״ — העתון השבועי של הסתדרות ״המזרחי״ בניו־יורק. מר מ. ליפסון מסר בחפץ לב בעתונות ידיעות ומאמרים לטובת מפעלנו בני־ברק.

קבעתי את משרדי במשרד ״המזרחי״ בניו-יורק. המזכיר הראשי הרב מגנס וכל פקידי המשרד עמדו לעזרתי, השתתפו בשמחתי ונחמוני בצער. ישלם להם ה׳ כפעלם לטובה.

גם במשרדים הרשמיים של ההסתדרות הציונית באמריקה התיחסו באופן ידידותי למפעלנו. דלתותיהם של נשיא הסתדרות הציונית באותו הזמן, מר ל. ליפסקי, וכ״כ של נשיא המגבית הא״י, מר ע. ניומן, היו תמיד פתוחים לפני בתמיכתם המלאה לקבלת המלצות בכל עת מצוא. כ״כ מוצא אני לחובה להביע את תודתי מעומק הלב לידידי המסורים, ד״ר ש. ברנשטין עורך ״דאס אידישע פאלק״ ומר משה אפרים זלדון, מנהל המגבית הא״י בניו־יורק באותה התקופה, בעד העידוד והעזרה שהגישו לי בכל הזמנים.

ר' ישראל רוקח ז"ל מברוקלין

ר' ישראל רוקח היה טיפוס מובהק של יהודי בן הדור הישן. ר' ישראל נולד בעיירה קטנה בפלך סובאלק וולקוביסקי בשנת תר"א. נצר מגזע יוחסין, הן מצד אביו — מבני בניו של הגאון האדיר ר' אליעזר רוקח מגרמיזה, והן מצד אמו — שמוחזקות היו בידה תעודות-יחס עד ר' שאול וואהל. אחרי חתונתו הלך לקובנו שבליטה ופתח שם בית חרשת לסבון משומני צמחים. ראשון ברוסיה היה ר' ישראל בהמצאתו, השתדל ר' ישראל הרבה עד שקבל הכשר על תוצרת הסבון שלו מידי הגאון העולמי ר' יצחק אלחנן ספקטור ז"ל מקובנה.

ר' ישראל הצליח במעשי ידיו ועשה חיל רב. ברם הפרעות ביהודים שנתחוללו באותן השנים ברוסיה לא נתנו מנוחה לנפשו, קם והפליג עם כל בני ביתו לאמריקה ארץ החופש. אדם בשנות העמידה היה כבר אז ומטופל במשפחה גדולה ואף על פי כן לא חת ולא נרתע ופתח שם ברוב מרץ במפעלו הקודם מחדש. בתחילה עובד היה בעצמו ואשתו ובניו עוזרים על ידו, עד שהצליח במעשי ידיו וראה פרי בעמלו. יהודי אמריקה הכירו בתוצרתו והחלו לתת לה מהלכים בבתיהם בכל רחבי המדינה והאיש הולך הלוך וגדול.

ברם, כל כמה שהצליח ר' ישראל בהפצת המוצרים הכשרים שלו בקרב אלפים מבתי ישראל, לתת סיפק בידם להיזהר בשמירת הכשרות, לא השפיעה אמריקה עליו כל עיקר. עומד היה שם בחסידותו וביראתו כמקדם, אותו ירא שמים בסתר ובגלוי כמו בעיר מולדתו לפנים, אותו חובב תורה ומוקיר רבנן ואותו פשטן בתכלית הפשטות.

הרב יעקב לווינזון, הרב דבית הכנסת „חובבי תורה" בברוקלין, מקום שם היה ר' ישראל קובע מקום לתפלתו בשנים האחרונות, מספר בספרו „תולדות ישראל רוקח", שנדפס בשנת תרצ"ו, בניו-יורק, שמנהג היה בידי ר' ישראל לבוא אליו, אל הרב, לביתו בכל חג ומועד לברכו בברכת יום טוב במיוחד ולא היה רואה עצמו יוצא ידי חובתו בכך בלבד שבירכו בשעת התפלה בבית הכנסת. כשהגיע

כבר ר' ישראל לתשעים וקשתה עליו ההליכה. העיר לו פעם הרב לווינזון בשעת ביקור של יום טוב, שאין זה מהראוי לו לטרוח טרחה יתרה כל כך. על כך השיב לו אותו ישיש:

— רבי, בדבר זה לא תשפיע עלי ולא כלום. לא אשנה ממנהגי, כך הייתי נוהג אצל ר' יצחק אלחנן וכך הייתי נוהג אצל כל הרבנים אחריו וכך אנהג גם להבא אי"ה.

אדם זר שהיה ניגש בפעם ראשונה אל בנין בית החרשת החדש, שהקימה הפירמה „רוקח ובניו" בברוקלין, מתפעל היה מהיקפו ומרחבותו בנוסח אמריקה, עד שנתקבל אצלו הרושם שיש כאן צורך בהמלצות מיוחדות כדי לזכות ולהגיע אל הא' רוקח. ברם כל כמה שאתה מתקרב ובא אל חדרו של ר' ישראל נגולה מעמסה כבדה מעל הלב יותר ויותר.

קודם כל, בכניסה אל הבנין מקדמים פניך אותן המזוזות הנאות על הפתחים, מכאן ואילך הכל מקבלים אותך בסבר פנים יפות וברוב חן, למן השוער עד הפקיד הראשי, ובלי חקירות ודרישות מראים לך את משכנו של הזקן בחדרו המיוחד.

כשבקרתי אצל ר' ישראל בפעם הראשונה במשרדו היה כבר בן פ"ד שנים ומן הנמנע היה שלא להתפלא על תפיסתו המהירה ועל זכרונו היוצא מן הכלל. מלא השתוממות הייתי למראה הליכותיו, כיצד יודע הוא לקרב יהודי בכל לבו ועל אחת כמה וכמה אורח הבא למען ארץ ישראל.

כשבאתי אל ר' ישראל ז"ל בפעם הראשונה קיבל פני בלבביות יתירה והיה מרבה בשאלות לפרטי-פרטים על מהות הישוב שלנו בבני-ברק, מתענין לדעת מאיזה סוג הם המתישבים ומה הם תקותיהם לאפשרות הקיום במקום.

אותה שיחה השרתה עלי רושם רב בנסיבות הזמן ההוא. אך זה עברו עלי שבועים ימים באמריקה, ולא שפר עלי חלקי מכל וכל. אותם האנשים שתליתי בהם תקוות רבות הכזיבוני. בדרך כלל נשתרר עלי מצב-רוח לא משמח ביותר על אנשי ה„ביזנס" באמריקה מתוך משא ומתן עם אישים שונים מחוג העסקנים שם. פרט למספר

מצומצם של ידידים אמיתיים, יהודים נלבבים בעלי חמימות נפשית שמצאתי בקרב ישיבת „תורה ודעת" ומנהיגי „המזרחי": ר' ברוך שנור, ר' אברהם כהן, האחים סטאוויסקי, ר' שמואל ווילנר ז"ל וצוד. היתה זו השקפה מקובלת, שכל סוחר וכל בעל בית-חרשת עסוק תמוד („ביזי" בלע"ז) ועד שמשיגים אצלו „ראיון" קשה הדבר כקריעת ים סוף.

והנה לפני תמורה מפתיעה כזו: יושב אני ומשוחח עם חרשתן גדול, יהודי בעל קלסתר פנים מקורי, שלם בזקנו ופאותיו וחבוש כיפה על ראשו, והשיחה קולחת לה בנעימות שלווה בתוך אוירה של קבלת פנים אחוואית חמימה. היש לך עוד הפתעה גדולה מזו?

למן אותו בקור ראשון נפגשתי אתו כמה פעמים, פעם אחת הזמינני אליו לביתו במיוחד ובאותה מסיבה הודיעני בשמחה רבה שיסד קרן של 50,000 דולאר לשם מתן הלוואות ברבית נמוכה בתשלומים לעשרים שנה. לכתחילה יזם להקדיש סכומים אלו למתישבים על אדמת „הקרן הקימת", אלא שמאז פגישתו הראשונה אתי החליט בדעתו לאחר ישוב דעת להקדיש חלק מהכספים לבנין שכונה בבני-ברק, על כך התקשר מיד עם הנאמנים שלו לקרן זו בארץ: ר' אלי' אהרן כהנא, ר' אפרים שחור ור' יוסף שפירא — כולם מידידיו של הישוב בבני-ברק. בדבר זה הסכימו על ידו מקורביו באמריקה, הרבנים הגאונים ר' יעקב לוינזון והרב חרלפ. ביחוד שמשו מסייעים למעשה רב זה חתנו — ידידי ליאון קאמיקה ז"ל והמזכיר הפרטי של ר' ישראל ז"ל אז, המהנדס מר יהודה מחדרה. אמר ועשה וחלק הגון מאותה קרן הוצמד לרשותם של בוני בתים בבני-ברק.

בכ"א באלול תר"ץ הונחה אבן הפינה לבנין בתים על גבעה אחת בבני-ברק בכספי ההלוואות מ„קרן ישראל רוקח", בהשתתפות רבני ועסקני בני-ברק והסביבה, בראשות הרב הראשי לא"י הרב הגאון רב"צ מאיר חי עוזיאל שליט"א ונאמני קרן ישראל רוקח

בארץ ה"ה: א. א. כהנא. אפרים שחור וי. שפירא. מגלה זו הונחה ביסוד אבן-הפנה לבית הראשון:

למזכרת נצח

בשנת חמשת אלפים, שש מאות ותשעים לבריאת העולם, בחדש אלול, בעשרים ואחד יום לחדש, הונחה במושבה בני-ברק אבן הפנה לשכונה חדשה בשם „גבעת ר' ישראל רוקח", על שם הישיש והנדבן הידוע ר' ישראל רוקח מברוקלין — ניו-יורק, שיסד קרן למטרת הקמת שכונות חרדיות בארץ ישראל, שהשכונה החדשה, שלבנינה אנו נגשים כאן, היא אחת מהן.

תהי המגלה הזאת לעדות לדורות יבואו על גודל צדקתו ונדיבות לבו של ר' ישראל רוקח נ"י וצל מעשהו הגדול שעשה. שהודות לתמיכתו נתנה לנו האפשרות להוציא את רעיון בנין השכונה לפועל ולהגשמתו בחיים.

יאריך ד' ימיו ושנותיו בנעימים, ינוב בשיבה טובה ודשן ורענן יהיה כל הימים.

בפרשת התנאים שהעמיד ר' ישראל רוקח לנאמני הקרן הנ"ל נמצא סעיף ב' האומר: — כסף הקרן יינתן בתור הלואה ליהודים חרדים שומרי דת, למשך לא יותר מעשרים שנה, בתשלומים לשיעורין. הכנסת הרבית, אחרי נכיון הוצאות הקרן, תחולק: מחצה תיכנס להקרן כדי להגדילה ומחצה תחולק לעניני צדקה כללים כפי ראות עיני הנאמנים.

במשך חמש השנים, משנת תר"ץ עד תרצ"ה, נצטבר סכום הגון של רווחים כדי לחלק. בחלוקה הראשונה, שנתקימה ביום י"א אלול תרצ"ה, הקציבו הנאמנים 300 לא"י לגמר בנין בית-הספר של „חמזרחי" בבני-ברק וסך 200 לא"י לטובת ישיבת „בית יוסף" דנובארדוק על גבעת רוקח.

מאות אלפים דולר סיוע ר' ישראל רוקח בימי חלדו למעשי צדקה וגמילות חסדים. ברי שבהרבה מנדבותיו לצדקה וגמ"ח קולע

היה אל המטרה הנכספת. ברם בחלקו זה שהשקיע בבני-ברק הצליח במדה יוצאת מהכלל. אותה גבעה שהיתה שוממה ומשמימה כולה, עד שלא הונחה אבן הפנה לבתים הראשונים, נבנתה מאז לתלפיות בניינים יפים בידי יהודים שומרי תורה ומצווה; אותן 300 הלא־י שהקציבו הנאמנים לבנין בית-הספר לומדים בו כיום למעלה מ-400 תינוקות של בית רבן, כן ירבו; ואותן ה — 200 לא־י שהוקצבו לבנין הישיבה, הרי החלו בהם להקים היכל ה' לתפארת שיושבים ועוסקים בתורה יומם ולילה עשרות תלמידים גדולים בתורה וביראה. ישיבת „בית יוסף" זו הספיקה כבר להוציא מקרבה רבנים גדולים בתורה ורמי־ם מרביצי תורה בהרבה מקומות בארץ.

נוסף לכך יצאו לה מוניטין ל„גבעת רוקח" בארץ בזכותו של אותו גאון, צדיק, ר' אברהם ישעי' קארליץ שליט־א — ה„חזון איש", על שם ספריו המפורסמים בהלכה, שקבע לו דירה למשכנו בשכונת „גבעת רוקח" בבני-ברק.

הרב נחמן צבי עבין ז"ל.

לחג הסוכות הייתי מוזמן לביתו של הרב עבין ז"ל שהכרתיו עוד מימי נסיעתנו יחד באניה. הרבה נהניתי במחיצתו, "מן הסוכה וגוייה ומשמחת חחג ומצותיה." לימים הראשונים של החג הזמין הרב עבין ז"ל כמה מחשובי בעה"ב, אף הציגני בפני קהל המתפללים בביהכ"נ המפואר "בית ישראל", היכן שהרב עבין כהן בר־זור רב ומנהיג. ביהכ"נ המפואר עם קהל המתפללים כאלף איש, עשה עלי רושם רב. בנאומי שם עמדתי על מאמר ב"מדרש־רבה" האומר:

"מעשה ברבי חנינא בן דוסא שראה בני עירו מעלין נדרים ונדבות לירושלים, אמר: הכל מעלין לירושלים נדרים ונדבות ואני אינני מעלה דבר. מה עשה? יצא למדברה של עירו וראה שם אבן אחת, שבבה וסתתה ומירקה ואמר הרי עלי להעלותה לירושלים. בקש לשכור לו פועלים, זימן לו הקב"ה חמשה מלאכים בדמות בני אדם. אמר להם: מעלין אתם לי אבן זו? אמרו לו, תן לנו ה' זהובים ואנו מעלין אבנך לירושלים, ובלבד שתתן ידך ואצבע עמנו, נתן ידו ואצבעו עמהם ונמצאו עומדים בירושלים".

כוונת המדרש בספור זה היא: הגיע ובא זמן, שאפילו צדיק ומופת הדור בחי כעני שבעניים איננו יכול לשבת במנוחה בלי פעולה ממשית למען ארץ ישראל ובנינה. ר' חנינא ידוע היה בתלמוד לסמל העוני, שהרי אמרו חז"ל: "כל העולם כולו לא ניזון אלא בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת" (ברכות י"ז ע"ב). רבי חנינא אף מפורסם היה לבעל מופת גדול, ואף רבי יוחנן בן זכאי רבו, בעת שבנו חלה פנה לרבי חנינא: "חנינא בני בקש עליו רחמים" (ברכות לד ע"ב), אולם בזמן שראה ר' חנינא שכל אנשי עירו מעלין נדרים ונדבות לירושלים והוא אינו יכול להעלות כלום מחמת עניו, יצא למדברה של עירו וראה שם אבן אחת, שבבה וסתתה ומירקה ואמר: "הרי עלי להעלותה לירושלים". בקש לשכור פועלים ולא היה לו לשלם, זימן לו הקב"ה ה' מלאכים בדמות של בני־אדם, אבל המלאכים לא נזדקקו להראות

נס לרבי חנינא בלי התעוררות מצדו הוא, ולכן התנו עמו תנאי קודם למעשה: "ובלבד שתתן ידך ואצבעך עמנו". מוסר ההשכל מספור נפלא זה הוא, שאי אפשר לקוות לנס בבנין הארץ עד שלא מתחיל האיש עצמו בפעולה ולכן דרשו מרבי חנינא שיתן יד ואצבע. אנו, אנשי בני־ברק, השקענו כל כחותנו ומרצנו, ידינו ואצבעותינו בבנין ועכשיו הרשות בידינו לבקש השתתפות ועזרה.

דרשתי עוררה התלהבות בלב הקהל, בחולו של מועד יצא אתי ידידי ר' אברהם כהן (גזבר המזרחי וגבאי בביתהכ"נ בית־ישראל) לבקורים אצל המתפללים וה' הצליח את דרכנו.

באותם הימים יושב היה בבנסינהוסט למדן גדול בחכמה ובמדע, ר' יעקב מארק ע"ה, שנתפרסם בעולם בשיטתו ללימוד פנקסנות על ידי חליפת מכתבים. ר' יעקב מארק שנתגלגל לאמריקה בימי זקנתו בודד ועריריי, היה מחזר, איפוא, אחרי חברותא, ויוצא ונכנס תדיר בביתו של הרב עבין כמו בהרבה בתי־חכמים ורבנים. מארחיו של רבי יעקב ידעו להוקירו, וקבלו אותו בהרבה כבוד ודרך ארץ.

ר' יעקב דנן משמש בקורות הימים הללו פרק לעצמו. הידה זה בשבילי מעין מציאה גדולה בהיסח הדעת. מלבד היותו בעצמו תלמיד־חכם גדול ומשכיל על דבר אמת, היה מתאבק עוד בעפר רגלי גאוני ארץ וגדוליה, בא במשא ומתן עם העסקנים אנשי שם מהדור העבר ושמש מעין אנציקלופדיה חיה, בזכרו להפליא את כל התאריכים של המאורעות החשובים בימי הצאר הרוסי, אף פרטי השתתפותו באספות ההיסטוריותשל גדולי ישראל ועסקניה לטובת כלל ישראל ברוסיה בימים ההם. בספרו "גדולים פון אונזר צייט" מוצאים אנו הערכות על גדולי ישראל רבים כמו הגאונים: הנצי"ב מוולוזין, ר' חיים סולוביציק, בעל ה"חפץ חיים", ר' שמואל מוהיליבר וכו' ולפי ההוקרה שבה הוא מתאר את האישים הגדולים רואים עד כמה הוקיר וחבב את התורה וחכמיה.

ומאחר שנתקרבנו זה לזה בקשרי ידידות אמתית שקוד היה

לעזור לי ככל האפשר. ר' יעקב הציג אותי לפני מר ליאון קאמייקה, שהיה המו"ל של ה„טאגעבלאט" באותה שעה. מר קאמייקה, יהודי תלמיד חכם, פיקח גדול ובררן ביחס לבני שיחתו, לא כל אחד ואחד נשא חן וחסד לפניו. עמדה לי זכותי או זכות מפעלי ולאחר שהות — מה ששהיתי עם מר קאמייקה בשיחה תמך במפעלנו ביד נדיבה.

אף הכניסני ר' יעקב מארק לתחומם של איזורים חדשים וחוגים חדשים. ב„איסטרן פארקווייי" שבברוקלין שוכן היה רב מפורסם בשם ר' יעקב ליבנזון. בבית הכנסת שלו התפללו כמה גבירים אדירים. כשעליתי למשכנו של הרב ליבנזון בפעם הראשונה הכרנו מיד זה את זה, שלפנים שכנים היינו במלון „ניו יורק" שבווינה בשנת תרפ"ג, בשעת הכנסיה הגדולה של „אגודת ישראל".

השתתפתי באותה כנסיה כציר מוורשה והרב ליבנזון בא אז לכנסיה בתורת שליחה של אגודת הרבנים באמריקה ואתו עוד שני צירים, הרב אינולבוך ז"ל והרב זלצר. תחילה השתתפו בקונגרס הציוני בקארלסבאד ומשם באו לווינה אל הכנסיה הגדולה. מטרה קבעו לעצמם למצוא אפשרות ליצירת הסכם בין „המזרחי" ובין „האגודה". מחוסר בקיאות בעניני המפלגות באירופה לא ידעו ולא הכירו כלל כמה גדולה היתה מחיצת הפירוד בין „המזרחי" ובין „אגודת ישראל". אנשי המפלגות הרשמיים לא גילו כלפיהם כל התעניינות. יחיד הייתי אז, שהשתתפתי בצער בדידותם ועמלתי הרבה עד שהבאתי אותם בקשרי דברים ומשא-ומתן תחילה עם הרב צירלסון זצ"ל מקישינוב, נשיא הכנסיה, ואחר כך עם הרבי מגור שליט"א (ראה זכרונותי חלק א' דף קכ"ד).

זוכר היה הרב ליבנזון את מעשי מאז, אף מרגיש היה מעין חובה לעזור לי. הוא הזמין אותי לבית הכנסת „חובבי תורה" באיסטרן פרקווייי, היכן שהוא כהן כרב ומנהיג. הציגני לפני קהל המתפללים, אף הייתי אורחו לשבת ועל ידו נפגשתי עם אנשי שם ובעלי יכלת רבים, שעזרו לי בהמשך עבודתי.

מר יצחק שמחה (דזייקוב) גואל.

בפרוס ימי חנוכה תרפ"ו הגיע הרב מאיר ברלין לאמריקה. ר' מאיר ברלין היה בבני־ברק בראשונה בתמוז תרפ"ד, בשעת הנחת אבן הפנה לבנין המושבה ובשניה – כעבור שנה, באלול תרפ"ה. הסתדרות „המזרחי" באמריקה ערכה לו קבלת פנים נהדרת ברוב עם, ואף אני דיברתי בין המוזמנים באותו מעמד. במסרו דרישת שלום מארץ ישראל ובספרו על החדושים שנתחדשו בבנינה עמד במיוחד על בני־ברק והפליא בתאורו את המתהווה והולך במושבה במשך שנה אחת, עד כי לא יאומן כי יספר, אלמלא ראה הכל בעיניו הוא. אף נשא לי ברכה בהזדמנות זו בשם הסתדרות „המזרחי" באמריקה כנשיאה.

אחרי הרצאתו של הרב ברלין ניגש אלי אדם אחד ומציג את עצמו בשם דזייקוב גואל. על נדיבות לבו של איש זה סח לי הרב גולד עוד בהיותנו בווינה, והרי עומד הוא ומדבר אתי פשוטות וחמימות בזה הלשון: — אמור נא לי בטובך לשם מה באת הנה? בודאי לא לשם אמירת „תהלים", שכן לגבי אמירת תהלים יפה כוחה של ארץ ישראל הרבה יותר. בטח לעשות מעט ממון, לטובת מפעלך באת – אם כן, למה אתה יושב ומחריש? הגד לי בבקשה במה אוכל לסייע בידך.

שומע אני דברים אלה – וחיתה רוחי, הרי כאן נפש ישראלית מביעה אמרים! עניתי ואמרתי לו, שאין כאן המקום לשוחח על כך כראוי, אלא אם יש ברצונו נקבע ראיון ואז נדבר על מבוקשי. סבר וקבל והזמינני אליו הביתה.

כשנכנסתי אצל מר גואל לביתו ראיתי מעין „יום־טוב" שורה אצל יהודי זה. כמה רבה היתה שמחתו לקראתי, כמה חמה היתה קבלת פנים זו! – כשהרציתי לו על מפעלינו והגדתי לו שאני מבקש ממנו ליקח מניות של מפעלנו ענה לי: — אם יש בידי מניות מכל המפעלים לשם בנין הארץ למה זה יגרע חלקך? ובו במקום כתב וחתם ונתן לי שיק. כשנפרדתי ממנו הרגשתי התרוממות הנפש בכוח

קבלת פנים זו, חשתי בי מעוף חדש בהיקף רחב, שכן עתיד הוא זה להכניסני לבין חוגים חדשים, שיהיו לברכה למפעלי.

למחרת בערב נפגשתי שוב אצלו בבית. כשבאתי אליו פתחתי לפניו את מר לבי, שאותם המעטים מחברי „המזרחי" עשו ככל מה שהיה ביכלתם, ועכשיו אני מחפש שוב יהודי חם, שיתמסר לגורלנו בבני־ברק וכעת, שבעזרת השם מצאתי מה שבקשתי, מבקש אני ממך לצאת אתי לביקור אצל ידידיך ומכיריך. מר גואל נמצא פתאום במבוכה רבה. מכיר היה בצדקת טענתי אליו, הרי כל עצמו אינו אלא ציוני בעל הכרה, יהודי שרואה כל עולמו, עולם הזה ועולם הבא במשמע, בארץ ישראל, בבנינה ובישובה; ולא עוד אלא מוקיר רבנן הוא, מוקיר שומרי תורה ומצוותיה ולא אחת הצהיר בפומבי באספות ציוניות שארץ־ישראל זו מטפוסה של בני־ברק קרובה ללבו יותר מכל, וכל מאוויו הם שיהודים שומרי תורה ומצוה יהיו ליוצרים ובונים בארץ; מטעם זה באמת הוא הולך ונדבק בי בכל נפשו, מוכן לסייע ולעזור בכל, אבל חושש היה בכל זאת שלא אסמוך עליו יותר מדאי, שלא אשליך כל נטל משאי עליו ברבות הימים.

בתחילה מצא פתח להתחמק בטענו, שיש לחשוש שמא תעורר עסקנותו המרובה את רוגזם של הרב ליבנטהאל ושל „הנשיא" ב„מרכז" מר סמואל רוטנברג. מיד עשיתי מעשה לביטול חששות אלו ודרשנו לשכנם של אלו לקרבם אל המפעל.

כשבאנו אל רב ה„מרכז" רבי לבנטהאל שמח לקראתי הרבה. מכיר היה את בני־ברק ממראה עיניו בבקרו שם בשעת שהותו בארץ, לרגל חגיגת פתיחת האוניברסיטה בירושלים. הזמין אותי הרב לבנטהאל לבוא לבית מדרשו בשבת. בשעת דרשת השבת שלו הציג אותי לפני המתפללים ועורר את כל חברי ה„מרכז" לעזור לי. אף מר רוטנברג נתן הסכמתו למעשים פעילים.

וכאן נתגלה לעיני כוחו המופלא של יהודי נלבב זה, מר גואל. משגמר בדעתו לעזור לי לא נח ולא שקט עוד, אלא עמל היה אתי יחד מבקר ועד ערב ממש. פעמים היינו יוצאים לביקורים באוטו שלו בתשע בבקר וגוסעים והולכים מזה לזה, מבלי לעשות

הפסקה כל שהיא, עד שעה מאוחרת בלילה. במשך שבועות מספר עלה בידינו לעשות עבודה רבת ערך. אף עושה היה לי היכרות עם נדיבים אנשי שם ביהדות אמריקה שהיו לברכה למפעלנו.

אחד מהם היה מר פנחס גליקמן, יהודי מיוצאי רומניה, שהיה רגיל לגלגל תמיד בביאוגרפיה שלו, כיצד בא לאמריקה בעודו נער עני וחסר-כל והיה מחיה נפשו בלחם צר ומים לחץ ימים ארוכים עד שהצליח במעשיו ועלה לגדולה. עכשיו גביר הוא בעמיו, מן המיליונרים שבאמריקה. משתתף הוא בהונו בכמה מוסדות צדקה וחסד בארץ ישראל, תומך בישיבות, בתתי"ם, באדמורי"ם ביד רחבה. אף היה מגדולי המנדבים לקרן היסוד. מר גליקמן זה היה אחר כך לידיד לי וצור לי בחוג מכריו ומיודעיו.

פרשה מיוחדת קובעת, אימוא, לעצמה דמות אישיותו של מר דזייקוב גואל. בעצם יהודי ליטאי הוא, שבא לאמריקה כבעל מלאכה עני, נגר, עשה חיל והצליח בעסקיו. אבל כל מה שהיה מעשיר והולך היה מרבה לעסוק יותר ויותר בצרכי צבור, ואף היה מצליח תמיד בעבודתו הצבורית, כשם שהצליח בעסקיו הפרטיים. כל מפעל ומפעל לטובת הכלל שהתחיל בו היה מבצע תמיד בצקשנות מרובה ובמסירות נפש ממש. הלק הגון מהצלחתו במפעליו לטובת הכלל יש לזקוף על חשבון מה שהיה נוהג להיות הראשון לפתוח בתרומה גדולה משלו לכל דבר.

בשנים הקודמות היה פעיל ביותר ביסוד תתי"ם ובכלכלתם. ומאחר שהצליח חפצו בידו להקים חבר עסקנים רב היקף של נשיאים גבאים עושים ומעשים לטובת בתי ת"ת בברוקלין הטיל עצמו בכל כובד מרצו לתוך העסקנות הלאומית הרחבה — העסקנות הציונית לכל סעיפיה.

הוא היה הנדבן הראשון שנדב 10,000 דולר בבת אחת לטובת קרן היסוד, ולא הוא בלבד, אלא אף אשתו ובניו חינך בדרך זו ברוח העסקנות הלאומית. יש שביתו עומד ריק ימים שלמים ואין בו איש: הוא עצמו מכתת רגליו למען "קרן היסוד", בתורת נשיאה בסביבת ברוקלין; אשתו, חולנית ורפת כוח, מטלטלת

עצמה מבית לבית במגבית למען „הדסה"; בנו, סטודנט, משמש סגן נשיא אגודת הסטודנטים הציונית „אבוקה"; בנותיו פעילות בעבודתן למען „הדסה הצעירה" — בקצרה, אין אף מפעל לאומי אחד, מן „המזרחי" ועד מפלגות הפועלים, שלא יהא מר גואל פעיל בו פחות או יותר. מן הראוי היה להם לכל גבירי ישראל באמריקה ללמוד מדרכיו של מר גואל.

זכורני מעשה שהיה. פעם אחת נכנסתי אצל מר גואל לרגל עניני, כדרכי. הוציא ממגרתו מכתב מאת „קופת הרבנים" (מוסד תמיכה לטובת רבני „אגודת ישראל" בארץ) ונתן לי לקרוא ואגב כך שאלני, אם הללו הם הלוחמים הקנאים ברב קוק ובקש לשמוע מפי ביאורים על יסוד ושורש המחלוקת במחנה היהדות החרדית בירושלים.

הסברתי לו ש„אגודת ישראל" מפלגה היא בישראל ולה שיטה משלה ולוחמים הם לפי שיטתם. על כך פסק ואמר מר גואל: — אמנם איני מסכים להם ולשיטתם אבל כיצד זה אפשר לדחות בקשתם של רבנים היושבים בארץ ישראל ולהשיב פניהם ריקם כשהם מבקשים תמיכה. מכל מקום שלח אשלח להם כסף.

הרבה אנשים הושיטו לי עזרה בהיותי באמריקה, אבל צריך הייתי תחילה להטרידם הרבה עד שנענו לי, אף משהתחילו לעזור לי לא עמדו בדבר זמן רב, פעלו יום יומים ונתעייפו. ברם מר גואל לא עיף ולא יגע לעולם למען בני-ברק. משכיל היה אל מפעלנו לנצל כל הזדמנות לטובתנו. לא הניח כל מסיבה וכל פגישה בחברה, שיודע היה בה שתהא לתועלת מה לענייננו, שלא ינהל שם תעמולה לטובת בני-ברק.

כשבאתי בפעם השניה לאמריקה באלול תרפ"ו נסעתי מהאניה ישר לביתו של מר גואל. שמחתו אז למראה פני היתה לאין גבול. מיד קרא בטלפון אל כמה ידידים, לבשר להם את בשורת בואי. שעה ארוכה שהינו אז יחד בשמחת רעים מאירה ומשמחת. כשקמתי ללכת ענה ואמר לי:

— מר גרשטנקורן, רוצה אני לעשות הפעם פתיחה טובה. נקבה נא עלי, מה שאלתך ובקשתך? — וההתחלה היתה טובה ומוצלחת.

קליבלאנד וסינסינטי

גדול הוא ועצום כרך ניו-יורק ויכול הייתי לעסוק שם שנים על שנים, אלא שברצוני היה להכיר לדעת את ערי השדה שבאמריקה, לתהות על קנקנם של הרבנים העסקנים שם ולדעת מערכי נפשם. החלטתי, איפוא, בשבועות האחרונים לפני צאתי מאמריקה, לסייר קצת את ערי השדה.

במחצית שבט קמתי ונסעתי לקליבלנד. תיכף בבואי קרא „המזרחי" לאספה ובה נבחר ועד מאנשי קליבלנד ה"ה: ברוך בוטווין, אברהם זאקס, יצחק פיגנבוים, משה טיגל וזרח קרלינסקי, חברי הועד עשו כמיטב יכלתם להנעים לי את ישיבתי בקליבלנד והתוצאות היו טובות. שהיתי שם ימים אחדים ומשם נסעתי לסינסינטי.

ישר מהרכבת נסעתי לבית החרושת למצות של האחים מאנישוויטש. שם מוצאים מעין בית „הכנסת אורחים". כשיושבים לשלחן, לפת צהרים, לא יחסר שם אדם ל„מנין" מעולם. רבנים, שוחטים, מגידים וסתם עוברים-ושבים בעיר, שמהדרין לאכול כשרות – נכנסים אצל האחים מאנישוויטש ואוכלים ושותים כיד המלך. אף חדר מיוחד מוקצה שם ללינת אורח הגון, ובו מטה, ארון ספרים וכו' וכו'. המשגיח בבית-החרושת, יליד ירושלים, הרב הוכשטין, יהודי חביב ונלבב הוא, תלמיד חכם גדול, והוא מוכן ומזומן תמיד לשמוע חידושי תורה מפי כל רב ודברי דרוש נאים מפי כל דרשן – גמר עניניו בסינסינטי והוא עומד לנסוע משם. מקבל הוא מידם הרחבה של האחים מאנישויטש מטבע הגון. היפה שבנדבות בסינסינטי, מידי הסירמה מאנישויטש היא באה.

בסינסינטי היו מתרעמים על האחים מאנישויטש על שום שבעטיים מצויים שם בעיר אורחים יותר מדאי. ברם הם אינם מתפעלים מכך, לא ייעפו ולא ייגעו – מקבלים הם כל הבא ודורך על ספם בסבר פנים יפות. כל אורח ואורח מרגיש עצמו כאילו בביתו הוא ממש. בשבת סגור הכל בבית החרשת ואם מצוי שם

אורח נכבד מזמינים אותו לביתו של אחד האחים, ר' הרשל החרד שבאחים.

ר' הרשל זה לומד היה תורה הרבה שנים בירושלים. אף נשא לו אשה שם ובא לאמריקה. ביתו בית יהודי כשר בתכלית לכל פרטיו ודקדוקיו.

כשבאתי לסינסינטי יום חמישי בשבת דהיה. נסעתי תחלה לבית החרשרת. כנהוג, מיד קרא ר' הרשל מאנישויטש לאוטו וצווה להעביר אותי ואת כל מטעני אליו לביתו. באותה שבת בסינסינטי טעמתי טעמו של עונג שבת אמיתי. אח"כ נודע לי שגם בקבלת-פנים נאה זו היתה יד הרב מאיר ברלין, בעת שנפרדתי ממנו בניו-יורק מסרתי לו שברצוני לבקר את שני הערים, קליבלנד וסינסינטי ובידעו שאין לי שום מודע ומכר בסינסינטי טלגרף לר' צבי מנישביטש ע"ד בואי, והלז כאיש "מזרחי" מובהק מלא את פקודת הנשיא בכל לבו. ר' צבי מנישביטש עקר אח"כ דירתו לניו-יורק וגם שם היה דירתו פתוח לרווחה, התמסר בכל נימי לבבו למוסדות תורה וחסד מקומיים והרבה עמל למוסדות הישוב שבא"י, הוא נפטר ביום הכפורים אחרי תפלת מוסף בבית הכנסת.

כדאי לציין כאן עוד שלושה אישים מצוינים שמצאתי בסינסינטי: שני האחים שיף והרב פייגנבוים. האחים שיף מוצאם מציירה קטנה בקורלאנד ומצטיינים בתורתם ובמדותיהם. ר' אפרים שיף נמצא כעת בירושלים, ירא שמים ומרביץ תורה לילדי ישראל הרבה שעות ביום חנם ומופלא במדות טובות. אחיו, הרב מרדכי שיף, גדול אף הוא בתורה והוגה בה יומם ולילה. הרב פייגנבוים רב מודרני הוא, מגומרי בית המדרש לרבנים של שכטר, אבל הוא רב חרד ומצויין במדות טובות. ראיתי בביתו את ילדתו דהפעוטה בת שנתיים, כשהיא מברכת כל הברכות בעצמה, מברכת את "ברכת המזון" וקוראת "קריאת שמע", — הכל בעל פה. אף הרב פייגנבוים הזמין כמה מבעלי-הבתים שלו אליו הביתה והצלחנו במעשינו. הרב פייגנבוים מן העושים והמעשים הוא, תורם מכיס

ביד רחבה לכל הבאים אליו ואף מסייע לכל אחד ואחד בכל מה שבידו.

לימי הפורים חזרתי לניו-יורק ובליתי בשמחת רעים. אצל ידידי מנהל ישיבת „תורה ודעת" הרב מנדליבין.

אחד מידידי הראשונים שהכרתי באורחה „ישיבה" בר אורין ובר אבהן, עסקן „מזרחי", ר' יעקב פינר – סדר בביתו נשף פרידה לכבודי. השתתפו בו הרבה מידידי שעזרו לי בעבודתי והרב ר' מאיר ברלין בראשם. באותה מסבה מסר לי הרב ברלין שיק כתרומת הסתדרות „המזרחי" באמריקה לטובת בני-ברק. שבוע אחרי פורים יצאתי את ניו-יורק לדרכי הביתה, אחרי ששהיתי בה ששה חדשים.

הגב' הנריטה סולד ומר דוד סורדוט ז"ל

הרבה ענין מצאתי בדרכי מאמריקה ארצה. באניה נתוודעתי עם הרבה יהודים שנסעו לבקר לחג הפסח בא"י. עם אחד מהם, מר דוד סורדוט, התקשרתי בקשרי ידידות אמיצה ביותר. מר סורדוט היה ציוני ידוע באמריקה וג'נטלמן אמיתי. מוצאו מוורשה ממשפחה חסידית, המתיחסת עד ר' פייבלה גריצר וצ"ל, הרבי מאלכסנדר הממורסם. מר סורדוט זה לא היה יכול לסלוח לי „מעשה רצ" שעשיתי, שמנעתי ממנו להשתתף במפעל נאה.

היתכן כזאת – טען – ששה חדשים עשית באמריקה בשביל מטרה נעלה כזו ואתה לא בקרת אצלי?

באותה אניה נסעה אתנו הגב' הנריטה סולד ע"ה. הגב' סולד ידועה היתה לשם כבר אז, כאישיות מובהקת ביהדות אמריקה. אשה מופלאה זו, למעלה מששים אז, בת למשפחה יהודית – אשכנזית חרדית באמריקה. אביה היה רב אורתודוכסי ואף היא חרדית גמורה היתה; בכל ימי נסיעתנו באניה הקפידה על כשרות. לשבת התעכבה אף היא אתנו בשרבורג. אף על פי שאפשר היה עוד להמשיך בנסיעה ביום ששי עד פאריס בכדי „דקירת מחט" קלה בקדושת השבת. אבל עם כל המעלות הללו מוצא אתה בה אותו החסרון המצוי אצל כל אנשי המפלגה הקנאית, שאין ברצונם להבין לרוח אחרים ועינם צרה בעבודת אחרים עד כדי לשלול ממנו זכות הקיום. אף היא לא יכלה למחול לי כלל „עוותתי הגדולה" שערכתי מגבית באמריקה למען בני-ברק.

היתכן – טענה – שיהא אדם בא על דעת עצמו לאמריקה ואוסף שם כספים בשביל מפעל משלו? ברור הדבר שמן הראוי לתמוך בבני-ברק מכספי התקציב הציוני אלא שאין להנהלה הציונית די אמצעים לכך; ויתר מזה: יש בהנהלה הציונית עמדה שלילית לתנועת ההתישבות מסוג זה שלכם בארץ; אם כן, אם אין ההנהלה הציונית רואה תנועה זו בעין יפה, אין למפעלכם זכות קיום כל עיקר.

ששה ימים נסענו באניה מניו-יורק לשרבורג ויום יום היה הוכוח חוזר ונשתנה על נושא זה, מבלי להגיע לידי הכרעה. ראיתי עצמי עומד בפני שני זרמים בישראל, שונים בהלך רוחם, בהשקפתם וברגשותיהם. מצד אחד — אנשי המפלגה המושבעים שאין בכוחם להתרומם מעל לנקודתם המפלגתית המצומצמת, ויהיו נבונים ונאורים כמה שהם; וכאחת מאלה משקיפה הגב' סולד אף היא על הכל מתוך השפופרת הצרה של מפעלה: מי שהוא ציוני חובה עליו להיות כפוף להנהגה הציונית ואסור לו להושיע לעצמו בידיו הוא. אפילו בשעה שכרוך הדבר בסכנת נפשות. ולעומת זה — איש העם מר דוד סורדוט, הציוני העממי, אותו אוהב ישראל מובהק, שלגבו ארץ ישראל נשמת חייו היא ולא אידיאה בעלת „פרינציפים" קפדניים משלה, שאין להרהר אחריהם. העקרונות הציונים קדושים הם בעיניו אף הוא.אלא מאי יש, מר סורדוט מבין שאם תורת ישראל כולה עומדת על הכלל „וחי בהם — ולא שימות בהם", אין הוא משיג בשכלו, על שום מה אסור יהא לעבור על עקרונות הקונגרס הציוני, בשעה שהמדובר הוא הצלת ישוב יהודי בארץ מכלייה ח"ו?

כמה שהשתדלה הגב' סולד להשפיע על מר סורדוט, להכניס בו מקנאות המפלגתיות ולהוכיח לו שאין צורך ב„קלייזליך" מיוחדים בארץ — לא עלה הדבר בידה. בלבו של מר סורדוט גברה תמיד ההכרה הציונית האמיתית, הצממית, הנובעת ממקור טהור, ממקור אהבת ישראל והוא היה מחזק ומאמץ את ידי, שלא להתפעל כלל מדבריה, אלא להוסיף ולעבוד בכוון זה, לחזור ולבוא לאמריקה ולפעול. ולא עוד אלא הבטיחני נאמנות לעזור לי בכל כוחותיו בחוגי ידידיו לכשאבוא שוב לאמריקה.

מתרצ"ד עד ת"ש גר היה מר סורדוט בתל-אביב. נפטר בניו-יורק, י"ד ניסן, תש"ג. על צדקתו המרובה ומעשיו הטובים של היהודי העממי, ר' דוד סורדוט ז"ל, עוד נחזור לדבר בפרקים הבאים.

אבל גם מעמדתה של הגב' סולד לא נתייאשתי מכל וכל. בקשתי ממנה לבוא אלינו לביקור בבני-ברק, ללמוד לדעת את מצבנו במקום — אולי יעלה הדבר בידה להביא את ההנהלה

הציונית לידי הבנה אתנו, שלא אצטרך לנסוע עוד פעם לאמריקה. היא אף הבטיחה לי על כך.

בכ"ז סיון תרפ"ו פניתי לגב' סולד במכתב, שבא להזכיר לה כי בשעת נסיעתנו יחד מאמריקה — ארצה-ישראל קבלתי הבטחה כי תבקר במושבתנו. ביום 13 ליוני 1926 קבלתי תשובה ממנה, בה היא כותבת: „לא שכחתי את הבטחתי לבקר את בני-ברק, אולם עד כה לא היתה לי כל הזדמנות לכך, לרגלי היותי עסוקה וטרודה מאד עם מפעלים אשר לשמם באתי ארצה, אפילו עכשיו אין ביכלתי לומר בבירור מתי תהיה לי האפשרות לבקר את מושבתכם".

כנראה שבאמת היתה עסוקה מאד בענינים אחרים שלא היה לה פנאי לבקר אצלנו. צרכי בני-ברק היו מרובים ונאלצתי בסוף הקיץ לחזור לאמריקה. כשנפגשתי אתה שוב במשרד הסוכנות היהודית בניו-יורק, התנצלה בפני שעסוקה היתה ביותר, ולא היו עתותיה בידיה לקיים הבטחתה.

בדרך מניו-יורק ארצה הגענו לשרבורג ביום ששי לאחר חצות היום. חבורה שלימה, יהודים שומרי מצוה, נשארנו לשבות בשרבורג. באותה אניה נסעו עוד אתנו כמה רבנים ו„משולחים" מארץ ישראל. גם אדמו"ר אחד מקוזליב שבגאליציה, נכדו של האדמו"ר הגה"ק ר' שלום מבלז זצ"ל, ובידידי הקדוש הרב הגאון ר' טובי' הורביץ זצ"ל אב"ד דק"ק סאניק מגליציה, שבלה אותו החרף בארצות הברית במגבית לטובת בנין הסמינר „בית יעקב" בקרקוב, נפש עדינה ואצילה ממדרגה ראשונה שנהרג עם משפחתו בידי הנאצים בשנת תש"ג.

משרבורג נסענו דרך פאריס — טרייסט ליפו והגעתי בשלום לביתי שבוע לפני חג הפסח.

בנק להקלאות ולתעשיה בני־ברק בע"מ.

בי"א ניסן תרפ"ו חזרתי מאמריקה לבני ברק ומצאתי הרבה בעיות קשות שחכו לפתרונן. ביניהן היו שאלות מכריעות לגבי עתיד עבודתנו ולגבי השלום והאחדות בקרב תושבי בני-ברק. אחד מהענינים שדרש החלטה עקרונית וסדור תכוף היה העברת הבנק מתל-אביב לבני-ברק.

ברחלת החורף תרפ"ה ראינו צורך דחוף להקים מוסד כספי, שישמש לנו מכשיר למימון, הן למפעלי יחידים וחן למפעלי הציבור. ועד המושבה היה זקוק לסכומים גדולים לצרכי הישוב בימים הראשונים, והיחיד אף הוא לא היה לו אל מי לפנות להלואה, ננעלו בפניו דלתות הבנקים ברחל-אביב, שהרי הבנקים בכלל לא היו רוחשים אימון ביותר לעולים ומתישבים חדשים, ועל אחת כמה וכמה – למתישבי בני-ברק. הכל השתוממו למפעלנו והביעו התפעלותם למראה העקשנות שבהתנחלותנו והחריצות שבמעשה ידינו, אבל כשמגיעים הדברים לכלל מעשה, לא האידיאליות היא הקובעת: אין הבנקים משחרים לאידיאליסטים אלא לראויים לאשראי, ויהודי בני-ברק לא הוכשרו בעיניהם כראויים לכך.

היתה דוקות גדולה במחננו. צריך היה אחד המתישבים לגמור את צריפו שהקים לו לדירת ארעי, או לקנות לו פרדה למחיית ביתו, בקש הלואה ולא מצא. בכל מקום נתקל בקיר אטום. חברינו אנשים מכובדים היו, סבלו ונשאו בדומיה ולא אבו למחול על כבודם בשום פנים להיות ל„מקבלים" אלא להיות לווים ופורעים. נסיבות אלו עוררונו למעשה ויסדנו בנק משלנו בשם „הלואה וחסכון בני-ברק בע"מ" ובעזרת מוסד זה נבנתה בני-ברק בשנותיה הראשונות.

במסעי לפולין בשנת תרפ"ה מכרתי בקרב חברי „בית ונחלה" בוורשה מניות הבנק בסך 200 לא"י בערך, וקופת „הלואה וחסכון" נתרחבה והתפתחה לאט-לאט. ברם התפתחות אטית זו לא הניחה דעתנו ובקיץ תרפ"ה החלטנו להעביר את המוסד לת"א,

אסור להעבירו לבני-ברק. נשארה איפוא שאלת ההעברה תלויה ועומדת עד לבואי, דעתי היתה לטובת המעבירים לבני-ברק. ובניסן תרפ"ו נתקיימה ההחלטה להחזיר את המוסד מת"א לבני-ברק.

בחירות לועד המושבה.

בבחירות הראשונות לועד המושבה שנתקיימו בבני-ברק, בחשרי תרפ"ה, השתתפו 47 חברים בלי השקפות מפלגתיות נפרדות. אולם לקראת הבחירות השניות, בקיץ תרפ"ו, החלה תסיסה במחננו.

בי"ג בשבט תרפ"ו. נתקיימה בבני-ברק אספת פועלי המקום בה הוחלט להכנס להסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י כגוש אחד בתורת „קבוצת פועלים דתיים". אף באו בדרישה שיתנו להם נציגות בהנהלת המושבה. התחילה חליפת מכתבים בין ועד הפועלים לבין ועד המושבה על סטאטוס של בחירות: למי יש לתת זכות בחירה? בעלי הרכוש טענו שאין זכות בחירה אלא להם בלבד. לעומתם טענו הפועלים והתושבים מחוסרי רכוש, שגם הם משלמים מסים ונושאים בצול המושבה ולכן יש להם הזכות להשתתף באופן אקטיבי בהנהלת המושבה. כ"כ נתעוררה השאלה כמה צריך אדם לגור במקום כדי לקנות לעצמו זכות בחירה? ומה הוא שיעור תשלום המסים המקנה זכות זו.

אחרי משא ומתן ארוך באנו לידי הסכם להופיע בבחירות ברשימה אחידה, שבה תנתן נציגות לפועלי המקום בועד המושבה בתנאי שגם באי-כחם יהיו בעלי רכוש.

ביום ד' תמוז תרפ"ו נבחר ועד חדש בן 9 הברים: ה"ה יצחק גרשטנקורן, משה ברלינסקי, מ. צ. טורק, פ. קרסוצקי, מ. ה. גרינצויג, ב. קרפאיול, ב. י. סדבה, יחיאל מקובר, גרשון לסקי. בישיבה הראשונה של הועד נבחרו לנשיאות מר י. גרשטנקורן - יו"ר, מר ברלינסקי - סגן, פרץ קרסוצקי - מזכיר ומר משה צ. טורק - גזבר.

בי"ט תמוז תרפ"ו מגה הועד בבקשה למושל המחוז למנות
מ ו ע צ ה מ ק ו מ י ת חוקית בעלת תוקף להטיל מסים.
לכבוד
ה. מ. מושל המחוז
י פ ו
ה. מ.

המושבה בני־ברק, מכילה שטח אדמה בערך 1500 דונמים ועומדת בפשא ומתן תדירי להרבות רכושה הקרקעי ולהגדיל ישובה. האדמה מורחת תחת ידי תושביה, העושים להם גני ירקות, ונוטעים פרדסים, עוסקים במחלבות, בגידול עופות ובכל ענפי משק החקלאות.

טרם מלאו שנתיים ימים מיום הצגנו רגלינו על אדמה עזובה ושממה, וכבר זכינו לישוב של בערך 170 משפחות שהן 700 נפשות, כולם מתושבי חוץ־לארץ ועוד מאות הרבה של משפחות עומדות הכן לעליתן להתישב בארצנו, במושבתנו. מרגישים אנחנו בצורך והנחיצות של: מועצה מקומית מאושרת! הצרכים לסדור התנאים הסניטריים, התרבותיים, הדתיים, והכלכליים, ענינים המסתעפים לענפים חשובים, כמו הספקת המים, קופת חולים ועבודות צבוריות ועוד ועוד, ענינים מרובי האחריות שהועד מתלבט בהן בקשיים גדולים, מכריח אותנו לבקש מכבודו אשורה של:

מועצה מקומית לבני־ברק - בעלת תוקף של הטלת מסים.

בטחוננו חזק שה. מ. כבודו ימלא בקשתנו בכל ההקדם האפשרי וחותמים,

בכבוד רב. ועד המושבה.

עברו כשנתיים ימים מאז עלותנו להתישב במקום שממה זה. הישוב גדל בלעה"ר מדי חדש בחדשו. הרבה בנינים וצריפים נבנו, אף היתה כבר ראשית הניצנים לתעשיה. תמונה מקיפה של המצב באותם הימים נותן מר שרנוביץ ב"הארץ" מיום י"ד טבת תרפ"ו.

"בני־ברק"

כיצד ישבו כאן במורד ועל הגבעות, רבי אליעזר ורבי יהושע ורבי עקיבא? אין אני יודע. אולי אפשר לספר פה יציאת מצרים בלילות. הלילות, אומרים, יפים פה מאד. השמים אינם זקוקים לחרישה ולהשקאה. ואין צורך לשלם אלפי לירות בעד כל קטע תכלת. אבל לחיות ולעבוד בישימון זה לא כל כך קל. אני מתאר לעצמי כמה צחק עומר אל ביטאר, כשתחבו לו היהודים עשרות אלפי לירות בעבור הר צחיח זה, שעליו התבצרה בני-ברק.

ואולם, טוב בכל זאת, שהחלפנו את הלירות בישוב. עומר אל ביטאר ונכדיו עד הדור העשירי לא היו יוצרים גם את החלק העשירי ממה שיצרו יהודים חנונים או תגרנים מוורשה בזמן קצר של שנה וחצי.

או, בחדש סיון תרפ"ד, כשרקדנו בעגול עם חסידי ווארשה, נדמה היה מקום זה כמצבר להרי חושך. הר גדול הפסיק בינו ובין הכביש לפתח-תקוה, ומרמת-גן היה מהלך רב, ועכשיו הזדווגו עיר גנים ובני-ברק.

הכפר השתטח והתרחב והתפשט ועד הדרך הגיע. מתי הספיקו להקים את ארבעים הבתים הבנוים לתפארה, את עשרים הצריפים המטויחים, את חמישים וארבע הצריפים הרגילים? הן זוהי כבר עיר. מאה וארבעים משפחות, יותר מחמש מאות נפש, יבנאל ובית גן, פוריה ושרונה יחד לא זכו אחרי סבל של כמה שנים למספר כזה של נפשות.

זה היה הצד הטוב שבדבר. אבל התישבות קדחתנית זו הטתה את היהודים המתישבים מן הדרך. הצורה של בני-ברק היא אחרת מזו שעלתה במחשבה. היה חלום ליצור עיר גנים של יהודים מעטים על שטח גדול, והנה יהודים רבים על שטח קטן, מכיון שמהרו לבוא הנה גם אותם היהודים שרכשו להם רק דונם אחד, לא היתה ברירה אחרת אלא זו: למצוא מקורות מחיה אחרים.

ואחר כך? יבואו חדשים שגם הם יהיו זקוקים לבנין. הרי אנו חיים על העליה. חלק קטן עובד בפרדסים הסמוכים, אחוז לא גדול מתושבי בני-ברק יש להם בת"א בתים, או עסקי מסחר, האוטובוס קולט אותם כל בקר ופולטם בערב ויש גם חלבנים ויש גם יהודים שחיים על גני הירקות, בהשקאה! פה השקאה? מתי חלמה גבעה נדחה זו שמן הסלע הזה יוציאו מים? ויתר היהודים? חיים אף הם, חסרים לנו רק שלשה דברים: א) כסף, ב) פרות, ג) וקצת קרקע.

כסף על שום מה? לתעשיה שלנו הצולעת. נוסד, למשל, בית חרושת לטכסטיל. הכל כבר מוכן, רק כסף חסר למחזור. לא היה מזיק לגמרי אלמלי היו מכניסים איזה סכום לבית החרושת למרבדי-רגל, גם בית החרשת לעורות אלמלי היה לו אותו האשראי, היה מצליח. הפבריקים-בסגנונו של המספר — היו יכולים להמציא עבודה לבעלי הבית ולפועלים ולהחיות את העיר. נודע לי כי לשם כך ולשם תחיתו של בנק בני-ברק נסע המיסד ורוח החיה של המקום, רב המרץ והכשרון, ה' גרשטנקורן, לאמריקה.--

בצריף הגדול, שנקדש לבית הכנסת ואשר בו הונח היסוד לבני-ברק, מתאספים בכל ערב יהודים, כמו בעיירותינו הקטנות לפני דור ולומדים תורה. זוהי שעת המנוחה של בני-ברק אחרי יום עבודה, ובהבל פיהם של תלמידי חכמים נסים יגון ואנחה.

לילדים יש שלשה בתי ספר המכילים יותר ממאה ילד. והיה האחד לבנים של „המזרחי", והשני לבנים של אגודת-ישראל והשלישי לבנות-משותף. את הבנות הקריבו חברי האגודה ויהיה מה שיהיה, מה לעשות? ילמדו בעברית. הפעוטים והפעוטות הרצים הנה ושוב בשעה שלאחר הצהרים, מפטפטים עברית ורק עברית וגם הזקנים עשו חיל. לפני שנה וחצי הקשיבו לצלצול העברי בתמהון: כיצד יהודים ממהרים לדבר כל כך ב„לשון הקודש"? ועכשיו הם מדברים עוד לא צחות אבל בכל זאת עברית, חציה בהברה ספרדית וחציה אשכנזית-פולנית, ומפיצי העברית בבתי „האגודתים" תהיינה הילדות תלמידות בית-הספר המשותף.

רחוב רבי עקיבא !

זה המעונה הגדול שבזכות תורתו וגבורתו ואומץ לבו, קראו בבני-ברק את הרחוב הראשי על שמו. כמעט כל הישוב מתרכז בו, הסמטאות הצדדיות עדיין הולכות ונבנות, ברחוב זה בית הכנסת, בית הספר ולהבדיל גם החנויות ובתי הקפה, המשמש גם מקום טיול לבני-ברק. בערבים עולים על ההר הגבוה אשר בקרבת שדרות רבי טרפון ויש מקום לרקודים ב„גן יצחק" על יד הברכה המשקה את בתי העירה.

לנגיד יש „מזל" וזהו רבי טרפון, העשיר הגדול והקפדן הגדול עוד יותר שכבדוהו בעליה הגדולה: „שדרות רבי טרפון". הן אמנם לעת עתה רק בדמיון, הנטיעות עודן רכות אבל בעתיד יהיה מראיהן נחמד. הן מובילות אל ההר שעולים בו במדרגות של ביטון. יפה היא הסביבה כשאתה סוקר אותם ממרום הגבעה, הכל מיושר מסביב בתים על בתים, צריפים על צריפים מימין ומשמאל עד הדרך העירה ועד הדרכים המובילות לפתח-תקוה.

וכשאתה נזכר שעוד לפני שנים אחדות היה פה מקום מקלט לינשוף, לאיים ולתנים, וכי רק במשך שנים אחדות תוססים בסביבה חיים יהודים, אתה שוכח את עגמתם של אנשים הסובלים היום בגלל ה„מחר" שהם מכינים בשבילנו. מתפללים על המרץ של האנשים שעברו את הדרך הרבה והולכים ומתקדמים, ונדמה כי גם הם שוכחים את הסבל, הם סברו וקבלוהו. הנה יהודי בעל ציציות מטופחות מטפל בכובד ראש בגננתו, גנת השרון, הנה חבירו משקה את סרותיו המספיקות חלב לתל-אביב, שיש לה צמאון גדול לחלב, השלישי עוסק בבנין, הרביעי מלבן לבנים. והכל נעשה ביום במסירות ובהתעמקות זו, שמקדישים בערב למכרים הישנים ; לרבי עקיבא ולרבי טרפון כשנפגשים על דפי הגמרא. והשמות הללו צללי האנשים ההם, שהתהלכו כאן לפנים ברחובות — או בלי רחובות — של בני-ברק הם הם הדוחפים, המחיים, המהוים, והמנעימים את החיים.

אילו ידעו ר' אליעזר ורבי יהושע ורבי עקיבא ור' טרפון עד כמה יגדל כחו של אותו הלילה שבו ספרו ביציאת מצרים, כי אז היו מספרים אולי גם על ענינים אחרים מיציאה זו. דומה, שכניסה לארץ ישראל יש לספר עליה לא פחות מאשר על אותה יציאה.

ש. טשרנוביץ

בין חברי "בית ונחלה" בורשה – לועד בני-ברק.

אם נבוא לפרט את כל הצער והתלאה אשר מצאונו מיום בואנו ארצה עקב חלוקי הדעות שנבעו בינינו ובין חברי "בית ונחלה" בורשה תקצר היריעה מהכיל, כלע המחלוקת שמש דבר ששני הצדדים צדקו בו. החברים בורשה אשר שלמו בעד החלקות שלהם דרשו קושאנים על הקרקע שקנו, הם טענו, בצדק, שאין בני-ברק צריכה להיות נפלית לרעה מכל מקום אחר בא"י, כשאדם יחיד קונה חלקת אדמה הוא מקבל את הקושאן שלו.

לעומת זה תמך הועד בבני-ברק את יסודותיו בסעיף ב' מתקנות האגודה, שהיה רשום בכל שטר-מכר של החברה: "לועד יש תמיד הרשות המלאה לתת למתישבים הראשונים איזה מגרשים שימצא למתאימים ליסוד ישוב תכוף ורצוף".

שני טעמים יסודיים גרמו לכך שנעמוד בתוקף על ההחלטה לא לתת קושאנים בלתי אם לחברים המתישבים בבני-ברק: 1) רצינו שהישוב יהא צפוף, מטעמי בטחון, שמירה, הספקת המים, ביתה"ס וביתהכ"נ. 2) רצינו להיות בטוחים בהשתתפותם של כל החברים בהוצאות המושבה. מועצה מקומית שיהיה לה תוקף חוקי להטלת מסים לא רצתה הממשלה לאשר, לכן היינו נאלצים להחזיק כמשכון את חלקות האדמה של החברים.

נראה לי כי הגורם למחלוקת ופירוד הלבבות בינינו לבינם היה צעד בלתי מחושב מצדי שלא חזיתיו מראש. כשעליתי בשנת תרפ"ד לא"י, השארתי בוורשה וועד המרכב מאנשי שם ידועים והרוח החיה שבהם, המקשר בין החברים, היה המזכיר ר' משה ברוך ווגמן, הוא עמד אתי בקשרים תכופים ועל כל שמועה רעה שהגיעה מהכא להתם הודיעני מיד ואנכי הגבתי עליה מיד. באופן כזה בטלתי את הקטרוגים, שטרנו על כבוד החברה, ועל האחדות בין החברים. בביקורי בפולין בחורף בשנת תרפ"ה, חזיתי את הזמנים הקשים ואת המצוקה המתרגשים ובאים על יהודי פולין, השפעתי על החברים שיעזבו את פולין, הרבה שמעו לקולי חסלו את

עסקיהם ובאו ארצה. גם מר ווגמן בא באותו החורף להתישב אתנו בבני-ברק ישיבת קבע.

את מקומו של מר מ. ב. ווגמן מלא מזכיר חדש "אשר לא ידע את יוסף", אשר לא הצטער בצער חבלי הלידה של חברת "בית ונחלה", לא הבין ששני חלקי החברה, החלק שבא"י והחלק שבחו"ל הם שלמות אחת, ויש לשמור על כבוד החברה כולה בכל מקום. למזכיר החדש לא היה שום קשר נפשי והשפעה על החברים ולא על חברי הועד, ועוד באותו חורף של שנת תרפ"ה נבעו פרצים עמוקים בחברה ונתפרדה החבילה, וכך כותב לי אחד החשובים מר מ. ב. אחרי שעזב מר ווגמן את פולין: „חברנו מר ווגמן ימסור לכם על עבודתנו עד היום, ומה שמתעתדים לעשות בעתיד. לא אוכל להסתיר מכם את האמת המרה, כי פרידתו של ווגמן מאתנו תגרום לזה שהמכונה הכללית של עבודתנו תתפרד והעדרו יהא מרגש בעבודתנו, מחלתנו הכי גדולה: ש א י ן א י ש". החברים המכובדים משכו ידם מן הענין והתמימים שבהם לא יכלו לעמוד כנגד ההסתה והיו משוכנעים כי רק ביד תקיפה וע"י בזיונות יוכלו להוציא את הקושאנים כל אחד על שמו.

בחורף תרפ"ו בהיותי באמריקה שמרו עדיין על כבוד החברה בפני הקהל הרחב, אך לבסוף התחילו להקיף אותנו בעתונות, ובסוף ניסן הופיעה ב"היינט" ו"מומנט" מס' 90 מודעה בכותרת "להסיר מכשול" וזה לשונה:

להסיר מכשול.

לרגלי השמועות המחרידות שהגיעונו, כי נמצאים אנשים תמימים הקונים מגרשים מאדמת "בית ונחלה" בבני-ברק, מוצאים אנחנו לחוב קדוש להזהיר ולהעיר את דעת הקהל, שהקונים מניחים את מעותם על קרן הצבי מפני שהאדמה שייכת לחברים, בערך שלש מאות, הנמצאים עוד בוורשה והסביבה, ואת הועד המדומה עם ה' י. גרשטנקורן בראש אנו מזהירים באזהרה חמורה שבאם ח"ו אמת ונכון הדבר נאחז באמצעים הכי חריפים.

ועד בית ונחלה בוורשה

בט״ז באייר עינינו ב״היינט״ ו״מומנט״ את תשובת בני־ברק: —

תשובת ועד "בני-ברק".

בקשר עם המודעה שהיתה ב„היינט״ ו„מומנט״ בשם "להסיר מכשול" מוצאים אנו לחובה למסור את הפרטים הבאים:

א. כל החברים שקנו אדמה בחברת "בית־ונחלה", חלקיהם שמורים אצלנו ונמצאים מוכנים בשבילם.

ב. הועד בבני־ברק אינו מוכר שום אדמה השייכת למי שהוא וכל המכירות הנעשות ע״י ועד המושב "בני־ברק" הם: העברות מחבר לחבר, מהקרקעות הסמוכות שנקנו ע״י הועד לשם מכירה פרטית או מאדמה של חברים הנמצאים בארץ ומוסרים לועד למכור את חלקיהם.

ג. דו״ח ובאורים יותר מפורטים ומאושרים ע״י מבקר ממשלתי בארץ נשרסם בעתונות בזמן היותר קרוב.

בכבוד
ועד בני־ברק
י. גרשטנקורן, ב. פמיליה, ז. שפירא, ח. שרל, א. רוטנברג,
ח. זגלבוים, י. יודקביץ, מ. ב. וגמן, ח. ד. אוירבך.

וצרפנו מכתב למערכת בנוסח זה:

ט״ו אייר (26. 4. 29)

מערכת מאד נכבדה!

הגיעה לידינו העתונות הורשאית, ומצאנו בה לתמהוננו ולדאבוננו, מודעה קולנית: "להסיר מכשול"!

חמש שנות עמל ותלאה עברו משעה שיסדנו את חברתנו, וזה שנתים שבאנו אל הארץ. התלבטויות והרפתקאות אין מספר עברו עלינו עד שזכינו למושבה שהיא תפארת ליושביה, רובם מבני ורשה וסולין, שהיו מבעלי עסק והתישבו על הקרקע. מי שיש לו מח בקדקדו מבין, שהכשרת קרקע שממה דורשת במשך התקופה הראשונה, השקעת סכומים עצומים, הכשרה הנותנת יכולת לפתח משק אינטנסיבי. הוצאות ההכשרה

המה פי שנים ממחיר הקרקע עצמה. רצון חברינו היושבים בגולה להמציא להם קושנים על מגרשיהם, מגלי לשאת בעול ההכשרה במאומה, הם מסיחים דעתם מזה, שיש ועד המושבה על אתר, שרק לו הזכות לחוקק חוקים, מבטלים את ועד המושבה ומעפרים בעפר קרנו, חלף העבודה שנעשתה לטובת כל המושבה, במרץ ובהתמסרות.

המושבה מתנהלת על ידי ועד נבחר חוקי, ותחת בקרת מבקר ממשלתי, יש מוסדות ת"ל בארץ כמו: משרד הרבנות הראשית, משפט השלום, ההנהלה הציונית, שאפשר לדרוש על ידיהן מלוי תביעות איזה־שהן, ורק אחרי סירוב מצדנו להענות להם היתה להם הצדקה למסור "העושק" שנעשה להם למשפט קהל.

כבוד המערכת תדע איפוא, מלבד העלבון שהסבה לנו, עד כמה עלולה מודעה של כת נרגנים לחתור תחת קיומנו, וקיום כל התישבות בארצנו, כי הפרסטיזה נפגמת וביחד עמה האבטוריטה של כל התנועה. ולכן מקוים אנחנו שלא תתנו בעתונכם הנכבד מקום למודעות כאלו, טרם יבואו עמנו בדברים לברר מצב הדברים אל נכון

הננו חותמים בברכת ציון,

ובכבוד רב, ועד בני־ברק

לשם בדיקת המצב מנינו ועדת בקרת של שלושה חברים ואת מסקנותיה פרסמנו בכ' סיון תרפ"ו.

פרטי־כל של ועדת הבקרת של המושב "בני־ברק"

בזה אנו מצהירים שבקרנו את המאזן של ועד המושב "בני־ברק" — של חברת "בית ונחלת בע"מ" מיום הוסדה עד יום א' ניסן תרפ"ו, ומצאנו שכל המספרים במאזן מתאימים לגמרי עם מנקסי־הועד. כמו כן מצאנו שיש די אדמה פנויה ברשות הועד בשביל כל החברים שהכניסו את תשלומיהם.

חברי ועדת הבקרת:

מ. קרסוצקי, שמואל מאיר, שלום תיק.

בי"ז תמוז שלחנו לעתונים בפולין לפרסם את ההצהרה הזו:

בני-ברק י"ז תמוז תרפ"ו 29.5.1926

מערכת נכבדה!

ועד המושבה בישיבתו מיום י"ד תמוז ש. ז. דן על ענין המודעות שנתפרסמו בעתונים בורשה, מחברי "בית ונחלה" היושבים בגולה, והננו מצהירים כדלקמן:

1. הקושנים בכלל טרם נתנו, ואפילו תושבי בני-ברק לא קבלו אותם, כי ענין הקושנים בארץ ישראל עודנו מסובך.
2. לפי התקנות של חברת "בית ונחלה" יקבלו הקושנים רק אותם החברים המתישבים בפועל על אדמתם.
3. אדמת החברים שבחוץ לארץ שמורה ובטוחה בשבילם, כפי המגיע להם ונתנת תיכף לכל הבא להתישב על אדמתו.
4. עובדה היא, שפרסום המודעות בא בלי שום התראה או הזמנה מוקדמת, כפי שורת הדין ומנסוחם ברור איפוא שהמטרה היתה רק להשפיל כבוד המושב והועד.
5. כל טענות שיש לאי-אלו חברים, נכון הועד למסור לרבנות הראשית, לועד הלאומי, להנהלה הציונית, או לכל מוסד צבורי אחראי בארץ ישראל לבירור.
6. הפנקסים והחשבונות פתוחים ומונחים לבקורת הקהל לכל דורש

במסרנו את ההצהרה הזאת, הננו מקוים לשים קץ לכל הפולמוס הבלתי-נעים ולמחות בזה כל צללי האשמה מראשי הבונים.

בכבוד רב,

ועד המושבה בני-ברק

אלה שנהלו את ההתקפה ראו שאנו עונים בדרך-ארץ, כנראה, שקבלו ידיעות שאני מרשכונן לנסיעתי השניה לאמריקה ופתחו בהתקפה מחודשת לגמרי לא לענין, כי אם בזלזולים גסים, בנוסח של "תפסו את הגנב" וכדומה. גם היחיד וגם הצבור בבני-ברק היו תלויים בתמיכת הבנק המקומי, הידוע הכרח לנסוע לאמריקה כדי להפיק מניות של הבנק. בחששי מפני התקפות חדשות לקחתי אתי שני מכתבים מהרב הראשי לא"י מרן הגאון רא"י

הכהן קוק זצ"ל ומהרב דה־ראשי לת"ל-אביב והמחוז הגאון ר'
שלמה הכהן אהרונסון זצ"ל. וזה לשונם:
ב"ה יום כ"ח לחדש מנ"א תרפ"ו

אחינו היקרים באמריקה, ועטרותיהם בראשיהם,
הרבנים הגאונים ועסקני הציבור.
שלום ברכה מקדש.

אחים היקרים,

זה איזה זמן שהודעתי במכתב את יקרת ערכה של המושבה החדשה בני-ברק, שנתוספה לנו בא"י באלו השנים האחרונות, בהשתדלותו הנמרצה של איש חי רב פעלים מר יצחק גרשטנקורן נ"י. הנסיעה הראשונה שנסע המיסד הנ"ל לאמריקה בשביל עניני המושבה הצליחה במובן ידוע. אך עוד רבה העבודה, ובצורה של השתתפות רכושית מכובדה, צריכים עוד אוהבי ישוב אה"ק, וביחוד אחינו החרדים שצריכים לשמח שמחה כפולה, על נקודה ישובית המיוסדת כולה בקדושת ישראל, מחוברת עם חריצות מעשית, ועבודה ישובית נאמנה. וע"כ הוכרח מר גרשטנקורן הנ"ל לבוא עוד הפעם לאמריקה, בשביל גמר המצוה של שכלול המושבה היקרה הנ"ל.

וכאשר נודע לנו ג"כ מקובלנות של אנשים מבחוץ אשר לא ידעו את כל ערכה של הפעולה הגדולה הזאת, וכל המכשולים הרבים אשר הבונים הראשיים וביחוד מר גרשטנקורן הוצרך לנצחם בכל כך עמל ומסירות נפש, על כן אודיע בזה נאמנה, כי כל הדרישות הצודקות של הקובלים יהיו נשמעים במשפט, בדיני ישראל, ועלינו החובה היא לחזק את ידי הבונים בלא הרף ולאמץ את לבו ורוחו של הפועל הנאמן הר"י גרשטנקורן, למען הגדיל פעולתו, בבנין המושבה הנחמדה הנ"ל וביסוסה, בע"ה.

והנני בזה חותם בברכה נאמנה לכל הנוגעים יד לבנין ארצנו הקדושה וקיבוץ בניה בתוכה לראשית צמיחת גאולה, ואור ישועה לעם ד' הגוי כולו. יראו בטוב ד' בארץ חיים:
כנה"י ונפש מברכם מקודש, באהבה רבה. הק' אברהם יצחק הכהן קוק.

בעז"ה תל-אביב, י' מנחם אב תרפ"ו.

אל מעלת כבוד ידיד נפשי היקר והנכבד, מו"פ וי"א עובד חרוץ ומסור בכל לבו ונפשו לבנין ארצנו הקדושה מו"ה יצחק גרשטנקורן נ"י ראש הועד בבני-ברק יצא"ו.

מקרב ולב הנני מברך את כ' מעלתו בברכת צאתו לשלום לאמריקה, לעורר את אחינו שם להוסיף לתחזיק ולתמוך בבנין ושכלול המושבה היקרה והחביבה „בני-ברק" שכולה יפה וחמודה וכל בניה בוניה הולכים בדרכי התורה והמסורה ועובדים באמונה ובחריצות את אדמתה ורואים אנו כי בעזרת ד' יתברך יש שכר לפעולתם והננו מקוים כי בקרב הימים יתערו בארץ ויאכלו מפריה וישבעו מטובה מברכת ד' השוכן בציון. ראה ראיתי את עבודת כ' מעלתו ופעולתו הגדולה והכבירה בבנין והקמת בני-ברק מיום דרוך רגלו על ארץ חמדתנו, את מרצו ומסירות נפשו לטובתה ולתועלתה של המושבה, את הנהגתו הישרה והנכונה בהנהלת הועד בחומר וברזל, בדרכי שלום ואחדות. באהבה ורחמים ובהחזקת הישוב ובצורו והנני אומר לפעלו טבא יישר! אשרהו שזכה להקים בנין בני-ברק וד' יתן לו עוז ועצמה, כח ואון להוסיף לעבוד לטובת שכלול בני-ברק ותקונה, לאמצה ולחזקה ולהעמידה על יסודות חזקים שלא תמוט ולא תכשל ותתקיים ותתכונן מטל השמים ומשמני הארץ מבלי עזר ותמיכה מן הצד.

האומנם שמעתי כי ישנה קטגוריה כנגד כ' מעלתו מצד חברי בית ונחלה שבפולניה, אין אני רשאי לדון בזה אחרי שלא הובא הענין לפני לדון ולשפוט אבל אין ספק אצלי והנני בטוח בישרת לבבו ואמונת רוחו כי כשיקראו אותו חברי בית ונחלה לדין לא יסרב להזקק לדין תורה ולמלאות את החלטת הבי"ד. אבל לצ"ע אל יפול רוחו בקרבו ואל יחדל לרגע מעבודתו הקדושה לגדל ולחזק, לאמץ ולתמוך את המושבה בכל כחו, בכל מאמצי כחו כאשר הסכין עד כה. רואים אנו פה את הברכה אשר הביא לכל בני המושבה וכולם שבעי רצון ואסירי תודה למעלתו ולפעולתו

הגדולה, ילך נא כבודו בדרכו זו ויעשה חיל! תחזקנה ידיו ויהי נועם ה' עליו ומעשה ידיו יכונן! צאתו לשלום ובואו לשלום! הנני בטוח כי אחינו הנדיבים באמריקה ירימו תרומתם בעין יפה ורוח נדיבה על יד כ' מעלתו לגמר תקונה ובצורה של המושבה ומצות ישוב ארצנו הקדושה תעמוד להעושים והמעשים להרים קרנם בכבוד ובכל אשר יפנו יצליחו.

אוהבו ומכבדו ומוקיר פעולתו ועבודתו הכבירה,

שלמה הכהן אהרונסון

רב ראשי לקהלת יפו ותל-אביב

שנת תרפ"ז היתה שנת משבר חמור מאד בא"י, עבודת הבנין פסקה, מאות עולים חזרו לחו"ל. לפי הסטטיסטיקה של ממשלת א"י חזרו ב-1926 לפולין 7365 נפש. ובשנת 1927-5071 נפשות. היוצאים חזרו בעירום ובחוסר כל כשבלבם פנימה מקננת אכזבה ומרירות כלפי עצמם וכלפי העולם כולו.

בורשה פרצה התנגדות היסטרית לקרנות הלאומיות, לרבנים ועסקנים ולמנהיגים בארץ. ההנהלה הציונית בפולניה היתה עורכת „משפטים" נגד היורדים. ב„דבר", כ"ג חשון תרפ"ז, פורסם דו"ח על המשפט הפומבי הזה.

המשפט על "יורדי" העליה הרביעית בורשה.

המשפט הפומבי הזה עורר התענינות עצומה בקרב הקהל היהודי. אולם המשפט, אחד האולמים הכי גדולים בורשה, היה מלא מפה לפה, — בתור קטיגור הופיע ציר הסיים ה"ה א' לוינסון וסניגור ד"ר גוטליב, אחד ממנהיגי „צת לבנות" בפולין. המשפט התחיל בגבית עדות מבני העליה הרביעית, אשר חזרו מא"י, חרדה צברה לשמוע את דברי העדים. מכאובם וכשלונם הפרטי העביר אותם על כל ציוניותם, והרי הם מלאים רגשות נקמה בכל מה שנפגשו בה בא"י, זעמם זה מכוון נגד „חסתדרות הפועלים המקבלת את התקציב דציוני", נגד ההנהלה הציונית „שהשאירה את העולים לנפשם", נגד הסקידים הציונים „הלוקחים משכרות שמנות על

חשבון העם", כל המשפט התנהל באטמוספירה של התנגשות ומתיחות רבה בלוית צעקות, הפצת שקרים ודבות, ביחוד רבה התמרמרות הנאספים כשדברו השבים על משכורות הפקידים הציונים. ההתפרצויות הגיעו כמעט לידי מהומה, בכל אופן עצם ההתרגשות הזאת מסביב לשאלות א"י הראתה שוב כי למרות הירידה של הציונות ולמרות כל הדבות והשקרים שמפיצים אויביה, עומדות שאלות א"י במרכז התעניינותם של ההמונים היהודים, מדריכות מנוחה ומזעזעות עד היסוד.

נכון העיר גרינבוים בתוך נאומו של אקספירט, שיש להשתתף בצערם של כל אלה שעלו וירדו, ולהתיחס אליהם כאל קרבנות מלחמה. אולם, הזדהיר בהם גרינבוים, אינני מקנא בגורלכם, אם יחסכם למה שקרה לכם יעמידכם ברחוב העם היהודי כבוגדים וכמרגלים.

נקודת המרכז של המשפט היה הנאום הנמרץ של הקטיגור לוינסון שנאמר בכשרון וברגש רב. הנואם התחיל מתולדות העליות הקודמות, נתח את המושג "עליה" והראה, כי לעליה המבוהלת הזאת אין הזכות המוסרית לשאת את השם "עליה". בהמשך דבריו בקר את המצב הפסיכולוגי של העליה הרביעית והשוה את המשבר בא"י למשבר של היהדות הפולנית.

את עיקר ההאשמה הטיל הנואם על יוצרי האידיאולוגיה של "המעמד הבינוני", של הגירה המונית ושל ההתישבות התל-אביבית. באשר, לפי דעתו, הם רמו את העליה הרביעית ובגדו בה. רמו — מפני שהמריצו המונים מחוסרי כל חנוך בהכרה הציונית להגירה לא"י וחבטיחו להם אפשרויות של קיום על בסיס של מסחר ותעשיה זעירים, כשהארץ לא היתה מוכנה לכך; ובגדו — כי אף אחד מהם לא היה על המקום בכדי לטפל בעליה הזאת ולנהלה. המשבר הנוכחי אינו משבר של א"י או של הציונות, זהו משבר של עליה של "אנשי רוח" ושל האידיאולוגיה של "ציוני רוח". והוא סיים בקריאה להכשרת הלבבות, חנוך העם למהפכה פנימית וצורת חיים חדשה בארץ.

אולם לא פחות השפיע על הקהל השאלה שהציג בתשובתו ד"ר גוטליב, האם ביחידי סגולה אפשר לבנות עם וארץ? ודוקא את עמנו, ודוקא בארצנו.? בצבצה טרגיות בכל דבריו של ד"ר גוטליב, טראגיות של יהודי שרוצה לראות א"י עברית בנויה, שאין לו כבר סבלנות יותר ללכת בדרך הישנה הממושכת והאטית, ומה גם כשהזמן לבנין הוא מוגבל מאד „אם לא עכשיו — בתקופה הכי קרובה — אימתי" ? האספה לא קבלה כל פסק־דין, המשפט נסתיים רק בקבלת רזולוציה נגד „המרגלים" המפיצים דבות ושקרים על ארץ־ישראל.

המשפטים האלה הגבירו עוד יותר את המרירות בלבבות האומללים האלה ואת הרוגז בין יהודי חו"ל. מהלך הרוחות בין יהודי פולין בימים האלה אפשר לראות מהדין וחשבון ב„הארץ" מכ"ב טבת תרפ"ז, של נציגם של „עולי פולין", ה' ריכרט, שחזר לא"י אחרי שהותו בפולניה כחבר המלאכות של התאחדות עולי פולין.

„המשפט הידוע שנערך נגד העליה הרביעית עורר התמרמרות מרובה בחוגים רבים בפולין.

ההוכחות שהשתמשו בו היו מעליבות למדי וכמה מכאיב הדבר, שהמאשימים הם אלה שלא נקפו אצבע קטנה בעבודת ארץ־ישראל. ואלה באים להאשים את אלה שנחרבו לגמרי על ידי מגמתם להאחז בארץ, ואם היו בין אלה עולים שלא היו אידיאליסטים במאה אחוזים, הלא כולם רצו להקדיש משלהם בשביל ארץ ישראל".

הצבור היהודי בורשה היה נוכח באספות שבהם השתתפו אישים ומנהיגים מפורסמים, אשר שפכו קתונות של שופכים אחד על חברו, הוכוח חרג מן המסגרת של הגינות וכבוד ואין פלא שגם הצבוריות היהודית כולה לא יכלה להנצל מן הנגע שדבק במנהיגים וכדרכו של עולם גם אצל העסקנים והסופרים נתפלגו הדעות, אלה מזכים את הישוב ואלה מחייבים, אף אחדים מחברינו מצאו להם תומכים בחוגי העתונאים ובחורף שנת תרפ"ז התחילו

בעתוני ורשה התנפלויות גסות ותכופות שנתכו כברד אבנים על ראשינו.

באחת השבתות בעצומו של החורף בשנת תרפ"ז קבלתי מכתב מידידי שבורשה, ר' יעקב יוסף קאלענבערג, ובתוכו קטעים מן העתונות, דברי בלע והשמצה: שהחברים שבפולניה לא מכירים בועד הגבחר מטעם תושבי בני־ברק; שהם אינם אחראים בעד הפצת מניות הבנק באמריקה, ובעיקר דורשים הם מן התביעה הכללית באמריקה שיאסרוני בכל מקום המצאי. ידידי הנאמן חושש שלא יאונה לי כל רע. אולם מה הופתעתי, למחרת פורסם ב"מארגען זשורנאל" מאמר גדול על בני־ברק מאת הפרופיסור נחום סלושץ, בו תהלות ותשבחות לבני־ברק ודברי שבח לכל אלה מיהדות אמריקה התומכים בבנק של בני־ברק, המאמר היה כמוזמן מראש נגד התקפתם של החברים בורשה, עוד באותו היום כתבתי תשובה לעתוני ורשה, תשובתי נדפסה ב"היינט", ב־ו' שבט תרפ"ז.

בהלכי ברחוב פגשתי בידידי ר' יעקב מרק, הוא הרגיש בצערי ושאלני מה גרם לכך, הראיתי לו את קטעי העתונים, הוא עיין בהם והזמינני לבית קפה בברודווי, הזמין קפה, ושאלני מה בדעתי לעשות? הראיתי לו את תשובתי ששלחתי בדואר, הוא קרא את התשובה ואמר שהוא מצטער מאד על שעניתי בכלל ואגב כך הוא מספר לי מעשה שקרה לו בעצמו.

פרנסתו של מרק בליבאו היתה הוראת הנהלת פנקסים ע"י הדואר, פעם קם לו מתחרה בעיר בדדיטשוב והוא הדפיס ב"הצפירה" מודעות שבהן הוא מראה ומוכיח, כי מרק הוא עם הארץ, רמאי וכו'. מר מרק ענה על המודעות, והשני מדפיס שוב חוברת ושולח אותה באלפי טפסים לערי רוסיה, מרק כותב תשובה ונוסע לורשה אל הצנזור הממשלתי, הסופר הידוע א. ש. פרידברג, כדי לקבל את הרשיון להדפיס חוברת התשובה. פרידברג לקח ממנו את החוברת ואמר לו לבא למחרת בבקר. באותו ערב הלך מר מרק לביקור אצל נחום סוקולוב, סוקולוב שמח בו מאד ושאלהו למטרת בואו לורשה, הוא סיפר לו את כל המעשה וסוקולוב פנה אליו ואמר: לו שמעני,

עזוב את החוברת בידי פרידברג וסע עוד הערב הביתה, וכאשר מר מרק התעקש ספר לו סוקולוב עובדה שבדידו הווה.

כידוע, התנגד סוקולוב לרעיון חבת ציון בשנותיו הראשונות, אף הוא פרסם מאמרים מלאי לעג וביטול לרעיון של ישוב א"י, אז כתב הסופר ש. פ. רבינוביץ — שהיה באותו זמן המזכיר הראשי של חובבי ציון בורשה — חוברת והדפיס אותה בשם "מעשה נס" "ראשי תיבות" נחום סוקולוב. כשהביאו את החוברת לסוקולוב השתומם מאד ובכדי למנוע את פרסומה שלח למוציא לאור וקנה את כל שלשת אלפים האקסמפלרים בשלמו במיטב כספו סך 600 רובל, משראו המדפיסים שביום אחד אזלה הסחורה מן השוק הדפיסו מהדורה שניה בעשרת אלפים אקסמפלרים. סוקולוב התחרט על מעשהו ולא הפריע יותר מלהפיץ את החוברת. סוקולוב גמר את סיפורו למרק ואמר לו: שמע ר' יעקב, השנה ד"היא היתה השנה הכי מוצלחת של העתון, קהל קוראיו חפש בכל יום את תשובתי ואני שתקתי.

סוקולוב סיים את סיפור המעשה שלו: היהודי מברדיטשב הוא פגע רע המחפש עלילות שוא, בלי ספק הוא מחכה בכליון עינים לתשובתך וכבר מוכנה אצלו התנפלות חדשה, סע ר' יעקב הביתה והמשך לעמוד בדיקנות בקשרים עם תלמידיך. ר' יעקב שמע לקולו של סוקולוב ונסע הביתה, העסקים גדלו והתרחבו והיהודי מברדיטשב נשתתק, וכמו שלא ידע מנין הוא בא כך לא ידע לאן נעלם.

וכך גם, אומר ר' יעקב, מפציר אני בך ידידי ר' יצחק, אל תוסף לענות לאנשים האלה, כוונתם אינה אלא להכתים את שמך, בו בזמן שאתה בונה עיר בארץ ישראל. שמעתי בקולו של ר' יעקב מרק, לא עניתי יותר לשום דברי שמצה.

אך בלבי חשתי געגועים גדולים לראות את אחי ורעי בורשה, רציתי לנסוע לורשה ולבוא בדברים עם החברים כדי לפדות חלקות אדמה מאותם חברים שאין ידם משגת, או שהתיאשו מלנסוע ארצה. התיעצתי עם חברי בבני־ברק, והנה קבלתי מאת ועד המושבה מכתב שנתקבל מורשה מכ"א שבט תרפ"ג, מאחד החברים חישרים והחשובים הנמצא כעת בארץ וזה לשונו:

הגם בהיותי באי"י ידעתי את התהום המפריד בין החברים באי"י לחברים שבחו"ל, אבל אין דומה שמיעה לראיה. לדאבוני המחיצה המפסקת כל כך גדולה שאין בידי יחיד לסלקה, וכל מי שיבוא מא"י וילמד זכות אין שומעין לו והוא בחזקת חשד. -- הם אומרים בלי שום בושה, אם יבוא גרשטנקורן או וגמן לורשה "קנאים יפגעו בהם".

המכתב הזה דכאני עד עפר, נפלה עלי אימה ופחד, כי הלא הכרתי את רוח החופש של הממשלה הפולנית, די היה במלשינות שהוצאתי כספים מפולין לארץ ישראל כדי ליפול בפח, ולכן חזרתי לב"ב, מבלי לבקר את פולניה. אני מודה שחטאתי הרבה נגד חברי בפולניה בזה שלא הרהבתי עוז לנסוע אליהם ולהסיר מעלי התלונות, מהן צודקות ומהן בלתי צודקות. אני מוחל להם במחילה גמורה על כל הצער והעלבון שגרמו לי. על אלה שאינם כבר בחיים ת ה י נ ש מ ת ם צ ר ו ר ה ב צ ר ו ר ה ח י י ם. ועל חטאי ופשעי נגדם: הבוחן כליות ולב יודע שלא התכוונתי, חלילה, להרע לשום חבר בזדון, ועל השגגות: ו ה ו א ר ח ו ם י כ פ ר ע ו ן.

האחים ר' יהושע ור' מרדכי הילליגמן

ר' יהושע ואחיו המנוח ר' מרדכי ע"ה הילליגמן, הידועים למתישבי בני-ברק ע"ש בית הכנסת הבנוי ברחוב ר' עקיבא הנקרא על שמם, יש להם חלק גדול בבנין בני-ברק מאז שנת תרפ"ו, שנת המשבר בארץ. וכדאי למסור לדורות הבאים מקור מחצבתם שממנו שאבו האחים הנ"ל את צדקת פזרונם לכל דבר תורה ומצוה ובנין הארץ.

ר' יהושע הילליגמן נקרא ע"ש זקנו השר הגאון המפורסם ר' יהושע צייטלין (צייטליש) משקלוב, הנקרא השר מאושיצא, שהיה גאון מופלג בתורה. השכלתו וידיעתו בהלכות המדינה הביאוהו לפני הנסיך פוטומקין, שר צבא חיל רוסיה במלחמתו עם הטטרים ואם התורכים. הלה הפקידו לספק לו כל צרכי הצידה למלחמותיו. בגלל אמונתו ישרו וחין טעמו זכה לתור מצלת יועץ החצר. ר' יהושע צייטלין חבר הגהות לספרו הגדול של רבינו יצחק מקורביל, בעל "התוספות", אשר נקרא "ספר מצות קטן" (סמ"ק) ונדפס עם הפנים בקאפוסט (1820), ביחד עם שאלות ותשובות שלו.

את רוב עשרו וצדקתו מתאר חתנו הרב ר' מרדכי נתנזאהן ז"ל בספר "קריה נאמנה", מאת החכם הסופר ר' שמואל יוסף פין: "חצר השר הגאון מוהרי"ץ (מוה"ר יהושע צייטלין) ביפה נוף, גנות ופרדסים סביב לו. בשוב הגאון למנוחתו, מהמון עסקיו הגדולים, אחרי מות פטרונו אוהבו הנסיך פוטומקין, היה למקום כנוס ומשגב לכל גדולי הדור במדינתו. בשבת השר הגאון בארמונו כמשפט השרים הגדולים בחדרים מחדרים שונים, מלאים כל טוב ועושר וסגולות, ובתי עקד לספרים חדשים גם ישנים, כתבי יד עתיקים ויקרים בנגלה ובנסתר ובית מדרש גדול ונהדר בקדש, עם ספרי תורות עתיקים כתובים על קלף צבי הובאו מתוגרמה, וכלי קדש יקרים בכסף ובזהב ובאבני יקר, דהתאספו שם כל העדרים לתורה ולחכמה, כל איש צר ומצוק וכל רב אשר לו שאלה באיסור והיתר ובדיני ממונות, הנשפטים עם השופטים עלו

כלם השערה. השר הגאון קבלם בסבר פנים יפות ולב שמח, מלא את בקשתם וחרץ משפטם. כמה מגדולי עולם נאספו אליו להשתעשע בתורתו ולשבת בהשקט ובבטחה בבית מדרשו, בחברתו ובחברת בנו, הרב הגדול, הצדיק החכם, מוהר"ר משה זלה"ה. שמה ישב בימי היותי שם מורי ורבי בגפ"ת, הרב הגדול מהו"רר נחום מטשאוס ז"ל ושמה גמר את ספרו "תוספות בכורים" ועל התוספתא, שמה אוה למושב לו לפני בואי הרב החכם המפורסם מהו"רר מענדל לפפין מסטאנאב, ושמה חבר את ספרו הנפלא "חשבון הנפש" וצמו הרב הגדול החכם הרופא והמוסמך מהו"רר ברוך דאקטר משקלוב. בבית נכון לנשא זה בחר לשכון גם הרב הגאון החסיד ר' בנימין ז"ל, תלמידו של הגר"א ז"ל כי לבו ראה בחכמה, אשר שמה יוכל לבצע מעשה חסידותו ופרישותו ולנהוג בתורה ובחכמה, באין מכלים דבריו.

אמם של האחים היליגמן נעכא ע"ה היתה בתו של הרב הגאון ר' צבי ז"ל רב בצעריקוב, ונכדתו של הרב החכם הכולל הנקרא ר' משה חריף ז"ל, בנו של השר הגאון מוהרי"ץ ז"ל. אביהם ר' יוסף חיים היליגמן ע"ה היה מופלג בתורה ובחכמה ואשתו שהצטיינה בנדיבות לב יתירה – התישבו בעיירה אוברוביטשי ע"י הומל והיו בעלי אחוזות גדולות ומוחרי יערות. וביתם, בית נדיבים, התנוסס לתפארה בכל הסביבה והיה פתוח לרווחה לכל קשה רוח ומר נפש.

אחרי פטירת הוריהם המשיכו האחים הנ"ל לנהל את האחוזות ואת מסחר היערות שהוריהם הורישו להם. הם נשאו ונתנו במסחרם באמונה והיו אהובים ומחובבים על כל מכריהם ויודעיהם. בסופה של המאה שעברה העתיקו האחים את מושבם להומל, ושם נספחו לתנועת חובבי ציון, וכשהופיעה הציונות המדינית התמסרו לה, בכל לבם ונפשם. ר' יהושע היליגמן עמד בראש הועד המרכזי של האגודות הציוניות בהומל והשתתף כבא כח הציונים בהומל בועידה הגלילית בוילנא בשנת תרס"א, בועידת חובבי ציון באודיסה בשנת תרס"א, בכנסית מינסק בשנת תרס"ב השתתפו שניהם. בקונגרס הששי בבזל בשנת תרס"ג, בועידת מוסקבה בשנת תר"פ.

מהומל עברו ר' יהושע ואחיו ר' מרדכי ז"ל למוסקבה ושם היו להם עסקים גדולים כמונופוליסטים לניר, ולמרות עסקיהם המרובים לא היה מוסר צבורי וציוני שהאחים היליגמן לא השתתפו בו באונם ובהונם. הם היו בין אסירי ציון של צירי ועידת מוסקבה בשנת תר"פ והיו כלואים כחדשיים במרתפי לוביאנקא של ה. ג. פ. או.

בשנת תרפ"ו בא ר' מרדכי ע"ה, אחיו הצעיר של ר' יהושע, לארץ, קנה חלקת אדמה בבני-ברק ונטע בה משתלה בשביל נטיעת פרדס, בשנת תרפ"ז עלה ארצה ר' יהושע עם משפחתו וקנו שטח של 120 דונם בגבול המושבה, אף התישבו בתוך המושבה והחלו לנטוע פרדס באדמתם. הרבה משפחות פועלים מצאו אצלם את מחיתם בעבודת כפיהם. בו בזמן שהרבה מן הפרדסנים בשכונתם לא דקדקו במצות העבודה העברית, הקפידו הם במצות „וחי אחיך עמך", והעבודה בפרדס נעשתה על טהרת הפועל העברי. באופן יוצא מן הכלל דקדקו האחים הנ"ל על „לא תלין פעולת שכיר", הפועלים שעבדו אצל היליגמן הרגישו בעצמם יפה את ההבדל בין נותן עבודה זה לנותני עבודה אחרים. לא נדרש מאת. הפועל תוצרת יותר מכפי יכלתו, בצר לפועל עברי או לפני חגים שלמו האחים הנ"ל מפרעות לפועלים שעבדו אצלם.

ידיהם היו פתוחות תמיד לכל דבר מצוה ופעולה צבורית, לא הבדילו בין פעולה ציונית — לאומית ובין השתתפות בהקמת „תלמוד תורה" משעם אגודת ישראל בבני-ברק, שמרו על הכלל „אין בודקין למזונות", אשר קבלו בירושה מאבותיהם הגדולים.

אחרי מותו הטרגי בתאונת דרכים של אחיו ר' מרדכי ז"ל בי"ד אייר תרצ"ג קנה ר' יהושע מגרש רחב ידים ברחוב הראשי של בני-ברק והקדיש אותו לבית כנסת. תרם תרומות גדולות לבנינו וסדורו של בית הכנסת, אף השתתף בנתינה הגונה לבנין ישיבת „בית יוסף".

הגיעו ימי הזקנה לר' יהושע שלנו. הרב הגאון כהנמן שליט"א מפוניויז קנה חלק מאדמתו להקים שם את „קרית הישיבה" ור' יהושע זכה לחיות ולהנות מטוב ה' בארץ החיים.

בקורו של נחום סוקולוב

הרבה סבל וחבלי בנין נפלו בחלקה של המושבה בשנת תרפ"ו, אבל מלבם של התושבים נשתכחו כל דאגותיהם באותו יום ו' באלול, עם ביקורו של מר נחום סוקולוב, בלוית קרובים ונכבדים ה"ה ד"ר הלפמן, ה. קרונסקי וה. אריאב בבני-ברק.

נחום סוקולוב, יהודי פולני, תלמיד חכם גדול, סופר עברי מפורסם וחכם כולל רב גוונים, הופתע מקבלת הפנים החמה שנערכה לכבודו בבקרו בבני־ברק, לפני צאתו את הארץ.

בהזדמנויות ישונות שנזדמנתי עם מר סוקולוב בחו"ל אחר בקורו אצלנו מזכיר היה בהתפעלות מרובה אותו בקור ותכונה המזהירה מסביב לו.

לזכרון ביקורו רשם ב„ספר הזהב" של המושבה את השורות האלו:

„אני הייתי מצטער על שלא נזדמן לי ולא אסתייע מילתא עד עכשיו לבקר במושבה החביבה בבני־ברק. אעפ"י שכבר יצאה לה מוניטין בעולם. והרבה שמועות הגיעו לאזני ומהן טובות ומשמחות והנה היום עשיתי את הבקור הראשון ונתקבלתי בחיבה ובספ"י, בתוך קבוץ של אחינו זקנים וצעירים והרי זה רק הביקור הראשון לשעה קלה. הוא הספיק להראות שרוח נכון וכח נפשי גדול דופקים במושבה הזאת. והנני מברך בכל לבי את הקבוץ הזה באושר ובנחת ושלוה — אחרי כל הנדודים והיגיעות וההכנות. ואני תקוה שאזכה לראות בשכלולה ובסוסה של המושבה בני — ברק ".

ו' אלול התרפ"ו.

נחום סוקולוב, צלינה סוקולוב, ח. אריאב, ד"ר מ. הלפמן.

נסיעתי השניה לאמריקה

מסורת חסידית על חפסוק „מי יעלה בהר ה׳ ומי יקום במקום קדשו״ (תהלים כ״ד) אומרת: דוד המלך התכוון בפסוק זה לשתי מדרגות המצויות להולכים בדרך התורה והמצוה: האחת „מי יעלה בהר ה״ והשניה „ומי יקום במקום קדשו״. אין קושי להגיע למדרגה הראשונה, לעומת זאת קשה לו, למי שהגיע למדרגה ידועה, לעמוד בה, וזוהי מדרגת ״ומי יקום במקום קדשו״. עד כמה שקשה לעמוד במדרגה בנוגע למצוות שבין אדם למקום, הרי קשה פי כמה וכמה לעמוד במדרגה בנוגע למצוות שבין אדם לחברו.

קל מאד לרכוש ידידים בשעה שאין נזקקים להם, אבל קשה מאד לאדם לרכוש ידידים בשעה שהוא זקוק לטובתם, אפשר גם לרכוש ידידים לזמן מה, אבל העיקר הוא שהידידות תתמיד — בבחינת ״ומי יקום״.

לפיכך נחרתו עמוק בזכרוני אותם עסקנים שלא עייפו ועמדו לימיני גם בבקורי השני באמריקה, כשם שעזרוני בנסיעתי הראשונה. מלבד הידידים שהזכרתי למעלה, ה״ה גואל, שנור, כהן, האחים סטאוויסקי, חרב מנדלביץ, אברהם ליאון, יעקב פינר, ר׳ שמואל ווילנר ע״ה וכדומה — רכשתי לי בניו־יורק בנסיעתי השניה שני ידידים נאמנים לעניני בני־ברק: מר דוד סורדוט ע״ה, שהתידדתי אתו עוד באניה, כשחזרתי מאמריקה לארץ ישראל, ובאמצעותו את מר לואיס גורדון.

מר דוד סורדוט היה בעל בית חרושת גדול לצרכי הלבשה בברודוויי שבניו־יורק. כשבאתי אליו בפעם הראשונה לבית־החרושת שלו, ביום השני להיותי בניו־יורק, שמח בי שמחה גדולה ושאלני מה אני מבקש ממנו, כשנקבתי את הסכום ענה הוא לקראתי: לא חשבתיך לבטלן כל כך, כשנכנסת אלי החלטתי בפחשבתי לתת לך פי שלש משדרשת.

למר סורדוט היה חדר מיוחד בבית מסחרו — בשביל אורחים חשובים, ואורחים חשובים היינו: אורחים מארץ־ישראל. כשהעיק

משהו על הלב היו עולים לדוד סורדוט, ואף בעונה הבוערת ביותר של עסקיו, היה מקבל את האורח בסבר פנים יפות ובבת צחוק על פניו. בפקחותו הרבה היה רואה למעמקי לבך לדאגותיך וסבלותיך, ולפתע מופיע על השלחן בקבוק קוניאק מתוצרת א"י עם פרפרת (לכאורה מוכרח הוא לשתות כוס קוניאק בתוך להט העבודה ודרך אגב צריכים לחיטיב עמו ולשתות אתו), ומי שבא אליו לפנות ערב הריהו מחזיק בו עד עת נעילת בית — החרשת ואז הוא מזמין את האורח לביתו. לכאורה, היתה ההזמנה בכדי להתיעץ באיזה ענין חשוב אבל באמת היתה הכוונה להזמין את האורח לביתו ולבלות אתו כמה שעות כדי להפיג צערו. הרבה פעמים היה הולך עם האורח לבקר אצל ידידים שהכין לו מראש, וכך בלה האורח מא"י בחברתו הנעימה צד שעה מאוחרת ואף נשאר ללון אצלו. בבוקר היה מר סורדוט מסיע במכוניתו את האורח למקום שרצה ולעתים קרובות בתוספת שיקים של מאה דולרים שמר סורדוט עשה בשבילו באותו ערב. אחרי הפרידה ממר סורדוט היה האורח מוסיף כח ועצמה למשך ימים רבים.

צוד מנהג היה לו למר דוד סורדוט, כשהיה נוסע בבוקר לבית-החרושת שלו היה סר לשכניו, שאף להם היו עסקים בניו-יורק, בכדי לקחת אותם אתו במכוניתו. אבל הוא לקח אתו רק אלה ששקלו את השקל הציוני ושהיו תורמים ל"קרן היסוד" ול"קרן הקימת". רבים מן השכנים, חשבוהו לפקיד ההנהלה הציונית.

פעם אחת נסענו והמכונית מלאה וגדושה והנה יוצא לקראתנו יהודי ש"שקלו" בידו והוא עוצר את המכונית וצועק: הללו, אדון, יש לי שקל אתה מוכרח להעלותני במכוניתך.

מר לואיס גורדון שכנו של מר סורדוט היה. אדם עדין — נפש ועשיר גדול, מוצאו מאושמונה שעל יד ווילנא, מר סורדוט קרבהו לציונות ומר גורדון היה תלמיד מקשיב. שני היהודים הקימו בשכונתם בית-כנסת ו"תלמוד תורה", שעלו להם בהרבה אלפי דולרים. כל יום ראשון בשבת, עת הילדים פנויים ללמודיהם, היו גוהגים ה"ה סורדוט וגורדון לנסוע במכוניותיהם מבית לבית בכדי לאסוף את הילדים הקטנים

הלומדים כל השבוע בבתי – הספר הכלליים או שמבקרים בבתי־ספר לא יהודים אחרים, בכדי שלפחות יום אחד בשבוע ילמדו למודי יהדות. מי יתאר את שמחתם של שני היהודים הללו, כשעלה בידם להשפיע על ההורים ועל הילדים שיבקרו בתלמוד תורה ערב ערב. מזמן לזמן, בפרט בחגים כחנוכה ופורים היו עורכים בתלמוד תורה מסיבות שמחת על חשבונם ושם היו מתכנסים גם ההורים בכדי לשמוע את ילדיהם העומדים בבחינות.

הרבה פעמים הייתי מוזמן למסיבות אלה, אף הייתי מדבר לפניהם על משמעותו וערכו של חנג, לתוך הדברים הייתי משלב דברי אהבה וחבה לא"י. כך נוספו לי בנסיעתי השניה כחות חדשים למען מפעלינו. יהי זכרם ברוך לעד ולנצח נצחים.

הועידה ה־12 של "המזרחי" באמריקה

בכסלו תרפ"ז התכנסה הועידה ה־12 של המזרחי באמריקה. מנהג נאה מקיימים מכנסי ועידות „המזרחי" באמריקה: הרבנים והצירים מקדימים לבוא לעיר, בה מתקיימת הועידה, לפני השבת. בשבת נואמים הרבנים בכל בתי־הכנסת, כל הצירים עורכים את סעודת השבת שלהם בצוותא, הרבנים אומרים דברי תורה, החזנים זמירות והשבת שלפני הועידה הופכת לשבת של התקרבות בין הצירים. המנהג הזה היה משרה לזמן רב מרוח היהדות הנאמנה על יהודי המקום, הטרודים כל השנה בטרדותיהם היום — יומיות. ליהודי הבא מאירופה ומושגיו על אמריקה הם אחרים, היתה זאת הפתעה נעימה שרושמה חזק.

ביום ראשון בערב נפתחה הועידה באחד מבתי המלון הגדולים ביותר בוושינגטון. לפי התכנית הייתי צריך לדבר באחת הישיבות על המצב הכלכלי בא"י, אולם מה הופתעתי כאשר נתבקשתי מיד לברך את הועידה בלילה הראשון בשעת הפתיחה החגיגית. בעלותי לבימה לא ידעתי במה לפתוח, אבל השי"ת היה בעזרי. מסרתי לועידה ברכה בשם תושבי בני־ברק ובשם תלמידי ביתה"ס של המזרחי וספרתי להם מעשה.

פעם בא רב אחד לבקור בבית הספר שלנו בבני־ברק ומצא את הילדים כשהם לומדים בספר בראשית. שאל אותם הרב: הגידו נא לי ילדים, מי מן הדמויות שנפגשתם בהן בספר בראשית מוצאת חן בעיניכם יותר?

קם ילד אחד ואומר: בעיני מוצא חן ביותר נח.

שואל הרב: מדוע נח דוקא?

עונה הילד: משום שכתוב „ונח מצא חן בעיני ה'", אם מצא חן בעיני ה' לא ימצא חן בעיני?

קם ילד שני ואומר: בעיני מוצא חן ביותר אברהם אבינו,

שואל שוב הרב: מדוע דוקא אברהם אבינו?

אומר הילד: מפני שהוא היה היהודי הראשון שהלך לא"י.

קם ילד שלישי ואומר: בעיני מוצא חן ביותר יצחק, שאל הרב: מדוע:

עונה הילד: מפני שאברהם אבינו עזב את הארץ בימי הרעב וירד למצרים אבל יצחק שמע בקול ה': "גור בארץ הזאת" והוא קיים את מצוות ה' אפילו בשעה שהמצב בארץ היה קשה.

המלים המועטות האלו עשו רושם כביר על הקהל בועידה שהתכנסה בסמן של המשבר בא"י ותחת הרושם המדכא של החוזרים מא"י לחוץ לארץ.

אחרי גמילת הישיבה הראשונה ניגש אלי ידידי ר' יצקב מארק ואמר לי שהוא הוא שסדר לקבעני בין המברכים הראשונים ולא להודיעני על זה מקודם. כששאלתיו: היתכן? ענה לי בפשטות, שמן הנסיון יודע הוא כשרוצים שנואם ותיק יצליח בנאומו הקצר אסור להודיעו על זה עובר לנאום, כי תמיד יש באמתחתו משהו מענין לכמה רגעים. אבל כשמודיעים לו מקודם הרי הוא רוצה להראות את יכלתו הרבה והנאום נמשך זמן רב, דבר שלעתים קרובות מקלקל את הרושם.

באותה ועידה עשיתי הכרה עם מאות צירים מכל קצות אמריקה ובין החלטות הועידה היתה גם החלטה לטובת בני-ברק בנוסח זה:

הועידה שמעה בשמחה רבה ע"ד התפתחות המושבה בני-ברק והיא מבקשת מאת המרכז העולמי לסייע גם להבא להתפתחות המושבה בחומר וברוח. כמו כן דורשת הועידה מאת חברי המגבית באמריקה לסייע בידי מיסד המושבה מר י. גרשטנקורן השוהה עתה בארץ זו.

לוס – אנג'לס

בסוף קיץ תרפ"ו, מיד אחרי בואי לניו-יורק, הוזמנתי לאחד השבתות ע"י ידידי הנאמן ר' ברוך שנור למצון הקיץ שלו שעל שפת הים. בשבת נאמתי בבית הכנסת בשעת התפלה ואחרי התפלה נגש אלי איש אחד שהציג את עצמו כמר בראון ממדינת יוטה. יש לו לשוחח אתי בענין חשוב אחד לטובת ארץ ישראל. בשיחה ספר לי, כי הוא בעל חוה במדינת יוטה וכי בשנים האחרונות עלה בידו לפתח במדינתו גידול עופות בקנה מדה רחב. עתה יושב הוא בניו-יורק כסוכן הממשלה של מדינתו ובידו נתון הפקוח וההסדר על מכירת העופות והביצים. ביזמתו חגיגה מדינת יוטה במשך 5 שנים לאקספורט של עופות וביצים במליונים דולרים. מר בראון הוא אדם מן העם, רחוק מציונות, אולם דברי השפיעו עליו ועוררו בו את הניצוץ היהודי — הוא רצה להתיעץ אתי אם אפשר לפתח את הענף הזה בקנה מדה גדול גם בא"י.

ר' ברוך, ידידי, התלהב לתכנית המוצעת וגמרנו אומר ביניינו שמר בראון יאסוף ידיעות על ענף גידול עופות בארצות השכנות לא"י (כמו סוריה מצרים וכו') ובכדי שאוכל אני להכיר יותר את הבעיה החלטנו להפגש בקליפורניה בזמן חופשתו השנתית של מר בראון. שם נבקר את מרכזי גידול העופות בלוס אנג'לס ובעיקר הוא רצה להראות לי כפר אחד בשם פטלומה, ע"י סאן-פרנציסקו שמקור פרנסתו העיקרי הוא גידול עופות. בכפר יושבות עשרות משפחות יהודיות המגדלות עשרות אלפים עופות — ביניהן משפחות עשירות מאד.

נסעתי ללוס אנג'לס בדצמבר בלוית ידידי מר ברוך שנור. יצאנו את ניו-יורק במוצאי שבת בשעה שירד שלג סמיך והקור דקר בפנים, והגענו ביום ששי ללוס אנג'לס במקום שהשמש זרחה וחממה כמו בקיץ הניו יורקי.

בלוס אנג'לס מצאתי סביבה יהודית ציונית; הרב ש. מ. נעכעס, שהוא בעצמו יליד א"י קרבני מאד, ישבתי בלוס אנג'לס

כחדש ימים, רכשתי לי שם ידידים נאמנים, תלמידי חכמים ומשכילים. אחד מציוני לוס אנג'לס, מר א. פ"ש, מסר לי ספר תורה שנכתב בכספו לזכר בתו המנוחה. לקחתי את ספר התורה אתי לבני-ברק והוא נמצא בביהמ"ד הגדול. לאחר שמר בראון בא ללוס אנג'לס ולאחר שבקרנו במשך כמה ימים בחוות שבסביבת העיר נסעתי לסאן פרנציסקו.

טן פרנציסקו.

בטן פרנציסקו ישב אז על כסא הרבנות של הקהלה החרדית ידידנו הנאמן הרב זאב גולד. הוא קבל את פני בתחנת הרכבת ובמשך שבועיים ימים אכסן אותי בביתו, בהשתדלו להנעים לי את ישיבתי בעירו. גם בטן פרנציסקו מצאתי סביבה של חסידים ואנשי מעשה, כמו ר' דוב דולר, מר וואלובסקי וכדומה.

עובדה של הכנסת אורחים אצל בעל בית פשוט עשתה עלי רושם חזק. במוצאי שבת בא אלינו לביקור יהודי ורשאי אחד ר' משה אהרן סארף ואשתו. שניהם ממוצא משפחות מיוחסות בורשה. הם יושבים בטן פרנציסקו כבר שנים רבות ומר סארף הצליח בעסקיו והתעשר. משמעו שיהודי ורשאי מא"י מתארח אצל הרב גולד באו לבקר ולראות. תוך כדי שיחה נודעה למר סארף מטרת בואי והוא שאלני מתי בדעתי לעזוב את העיר. אמרתי שביום שני, אולם הוא מפציר ואומר: לאו, לא תסע לפני יום חמשי מכיון שרוצה אני שתהיה אורחי ביום רביעי בערב. אמרתי למר סארף, כי מוכן אני לבקרו עוד לפני יום שני אבל הוא ואשתו בשלהם; בקורי אינו יכול, לצאת לפוצל לפני יום רביעי בערב. הרב גולד אף הוא עמד על כך שאקבל את ההזמנה, כי על כן בעלי בתים חשובים הם; לא יכולתי לסרב לרב גולד והסכמתי.

ביום רביעי בערב באה מכונית לקחתנו. כשנכנסנו לבית מר סארף עמדתי משתומם למראה קהל האורחים הרב שהוזמן ולמראה הסעודה שהכינו – ממש כסעודת שלמה בשעתו. הרב גולד נשא נאומו ואחריו מסרתי אני דרישת שלום מארץ ישראל. או קם בעל הבית מר סארף ופנה לקהל האורחים מתוך בדיחות הדעת: רבותי! אם זכינו שיבקר אצלנו יהודי משלנו אל נשלחהו ריקם, נשתדל שיצא מכאן שבע רצון ומלא ברכה, הוא לא הניח איש ומי שפנקס השיקים לא היה אתו נתן מר סארף שיק עבורו. באותו ערב אספתי סכום הרבה יותר גדול מאשר במשך שני השבועות ששהיתי בהם בטן פרנציסקו.

"ברקאי" — חלוצי תעשית הטכסטיל בארץ-ישראל

בחוה"מ סוכות תרפ"ה באו אלינו לבני-ברק שני חרשתנים מלודז, שותפים בעסקיהם, ה"ה מאיר ויוסף ליברמן, היה להם בית חרשת לטכסטיל בשותפות בזילוב הסמוכה ללודז ואף בית מסחר בלודז עצמה, לממכר סחורות תוצרתם שייצרו בבית החרשת שלהם ובבתי חרשת של אחרים לפי הזמנתם. ידועים היו בחוג החרשתנים לחרוצים וזריזים שהצליחו במעשי ידיהם ביושר ובאמונה, וקנו לעצמם שם טוב. שניהם לא השתייכו למחנה הציוני אלא הסתופפו בצל כ"ק האדמו"ר שליט"א מגור. כחסידי גור מובהקים, שמוצא פי הרבי קדוש בעיניהם, קבלו את דבריו של הרבי בשובו מא"י מנסיעתו השניה בחורף תרפ"ד, שיש שבר בארץ, ואפשר ליהודים אנ"ש להתפרנס בה בכבוד באמונה שלמה.

לא בקשו חשבונות הרבה, לא פקפקו ולא היססו אלא שרפו את כל הגשרים" מאחוריהם, חיסלו את כל עסקיהם, את בית החרשת על בית המסחר, העלו אתם נולים מיכניים וכל המכשירים והאבזרים הדרושים לפתיחת בית-חרשת, גם מאות חבילות חוטים הביאו אתם וסכום כסף הגון במזומן ובאו לבני-ברק לבנות לה תעשיה ולהבנות בה. בטוחים היו בעליתם שברכוש זה שהביאו, בידיעותיהם ובהכשרתם בעסקי טכסטיל שבידם יקל הדבר להם להניח יסוד לייצור אריגים בארץ.

כשנתיישבו בבני-ברק קנו מגרש והתחילו בהקמת בנין, הרגישו תיכף דוחק במזומנים. השתדלו וקבלו הלואה של כמה מאות לא"י מאת ההנהלה הציונית. כעבור זמן מה בא אליהם שותף שלישי, אחיו של ר' צבי מאיר, מר שמואל מאיר ומשפחתו. שלשתם עמלו ויגעו וברוב טרדה עלה בידם להוציא לשוק מעט מוצרים מבית החרשת שלהם, ביכורי תוצרת אריגים בבני-ברק ובארץ בכלל. אבל כל סחורה — וסחורה חלוצית לא כל שכן — זקוקה לקונים, לסוחרים מפיצים וללקוחות צרכנים וכאן נתקלו במכשולים קשים לאין שיעור. טרחו ועמלו שנה שלמה ובאו

„ברקאי" — חלוצי תעשית הטכסטיל בארץ־ישראל

לידי הכרה, שכל בעל בית חרשת בא"י עליו לעמוד בפני קשיים בלתי מצויים עד שהוא זוכה לאימון מצד הסוחרים והצרכנים ורוכש לו עמדה בשוק. ולא עוד אלא לשם כלכלת בית חרשת בארץ זקוקים הבעלים להון חוזר עצום, מרובה בשיעורו פי כמה מבלודז, שהרי בלודז החומר הגלמי בנמצא הוא לרוב במקום, באשראי אין מחסור – פתוח הוא לרוב לכל חרשתן ישר—מה שאין כן בארץ ישראל בימים ההם, הדלה מכל הבחינות.

לא היתה איפוא לשותפים חלוצי-התעשיה ברירה אחרת אלא להביא ממרחק לחמם. ובדצמבר 1926 יצאו שני השותפים צבי מאיר ויוסף ליברמן ע"ה ללונדון ובידם המלצות מאת ההנהלה הציונית והרב קוק זצ"ל, לשם צבירת אמצעים להמשיך במפעלם. בלונדון עלה בידם לעניין אנשים חשובים בקרב הצבור ונתכונן ועד של עסקנים אנשי שם ה"ה: האדמו"ר – לבית טברסקי, הרב ד"ר שינפלד ז"ל, עורך העתון „די צייט" מר מוריס מאיר ע"ה ועוד נכבדים. ביזמת הועד נוסדה חברת מניות בשם „אוצר ארצי ישראלי למסחר והתפתחות בע"מ" ואנשי הועד טרחו בעצמם במכירת המניות.

אך התחילו בפעולות וכבר הגיעו בשורות טובות לבני-ברק שהישועה קרובה לבוא, שלא יארכו הימים עוד, ומלונדון יזרום זרם חדש של כספים למפעל הטכסטיל של השותפים מאיר – ליברמן ובית החרשת שלהם ייפתח הפעם בהון יסודי בטוח ומובטח.

ברם אם נגזרה פורענות על אדם בוא תבוא במפתיע, ממקום שלא פלל לכך כלל וכלל. צף ועלה מעשה שטן מקטרג בצורת נשיא „אגודת יהודי לודז" בלונדון, שבא אל חברי הוועד הנ"ל ופסל את מר ליברמן מחזקתו כאדם ישר, לפי דבריו קבל ידיעות מלודז, שבחברה לחסכון ל„הכנסת כלה" שם (קופת חסכון לכלות שמכניסות שם תשלומים חדשיים ובכל חדש זוכה אחת מהן בגורל בסכום כסף הגון לנדוניה) שימש כמנהל אחד בשם ליברמן, שקם ביום בהיר אחד ושלח יד בכספי החברה וברח לארץ ישראל, לכן

משער הוא הנשיא מיהודי לודז בלונדון ובטוח הוא בדבר שליברמן זה הוא — הוא המועל בכספי הציבור המדובר.

מר יוסף ליברמן התקשר עם ידידיו בלודז, וכעבור זמן קצר עלה בידו להגיש תעודות מאושרות מחברות מסחריות גדולות בלודז, שהשותפים מאיר וליברמן הם אנשים כנים וישרים, ולפני עלותם ארצה פרעו את כל חובותיהם. ברם עד שבאה חליפת מכתבים זו לקיצה, נסעו שני השותפים ברוחם והתהלכו בלונדון שבורי לב, עיפים ויגעים בגוף וברוח. חברי הוועד התרחקו מהם ונמנעו מלבוא אתם במגע ומשא. לאחר עמל רב הואילו חברי הועד להשתדל בשבילם בדבר השגת ויזות לאמריקה, אף סיפקו להם אמצעים להוצאות הדרך ושלחום לדרכם.

בפורים תרפ"ז הגיעו השותפים לארצות הברית. בניו-יורק דרשו לשכני והציעו לי אחת משתים: לעזור לי במכירות מניות לבנק בני-ברק ועל כך יעמיד הבנק לרשות הנהלת בית החרשת סכום קצוב, או, אם אין ברצוני להתקשר אתם מוכנים הם לפתוח מגבית מיוחדת ליצירת קרן לעצמם. הצעתם העמידה אותי במצב לא נעים ביותר ונבוך הייתי בדעתי מה לעשות. נמלכתי בדעת ידידי הטוב מר דזייקוב גואל. הזמין אותם ידידי מר גואל אל ביתו וכששמע מפיהם את תכניותיהם, על רצונם העז והעקשני להקים בית חרשת בארץ ישראל, על אמונתם העמוקה ובטחונם האמיץ בהתפתחותו של הישוב בארץ ובעתידו המזהיר, הגיע לידי החלטה לא לתת להם לערוך מגבית מיוחדת, רק שהבנק ילווה סך 2000 לא"י לשותפי בית החרשת, שכן, לדעתם, מספיק היה הסכום הנ"ל להפעיל את בית החרשת ולהביאו בתנועה, ומצדו הבטיח עזרתו לסדר בחוג מכיריו מלווה בסך 5000 דולר לבנק שלנו לזמן ארוך נוסף למכירת מניות הבנק בסכום דומה לכך.

אחר פסח תרפ"ז, לפני צאתי מאמריקה, ערך מר גואל נשף פרידה לכבודי בביתו והזמין אליו את ידידינו הקרובים ואת שני השותפים ה"ה מאיר וליברמן ע"ה ובו במקום אסף כמה אלפים דולר. מר מאיר הפליג מיד לארץ ישראל ובדרכו סר לאיטליה לשם

קנית חוטים, והשותף השני מר ליברמן נשאר באמריקה לסייע במכירת מניות בשביל בנק בני-ברק. בשוב מר מאיר לבני-ברק התאחדו השותפים עם מפעל טכסטיל שני בארץ שהיה שייך לארבעה שותפים: ה"ה פרייטג, זבר, גולדברג וגולדמן, שנתנסו כבר במקצוע זה בארץ ומשני המפעלים נוצרה חברת מניות אחת בשם „ביח"ר ברקאי בע"מ". הגלגל התחיל סובב על צירו והארובה התחילה שוב פולטת עשן. ארבע שנים היה „ברקאי" פארנו ומוניטין יצאו לו בקהל, בארץ ובחוץ לארץ. אורחים שבקרו בבני-ברק וסיירו בבית החרשת ברקאי נתפעלו מהמוצרים הנאים והמשוכללים שהוציא לשוק. עשרות משפחות הרויחו לפרנסתן מבית חרשת זה, במישרין ובעקיפין. בימים ההם היה „ברקאי" בית החרשת היחידי לטכסטיל בארץ ישראל! ואף על פי כן לא עמדו לו כל זכויותיו, נשאנו בטרחו ובעמלו של בית החרשת עד שנתיגענו בו, הון עצום של כספי מניות שמכרנו באמריקה בלע „ברקאי" ונדון לסגירה. מה היו הגורמים לכך? להסברת הדבר נקדים פרק מיוחד לפי קורות הצתים כסדרם. הדבר שברצוני לציין כאן ולצערי הרב, ששלשת השותפים: יוסף ליברמן, צבי מאיר ושמואל מאיר ע"ה לא זכו לראות בעיניהם מה שכן זכו אחרים מהמתישבים הראשונים שלנו. כל אחד מהם היה טפוס מיוחד לעצמו, הראוי להוקרה ושלשתם כאחד היו מובהקים במסירות־נפש העקשנית למען התפתחות התעשיה בארץ ישראל; זכאים וראויים הם להציג להם ציון בשורות אלו:

יוסף ליברמן היה אדם יקר-רוח ועדין נפש, בן גבירים היה ואמון על כל טוב, מימיו לא ידע מחסור, צער ומיחוש- ואף על פי כן כשהלה בארץ בדיזנטריה כרונית, לאחר רוב סבל ותלאות הדרך באנגליה ובארצות-הברית, מקבל חיה יסורים באהבה. מעולם לא שמעתי אנחה מתמלטת מלבו ודבה רעה על ארץ ישראל.

בשעת נדודיו באנגליה מכרה אשתו, בת משפחת גבירים בפולין אף היא, את תכשיטיה וכלי ביתה לצרכי מחיה. לאחר שמכרה הכל ולבני משפחתה בפולין נודע עד היכן הדברים מגיעים,

שהיא וביתה סובלים רעב ממש. שידלו אותה הרבה לחזור לפולין עד שתסכימה בעל כרחה ויצאה אל קרוביה שם. כשהגיעה השמועה ללִיברמן באמריקה מאשתו שעזבה את הארץ התנחם, שאין זו עזיבה לחלוטין אלא לפי שעה וברבות הימים תשוב ארצה.

בשובו לבני-ברק התנצח שנתים ימים עם בני משפחתה בפולין שלא נתנו לאשתו וילדיו לשוב לבני-ברק, הואיל והגיעו אליהם ידיעות מכאן ש„ברקאי" עוד לא נתבסס ואין קיומו בטוח. בנפש דואבת נאלץ ר' יוסף ליברמן לוותר על שלו וחזר ללודז, אולם אותה מחלה כרונית שתקפה אותו בארץ היתה מלפפתו אף שם, ושנים רבות סובל היה הרבה במחלתו.

בתרצ"ז נסע לווינה לשם ניתוח בבית חולים שם. באותו זמן חזרתי מ„הכנסיה הגדולה" השלישית במרינבד ועברתי דרך ווינה ושם נודע לי על ליברמן שהוא שוכב על ערש דווי בבית חולים. כשהלכתי לבקרו בחליו נזדמנתי כבר להלוויתו והלכתי אחרי מטתו. נסתייע הדבר בידי שנפטרתי מידידי הגדול וחובב הארץ האמיתי, ר' יוסף ליברמן ע"ה, בהורדת דמעה חמה על קברו. תנצב"ה.

השותף השני, ר' צבי מאיר ע"ה, נתלבט הרבה שנים בעוני ובמחסור. לאחר סגירת „ברקאי" כשראה שאין עוזר ותומך עוד בארץ לא התיאש ממשא נפשו, קם ונסע ללודז להמשיך ולרקום שם חלום תעשית הטכסטיל בארץ, לארגן חבורת חרשתנים לודזאים להקים בארץ בית חרושת משוכלל על יסודות בריאים ואיתנים. ברם אנשי מסחר ותעשיה לא שעו אל חלומותיו וידידיו שעמדו אתו בקשרי מסחר לפנים, דברו על לבו להשאר בלודז, ולהביא את בני ביתו מארץ ישראל, להסתדר ולחיות כדרך שחיים רבבות מישראל בפולין. הבטח הבטיחו לסייע בידו להקים לעצמו בית חרושת בלודז כמקודם, אבל ר' צבי מאיר לא אבה לשמוע לכל שידוליהם, עמד בנסיון ולא נתפתה למדוחי הצושר המדומה בגולה. הוא חזר ארצה שבור בגוף אבל לא ברוח, חלום חלם עוד לחיות חרשתן בארץ ישראל.

חלומו נתקיים סוף סוף בשנים האחרונות, וכשרמה קרנה של תעשית הטכסטיל ותוצרתה מצאה לה מהלכים כאן, זכה ר' צבי מאיר אף הוא לבית חרושת משלו, אם כי של נולי יד בלבד. בכל אופן זכה לראות מקצת עולמו בחייו, וכשמצבו רק הוטב ראה ראינו עד כמה שכל הטרדות והתלאות שעברו עליו בימי חייו לא השפיעו עליו לרעה. ידו היתה פתוחה לדברים שבצדקה בפזרנות כבשנים הטובות הקודמות בזילוב: עשרים שנות סבל בארץ לא יכלו לו לעקשן זה!

ר' צבי מאיר זכה לבנים חסידים ותלמידי חכמים. אולם גזרותיו של מקום מי ימלט נפשו מהן — במיטב ימיו קופד ארג חייו, בעצם שנות העצה, בהיותו בן נ"ו, עת בית החרשת שלו נתרחב ונסתעף, עת בניו הרווהו נחת והוא עצמו ראוי היה ליהנות מעמלו ולהנות אחרים מצדקת פזרונו — מת משבץ הל"ב בשבת כ"ז בשבט תש"ה בבני-ברק והובא לקבורה ביום ראשון כ"ח שבט בהר הזיתים בירושלים ת"ו. אחיו הצעיר ממנו ר' שמואל מאיר ע"ה עלה בחלקו אף גורל חיים בדומה לזה.

ר' שמואל ע"ה תלמיד חכם היה ובר דעת מובהק, באותן השנים ששהו שני השותפים ר' יוסף ור' צבי ע"ה בנכר באנגליה ובארצות הברית היה ר' שמואל סובל עוני ודחקות בארץ. לא נשא עיניו לפרנסות קלות, אלא עובד היה כפועל פשוט בפרדס ב„בחר" ו„בקטיף", ואף שחלוש היה בגופו ובעל מיחושים שונים עבד כל מיני עבודות קשות — כדי להתפרנס מיגיע כפו. כל ימיו היה נושא בעול החזקת הת"ת בבני-ברק ואפילו בשעה שהוא בעצמו עבד עבודות מפרכות את הגוף וחי בדחקות, לא חס על כל עמל ויגיעה לגדל בניו לתורה. אף הוא, כמו אחיו הגדול ממנו ר' צבי ע"ה, לא בוש מתקותו כשגדלו ילדיו והתחילו משתכרים. אף הם סיפקו לו אפשרות לחדש משאת נפשו מאז ולהקים לעצמו כמה נולים לייצור אריגים. מעכשיו התהלך מרומם בנפשו בתקוה שנפתחו בשבילו כבר שנות שלווה וקורת רוח, שיוכל אף הוא

ליהנות מעמלו בארץ, ולפתע לקה בשיתוק הגוף, ונאבק ביסורים שלשה ימים ומת בי' במרחשון תש"ג.

ר' שמואל נפטר לעולמו בשם טוב וצוב לאנחות שבעה ילדים שלא זכה עוד להכניסם לחופה. מנוחתו כבוד — בהר הזיתים בירושלים ת"ו.

ישמרו בניהם של האחים צבי ושמואל ז"ל בזכרונם אותה מסירות נפש של אבותיהם למען ארץ ישראל, את עמלם ויגיעם לגדל דורות של לומדי תורה ויראי שמים בארץ הקודש.

מגלת־המוסדות

בתחלת סיון תרפ"ז חזרתי מנסיעתי השניה בארצות הברית. תושבי המושבה קבלוני ברוב פאר, הוקם שער כבוד, ילדי בתי הספר הגישו לי פרחים והזקן ר' חיים הכהן חזואט ז"ל מסר לי מגלה על קלף בנוסח זה :

לכבוד מיסד בני־ברק ונשיאה,
מר יצחק גרשטנקורן.
נשיא נכבד!

ליום מלאת שלש שנים מיום עלותנו על אדמת מושבנו בני־ברק,

ולזכר יום שובך מנדודיך הרבים בגולה לבסוסו של המושב יציר כפיך,

הא לך מגילה זו :

המשך עבודתך הקדושה ויהי רצון שתזכה לראות בפריחתו ושגשוגו של מושבנו זה שטפחת בו מהיסוד עד הטפחות.

מוסדות המושב, בוניו ומתישביו הראשונים והחדשים

ועד בני־ברק.

משה וויץ	אברהם גינצבורג
יעקב יודקביץ	תנחום מקובר
נ. לסקי.	משה ברוך הכהן וגמן — מזכיר

בנק לחקלאות ולתעשיה בני־ברק.

משה ברלינסקי	משה אהרונוב
חיים פרל	משה וויץ
ליב רוזנזל	שלום תיק
יעקב בנדט	ישראל אלפסי
צבי שידלובסקי	אברהם רוזנגרטן
חיים דוד אורבך	אברהם גרשטנקורן.

בית־הספר בני־ברק

א. שכטר	א. בן־יעקב	מ. שיפמן

במשך עשרה החדשים שהייתי נעדר מבני-ברק הלכה המושבה הלוך והתפתח. נוספו בנינים חדשים, נטעו פרדסים, אף נוספו תושבים חדשים רבים, וגם צרות הזמן ההוא — חוסר העבודה שהשתרר בארץ נתן גם במושבתנו את אותותיו. אותו הקיץ בקרו את מושבתנו אורחים רבים נכבדים וחשובים, ביניהם זקן הרבנים של אמריקה רמ"ז מרגלית זצ"ל, יו"ר המזרחי הרב יעקב לעווענסאהן ועוד. האורחים הרבנים השתתפו יחד אתנו בסיום סדר „זרעים" בבית המדרש שנערך בקהל עם, אף בקרו במוסדות החנוך שבמושבה ונתרשמו הרבה ממה שראו בעיניהם.

אף הקונסול הכללי החדש לממשלת פולניה ד"ר ט. זבישבסקי בקר בקיץ זה אצלנו. הרושם הצו שקבל מפעולותינו מסר למוסדות הרשמיים בורשה הבירה. הדים מבקורו נתפרסמו בעתונות הפולנית בפולניה, דבר שהוסיף כבוד ותפארת ליהדות יוצאי פולניה הנמצאים בארץ ואחריות גדולה על בוני בני-ברק.

האדמו"ר מגור בביקורו השלישי בא"י

בחלק א' של זכרונותי על בני-ברק הקדשתי פרק מיוחד לכ"ק אדמו"ר הגה"צ ר' אברהם מרדכי אלתר שליט"א מגור-ירושלים על התנהגותו בחיי יום יום, על התמדתו הגדולה בלימוד התורה, על השפעתו הגדולה כאדמו"ר וכמנהיג הדור ועל התקשרותו לארץ ישראל. קצרתי במקום שהיה להאריך מטעם שמקורו בשטה ידועה שהחזיקו בה גדולי החסידות; הלא היא שיטתו של ר' אליעזר בירושלמי (ברכות, פרק שני, הלכה א') שאין דרך כבוד שקטן ישאל בשלומו של אדם גדול. אחר שהופיע החלק הראשון של זכרונותי בדפוס לא שלחתיו לרבי מגור מתוך פחד טמיר, כי אמרתי: מה אני, כי אכתוב דברי הערכה על זקן האדמו"רים התופס מקום בראש אדמורי פולין, הנערץ בפי היהדות החרדית שבעולם כולו!!

וגדולה היתה האחריות להכשל בהמצטת דמותו בבחינת "מי ימלל-ישמיע כל תהלתו". פעמים רבות היתי בירושלים לאחר הופעת ספרי לאור והשתמטתי להראות בפני האדמו"ר שליט"א. שבועות אחדים לאחר הופעת הספר השתתף הרב החסיד ר' שמחה בונם, בנו של האדמו"ר שליט"א, במסיבת שמחה בבני-ברק וכבדני בביקור. אגב שיחה מסר לי דרישת שלום מן ה־אדמו"ר שליט"א ואמר: "אבא קרא את הספר והוא אמר לי שהספר נכתב בכנות ובתום לבב". דבריו של ר' שמחה בונם היו לי למשיב נפש. ומשום כך אני מוצא בלבי עוז גם הפעם למסור אי אלו פרטים על התוצאות המעשיות של נסיעתו השלישית של האדמו"ר מגור לא"י בשנת תרפ"ז.

רבים הם דרכי החסידות שהם עיקר גדול אצל החסידים עד אשר הסכו להיות אצלם כמעט טבע שני. עם כל זה אין החסידים מרגישים בחשיבותם וערכם של הדברים בשביל עצמם ולזרעם אחריהם. המחלוקת שבין ר' טרפון ובין ר' עקיבא בעלית בית נמזה בלוד אם "תלמוד גדול או מעשה גדול" (קדושין, מ' ע"ב)

מיוחדת היא לגבי החסידים, מכיון שהם גורסים תלמוד ומעשה גם יחד. החסידים מקיימים את המצות שבתורה עד שהן הופכות אצלם למין הרגל שנעשה טבע ושאי אפשר לשנותו.

אם טהרת המשפחה היא אחד מעיקרי היהדות, הרי אין החסידים מקפידים רק בנשיהם ובנותיהם למען תשמורנה הן על טהרת המשפחה. הם מקיימים את הטבילה והטהרה בגופם הם. יהודי חסיד שאינו שומר על טבילת גופו במקוה טהרה לפחות פעם בשבוע נחשב בעיני חסידים ליוצא דופן. אברכים חסידיים מקפידים על טבילה מדי יום ביומו וזה מביא ממילא לידי כך שבבית חסידים נחשבת המקוה לחלק מן היהדות. גם בלבה של בת חסידים הרואה מילדותה את אביה ואחיה כשהם הולכים למקוה ואת ההכנות לקראת המקוה נוצרת ההרגשה הטבעית שהמקוה מטהרת ומקדשת ובלעדיה אי אפשר לקבל את שבת המלכה, אי אפשר להרגיש בקדושת הגוף והנפש. ממילא ההליכה למקוה איננה בשבילה עול כבד, כי אם משהו המובן מאליו, דבר שהיא מתגאה בו. היא מרגישה עליה בדרגה כשהיא זוכה לטהר עצמה במי המקוה; היא יודעת, כי שום מים אחרים מלבד מי המקוה אין בהם כדי לטהר ולקדש, בכדי שתזכה לילדים בלי פגם, משום כך אין הטבילה אצלה בגדר נסיון, כי אם עליה גאותה, כי את זה ראתה בנעוריה בבית אביה בחיי יום יום של יהודי פשוט והיא ממשיכה את אשר ראתה, באורח טבעי.

הייתי פעם בסקרניביץ אצל רבנו האדמו"ר ר' שמעון קאליש זצ"ל בעונת החורף. הרבי היה מצונן ובשעת הסעודה על יד השלחן היה משתעל לעתים קרובות, בכל זאת האריך בישיבה ליד השולחן כרגיל וכדרכו בקודש אמר גם אז פעמים תורה. הוא לא החסיר אף מנהג מן המנהגים שהיה נוהג בכל שבת על יד השלחן.

אחרי עריכת השלחן שכב האדמו"ר במטה ומכיון שהמשמש נאמן ביתו, ר' יוסף בורנשטין ע"ה, צריך היה ללכת בקשני שאשב שעות אחדות על יד האדמו"ר זצ"ל בכדי לשמשו. משראיתי את יסוריו שאלתיו, היתכן שהרבי יאמין כוחו עד כדי כך ויצא מן המטה בכדי

לשבת במשך כמה שעות בקהל חסידיו על יד השלחן? על זה ענני האדמו"ר תשובה זאת:

קבלה היא בידינו מאבא זצ"ל (האדמו"ר האמצעי ר' מנחם מנדל זצ"ל מוורקה) שעל שלשה דברים צריכים החסידים להקפיד: א. בכל אתר ואתר שיש שם קבוץ חסידים הנוסעים לאותו רבי יתפללו במנין מיוחד. ב. החסידים צריכים להתאסף בשעות הפנאי. ג. האדמו"רים צריכים להקפיד על עריכת השלחן.

האדמו"ר אף הסביר לי את הטעמים לשלשת הדברים שאביו הגדול מצוה להקפיד עליהם. את שני הענינים הראשונים הסביר לי בעזרת "תורה" ידועה מרבינו ר' בונם מפרשיסחא זצ"ל: האדמו"ר ר' בונם זצ"ל שאל, מדוע כתוב בתורה בגזרתו של פרעה (שמות ה') "לא תאסיפון לתת תבן לעם", "תאסיפון" באלף ולא "תוסיפון" בוו כרגיל (ראה אבן עזרא). אלא מוכח מכאן שהאמצעי היחידי שהציל את בני ישראל מטמיעה בין הגויים במצרים היה התכנסותם לאסיפה יחד בשעות הפנאי שלהם, באותן השעות היה האחד משיח דאגתו ויסוריו בפני השני, איש את רעהו חזק בדברים, באותן אסיפות היו הזקנים מוסרים על שרשרת יחוס האבות לצעירים, היו מוסרים סימני גאולה שקבלו איש מפי איש, והדבר הזה נתן כח לעם לעמוד בסבלות בגלות. פרעה ראה שכל זמן שישראל מתאספים יחד יש בכוחם לעמוד בכל הפורעניות, לכן גזר "לא תאסיפון" באלף, כלומר, אל תתאספו.

וזהו הטעם — המשיך הרבי זצ"ל — לשתי הדרישות הנדרשות מן החסידים שבכל מקום שיש שם קבוץ של חסידים ההולכים באותו דרך החסידות ימצאו להם מקום מיוחד לתפילה, ללמוד בצוותא ולכנוסי חברים. והרבי סיים: מילא, שני הדברים הראשונים נאמרו בחסידים, הדבר השלישי — עריכת השלחן שהוא תלוי בנו, עלינו לשמור עליו מכל משמר בכל מאמצי כוחותינו.

לא היה לי העוז לשאול את פי הרבי שיגלה לי את הסוד הצפון "בעריכת השלחן". בשכלי הפשוט הבינותי, כי הענין בא ללמדנו, שיהודי צריך לקדש עצמו בשעת האכילה כשם שהוא

מקדש עצמו בשעת הלמוד והתפלה. בעולם הרחב הייתי פוגש יהודים שומרי מצוה שהיו מקילים בענין אכילה בגלוי ראש, אחרי האוכל היו חובשים את הכובע על ראשם ומברכים ברכת המזון, אף ראיתי בני תורה הנוהגים לפשוט את מלבושם העליון בשעת האכילה והדברים עשו עלי רושם קשה. בחסידות נחשבת גם האכילה לעבודת ה' הטעונה דקדוק בדיניה ובהלכותיה — הלכות סעודה.

על שלחן הרב היינו לומדים שיעור לא רק בתורה ששמענו מפיו, אלא עמדנו על כל פרטי הדינים של „נטילת ידים", „הלכות בציעת הפת" ובשעת השלחן שנמשך כמה שעות עמדנו על הלכות „דברים הנוהגים בסעודה" „דיני ברכת המזון" לכל פרטיהם ודקדוקיהם. את חלק „שלחן ערוך, אורח חיים" מסימן קנ"ז על סימן רי"ז למדנו למעשה על שלחנו של הרבי.

אם חסידים אחרים למדו אצל רבותיהם דרכים בעבודת ה', אמונה, בטחון ומצוות מעשיות והנהגות טובות בחיי יום יום. הרי האדמו"ר מגור הורה את חסידיו נוסף על כך גם את מצוות ישובה של ארץ ישראל למעשה, בפועל ממש. עשרות מאמרים על ארץ ישראל מפוזרים בספר „שפת אמת" על התורה והמועדים מן האדמו"ר האמצעי מגור זצ"ל. אני מביא כאן אחדים מהם:

ארץ ישראל מיוחד לבני-ישראל.

א) בפרשת וישלח דף ע"ז על הפסוק ויחן את פני העיר וכו' איתא חן המקום על יושביו כי ארץ ישראל מיוחד לבני-ישראל ולאבותינו הקדושים ומצא מין את מינו דכתיב בחר ה' בציון וכו' וכתיב יעקב בחר לו יה וכו' ולכן כתיב לא יטוש את עמו ולא יעזוב את נחלתו כי זה בזה תלוי ובכח האבות נעשה ארץ הקדושה מקום קדוש להיות בו משכן כבודו ית"ש וכו'.

ב) בפרשת במדבר דף נה ע"א על הפסוק טובה הארץ מאד מאד וכו', כי באמת ארץ ישראל מוכן רק לבני ישראל ולהם נגלה אור הטוב הגנוז בתורה ובמדרש מסעי חבלים נפלו לי וכו'

אף נחלת שפרח לה א"י נאה להם והם נאים לה ע"ש כי ישראל נתקנו ע"י הארץ וא"י נתקן ע"י בני ישראל כשהצדיק בעיר הוא הודה ויווה ובני ישראל עמך כולם צדיקים לכן לעולם ירשו ארץ, פיר' לעולם אעפ"י שהוא נסתר ונעלם הקדושה שבתוכה הם כלים להוציא מן הפועל אור הגנוז בתוכה וכו'.

ג) בפרשת מסעי דף צ"ט ע"ב כי אתם באים וכו' זאת הארץ אשר תפול וכו' והענין הוא כי א"י מוכן להשראת השכינה אבל הוא באמצעות בני ישראל ובני ישראל צריכים לא"י וארץ ישראל צריכה לבני ישראל. לכן כשבאו בני-ישראל לארץ ישראל נגמר צורת א"י וכו'.

אחדות ישראל רק בארץ ישראל.

ד) בפרשת נח דף טו ע"ג בענין דור הפלגה שע"ז נאמר זכור ימות עולם יצב גבולות עמים למספר בני-ישראל שבאמת כח האחדות גדול מאד לעורר כח השרש מן השמים, אך שצריך להיות לשם שמים וזה נמצא רק בבני-ישראל שהרי דור הפלגה התאספו כולם ולא עלתה בידם, רק לבני ישראל חלק ה' צמו ניתן כח האחדות, וזה הבנין ודאי היה דבר גדול רק דכתב ונעשה לנו שם ולא היה כנסיה לשם שמים ולא נתקיים, ובבני ישראל נתקיים אח"כ בבנין המקדש, כי בית המקדש לא היה בנין עצים ואבנים בלבד, רק שעל ידי התחברות בני-ישראל שכל איש ישראל יש לו איזה חלק וכו' וזה נקרא לשם שמים שיחול על הכנסיה שמו יתברך וכו'.

ה) בפרשת בהר דף ק ע"ג: והנה ארץ ישראל הוא יסוד כל הארץ. ובה נמצא התיקון להצלות הארץ להתחבר לשמים, ולא על חנם התאוו האבות לנחול את הארץ וכתיב לך אתן ארץ כנען חבל נחלתכם, וארץ ישראל מקום מיוחד להתקשר בשורש העליון ובני ישראל מתאחדים בארץ כמ"ש אתה אחד ושמך

אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, כי פירוש אחד הוא כשהחלק שלמטה דבוק בחלק שלמעלה, כי החצי אינו נקרא אחד. וכשבני ישראל התישבו בארץ קבלו כח הגשמה שלמעלה וכ"כ נותן נשמה לעם עליה. ולכן נזכר בפרשה זו ענין האחדות "ולא תונו איש את עמיתו" כי עיקר האחדות בארץ ישראל ואז השכינה שורה עליהם. ולכן אמרו חז"ל הדר בא"י יש לו אלוקי ולמדו ממה שאמר דוד המלך ע"ה גרשוני וכו' מהסתפח בנחלת ה' ע"ש שבני ישראל גוי אחד בארץ וכו' וכל זה ניתקן בהר סיני שנעשו בני-ישראל גוי אחד ולכן כתב אנכי ה' אלקיך לשון יחיד כי כפי האחדות שיש ביניהם חל אלקותו יתברך על בני ישראל.

יסורים הכנה לירושת הארץ.

ו) בפרשת לך דף כ"ח ע"ג על הפסוק ויהי רעב בארץ וכו' וכל היסורין שעברו על אברהם אבינו ע"ה היה הכל הכנה וכמו דאיתא במדרש ג' מתנות נתן הקב"ה לישראל וכולם ע"י יסורין, וכמו שהיה גלות מצרים יסורים הכנה אל התורה, והליכה במדבר ארבעים שנה יסורים הכנה לירושת הארץ, כמו כן לך לך של אברהם אבינו היה כדי לירש הארץ וכו'

ארץ ישראל בחינת מעשה.

ז) בפרשת שמות דף ז' ע"א במדרש ג' מתנות טובות נתנה לישראל: תורה, ארץ ישראל, עולם הבא. וכולם ע"י יסורין וכו' הם בחינת דיבור מעשה מחשבה, שהם ג' מדרגות, ולכל אחד יש היתר שצריכים מקודם לתקנם, כי ארץ ישראל ובית המקדש וקרבנות הם בחינת עשיה, והתורה הוא הדיבור ועולם הבא בחינת המחשבה וכו'.

ח) בפרשת שמות ח' ע"ד על הפסוק אכן נודע הדבר: כמ"ש במדרש ג' מתנות טובות ניתנו לבני-ישראל ועל ידי יסורים, תורה ארץ ישראל ועולם הבא, ופרשנו כי הם בחינת מעשה

דבור ומחשבה, שבכולם צריכין בירור, אחר שנתערב טוב ורע בכל הדבריכם, וגלות מצרים היה היסורים להכין אל התורה, שהוא לתקן בחינת הדיבור, ויסורי המדבר היה הכנה לתקן בחינת המעשה בכניסתן לא"י ולבנות בית המקדש.

עתיד הגאולה להיות על ידי דורות השפלים.

ט) בפרשת חיי שרה דף מ"ז ע"ב: במדרש עבד משכיל ימשול וכו' והוא לחזק ידינו בגלות שכמעט נסתר מאתנו דרך הבנים ומכל מקום אם נעבוד אותו יתברך באמת בגלות ובאמונה, נזכה לצאת מארור לברוך כדאיתא בעבד אברהם, ועוד ימשול בבן כתוב, כי עתיד הגאולה להיות על ידי דורות השפלים בבחינת עבד דוקא והוא ע"י אמונה כמ"ש בא חבקוק והעמידן על א' וצדיק באמונתו יחיה כי ישראל מאמינים בני מאמינים כי באמת הוא דבר פלא, התחזקות אמונת בני — ישראל בגלות, והיא מנטיעות אבותינו כמ"ש בני מאמינים ובזה יהי' הגאולה בב"א.

י) בפרשת עקב דף כ"ג ע"ד במדרש שמע ישראל וכו' הה"ד באזנינו שמענו וכו' ע"ש במדרש ע"פ ששמעתי ממו"ר א"ז ז"ל שאמר בפסוק לא בצדקתך וכו', שמשה רע"ה אמר כן להודיע כי לא זכו אל א"י בכח צדקתם רק מתנה בזכות אבותינו. כדי שיהי' שייכת א"י לכל דורות השפלים ג"כ ע"ש וכו'.

אחרי מלחמת תצולם הראשונה, כשרק נתחדש הקשר עם ארץ ישראל היה הרבי מגור שליט"א הראשון מבין האדמו"רים שבקר בארץ. היה זה בפסח תרפ"א והוא יסד אז את החברה „בנין הארץ". אף ידוע מכתבו של הרבי שכתב לבני ביתו מן האניה בשעה שנסע בחזרה לפולין וז"ל:

„עתה הנני להודיעכם את השקפתי בצניני אה"ק, הנה פחד ורחב לבבי והתענגתי מזיו כבודה — ומי אשר חננו תשי"ת בחון יוכל בלי שום ספק למצוא שמה פרנסתו במנוחה שלמה, לשמור

על היהדות כראוי באין מעצור. אולם גם אלה שאין יכולים ואין חפצים להשתקע באה"ק דעתי – בכדי לעזור לאחיהם בני ישראל, החרדים להתישב שמה – יפרשו כל אחד מהונו סכום מסוים ולקנות לו שם חבל ונחלה, והוא נושא פירות גם בעוה"ז. ואולי על זה רמזו חז"ל שליש בקרקע – הכוונה על הקרקע אה"ק וכו'"

המכתב עשה רושם כביר בחוגי החסידים שבפולין. אחרי נסיעתו היה הרבי מגור שליט"א מעורר את מקורביו בעל פה ובכתב שיסעו לא"י. בחורף תרפ"ד נסע הרבי בפעם השניה לארץ ישראל בלוית קבוצת אנשי תעשית האריג מלודז', באכסניתו של הרבי בירושלים נוסדה אז חברה בשם "מטוה" לשם הקמת בית חרשת לאריג בא"י אבל המפעל לא הגיע לידי ביצוע בגלל העיכובים והתנאים שהיו קיימים אז בשטח התעשיה בארץ ישראל. האנשים שלידם נמסר ארגון המפעל וביצועו, נתקלו בקשיים ובמכשולים על כל צעד ושעל, והם התעייפו עם ראשית צעדיהם ביסוד החברה.

בנסיעתו השלישית לא"י, בשנת תרפ"ז, מלא הרבי תפקיד גדול בתולדות בנין הארץ. בשנות תרפ"ו תרפ"ז עבר משבר נורא על הארץ, אלפי יהודים חזרו אז לפולין. בערום ובחוסר כל ואלפים אחרים לא מצאו בעצמם את העוז לחזור ולנסוע, והם הסתובבו עטופי יגון ומלאי יאוש. בואו של הרבי הכניס בהם כח חיים, עידוד, והם התחילו לסדר מחדש את חייהם בארץ, מאות משפחות מחסידי גור שנשארו בארץ נאחזו בה. וזכו לגדל דורות וליהנות מטוב ה' בארץ החיים והכל הודות לביקורו של האדמו"ר בארץ בשנת תרפ"ז.

באותה נסיעה בקר האדמו"ר שליט"א באופן רשמי בבני-ברק, סדרנו לכ"ק קבלת פנים ברוב עם בבית הכנסת הגדול. הדוחק היה גדול, התאספו לבית הכנסת גם פועלים שעבדו על הכביש הממשלתי קו פתח-תקוה במלבושי עבודה, מחמת הדוחק הרב עזב האדמו"ר את בני-ברק מבלי לרדת מעל האוטו. סח לי ידידי ר' משה שריבר, חבר המועצה המקומית בבני ברק, שבחזירתו של האדמו"ר שליט"א מגור מנסיעה זו בא לפניו בוינא אבא ז"ל ר' אברהם חיים דוד, שהיה נשיא מכולל גליציע בדרוהוביץ, ואחרי שיחה ארוכה על ענייני א"י

פנה אליו בשאלה: איך שהוא הרגיש את עצמו בארץ ישראל? על זה ענהו כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א בזה הלשון: (דאס צוריק פאהרען האט מיר זעהר וועה געטהוען) עזיבת הארץ כאב לי מאד.

סח לי מחותני החסיד ר' יהושע אהרנריך יה"ו ששמע מפי כ"ק אדמו"ר שליט"א מגור על שמחת פדיון הבן אצל אחד ממקורביו בגור בשנת תרצ"ג כשפנה לגיסו הרב הגאון הצדיק ר' צבי חנוך הכהן זצ"ל מבנדין בשאלה: כתוב בתורה בפרשת נצבים "למען הקים אותך היום לו לעם. והוא יהיה לך לאלהים, כאשר דבר לך, וכאשר נשבע לאבותיך לאברהם יצחק ויעקב" איפה אנו מוצאים בתורה שבועת ה' לאברהם יצחק ויעקב על "למען הקים אותך היום לי לעם וכו'" ועל זה השיב: ששבועה זו אנו מוצאים רק על נתינת הארץ. לאברהם: בפרשת מילה נאמר: אני אל שדי וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך.

ליצחק: "כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך".

ליעקב: "אני אל שדי פרה ורבה" ומדאמרו חז"ל: "כל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה" מוכח ממילא ששניהם קשורים זה בזה השבועה ששבע הקב"ה על נתינת הארץ לבניהם אחריהם כוללת בתוכה את "למען הקים אותך היום לו לעם, יען שקיום העם הוא רק בארצו. "והוא יהיה לך לאלהים בזמן שהעם נמצא בארץ אז השכינה שורה עליהם וד"ל.

מצב החנוך בבני־ברק בשנים הראשונות.

על הפסוק "בעצב תלדי בנים" (בראשית ג) מבאר המדרש ב"בראשית רבה" כי "בנים — זה צער גידול בנים; אר' אלעזר בר' שמעון: נוח לו לאדם לגדל לגיון אחד של זיתים בגליל ולא לגדל תינוק אחד בא"י".

מפרשי המדרש מתכוונים לומר, שהקושי "לגדל תינוק בא"י" הוא מחמת העניות השוררת בארץ, אולם המציאות הא"י בגידול הבנים בזמננו אנו הראתה לנו שלא רק משום תנאי העוני "קשה לגדל" אלא אפילו מתוך עושר נתקלים כאן בבעיות חינוך קשות התלויות בתנאים אוביקטיביים של הארץ עצמה באשר היא ארץ ישראל.

בשבתנו בקרב הגויים בפולניה, לא קשה היה לאבות בישראל לחנך בניהם ברוחם, שיהיו נאמנים לה' ולתורתו. תינוקות של בית רבן הרגישו בעצמם, בחושם הילדותי, את משמעותו של "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי". בפולניה הושפל היהודי עד עפר והיה מדוכא ומעונה על כל צעד ושעל, הגבילו זכותם של היהודים להכנס למוסדות חינוך ממשלתיים: כל שר ושוטר היה רואה עצמו שולט בגופו ובממונו של יהודי, ומתוך כך תופש היה הנער בשכלו, שלעומת אותו "גוי" על היהודי לחיות בעולמו בצניעות ובכפיפת קומה, וכל תכליתו בימי חלדו אינה אלא להרבות בתורה ומצוות בעולם הזה כדי לזכות בהן לחיי העולם הבא.

ההשפלה שהרגיש הילד היהודי בגולה, השפיעה עליו לקבל מרות שלמה, בהכנסו לבית ספר או לחדר, אם רק יודע היה המורה או המלמד פרק בחינוך, לא היה מתקשה להחזיק ילדי ישראל במוסרות המשמעת הדרושה ולהשפיע עליהם רוב תורה ויראת שמים.

בארץ ישראל חלה מהפכה בילד היהודי, הילד הגדל בישובנו אינו חש שום השפלה בנפשו על היותו יהודי, השוטר לא נוגש נכרי הוא לילד, אלא אחיו ובן משפחתו, אדם מוכשר שיודע לפקח על חוק וסדר. רוצה הילד ללמוד זכאי הוא להכנס לבית ספר גבוה, ללא כל

הגבלה שהיא, בן חורין הוא הילד היהודי בחצר וברחוב, משום כך חי הוא בחפש מופרז ללא קבלת עול, לא עול שמים ולא עול הבריות, וכשם שהוא מתנהג בבית וברחוב כך הוא מתנהג בבית הספר או בחדר, וקשה לחנכו למשמעת ולקבל מרות. זהו איפוא הקושי הרב "לגדל תינוק בארץ ישראל".

עם התחלת שנת הלמודים לשנת תרפ"ה שלחה מחלקת החנוך מטעם "המזרחי" שני מורים מנוסים: ה"ה ב. בן-ימיני בתור מורה לבנים וא. שכטר בתור מורה לבנות. ועד המושבה שכר שני צריפים מיוחדים לשם כך והלמודים התנהלו בשני בתי ספר עפ"י התכנית הקבועה של "המזרחי".

בבית הספר לבנות התנהל הכל כהלכה וכסדר, אבל בבית הספר לבנים חלו הפרעות. בעלייתם ארצה יודעים היו ההורים, שבארץ ישראל, מן ההכרח ללמוד בבתי ספר רק בשפה הרשמית שלנו "בעברית", אבל כאן באה המציאות וטפחה על פניהם. אב לילד מגיל 10—12, שעמל קשה כל השבוע בעבודה גופנית מייגעת, תענוגו היחידי בשבת היה לבחון את ילדיו בלמודיהם שלמדו כל ימות השבוע. והנה נתאכזבו האבות בבחינות בניהם משום שלא הבינו את שפתם. כשניטל מהגמרא הניגון המקובל נראים היו הדברים בעיניהם כאילו "נטולי נשמה", מחוסרי "טעם יהודי". חלק מההורים שלא היה בכוחם לעמוד בנסיון כלפי למודי הקדש הנלמדים "עברית בעברית" החליטו להוציא את בניהם מבית הספר לבנים של "המזרחי" וליסד בשבילם "תלמוד תורה" מסורתי ב"אידיש" בשם "שארית ישראל". בעיני ההורים הקנאים לעברית, נחשבו ההורים הפורשים ל"בוגדים", אולם אצלנו, יהודים מתונים לא עורר הענין הזה שום תרעומת והתנגדות, שהרי יודעים היינו שה"אידיש" בתלמוד תורה אינה אלא לשעת מעבר, עד שיוכשר הדור. בטוחים היינו בדבר שהדור הסם מהנולדים בבני-ברק תהא שפת האם שלו עברית. ובמשך הזמן יתרגלו אף ההורים הפורשים לעברית — אבות ישמעו שפת בניהם — והם עצמם ידרשו ויעמדו בתוקף על כך שתונהג עברית לשפת הלמודים בתלמוד-תורה.

ಶಾಲೆಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳು ಮತ್ತು ಶಿಕ್ಷಕರ ಗುಂಪು.

אחרי עשרים שנות קיום ה"תלמוד־תורה" בבני־ברק מתנהלים הלמודים רק בשפה עברית טהורה, לשביעת רצונם המוחלט של ההורים. המדקדקים על שמירת המצוות ולימוד התורה לא פחות מההורים בזמנים הללו, מקיימים בתלמוד התורה "ספי לי תורה כתורא". הרבה דפים גמרא לומדים עם התלמידים הרכים מדי שבוע בשבוע עברית בעברית, הנהלת הת"ת וההורים נוכחו לדעת שהשפה לא פוגעת בקדושת הלמודים, ובקבלת עול מלכות שמים.

אך נשוב נא חזרה לימים ההם, לימי בראשית, כאשר כל צעד ושעל שלנו עלה לנו ביסורי יסוד וחבלי לידה. ה"תלמוד תורה" שהנחנו לו יסוד בחורף תרפ"ה סבל מחוסר דירה מתאימה, והנה בקר אצלנו בפסח ד"ר שלמה עהרמן מפרנקפורט, ראה את המצב ובחדש אייר תרפ"ה נשלחו שני צריפים מטעם "מרכז אגודת ישראל" בפרנקפורט. וכמו כן הקציבו תמיכה חדשית. התאוששו הגבאים שעמלו בלב ונפש לקיומו של המוסד והביאו מירושלם שני מלמדים שהתמסרו לחינוך הילדים לשביעת רצונם של ההורים. התקציב של הת"ת היה מאוזן משכר לימוד ותמיכות מטעם ועד המושב ומ"מרכז אגודת ישראל".

התלמוד־תורה לא עמד תחת פקוח הממשלה, וממילא לא דאגה הממשלה לתקנתו הסאניטרית ולא דרשה סדורים מיוחדים בו. משום כך התנהלו הלמודים ב"תלמוד תורה" כדרכם באין מפריע, לא כן התנהלו העניינים בבתי ספר של מחלקת החנוך של "המזרחי" שעמד תחת השגחת הממשלה.

בקיץ תרפ"ה הוסיפה מחלקת החינוך מורה שלישי לבית הספר, את מר מ. שיפמן, העומד בכהונתו זו לברכת החינוך במקום עד היום. בסוף תרפ"ה דרשה מחלקת החינוך של הממשלה תיקונים יסודיים בבתי הספר, הועד נענה לדרישה ועשה כל מה שביכלתו, אבל אחרי כל התאמצויותיו בהכנסת התיקונים לא הניחו דעתם לא של מפקחי מחלקת החינוך שלנו ולא של הממשלה. בשנת תרפ"ו נתקיימה חליפת מכתבים בין מחלקת החנוך ובין ועד המושבה. שהביאה לידי התמרמרות משני הצדדים. בימים ההם היה משבר חמור בארץ בכלל ובבני־ברק בפרט. שניהם היו צודקים אבל בשעת מצוקה ומחסור

אין שפה משותפת ובעלי דברים אינם מבינים איש לרעהו.

ועד המושבה פנה אל מחלקת החינוך של ההנהלה הציונית בבקשה להשתתף בתשלום שכר הדירה של בית הספר, על כך ענתה מחלקת החנוך במכתב מיום ג' טבת תרפ"ו בזה"ל:

"– אתם באים בדרישות נוספות, שמחלקת החנוך תשלם גם את שכר הדירה של בה"ס אשר שכרתם בשביל ילדיכם.

האמנם עולה על דעתכם, כי התורמים לקרן היסוד אשר בתפוצות הגולה, שרבים מהם נמצאים בודאי בתנאים כלכליים לא טובים משלכם, חייבים לשאת את כל העול של חנוך בניכם, כדי שאתם תהיו פטורים לגמרי מעול זה? קרן היסוד שממנה מקבלת מחלקת החנוך את תקציבה יכולה רק לבוא לעזרתכם כדי להקל מעליכם את המשא, אבל לא להסירו לגמרי מעל שכמכם –

הגענו איך שהוא לסוף שנת הלימודים, ושוב קבלנו פקודה מאת מחלקת החנוך הממשלתית באיומים על ענשי מאסר וקנסות כסף אם לא נכניס את התיקונים הסניטריים לבתי הספר. מצבנו היה דחוק ביותר ולא ראינו כל מקור לכסף. ובצר לנו פנינו שוב למחלקת הבריאות של ההנהלה הציונית במכתב:

– קבלנו פקודה חמורה שאם במשך שבועים לא נסדר בכל המושבה בתי־כסאות ומקלחות לפי דרישת ותכנית הממשלה יאחזו נגד תושבינו באמצעים חמורים בעונשי מאסר וקנסות כסף, ואז נהיה מן הצועקים ואינם נענים. כך היא אזהרת מפקח הבריאות של הממשלה.

הננו פונים אליכם לכבודכם, להואיל להזדקק לנו ולמצבנו הדחוק בשעת משבר זו, ולתת לנו הלואה מסוימת לצרכי בריאות אלה. –

על כך נענינו:

– הכספים שהוקצבו על ידי ההנהלה הציונית לשכלולים סניטריים בנקודות נועדו אך ורק בשביל המשקים בעמק (מכספי מחלקת ההתישבות) ובשביל מחנות

הפועלים במושבות (מכספי מחלקת העבודה). הכספים הללו כבר הוצאו ואין ברשותנו שום אמצעים בשביל סדורים נוספים במקומות אחרים. אנו מדגישים שהכסף הזה איננו בא מתקציבי הבריאות כ"א מתקציבי המחלקות האחראיות בעד המצב בנקודות ואין אנו יכולים, לדאבוננו, לבוא לעזרתכם בנדון זה.

ראינו ונוכחנו שאין דרך אחרת לפנינו, רק להתאמץ ולהתגבר על כל המכשולים ולגשת בכוחות עצמנו להקמת בנין בית ספר מסודר מכל הבחינות. ובי"ח בתמוז תרפ"ז נתקיימה חגיגת הנחת אבן הפנה לבנין ביתה"ס, בהשתתפות הרבנים הראשיים למחוז יפו ות"א, הרב מאיר ברלין, הרבנים פישמן וברמן מירושלים, ואורחים נכבדים מארצות הברית ה"ה רבני אמריקא הרמ"ז מרגלית זצ"ל, ויבל"ח הרב יעקב לוינסון ראש המזרחי באמריקא, אני מוסר כאן לפני הקוראים הנכבדים את הנאומים שנאמרו בשעת הנחת אבן־הפנה לבנין ביה"ס ונמסרו לנו בכתב.

נאומו של הרב הראשי לארץ ישראל

הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל שליט"א

אדוני היושב ראש כבוד הרב, רבותי ואחי!

הימים האלה, הנקראים בפינו בין המצרים, הם הימים היותר מרים לנו בימי השנה. נזכרים אנו מתוך תוגת נפש עזה מאד, בחרפת הגלות ומרירותה, ובשעה זו, כשאני יושב במושב זה מסתכל ומביט בההרים החשופים והשוממים, רואה אנכי בחזון רוחי את חורבנה של ארץ ישראל, בהנפת גרזן אכזר מורם בכוח על חומת ירושלים — חומת היהדות, והורסת אותה אבן על אבן, נדבך על נדבך, עד עיו עד היסוד בה, חורבן בלתי פוסק, חורבן הנמשך לעינינו עד כיום הזה, באלפי צורות מעציבות ומחרידות. חזון רוחי זה מדכא את נפשי, מעציב את רוחי ופולח את לבבי, בין המצרים, האם לא יהיה קץ

המחזור השני של בית־הספר לבנות

וסוף למצב מיצר זה ? ומתוך הרהורי אלה, נשמע לאזני ונראה לעיני התגשמותה של נבואת הגאולה האומרת : הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשוכי, האריכי מיתריך ויתדותיך חזקי כי ימין ושמאל תפרוצי וזרעך גויים יירש ועָרים נשמות יושיבו (ישעיהו נ"ב) קול נבואי זה מתגשם לעיני, בבנינה והתפתחותה של מושבה זו על אדמת בני-ברק, מקום ישיבתו ובית דינו של התנא הגדול, אבי התעודה ולוחם מלחמות ה', רבי עקיבא, צדק צדק תרדוף, הלך אחרי בית דין יפה וכו' אחרי ר"ע לבני ברק (סנהדרין ל"ב) כי מי פלל ומי מלל לנו, שבמקום היסטורי זה, מקום ישיבתו של רבי עקיבא אשר היה שומם מאד מאות בשנים, ישוב לתחיה על ידי אוכלוסי ישראל יראים ושלמים. ובמקום זה ישמעו שוב מפי עוללים ויונקים, זקנים וצעירים שירתה ותורתה של היהדות ? האין זה חזיון נפלא שכולנו עומדים נדהמים ומתפעלים ורואים בעינינו קיום היעוד הנבואי : "ועָרים נשמות יושיבו" ? וכשאנו נאספים היום על הככר הקדוש הזה הנועד לבית כנסת ובית מדרש, לבית ספר ותלמוד תורה לבנינו ובנותינו השואבים ויונקים חיי נשמתם היהודית באדמת ישראל ותורת ישראל, האפשר שלא לראות בזה יד ה' אלקי ישראל המקבצת נדחי עמנו מארצות פזורם וכונסת אותם אל ארץ הקודש ולמקדש הקדש ?

קרני אורה אלה, המתפרצות מתוך ערפלי הגלות, נוחנות לנו הזכות להתנחם, להתעודד ולשמוח גם בימי האבל, אויבינו הרסו בלי חמלה את חומותינו בימים אלה, ואנו קמים לבנות את ה־נהרסות להושיב את הנשמות ולטעת בארץ אבות מטעי קדש של היהדות המתנערת לתחיה, אשר יצמחו ויפרחו בתוך כתלי בית הספר אשר אנו נגשים כיום להניח אבן פנת יסודותיו.

מאושר אני ברגע זה לברך את המושבה הרעננה, רבה החשוב מאד, ופרנסה הנאמן והחרוץ ידידנו האדון הנכבד מר יצחק גרשטנקורן, עסקניה ותושביה ביום חגיגתם זו, זכות היא לרבנות הראשית למחוז יפו ות"א לפרוש את כנפיה על מושב חשוב ונכבד זה שהוא הולך ופורח גם בבנינו הישובי וגם במוסדותיו הלאומיים והקדושים.

תאור נאמן שבו אני מוצא לי להביע חשיבותה של חגיגה

צנועה זו. מתבטא במאמרם של רז"ל (שהכריזו ופרשו יפה היו"ר בנאומו הנכבד): שקר החן זה דורו של משה, והבל היופי זה דורו של יהושע, ויראת ה' היא תתהלל זה דורו של חזקיהו (סנהדרין כ') שלש תקופות הן בחיי האדם והלאום: תקופת היצירה וההתהוות, תקופת הילדות שחוט של חן ושל תמימות ילדותית משוך על פניה, תקופת הפריחה והגדול, זו היא תקופת הבחרות, שהיא מלאה יופי והוד. תקופות אלה הן בבחינת חן ויופי, שהם שקר והבל, אם לא יגיעו לתכלית מטרתם, שהיא תקופת הגדול וההפראה, תקופת הגבורה והבינה, ואיזה ערך יש לעץ רענן ופרח נובל, לילד מלא חן ובחור נהדר ביופי, אם לא יגיעו לתקופת הבינה והמעשה, לטוב לו ולכל האדם.

שלש תקופות אלו מסמנות את קיומנו ההיסטורי, דורו של משה, דור המדבר, דור נודד אשר כתב את ספר התורה וגנזו בארון הקודש, דור זה ינק את מציאותו מהמקור הראשון מהר סיני, ספג בקרבו כל כח הגדול וההתפתחות ומה שתלמיד ותיק עתיד לחדש נאמר "למשה מסיני" תקופה זו היתה תקופת ילדות מלאת חן אבל היתה משוללת מעמד קרקעי איתן אשר יפרח ויגדל בגוף בריא וחזק, והתורה בלא ארץ היא נשמת חן נעדרת גוף יפה הנושא אותה ומביעה את יפיה, כי הלא רוב גופי תורה היא תורת מצוות התלויות בארץ המקדש והמלכות, המשפט והקרבנות, ובלעדם אין התורה אלא מציאות נשמתית בלי היותה מתלבשת בגוף בריא. תקופת דור זה; מציאות בלתי שלמה ובלתי מוחשת היא מציאות של שקר. תקופתנו השנית היא בדורו של יהושע, דור של גבורים כובשי הארץ, לוחמים מלחמת ה' והעם, בתקופה זו נצמדו החן והיופי, תורת ישראל וארץ ישראל אל עם ישראל. נצטרפה התורה אל המצוה, ההלכה אל המעשה, אבל לא הגיע אל שלמותה הגמורה, לפי שעוד היתה מסורה רק ל"זקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע ואשר ידעו את כל מעשי ה' אשר עשה לישראל" (יהושע כ"ד פסוקל"א). שתי תקופות בהצטרפותן אל דורו של חזקיהו תקופת ההפראה, ידיעה מקיפה לכל העם, אמונה חזקה ובריאה בנצח ישראל וגואלו החזק, היא תהילתה של כנסת ישראל. דורו של חזקיהו

הצטיין בנר התמיד שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, צעירים וזקנים ישבו בהיכלי הקדש של האמונה והאירו את נפשם באור ה'.

אור תורת היהדות הגנוז בבתי הכנסת, דולק ומאיר כלפי פנים ושורף ומכלה כל אויב ומתנקם, וחבל עול מפני שמן, חובל עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר (סנהדרין צ"ד). ועל ידי בתי הכנסת ובתי המדרש עומדות בתי הספר ותלמודי התורה, בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ, מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו תינוק ותינוקת, איש ואשה שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה (שם). ידיעת תורה רחבה ועמוקה זו, ידיעה מקיפה איש ואשה, תינוק ותינוקת היא ראויה להתהלל, לפי שהיא נושאת בעצמה שלמות גמורה ונצחית מחלטת, כי לא הידיעה החלקית בכל עמקותה, ולא הלמוד לחלק מהעם אפילו שהוא חלק הרוב, נותן שלימות וקיום, לאומי בריא ואיתן, אבל ידיעה שלמה בכל מקצועותיה ואפילו בטומאה וטהרה, שנמסרה בעיקרה לכהנים והלמוד את כל העם למעמדיו ולשדרותיו, תינוק ותינוקת, איש ואשה זוהי כנסת ישראל המהוללת והמפוארת שה' אלקי ישראל מתפאר בה ומברך אותה, "אשה יראת ה' היא תתהלל", זה דורו של חזקיהו.

דורו של חזקיהו לא פסק מלחיות ולא יחדל לעולם. בכל מקום שגלו ישראל קבעו אהלים לתורה, שבם ישבו ונהנו מאורה של תורה, בדמות חדרים ואהלים לתורה, לתינוק ותינוקת, לתינוקות של בית רבן אלו, היו אהלי שם המקדשים לתורה ובהם גדלו כל שלשלת הדורות של קיום היהדות.

אבל אהלים אלה היו נודדים. צרים ואפלים מפחד אויב, אהלים נודדים אלה היו כנשמות פורחות באויר ואין להם מעמד קבוע ולא משכן נצחי, אלה היו אהלים שבגולה וכאלה היו גם אהלינו בארץ־ישראל עד הזמן האחרון, וברצות ה' את עמו והשיב את פזוריו אל ארצו מכריז הנביא אל כנסת ישראל ואומר: הרחיבי מקום אהליך. לא עוד יהיו אהלינו מסותרים ואפלים ולא נודדים ומטולטלים, אבל יהיו רחבים ומוארים קבועים בבנין עולם אל ארץ נחלת עולם, אולמים־

אהלים אלה שבהם תשכון נפש האומה מהם יצאו השרשים שמהם יתרחב ישובנו ויתאזרח בארץ-ישראל יתד נאמן בל ימוט לנצח. מאהלי קודש ומשכנות האומה האלו נשאב לנפשנו תקוה ואמונה עוז וגבורה ונאחד כל כוחותינו, לעבוד בגוף ונפש לבנין ארצנו ומקדשנו, כי ימין ושמאל תפרוצי וזרעך גויים יירש וערים נשמות יושיבו. מעלה יתירה יש לבתי ספר הכפריים או המושבתיים, שבהם מצורף הלמוד אל המעשה, למוד המצוות התלויות בארץ אל המעשה הפרקטי שלהם והם נקיים מכל הערבוביה והזוהמה הנמצאת בכרכים ועל מושבותינו יאמר: ראה ריח בני כריח השדה אשר ברכו ה'.

והאמת צריכה להיאמר רבותי, כי בפעולה הטובה זו של התפתחות והתרחבות החנוך התורני בארץ ישראל נוטלת הסתדרות המזרחי חלק חשוב ופעיל מאד וברגע זה אני מוצא לי חובה נעימה להודות להם ולמנהלי הסתדרות ברוכה זו על פעולתה בשדה החנוך השלם בארץ ישראל. ולבסוף הנני מסיים בברכה לאמור: תחזקנה ידיכם מיסדי בני־ברק, תחזקנה ידי ומנהלי ומנהיגי הסתדרות המזרחי, יתן ה' וירבה גבולכם בתלמידים ותלמידות שומרי מצוה ויודעי תורה. הבית הזה אשר אנו נגשים ליסודו היום יתנוסס לתפארה לעמנו וממנה יפוצו קרני אורה בכל מושבותיכם, יתן ה' ברכתו בבתיכם וישרה שכינת קדשו במעשי ידיכם וימי המצרים האלה יהפכו לנו במהרה לימי ששון ושמחה, בשוב ה' את שיבת ציון, אמן.

נאומו של הרב שלמה זלקינד לנדרס רבה של רמת גן:

בשם תושבי רמת־גן אני מתכבד לברך את שכנתנו הנכבדה, הצעירה והבכירה, מושבה בני-ברק, הצעירה בגשמיות ובכירה ברוחניות, לחגיגת יסוד אבן הפנה לבית הספר. לא בית ספר סתם, אלא בית־הספר, ששמה ילמדו תינוקות של בית רבן את הספר הידוע, התורה הכתובה והמסורה.

ישנם בתי ספר שונים בארץ אבל חילוניים, ללא תורה, ובית

הספר הזה יהיה לתורה ולתעודה. לפנים בישראל לא היו בתי ספר כלליים אלא כל אב ואב היה מקיים את המצוה המוטלת עליו ללמד את בנו תורה, אחרי כן תקנו בתי ספר בכל פלך עד שבא יהושע בן גמלא ותקן בתי ספר בכל מושבות בני־ישראל. לבתי ספר היו שמות שונים, יש שהיו נקראים בתי כנסיות. ארבע מאות בתי כנסיות היו בכרך ביתר ובכל בית כנסת ארבע מאות מלמדי תינוקות. במאות השנים האחרונות בגולה, היו נקראים בשם חדר, אפשר שבשביל קדושת בית הכנסת, לא הכניסו שמה תינוקות של בית רבן לכל היום והיו לומדים בחדר סמוך לבית הכנסת שהיה נקרא סתם חדר. אבל השם העיקרי הוא בית הספר.

"אלף ילדים נכנסים לבית הספר", על שם הספר העיקרי ספר התורה. תכנית הלמודים בבתי הספר לפנים היתה שילמדו שמה רק תורה. אבל לא היו חפשים גם מלמודי חול כמו מלאכת הכתב שהיא חובה על כל תלמיד חכם, ותמצית מכל החכמות מצאנו בדרך אגב גם בגמרא, מוכח מזה שלמדו גם שארי החכמות הנחוצים לאדם באשר הוא אדם, וזה הוא אומנותו של האדם בשביל להתפרנס. "את בית חייהם". ללמדו אותיות, והתורה שלומדים בבית הספר היא מקדישה גם את למודי החול, באופן שמורי התורה יודעים להבדיל את הקדש מן החול. וזה כמו שמפרישים את התרומה מן הכרי, אזי השאר נקרא חולין, אבל יכולים לאכול אותם אחרי כן גם על טהרת הקדש, משום שהתרומה אחרי שהפרישו אותה, השאירה שפע קדושה בחולין, וברם זכור אותו האיש לטוב יהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל.

זכור אותו מוסד צבורי לטוב וה"מזרחי" שמו בימינו אנו, שהוא מיסד בתי אולפנא בישראל על פי התורה והמצוה. זכור אותו האיש לטוב, ר' יצחק גרשטנקורן שמו שהוא בחכמתו ובמרצו ובכח מעשיו המרובים, הוא מוציא מן הכח אל הפועל בבני־ברק את כל הדברים האלה לקדש שם שמים, ושם בני־ברק ברבים, וזכורים לטוב המורים מטעם המזרחי שמחנכים את הילדים על פי התורה והמצוה, ומשרישים בלבות תלמידיהם אהבת תורה, ויראת שמים ואהבת עם

ישראל לארץ ישראל, באמת לאמתו. ויהי רצון שאור שפע הקדושה שישנו בבני־ברק ישלח קוי זהרו גם אל שכנותיה, וממנה יראו וכן יעשו גם המה.

נאומו של ה' ישראל רוזוב

רק לפני שנים אחדות, עד יסוד בני־ברק היו המקומות האלה שאנו דורכים עליהם כיום הזה, מקומות סכנה לעבור בהם. בהרים האלה היו שודדים אשר היו מתנפלים על עוברי אורח.

אני עוד אזכור את אותו הזמן כשהופיעו המתנחלים הראשונים בבני־ברק. היה כל זה דומה לחלום, כשראינו את האנשים האלה חוצבים בהרים וסוללים כאן את הכבישים ומכנים את הרחובות בשמות היסטוריים מצלצלים כמו רחוב ר' עקיבא, שדרות ר' טרפון וכו'.

הייתי עד ראיה איך מבקר עד ערב בלא הפוגות, ממש כמו בתל נמלים, עבדו כאן האנשים, נשים וטף ולאט לאט על אדמת ישימון זו צץ מה שאנו רואים כיום הזה לפנינו.

לא פעם, לא פעמים – כי אם רבות פעמים בקרתי את המקום הזה אם לבדי ואם בלוית אורחים נכבדים מחו"ל ה' ניידיטש, הסופרים ליטובצר וקסלר מצרפת, אלכסנדר גולדשטיין עם אורחים מאפריקה הדרומית ובכל פעם בהתקרבנו למושב הזה בלוית האורחים שמעתי דברי ספק מתפלטים מפיות המבקרים; האפשרי הדבר שהאלמנט החרד הזה בירמולקאות לראשיהם ובחלטיהם הארוכים העסוקים יותר בתורה מאשר בעבודה יהיו מוכשרים ליצור יש מאין, ולבסס כאן משק חקלאי, ואולם בכל פעם אחרי ששהינו במושב כמה ששהינו היה כל אחד נמצא תחת רושם כביר והיה מרגיש שהנהו נמצא לפני פלא חדש, טפוס חדש של חלוציות אידיאלית.

מחוץ לאותה החריצות שבה מצטיינים תושבי בני־ברק, לי נדמה כי יש לזקף בראש וראשונה את כל אותו הגורם העקרי להתפתחות המושב הזה על חשבונו של יו"ר המושב ה' גרשטנקורן, שהודות למרצו והתמסרותו הגדולה הצליח המושב בהתפתחותו.

כשרונותיו האדמיניסטרטיביים ומרצו הגדול עם אידיאל ציוני רחב. זוהי הופעה בלתי רגילה בנקודות הישוב החדשות שבארץ. לו בכל נקודה מושב ומושב בא"י היה לכל הפחות גרשטנקורן אחד כזה – היינו כיום הזה עדים לבנינה של ארצנו בטמפו יותר מהיר ואולי גם בדרך יותר נכונה.

כשנתבונן רגע אחד אחורנית ונראה מה יצרו תושבי המושב הזה ביחד עם היו"ר בהרים האלה שאינם נוחים ביותר להתישבות – אנו יכולים להגיד בבטחה שעתיד יפה ובהיר נשקף לו לבית הלאומי שלנו ולמדינת א"י ע"י עם ישראל.

ברכותי הלבביות לכל הנוכחים בהזדמנות חגיגה זו של הנחת אבן הפנה לבנין בית הספר ואחולי מקרב לב שהמושב בני-ברק יהיה סמל העבודה והתורה.

עם מרן הרב הראשי לארץ ישראל הגאון רי"א הרצוג שליט"א
בקונגרס הט"ו בבזל

רק חדשיים וחצי בליתי בבית בבני־ברק אחרי עשרה חדשי עבודה מאומצת בנסיעתי השניה לאמריקה. באמצע חדש אב לקחתי שוב את מקל הנודדים בידי בכדי לנסוע לאמריקה בשלישית וגם להשתתף בקונגרס הציוני בבזל.

כמו בקונגרס הי"ד בווינה כך גם בבזל לא הייתי ציר לקונגרס, רק זכותם של מנהיגי "המזרחי" עמדה לי להביא את עצומותינו ודרישותינו בפני המחלקה להתישבות. אולם מנהל המחלקה להתישבות התנגד לדרישותינו בנימוקו כי בני־ברק איננה נכללת בנקודות ההתישבות ומשום כך אינה זכאית לתמיכה. ואף שגם בווינה דחו את בקשתנו באותם הנימוקים בכל זאת כן הצלחתי להשפיע על חברי הועדה להחליטו להכניס את בני־ברק בתוך הנקודות ההתישבותיות, הפעם בבזל לא הצלחתי והסבה היא פשוטה, בווינה מלאה המרירות וה־יאוש את כל חדרי לבי מתוך דאגה לקיומה של בני־ברק, והמרי־רות הזאת פרצה את כל הגדרות והמעצורים שעמדו בדרכי, שונה לגמרי היה מצבי בבזל, פעמים הייתי כבר באמריקה, בכיסי היה מוכן כרטיס האניה לנסיעתי השלישית. נסעתי כבר לאנשים מוכרים, שבילי דאמריקה היו נהירין לי וממילא לא יכלתי להשפיל א"ע בקונגרס בפני כל מנהיג ועסקן ולעמוד כעני בפתח. אף לא חכיתי לנעילת הקונגרס ונסעתי לאמריקה.

אף על פי שלא הפקתי בבזל תועלת ממשית ועזרה כספית לטובת בני־ברק, הרי למדתי שם הרבה דברים ועניינים שהביאו לי תועלת בהליכותי לעתיד בעולם הרחב.

אחד ההישגים החשובים שהשגתי באותה נסיעה לבזל היתה פגישתי הראשונה עם שר התורה ואוצר היראה, הגאון הצדיק, מרן הרב הראשי לא"י, ר' יצחק אייזיק הלוי הרצוג שליט"א. הרב הראשי לא"י היה אז רבה הראשי של מדינת אירלנד והשתתף בקונגרס כציר

המזרחי של בריטניה הגדולה ואירלנד. בין צירי המזרחי בבזל היו הרבה רבנים מפורסמים גדולי הדור, אבל מעט מאד היו מחוננים באותן הסגולות היקרות שהן מנת חלקו של הרב הראשי הנוכחי לא"י שליט"א.

ידוע לכל בר בי רב כמה מגונה היא מדת הגאוה, ובכל זאת אף אנשים גדולים וחשובים לא השתחררו מן השמינית שבשמינית שחז"ל התירו, ומכיון "שבידי אדם אי אפשר לצמצם" עוברים הם לעתים קרובות בלי כוונה ובלי דעת את גבול המותר, ואז כשהמדה המגונה הזאת בולטת יתר על המדה הרי היא מחפה על הרבה מדות טובות שנשתבחו בהן גדולי ישראל, ובמקום שבאים לשתות את דבריהם, ולהתאבק בעפר רגליהם, נוצר אצל אדם רגיש יחס של אדישות כלפיהם.

ישנו גם סוג של גדולי ישראל שבאמת רחוקים הם מגאוה, אבל מתכונה נפשית שלהם אינם יכולים להיות מעורבים עם הבריות, אחד הוגה דעות הנהו, והשני מתבודד, מתכנס בתוך עצמו וכמה שתשתדל למשכו לשיחה, להתידד ולתהות על קנקנו לא יעלה בידך. מתוך הסבות האלה אפשר להכיר הרבה גדולי ישראל ולשתות במחיצתם הרבה זמנים ובכל זאת לא לבוא אתם לידי התקרבות נפשית, ובפרט להתקשרות של ידידות ורעות.

מרן הגאון רי"א הלוי הרצוג שליט"א בתור גאון עצום ובקי בכל חדרי התורה לא למד לדעת דבר אחד והוא — את מידת הגאוה. הייתי אורחו במשך ימים אחדים בדובלין בשנת תרצ"ב ובראותי את סבלנותו ואת ענותנותו שלא ידעה גבול שאלתיו: ילמדנו רבנו? היכן השמינית שבשמינית שלך? — על זה ענני: הגאוה היא מדה מגונה כזאת עד שחז"ל אמרו "כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקב"ה אין אני והוא יכולים לדור בעולם (סוטה ה') ואף שחז"ל התירו שמיני שבשמינית, נשאר בכל זאת סכנתה של מדה זו מרובה, שכן אין אדם יכול לכוון כחוט השערה ויתכן שיעבור את גבול המותר, לכן אין אני רוצה להכניס עצמי לתוך חשש שמא חלילה עברתי על המדה.

השתדלתי לנצל את שהותי הקצרה במחיצתו של הרב הרצוג שליט"א בבזל, ושתיתי בצמא את דבריו. על צדקתו ומעשיו הטובים שראיתי בביתו בעת שני ביקורי בדובלין אקדיש אי"ה פרק מיוחד בחלק הבא אי"ה.

משרד בנק בני־ברק בוושינגטון

כשהחלטתי על נסיעתי הראשונה לאמריקה בשנת תרפ"ה השבתי שבאם אצליח להשיג סכום של 5 — 4 אלף לא"י בשביל הבנק, יעלה בידי לסדר את הענינים בבני־ברק, כדי שאוכל לשבת במנוחה עם משפחתי בא"י ולהמשיך בפעולותי עם החברים בפולניה, כדי להביאם ארצה. אולם משחזרתי הביתה בקיץ תרפ"ו, נוכחתי לדעת שיש צורך באמצעים בלתי־מוגבלים להמשכת המפעלים, משום כך חפשתי עתרים שיובלו במשך הזמן למלא את מקומי באמריקה.

בחורף תרפ"ז שלחה בני־ברק את מר א. ש. אלברג לאמריקה כעוזר לעבודה. ואחרי שהתקשרתי עם שני השותפים מאיר — ליברמן — שני חרשתני הטקסטיל שבאו לאמריקה לרכוש כספים לטובת בית החרשת שלהם — שהבנק מתחייב לספק את צרכיו הכספיים של בית־החרשת, הותנה שאחד מהם, מר מאיר, יחזור לב"ב והשני, מר ליברמן ישאר באמריקה לעסוק בהפצת מניות של הבנק.

נסעתי הביתה אחרי פסח בלב שקט והייתי בטוח שממלאי מקומי יאספו עכ"פ אותו סכום שאני לבדי אספתי. אבל "רבות מחשבות בלב איש". במשך ימי הקיץ נתברר ששניהם תלו תקותם בבואי לאמריקה, ובלית ברירה לקחתי את מקלי בידי וחזרתי לנדודי. משבאתי לאמריקה חלקנו בינינו את העבודה, מר אלברג נסע לפילדלפיה וסביבתה, מר ליברמן—לבוסטון ואני נשארתי בניו־יורק. באותה הנסיעה בחורף תרפ"ח עבדתי הרבה יותר קשה משתי נסיעותי הקודמות.

אם בשתי הנסיעות הקודמות הייתי צריך למלאות את דרישותיהם של הנהלת הבנק, נדרשתי בנסיעה זו לנהל פוסתה עם שלשה גופים נפרדים בבני־ברק, שכל אחד רצה לשכנעני שרק לענינו אנו צריכים לרכז את המאמצים. מנהל הבנק הדגיש במכתביו

את ההכרת הגדול לתמוך בתושבים שנטעו פרדסים — באותן השנים היתה תקופת הזהב של הפרדסנות בא"י — הלואות להשקאה, לובול וכו' וכן הלואות לרפתנים, לזה חסרה היתה פרה אחת ולזה שתים כדי להבריא את משקו.

מנהלי בית החרשת לאריגה לעגו לזה שתולים כל התקוות של הישוב על פרדסנות ורפת. דעתם היתה שצריך להשקיע את כל הכוחות בתעשיה, הם היו בטוחים שעתידה של בני־ברק רק על התעשיה, ולכן דרשו שכל הכסף הנאסף באמריקה ממכירת מניות הבנק צריך להיות מוקדש לביסוס בית החרשת.

מזכיר ועד המושבה דרש במפגיע שעלי להקדיש נסיעה זו רק למטרת גמירת הבנינים הצבוריים, את בית הכנסת ובתי־הספר שהנחנו את היסודות לבנינם בקיץ תרפ"ז. עסקני בני־ברק עשו חשבון שבחורף זה יושבים שלשה עסקנים באמריקה יוצא ממילא שעליהם לקבל פי שלשה מכפי זה שאני לבדי אספתי בנסיעותי הקודמות.

אולם המציאות היתה אחרת. מר ליברמן שהיה אמנם מסור בלב ונפש לעבודתו היה אדם חלוש ועיף מרוב נדודיו באנגליה ואמריקה, מלבד זה חלה במלריה חוזרת בהיותו בא"י, ואחרי שבוע התאמצות בעבודה, שכב חולה שבועיים. גם העוזר השני היה מנותק ממשפחתו שהיתה בפולניה זמן רב. הוא חשב בנסיעתו לאמריקה שיעלה בידו במשך חדשים מעטים להגיע למטרתו ששאף וטעה בחשבונות.

במפח נפש עזבוני עוזרי ואנכי נשארתי לבדי מאוכזב ומלא מרירות. באתי לידי הכרה שבכדי לקבוע עבודתי לשנים הבאות עלי לנסות עוד נסיון: לפתוח משרד קבוע באמריקה לטובת הבנק, כדי שישמש כמקשר בין בעלי המניות האמריקאיים ובין א"י, וגם להדריך כל שליח שנשלח להבא מא"י. לקחתי בחשבון גם שכדאי לנסות אולי נמצא סוכנים מקומיים למכירת המניות בכדי לחסוך שליחים.

באותו החורף בקרתי בוואשינגטון, התידדתי עם עסקן מזרחי חשוב מר שילר, שעלה בידו למכור אלפי מניות של החברה לבטוח — "יהודה". ה' שילר הסכים לפתוח משרד להפצת מניות הבנק

בוואשינגטון, אף בחרנו בועד מעסקני מזרחי: ה"ה גרפינקל, קור, רעוונוביק, וויץ, וקסלר עם הרב סילברסטון ז"ל בראש. לאחר שקבלתי את הסכמת הנהלת הבנק בבני־ברק פתחתי את המשרד בוואשינגטון בהנהלת מר שילר, סמוך לעזבי את אמריקה בקיץ תרפ"ח.

ביקורי אצל ד"ר ח. וויצמן בניו־יורק

היה זה בתחילת החרף תרפ"ח. נוכחתי במשרד "המזרחי" בניו־יורק כשהרב ברלין מנהל מו"מ עם ה' ניומן — נשיא המגבית המאוחדת למען א"י—על הסכום שהמגבית המאוחדת תתן למזרחי למען לא יכריז על מגבית מיוחדת בשביל המוסדות והמפעלים של המזרחי. שאלתי את הרב ברלין: שמא יכול אני להשתדל כדי לקבל הקצבה מן המגבית בשביל בני־ברק? הרב ברלין ענה לי בחיוך: מהיכא תיתי, יכול אתה לנסות, ואם תזקק לעזרתנו נתן נתננה לך.

שמתי פעמי למלון בו ישב ד"ר וויצמן. משעליתי למלון "קומודור", שבו התאכסן, מצאתי בחדר הראשון את מזכירתו ששאלה אותי אם קבעתי ראיון מראש, עניתי בשלילה. היא צוחקת — למראה היהודי המשונה, הבטלן, בעל הזקן והלבוש קפוטה ארוכה — ומסבירה לי, כי את ד"ר וויצמן אי אפשר לראות אם לא נקבע ראיון מראש, לכן עלי לומר לה את כתבתי וללכת. ובאם ירצה הד"ר וויצמן לראותני הרי היא מבטיחתני להודיעני מיד. אני מצדי מסביר לה, כי אורח אני בניו־יורק ומארץ ישראל באתי ואני מבקש ממנה שתואיל לשאול את ד"ר וויצמן אם הוא מוכן לראותני. כנראה שד"ר וויצמן שמע בחדרו בעד הדלת את המשא ומתן ביני ובין המזכירה, כי לפתע נפתחה הדלת ובראותו אותי הזמינני להכנס החדרה ובקש ממני שאספר לו על הנעשה והנשמע בבני־ברק ומה מעשי פה בניו־יורק. כשספרתי לו על הכל במפורט שאלני מה בקשתי ממנו, עניתי לו שאני מבקש שני דברים: 1) 5 אלפים דולר כתמיכת "קרן היסוד" לצרכי ועד המושב בני־ברק. 2) פניה בכתב לציונים באמריקה שיתמכו בי ויעזרוני להפיץ את המניות של בנק בני־ברק. ד"ר וויצמן ענני, כי את שני הדברים השגתי. קרא למזכירה והכתיב לה פניה חמה לציוני אמריקה שיתמכו בי, ובנוגע ל־5 אלפים הדולרים הרי הוא מבטיחני לקחת דברים עם הועד הפועל והוא מקוה שהכל יסתדר בכי טוב, עלי לבוא אליו לאחר ימים אחדים, ולמזכירה אמר שתתנני להכנס אליו בכל זמן. אחרי ימים אחדים קבלתי ממנו ידיעה שמצדו

עשה את הכל וכי הוא מסר את הדבר לה' ניומן. כשראיתי את ה' ניומן הבטיחני אף הוא שאקבל את חמשת אלפים הדולרים.

קרוב לפסח חזרתי ממסעותי במדינה לניו־יורק, היותי סמוך ובטוח שאני מקבל את הכסף וכי אוכל לנסוע הביתה לפסח. ד"ר וייצמן כבר לא היה בניו־יורק וה' ניומן רצה באמת לקיים הבטחתו, אולם היו לו קשיים בועד הפועל. הוכרחתי, איפוא, להשאר לחג הפסח בארצות הברית. אחרי החג התקיימה ישיבת הועד הפועל שאני נוכחתי בה. ההנהלה הראתה אי שביעות רצון מנוכחותי בישיבה, אבל הם לא מצאו עוז לומר לי שאצא. התחיל יכוח נלהב; הכל הביעו הערכתם ואהדתם לבני־ברק, אבל המתנגדים להקצבה נמקו את התנגדותם בזה, שאם יודע בארץ ישראל, כי אפשר לקבל כסף מקרן היסוד באמריקה יבואו כולם לאמריקה לקבל כסף. כאן נבעו שוב אותם חלוקי דעות ישנים שבין עסקנים עממיים פשוטים העובדים בשביל א"י בלי פוליטיקה ובין אנשי המפלגה הנוקשים. הראשונים מבינים שעל אף הפרינציפים הקבועים בהסתדרות ישנם גם יוצאים מן הכלל, לא כן אצל האחרונים, אצלם אין יוצא מן הכלל בנמצא. הוויכוח היה סוער מאד; לשולחן הנשיאות ישב הגזבר של קרה"יס מר ליבוביץ — אמריקאי מבטן ומלידה, כל הזמן לא השתתף בוכוח ולפתע קם על רגליו והצהיר בקצרה ובברור, כי עד עתה לא ידע לנכון למה משמשים כספי קרן היסוד, אולם אם יהודי מטפוס זה (והוא מצביע כלפי) איננו יכול לקבל 5 אלפים דולרים מקרן היסוד, הרי הוא מצטער מאד על עבודתו עד עתה, והוא מתפטר מכאן ולהבא מלהיות גזברה של קרן היסוד, מיד קם גם מר גואל כיושב ראש קרן היסוד במחוזו, איסטרן פרקוויי שבברוקלין וגם הוא התפטר מתפקידו. הצהרות התפטרות מסרו גם שני יושבי־ראש קרן היסוד משני שכונות אחרות בברוקלין. יושב ראש הישיבה נמצא במצב קשה, הוא הפסיק את הויכוחים והעמיד את השאלה להצבעה. ברוב גדול הוחלט להקציב לי את חמשת אלפים הדולרים. למחרת בבקר כשעליתי למשרד להסתדרות הציונית היה כבר השיק חתום.

גמרתי את עניני בניו־יורק ונסעתי הביתה.

בנין בית הכנסת הגדול בבני־ברק

בחדש תמוז תרפ"ז בקר אצלנו ר' אליעזר אלטמן מצרנוביץ — רומניה. מר אלטמן רצה להנציח את שמו ואת שם אשתו המנוחה מרת מרים ע"ה בבני־ברק, ולשם זה קנה בנין קטן על יד צריף בית הכנסת והקדישו לבית כנסת.

עם מסירת הבנין הנ"ל ע"י מר אלטמן לועד המושב, החלטנו להעביר את הצריף הגדול למרכז המושבה, איפה שמורגש היה הצורך בבית־מדרש ובית־כנסת לתורה ולתפלה בשביל רוב התושבים. כשהתחלנו בהעברת הצריף נתקלנו בקשיים והפרעות שבגללם אי אפשר היה לבצע את מעשנו זה, בהתאם לתכנית שהתוינו לנו, וראינו הכרח להחליט על הקמת בית מדרש חדש מהמסד עד הטפחות.

בעשרה לחדש מנחם אב הנחנו אבן הפנה לבנין בית הכנסת הגדול בבני־ברק, ולמחרתו לקחתי את מקל הנדודים עם התרמיל ונסעתי בפעם השלישית לארצות הברית.

בי"ט אלול כתב לי מזכיר ועד המושב מר מ. ב. וגמן ששמש גם מזכיר ועדת בית הכנסת:

כידוע לך כבר, סרנו קצת, בבנין הזה, מן המסלה שסלונו לנו ומן התכנית שהתוינו לנו מראש. תחת בית מדרש קטן, לפי מדת בני־ברק, שהיה בדעתנו מראש להקים, יצא לנו עכשיו בנין מהודר במראהו החיצוני כן הפנימי, גודל האולם מבפנים הוא 12/14, ולמעלה בצדו המערבי של האולם, תמצא עזרת הנשים. מעצמך תבין, שהקמת בנין כזה, דורשת התאמצות גדולה, והאמצעים שהשארת בידי לצורך זה, הן ידועים לך. ובכן שקעתי כבר בחובות והתחיבויות לאין מוצא ואם לא תאזור את שארית כחותיך, כדי לחלצני מן המצר הזה, אין אני יודע אנה אני בא ובכן הנני מבקשך מאד ומזרזך לשום תמיד את מצבי שהנני נמצא בו לנגד עיניך ולבלי לשכוח אותו אף לרגע, רק השתדל והתאמץ בכל נפשך ובכל מאודך לשלוח לי את העזר הדרוש

למועד הנכון, בכדי שאוכל לכלות את אשר התילותי, ולמלא את התחייבויותי המרובות, ולגשת, בשעה מוצלחת, גם לבנין בית הספר. —

עם קבלת המכתב הזה בניו־יורק הרגשתי על עצמי עוד עול נוסף למלאותו בחורף זה של שנת תרפ"ח. בעזרת השם — ובתמיכתם של הידידים המסורים למען כל מפעל בבני־ברק הצלחתי לאסוף סכום די ניכר, גם תושבי בני־ברק תרמו למעלה מכוחותיהם ובמשך שנה אחת הקימונו את בנין בית הכנסת על תלו. ביום א' כ"ד אלול תרפ"ח חגגנו את חנוכת בית הכנסת ברוב פאר.

מעשרות מכתבי ברכה שקבלנו ליום חנוכת בית־הכנסת כדאי למסור שני מכתבים של רבנים מפורסמים מפולין:

א) מהרב הגאון ר' חנוך צבי הכהן לוין זצ"ל אדבק"ק בעגדין.

ב) מזקן הרבנים דקהלת ורשא ר' שלמה דוד כהנא. שליט"א, כעת רב בעיר העתיקה ירושלים.

כמו כן מכתב של הועד המרכזי של הסתדרות הציונית בפולניה.

ב"ה יום עש"ק, פ' תבוא שנת תרפ"ח

כבוד ועדת בית הכנסת דבני־ברק יצ"ו,

הנני לברככם בברכת מז"ט לבנין בית הכנסת שלכם, ויה"ר שתתפללו ותלמדו שם בהרחבה, ותזכו עם כולנו יחד לבנין בית מקדשנו. ותחזינה עיננו בבוא גואלנו ברנה.

אוהבכם דו"ש כולכם ע"ב כוח"ט בסש"צ.

חנוך צבי הכהן אבדפ"ק.

ב"ה יום ש"ק תבוא ט"ו אלול תרפ"ח ווארשא.

בלב מלא שמחה וגעגועים הנני מאחל את ברכתי, ברכת כהנים משולשת, לרגלי חגיגת חנוכת בית הכנסת — משכן ללחות העדות, הבנוי לתלפיות בהררי קודש בבני־ברק.

ברוכים יהיו אנשי הועד וכל העושים והמעשים, אוהבי ציון ומקראי, אשר נתנו ידם לבנות בנין היכל ה' בארץ חמדתנו וחבל נחלתנו.

מעשה בר׳ משה ולודרסקי ז״ל (קרעמנצוג) ר׳ שמואל ישר ז״ל (מוסקבה) ר׳ חיים
ביין ז״ל (ורשה) ר׳ שמואל ווינברג (פרשבורג) ור׳ דוב פרידמן ז״ל (ורשה)
שישבו ועסקו בתורה בצוותא בבית הכנסת הגדול בבני־ברק

מי שישכין שמו בבית הזה ישפיע לכם ולכל מי שיבוא בתוכו להתפלל — שפע ברכה והצלחה, הון ועושר בביתכם ושלום ואהבה באהליכם, ויגדל שמכם ותפארתכם לנס עמנו וארצנו עד יבנה היכל ואולם במהרה בימינו אמן.

המברך בברכת כתיבה וחתימה טובה וכט"ס

שלמה דוד כהנא.

כ' אלול תרפ"ח 5.9.28 2526/28

— — — ידענו תמיד, כי שפע כחות, מרץ, מסירות והת־להבות צפון בנבכי אותו חלק היהדות הפולנית, שמקרבו יצאו בוני מושבת "בני ברק" ובניה. האמנו תמיד אמונת־עוז, שהיהודי הזה, בהרגישו תחת כפות רגליו את אדמת המולדת, וחגר אמונה והתלהבות, ואזר כחות לא־שערנום והתמסרות אין קץ, למען החיות אדמת אבות עזובה ושוממה ולמען עשות במלאכת הקדש של בנין העם והארץ — ואף זו היתה דרישתנו, לעורר את הכחות הנרדמים האלה, להחזיר ליהדות הזו, את דמותה השלמה והנא־מנה ע"י הנטעה על אדמת אבות ולתת לה יד ונפש בעמל יום קשה בחיק המולדת.

מושבת "בני־ברק" קדמה ואשרה לא פעם, לשמחתנו ולאש־רנו, את אמונתנו ובטחוננו — והיום, בהציבכם יד איתן ומבצר מעוז לזו האמונה ולזה הבטחון — בית כנסת ועצרת לאחיכם ואחינו — תהא נא ברכתנו לכם למשען ולסעד, לעדוד ולחזוק ול"חזקו ואמצו" נאמן ומסור בדרך הקשה של בנין העם והארץ.

בברכות מאליפות ובזכר ציון ויהודה.

הועד המרכזי להסתדרות הציונית בפולניה.

יחד עם חנוכת בית־הכנסת נפתחה באותו יום, בשעה 3 אחר־הצהרים ברוב עם תערוכה כללית לתוצרת החקלאות והתעשיה של בני־ברק. להלן נביא את רושם החגיגות האלה כפי שפורסם ב"ההד" מתשרי, תרפ"ט.

א.

את ששת הקילומטרים של הכביש החדש שבין תל־אביב ובני־ברק אצו־רצו האוטומובילים במשך 12 רגעים בערך. אך הגיעו הבאים אל גבול המושבה ולפניהם נתגלה מראה נהדר: מקום זה ששממו עליו אלפי שנים, שמש מחסה לאלה אשר איוב (פרק ל.) מתאר אותם: "מן־גו יגורשו, יריעו עלימו כגנב. בערוץ נחלים לשכון, חורי עפר וכפים".

המקום הזה נהפך במשך שנים מעטות בעמלם וביגיע כפיהם של יהודים חרדים מפולין, — לגן פורח, למקום מטעים נהדרים, ל"ספר יצירה" נהדר של חקלאות ותעשיה. מבוא המושבה ובתיה הצבוריים, ענדו שערי־כבוד וכל בתי התושבים נתקשטו בדגלים עברים — מתוצרת בית החרשת המקומי "ברקאי". זרי מנורות חשמל הקיפו את מגרש בית הכנסת, הפיצו אורה רבה ובשרו בכל הסביבה את דבר החגיגה.

התערוכה שסדרה בטוב־טעם מתוצרת המקום ספרה לאורח הרבה הרבה מחיי המושבה הצעירה, מהתפתחותה המפליאה, מחשק העבודה השולט בה. היתה זאת לא רק אדמה שוממה, כי אם גם אדמה כהושה, עזובה, ובאמצע תלי גבעות קרחות. ובאו הנה חסידים מפולין ללא־ידיעה בחקלאות, ללא התרגלות באקלים — ובאמצעי־כסף מעטים ודלים. כל מי שהכיר אז את המצב הטיל ספק "אם הצמח יעשה קמח". נדמה היה שזהו נסיון שאינו עלול להצליח וברכה לבטלה. מאז עברו רק שנים מעטות ומה המצב כיום?

אם העיף האורח עין והביט מסביב לו וראה לפניו שטח גדול נטוע — פרדסים. כשמונה מאות דונם. ובתוך המושבה ראה בתי־חרשת, בנינים רבים, רפתות, תכונה רבה.

הנה מספרים מתוך המפות והדיאגרמות שבתערוכה:

שטח האדמה שהיה בתרפ"ד 1020 דונם נתרבה עד 2000.

מספר התושבים כיום ב־800 נפש (200 משפחות).

תלמידי בתי הספר 140.

116 בניני דירה, 6 בניני צבור, 31 צריפים, 48 רפתות.

פרות גזעיות "מיוחסות" 80 ; פרות פשוטות "ערביות" 35 ;
בהמות עבודה 22.

מעריכים את רכוש המושבה בסך 117,700 לא"י !

הבנק המקומי "בנק בני־ברק" רכושו עולה 15000 לא"י.

פקדונות תושבי המקום — 4000 לא"י.

והנה ה ת ע ש י ה : בית חרשת לאריגה עם מכונות מודרניות ועם 25 עובדים. "ברקאי" זה מוציא 12 מינים של אריגה הנמכרים בקלות בשוקי הארץ. הוא מכין מגבות ממינים שונים, מעילי רחצה נהדרים, ארג "ריפס" לבגדים וכו'. והנה יש מכונות לתעשית מסרקות מכל המינים, שמהלכים להם בכל הארץ וחודרים גם לסוריה. והנה תעשית בורסקאות והנה תעשית סודרי ראש ותעשית דבק וכו'.

ושוב חקלאות. משתלה לתפוחי־זהב (ששים אלף שתילים) ואש־כוליות לימון, אהרוגים ופאמולה. והנה משתלה לפרחים ולירקות, ששולחים מהם למכירה להולנד ולאמריקה. והנה הוצגו תאני־חוה, חדרים וירקות שכל אחד מן האכרים מגדל במשקו.

איזו פנת־חמד ! איזו מהפכה בחיי האנשים ! איזו עבודת בנין ! איזה שדה אשר ברכו ה' ! "הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו".

ואורחים למאות ולאלפים נהרו־דהרו לבני־ברק.

ב.

לאחר שנסתיימה בבית הכנסת "הישן" והעראי כתיבת ספר־התורה חדש, נערכה תהלוכה באבוקות בשירים ורקודים לבית הכנסת החדש, שהבהיק מרחוק ומגבעה גבוהה באורות החשמל שלו ושנבנה מתרומות התושבים ונדבנים שונים.

ראש הרבנים הגרא"י קוק והרב הישיש ר' מנחם אוירבך מירושלים, הרבנים הראשיים מתל־אביב ועוד כמה רבנים ומנהיגי החרדים מן הסביבה השתתפו בתהלוכה. הרבנים נשאו את ספרי־התורה ברקודים תחת אפריון.

הרבנים נגשו אל פתח בית הכנסת והרב קוק נתק את השרשרת. הדלתות נפתחו לרווחה ובית הכנסת היפה והיציעות נתמלאו אדם ע"

אפס מקום. אף הככר לרגלי בית הכנסת המה מרוב אדם. החזן מפתח־תקוה בלוית מקהלה פתח בשירת מזמורי תהלים ופסוקים מעניני דיומא, ואחר כך התחילה פרשת הנאומים.

ראשון לנואמים היה מר יצחק גרשטנקורן, מיסד המושבה ומנ־היגה החרוץ במשך כל שנות־קיומה, השוקד תמיד להפרחתה ולהצ־לחתה. הוא אומר: מורי ורבותי, בלב מלא שמחה מתכבד אני לפתוח חגיגת חנוכת בית הכנסת בבני־ברק. שמחה זו אינה רק של בני המושבה, כי אם שמחת עם ישראל כלו. בנינינו בגולה אינם אלא בניני־עראי אבל בניני הצבור בא"י הם בניני העם, בנינים של קבע.

היו לנו היום שתי שמחות. שמחת התערוכה, שהראתה מה שאפשר לעשות בארצנו — אם רק רוצים באמת לעשות, ושמחה סיום חג התורה. מעין שתי השמחות יש לכאורה בכל העולם. ואולם ההדוש אצלנו היא האיחוד שבין שתי השמחות האלה. אצלנו קודש וחול מתמזגים ומתלכדים יחד, כי גם החול העוסק בבנין הארץ הקדושה הוא ג"כ קודש לה'. אין הבדל בין עבודה לעבודה. לומדים דף גמרא — וחולבים את הפרה. שמחה של מצוה מתערבת עם שמחת חולין. חיי יצירה ועבודה ביחד עם למוד התורה ושמירת התורה ומצוותיה. זהו קדוש השם הגדול שבחיינו ובעבודתנו פה. וזה מה שנתכטא בשתי השמחות של היום.

אנו מוצאים כי משה רבנו ע"ה אמר: "קומה ה' ויפוצו אויביך" ודוד המלך אמר: "קומה ה' למנוחתך אתה וארון עוזך". בחוץ לארץ אפילו רועה ישראל כמשה רבנו, עם עמוד ענן ועמוד אש, אי אפשר לו לבקש מנוחה ועליו להסתפק בבקשה להפיץ לפחות את השונאים, למען לא יעשו חלילה כלה לישראל. אבל בארץ ישראל אפילו דוד הנרדף מבקש מנוחה שלמה. כי פה הוא מקור המנוחה ותכלית המנוחה, ופה ישכון ישראל לבטח, שלו ושאנן, יבוא אל המנוחה ואל הנחלה: "קומה ה' למנוחתך אתה וארון עוזך".

ראשון למברכים הוא ראש הרבנים בארץ ישראל הגאון קוק, נאומו, הנאמר בשטף, עשיר במחשבות וקשה לאיש העט להעלות על הכתב את כל רעיונותיו. הוא מתחיל בפסוק "מה טובו אהליך יעקב"

שאומרים בשעת חנוכת בית הכנסת. פסוק זה אמר בלעם הרשע בשעה שרצה לקטרג על ישראל, והקב"ה הפך את הקללה לברכה. מתוך ברכותיו אנו למדים ממה שהיה בלבו. הוא הביט בעין קנאה זועמת על ישראל. ועינו הלטושה ידעה לראות ולהתבונן. היא הבחינה במעלה הגדולה שיש לבניני ישראל, החילוניים והדתיים, ביחוד בתי כנסת, וביחוד בארץ ישראל. אמנם גם בתי־הכנסת שבגולה נקראים מקדש מעט. "איכא סבי בבבל? היינו דאהני להון". בגולה יונקים בתי־הכנסת מן הקדושה של ארץ ישראל. ואף על פי כן אמר ר' יוחנן: מה "חלקים לא טובים"? "אלו ימים טובים של גלויות". ואולם האור העצמי והנועם והעונג ונחת־רוח יש בא"י כשיחד עם בנין הארץ ותוצרת ההקלאות והתעשיה יש גם למוד התורה ובנין בתי־כנסיות ובתי־מדרשות. גם עכשיו יש לדאבוננו מושבים, שעוד לא נערו את אבק הגלות ועוד אינם יכולים להרגיש את עדן החיים הנובע מתוך ההרמוניה שנטע יוצר הטבע בעם ישראל ותורת ישראל. הפגמים האלה עתידים לעבור ולהבטל. ואולם במקום שחיי הבנין ספוגים טללי אורות של קדושה, שם יכולים כבר עכשיו להרגיש אושר אמתי ושמחה והרחבת־הלב: מה טובו אהליך יעקב.

מדבר הר"מ אוירבך על ערך העבודה, ביחוד כשהיא ביחד עם שמירת התורה. הופעתו של הרב הישיש הזה שהוא מגדולי התורה בארץ, הדרת פניו, טוב לבו, רוח הבדיחה הפורצת לפעמים מבינות דבריו הרציניים, — כל זה ביחד מקסים את הקהל העצום.

מדברים עוד הרבנים הראשיים מתל־אביב, הרב חרל"פ מראשון לציון, הרב ברלין, ראש הישיבה בתל־אביב ועוד. רושם נמרץ עושה נאום הברכה של הילד הקטן רדזינר. מברכים עוד ב"כ המושבות הקרובות, מר ש. ח. קוק בשם "המזרחי" ועוד.

הרושם הכללי היה אדיר. הרושם היה של תחיה ובניה, של תקומת עם גולה, של כשרון היהודי החרד ממעמד הבינוני לעשות גדולות, אם יש לו מנהיגים טובים וחרוצים.

"מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי

עקיבא ורבי טרפון... שהיו מסובים בבני־ברק... והיו מספרים ביציאת מצרים... כל אותו הלילה..."

שוב היינו מסובים עד שעה מאוחרת בבני ברק. שוב ספרנו על יציאת מצרים, על עול הגלות ועל קבוץ גלויות. וכשקמנו ויצאנו החוצה נדמה לנו כי אותן הדמויות הקדושות מטיילות שם, שם, ב"שדרות רבי טרפון".

ובנסעי הביתה אמרתי בלבי:

אם ה' יבנה בית שוא שקד משטין.

תכן הפרקים:

הקדמה מאת מרן הרב הראשי לא"י הגאון רי"א הלוי הרצוג שליט"א . . . . . .
הקדמה מאת המחבר . . . . . ד
בראשית התישבותנו בבני־ברק . . . . . ז
מגלגלין זכות ע"י זכאי . . . . . יד
הרב מאיר ברלין . . . . . יז
אבן הפנה לישובה של בני־ברק . . . . כה
חוצבים בהר . . . . . כט
הבית הראשון שנבנה ביסורין . . . . לט
האדמו"ר מסטריקוב ר' מנחם מנדל לנדא זצ"ל . . מב
החרשתנים הראשונים . . . . . מה
שלשה ששבתו . . . . . מח
מחלבה קואופרטיבית בתחלת בנינה של ב"ב . . נב
האספה הכללית הראשונה . . . . . סא
נסיעתי לפולניה בחורף תרפ"ה . . . . סח
ביקורו של סיר אלפרד מונד (לורד מלצ'ט) . . עג
חג הנטיעות הראשונות . . . . . עו
ביקורו הראשון של ד"ר חיים וויצמן . . . עט
הערכתם של אנשי שם על בני־ברק . . . פ
הפסח הראשון בבני־ברק . . . . . פו
ביקורו של הרב הראשי לא"י מרן הגאון רא"י הכהן קוק זצ"ל צב
עיני העדה . . . . . צז
שׂירות אבטובוסים . . . . . ק
העליה הרביעית . . . . . קב
תזכיר להנהלה הציונית בירושלים . . . . קיב
נסיעתי אל הקונגרס הי"ד בוינה . . . : . קיב
בדרך לאמריקה . . . . . קכב
ניו־יורק . . . . . קכה

תורה ועבודה וגמילות חסדים . . . . קלא
בצל ישיבת תורה ודעת בברוקלין . . . . קלח
ועד למען בני ברק מעסקני "המזרחי" בניו־יורק . . קמ
ר' ישראל רוקח ז"ל מברוקלין . . . . קמו
הרב נחמן צבי עבין ז"ל . . . . קנא
מר יצחק שמחה (דזייקוב) גואל ז"ל . . . קנד
קליבלנד וסינסינטי . . . . . קנח
הגברת הנריטה סולד ומר דוד סורדוט ז"ל . . קסא
בנק לחקלאות ולתעשיה בני־ברק בע"מ . . . קסד
בחירות לועד המושבה . . . . . קסז
בני־ברק אחרי שנתים . . . . . קסט
בין חברי בית־ונחלה בורשה – לועד ב"ב . . קמג
האחים יהושע ומרדכי שלמה הילינגמן . . . קפו
ביקורו של נחום סוקולוב . . . . קפט
נסיעתי השניה לאמריקה . . . . קצ
הועידה ה־12 של "המזרחי" באמריקה . . קצג
לוס אנג'לוס . . . . . קצה
סאן פרנציסקו . . . . . קצז
"ברקאי" – חלוצי תעשית הטכסטיל בא"י . . קצח
מגלת המוסדות . . . . . רו
האדמו"ר מגור בביקורו השלישי בא"י . . . רח
מצב החנוך בשנים הראשונות . . . . ריז
עם מרן הרב הראשי לארץ ישראל הגאון רי"א הרצוג
שליט"א בקונגרס הט"ו בבזל . . .
משרד בני ברק בושינגטון . . . . רלד
ביקורי אצל הד"ר חיים וויצמן בניו יורק . . . רלו
בנין בית הכנסת הגדול . . . . . רלט

רשימת התמונות

הצריפים הראשונים בבני ברק . . . . ט
הנחת צנורות המים ברחוב הראשי . . . לא
מיסד המושבה ומנהלה, מר י. גרשטנקורן, מקבל את פניהם
של סיר אלפרד מונד ובני לויתו . . עה
רבה הראשון של בני ברק מיסד המושבה וראשי העדה נוטעים
את שדרות ר' טרפון בט"ו בשבט תרפ"ה . עז
ביקורו של הרב הראשי לא"י הגרא"י הכהן קוק זי"ל
בל"ג בעומר תרפ"ה . . . . צה
בנק לחקלאות ולתעשיה . . . . קסה
"ברקאי" – חלוצי תעשית הטכסטיל בארץ ישראל . קצט
המחזור הראשון של ילדי בית הספר . . . ריט
" השני " ילדות " . . . רכג
וקנים שישבו ולמדו תורה בצוותא . . . רמא